

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

102274

XIX. ASIRDA
MEVLEVÎLİK VE MEVLEVÎLER

(Doktora Tezi)

Sezai KÜÇÜK

102274

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman
Prof. Dr. H. Kamil YILMAZ

İstanbul 2000

İÇİNDEKİLER

XIX. ASIRDA MEVLEVİLİK VE MEVLEVİLER

ÖNSÖZ	7
BİBLİYOGRAFYA KISALTMALARI	10
GENEL KISALTMALAR	11

GİRİŞ

I. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	13
II. XIX. ASRA KADAR MEVLEVİLİĞE GENEL BAKIŞ	18

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVİ TEKKELERİ (ÂSİTÂNE/ZÂVİYE) VE ŞEYHLERİ

I. MEVLEVİ ÂSİTÂNELERİ	39
1. KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI (MEVLEVÎHÂNESİ) VE ŞEYHLERİ.....	39
A. KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI	39
B. KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI ŞEYHLERİ.....	48
1. H. Mehmed Çelebi	48
2. Mehmed Saîd Hemdem Çelebi	52
3. Mahmud Sadreddin Çelebi	60
4. Fahreddin Çelebi	62
5. Mustafa Safvet Çelebi	62
6. Abdülvâhid Çelebi	63
2. İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ (ÂSİTÂNELER).....	64
I. GALATA MEVLEVÎHANESİ VE ŞEYHLERİ.....	70
A. GALATA MEVLEVÎHANESİ	70
B. GALATA MEVLEVÎHANESİ ŞEYHLERİ.....	78
1. Mehmed Rûhî Dede	78
2. Mahmud Dede	79
3. Mehmed Kudretullah Dede	80
4. Mehmed Atâullah Dede	86

II. YENİKAPI MEVLEVÎHANESİ .VE ŞEYHLERİ.....	89
A. YENİKAPI MEVLEVÎHANESİ	89
B. YENİKAPI MEVLEVÎHANESİ ŞEYHLERİ.....	96
1. Ali Nutkî Dede	96
2. Nâsır Abdülbâkî Dede	100
3. Recep Hüsni Dede	105
4. Abdurrahim Künhî Dede	106
5. Osman Selahaddin Dede	108
6. Mehmed Celâleddin Dede	116
III. BEŞİKTAŞ/BAHÂRİYE MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ.....	120
A. BEŞİKTAŞ/BAHÂRİYE MEVLEVÎHANESİ	120
B. BEŞİKTAŞ/BAHÂRİYE MEVLEVÎHANESİ ŞEYHLERİ.....	124
1. Yusuf Zühdi Dede	124
2. Mahmud Dede	125
3. Mehmed Kadri Dede	126
4. Mehmed Saîd Dede	128
5. Hasan Nazif Dede	129
6. Hüseyin Fahreddin Dede	134
IV. KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ.....	143
A. KASIMPAŞA MEVLEVÎHANESİ	143
B. KASIMPAŞA MEVLEVÎHANESİ ŞEYHLERİ.....	148
1. Seyyid Ali Dede	148
2. Mehmed Şemseddin Dede	148
3. Ali Rızâ Dede	150
3. AFYONKARAHİSAR MEVLEVÎHÂNESİ	152
4. BURSA MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ.....	158
A. BURSA MEVLEVÎHÂNESİ	158
B. BURSA MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ.....	160
1. Ahmed Dede	160
2. Salih Dede	160
3. Mehmed Dede	161
4. Nizâmeddin Dede	162
5. Mehmed Şemseddin Dede	162
5. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ.....	165
A. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ	165
B. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ.....	171
1. Muhammed Ali Dede	171
2. Abdülğanî Dede	171
3. Vâcid Dede	175
4. Âmil Çelebi	175

C. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ VAKIFLARI.....	176
D. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ KÜTÜPHANESİ.....	179
E. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ HAMUŞÂNI (HAZİRESİ).....	181
6. MANİSA MEVLEVÎHÂNESİ	182
7. KÜTAHYA MEVLEVÎHÂNESİ	184
8. ESKİŞEHİR MEVLEVÎHÂNESİ	190
9. MİSİR (KÂHİRE) MEVLEVÎHÂNESİ	192
10. GELİBOLU MEVLEVÎHÂNESİ	195
II. MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ	201
A. ANADOLU'DA BULUNAN MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ	205
1. Üsküdar Mevlevîhânesi	205
a. Nûman Halil Dede	206
b. Mehmed Hüsameddin Dede	207
c. Ali Nâilî Dede	208
d. İsmail Hulûsî Dede	208
e. Mehmed Emîn Dede	208
f. Abdullah Necîb Dede	208
g. Ahmed Ârif Himmetî Dede	209
h. Mehmed Zeki Dede	210
ı. Mehmed Hasîb Dede	211
i. Vekil Konevî Halil Dede	209
2. Karaman Mevlevîhânesi	212
3. Sivas Mevlevîhânesi	216
4. Samsun Mevlevîhânesi	219
5. Amasya Mevlevîhânesi	222
6. Tokat Mevlevîhânesi	225
7. Edirne Mevlevîhânesi	229
8. Çankırı Mevlevîhânesi	232
9. Gaziantep Mevlevîhânesi	236
10. Çorum Mevlevîhânesi	239
11. Kastamonu Mevlevîhânesi	241
12. Kayseri Mevlevîhânesi	245
13. Niğde Mevlevîhânesi	248
14. Urfa Mevlevîhânesi	255
15. Antalya Mevlevîhânesi	257
16. Kilis Mevlevîhânesi	259
17. Kıbrıs Mevlevîhânesi.....	261
18. Anadolu'da Bulunan Diğer Mevlevî Zâviyeleri.....	264

B. BALKANLARDA BULUNAN MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ	268
1. Saray-Bosna Mevlevîhânesi	269
2. Selânik Mevlevîhânesi	272
3. Hanya (Girit) Mevlevîhânesi	272
4. Balkanlardaki Diğer Mevlevîhâneler	274
C. ARAP TOPRAKLARINDA BULUNAN MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ	277
1. Şam Mevlevîhânesi	278
2. Trablusşam Mevlevîhânesi	282
3. Kudüs Mevlevîhânesi	284
4. Arap Topraklarında Bulunan Diğer Mevlevî Zâviyeleri	285

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLEVÎLER VE SİYÂSET

I. XIX. ASIRDA MEVLEVÎLER VE SİYÂSET	293
A. III. SELİM DÖNEMİ VE MEVLEVÎLER	293
1. III. Selim ve Konya Mevlânâ Dergâhı	296
2. III. Selim ve İstanbul Mevlevîhâneleri	299
3. III. Selim ve Diğer Mevlevîhâneler	302
B. II. MAHMUT DÖNEMİ VE MEVLEVÎLER	302
1. II. Mahmud ve Konya Mevlânâ Dergâhı	304
2. II. Mahmud ve İstanbul Mevlevîhâneleri	305
3. II. Mahmud ve Diğer Mevlevîhâneler	312
C. ABDÜLMECİD DÖNEMİ VE MEVLEVÎLER	313
1. Abdülmecid ve Konya Mevlânâ Dergâhı	314
2. Abdülmecid ve İstanbul Mevlevîhâneleri	315
3. Abdülmecid ve Diğer Mevlevîhâneler	318
D. ABDÜLAZİZ DÖNEMİ VE MEVLEVÎLER	319
E. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ VE MEVLEVÎLER	322
1. II. Abdülhamid ve Konya Mevlânâ Dergâhı	322
2. II. Abdülhamid ve İstanbul Mevlevîhâneleri	326
3. II. Abdülhamid ve Diğer Dergâhlar	331

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVÎ DERGÂHLARINDA GÜZEL SANATLAR

I. MEVLEVİLİKTE MÛSİKÎ VE MÛSİKİŞİNAS MEVLEVÎLER	334
1. Mevlevî Bestekârlar	337

2. Mevlevî Kudümzenbaşılar ve Âyinhanlar	343
3. Mevlevî Neyzenler	345
II. MEVLEVÎLİKTE ŞİİR VE ŞÂİR MEVLEVÎLER	350
1. Mevlevî Şâirler	354
III. MEVLEVÎLİKTE HAT SANATI VE HATTAT MEVLEVÎLER	363
1. Mevlevî Hattatları	365
IV. DİĞER SANAT DALLARI VE MEVLEVÎLER	368
1. Mevlevîlikte Resim, Tezhib, Nakş ve Ressam, Müzehhib, Nakkâş Mevlevîler.....	368

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVÎLER VE DİĞER TARİKATLER

I. MEVLEVÎLİK VE BEKTÂŞÎLİK	376
II. MEVLEVÎLİK VE MELÂMÎLİK	379
III. MEVLEVÎLİK VE NAKŞBENDÎLİK	381
SONUÇ	387
BİBLİYOGRAFYA	392
EKLER.....	417

ÖNSÖZ

Selçuklular devrinde, değişik bölgelerden Anadolu topraklarına taşınan farklı tasavvufî eğilim ve mektepler, Anadolu'nun İslamlaşmasına yaptıkları katkıları yanında, burada birlikte yaşamaya başlamışlar ve yeni tasavvufî sentezlerin oluşmasını temin etmişlerdir. XIII. Asrın başlarından itibaren meydana gelen göçlerle, Anadolu'ya taşınan değişik tasavvufî anlayışlara bağlı derviş grupları, fethedilen topraklarda zâviyeler açmış ve her biri geldiği yerin fikir cereyanlarının etkisi altında olduğundan, bu dönemde Anadolu, değişik tasavvufî akımların kaynaştığı ve yeni tasavvuf anlayışlarının ortaya çıktığı renkli bir coğrafya halini almıştır.

Anadolu Selçukluları zamanında oluşan tasavvufî akımlardan biri de Mevlevîliktir. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin tasavvuf anlayışından yola çıkarak, oğlu Sultan Veled'in gayretleriyle tarihteki yerini alan, ancak asıl hüviyetini ve gücünü Osmanlılar zamanında kazanan ve en önemli tarikatlardan biri haline gelen Mevlevîlik, altı asırlık Osmanlı Devleti boyunca, Türk toplumunu belki de en yakından etkileyen tarikat olmuştur.

Türk topraklarında vücut bulmuş bir tarikat olarak Mevlevîlik, ortaya çıkışından 1925 yılında tarikatların kapatılmasına kadar geçen süre içerisinde, gerek Türk kültür muhitlerinde gerekse Osmanlı toprakları dahilindeki diğer kültür çevrelerinde, Türk kültür, sanat ve mûsikîsinin tasavvufî zeminde temsilciliğini yapmıştır. Osmanlı sınırları içinde, Anadolu başta olmak üzere Mısır, Suriye, Irak ve Azerbaycan'dan Avrupa içlerinde Macaristan'a kadar, pek çok ülkede açılan mevlevîhâneler, tasavvufî alanda üzerine düşeni yerine getirerek bir çok önemli mutasavvıfın yetişmesine katkıda bulunmanın ötesinde, aynı zamanda buldukları bölgelerde birer siyâsî temsilcilik fonksiyonunu da icrâ etmişlerdir.

Altı asırlık Mevlevîlik tarihinden bir kesit olan ve "*XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*" adı altındaki çalışmamız; bu bir asırlık zaman diliminde yer alan Mevlevîleri, Mevlevî şeyhlerini, mevlevîhâneleri ve bu tarîkatı ilgilendiren ekonomi, kültür, siyaset ve sanat olaylarını kapsamaktadır.

Bir giriş ve dört bölümden oluşan tezimizin *Giriş* kısmını, XIX. Asra kadar Mevlevîlik tarihine kısa bir bakış teşkil etmektedir. Burada, daha sonraki Mevlevîlik tarihini bütün yönleriyle etkileyen ve tarîkatın pîri kabul edilen Mevlâna'nın hayatı, onun adına bu tarîkatı tesis eden oğlu Sultan Veled ve onu takip eden Mevlevî şeyhleri ile Mevlevîliğin yayılmasına katkıda bulunan Mevlevî müntesipleri, özet bir şekilde sunulmuştur.

Birinci Bölüm'de; Mevlevî tarikatının temsilcilikleri olan mevlevîhanelere ve bu mevlevîhane şeyhlerinin hayat hikayelerine yer verilmiştir. Mevlevî kültürü gereği mevlevîhaneler iki kısımda mütalâa edilmişlerdir: İçlerinde çile çıkarılan, Mevlevî dedelerinin yetiştirildiği *Mevlevî âsitâneleri* ve sadece buldukları yerlerde Mevlevîliğin temsilciliğini yapan *Mevlevî zâviyeleri*. Adı geçen mevlevîhaneler incelenirken, önce kısa olarak söz konusu dergâhın tarihine genel bir bakış yapılmış, daha sonra dergâh şeyhleri, mevlevîhanede yetişen Mevlevîler ile dergâhın sosyo-ekonomik, kültürel ve mîmarî yapısına kaynakların el verdiği ölçüde değinilmeye çalışılmıştır. Mevlevîlik tarihi boyunca âsitânelerin bu tarikatın önemli merkezleri olmaları ve resmî/gayr-ı resmî tarih kaynaklarının gözü önünde bulunmaları sebebiyle, elimizde bu mevlevîhaneler hakkında çok sayıda bilgi/belge mevcuttur. Bu nedenle, âsitânelerle ilgili kısım geniş bir şekilde takdim edilmiştir. XIX. Asırda sosyal ve siyasal alandaki etkinliklerinin fazla olması sebebiyle, Mevlevî Tarikati'nin merkez dergâhı Konya ve Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'daki Mevlevîhaneler (Galata-Yenikapı-Beşiktaş-Kasımpaşa-Üsküdar) bu bölümde geniş yer tutmuştur.

Buna karşılık kaynaklarda fazlaca malûmat verilmediği için, diğer bazı âsitâneler ve zâviyelerle ilgili aktarabildiğimiz bilgiler sınırlı olmuştur. Bu kısım; Anadolu'da bulunan Mevlevî zâviyeleri, Balkanlarda bulunan Mevlevî zâviyeleri ve Arap Topraklarında bulunan Mevlevî zâviyeleri diye üç ayrı başlık altında sunulmuştur.

İkinci Bölüm; XIX. Asırda Mevlevîler ve Siyâset İlişkisi'ne ayrılmıştır. Bu bölüm, XIX. asra girerken Osmanlı tahtında bulunan ve mevlevî olduğu bütün kaynaklarca kabul edilen III. Selim'le başlamaktadır. III. Selim döneminden sonra, II. Mahmud ve Mevlevîler kısmında, Yeniçeriliğin de kaldırılmasıyla ortaya çıkan boşlukta etkinliği artan Mevlevîliğin siyasetle ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Abdülmecîd, Abdülazîz ve II. Abdülhamîd'in Mevlevîlerle ilişkileri ve mevlevîhanelere maddî ve mânevî destekleri de bu bölümde aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu asır içinde Osmanlı tahtına geçen IV. Mustafa ve V. Murad, padişahlık dönemleri kısa süreli ve kaynaklarda Mevlevîlerle ilişkilerine dair bilgi bulunmadığı için, ayrı başlıklar halinde verilmemiştir. Sadece V. Murad'ın zaman zaman Mesnevî okuduğuna değinilmiştir.

Yine bölümde, Mevlevîlerin siyasetle olan münasebetleri sadedinde, yalnız padişahlarla olan ilişkilerine yer verilmemiş, ayrıca Osmanlı devlet erkânı arasında Mevlevî muhibbi şahsiyetlerin dergâhlarla olan ilişkileri ve dergâhlara yaptıkları maddî katkılar da aktarılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de; *XIX. Asırda Mevlevî Dergâhlarında Güzel Sanatlar* başlığı altında, mevlevîhanelerdeki sanat faaliyetlerine ve buralardan yetişen Mevlevî sanatkârlara yer verilmiştir. Bu bölümde; XIX. asır içinde yaşamış olan Mevlevî bestekâr, kudümzenbaşı, âyinhan ve neyzenlerin, Mevlevî şâirlerin ve hattatların kısa hayat hikayelerine ve ortaya koydukları eserlere değinilmiştir. Son olarak da, Mevlevîlerin resim, tezhib, nakş ve diğer güzel sanat dallarındaki faaliyetleri nakledilmiştir.

Dördüncü Bölüm'de ise; Mevlevîlerin XIX. asırdaki tasavvufî faaliyetleri sadedinde, Mevlevîlerin (başta Bektâşîler, Melâmîler, Nakşibendîler olmak üzere) diğer tarikatlarla ilişkileri aktarılmaya çalışılmıştır.

Tezimiz, aktardığımız bütün bu konuların XIX. asır Mevlevîliği açısından bir değerlendirmesinin yer aldığı *Sonuç* kısmıyla bitmektedir.

Tez içinde kullandığımız başlıca kaynaklar, önem sırasına göre, *Kaynakların Değerlendirilmesi* başlığı altında sunulmuştur. Dipnotlarda, kaynaklar tez içinde ilk geçtiği yerlerde tam künye olarak verilmiş, daha sonra kısa künye olarak müracaat edildikleri yerlerde tekrar edilmiştir. Yine bölüm başlarında okuyucuya kolaylık sağlaması açısından, çok bilinmeyen kaynaklar tam künye tekrar edilmiştir. Tezin sonundaki ekler kısmı, geniş olarak düşünüldüğü halde, tezin hacmi göz önünde bulundurularak, kısa tutulmak zorunda kalmıştır.

Bu çalışmanın başından beri yakın ilgi ve alakasını esirgemeyen, değerli görüşleriyle daha güzele ulaşmam için beni yönlendiren tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz beye, öncelikle sonsuz teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca, her zaman bizlere kıymetli fikirleriyle ufuk açan Prof. Dr. Mustafa Tahralı beye ve M. Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. İrfan Gündüz ve Doç. Dr. M. Erol Kılıç beylere, samimi yönlendirmeleriyle bizleri her zaman ilmî faaliyetlere teşvik edip yüreklendiren, mensubu bulunduğum SA. Ü. İlahiyat Fakültesi'nin Dekanı Prof. Dr. Mehmet Erkal beye ve fakültemizin değerli yöneticilerine, Mevlânâ Müzesi'nde çalıştığım süre içinde, ilgi ve alakasını esirgemeyip, Müze Arşivi'nde bulunan belgelerin çoğunu görmemde kıymetli yardımları bulunan Müze Müdürü Yusuf Benli beye ve Müze görevlilerine, araştırmacılar için kıymetli bir merkez olan İSAM Kütüphanesi görevlilerine, her müracaatımda ilgisini esirgemeyen Süleymaniye Kütüphanesi Müdürü Nevzat Kaya beye ve çalışanlarına, Galata Mevlevîhânesi Divan Edebiyatı Müzesi Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi'ndeki çalışmalarım esnasında yardımcı olan değerli görevlilere, Suriye'de yaptığım araştırmalar süresince yardımda bulunan Vaddâh Hannûra'ya teşekkürü bir borç biliyorum.

Özellikle akademik hayatımın başından beri, her zaman ve her konuda maddî/manevî desteklerini yanımda hissettiğim muhterem Prof. Dr. Adem Baştürk beye teşekkür ve şükranlarımı arz ediyorum.

Bizler üzerinde kıymetli emekleri bulunan ve 1995 yılında rahmet-i Rahmân'a kavuşan, değerli hocamız Selçuk Eraydın beyi de burada hürmet ve saygıyla anıyorum.

Sezai Küçük

İstanbul, Ağustos 2000

BİBLİYOGRAFYA KISALTMALARI

MEBİA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
TD	: Tahrir Defterleri
AK	: Âmedî Kalemî
TKGMA	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTDTS	: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü
İA	: İstanbul Ansiklopedisi
DBİA	: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
KMMA	: Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi
DİA	: Diyânet İslam Ansiklopedisi
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
AGAPK	: Afyon Gedik Ali Paşa Kütüphanesi
TTOK	: Türk Turing ve Otomobil Kurumu
İE	: İrade Evkaf
NSEK	: Nezâret Sonrası Evkaf Defteri
CSRA	: Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi
KŞS	: Konya Şer'iyeye Sicilleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
CD	: Cevdet Dahiliyye
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
CT	: Cevdet Tasnifi Evkaf
İD	: İrade Dahiliyye
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
HH	: Hatt-ı Humâyun
ŞEK	: Şam Esed Kütüphanesi
SEAK	: Sadâret Evrâkı Âmedî Kalemî
ASÜD	: Ahmet Süheyl Ünver Defterleri
İLAM	: İlmî Araştırmalar Merkezi

GENEL KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı müellif
a. yer	: Aynı yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
AY.	: Arapça Yazmalar
b.	: Bin, İbn
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
FY.	: Farsça Yazmalar
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
hzl.	: Hazırlayan
Ktp.	: Kütüphane
m.	: Milâdî
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a	: Sallallahu aleyhi vesellem
sdl.	: Sâdeleştiren
sy.	: Sayı
trc.	: Tercüme eden
ty.	: Tarihi yok
TY.	: Türkçe Yazmalar
v.b.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
yay.	: Yayınlayan

GİRİŞ

**KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ ve
XIX. ASRA KADAR MEVLEVÎLİĞE GENEL BAKIŞ**

GİRİŞ

I. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mevlevîlik tarihi üzerine yapılacak her türlü araştırmada başvurulacak bazı kaynaklar vardır ki, bunlar; başta Sipahsalar'ın *Risâle*'si olmak üzere, Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*'i, Sâkıb Dede'nin *Sefine-i Mevlevîyye*'si ve Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*'sidir.

Tezimiz içerisinde öncelikle Mevlevîliğin ilk dönemleri ve XIX. asır öncesi dönemler için bu kaynakları kullandık. Fakat, Mevlevîlerin terceme-i halleri ve mevlevîhanelerin tarihleri için önemli birer kaynak olan, *Sefine-i Mevlevîyye ve Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*'yi, XVIII. asır içinde telif edildiği için, ancak XIX. asır öncesi mevlevîler ve mevlevîhaneler için kullandık.

Biz burada ismi geçen eserler de dahil olmak üzere, tezimizde kullandığımız kaynakları önem sırasına göre tanıtip değerlendirmeye çalışacağız.

1. Feridun b. Ahmed Sipahsalar (ö. 712/1312), *Risâle-i Sipahsalar*

Hayatı ile ilgili fazla bilgi bulunmayan Sipahsalar, Mevlânan'ın hizmetinde bulunmuş, eserini dostlarının isteği üzerine yazmaya başlamış ve bitirmeden vefat ettiği için, onu başkaları tamamlamıştır. Eser, Sultânü'l-Ulemâ Bahaüddin Veled, Mevlânâ, Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Şems-i Tebrizi, Selâhaddin Zerkübî, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi ve Âbid Çelebi'nin menkıbelerini hâvidir. Risale, önce Hindistan'da, Cawnpore'de 1319/1901'de, sonra Said Nefisi tarafından 1947'de Tahran'da basılmıştır. 1912'de Tahiru'l-Mevlevî ve daha sonraki yıllarda Midhat Buhâri-i Hüsâmî tarafından Osmanlıca olarak Türkçe'ye tercüme edilen eserin son Türkçe tercümesini Tahsin Yazıcı yapmış ve *Mevlânâ ve Etrafındakiler* adıyla 1977 yılında Tercüman 1001 Temel Eser serisi arasında basılmıştır. Eser kendisinden sonra yazılan *Menâkıbü'l-Ârifin*'ine kaynaklık ettiği gibi, ifadeleri değiştirilmek ve uslûbuna akıcılık verilmek sûretiyle Ahmed Eflâkî tarafından bu eserin içine nakledilmiştir. *Risâle*, Mevlâna ve çevresini birinci elden gözlemleyen bir müellife ait olduğu için önemli bir kaynaktır.

2. Ahmed Eflâkî (ö. 761/1360), *Menâkıbü'l-Ârifin*

690/1291 yılında Veled Çelebi zamanında Konya'ya gelen ve bilâhare Ulu Ârif Çelebi'ye intisab eden Ahmed Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi'nin emri üzerine bu eserini 718/1318 yılında telif etmiş ve 754/1358 yılında bitirmiştir. Eser; Sultânü'l-Ulemâ Bahaüddin Veled, Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Mevlânâ, Şems-i Tebrizî,

Salahaddin Zerkûbî, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi ve Şemseddin Emir Âbidin'in menkıbelerini içermektedir.

Farsça olan eser, Mevlevîlik tarihi boyunca bir çok Mevlevî tarafından şerh edilmiş ve Osmalîca olarak Türkçe'ye çevrilmiştir.¹ En son Türkçe tercümesi de Tahsin Yazıcı tarafından yapılmış ve iki cilt halinde yayınlanmıştır.²

Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*'i ile ilgili Bedüzzaman Firûzanfer'in değerlendirmesi şöyledir: "Gerçi bu kitap her ne kadar Mevlânâ'nın biyografisi hakkındaki kaynakların en eskilerinden ise de, müellifin kendisi Mevlânâ'nın türbesinde Mesnevîhanlık yapmış, hatta Sultan Veled hazretleriyle, Mevlânâ'nın yüzünü görmek saadetini idrak eden dostlardan bir çoklarına tesadüf etmiştir. Bütün bu meziyetleriyle beraber inancının temizliğinden yahut Mevlânâ hânedânına olan saygısından ötürü bir çok rivayetleri, hikayeleri kerametle karıştırmış, seneleri tarihleri naklederken gereği nispetinde dikkat göstermediğinden haberin doğruluğunu yanlışından ayırt etmek güçleşmiştir. Lakin bütün bu kusuruyla birlikte bir başka değeri vardır ki, Mevlânâ'nın babası Sultan'ül-Ulemâ'nın biyografisi ile Mevlânâ'nın seçkin dostlarından Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî, Şemseddin-i Tebrizi, Selahaddin-i Zerkub-u Konevî, Çelebi Hüsammedin ile Sultan Veled'in, Mevlevîlerden daha bir çok zatın hayatından bahseden en mükemmel kitaptır."³

3. Sâkıb Dede (ö. 1148/1735), *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye*

Kütahya Mevlevîhanesi şeyhi iken vefat eden Sakıb Dede'nin eseri üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım (cüz); *Menâkıbü'l-Ârifin*'in bittiği yerden kendi zamanına kadar olan Mevlânâ Dergâhı çelebilerinin hal tercemelerini ihtivâ etmektedir. İkinci kısım; muhtelif mevlevîhanelerde şeyh olanlara, üçüncü kısım da; Mevlevîler arasında tanınmış dervişlere aittir. Birinci ve ikinci kısımların sonlarında da Mevlevî kadınların hal tercemeleri vardır. Eser 1283/1866 yılında Mısır'da Matbaa-yı Vehbiyye'de basılmıştır.

Abdülbâki Gölpınarlı'nın değerlendirdiği gibi, baştan sona ıstıhlara boğulmuş eser, tarihi bir çok hatalarla doludur. Tarihî tenkide tâbî tutularak kullanıldığında, Eflâkî'den sonra Mevlevîler için tek kaynaktır.

4. Esrar Dede (ö. 1211/1897), *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*

Galata Mevlevîhanesi şeyhi Gâlib Dede (ö. 1214/1799)'nin musâhibi olan Esrâr Dede'nin, mürşidi Şeyh Galib'in topladığı ve seçtiği Mevlevî şairlerine ait şiirlere, şâirlerin hal tercemelerini de ilâve etmek sûretiyle meydana getirdiği eseridir. Esrâr Dede bu eseri Şeyh Galib'in emriyle telif etmiş ve Sâkıb Dede'nin

¹ *Menâkıbü'l-Ârifin*'in şerhleri ve Türkçe tercümeleri için bk. Abdülbakî Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, (İkinci Baskı), İstanbul 1983, s. 14-15.

² Bu tercüme ve eserin tenkid ve tahlili için bk. Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, (trc. Tahsin Yazıcı), MEB Yayınları, İstanbul 1989, I-II, VIII-CIII.

³ Bedüzzaman Firûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, Önsöz, s. 30-31. Ayrıca, *Menâkıbü'l-Ârifin* ile ilgili en geniş değerlendirme için, Tahsin Yazıcı'nın tercümesinin önsözüne müracaat edilebilir. Bkz. Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, s. I-II, (Önsöz.).

Sefîne'sini kaynak almış ve *Sefîne*'den sonraki halifelerin ve Mevlevî dervişlerin hal tercemelerini de eserine dercetmiştir.

Yine A. Gölpınarlı'nın değerlendirmeleriyle, târihi tenkide tâbî tutmadan faydalanmak mümkün değildir. Ancak alanında tek eser olması sebebiyle de Mevlevilik tarihi açısından kıymetli bir kaynaktır.

Esrar Dede'nin *Tezkire*'si, Ali Enverî tarafından kısaltılarak *Semahâne-i Edeb* adıyla 1309/1891-92 yılında, İstanbul Alem Matbaası'nda basılmıştır.

5. Seyyid Sahih Ahmed Dede (ö. 1229/1813), *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*.

Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Muhammed Kudretullah Dede (ö. 1288/1871)'nin babası ve Yenikapı Mevlevîhanesi'nin aşçıbaşısı olan Sahih Ahmed Dede, eserini kendisinden önce yazılan ve yukarıda isimlerini de zikrettiğimiz Mevlevî kaynaklarından faydalanarak telif ettiğini, eserinin içinde zaman zaman belirtmiştir.

Eserin muhtevâsı; Hz. Peygamber ve dört Halife'den başlayarak, Mevlevî silsilesi içinde yer alan ve Hz. Ebu Bekir'e kadar ulaşan sûfilerin terceme-i hallerini ihtiva etmektedir. Ayrıca Sultânü'l-Ulemâ Bahauddin Veled, Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ve diğer Mevlevî büyüklerinin ve kendi zamanına kadar yaşamış şeyhlerinin hal tercemeleri kısa kısa aktarmaktadır. Eserde bir çok mevlevîhanenin tesis tarihi ve bânisi ile ilgili de bilgiler mevcuttur.

Sahih Ahmed Dede'nin bu eseri de diğer Mevlevî kaynakları gibi tarihi tenkidle kullanılabilecek önemli bir kaynaktır.

Eserin bir nüshası Kudretullah Dede ilâvesi ve Ahmed Remzi Dede istinsahıyla, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar nr. 1462'de, diğer bir nüshası da Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi nr. 5446'da kayıtlıdır.

6. Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa) (ö. 1299/1882), *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakâyıkı Ezkârı Mevlânâ*.

Kudretullah Dede'nin müntesibi olan Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa), aynı eserde kendisi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bu abd-i zelîl, Bosnasaraylı ve Şerifzâde diye meşhur Mirlivâ es-Seyyid Muhammed Fazıl el-Mevlevî ibni Seyyid Mustafa Nuruddin Nakşbendî ibni Seyyid Muhammed Hâşim ibni Seyyid Şerif Ahmed el-Hüseynî el-Hânefî el-Kırımî. 1275/1858 sene-i Hicriyesinde, şeyhim Kudretullah Dede Efendi Hazretlerinden inabet aldım." Devamında, Kudretullah Dede'nin kendisinden *Evrâd-ı Şerife-i Celâliyye*'yi kısaca şerh etmesini istediğini ve *Şerh-i Hakâik-i Ezkâr-ı Mevlânâ* ismiyle şerh ettiğini belirtmektedir.⁴

Bu eser adından da anlaşıldığı gibi, yalnız Mevlevî evrâdının şerhi olmayıp,

⁴ Mütellifin hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Şerifzade M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 447-449; *Son Asır Türk Şairleri*, s., 370-372; Lamija Hadziosmanović, "Fazılpaşa Şerifoviç Bosnavî (XIX. Yüzyıl) Eserlerinde Mevlevîlik Hattı", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (3-5 Mayıs 1990), (Tebliğler), Konya 1991, s. 155-158.

Mevlevî silsilesi, Mevlâna Dergâhı çelebileri, Galata ve Lazkiye Mevlevihânesi şeyhleri ve kendi zamanında diğer mevlevîhanelerde vazife yapan şeyhlerle ilgili bilgi veren Mevlevîlik tarihi için ehemmiyete hâiz bir kaynaktır.

Eser 1283/1853 yılında İstanbul Bosnevî El-Hac Muharrem Efendi Destgâhı Matbaasında basılmıştır.

7. Ali Nutkî Dede (ö.1219/1804), *Defter-i Dervîşân I*

Bu eser, XIX. asır Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Ali Nutkî Dede tarafından tutulan ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bir çeşit günlüğüdür. Vefatı üzerine yarım kalan bu eser, kardeşi Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede tarafından tamamlanmıştır. Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Bölümü'nde 1194 numara ile kayıtlı olan bu defterde, Ali Nutkî Dede yaşadığı dönemde, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde ve dışarıda olup biten olayları tarihleriyle birlikte notlar halinde kaydetmiştir.

8. Abdülbâkî Nâsır Dede (ö. 1236/1821), *Defter-i Dervîşân II*

Defter-i Dervîşân II ise; Abdülbâkî Dede'nin 1231/1815 tarihinden vefatına kadar dergâhın dervîş kayıtlarına devam ettiği diğer bir defterdir. Vefatından sonra bu deftere dergâhın diğer şeyhleri, sırasıyla Recep Hüsnî Dede (ö. 1245/1826), Abdürrahim Kühî Dede (ö. 1247/1831), Osman Selahaddin Dede(ö.1304/1886), Mehmed Celaladdin Dede (ö. 1326/1908) ve Abdülbâkî (Baykara) Dede kayıtlar düşmeye devam etmişlerdir. Aslı Rûsûhî Baykara'da bulunan⁵ ve muhtemelen bu kaynaktan fotokopi edilen defterin bir fotokopi nüshası, şu an İSAM Kütüphanesinde (nr. 18112) bulunmaktadır.⁶

Her iki defterin başka önemli bir özelliği de, Yenikapı Mevlevihanesi dervîş kayıtlarıyla birlikte, diğer tarikat şeyhlerinin tayin ve vefatı ile, bu yüzyılda mevcut mevlevihanelerdeki bazı olay, şeyh tayin, vefat ve azillerini tarih belirterek kaydedilmiş olmasıdır.

9. Hüseyin Fahreddin Dede (ö. 1329/1911), *Mecmu'a*

Hüseyin Fahreddin Dede'nin tek yazılı eseri olan *Mecmuâ*', içinde bulunan şiirleriyle birlikte aynı zamanda Dede'nin adeta günlüğüdür. Fahreddin Dede bu *Mecmuâ*'ya, yaşadığı önemli olayları tarihleriyle birlikte not düşmüş, bazen de ayrıntı gerektiren hadiseleri kısaca yazmıştır. Hüseyin Fahreddin Dede'nin, *Mecmuâ*'sı, Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi nr. 7467'da kayıtlı bulunmaktadır. Özellikle Beşiktaş Mevlevîhanesi tarihi için önemli olan bu *Mecmu'a* ile birlikte aynı numarada kayıtlı, Hüseyin Fahreddin Dede tarafından yazılmış Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhlerinin terceme-i hallerini hâvî küçük bir risâlede bulunmaktadır ki, bu risale de Mevlevîlik tarihi için önemlidir.

⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 252, 254.

⁶ Geniş Bilgi İçin bk. Nuri Özcan "Defter-i Dervîşân", *DİA*, IX, 90-91.

10. Mehmed Ziya (ö. 1927), *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapı Mevlevihanesi*

İhtifalci diye de bilinen ve Yenikapı Mevlevihanesi müntesiblerinden, Maarif Nezâreti İstatistik Müdürü Mehmed Ziya tarafından telif edilen, Yenikapı Mevlevîhânesi tarihine dair tek eserdir. Eser Yenikapı Mevlevîhânesi'nin tarihiyle birlikte, bu dergahta kurulduğu tarihten, XX. asır başlarına kadar vazife yapan şeyhlerin terceme-i halleri ile, satır aralarında diğer Mevlevî dergahları ve şeyhleriyle ilgili bilgiler ihtivâ etmektedir. Mevlevîlik tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Eser 1329/1911 tarihinde İstanbul'da Osmanlıca olarak basılmış ve Tercüman 1001 Temel Eser serisi içinde *Yenikapı Mevlevîhânesi* ismiyle günümüz Türkçesi'ne çevrilerek yayınlanmıştır.

11. Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*

Mevlevîlik tarihi araştırmacılarından Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından 1953 yılında telif edilen eser, Cumhuriyet tarihi boyunca, Mevlevîlik üzerine yapılmış kapsamlı, kaynaklara dayalı, arşiv bilgileriyle zenginleştirilmiş bir eserdir. Mevlevîliği tarihi seyri, erkânı ve âdabıyla irdeleyen bu eser, Gölpınarlı'nın Mevlevîlerin çoğunu, Alevî-Bektâşî meşrep gösterme gayreti gözardı edilirse, Mevlevîlik tarihi çalışanları için, önemli bir kaynak niteliğindedir.

12. Konya Mevlâna Müzesi Arşivi

Mevlevîlik tarihi çalışmaları açısından belki de en önemli kaynak, Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'dir. Konya'da bulunan ve Mevlevî tarikatının merkezi olması hasebiyle bir çok yazışma, belge ve bilgiyi ihtivâ eden arşivde bulunan, özellikle 1911 yılında Veled Çelebi'nin postnişinliği döneminde mevcut bütün Mevlevî dergahlarından talebi neticesinde toplanan Osmanlı sınırları içindeki mevlevihanelerin tarihlerini ve postnişinlerinin terceme-i hallerini içeren belgeler, Mevlevîlik tarihi açısından birinci derecede kaynaklık önemine sahiptir.⁷ Biz de tezimiz içinde bu belgelerin çoğundan faydalanma imkanı bulduk.

Aynı şekilde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Galata Mevlevîhanesi Divân Edebiyatı Müzesi Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi de Mevlevîlik tarihi çalışmaları açısından önemli bilgi ve belgelere haizdir. Biz bu arşiv belgelerinden de çalışmamızda faydalanmaya çalıştık.

Yukarıda ismi geçen ve çalışmamızda öncelikli olarak kullandığımız kaynaklarla birlikte, Aşçıdede Halil İbrahim Efendi'nin *Risâle-i Tercüme-i Ahval-i Aşçıdede Nakşî Mevlevî* adlı geniş hacimli eseri⁸ de özellikle Kasımpaşa ve İstanbul

⁷ Mevlana Müzesi Arşivi'ni tanıtıcı çalışmalar da yapılmıştır. Bk. Abdülbâkî Gölpınarlı, "Konya'da Mevlânâ Dergâhının Arşivi", İ.Ü.İ.F. Mecmuâsı, sy. 1-4, 1955-56, s. 156-178; Mehmet Önder, "Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneler", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 137-142.

⁸ Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphânesinde (TY, nr. 78-80) bulunan *Aşçı İbrahim Dede Mecmuası*; 2000 sayfayı aşan üç büyük ciltten (I: cilt 660 sayfa, II. Cilt 617 sayfa, III. Cilt 840 sayfa) meydana gelmektedir. Eser klasik bir hatırat niteliğinde olmayıp, tasavvufi bilgilerle hatırat içiçe yer almaktadır. Eser XIX. Yüzyılda yaşayan bir dervişin hatıralarını ihtiva etmektedir öte o dönemdeki osmanlı toplum hayatını çok geniş açıdan yansıtan bir ayna gibidir. İstanbul'daki tekke ve

mevlevihaneleri tarihi için önemlidir. Ayrıca Tahirü'l-Mevlevî'nin Ahmed Remzi Dede ile, XIX. asır sonlarına tekabül eden mektuplaşmalarını içeren ve *Çilehâne Mektupları* diye Türkçe'ye kazandırılan eser de, Yenikapı Mevlevihanesi ve diğer Mevlevî dergahları tarihi için aynı öneme haizdir.

Bunlardan başka çalışmamız içinde zaman zaman baş vurduğumuz, Mahmud Kemal İnal'ın bibliyografik eserleri; *Son Asır Türk Şairleri*, *Hoş Sada* ve *Son Hattatlar* isimli eserleri de, Mevlevi bibliyografyası için kıymetli bilgiler ihtivâ etmektedir. Yine Saadettin Nuzhet Ergun'un aynı tarzda; *Türk Musikisi Antolojisi* ve *Türk Şairleri* isimli eserleriyle, Yılmaz Öztuna'nın *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Mevlevî şair ve musikişinasların terceme-i halleri yönünden önemli kaynaklardır.

Şüphesiz, çalışmamızda kullandığımız kaynaklar yukarıda ismini zikrettiğimiz eserlerle sınırlı değildir. Fakat, Mevlevîlik tarihi için birinci sırada yer alan ve önemi sebebiyle verdiğimiz kaynaklar dışındaki eserlerin tamamını burada değerlendirme imkanımız, yekün teşkil edeceği için mümkün değildir. Biz sadece birinci dereceden öneme haiz kaynakları burada değerlendirmeye gayret ettik.

II. XIX. ASRA KADAR MEVLEVÎLİĞE GENEL BAKIŞ

Mevlevîlik, XIII. asır sonlarında Konya'da Mevlânâ Celâleddîn Rûmî adına, oğlu Sultan Veled tarafından kurulan tarîkatın adıdır. Bu tarîkat, "Efendimiz" anlamına gelen "Mevlânâ" adıyla anılan Belhli Celâleddîn Muhammed'e nisbet edilmiş ve vefatından sonra Konya'da gelişip, Anadolu Beylikler dönemi ve altı asırlık Osmanlı İmparatorluğu boyunca, Türk toplumunu belki de en yakından etkileyen tarîkatlardan birisi olmuştur.⁹

6 Rebîülevvel 604/30 Eylül 1207 tarihinde Belh'de doğan Muhammed Celâleddîn, Eflâkî'nin verdiği bilgilere göre Muhammed Harzemşah'tan gönlü incindiği için göç eden babası Bahâeddin Veled'le birlikte¹⁰ Anadolu'ya gelmiş ve

tasavvuf hayatını anlatması ve o dönem Osmanlı şehirlerinden bir çoğunu gözler önüne sermesi açısından da önemlidir. Bu eser Reşat Ekrem Koçu tarafından muhtasar olarak Türkçe'ye aktarılmıştır. Bk. Aşçıdede Halil İbrahim, *Hatırat*, (hzl. R. Ekrem Koçu), İstanbul 1960. Ayrıca eserle ilgili geniş bilgi için bk. Nihat Azamat, "Aşçı İbrahim Dede Mecmuası", *DİA*, III, 546.

⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983 (İkinci Baskı), s. 244-266; a. mlf. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 3; M. Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, (hzl. Mehmet Kanar), İstanbul 2000, s. 54-55; Bediuzzaman Firûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, (trc. F. N. Uzluk), İstanbul 1990, (Feridun Nafiz Uzluk'un Önsöz'ü), s. 3-9. Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkartan Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, İstanbul 1976, s. 82; Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, Ankara 1992, s. 5-6.

¹⁰ Ahmet Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin (Âriflerin Menkabeleri)*, (trc. Tahsin Yazıcı), MEB. Yayınları, İstanbul 1989, I, 8-9; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul 1985, s. 40-41. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ile ilgili bu güne kadar en ayrıntılı çalışmayı yaptığı kabul edilen İranlı Mütellif Bediuzzaman Furûzanfer ise, Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrılışının ana sebebini "Tatar (Moğol) Ordu'sunun merhametsizlik ve kan dökücülüğünden doğan korku" olduğunu belirtmekte ve bu görüşe bir çok kaynak ta iştirak etmektedir. bk. Bediuzzaman Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 21. Ayrıca bk. Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, (çev. A. Gölpınarlı), Ankara 1976, s. 241; Feridüddin b. Ahmed-i Sipahsalar, *Risâle-i Sipahsalar (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, (trc. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 21; R. A. Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rumi*, (trc. Ayten Lermioğlu), Tercüman

617/1220 yılı ortalarında Konya'da bulunan Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat (616/1219-634/1236) zamanında, onun daveti üzerine Konya'ya ulaşmış ve kendileri için yaptırılan medreseye yerleşmişlerdir.¹¹

Babası Bahaüddin Veled, "Sultânü'l-Ulemâ" diye bilinen ve şöhreti Belh'den bütün İslam âlemine yayılmış bir sûfidir.¹² Bu sebeple onun, Mevlânâ'nın da içinde bulunduğu ailesiyle birlikte, Belh'den başlayıp Bağdat, Hicaz yoluyla Konya'da sona erecek göç yolculuğu boyunca, konakladığı ve kaldığı her yerde yöneticilerden; halktan ve alimlerden büyük saygı gördüğünü bütün kaynaklar nakleder.¹³

Bir sûfî aile içinde dünyaya gelen, beş yaşlarında iken Belh'ten göç eden, göç yolculuğu boyunca konaklanan yerlerde babası vasıtasıyla devrin bir çok sûfî¹⁴ ve âlim şahsiyetleri ile tanışan Mevlânâ, öncelikle babası olmak üzere, babasının hâlifesi Burhaneddin Muhakkık Tirmizî (ö. 641/1244)'den ilk tasavvuf eğitimini almıştır.¹⁵

Dînî eğitimini de babası ve onun halifesi Muhakkık Tirmizî'den ikmal eden Mevlânâ, babasının 13 Rebiülâhîr 628/19 Şubat 1231 tarihinde¹⁶ vefatından sonra Muhakkık Tirmizî'ye mürid olmuş ve dokuz yıla yakın, onun kılavuzluğunda dînî ve tasavvufî ilimlerdeki eksikliklerini tamamlamış, seyr ü sülûküne devam etmiştir.¹⁷

1001 Temel Eser, İstanbul 1973, s. 16; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 41-43.

¹¹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 24-26; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 41; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 34-43.

¹² Bahaüddin Veled, Necmeddin Kübranın terbiyesi ile yetişmiş ve Kübreviyye Tarîkati'ne mensuttur. Eflâkî ve Sipehsalar'a göre de silsilesi Ahmed Gazali'ye kadar uzanmaktadır. Bk. Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 18; Şerîfzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerîfzâde Mehmed Fazıl Paşa), *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakayıki Ezkârı Mevlânâ*, İstanbul 1283/1853, s. 356; Abdurraman Câmî, *Nefâhatü'l-Üns*, (trc. ve şerh, Lamii Çelebi, hzl. S. Uludağ-M. Kara), İstanbul 1995, s. 631; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 11-13. Başta Mevlevî kaynakları olmak üzere Bahaüddin Veled'in soyunun Hz. Ebu Bekir'e dayandığı görüşü hakimdir. Geniş bilgi için bk. A. Câmî, *a.g.e.*, s. 631; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s.35-40.

¹³ bk. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 1-55; Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 17-32;

¹⁴ Mevlânâ, babasının Belh'den ayrılıp Hacc niyetle yola koyulduğunda uğradıkları Nişaburda, Ferîdûddin Attar (ö. 618/1221) ile, Bağdat'ta Şihabüddin Sühreverdi ile görüşmüştür. bk. B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 24-29.

¹⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 55-59; Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 18-19; R. A. Nicholson, *a.g.e.*, s. 16; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 48-49.

¹⁶ Eflâkî'ye göre on yıl, İbtidânâme'nin verdiği malumata göre de iki yıl kadar yaşadığı Konya'da 13 Rebiülâhîr 628/19 Şubat 1231 tarihinde vefat etmiştir. Bk. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 56-57; Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 242; Hocazade Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliya*, İstanbul 1918, s. 6-15; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 43; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 43. Eflâkî Bahâeddin Veled'in vefat tarihini 13 Rebiülâhîr 628 olarak verirken, Furûzanfer ve Gölpınarlı bu tarihi 18 Rebiulâhîr 628 olarak vermektedirler ki doğrusu budur. Nitekim Sandukası üzerinde de "...628 yılı Rebiülâhîrinin 18. Cuma günü kuşluk vaktinde vefat etti." ibaresi bulunmaktadır. bk. Hasan Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 3-4.

¹⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 58-59; A. Câmî, *a.g.e.*, s. 633; Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 34; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 49-52. Konya'da bu günkü bulunduğu yere defnedilen Bahâeddin Veled'in yerine, Sultan Alaeddin'in arzusu ve babasının vasiyeti üzerine, İptidaname'ye göre ise babasının müridlerinin ricası ile oğlu Mevlânâ Celâleddîn oturmuştur. bk. Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 244.

Mevlânâ daha sonra, Burhaneddin Muhakkık Tirmizî'nin işaretleriyle, zamanın İslamî ilimlerdeki merkezi kabul edilen ve Moğol istilası sebebiyle bir çok alim ve sufinin sığındığı Halep ve Şam'a gitmiştir. Bu iki şehirde dört veya yedi yıl kadar kalan Mevlânâ, Halep'te Halâviye Medresesi'nde konaklamış, fıkıh ve hadis olmak üzere diğer İslamî ilimlerde bu şehirlerdeki alimlerden faydalanmıştır. Meşhur Hanefî fakihlerinden hadis, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde şöhret bulan Adîm b. Kemâleddîn (ö. 660/1262)'den dersler almış, Şam'da ise, Makdisiyye Medresesi'nde kalarak, başta Muhyiddîn İbn Arabî olmak üzere şehrin bilgin ve sufileriyle konuşup görüşmüştür.¹⁸

Mevlânâ'nın Şam'dan döndüğü 630/1241 senesinde, hocası ve müridi Burhaneddin Muhakkık Tirmizî Kayseri'de vefat etmiş, Mevlânâ Kayseri'ye giderek onun kitap ve risâlelerini Konya'ya getirmiştir. Hocasının vefatından sonra Mevlânâ'nın Konya'daki müderrislik günleri başlamıştır. 638/1241-642/1244-45 yılları arasında, babasının yolundan giderek medreselerde fıkıh ve diğer şer'î ilimler ilgili dersler vermiş, sarığını fakihler gibi sarmıştır. Diğer taraftan da babası ve onun halifesi Burhaneddin Muhakkık Tirmizî'den intikal eden tasavvuf yolunda, etrafında müridler toplanmıştır. Yani Mevlânâ bu dönemde hem dînî ilimlerde müderrislik yapmakta, hem de babası ve hocası kanalıyla intikal eden tasavvuf yolunda müridlerini irşâd etmektedir.¹⁹

Sadece birkaç yıl süren bu dönemden sonra, Mevlânâ'nın hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelenen, Şems-i Tebrizî ile tanışması safhası başlayacaktır. 642/1244 yılı içinde Şems-i Tebrizî Konya'ya gelmiş ve bir vesile ile Mevlânâ Celâleddîn ile tanışmıştır.²⁰ Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî ile tanışması ve bu tanışma neticesinde gelişen olaylarla ilgili özellikle menâkıb kitaplarında yeterince bilgi mevcuttur.²¹

Babası vasıtasıyla tasavvuf yoluna giren ve ondan çok etkilenen Mevlânâ²², Burhaneddin Muhakkık Tirmizî ile sulûkünü tamamlamış²³, şeyhinin vefatından sonra da onun yerine geçmiş ve Kübreviyye Tarikati'nin devamı olarak etrafına toplanan müridlerini irşâd etmiştir.²⁴

¹⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 80-86; Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 35, 40; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 52-60.

¹⁹ B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 60-64; R. A. Nicholson, *a.g.e.*, s. 16-17. Ayrıca Mevlânâ'nın Burhâneddin Muhakkık Tirmizî nezdinde yaptığı seyr ü sulûk ile ilgili kaynaklarda aktarılan bilgiler için bk. Mehmet Zeki Pakalın, "Mevlevî", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (OTDTS)*, İstanbul 1993, II, 498-501.

²⁰ Mevlevî kaynakları bu karşılaşmanın ilâhi bir işaret üzerine vuku bulduğunu kaydederler. Bk. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 85; Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 116.

²¹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 89-105; A. Câmî, *a.g.e.*, s. 640-641; Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 35; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 75-91; R. A. Nicholson, *a.g.e.*, s. 17.

²² Mevlânâ'nın vefat edinceye tadar babasının kitabı "*Maarif*"i elinden düşürmediğini Mevlevî kaynakları kaydetmektedir. bk. A. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 176.

²³ A. Gölpınarlı, Sipehsalar'ın onunla ilgili "fahru'l-meczûbîn" nitelemesine dayanarak, Burhâneddin Muhakkık Tirmizî'nin, coşkun ve cezbeli bir sufi olduğunu, Melâmiliği ve Kalenderliği övdüğünü nakleder. bk. Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 117; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 46.

²⁴ A. Yaşar Ocak, *Türk Süfliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s. 92-93.

Mevlânâ Celaleddîn, Şems bulmaktan ümidini kesip Konya'ya döndükten sonra, hayatının üçüncü safhası olan "irşad, eğitim ve terbiye" esasları üzerine yeniden bina ettiği uyarıcılık faaliyetlerine başlamıştır. Mevlânâ Şems-i Tebrizî yerine önce kendisinde Şems'in tezâhürünü bulduğu Selahaddin Zerkûb'u kendisine dost ve musahib edinmiş, Selahaddin Zerkûb'un 657/1265 yılında vefatıyla da, Çelebi Hüsameddîn'i dost ve musâhib olarak seçmiştir. Mevlânâ'nın en büyük eseri Mesnevî³¹ Çelebi Hüsameddîn'in isteğiyle te'lif edilmiştir.³²

Mevlevîliğin onun adına tesis edildiği ve kısaca hayatını özetlemeye çalıştığımız Mevlânâ Celâleddîn Rumi, 5 Cemaziyelahir 672/17 Aralık 1273 Pazar günü vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.³³

Şems-i Tebrizî'den sonra, esmâ ve riyazeti esas almayan, aşk ve cezbeyle dayanan, musikî, sema' ve şiir ile yoğrulmuş, bir tasavvuf anlayışı sergileyen Mevlânâ, her ne kadar yaşadığı dönem içinde ortaya koymuş olduğu tasavvufi anlayışını ve yaşantısını, bir tarikat tesisiyle maksadıyla yapmamışsa da, kendisinden sonra gelen halefleri tarafından tesis edilecek olan mevlevîlik, Mevlânâ'nın ortaya koyduğu bu esaslar çerçevesinde yapılmış, adâb ve erkânıyla bir tarikat halini almıştır³⁴.

A. Yaşar Ocak'ın değerlendirmeleriyle; Mevlânâ, Necmeddîn Kübrâ'nın insanı esas alan, sünnî esaslara dayalı ve kısmen zühdî nitelikli tasavvuf mektebi, Muhyiddin İbn Arabî'nin mükemmel bir metafizik ve mistik sistem halinde tasavvuf dünyasına sunduğu Vahdet-i Vucûd mektebi ve kaynağını Horasan mektebinden alan, coşkun bir ilahi aşk ve cezbeyle dayalı, zühdî ihmal eden kalenteri tasavvuf anlayışını uyumlu bir biçimde, yepyeni bir sistemle birleştirip bağdaştıran bir tasavvuf yolu ortaya koymuştur.³⁵ Nitekim bu tasavvufi anlayış, Mevlevîlik tarihi

³¹ Mevlânâ en önemli eseri *Mesnevî*'den başka, *Dîvân-ı Kebir*, *Mektûbât*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Fihî Mâ Fih* gibi eserler telif etmiştir. Bu eserler ve Mevlânâ'ya isnât edilen diğer eserler için bk. B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 200-229; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddîn*, s. 249-267.

³² Daha geniş bilgi için bk. Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 131-144; A. Câmî, *a.g.e.*, s. 643-645; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 126-148; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddîn*, s. 104-123.

³³ Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 42-108; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 190-199; A. Gölpınarlı *Mevlânâ Celaleddîn*, s. 168-188; A. Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 88-97, 122-147.

³⁴ Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışıyla ilgili geniş bilgi için bk. Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, 131-144; A. Câmî, *a.g.e.*, s. 643-645; Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty., s. 50-58; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 126-148; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddîn*, s. 104-123, M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, II, 506-5514; Mehmet Önder, *Mevlânâ Hayatı Eserleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty., s. 145-182

³⁵ A. Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 142. Aynı görüşler için bk. A. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 9; a. mlf., *Mevlânâ Celaleddîn*, 140-188; İbrahim Kafeoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1991, s. 366; Mehmet Aydın, "Mevlânâ ve İbn Arabî'de Aşk Kavramı", *III. Millî Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 157-162; Celâleddîn Çelebi, "İnsan Sevgisi ve Hz. Şems", *VI. Millî Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 35-40; Nezihe Araz, "Mevlânâ'nın Yetişmesinde Hocası Tebrizli Şems", *II. Millî Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1986, Konya 1987, s. 217-227. Ayrıca Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışı üzerine oldukça yekun tutan araştırmalar yapılmıştır ki, bunları burada tek tek zikretmek mümkün değildir. Bu çalışmalar için Millî ve Milletlerarası Mevlânâ Kongresi Bildirileri'ne ve Mehmet Önder-İsmet

boyunca mevlevîler arasında Şemsî ve Veleđî kol diye bilinen iki ayrı tasavvuf neşesinin ortaya konmasında önemli bir amil olmuş,³⁶ bu ikilik Mevlevî silsilesine de yansımış ve Şemsî olanlar, Mevlevî silsilesinin daha çok Alevî silsilesi sayılan ve imamlar yoluyla Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırırken, Veleđî olanlar ve Bahaüddin Veleđî'yi Necmeddîn Kübrâ'nın halifesi sayanlar da, bu silsileyi Halvetî silsilesi kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırırlar.³⁷

Mevlevîlik tarihi boyunca, bu tarîkatın merkezi kabul edilen Mevlânâ Dergâhı'nın ilk çekirdeğini, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veleđ (ö. 628/1231)'in defnedildiği kabir ve bu kabrin etrafına inşâ edilen birkaç derviş hücreleri oluşturmuştur.³⁸

Mevlânâ'nın vefatından sonra, Mevlânâ'nın halifesi Çelebi Hüsameddîn (ö.684/1285)³⁹ zamanında Sultan Veleđ (1226-1312)'in teşvikiyle, Konya yöneticilerinden Alameddin Kayser (ö. 683/1284), Muîneddîn Süleyman Pervane ve karısı Gürcü Hatun'nun da maddî desteği ile Mevlânâ'nın kabri üzerine bir türbe yaptırmıştır.⁴⁰ Bu türbe, Mevlânâ'yı sevenler için bir merkez halini almış ve türbeye bir çok vakıf geliri tahsis edilmiş ve bu tarihten sonra "Celâliye Vakıfları" adıyla müstesnâ vakıflardan sayılmıştır.⁴¹ Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veleđ zamanında teşkilatlanacak olan mevlevî tarîkatının "huzur, huzûr-ı pîr" diye anılan bu merkez, tarîkatın ilk kurulan dergâhı olmuştur.⁴²

Binark ve Nejat Sefercioğlu tarafından hazırlanan Mevlânâ Bibliyografyası'na müracaat edilebilir.

³⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 204-243; H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, s. 269.

³⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 199-204; Kemaleddin el-Harîrî, *Tıbyânü Vesâil'il-Hakâik*, Süleymaniye Kütüphânesi, İbrahim Efendi 432, III, 148-150; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (çev. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 1990, s. 297-298; Hocazâde Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 4-5.

³⁸ A. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 627; Hasan Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 3.

³⁹ Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 203-204; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 156; M. Önder, *a.g.e.*, s. 204-208; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 24-25, 36; H. Özönder, *a.g.e.*, s. 7-16; Emre Mardan, "Ariflerin Menkıbelerinde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi*, X, 184-185. Ayrıca yaptırılan bu türbe ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Şahabettin Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, Konya 1946; Haluk Karamağaralı, "Mevlânâ'nın Türbesi" *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sayı VII-VIII, İstanbul 1966, s. 39-42. Eflâkî, Mevlânâ'nın, vefatından sonra mezarının üzerine bir türbe yapılması ile ilgili bir çok defa işarette bulunduğu nakletmektedir. "...Bizim müridlerimiz türbemizi uzak mesafelerden görünmesi için yüksek yapınlar..." "...Bizim türbemizi yedi defa yapacaklar. ...Bizim türbemizin etrafında bir şehir olacak ve sonra türbemiz bu şehrin ortasında kalacak..." Eflâkî, *a.g.e.*, I, 440, 441.

⁴¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 24-25. Ayrıca Mevlânâ Dergâhı'nın vakıfları ile ilgili geniş bilgi için bk. İbrahim Ateş, "Hz Mevlânâ Dergâhı ile ilgili Vakıf ve Vakfiyeler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 29-31.

⁴² A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 34-35, 330; F. Nafiz Uzluk, *a.g.m.*, s. 383. Eflâkî, Mevlânâ'nın vefatından sonra mezarının üzerine bir türbe yapılması ile ilgili bir çok defa işarette bulunduğu nakletmektedir. "...Bizim müritlerimiz türbemizi uzak mesafelerden görünmesi için yüksek yapınlar..." "...Bizim türbemizi yedi defa yapacaklar. ...Bizim türbemizin etrafında bir şehir olacak

Mevlânâ zamanından başlayıp bu dönemi de içine alan süre içinde Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan başka Konya da ilk Mevlevî zâviyelerinin açılmasına gidilmiş ve Hânîkâh-ı Ziyâ ve Hânîkâh-ı Lâlâ isimli iki zâviye açılarak, Hüsameddin Çelebi buralara şeyh tayin edilmiştir.⁴³ Kaynaklar, Konya'da bu iki zâviyeden başka Dârü'z-zâkirîn ve Merace'l-bahreyn zâviyelerinin bulunduğu bahsetmektedir.⁴⁴

Konya'da bu ilk dönemde tesis edilen bir başka Mevlevî zâviyesi de, Şems Zâviyesi'dir.⁴⁵ Konyada Mevlânâ Dergâhına bağlı olarak bulunan diğer Mevlevî zâviyeleri ise, Âteş-bâz Velî Zâviyesi⁴⁶, Meram'da Turud yöresinde bulunan Cemel Ali Zâviyesi⁴⁷ ve Mevlânâ Dergâhı'nın güney-batı yönünde, Pîrî Mehmet Paşa Mahallesi'nde bulunan Pîrî Mehmet Paşa Zâviyesi'dir.⁴⁸

Sultan Veled döneminde inşâ edilen ilk semahaneye ilave olarak yapılan diğer bölümleriyle Mevlânâ Dergâhı, XIV. asrın başlarında türbe, tekke ve matbahı ile Konya'nın en büyük tarîkat merkezi haline gelmiştir.⁴⁹ İbn Batûta, 732/1332'de Konya'yı ziyareti ettiğinde, bu yapıdan bahsetmekte ve "*Mevlânâ Celâleddîn'in türbesi yanında oluşan büyük bir zaviyede gelen ve geçenlere yemek verilmektedir*" ifadesini kullanmaktadır.⁵⁰

Alameddin Kayser tarafından yaptırılan türbenin⁵¹ üzerine 798/1396 yılı sularında Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey (1357-1398) tarafından "yeşil kubbe",

ve sonra türbemiz bu şehrin ortasında kalacak..." Eflâkî, *a.g.e.*, I, 440, 441.

⁴³ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 169-173.

⁴⁴ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyyân (Sefîne-i Mevlevîyye)*, Mısır 1283, I, 204-205, 208, 209. M. Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, (İkinci Baskı), Ankara 1981, s. 381. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332; Yusuf Küçükdağ, "Les Zaviyas Mevlevîtes a Konya (Konyada Mevlevî Zâviyeleri)", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: XIV, İstanbul 1994, 118; M. Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, (çev. Nezih Uzel), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 126; Muhammed Muhlis Bey ve Arkadaşları, *Konya Rehberi*, Konya 1339, s. 83; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 589; Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", *T.T. K. Belleten*, XXXI/122, Ankara 1967, s. 203.

⁴⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, III, 26; *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 204, 207, 336; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 69; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 330.

⁴⁶ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 211-212; M.C. Huart, *a.g.e.*, s. 141-142; Muhammed Muhlis Bey, *a.g.e.*, s. 92-93; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332; S. Ünver, *a.g.m.*, s. 219; Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, s. 124; Hasan Özönder, "Âteş-bâz Velî ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Velî Makamının Önemi" *III. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1989, s. 99.

⁴⁷ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, s. 215-216; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 311; *1306/1888 Konya Salnâmesi*, s. 241; Konyalı, *a.g.e.*, s. 498-499, 777-778; Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, 124.

⁴⁸ *Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter No: 747*, s. 178; 481. (Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, 126'dan naklen) S. Ünver, *a.g.m.*, s. 219. Geniş bilgi için bk. Y. Küçükdağ, "Konya'da bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 159-178; a. mlf. *a.g.m.*, 126-128.

⁴⁹ Veled Çelebi İzbudak, *Hatıralarım*, İstanbul 1946, s. IV.

⁵⁰ İbn Batuta, *Seyahatnâme*, (trc. Mehmet Tancî), İstanbul 1983, I, 201.

⁵¹ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 203-204.

yaptırılmıştır.⁵² Yine Karamanoğullarından Mehmed Bey ve İbrahim Bey kendi dönemlerinde, dergâhın hücrelerini ve türbeyi tamir ettirmişler, Fatih Sultan Mehmet 872/1467'de Konya Kalesi'nin tamiri esnasında türbe ve müştemilatını da elden geçirtmiş ve türbeye bazı vakıflar bağışlamıştır. II. Bâyezit döneminde de türbenin iç tezyinatı yapılmış, 918/1512 tarihinde Yavuz Sultan Selim dergâh içine bir şadırvanı yaptırmıştır.⁵³

Sultan Veled zamanında inşa edilen semahane zamanla onarıma ihtiyaç duyar hale gelince, Sadrazam Gedik Ahmed Paşa (ö. 887/1482) bu semahaneyi yeniden inşa ettirmiş,⁵⁴ Kanunî de Mevlânâ'nın türbesi yakınına iki minareli bir camiyi, bu günkü mescidi ve bu mescide bitişik kubbe-i hadrâ'nın kuzeyinde bulunan semahaneyi yaptırmış⁵⁵ ve dergâha matbah, fırın ve kiler ve bazı derviş hücreleri ilâve ettirmiş⁵⁶, II. Abdülhamid 1306/1888 yılında bu semahane genişletirilip tamir ettirmiştir.⁵⁷ Bu günkü matbah ise derviş hücrelerinin bir kısmı ile birlikte III. Murad'ın hayratıdır.⁵⁸

Mevlânâ'dan sonra yerine geçen Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'yı sevenleri ve bağlılarını bir arada tutmuş fakat bir tarikat ihdâs etmemiştir.⁵⁹ Hüsameddin Çelebi'den sonra Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in babasının makamına geçmesiyle birlikte, Mevlevîliğin tarikat olarak kuruluş dönemi başlamıştır. Teşkilatçı bir kişiliğe sahip olan Sultan Veled, Mevlânâ türbesinin yapılmasını sağlamış, bu suretle Mevlânâ'yı sevenler için tekke anlamında bir merkez kurulmuştur. Zamanında görevde olan idarecilerle kurduğu yakınlık neticesinde türbeye vakıflar sağlamıştır. Amasya Erzincan ve Kırşehir'e halifeler gönderip, Mevlevî tekkeleri açtırmış, bir yandan da tarikatın usûl ve erkanını tespit ederek, Mevlevîliği kuralları törenleri sabit bir tarikat haline getirmeye çalışmıştır.⁶⁰

⁵² Şikârî "Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey'in Görkes (eski Grikos, şimdi Silifke) seferine çıkmadan önce beyleri ile gelip Mevlânâ Türbesini ziyaret ettiğini, türbede sabaha kadar münacaat eylediğini seher vakti gördüğü rüyada kendisine fethin müjdelendiğini ve ertesi sabah rüyasını Mevlânâ oğlu Ulu Arif Çelebi'ye tabir ettirdiğini uzun uzun anlattıktan sonra "Eğer kafiri kırıp Görkes kalesini alacak olursam Mevlânâ'nın üzerin bir yeşil türbe yaptırırım" diye ahdettiğini, sonra da türbeyi bünyad ettiğini" söylemektedir. bk. Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, (çev. M. Koman), Konya 1956, s. 106-107.

⁵³ Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 156, 105-106; İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, 650; İ. Ateş, *a.g.m.*, s. 31.

⁵⁴ Muhammed Muhlîs Bey, *a.g.e.*, s. 55; M. Fuad Köprülü, "Ahmed Paşa", *İA*, I, s. 198.

⁵⁵ İbrahim Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, Matbaâ-yı Âmirî 1383, I, 426; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 157. İ. Ateş, *a.g.m.*, s. 31.

⁵⁶ *Tarih-i Peçevî*, I, s. 426; E. Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 161, III, 27(262); H. Özönder, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁷ M. Muhlîs Bey, *a.g.e.*, s. 55.

⁵⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Cevdet Evkaf Tasnifi (CE) 12400; M. Muhlîs Bey, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁵⁹ Feridûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 138,144.

⁶⁰ Konya Mevlânâ Dergâhına, ana tarafı Mevlânâ soyundan (İnas Çelebi) yalnız Küçük Arif Çelebi diye tanınan III. Arif Çelebi (ö.1642) postnişin olmuştur. Son Dergâh postnişininin Veled Çelebi(ö. 1953)'nin de ana tarafından Mevlânâ soyuna bağlı olduğu iddia edilmiş, Veled Çelebi de

Yine Sultan Veled döneminden (1284-1312) başlayarak Mevlevîler, Anadolu'da hüküm süren beyliklerle yakın temasa geçmişler, özellikle bey ailelerine nüfûz etmişler ve gayr-i sünnî unsurların tesirlerini hafifletip dengeleyerek, beylikler merkezlerinde mevlevîhâneler kurmuşlardır.⁶¹

Sultan Veled döneminde Mevlânâ zamanından kalan mirasında etkisiyle daha çok toplumun üst kademelerine hitap eden ve beyliklerle sağlanan irtibat neticesinde, siyasi alanda da etkinlik gösteren ve toplumsal bir örgüt haline gelen tarikat, idarî olarak da teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlanma neticesinde Çelebilik makamı ihdas edilmiş ve bu dönemden itibaren Mevlânâ soyundan Çelebiler sırasıyla tarikatın başına geçmiştir. Veled Çelebi'den sonra yerine posta geçen Ulu Arif Çelebi⁶² de babasının yolundan gitmiş ve babası tarafından ihdas edilen Mevlevî tarikatının usûl ve erkanının yerleşmesini sağlamıştır. Tarikatın yaygınlaşması için aşırı bir gayret içinde olan Ulu Arif Çelebi, bu maksatla ömrünün büyük bir kısmını tarikatı yaymak maksadıyla seyahatle geçirmiş, gittiği bazı yerlerde Mevlevîhâneler açmış⁶³, böylece Mevlevîlik, XV. Asrın ilk yarısında Ulu Arif Çelebi (ö. 719/1319) ile birlikte teşkilatlanmasını tamamlamış, daha sonraki dönemlerde bu makama gelen Pir Adil Çelebi (ö. 864/1460) tarafından tarikatın usûl ve erkanı, değişmemek üzere yerleştirilmiştir.⁶⁴

Mevlânâ'dan sonra yerine geçen Hüsameddin Çelebi ile başlayıp, Veled Çelebi ve Ulu Arif Çelebi zamanında⁶⁵ ve daha sonraki ilk devirlerde bizzat Mevlevî halifeleri tarafından Mevlevî tekkeleri –ki bunların çoğu zâviyedir- kurulmuştur. Bu zâviyeler, Amasya'da Çelebi Hüsameddinin halifesi Alaaddin Amasyavî⁶⁶, Kırşehir'de Veled Çelebi'nin halifelerinden Süleyman, Erzincan'da Hüseyin

düzenlediği bir şecere ile kendi soyunun baba tarafından Mevlânâ'ya ulaştığını ortaya koymuştur. bk. Mehmed Önder, *a.g.e.*, s. 81.

⁶¹ *Eflâkî*, *a.g.e.*, s. 269, 323, 330-340, 347; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, (trc. O. Ş. Gökyay), Ankara 1986, s. 60-61; Feridun M. Emecan, "Saruhan Oğulları ve Mevlevîlik", *E. Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 283-297.

⁶² "Sultan Veled Hazretleri 681/1282 yılında mübarek bir Cuma gününde, mübarek türbede Çelebi Arif'i kendi tahtına oturttu. Kendisi de uzakta oturdu..." *Eflâkî*, *a.g.e.*, II, 303. Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 147.

⁶³ *Eflâkî*, *a.g.e.*, II, 278; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 77. Ulu Arif Çelebi'nin hayatına dair geniş bilgi için bk. *Eflâkî*, *a.g.e.*, II, 234-366; Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 147-148. Ayrıca ömrünün büyük bir bölümünü Mevlevî tarikatını yaymak için seyahatle geçiren Ulu Arif Çelebi'nin gezdiği yerler için bk. *Eflâkî*, *a.g.e.*, II, 251, 256, 257, 259, 262, 265, 266, 274, 278, 286, 293, 296, 298, 314, 316, 327-359.

⁶⁴ Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 144-147; A. Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiyede Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969 s. 283; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100; A. Halet Çelebi, *a.g.e.*, s. 196-198; Mehmed Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 20-22, 39; Ekrem Işın, "Mevlevîlik", *DBİA*, V, 422; *Yeni Türk Yurdu Ansiklopedisi*, "Mevlevîlik", (Ötüken Yayınları) İstanbul 1985, VI, s. 2326-2327.

⁶⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 22-82.

⁶⁶ *Eflâkî*, *a.g.e.*, s. 264. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 333; Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", *İ.Ü.E.F. Güney-Doğu ve Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 4-5, İstanbul 1975-1976, s. 19.

Hüsameddîn, Karaman'da Ulu Arif Çelebi halifelerinden Mehmed Bey⁶⁷, Niğde'de Nasûhiddîn Sebbag⁶⁸, Tokat'ta Fahreddîn-i Irâkî⁶⁹ tarafından açılmıştır. Bahsi geçen dönemde, diğer merkezlerde kurulan Mevlevî tekkeleri de aynı şekilde kurulmuştur.⁷⁰

Kütahya Dergâhın bânisi, Sultan Veled müntesiplerinden "Kütahya Fatihî" diye bilinen Emir İmadüddîn Hezâr Dinârî⁷¹, Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'nin banisi de Ulu Arif Çelebi'yi Afyon'da misafir eden Sahiboğlu Ahmed Bey'dir.⁷²

XIV. asırdan itibaren Anadolu'da ve Anadolu dışında Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu ülkelerde daha önce ismi geçen Mevlevî tekkelerine ilaveten daha sonraki dönemlerde de bir çok Mevlevî zâviyesi açılmıştır. XV. asırda Bosna Sancakbeyi İsa Bey (1440-1463), 865/1462 yılında Saraybosna Mevlevîhânesini kurmuştur.⁷³

XVI. asrın ortalarında vefat eden *Gülşen-i Esrâr* müellifi Şâhidî'nin naklettiğine göre; bu asırda Mevlevîlik köylere kadar yayılmış ve Anadolu'da bir çok yerinde halkı tamamen mevlevîlerden oluşan Mevlevî köyleri kurulmuştur.⁷⁴

XVI. asırda Ulu Arif Çelebi'nin yolunu takip eden Dîvâne Mehmed Çelebi de, bu dönemde Mevlevîliğin yayılmasında önemli katkı sağlamış, Lazkiye, Mısır (Kahire), Cezayir, Sakız, Eğridir, Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur ve İstanbul'daki Galata (Kulekapısı) Mevlevîhâneleri ve rivâyetlere göre Fars ülkesindeki

⁶⁷ Kalemioğlu Ahi Mehmed Bey, 769/1367 yılında bir tekke inşa ettirmiş, daha sonra bu tekkeye Mevlevî olan Karamanoğlu Mirza Halil Bey ve oğlu Alaaddin Beylerin de 772/1370 yılındaki katkılarıyla Karaman Mevlevîhânesi teşekkül etmiştir. bk. İ. Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul 1967, s. 233, 252; D. Ali Gülcan, *Karaman Mevlevîhânesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevîler*, Karaman 1975, s. 16-21; Hasan Özönder "Karaman (Lârendi) Mevlevîhânesi, Osmanlı Araştırmaları, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 147.

⁶⁸ Eflâkî, a.g.e., II, 313

⁶⁹ Eflâkî, a.g.e., I, 431, II, 259-262, 326.

⁷⁰ Anadolu'da ilk tesis edilen *mevlevîhânelerden* biri kabul edilen Sivas Mevlevîhânesi de, Ulu Arif Çelebi tarafından açılmıştır. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245, 333; Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevîhânesi", *LX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 83; Ömer Demirel, "Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Tespitler" *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Konya 1996, s. 217.

⁷¹ *Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi (KMMA)*, Zarf No: 51/29; Sultan Veled, *Dîvan-ı Sultan Veled*, (yay. F. Nafiz Uzluk, İstanbul 1941, 86-87; Sakıb Dede, *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 45. İ. H. Uzunçarşılı Sakıb Dede'nin anlattıklarının hiçbir tarihi kıymeti olmadığını söyler. bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s.23-24.

⁷² Eflâkî, a.g.e., II, 288.

⁷³ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977, III, 24-27; E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*, İstanbul 1979, II, s. 390; Jasna Samiç, "Le Tekke Mevlevî De Bembasa A Sarajevo", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, s., 162-163. Salih Trako, "Sarajevo'da Mesnevi Dersleri ve Mesnevihanlar Üzerine", *I. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1989, Konya 1990, s. 143.

⁷⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 245-246; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler" *T.T.K. Belleten*, c. 55, sy. 213, Ağustos 1991, s. 351, 355.

Mevlevîhâne ve Halep Mevlevîhânesi onun zamanında ve onun gayretiyle açılmıştır.⁷⁵ Mevlevîliğin yayılmasına Dîvâne Mehmed Çelebi'den başka Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi Celâleddîn Ergun Çelebi (ö. 775/1373) ve Yusuf Sîneçâk (ö. 953/1546) da katkıda bulunmuştur.⁷⁶

İlk dönemlerde köylere kadar bir çok yerleşim yerinde tesis edilen Mevlevîhâneler, XVI. asrın başlarından itibaren mevlîliğin köyden kasabaya, kasabadan şehirlere çekilmeye başlamasıyla, daha çok beyler, paşalar ve vezirler gibi devlet erkanı tarafından tesis edilmiştir. Mesela; Kilis Mevlevîhânesi 931/1525'da eşraftan Ali Ağa tarafından⁷⁷, Selanik ve Üsküb Mevlevîhânesi 1024/1615 tarihinde Ekmekçizâde Ahmed Paşa (1026/1617) tarafından⁷⁸, Peçoy (Peçu, Peç) (Macaristan) Mevlevîhânesi 1076/1665'te Gazi Hasan Paşa tarafından⁷⁹, Kayseri Mevlevîhânesi 1086/1675'te Bayram Paşa tarafından⁸⁰, Yenişehir Mevlevîhânesi yine eşraftan Hacı Ahmed tarafından tesis edilmiştir ki bunların çoğu Mevlî zâviyesi statüsünde kalmıştır.⁸¹

Bunlardan başka Bursa Mevlevîhânesi Ahmed Cunûnî Dede tarafından, Tavşanlı Mevlevîhânesi Esif Mehmed Dede tarafından, Gelibolu Mevlevîhânesi Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede tarafından bina edilmiştir.⁸²

⁷⁵ *Sefîne-i Mevlevîyye*, 15-58; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, Millet kütüphanesi, Ali Emiri 756, s. 318-319; Ali Enverî, *Semahâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 61-64; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 122, 334; Mustafa Çıpan, "Mevlevî Şeyhlerinden Dîvâne Mehmed Çelebi", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler*, 3-4 Mayıs 1993 Konya, s. 101-102; Nihat Azamat, "Dîvâne Mehmet Çelebi", *DİA*, IX, 435-437; Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, s. 163-170

⁷⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.122-127; Mehmed Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 79-80.

⁷⁷ İ. Hakkı Konyalı, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1968, s. 533; Kadri Timurtaş, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1933, s. 23; O. Cezmi Tuncer, "Kilis Mevlevîhânesi", *II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîler Kongresi*, (Tebliğler), S.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Mayıs 1996, s. 259-260.

⁷⁸ *BOA*, İbnü'l-Emin Evkaf, (İEE) 787, (8 B 1079/1668), *BOA*, CT 29840 (10 C 1172/1758; Seyyid Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 5446, s. 162; A. Süheyl Ünver, "Selanik Mevlevîhânesi", *Mevlânâ Yıllığı*, Konya 1963, s. 31-32; Nathalie Clayer "Trois Centres Mevlevîs Balkaniques Au Travers Des Documents D'archives Ottomans; Les Mevlevîhâne, D'Elbasan, De Serez, Et De Selonique", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 18; M. Ali Uz, "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi", S.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy., 2, s. 102.

⁷⁹ Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 1663 yılında ziyaret ettiği Peçoy Mevlevîhânesinden bahsetmekte ve Yakovalı Hasan Paşa hayratındandır demektedir. A. Gölpınarlı ise dergâhın 1665 senesinde Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırıldığını söylemektedir. Bk. Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 149-152; A. S. Ünver, a.g.m., s. 37; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; E. Hakkı Ayverdi, *Avrupada Osmanlı Mimari Eserleri (Romanya-Macaristan)*, İstanbul 1979, I, 210-222; Gabor Agoston, "Macaristan'da Mevlevîlik ve İslam Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: XIV, s. 5-9.

⁸⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, s. 70

⁸¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 247.

⁸² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 247. Şeyhî Mehmed Efendi, Gelibolu

Özellikle XVII. ve XVIII. asırlar içerisinde Mevlânâ Dergâhı'nda postnişinlik makamında bulunan Hüseyin, Abdülhalim, Karabostan, Abdülhalim, Sadreddin ve Arif Çelebiler zamanında devlet üst düzey yöneticileriyle tesis edilen yakınlıklar neticesinde, mevcut dergâhların varidatı artmış ve yeni dergâhlar açılmıştır.⁸³

Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled dönemlerinden başlayarak tarikatın yapısı gereği sürekli üst düzey yöneticilerle yakınlık içinde gelişip büyüyen ve yayılan Mevlevîlik XVII. asra kadar, gerek çelebiler gerekse diğer tarikat mensuplarıyla bu özelliğini devam ettirmiş ve vezirler beyler ve paşalar tarafından inşa edilen Mevlevî dergâhlarının, tamirleri de padişah emriyle hazineден karşılanmış ve Mevlevîlik XVII. Asırdan itibaren adetâ bir devlet müessesesi halini almıştır.⁸⁴

Mevlevîliğin ilk dönemlerinden itibaren içerisinde çile çıkartılan büyük Mevlevî yapılarına asitane denildiği gibi küçük Mevlevî tekkelerine zâviye tâbir olunmuş, zâviyeler âsitânelere küçük olduğu için, zâviye şeyhleri de Mevlevî tarikatı hiyerarşisinde mevkî bakımından âsitâne şeyhlerinden aşağı tutulmuştur. Çile âsitanelerde çıkarılmış, dervişler bu tekkelerde yetiştirilmiş ve zâviyelerde hizmet etmek çile çıkarmak sayılmamıştır.⁸⁵

Mevlevîler açısından zâviye; içlerinde çile çıkarılmayan fakat sema' meşk edip ayrıca ney üfleyen, kudüm çalan, ayin okuyan Mevlevî dervişlerinin bulunduğu mekanlardır. Bu zâviyelerin bazıları Konya'da Şems Tebrizî, Ateşbâz Velî, İzmir'de Bahri Baba, Kayseri'de Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Halep'te Şeyh Ebu Bekir Vefai gibi bir Mevlevî büyüğünün türbesi yanına kurulmuştur.⁸⁶

Kurulan bu Mevlevî zâviyelerine, Ulu Arif Çelebi ve Divane Mehmed Çelebi'nin bıraktığı halifeler hariç tutulursa, ilk yıllarda dergâhı açmak veya açılan dergâha şeyhlik yapmak üzere gönderilen Mevlevî dedeleri postnişin olmuş, bunların vefatından sonra varsa oğulları, yoksa aileden ehil bir kişi olan Mevlevî dervişi o tekkeye postnişin olmuştur. Ancak zamanla Mevlevîlik yayılıp geliştikten ve dergâhlara zengin vakıflar bağlandıktan sonra bu uygulama değişmiş,

Mevlevîhânesinin Ağazade Mehmed Dede adına bina edildiğini belirtmektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nûmâniye ve Zeyilleri (Vakayi'-i Fudala)*, (nşr. A. Özcan), İstanbul 1989, III, 550.

⁸³ Muzaffer Erdoğan, a.g.m., s. 18. Mevlevîhanelerle ilgili bu gelişmelerle birlikte, XVII. ve XVIII. asır içinde, zaman zaman sarayla olan anlaşmazlıklar veya bir takım ulemanın (Kadıızâdeler, Vâni Efendi gibi) jurnallemeleri neticesinde Konya Mevlevîhânesi de dahil olmak üzere birçok Mevlevî dergâhı kapanma tehlikesi geçirmiş, özellikle Anadolu'da bulunan dergâhlardan bazıları kapatılmış ve bütün Mevlevîlere sema' yasağı konmuştur. Sakıb Dede, semânın yasak edilmesi üzerine bir haftada bine yakın Mevlevî'nin öldürüldüğünü, bir kısmının da seyahate çıktığını söyler. 1077/1666 yılı sonlarına rastlayan bu yasak Mevlevîler arasında "Yasağ-ı bed" diye isimlendirilmiş ve 1095/1684'e kadar yaklaşık on sekiz yıl sürmüştür. bk. Sakıb Dede, *Sefine-i Mevleviyye*, I, 180; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 168.

⁸⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 248.

⁸⁵ Veled Çelebi (İzbudak), "Mevlevîhâneler Bânileri ve Son Şeyhleri" *Konya Vilayetine Ahvâl-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, Hacı Selim Ağa Kütüphânesi, Hüdâyi Efendi 1159, s. 822; Şahabettin Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, Konya 1946, s. 161; F. Nafiz Uzluk, a.g.m., s. 384; A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 334; M. Z. Pakalın, a.g.e., I, 94; B. Tanman, a.g.m., *DİA*, III, 486-487.

⁸⁶ F. N. Uzluk, a.g.m., s. 385; B. Furûzanfer, a.g.e., s. VI (F.N. Uzluk'un Önsözü).

mevlevîhânelere şeyh ataması Konya’da bulunan ve tarîkatın aynı zamanda idari lideri olan Çelebi Efendinin rızası ve işaretleriyle, belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.⁸⁷

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde var olan Mevlevî zâviyeleri, İmparatorluk küçüldükçe Belgrad, Bosna, Filibe, Peçoy, Vodine, Yenişehir gibi devlet sınırları dışında kalan yerlerdeki Mevlevîhânelerin mühim bir kısmı kapanıp tarihe gömülmüş, Mevlevîliğin yüksek zümreye mal olması ve köylerden kasabalardan şehirlere çekilmesiyle ve buna bağlı olarak vakıflarının azalmasıyla da, Demirci, Marmaris, Niğde, Tavşanlı gibi küçük yerlerdeki Mevlevîhânelerden geriye bir zâviye, bir şeyh ve birkaç dervişten başka bir şey kalmamıştır. Öyle ki, muhibsizlikten, neyzensizlikten zâviyelerde icra edilen mukabeleler yapılamaz olmuştur.⁸⁸

Mevlevîlik, Osmanlı İmparatorluğu’nun pay-ı tahtı olan İstanbul’da ilk dergâhını Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında, kiliseden camiye çevrilen ve daha sonra Kalenderhâne Zâviyesi olarak dervişlere tahsis edilen⁸⁹ binada, tam manasıyla bir Mevlevî Dergâhı şeklinde açmıştır.⁹⁰ Daha sonra 897/1491 senesinde, II. Bâyezid dönemi devlet adamlarından İskender Paşa (1481-1512) Galata Mevlevîhânesi’ni⁹¹, 1006/1597 tarihinde Yeniçeri Katibi Malkoç Mehmed Efendi (ö. 1056/1646) Yenikapı Mevlevîhânesi’ni⁹², 1030/1621 tarihinde Ohrili Hüseyin Paşa (ö. Mayıs 1031/1622) Beşiktaş Mevlevîhânesi’ni⁹³, XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde, 1032/1623-1041/1631 tarihleri arasında Sırrî Abdî Dede Efendi (ö.

⁸⁷ Mehmed Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 82.

⁸⁸ Bu durum her ne kadar XIX. asır için daha çok söz konusu olsa da bu asır öncesi için de geçerlidir. bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335.

⁸⁹ Hüseyin bin İsmail Ayvansarayî, *Hadikatü’l-Cevâmi*, İstanbul 1281, I, 166; E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953, s. 17; Nejat Göyünç, “Kalenderhâne Camii”, *Tarih Dergisi*, XXXIV, 1984, s. 485-494. M. Baha Tanman, “İstanbul Mevlevîhâneleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 178.

⁹⁰ *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Ankara 1938, s. 323-328. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 336-337.

⁹¹ İskender Paşa ile ilgili geniş bilgi için bk. M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livasındaki Has Mukataa, Mülk ve Vakıflar*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1952, s. 432-433; Ö. Lütfi Balkan- E. Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (953/1546 Tarihli)*, İstanbul 1970, s. 222; Can Kerametli, *Galata Mevlevîhânesi Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul 1977, s. 18-19.

⁹² Ayvansarayî, *Hadikatü’l-Cevâmi*, I, 228; M. Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, 35. Ayvansarayî “sahibü’l-hayr şadırvan kurbünde medfundur” diyor. M. Ziyâ ise; “Katib Mehmed Efendinin medfeni hakkında tetkikat” başlığı altında, bâninin gömüldüğü rivayet edilen ya da muhtemel olan çeşitli yerle belirttikten sonra semahâneye bitişik hücrelerin önünde bulunan ve zamanla “Mumu Sönmez Dede”nin kabri olarak bilinmeye başlayan kabrin Malkoç Mehmed Efendiye ait olduğu kanaatini belirtiyor. Malkoç Mehmed Efendi ile ilgili geniş bilgi için bkz. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 38-41.

⁹³ Ayvansarayî, *Hadikatü’l-Cevâmi*, II, 104; Zâkir Şükrü Efendi, “İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyih III” (nşr. Şinasi Akbatu), *İslam Medeniyeti Dergisi*, Haziran 1981, V, 107; A. Süheyl Ünver, “Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânesi Hakkında”, *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci* (hızl. Fevzi Halıcı), Ankara 1978, s. 166’dan naklen.

1041/1631) Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ni, 1205/1790 senesinde de Halil Nûman Dede Üsküdâr Mevlevîhânesi'ni kurmuştur.⁹⁴

İstanbul Mevlevîhâneleri, İstanbul merkezli Osmanlı tarîkat kültüründe tarih boyunca çok önemli bir mevkie sahip olmasına rağmen, İstanbul'daki diğer tarikatlerin çoğundan daha az sayıda tekkeye sahip olmuştur. Bunun başlıca sebebi de, diğer tarikatlardan farklı olarak Mevlevîliğin bazı araştırmacıların "popüler sûfizm" diye adlandırdıkları, geniş tabanlı tasavvuf hayatı yerine, başından beri tasavvuf kültürünün klasik boyutunu temsil etmesi, düşüncesi, edebiyatı, musikisi, irfanı, adab ve erkanı ile daha seçkin bir düzeye hitap etmesi olduğu kabul edilmiştir.⁹⁵

Mevlevîlik, İstanbul'a girmesiyle birlikte tarîkatın yapısı gereği üst düzey yöneticilerden ve entellektüel çevrelerden yüksek teveccüh görmüş ve İstanbul tekkeleri bu kesimler tarafından sürekli görüp gözetilmiştir. Mevlevîliğe muhib olanlar ve intisap edenler, kadılardan, divan kâtiplerinden, resmî memurlardan, valilerden, mevki sahibi yüksek kişilerden, beylerden, beyzâdelerden, yahut da Hâlet Efendi'nin, imamına varıncaya kadar bütün adamları gibi, beylerine, efendilerine uyan etbâdan ibarettir. Bunlar arasında halk tabakasına mensup olanlar pek az görülmektedir.⁹⁶

Mevlevîlik, kurulduğu XIII. asırdan XIX. asra gelinceye kadar, gerek Mevlânâ'nın şöhreti ve eserlerinin etkinliği, gerekse tarîkatın ilk dönemlerinde sosyo-kültürel ve siyasal etkenlerden faydalanarak, kısa sürede bir çok merkezde Mevlevî tekkeleri tesis ederek yayılmıştır. Fuad Köprülü'nün ifâdesiyle; "Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra da toplumda ve siyâsî çevrelerde etkinliğini sürdüren Mevlevîlik, mûsikî, sema ve şiir gibi üç vasıtaya isnat ettiği tarîkat anlayışıyla, Osmanlı şehirlerinde ve yüksek mahfillerde daima taraftar bulmuş, birer sanat merkezi olan tekkeleri her zaman rağbet görmüş, Mevlevî şeyhleri de mevcut sosyal ve siyâsî nizamı muhafaza ve saraya karşı her zaman itaatkar davranarak siyâsî ve dînî kıyamdan daima uzak durmuşlardır." Osmanlı'nın fethettiği her bölgeye Türk kültürünü taşıyan birer elçi görevi gören Mevlevîler, böylece Osmanlı sınırları içinde Mısır, Suriye, Irak ve Azerbaycan'dan Avrupa içlerinde Peçu'ya kadar her tarafta Mevlevî zâviyeleri açmışlar ve mahdut bazı zamanlar istisna edilirse Mevlevîlik hükümet tarafından aslâ takibata alınmamıştır.⁹⁷

⁹⁴ *Sicill-i Osmânî*'de Nûman Dede'nin Galata Mevlevîhânesinden azli 1204/1789, Üsküdâr Mevlevîhânesini tesis tarihi 1208/1793 olarak verilmektedir ki, bu iki tarihte *Sefîne-i Evliyâ*'de de belirtildiği gibi yanlıştır. Gerek Üsküdâr Mevlevîhânesi Vakfiyesi'nde gerekse İzzet Molla'nın Manzum Galata Mevlevîhânesi Tarihçesinde; Nûman Dede'nin azl tarihi ve Üsküdâr Mevlevîhânesini tesis tarihi 1205/1790 tarihi olarak verilmektedir. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 225.

⁹⁵ B. Tanman, a.g.m., s. 177-178.

⁹⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 256.

⁹⁷ F. Köprülü, a.g.e., s. 54-55; Ayrıca bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245-248; N. Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", s. 351-358; H. Özönder, "Mevlevîlik Tarikatının Türk-Sosyo Ekonomik Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Türkische Wirtschafts-und Sozialgeschichte (1071-1290)*, *Akten Des IV. Internationalen Kongresses*, München 1986, Weisbaden 1995, s. 241-246.

BİRİNÇİ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVÎ TEKKELERİ (ÂSİTÂNE/ZÂVİYE) VE ŞEYHLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVÎ TEKKELERİ (ÂSİTÂNE/ZÂVİYE) VE ŞEYHLERİ

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin 672/1273 yılında Konya'da vefatından sonra adına oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312) tarafından kurulan Mevlevîlik, Selçuklular devrinden başlayarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde, toplumu derinden etkileyen tarikatların başında gelmiştir. Mevlânâ'nın sağlığında ortaya koyduğu anlayış çerçevesinde tertip ettiği özel meclisler, dinî sohbetler, zikir ve sema toplantıları, vefatından sonra kendisine tâbî olanların gayretiyle, oğlu Sultan Veled tarafından bir sistem dahilinde yaşatılmaya çalışılmıştır. Böylece ortaya çıkan Mevlevîlik, Konya bulunan Mevlânâ Dergâhı merkez olmak üzere, kısa sürede çelebilerin önderliğinde, gerek Mevlevî halifeleri gerekse Mevlevî tarikatine müntesip zengin kişiler, beyler, paşalar ve sultanlar vasıtasıyla, Anadolu ve diğer İslâm beldelerinde yaygınlık kazanmış ve buralarda mevlevîhâneler tesis edilmiştir.¹

Tesis edilen bu mevlevîhâneler fonksiyonları bakımından iki gruba ayrılırlar:

- 1- Âsitâneler,
- 2- Zâviyeler.

Farsça'da "kapı eşiği, kapı dibi, eşik yanı"² gibi anlamlara gelen "âstân" kelimesinden türetilen âsitâne, Türkçe'de "âstâne" veya "âsitâne" şeklinde kullanımı yaygınlık kazanmış ve Osmanlı devrinde, bir tarikatın veya bir tarikat kolunun merkezi olan tam teşekküllü tekkeler için isim olmuştur.³

¹ Geniş bilgi için bk. Ahmet Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, II, 313, 337, 326; Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliyâ Silsile-i Meşayih-i Mevlevîyye*, s. 4-64; B. Furûzanfer, *Mevlânâ Celalettin*; Abdûlbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245, 330-335; F. Nafiz Uzluk, "Mevlevî Hilafetnâme leri", *Vakıflar Dergisi*, IX, s. 383-386; Mehmed Önder, "Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneler", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, s. 141-142; Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti Fikirleri*, İstanbul 1995, s. 23-95. Hocazâde Ahmed Hilmi de Mevlevîliğin şu şubeden yayıldığını söyler: 1- Çelebiler Şubesi 2- Kalenderiler Şubesi (Divane Mehmed Çelebi v.b.) 3- Dedegân Şubesi. Bk. Hocazâde Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 43-44.

² Muhammed Tancî, "Âstân" md., *Mu'cemü'z-zehebî*, Beyrut 1993, s. 37.

³ A. Gölpinarlı, *Mevlevîlik Âdab ve Erkânı*, s. 13; M. Zeki Pakalın, *OTDTS*, I, 94; R. Ekrem Koçu, "Asitâne", *İA*, II, 1108; Bahâ Tanman "Âsitâne", *DİA*, III, 485.

Mevlevîlikte âsitânenin diğerk tarîkatlarda bulunmayan farklı bir anlamı vardır. Bu tarîkat erkânına göre âsitâneler; içerisinde “rızá” kelimesinin ebce karşılığı olan 1001 günlük çile çıkartılan, zâviyelere göre daha geniş bir alanda kurulan ve dervîşlerin eğitim ihtiyaçlarına göre mîmarî özellikler taşıyan dergâhlardır. Bir Mevlevî âsitânesi umûmiyetle geniş bir bahçe içerisinde bulunur ve semahâne, türbe, çilehâne, hücreler, selamlık, harem daresi, mutfak ve kiler ve meşkhânedenden müteşekkil kısımlardan oluşan bir müessesedir.

Âsitânelerde, “matbah terbiyesi” denilen bir usûl takip edilmiştir. Toplumun her kesiminden yirmi beş yaşını geçmemiş, askerlik vazifesini ifâ etmiş, bekâr, müzmin yahut sirâyet edici bir hastalığı olmayan, sar’a veya akıl hastalıklarından biri ile malûl bulunmayan, “matbah-ı şerif” denilen, içinde yemekten ziyâde çiğ kimselerin piştiği mahalde yatıp kalkan ve “can” tabir edilen dervîş adayları yetiştirilmiştir.

Küçük Mevlevî tekkelerine de zâviye tâbir olunmuştur. Âsitâneler zâviyelerden büyük sayılmış, zâviye şeyhleri mevkî bakımından âsitâne şeyhlerinden aşağı tutulmuştur. Çile âsitânelerde çıkarılmış, dervîşler bu tekkelerde yetiştirilmiş ve zâviyelerde hizmet etmek çile çıkarmak sayılmamıştır.⁴

Mevlevî Tarîkatı’nın merkezi sayılan Konya’da, “Âsitâne-i Aliyye” de denilen Mevlânâ Dergâhı’ndan başka, bu özel anlamda âsitâne olan mevlevîhâneler şunlardır:⁵

- 1-İstanbul Galata Mevlevîhânesi
- 2- İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi
- 3- İstanbul Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi

⁴ Veled Çelebi (İzbudak), “Mevlevîhâneler Bânileri ve Son Şeyhleri” *Konya Vilayatinin Ahvâl-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, Hacı Selim Ağa Kütüphânesi, ty. Hüdâyi Efendi 1159, s. 822; Şahabettin Uzluk, *Mevlânâ’nın Türbesi*, Konya 1946, s. 161; F. Nafiz Uzluk, a.g.m., s. 384; A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 334; a. mlf., *Mevlevîlik Âdab ve Erkânı*, s. 13-15; M. Z. Pakalın, *OTDTS*, I, 94; B. Tanman, a.g.md., *DİA*, III, 486-487.

⁵ Kaynaklarda, hangi Mevlevî tekkelerinin âsitâne, hangilerinin de zâviye olduğu hususunda tam bir mutabakat bulunmamaktadır. Veled Çelebi ve Şahabettin Uzluk, çile çıkarılan mevlevîhâneler arasında âsitâne olarak; Kütahya ve Rumeli Yenişehir mevlevîhânelerini zikretmemiştir. F. Nafiz Uzluk ve M. Celal Duru da; Kastamonu, Kütahya, Rumeli Yenişehir mevlevîhânelerini âsitâneler arasında zikretmemiş, F. Nafiz Uzluk bunların yerine Girit, Edirne ve Selânik mevlevîhânelerini âsitâne olarak vermiştir. Buna karşılık A. Gölpınarlı ve B. Tanman; Kütahya ve Yenişehir mevlevîhânelerini, Mevlevî âsitâneleri arasında göstermektedir. Ayrıca, Kütahya Mevlevîhânesi ile ilgili bir makalesi bulunan Hasan Özönder de, bu mevlevîhâneyi âsitâne olarak kaydetmektedir. 1300/1884-1306/1888 senesi Konya salnâmelerinde ise; Kütahya, Rumeli Yenişehir, Edirne, Selânik’le birlikte Halep de asitâne olarak zikredilmemiştir. 1312/1896 Konya Salnâmesi’nde; Eskişehir’in de âsitâneler arasında zikredildiğini görüyoruz. Biz de genel kanaate iştirak ederek çoğunluğun asitâne olarak işaret ettiği mevlevîhâneleri, asitâne kısmında, asitâne mi zâviye mi olduğu tartışılan Kütahya, Kastamonu ve Rumeli Yenişehir gibi mevlevîhâneleri de, zâviyeler kısmında zikretmeyi uygun bulduk. bk. 1303/1886 senesi Konya Salnâmesi, s. 309-310; Veled Çelebi, a.g.e., s. 822; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 161; Muhittin Celal Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952, s. 162; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334; B. Tanman, *DİA*, III, 486-487; Hasan Özönder, “Kütahya Mevlevîhânesi”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi Mayıs 1996), sy. 2, Konya 1996, s. 71.

4- İstanbul Kasımpaşa Mevlevîhânesi

5-Afyonkarahisar Mevlevîhânesi

6-Manisa Mevlevîhânesi

7-Halep Mevlevîhânesi

8-Bursa Mevlevîhânesi

9-Eskişehir Mevlevîhânesi

10-Kâhire Mevlevîhânesi

11-Gelibolu Mevlevîhânesi

A. Gölpınarlı, Konya'dan sonraki âsitâneler içinde önem sıralamasında birinci derecede Afyonkarahisar, ikinci derecede de Manisa ve Halep dergâhlarının geldiğini belirtmektedir.⁶ M. Zeki Pakalın ise bu sıralamayı; Konya'dan sonra İstanbul, Manisa ve Gelibolu olarak vermektedir.⁷

Özellikle XIX. asırda önemli Mevlevî merkezleri halini alan İstanbul'daki beş mevlevîhânenin de dördü (Galata (Kulekapısı), Yenikapı, Beşiktaş (daha sonra Bahâriye), Kasımpaşa âsitâne kabul edilmiştir. Üsküdar ise fonksiyonu itibariyle zâviye statüsünde kalmıştır.⁸

Hücre, küçük oda anlamlarına gelen zâviye; herhangi bir tarîkate ait olup içinde dervîşlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların misafir edildiği binalardır.⁹ Mevlevîler açısından zâviye ise; içlerinde çile çıkarılmayan fakat sema meşk edip ayrıca ney üfleyen, kudüm çalan, âyin okuyan Mevlevî dervîşlerinin bulunduğu mekanlardır. Bu zâviyelerin bazıları; Şems Tebrîzî, Ateşbâz-ı Velî gibi bir Mevlevî büyüğünün türbesi yanına kurulmuştur.¹⁰

XIV. asırdan itibaren Anadolu'da ve Anadolu dışında Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu ülkelerde, yukarıda ismi geçen Mevlevî âsitânelerinin yanında bir çok Mevlevî zâviyesi açılmıştır. XVI. asrın ortalarında melevîlik köylere kadar

⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334. Bk. M. Z. Pakalın, *OTDTS*, II, 515.

⁷ M. Z. Pakalın, *OTDTS*, II, 515.

⁸ *1303/1886 Konya Salnamesi*, s. 309-310; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 822; F. N. Uzluk, *a.g.m.*, s. 384; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334; B. Tanman, *a.g.md.*, *DİA*, III, 486-487; M. Celal Duru, *a.g.e.*, s. 162.

⁹ M. Z. Pakalın, *OTDTS*, III, 648; A. Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, sy. XII, s. 250.

¹⁰ F. N. Uzluk, *a.g.m.*, s. 385. F. Nafiz Uzluk, melevîhâne denilen ve melevîlerin yetişmesi için ocak, okul demek olan yapıları bu makalesinde dört ana bölümde toplamıştır: 1- Konya Mevlânâ Dergâhı, 2-Asitâneler, 3- Zâviyeler 4-Türbeler. Fakat melevîhânelerin sınıflandırılmasında genel görüş, 1- Asitâneler, 2- Zâviyeler şeklinde olduğu için bizde bu sınıflandırmayı temel kabul ettik. F. Nafiz Uzluk'un türbeler kısmında mütalaa ettiği -ki sy.ları, Konya'da Şems, Ateşbâz, İzmir'de Bahri Baba, Kayseri'de Burhâneddin Muhakkık Tirmizi, Halep'te Şeyh Ebu Bekir Vefâî türbesi olmak üzere dördü geçmemektedir- mekanları yeri geldikçe zâviyeler içinde zikrettik. bk. F. Nafiz Uzluk, *a.g.m.*, s. 385. Nitekim F. Nafiz Uzluk, Bediüzzaman Furûzanfer'in "Mevlânâ Celaleddin" isimli eserinin çevirisine yazdığı ön sözde melevîhâneleri âsitâneler ve zâviyeler diye iki sınıfa ayırmıştır. Bk. B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. VI (F.N. Uzluk'un Önsözü).

yayılmış ve Anadolu'da bir çok yerinde halkı tamamen mevlevîlerden oluşan Mevlevî köyleri kurulmuştur.¹¹

Mevlevîliğin tarih sahnesine çıktığı XIV. asırdan, içtimâî faaliyetlerinin yasaklandığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar geçen süre içinde, yukarıda ismi geçen âsitânelerin yanında, tesis edilen Mevlevî zâviyelerinin sayılarını bildiren bir çok çalışma mevcuttur.

XIX. asır içerisinde Osmanlı Devleti sınırları dahilinde bulunan mevlevîhânelerin sayıları ile ilgili ilk bilgi, Galata Mevlevîhânesi Dîvan Edebiyatı Müzesi'nde kayıtlı bulunan, Osman Şevki tarafından telif edilen ve kitabın içinde verdiği bilgilerden muhtemelen XIX. asrın ortalarında yazıldığı anlaşılan *Mevlevî Şeyhleri* isimli eserde bulunmaktadır. Burada Osmanlı Devleti sınırları içerisinde o zamanda faal bulunan mevlevîhânelerin adedi elli beş olarak verilmektedir.¹²

Mevlevîhânelerin sayılarına yönelik ikinci bilgi, Galata Mevlevîhânesi postnişinlerinden Kudretullah Dede'nin müntesibi, Bosnalı Şerifzâde Muhammed Fazıl Paşa (ö. 1299/1882) tarafından 1283/1866 yılında telif edilen *Şerh-i Evrâdi'l-Müsemma bi Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ* isimli eserde bulunmaktadır. "*Memâlik-i devlet-i aliyye-i Osmâniyye'de mevcûd bulunan tarîk-i aliyye-i Mevlevîyye'nin âsitâne ve hangâh ve zâviyelerinin buldukları buldânın esâmilerini beyan*" başlığı altında elli adet mevlevîhânenin ismini veren M. Fâzıl Paşa, sıralamanın sonunda "*bâlâda isimleri beyân olunan mevlevîhânelerden mâadâ evâilde dâhî birkaç mahalde var idi ise de, şimdi nâmevcûd oldukları cihetle sebt-i sâhife olunmamıştır*" demektedir.¹³

Bu iki kaynaktan sonra, XIX. asır içerisinde faal olan mevlevîhânelere dâir listelere, bu asır içinde yayınlanmış olan Konya salnâmelerinde rastlanmaktadır. Ulaşabildiğimiz 1300/1883 tarihinde yayınlanan *Konya Salnâmesi*'ne göre, Osmanlı toprakları dahilinde, bu asır içinde on âsitâne, elli üç zâviye bulunmaktadır.¹⁴ 1301/1884 yılı *Konya Salnâmesi*'nde ise yine on âsitâne elli üç zâviyenin ismi bulunmaktadır.¹⁵ 1320/1885 yılı *Konya Salnâmesi*'nde on âsitâne, elli üç zâviye¹⁶, 1303/1886 senesi *Konya Salnâmesi*'nde on asitâne, elli beş zâviye, 1303/1886 senesi *Konya Salnâmesi*'nde yine on âsitâne elli beş zâviye¹⁷, 1304/1886 salnâmesinde on

¹¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245-246; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler" s. 351, 355.

¹² Kitabın içindeki bilgilerden Sultan Abdülmecid Döneminde ve 1850-1860'lı yıllarda yazıldığı anlaşılmaktadır. bk. Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, Galata Mevlevîhânesi Divan Edebiyatı Müzesi , nr. 103, s. 17-19.

¹³ Şerifzâde Muhammed Fazıl Paşa, *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakâyıkı Ezkârı Mevlânâ*, s. 420-421.

¹⁴ *1300/1883 Konya Salnâmesi*, s. 206-210.

¹⁵ *1301/1884 Konya Salnâmesi*, s. 173-176.

¹⁶ *1302/1885 Konya Salnâmesi*, s. 178-181..

¹⁷ *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 309-314.

âsitâne elli altı zâviye¹⁸, 1305/1887 salnâmesinde on âsitâne elli yedi zâviye¹⁹, 1306/1888 salnâmesinde ise on bir âsitâne elli beş zâviye²⁰, 1321/1894 salnâmesinde on bir âsitâne, altmış zâviye²¹, 1313/1898 salnâmesinde on bir âsitâne altmış zâviye²², 1314/1896 senesi salnâmesinde de on bir âsitâne altmış zâviyenin ismi geçmektedir.²³

Bütün bu salnâmelerde yayınlanan listelerin sonunda ise, “*iş bu tekâyâdan başka daha pek çok tekâyâ var idi ise de, murûr-ı zamanla münkarız olmuştur*” ibaresi yer almaktadır. 1300/1883 ve 1314/1896 tarihleri arasında yayınlanan Konya salnâmelerinde, tekkelerin sayılarının az da olsa değişmiş olduğu görülmektedir. Âsitânelerin sayısı on’dan on bir’e çıkmıştır ki, bunun sebebi Eskişehir Mevlevîhânesi’nin asitâne olarak tekrar ihya edilmesidir. Zâviyeler sayısındaki değişiklikler de bazı zâviyelerin bu asır içinde kapanması veya tekrar açılmasıyla izâh edilebilir.

Mevlevîhânelerin sayılarına yönelik diğer bir listeyi, Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi’nde bulunan bir belgeden öğreniyoruz. 7 Kanûnulevvel 1327/30 Kasım 1911 tarihli; “*Mevlevîhânelere yazılacak muharrerât-ı resmiyyede kullanılacak elkâb-ı resmiyye*” başlıklı olan bu belgede, o gün için faal olan altmış üç mevlevîhânenin ismi geçmektedir ki, bunların on bir tanesi âsitâne elli iki tanesi de zâviyedir.²⁴ Bu tarihte, Konya Mevlânâ Dergâhı’nda postnişin Veled Çelebi (1910-1919)’dir ve yine burada da, önceki yıllara göre zâviyeler sayısındaki değişiklik bazı zâviyelerin zamanla kapanmasıyla izah edilebilir diye düşünüyoruz. Yoksa tarîkatın yönetim merkezi olan Konya Dergâhı çelebisinin bazı zâviyeleri unutmaması mümkün değildir.

Nitekim bizzat Veled Çelebi tarafından “*Mevlevîhânelerin isimleri, ilk bânileri ve son şeyhleri*” başlığıyla daha sonraki yıllarda tertib edildiği anlaşılan başka bir listede; on üç âsitâne altmış bir zâviye olmak üzere, o dönemde, toplam yetmiş dört mevlevîhânenin ismi geçmektedir. Veled Çelebi de, verdiği bu listenin altına şu notu düşmüştür: “*İş bu tekâyâdan başka daha pek çok tekiyyeler var idi ise de murûr-u zaman ile münkarız olmuştur.*”²⁵

¹⁸ 1304/1886/87 Konya Salnâmesi, s. 229-234

¹⁹ 1305/1887 Konya Salnâmesi, s. 235-239.

²⁰ 1306/1888 Konya Salnâmesi, s. 237-243

²¹ 1312/1894 Konya Salnâmesi, s. 388-392.

²² 1313/1895 Konya Salnâmesi, s. 313-317.

²³ 1314/1896 Konya Salnâmesi, s. 368-374.

²⁴ KMMA, Dosya No: 47/16. Aynı belge üzerinde bir makale çalışması yapan Erdoğan Erol, belge numarasını 47/12 olarak yanlış vermiştir. Bk. Erdoğan Erol, “Veled Çelebi Zamanında Mevlevîhâneler ve Çelebi’nin Şeyhlere Resmî Hitap Şekilleri”, VII. Milli Mevlânâ Kongresi 3-4 Mayıs 1993 Konya (Tebliğler), Konya 1994, s. 55-63.

²⁵ Veled Çelebi, a.g.e., s. 822-824. Dikkat çekici olan, Veled Çelebi’nin kendi çelebiligi döneminde (1910-1919) tertip ettiği ve bir önceki dipnotta verdiğimiz belgede mevcut mevlevîhânelerin sy.sını altmış üç olarak verirken, daha sonra (muhtemelen çelebilik makamından ayrıldıktan sonra -1919 sonrası-) verdiği bilgilerde mevlevîhânelerin sy.sını on üç asitâne, altmış bir zâviye olmak üzere yetmiş dört olarak aktarmaktadır. Bu durum, Veled Çelebi’nin çelebilik

Şahabettin Uzluk ise; 1946 yılında yayınladığı *Mevlânâ'nın Türbesi* isimli eserinde, Osmanlı Devleti sınırları içinde tesis edilmiş mevlevîhânelerin sayılarını ve son şeyhlerinin isimlerini verdiği listede; on üç âsitâne, altmış sekiz zâviye olmak üzere toplam seksen adet mevlevîhâneyi zikretmektedir.²⁶

Abdülbâkî Gölpınarlı, ilk baskısını 1953 yılında yapan *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* isimli kitabında, mevlevîhânelerin sayısını, on beş tanesi âsitâne, yetmiş altı tanesi de zâviye olmak üzere doksan bir adet olarak vermektedir.²⁷

A. Süheyl Ünver de, mevlevîhânelerin sayılarını ve son şeyhlerini tespiti yönelik yaptığı bir çalışmada, her ne kadar bazı mevlevîhânelerin son şeyhlerinin ismini tespit edemese de, tespit ettiği mevlevîhânelerin sayısını, doksan dokuz olarak aktarmaktadır.²⁸

1991 yılında Bamberg'de yapılan "Osmanlı Devletinde Mevlevîler ve Mevlevîhâneler" konulu konferansta Klaus Kreiser ve Alexandre Popoviç tarafından toplantıya katılanlara gönderilen bir listeye göre de; Osmanlı Devleti sınırları içinde 1925 tarihine kadar faaliyet göstermiş olan mevlevîhânelerin sayısı seksen olarak tespit edilmiştir.²⁹

Mehmed Önder, hazırlanan ve "Bamberg Listesi" diye isimlendirilen bu listeyi, Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan yukarıda ismi geçen liste ile karşılaştırarak, kendi ifadesi ile "*Osmanlı Devleti'nin bir zamanlar egemen olduğu ülkelerde açılan Mevlevîhânelerin yeri üzerinde bu güne kadar tertip edilen ilk ve tam liste*" dediği sıralamada, Mevlevîhânelerin sayısını doksan dokuz olarak sunmaktadır.³⁰

Yukarıda verilen son beş liste, kuruluşlarından 1925 yılında kapanışlarına kadar, Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan mevlevîhâneleri veren listelerdir. Bu listeler de, XIX. asırda Osmanlı Devleti sınırlarları içinde faal olan mevlevîhânelerin sayılarını tespit etmemiz açısından bizim için önem arz etmektedir.

Biz yukarıda ismi geçen listeden hareketle, âsitâne diye isimlerini verdiğimiz mevlevîhâneler de dahil olmak üzere, XIX. asırda faal oldukları kanaatini taşıdığımız mevlevîhânelerin sayısını çıkarmaya çalıştık. Bu listelere göre; XIX. asır içinde

makamında bulunduğu dönemde faal olmayan on üç mevlevîhânenin tekrar faaliyete geçmiş olabileceğiyle izah edilebilir. bk. *KMMA*, Dosya No: 47/16; Veled Çelebi, a.g.e., s. 822-824.

²⁶ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 161-63. Fakat Şahabettin Uzluk burada, âsitâne ve zâviyelerin 1925'ten önceki son şeyhlerini verirken, bir çok mevlevîhâne için son şeyhten önceki postnişinlerin isimlerini son şeyh olarak vermiştir. Bk. a. yer.

²⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334-335.

²⁸ Bk. A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri" *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 30-38.

²⁹ Mehmed Önder, "Konya'da Mevlânâ Dergâhı ve Merkez Arşivi" *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 140.

³⁰ Bu listede var olan ve yukarıda âsitâne diye de verdiğimiz Mevlevîhâneler de dahil olmak üzere 1925 yılına kadar Osmanlı Devleti sınırları içinde faaliyet göstermiş 99 Mevlevîhâne ve buldukları yerler için bk. M. Önder, a.g.m., s. 141-142.

zaman zaman kapanan ve açılan tekkelerde dahil olmak üzere seksen iki mevlevîhânenin faaliyet gösterdiği kanaatine vardık ve bir liste oluşturduk.³¹

I. XIX. ASIRDA MEVLEVÎ ÂSÎTÂNELERİ

1. KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI (MEVLEVÎHÂNESİ) VE ŞEYHLERİ

A. KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI

Mevlevîlik tarihi boyunca, bu tarikatın merkezi kabul edilen Mevlânâ Dergâhi'nin ilk çekirdeğini, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled (ö. 628/1231)'in defnedildiği kabir ve bu kabrin etrafına inşa edilen birkaç dervîş hücresi oluşturmuştur.³² Eflâkî'nin verdiği bilgilere göre; Muhammed Harzemşah'tan gönlü incindiği için Anadolu'ya göç eden Bahâeddin Veled,³³ 617/1220 yılı ortalarında Konya'da bulunan Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat (1219-1236) zamanında, onun daveti üzerine Konya'ya gelmiş³⁴ ve kendisi için yaptırılan medreseye yerleşmiştir. Eflâkî'ye göre; on yıl, *İbtidânâme*'nin verdiği malûmata göre de iki yıl kadar yaşadığı Konya'da, 13 Rebiülâhîr 628/19 Şubat 1231 tarihinde vefat etmiştir.³⁵

Konya'da bu gün ki bulunduğu yere defnedilen Bahâeddin Veled'in yerine, Sultan Alaaddin'in arzusu ve babasının vasiyeti üzerine, *İptidânâme*'ye göre ise müridlerin ricası³⁶ ile oğlu Mevlânâ Celâleddîn oturmuştur. Mevlânâ Celâleddîn de 5 Cemâziyelâhîr 672/17 Aralık 1273 Pazar günü vefat edince, o da babasının yanına defnedilmiştir.³⁷

Mevlânâ'nın halifesi Çelebi Hüsameddin (ö.684/1285)³⁸ zamanında, Sultan Veled (1226-1312)'in teşvikiyle, Konya ulularından Alâmeddîn Kayser (ö.

³¹ "XIX. Asırda Faaliyetlerini Sürdüren Mevlevîhâneler" listesi için bk. Tezimizin Ekler kısmı.

³² A. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 627; Hasan Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 3.

³³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 8-9; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 21. Ayrıca bk. Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, (çev. A. Gölpınarlı), Ankara 1976, s. 241; F. Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 21; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, s. 41-43.

³⁴ B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 41.

³⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 56-57; Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 242; Hocazade Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 6-15; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 43; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, s. 43. Eflâkî Bahâeddin Veled'in vefat tarihini 13 Rebiülâhîr 628 olarak verirken, Furûzanfer ve Gölpınarlı bu tarihi 18 Rebiulâhîr 628 olarak vermektedirler ki doğrusu budur. Nitekim Sandukası üzerinde de "...628 yılı Rebiülâhîrinin 18. Cuma günü kuşluk vaktinde vefat etti." ibaresi bulunmaktadır. bk. H. Özönder, *a.g.e.*, s. 3-4.

³⁶ Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 244.

³⁷ Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin hayat hikayesi ile ilgili geniş bilgi için bk. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 76-634, II, 1-34; Sultan Veled, *İbtidânâme*, 50-364; Hocazade Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 24-58; R. Ritter, "Mevlânâ Celâleddin", *İA*, III, 53 vd.; Feridüddin b. Ahmed-i Sipahsalar, *a.g.e.*; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*; Mehmet Önder, *Mevlânâ* (Hayatı-Eserleri) Tercüman 1001 Temel Eser; B. Furûzanfer, *a.g.e.*; Şefik Can, *a.g.e.*, s. 23-95.

³⁸ Fertüdin Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 144.

683/1284), Mevlânâ'nın kabri üzerine bir türbe yaptırmıştır. Yapılışında Muñneddin Süleyman Pervâne ve karısı Gürcî Hatun'nun da maddî desteği olan bu türbe³⁹ Mevlânâ'yı sevenler için bir merkez haline almış ve türbeye bir çok vakıf geliri tahsis edilmiştir.⁴⁰ Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled zamanında teşkilatlanacak olan Mevlevîlik tarikatının, "huzûr, huzûr-ı pîr" diye anılan bu merkez âsitânesi, tarikatın ilk kurulan dergâhı olmuştur.⁴¹

Kısa zamanda bazı eklerle genişletilen bu dergâh, XIV. asrın başlarında; türbe, derviş hücreleri ve matbahı ile Konya'nın en büyük tarikat merkezi haline gelmiştir. İlk semahâne de, yine Sultan Veled döneminde inşa edilmiştir.⁴² Bu dönemde Konya'yı ziyaret eden İbn Batûta, 794/1332'deki ziyareti ile ilgili; "*bu beldede alimlerin kutbu Şeyh Celâleddîn'in türbesi vardır. Bu zât Mevlânâ nâmıyla şöhet bulmuştur. Bilâd-ı rûm halkından bir kısmına ona mensûb olduklarından dolayı şeyhe nisbetle "Celâliye" adı verilir. Türbesi yanında bulunan büyük bir zâviyede gelen gidenlere yemek verilir.*"⁴³ kaydını düşmüştür.

Mevlânâ adına vefatından sonra kurulan bu dergâhtan önce de, Konya'da Mevlevî zâviyelerinin açılması yoluna gidilmiş, böylece Mevlânâ ve müridlerinin faaliyet alanları genişletilmeye çalışılmıştır. Eflâkî, Mevlânâ zamanında vefat eden, iki hangâh sahibi büyük bir şeyhin, bu iki hangâhının Çelebi Hüsameddin'e verildiğini, büyük bir posta geçme töreni yapıldığını ve daha sonra Mevlânâ'nın da bu hangâhı ziyaret ettiğini nakletmekte, ayrıca, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev (ö. 644/1246)'e ters düşen Ahî'lerin, Hânîkâh-ı Ziyâ ve Hânîkâh-ı Lâlâ isimli zâviyelerine de, Hüsameddin Çelebi'nin şeyh tayin edildiğini kaydetmektedir.⁴⁴

Sakıb Dede de; Konya'da Mevlâna mensuplarına ait ismi geçen zâviyelerden başka Dârü'z-zâkirîn ve Merace'l-bahreyn zâviyelerinin bulunduğu bahsetmektedir.⁴⁵ Bunlardan Merace'l-bahreyn zâviyesi Mevlânâ ile Şems-i

³⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 203-204; B. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 156; M. Önder, *a.g.e.*, s. 204-208; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 24-25, 36; H. Özönder, *a.g.e.*, s. 7-16; Emre Mardan, "Âriflerin Menkıbelerinde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi*, X, 184-185. Ayrıca yapıtılan bu türbe ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Şahabettin Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, Konya 1946; Haluk Karamağaralı, "Mevlânâ'nın Türbesi" *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sy. VII-VIII, İstanbul 1966, s. 39-42. Eflâkî, Mevlânâ'nın, vefatından sonra mezarının üzerine bir türbe yapılması ile ilgili bir çok defa işarette bulunduğu nakletmektedir. "...Bizim müridlerimiz türbemizi uzak mesafelerden görünmesi için yüksek yapsınlar..." "...Bizim türbemizi yedi defa yapacaklar. ...Bizim türbemizin etrafında bir şehir olacak ve sonra türbemiz bu şehrin ortasında kalacak..." bk. Eflâkî, *a.g.e.*, I, 440, 441.

⁴⁰ A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 24-25. Ayrıca Mevlânâ Dergâhı'nın vakıfları ile ilgili geniş bilgi için bk. İbrahim Ateş, "Hz Mevlânâ Dergâhı ile ilgili akıf ve Vakfiyeler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 29-31.

⁴¹ A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 34-35, 330; F. Nafiz Uzluk, *a.g.m.*, s. 383; Eflâkî, *a.g.e.*, I, 440, 441.

⁴² Veled Çelebi İzbudak, *Hatıralarım*, s. IV.

⁴³ İbn Batuta, *Seyahatnâme*, I, 201.

⁴⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 169-173.

⁴⁵ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 204-205, 208,209.

Tebrizî'nin ilk buluştuğu yerde inşa edilmiş bir mescittir. Zaman içinde yıpranan ve yıkılan bu zâviye, Karaman Valisi Dervîş Mustafa Paşa tarafından tamir ettirilmiş ve XVIII. asra kadar varlığını sürdürmüştü⁴⁶ fakat zamanla diğerleri gibi tarihe gömülmüştür.⁴⁷

Yukarıda ismi geçen Mevlevî zâviyeleri her ne kadar tarihe gömülmüş olsalar da, Konya'da bazı bölümleri ile de olsa, zamanımıza kadar gelen bazı Mevlevî zâviyeleri mevcuttur.⁴⁸

Merkez âsitâneye bağlı bu zâviyelerden en önemlisi Şems Zâviyesi'dir.⁴⁹ Kim tarafından ne zaman yapıldığı bilinmeyen bu zâviyenin XIII. asırdan kaldığı tahmin edilmektedir. Sakıb Dede'nin Karamanoğulları döneminde en önemli Mevlevî zâviyelerinden biri olarak bahsettiği ve Mevlânâ soyundan gelen bir çok çelebinin şeyhlik yaptığı,⁵⁰ mescid ve türbeden müteşekkil bu zâviyeyi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, zâviyenin mescidi için "*kubbe-i âlî olup, anda dahî âyîn-i Mevlânâ sürülür*" kaydını düşmüştür.⁵¹

Mescidin batı tarafında Şems-i Tebrizî'nin makamı olarak kabul edilen türbe bulunmaktadır. Mescidin kuzey-doğusunda ise XVI. asırda yaşamış ve zâviyeye bazı ilaveler yaptırmış olan İshak Bey'in türbesi vardır.⁵² Zâviyenin diğer müstemilatı ise; batı yönünde evi olmayanlar ve misafirler için inşa edilmiş iki oda, iki odalı bir salonlu mektep, tuvalet ve kuzeyde abdest alma musluklarıdır. İshak Bey Mektebi diye de bilinen mektep ile musluklar, XVIII. asırda faal durumda idiler.⁵³

XX. asrın başlarında ise mescidin doğusunda dervişlerin kaldıkları dört odalı bir daire ile bunun bitişiğinde Şems Dedesi ve ailesinin oturduğu bir ev bulunmaktadır.⁵⁴

⁴⁶ M. Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, (İkinci Baskı), Ankara 1981, s. 381.

⁴⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332; Yusuf Küçükdağ, "Les Zaviyas Mevlevîtes a Konya (Konya'da Mevlevî Zâviyeleri)", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, 118.

⁴⁸ Y. Küçükdağ, a.g.m., s. 118.

⁴⁹ "Konya'ya ziyarete giden her Mevlevî önce Mevlânâ ile Şems'in buluştuğu Marace'l-bahreyn (iki denizin buluştuğu yer)'e, oradan Şems türbesine gider, sonrada Mevlânâ'yı ziyaret ederdi." bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, s. 69; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.330.

⁵⁰ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 204, 207, 336.

⁵¹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 26.

⁵² M. Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, (çev. Nezih Uzel), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 126; Muhammed Muhlis Bey ve Arkadaşları, *Konya Rehberi*, Konya 1339, s. 83; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 589; Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", *T.T. K. Belleten*, XXXI/122, Ankara 1967, s. 203.

⁵³ Muhammed Muhlis Bey, a.g.e., s. 83; Y. Küçükdağ, a.g.m., s. 122-123.

⁵⁴ Muhammed Muhlis Bey, a.g.e., s. 83; Konyalı, a.g.e., s. 936; Y. Küçükdağ, a.g.m., s. 123; "Şems Zâviyesi'nde şeyh olana, "Şems Dedesi" denilirdi. bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 330.

İkinci zâviye Âteş-bâz Velî Zâviyesi'dir. Meram'da Âşıkân yöresinde bulunan bu zâviye, türbe ile bir avludan müteşekkildir. Türbe, Mevlânâ'nın aşçılarından 684/1285'te vefat eden İzzettin oğlu Şemseddin Yusuf'a aittir.⁵⁵ Sakıb Dede'nin verdiği bilgilere göre; zâviyenin ilk kurucusu, Sultan Veled'in kızı Ârife Şeref Hatun'un oğlu Muzafferuddîn Ahmed Paşa torunlarından Çelebi Abdussamed'dir. Tekke, önceleri mamur iken çelebiler arasında husûle gelen karışıklıklar sebebiyle harab olmuştur.⁵⁶ En son 1315/1897 tarihinde, Abdülvâhid Çelebi tarafından tamir ettirilmiştir.⁵⁷

Mevlevîyye Tarîkatı içerisinde Âteşbâz Dedesi, Konya Mevlânâ Dergâhı zabitanı arasında sayılacak kadar nüfuzludur. Çok defa meşihatnâmeler, Âteşbâz'daki şeyhle yahut Şems Dedesi'yle tasdik olunmak üzere İstanbul'a gönderilmiştir.⁵⁸

Konya'da, Mevlânâ Dergâhı'na bağlı olarak bulunan üçüncü Mevlevî zâviyesi, yine Meram'da Turud yöresinde bulunan Cemel Ali Zâviyesi'dir. *Sefine*'ye göre Cemel Ali, Mâverâünnehir'lidir ve Sultanü'l-ulemâ Bahâeddin Veled ile birlikte gelmiştir. Mevlânâ'ya çocukken lalalık yapan, iri-yarı bir adam olduğundan onu sırtında taşıdığı ve deve taklitleri yaptığı için bu lakabla anılır olmuştur. Bu zâviye de Sultan Veled neslinden Çelebi Abdülkerim tarafından Cemel Ali Dede'nin kabrinin bitişiğine yaptırılmıştır. Etrafı bağlarla çevrili, sohbethâne, mescid, matbah ve hamamdan müteşekkil olan zâviyede, Çelebi Abdülkerim ve oğlu Çelebi Saîd şeyhlik yapmışlardır.⁵⁹

Önceleri türbe, Çelebi Abdülkerim tarafından yaptırılan mescid, hamam, matbah gibi zâviye müstemilatın ortasında iken, yapılan bazı ilave ve değişiklikler neticesinde kenarda kalmıştır. İ. H. Konyalı, türbenin kuzey bitişiğindeki mescidin yanında bir mektep var olduğunu, zâviyenin doğusundaki tekkeye ait bağın içinde de zâviyedarların ikameti için yapılmış bir konak bulunduğunu nakletmektedir.⁶⁰ XVIII. asra kadar faal olan bu zâviyeden geriye bu gün sadece türbe ve mescid kalmıştır.⁶¹ Zâviyenin 1303-1306/1886-1888 yıllarındaki şeyhi, Hasan Ziyâ Dede'dir.⁶²

⁵⁵ M.C. Huart, *a.g.e.*, s. 141-142; Muhammed Muhlis Bey, *a.g.e.*, s. 92-93; S. Ünver, *a.g.m.*, s. 219; Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, s. 124; Hasan Özönder, "Âteş-bâz Velî ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Velî Makamının Önemi" *III. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), Konya 1989, s. 99.

⁵⁶ *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 211-212.

⁵⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332; Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, 125. 1897 sularında bu zâviyeyi ziyaret eden M.C. Huart eserinde, zâviye ve türbenin acıklı bir halde olduğunu belirtmektedir ki, söz konusu tamir, Huart'ın ziyaretinden sonra olsa gerektir. bk. M.C. Huart, *a.g.e.*, s. 141.

⁵⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332. Atezbaz Velî ve Mevlevî Dergâhlarındaki Âteş-bâz Velî Makamı, Âteş-bâz Velî Postu, Âteş-bâz Velî Kazanı ve Âteş-bâz Velî Ocağı ile ilgili geniş bilgi için bk. H. Özönder, *a.g.m.*, s. 98-102.

⁵⁹ *Sefine-i Mevlevîyye*, I, s. 215-216.

⁶⁰ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 498-499, 777-778.

⁶¹ Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, 124.

⁶² *1303/1886 Konya Salnamesi*, s. 311; *1306/1888 Konya Salnamesi*, s. 241.

Dördüncü zâviye, Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi'dir. Mevlânâ Dergâhı'nın güney-batı yönünde, Pîrî Mehmed Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Osmanlı sadrazamlarından Pîrî Mehmed Paşa (1468-1532)'nin 930/1524 yılında yaptırarak mevlevîlere tahsis ettiği bu zâviyenin 927/1521 tarihli vakfiyesine göre zâviye; mescid, hangâh, hamam, matbah, kiler, fırın, ahır, odunluk ve bunların bitişiğinde zâviye şeyhinin ikamet ettiği şeyh evinden meydana gelmektedir.⁶³ Bunlardan zâviye, mescid, şeyh evi ve fırın halen mevcuttur.⁶⁴

Konya'daki son Mevlevî zâviyesi, Mahmud Dede Zâviyesi'dir. Topraklık Mahallesi'nde bulunan ve şu an zâviyeden geriye sadece Mahmud Dede'nin türbesi kalan bu zâviye, Üveys Dede oğlu Mahmud Dede (ö. 964/1557) adına 947/1540 tarihinde el-Hac Süleyman oğlu el-Hac Mustafa tarafından yaptırılmıştır.⁶⁵

Sakıb Dede göre; Mahmud Dede bahçesi diye bilinen geniş bir bahçenin içinde zâviye ve zâviyeye ait evlerle kütüphânedan müteşekkil olan bu yapıya, Mahmud Dede'nin vefatıyla birlikte bir de dedenin kubbeli türbesi ilave edilmiştir.⁶⁶ Bu bahçe Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan dedelerin yaz aylarında tebdil-i hava için geldikleri ve bahçede bulunan çayırılık üzerinde zaman zaman Mevlevî âyini icrâ ettikleri bir mesîreliktir.⁶⁷

Bütün bu zâviyelerinde idarî açıdan kendisine bağlı olduğu merkez âsîtâne, Mevlânâ Dergâhı'dır. Mevlânâ Dergâhı tarihi boyunca bir çok kez tamir, tadil ve tevsiyeye tabi tutulmuş, özellikle Osmanlı padişahları ve devlet adamlarının ilgileri üzerinden hiç eksik olmamıştır.⁶⁸

Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı için kurulup "Celâliye Vakıfları"⁶⁹ adını alan vakıflar, bu türbenin yapılmasıyla meydana gelmeye başlamıştır. Gerek türbenin bakım ve onarımı, gerekse dergâh ve dervîşlerin muhtelif ihtiyaçlarının karşılanması

⁶³ *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, Defter No: 747, s. 178; 481. (Y. Küçükdağ, a.g.m., 126'dan naklen)

⁶⁴ S. Ünver, a.g.m., s. 219; Geniş bilgi için bk. Y. Küçükdağ, "Konya'da bir Mevlevî Manzumesi (Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", *LX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 159-178; a. mlf. a.g.m., 126-128.

⁶⁵ Y. Küçükdağ, a.g.m., 125.

⁶⁶ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, s. 10.

⁶⁷ S. Ünver, a.g.m., s. 219.

⁶⁸ Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi'nin geçirmiş olduğu tamir ve dergâha yapılan ilavelerle ilgili kronolojik sıralama için bk. Ş. Uzluk, a.g.e., s. 155-159.

⁶⁹ Osmanlı vakıf sistemi içinde "Mevlânâ Vakıfları" diye isimlendirilen bu vakıflar, Müstesna vakıfların "Eizze Vakıfları" kısmında mütalaa edilmiştir. Müstesna vakıflar, hükümetin ve evkâf idarelerinin müdahalesi olmadan doğrudan doğruya husûsî mütevellileri tarafından serbestçe idare edilen vakıflardır. Devlet bunlar üzerinde ancak amme velayetine dayanarak umûmî hükümler dairesinde, kadılar mârifetiyle bir murâkabe icrâ edebilmiştir. Mevlânâ vakıfları ve mevlevîhânelerin yönetimi ile, şeyh, mütevellî ve diğer görevlilerin tayin terfi ve görevden alma gibi idarî işlemlerinde de istisnâî muameleye tabi tutulmuşlar, bu uygulamalar tekkeler kapatılıncaya kadar devam etmiştir. bk. Ali Himmət Berkî, *Vakıflar*, İstanbul 1940, s. 28-29; A. Gölpinarlı, *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 266; Nazîf Özcan, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 103-104; İ. Ateş, a.g.m., s. 40.

için, bazı sultanlarla devlet büyükleri başta olmak üzere bir çok şahıs, mezkur türbe ve dergâh için taşınır taşınmaz bir takım varlıklarını vakfetmişlerdir.⁷⁰ Bu vakıflarla ilgili en geniş çalışmayı yapan İbrahim Ateş, bir kısım Evkâf Defterleri, Tapu Tahrîr Defterleri, Defter-i Hakânî kayıtları, Kadı Sicilleri ile benzeri eski kütük defterlerinden faydalanarak, Mevlânâ Türbe ve dergâhının vakıf gelirlerini ortaya koymuştur.⁷¹

Eflâkî'nin belirttiğine göre; Mevlânâ'nın türbesinin mîmârı Bedreddin Tebrizî, inşâatı idare eden de Alâmeddin Kayser'dir.⁷² Kitâbesi bulunmadığı için türbenin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte, 673/1274 yılı sonbaharında yapıldığı tahmin edilmektedir.⁷³ Alâmeddin Kayser tarafından yaptırılan türbenin⁷⁴ üzerindeki "yeşil kubbe", Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey (1357-1398) tarafından 798/1396 yılı sularında yaptırılmıştır.⁷⁵ Yine Karamanoğullarından Mehmed Bey ve İbrahim Bey kendi dönemlerinde, dergâhın hücrelerini ve türbeyi tamir ettirmişler, Fatih Sultan Mehmed 872/1467'de Konya Kalesi'nin tâmiri esnasında türbe ve müştemilatını da elden geçirtmiş ve türbeye bazı vakıflar bağışlamıştır. II. Bâyezid döneminde de, türbenin iç tezyinatı yapılmış, 918/1512 tarihinde Yavuz Sultan Selim dergâh içine bir şadırvanı yaptırmıştır.⁷⁶

Sultan Veled'in Mevlânâ'nın türbesi yanına inşâ ettirdiği semahânedden başka günkü anlamda ilk semahâneyi Sadrazam Gedik Ahmed Paşa (ö. 887/1482) inşâ ettirmiş,⁷⁷ Kanunî de, Mevlânâ'nın türbesi yakınına iki minareli bir camiye, bu günkü mescidi ve bu mescide bitişik kubbe-i hadrâ'nın kuzeyinde bulunan semahâneyi yaptırmış⁷⁸ dergâha matbah, fırın ve kiler ve bazı dervîş hücreleri ilâve ettirmiş⁷⁹,

⁷⁰ Mevlevî dergâhlarına vakfedilen bu vakıfların idarelerinin tamamen şeyhlerin tasarrufuna bırakılması, XVII. asırdan itibaren bu vakıfların idaresini eline geçirmek isteyen şeyh namzetleri arasında çekişmelere neden olmuştur. Geniş bilgi için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 244-266; M. Celal Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952, s. 159.

⁷¹ Geniş bilgi için bk. İ. Ateş, a.g.m., s. 29-66.

⁷² Eflâkî, a.g.e., I, 418, 420.

⁷³ H. Karamağaralı, a.g.m., s. 36. H. Özönder, a.g.e., s. 8.

⁷⁴ Eflâkî, a.g.e., II, 203-204.

⁷⁵ Şikârî "Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey'in Görkes (eski Grikos, şimdi Silifke) seferine çıkmadan önce beyleri ile gelip Mevlânâ Türbesi'ni ziyaret ettiğini, türbede sabaha kadar münacaat eylediğini seher vakti gördüğü rüyada kendisine fethin müjdelendiğini ve ertesi sabah rüyasını Mevlânâ oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye tabir ettirdiğini uzun uzun anlattıktan sonra "Eğer kafiri kırıp Görkes kalesini alacak olursam Mevlânâ'nın üzerin bir yeşil türbe yaptırırım" diye ahdedtiğini, sonra da türbeyi bünyâd ettiğini" söylemektedir. bk. Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 106-107

⁷⁶ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 156, 105-106; İ. H. Konyalı, a.g.e., 650; İ. Ateş, a.g.m., s. 31.

⁷⁷ Muhammed Muhlis Bey, a.g.e., s. 55; M. Fuad Köprülü, "Ahmed Paşa", *İA*, I, s. 198.

⁷⁸ Peçevî, *Tarih*, I, 426; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 157. Aynı şekilde *Nişancı Tarihi*'nde 957/1550 senesi kayıtlarında Kanunî'nin dergâh dışına inşâ ettirdiği camiden de bahsederek, "Kanunî Sultan Süleyman, dervişlerin beş vakitte farz, vacip, nafile ve sünnet namazlarını edadan sonra toplanıp Yüce Allah'ın birliğini dile getirerek zikir ile meşgul olmaları amacıyla Mevlânâ Hazretleri için türbesi yakınına yüce ve sağlam bir cami-i şerif inşâ ettirdi" diye nakledilmektedir. Bk. İ. Ateş, a.g.m., s. 31.

⁷⁹ Peçevî, *Tarih*, I, s. 426; Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314, I, 161, III, 27; H.

1306/1888 yılında ise II. Abdülhamid tarafından bu semahâne genişletirilip tamir ettirilmiştir.⁸⁰ Bu gün ki matbah ise dervîş hücrelerinin bir kısmı ile birlikte III. Murad'ın hayratıdır.⁸¹

III. Mustafa ve III. Selim zamanlarında da yeşil kubbe onarılmış, III. Selim Mevlânâ ve diğer kabirlerin üzerindeki örtüleri yenilemiştir.⁸² II. Mahmud 1233/1818 yılında, Mevlânâ'nın türbesi, semahâne, matbah ve dervîş hücreleri tamir ettirilmiştir.⁸³

Özellikle XIX. asırda Abdülaziz döneminde Sadreddin Çelebi'nin saraya yaptığı ricâ dilekçeleri kabul olunarak, matbah, kubbe-i hadrâ, şadırvan ve dergâhın diğer müstemilâtı 700.000 kuruş harcanarak tamir edilmiştir.⁸⁴ Abdülmecîd ve Abdülhamid Han zamanlarında da, semâ'hâne genişletilmiş, dergâha bitişik olan mescid, matbah ve su yolu tamir edilmiş, dervîşler için kömürlük inşâ edilmiştir. V. Mehmed Reşad'ın yaptırdığı geniş çaplı tamiratla da dergâh, XX. asır başlarındaki son halini almıştır.⁸⁵

Konya Mevlânâ Dergâhı'nın XX. asrın başlarındaki bu son hali ile ilgili en detaylı bilgiyi, zamanın Konya Belediye Reîsi Muhammed Muhlis, arkadaşları Ferid Fâik ve Mümtaz Bahri tarafından hazırlanan Osmanlıca *Konya Rehberi* isimli kitabta buluyoruz. Bu çalışma dergâhı ve mevcut bütün müstemilatını, XX. asır başlarındaki hali ve var olan kitabeleriyle birlikte aktarmaktadır.⁸⁶

Osmanlı Devleti döneminde çeşitli padişahlar zamanında onarılan ve kısmen değiştirilen bu yapı bu günkü şeklini Cumhuriyet devrinde de devam eden onarımlarla almıştır.⁸⁷

Mevlânâ Dergâhı kurulduğu andan itibaren Mevlânâ'dan hemen sonra onun yerine geçen Hüsameddin Çelebi istisna kabul edilirse, mevlevîlik tarihi boyunca Sultan Veled'den sonra, Mevlânâ soyundan gelen ve kendilerine "Çelebi" veya "Çelebi Efendi"⁸⁸ denilen şeyhler tarafından idâre edilmiştir. Mevlânâ'nın daha çok erkek evlatlarının idâre ettiği bu makama da "Çelebilik Makamı" denilmiştir.⁸⁹

Özönder, *a.g.e.*, s. 48.

⁸⁰ M. Muhlis Bey, *a.g.e.*, s. 55.

⁸¹ BOA, CE, 12400; M. Muhlis Bey, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁸² Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 158. III. Selim'nin yenilediği bu örtülerle ilgili geniş bilgi için. Bk. Erdoğan Erol, "Padişah III. Selim'in Mevlânâ'nın Türbesi için Yaptırdığı Püside", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, XIX, Ankara 1991, s. 9-29.

⁸³ *Defter-i Dervîşân II*, s. 65.

⁸⁴ Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 158.

⁸⁵ Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 158-159. Yaptırılan bu tamirat ve genişletme faaliyetleri ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 156-159; Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, s. 118-121.

⁸⁶ Bk. M. Muhlis Bey, *a.g.e.*, s. 50-57; Ayrıca bk. H. Özönder, *a.g.e.*, s.58-72.

⁸⁷ E. Madran, *a.g.m.*, s. 185.

⁸⁸ "Nâzik, efendi, edebli, okumuş, Çalab (Allah)'a nisbetle Allah adamı" gibi anlamlara gelen bu kelime, bir çok ilim ve sanat erbabına sıfat olmakla birlikte, Mevlânâ'nın soyundan gelen ve onun makamına geçen ve bu makamın gereği olarak bilgin ve edîb olmakla birlikte nezaketi, kibarlığı ve

Bu makamda bulunan Çelebi Efendi, Mevlânâ'nın mutlak vekili ve bütün Mevlevî şeyhlerinin tek mercii kabul edilmiştir. Diğer Mevlevî dergâhlarında bulunan şeyhlerin nasb ve azli de kendisine aittir. Bütün dergâhlarındaki şeyh postlarının da sahibi odur. Hangi dergâhı ziyarete gitse, şeyh postu kendisine sunulması da bir Mevlevî geleneğidir.⁹⁰

Mevlânâ'dan sonra Hüsameddin Çelebi⁹¹ ile bir tarikat olma özelliği gösteren Mevlevîliğin, Sultan Veled'le teşkilatlandığını ve çeşitli merkezlerde tekkeler açtığını, Veled Çelebi'den sonra posta geçen Ulu Ârif Çelebi'nin seyahatleriyle de, oldukça geniş bir coğrafyada yayıldığını⁹² ve XV. asrın ilk yarısında Ulu Ârif Çelebi (Ö. 719/1319) ile birlikte teşkilatlanmasını tamamladığını, daha sonraki dönemlerde bu makama gelen Pîr Adil Çelebi (ö. 864/1460) tarafından tarikatın usûl ve erkânı, değişmemek üzere yerleştirildiğini tezimizin giriş kısmında belirtmiştik.⁹³

Söz konusu bu süreç içerisinde; Sultan Veled ailesine mensup erkek üyelerden en yaşlısı, "Çelebi Efendi" unvanıyla Konya Mevlânâ Dergâhı postuna geçmesiyle tarikat merkezietçi bir anlayış çizgisinde yönetilmiştir.⁹⁴

Tarikatın pîri Mevlânâ, onun halifesi Çelebi Hüsameddin ve tarikatın kurucusu ve teşkilatçısı Sultan Veled'le birlikte, bu anlamda Mevlânâ Dergâhı postnişinleri/Çelebi Efendileri ve Çelebilik makamında buldukları süreler sırasıyla şöyledir:

zerâfeti şîâr edinen kimselere unvan olarak kullanılmıştır. Mevlevîlik tarihi boyunca genel olarak "Çelebi Efendi" tabiri de kullanılmış, baba tarafından Mevlânâ soyuna mensup olanlara "Zukûr Çelebi", ana tarafından mensup olanlara da "İnâs Çelebi" denilmiştir. "Çelebi" ve "Çelebi Efendi" kelimeleri ile ilgili geniş bilgi için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 11; A. Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul 1957, s. 197-198; M. Zeki Pakalın, *OTDTS*, I, 342-345; Necati Elgin, "Dil ve Tarih Bakımından Çelebi ve Çelebilik" *Konya Halkevi Mecmuası*, Şubat 1946, sy.: 88, s. 10-14;; S. Uludağ, *a.g.e.*, s. 124; W. Barthold, "Çelebi", *İA*, İstanbul 1945, III, 369; Mehmet İpşirli, "Çelebi" *DİA*, VIII, s. 259.

⁸⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 151. M. Zeki Pakalın, *OTDTS*, I, s. 345.

⁹⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 151-152; M. Zeki Pakalın, *OTDTS*, I, s. 345.

⁹¹ Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 138, 144.

⁹² Eflâkî, *a.g.e.*, II, 278. Ulu Ârif Çelebi'nin hayatına dair geniş bilgi için bk. Eflâkî, *a.g.e.*, II, 234-366; Ferîdûn Sipahsalar, s. 147-148. Ayrıca ömrünün büyük bir bölümünü Mevlevî tarikatını yaymak için seyahatle geçiren Ulu Ârif Çelebi'nin gezdiği yerler için bk. Eflâkî, *a.g.e.*, II, 251, 256, 257, 259, 262, 265, 266, 274, 278, 286, 293, 296, 298, 314, 316, 327-359.

⁹³ Ferîdûn Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 144-147; A. Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiyede Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969 s. 283; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100; A. Halet Çelebi, *a.g.e.*, s. 196-198; Mehmed Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 20-22, 39; Ekrem Işın, "Mevlevîlik", *DBİA*, V, 422; *Yeni Türk Yurdu Ansiklopedisi*, "Mevlevîlik", (Ötüken Yayınları) İstanbul 1985, VI, s. 2326-2327.

⁹⁴ Konya Mevlânâ Dergâhı'na, Mevlânâ soyu ana tarafından (İnas Çelebi) yalnız Küçük Ârif Çelebi diye tanınan III. Ârif Çelebi (ö.1052/1642) postnişin olmuştur. Son dergâh postnişininin Veled Çelebi (ö. 1953)'nin de ana tarafından Mevlânâ soyuna bağlı olduğu iddia edilmiş, Veled Çelebi de düzenlediği bir şecere ile kendi soyunun baba tarafından Mevlânâ'ya ulaştığını ortaya koymuştur. bk. Mehmed Önder, *a.g.e.*, s. 81.

<u>Postnişininin Adı</u>	<u>Postnişinlik Süresi</u>
1-Mevlânâ Celaleddîn (ö. 672/12739)	----
2-Hüsameddin Çelebi (ö. 683/1283)	11 yıl
3-Mevlânâ oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312)	29 yıl
4-Sultan Veled oğlu Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1319)	7 yıl
5-Sultan Veled oğlu Âbid Çelebi (ö.739/1338)	20 yıl
6-Sultan Veled oğlu Büyük Vâcid Çelebi (ö. 742/1342)	3 yıl
7-Ulu Ârif Çelebi oğlu Emir Alim Çelebi (ö. 751/1350)	9 yıl
8-Ulu Ârif Çelebi oğlu Muzaffereddin Büyük Âdil Çelebi (ö. 770/1368)	19 yıl
9-Abid Çelebi oğlu II. Emir Âmir Çelebi (ö. 798/1395)	28 yıl
10-Büyük Âdil Çelebi oğlu II. Muhammed Emir Ârif Çelebi (ö. 824/1424)	26 yıl
11-II. Emir Âlim Çelebi oğlu II. Emir Âdil Çelebi (ö. 865/1460)	41 yıl
12-II. Âdil Çelebi oğlu Cemaleddin Çelebi (ö. 915/1509)	50 yıl
13-Cemaleddin Çelebi oğlu Kadı Mehmed Paşa oğlu Hüsrev Çelebi (ö. 969/1561)	54 yıl
14-Hüsrev Çelebi oğlu Muhammed Ferruh Çelebi (ö. 1010/1601)	41 yıl
15-Ferruh Çelebi oğlu Bostan Çelebi (ö. 1040/1630)	20 yıl
16-Ferruh Çelebi oğlu Ebu Bekir Çelebi (ö. 1050/1640)	10 yıl iki ay
17-Karahisarlı II. Veled oğlu III. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1052/1642) (İnas Çelebilerindendir)	2 yıl 2 ay
18-Hasan Çelebi oğlu Pir Hüseyin Çelebi (ö. 1077/1666)	25 yıl
19-Abdurrahman Çelebi oğlu I. Abdülhalim Çelebi (ö. 1117/1705)	13 yıl
20-Abdülhalim Çelebi oğlu II. Hacı Bostan Çelebi (ö. 1117/1705)	27 yıl
21-II. Bostan Çelebi oğlu I. Muhammed Sadreddin Çelebi (ö.1123/1711)	7 yıl
22-II. Abdurrahman Çelebi oğlu IV. Muhammed Ârif Çelebi (ö.1159/1746)	36 yıl
23-IV. Ârif Çelebi oğlu II. Hacı Ebu Bekir Çelebi (ö. 1199/1785)	40 yıl
24-İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi (ö. 1130/1815)	31 yıl

25-Hacı Mehmed Çelebi oğlu Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (ö.1276/1858)	46 yıl
26-Mehmed Saîd Hemdem Çelebi oğlu II. Mahmud Sadreddin Çelebi (ö. 1299/1881)	23 yıl
27- Mehmed Saîd Hemdem Çelebi oğlu İbrahim Fahreddin Çelebi (ö.1299/1881)	7 ay 8 gün
28- Mehmed Saîd Hemdem Çelebi oğlu Mustafa Safvet Çelebi (ö. 1305/1887)	5 yıl
29- Mehmed Saîd Hemdem Çelebi oğlu Abdülvâhid Çelebi (ö. 1325/1907)	20 yıl
30-Abdülvâhid Çelebi oğlu II. Abdülhalim Çelebi (birinci defa)	3 yıl
31-Necib Çelebi oğlu Veled Çelebi	9 yıl
32-Abdülvahid Çelebi oğlu II. Abdülhalim Çelebi (ikinci defa)	1 yıl 4 ay 16 gün
33-Yakub Çelebi oğlu Amil Çelebi (ö. 1920)	7 ay 25 gün
34- Abdülvahid Çelebi oğlu II. Abdülhalim Çelebi (ö. 19259 (üçüncü defa)	4 yıl 2 ay 22 gün. ⁹⁵

XIX. asra gelindiğinde Konya Mevlânâ Dergâhı'nda postnişin olarak İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi bulunmaktadır.

B. KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI ŞEYHLERİ

1. Hacı Mehmed Çelebi (ö. 1230/1815)

Hacı Mehmet Çelebi, Konya Mevlânâ Dergâhı'nın yirmi dördüncü postnişinidir.⁹⁶ IV. Ârif Çelebi (ö.1159/1746) oğlu II. Ebû Bekir Çelebi'nin kırk sene meşihatte kalıp, 28 Safer 1199/11 Mart 1785 tarihinde altmış altı yaşında vefatından

⁹⁵ Mevlânâ Dergâh'ı postnişinleri sıralaması için bk. Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, s. 11-14; Şerifzade M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 414-421; Veled Çelebi, *Konya Vilayeti Ahvâli Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 821; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 160; Ferit Uğur, "Mevlevîlik Üzerine Bazı Notlar", *Konya Halkevi Dergisi*, sy. 32, Konya 1940, s. 1744-1746; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.152-153. M. Celal Duru, *a.g.e.*, s. 124-125. Ayrıca Harîrîzâde Kemaleddin Efendi de Tıbyanü Vesâilî'l-Hakâik isimli eserinde Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'ye kadar olan Çelebiler silsilesini vermiştir. Bk. *Tıbyanü Vesâilî'l-Hakâik*, III, s. 148-149.

⁹⁶ Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, s. 14; Şerifzâde M. Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 419; Ferit Uğur, *a.g.m.*, s. 1746; Şehâbettin Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, 1946 Konya, s. 160; Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983 (İkinci Baskı), s. 170; Mehmet Önder, "Son Çelebiler", *Resimli Tarih Mecmuası*, İstanbul ty., c. VI, sy. 61, s. 3607-3611.

sonra⁹⁷, yerine aynı yıl 13 Recep 1199/1785 pazar günü, İsmâil Çelebi Oğlu Hacı Mehmed Çelebi⁹⁸ tayin edilmiştir.⁹⁹

II. Ebû Bekir Çelebi'nin vefatı üzerine bu makama kırka yakın başka çelebilerin de talib olması üzerine, Hacı Mehmed Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinliğine tayini "huzur mürâfaası"¹⁰⁰ neticesinde gerçekleşmiştir.¹⁰¹

Abdûlbâki Gölpınarlı; çelebilik makamı boşalınca tâliblerin üç beş kişi değil otuz kırk kişi olmasını, tarikatın sahip olduğu zengin vakıflara hükmetme hevesinden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁰²

Hacı Mehmed Çelebi'nin otuz yılı bulan çelebiliğinin son dokuz yılı müstesna tamamı, III. Selim dönemine rastlar. Yenilikçi bir padişah olan III. Selim aynı zamanda Mevlevîdir ve Galata Mevlevîhânesi şeyhi, Şeyh Galib'in yakın dostudur. İstanbul'da başta Galata olmak üzere öteki mevlevîhâneleri sık sık ziyaret eden padişah, "mukâbele" denilen Mevlevî ayinlerine de davet olunmaktadır. III. Selim, *Mesnevî* okumakta, ney üflemede ve besteler yapmaktadır.¹⁰³ Padişahın yapmış olduğu yenilik hareketlerine İstanbul'da Şeyh Gâlip destek çıkmakta ve onu öven şiirler söylemektedir.¹⁰⁴ Buna mukâbil Konya'da Mevlevî mümessili Hacı Mehmed

⁹⁷ Şerifzade M. Fazıl, *a.g.e.*, s. 419; F. Nafiz Uzluk, "Mevlevî Hilafetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, sy. IX, s. 398.

⁹⁸ Cristoph K Neuman, çoğu kayıtlarda el-Hac Mehmet (veya Muhammed Emin) Çelebi olarak geçen Çelebi'nin adı Konya Şer'iyye Sicilleri (KŞS)'nde daha çok "Mehmed Ferrûh" olarak geçtiğini belirtmektedir. bkz. Cristoph K. Neuman, "19'uncu Asıra Girerken Konya Mevlevî Âsitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, s. 167, Mayıs 1996, Konya.

⁹⁹ BOA, Cevdet Tasnifi (CT) 17654 (4 Z 1203/ 1818); A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.170. (Gölpınarlı bu belgeyi Türk Tarih Kurumu'na devredilen kitaplar arasında 58 nolu bir mecmuadan aldığını kaydeder.) Ayrıca, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı*, Ankara 1988, (3. Baskı), s. 212, (3 numaralı dipnot.); Abdûlbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, s. 38. Ayrıca Abdûlbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*'a "kendilerinden rivayet olunduğuna göre meşhate geldiklerinde kırk altı yaşlarında imişler." kaydını düşmüştür. a. yer.

¹⁰⁰ "Osmanlılar'da itiraz edilen bir davanın sadrazamın huzurunda yeniden görülmesini ifade eden bir tabir." Bk. Mehmet İbşirli, "Huzur Mürâfaası", *DİA*, XVIII, 444.

¹⁰¹ Bu tayinle ilgili geniş bilgi için bk. Abdullah Libîbâ, *Tarih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2158, s. 12a; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.170; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 212, 3 numaralı dipnot.

¹⁰² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 171.

¹⁰³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, (III. Baskı), IV, s. 565'te 4 nolu dipnot; Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, Ankara 1996, s. 32-35; Mehmet. Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 61.

¹⁰⁴ Şeyh Gâlip bir terci-i bend'inde;

"Müceddid olduğu Sultan Selim'in dîn ü dünyaya
Nümayandır bu nev pûşîdesinden kabr-i Molla'ye"

diye padişaha olan desteğini belirtmektedir. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 171. Şeyh Galib'in Nizâm-ı Cedîd 'le ilgili şiirleri için bk. Cem Dilçin, "Şeyh Galib'in Mevlevîhânelerin Tamirlerine İlişkin Şiirleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 27-76.

Çelebi, Nizâm-ı Cedîd'in tamamıyla aleyhindedir.¹⁰⁵

Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* isimli kitabında; bilhassa postnişin Hacı Mehmet Çelebi'nin, 1219/1804 yılında Nizâm-ı Cedîd'e karşı yürüttüğü muhalefetle, İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çektiğini ifade etmektedir. Buna mukâbil hükümet de, faaliyetlerinde ısrar eden Hacı Mehmed Çelebi'yi sonunda Konya'dan uzaklaştırma kararı almıştır.¹⁰⁶

III. Selim, orduyu bir düzene sokmak üzere Nizâm-ı Cedîd'i kurmuş, bu yenilik hareketini illere de duyurarak valilerden gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.

Gölpınarlı'nın naklettiği bazı vesikalardan¹⁰⁷, bu dönemde Konya ve civarında Nizâm-ı Cedîd aleyhinde bazı isyanların çıktığı¹⁰⁸ ve bu isyanlara Çelebi'nin de adının karıştığı, hatta isyanları bizzat kışkırtıcı rol oynadığı anlaşılmaktadır. Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd'e karşı tavır almasının sebebi de, 8 Rebiulahir 1216/1801 tarihli Hatt-ı Humayûn'dan anlaşıldığı kadarıyla; Mehmed Çelebi'nin Çelebilik makamı nüfûzuna dayanarak, Sultan Selim ve Sultan Alaaddin Camilerine vakfedilmiş arazi üzerine kurulmuş bulunan, Sille ve Tat köylerinden yılda 506 kuruş istemesidir. Halbuki bu iki köy halkı bu camilerin bakımını üstlenmişler, ellerinde de vergi verecek toprakları bulunmamaktadır. Köylülerin Mevlânâ Dergâhı'na sadece yıldan yıla elli araba odun vermesi bu iki caminin vakıf şartları arasındadır. Neticede padişah köylülerin elli araba odun verdikten sonra, Çelebi'nin o köylerden bir şey istememesini Karaman valisine bildirmiştir.¹⁰⁹

A. Gölpınarlı, seccâdenişin'in tutumunu daha çok, onu maddî çıkarları gözetmeye sevkeden, yozlaşmış -fakat- çağın mevlevîliğinde tipik- kişiliği ile açıklamaya çalışıyor.¹¹⁰ Ancak 1219/1804 senesinde Nizâm-ı Cedîd hareketine karşı muhalefetine rağmen Mehmet Çelebi'nin görevde kalması ve âsitânesine de dokunulmaması, gerek sülâle-i Mevlânâ'nın ve gerekse Mehmet Çelebi'nin en azından bu yıllarda pek sarsılmadığını akla getiriyor.¹¹¹ Veya o yıllarda kaldırılması

¹⁰⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 171.

¹⁰⁶ "İstanbul Hükümeti'nin "Çelebi'nin başka bir mevlevîhâneye sürülmesi" ile ilgili tutumu; Mevlevî tarikatında "mugayir-i rızâ ve menâfi-i adâb-ı tarikat" hareketlerinden dolayı Mevlevî dervişlerinin bir mevlevîhânedan başka bir mevlevîhâneye sürülmesi adetinden dolayıdır. Çelebi'nin Konya'dan bir başka önemli mevlevîhâneye sürülmesi de bu adete icabettendir." bk. Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler" *T.T.K. Belleten*, LV/213, Ağustos 1991, s. 351-358.

¹⁰⁷ BOA, Dolap 2, Sandık 49, No 15; Dolap 2, Sandık 158, No 158. (Gölpınarlı'dan naklen.)

¹⁰⁸ Nizâm-ı Cedîd aleyhine ulemâ, halk ve orduda oluşan kanaatler için ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devri*, Ankara 1988, (5.Baskı), V, 13.

¹⁰⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s.171-176. Ayrıca konu ile ilgili bk. H. Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkartan Kuvvetlerden Biri Tarikatlar*, s. 199-201.

¹¹⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s. 170-174. Victoria Rowe Holbrook da; Çelebi'nin bu tutumunu şahsiyetiyle açıklıyor ve zamanın mevlevîliğinin gelişime açık bir potansiyeli olduğunu vurguluyor. bk. Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları: Türk Modernitesi ve Mistik Romans*, (çev. E. Köroğlu), İstanbul 1998, s. 110.

¹¹¹ Cristoph K. Neumann, a.g.m, s.179.

düşünülen yeniçerilerin Bektâşî olması nedeniyle, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin Mevlevî Tarikatı üzerine terbiyelerinin düşünülmesi¹¹² de, her ne olursa olsun devletin mevlevîlerle ile bağlarını koparmaması gerektiği ihtimalini kuvvetlendiriyor.

Devletle bu derece de problemlili olan Çelebi, bazen halkla devlet arasında vukua gelen anlaşmazlıklarda kendisini “reâyayı korumakla” görevli saymıştır. Bunu da yine devletle olan probleminde devlete karşı olmasının bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Konya halkının özellikle “bulgur mübâyeası” bedeli olan 15.341,5 kuruşluk vergisini uzun yıllar boyu ödememiş,¹¹³ ödenmesi emri karşısında hem Vâli hem de Çelebi Efendi birer kıt’a tahrirât yazarak sadrazamdan Konya’nın bu mübâyeadan muâfiyetini ricâ etmişler.¹¹⁴

Hacı Mehmed Çelebi’nin, Celâliye Vakıfları’na ait arazi üzerine bir medrese yapıp vakfettiğine dâir bir kayıt, Vakıflar Genel Müdürlüğü Merkez Vakıf Kayıtlar Arşivi’nde bulunmaktadır.¹¹⁵ Ayrıca Çelebi Efendi, 1206/1791 yılında Mevlânâ Dergâhı yanındaki Sultan Selim camini tamir ettirmiş, cami avlusuna bir kuyu kazdırmış ve bu kuyudan su çekmek için beş akçe yevmiye ile bir görevli ihdas etmiştir.¹¹⁶

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki kayıtlarda da ise; H. Mehmed Çelebi’nin devletle sürtüşmesine rağmen, döneminde Dergâh dervîşleri için yapılan, taamiye, yağ, mum, traş bahası isimleri altında yapılan yardımların devam ettiğine dair kayıtları bulunmaktadır.¹¹⁷

Hacı Mehmet Çelebi’nin postnişinliği Osmanlı devletinin her açıdan sıkıntılı dönemlerine denk geldiği için, Çelebi sürekli mevlevîhânelerde olagelen meselelerle¹¹⁸ uğraştığı gibi devlet-tekke¹¹⁹ ve tekke-halk¹²⁰ arasındaki problemlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır.

¹¹² Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1294,V, 273.

¹¹³ BOA, Bab-ı Defteri Defterleri Mevkufat Kalemi, Mübayea Mübaşiri (BD.MKF.MBŞ.) 31832/26, s. 18(29 B 1216-7 C 1271)

¹¹⁴ BOA, Cevdet Dahiliye (C.D) 1565 (25 S 1216)

¹¹⁵ *Vakıflar Genel Müdürlüğü Merkez Arşivi (VGMMVA)*, 148 (9/1) defterin 1498. sırasındaki şahsiyet kaydı ile 865 no’lu defterin 178. sayfa ve 1461 sırasındaki hulasa kaydı. İbrahim Ateş, “Hz. Mevlânâ Dergâhı’yla ilgili Vakıf ve Vakfiyeler”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s.39.

¹¹⁶ BOA, CT, 20729, (Ra 1206/1791)

¹¹⁷ BOA, CT, (6 Ş 1208/1793); BOA, CT, 5052, (5 L 1208/1793); BOA, CT, 16455 (S 1215/1800); BOA, CT, 984 (Ra 1216/1801); BOA, CT, 30428 (6 Ca 1218’1803), BOA, CT, (R 1220/1805); BOA, CT, 12913 (27 Ş 1223/1808); BOA, CT, 5944 (18 M 1225/1810).

¹¹⁸ Mevlevîhânelerde meydana gelen meselelerden biri şöyledir: Celaleddin Rûmî’nin annesine ait Larende’deki türbeye bağlı mütevelliliğe, Mehmed Çelebi’nin aday ve oranını önceki şeyhinin kardeşinin tevcihi yaptırılmadan, elinde gerekli iki berâtı olan ve Mevlânâ soyundan geldiğini iddia eden ve Mehmet Çelebi’nin bir mektubunda “Süleyman namında bir kimesne” ve “sadr-ı âzam bedr-i efhem devletlü efendi hazretlerinin müezzîn başısı Süleyman Ağa” diye söz ettiği biri, Larende’ye gelir. Bu durumda tevliyetini kaybetmekle karşı karşıya kalan şeyh aday es-Seyyid Abdurrahman harekete geçmiş, Larende mahkemesinde problem halledilemeyince, naibten ve kaymakamdan kendi talebini destekleyen arızalar ve Mehmet Çelebi’den aldığı bir mektupla İstanbul’a gitmiş İstanbul’da

1155/1742 tarihinde doğan ve 1199/1785 yılında (kendilerinden rivâyet olunduğu üzere) kırk altı yaşlarında posta geçen Hacı Mehmed Çelebi, yaklaşık otuz bir yıl postnişinlik makamında bulunduktan sonra, 1230/1815 yılında yetmiş yedi yaşında, Safer ayının son cuma günü ikindiden sonra vefat etmiş ve Ebû Bekir Çelebi'nin yanına defnolunmuştur.¹²¹

2. Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (ö.1275/1859)

Mevlânâ soyundan, Konya Mevlânâ Derğahı postnişinlik makamına oturmuş otuz bir zattan, ilim ve kemâliyle tanınmış olan yirmi beşinci postnişin Mehmed Saîd Hemdem Çelebi,¹²² Hacı Mehmed Çelebi'nin oğlu olarak 1222/1807 yılında Konya'da doğmuştur. 26 Recep 1275/1859 tarihinde akşam ezanı vaktinde yine Konya'da vefat etmiştir. Mevlânâ türbesinde metfündür.¹²³

vakıf şartı olan “amel-i kadîm” ve III. Selim'in bir hatt-ı humâyûnuna dayanarak hakkını savmuştur. (BOA, C.T. 12552 tarihsiz) Eldeki belgelerden hükümetin verdiği karar hakkında bilgi bulunmuyor fakat III. Selimin bu gibi konularda çelebi efendinin hakkını teslim ettiği göz önüne alınırsa sadrazamın mütezzinbaşısının başka bir gelir kaynağı aramak zorunda kalması muhtemeldir. bk. N. Göyünç, a.g.m., s. 355-356.

¹¹⁹ Çelebi ile devlet arasında, gerek Nizam-ı Cedîd hareketine muhalefeti ve gerekse Evkâf-ı Celaliye'nin vergiye tâbi olması ve âsitânenin bazen haksız yere vakıfları üzerindeki halktan fazla ödemeler talep etmesi, devletle âsitâne arasında sıkıntılara yol açmıştır. Bu konu ile ilgili geniş malumat için bk. Tezimizin III. Selim Dönemi ve Mevlevîler kısmı.

¹²⁰ Belgeler Çelebi'nin postnişinlik döneminde Konya halkıyla sık sık problem yaşadığını göstermektedir. 1211/1796 senesi Konya Şer'iyye Sicili'ndeki bir mürasele kaydına göre; bu senenin tekâlif taksim edildiğinde, vakıf ahâlisinin “vilayete imdâd eylemek üzere” 1500 kuruş ödemesi “âsitâne-i Mevlânâ'da postnişin kerametli faziletli es-Seyyid eş-Şeyh Mehmet Efendi mârifetiyle ve vücd-u belde mârifetiyle ... muhal ve münasib görülmüş” (KŞS, 67 s. 9; (2 R 1211/5.9. 1796) iken, bu tekâlif paylaşmak kimseyi menmun etmemiş ve on ay sonra yazılan üç fermana göre, Mehmet Çelebi Konya halkı ile olan çekişmesinden dolayı şehri terk etmiş, yerine oğlu es-Seyyid Hüseyin'i bırakarak misafireten Karahisar-ı Sahib'e hicret etmiştir. (KŞS, 67, s. 166, 167, 169. Fermanın ilk ikisi 1212/1797 (25.7.1212/26.6.1797) tarihli üçüncüsü ise 9 Ş 1212 (3.8.1797) tarihini taşımaktadır). Fermanların konusu, menzil masrafı yüzünden Konya ahâlisi ile Mevlevî âsitânesi arasında devam eden anlaşmazlıktır. Âsitâne ve vakıflarının avâriz-i dîvâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olmalarına rağmen, artan tekâlifin tevzii, şehirde çekişme konusu olunca, Konya kazasına düşen tekâlifin altında biri Evkâf-ı Celaliye (Mevlânâ Vakıfları)'den ödenmesi emredilmiş, âsitânenin üzerine düşen tekâlifi ödemediği hususunda “ashâb-ı garaz” şehirde söylentiler çıkarmış, ahali vergi yükünü kaldıramaz durumda olduğu için Çelebi Efendi'den 3000 kuruşluk bir yardım talebinde bulunmuş, Çelebi Efendi de bu parayı vermeyip Konyalılara kızarak şehri terketmiştir. (KŞS, 167, s. 166) C. Neuman'dan naklen) Daha sonraki yıllarda da yine âsitâne ile Konya halkı arasında yine vergi ile ilgili sıkıntılar çıkmış, Karaman valisi Alaaddin Paşa'nın 25 Safer 1216 (7.7.1801) tarihli raporuna göre; “bazı haşarat ma'kulesi” Konya Âsitânesi postnişini ile ona bağlı adamları öldürmek için harekete geçmiş, onlara hakaret etmiş, evlerini muhasa altına almışlardır. İstanbul da bu olayları bastırmak ve suçluları cezalandırması için valiye emir göndermiştir. BOA, C.D. 1565, 25 S 1216. (C. Neumann, a.g.m.'den naklen.)

¹²¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 38; Uzluk, a.g.e., s.160. Şerifzade Mehmed Fazıl Paşa, Çelebi'nin doğum tarihini 1157/1744, yaşını 73 olarak vermektedir. bk. Şerifzade M. Fazıl, a.g.e., s.419.

¹²² Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, s. 14; Şerifzade M. Fazıl, a.g.e., s. 419; F. Uğur, a.g.m., s. 1746; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 160; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s. 153.

¹²³ Şerifzade M. Fâzıl, a.g.e., s. 419-420; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk*

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin hayatının çocukluk yıllarına dair tercüme-i hâli ile ilgili ilk bilgilere, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi'nde kayıtlı bulunan ve kendi ifadesiyle on bir yaşında iken, yazıdan icâzet aldığı gün, Hasan Dede tarafından kendisine hediye edilen *Mesnevî*'nin birinci sayfasında rastlıyoruz. Çelebi'nin kendi el yazısıyla yazdığı kısa terceme-i hâli şöyledir:

"*Tevellüdüm tarihi 1222/1807, pederim Şeyh Hacı Mehmed Çelebi Efendi ibn İsmail Çelebi'nin irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurduğu sene 1230/1814 tarihinde, ol vakit sinn-i âcizânem sekiz oluyor. Ol tarihte pederim merhûm müşârünileyh hazretleri fakîri istihlâf buyurub ve cemi'-i dervîşâne vasiyet ederek, cennetmekan firdevs-i âşiyân Sultan Mahmud Han Hazretleri'ne bir arıza yazmış ki, "oğlum Mehmed Saîd Çelebi'yi hilafet ettim. Zât-ı Şahâneniz dahî tevcih-i hatt-ı hümâyunlarınızı ihsan buyurun." demiş. Nevniyâzân-ı matbah-ı şeriften Velî Ahmed Dede ile göndermiş ve Sertarik Hasan Dede'ye vasiyet etmiş ki, "bilirim benden sonra çelebiyân beyninde ihtilâf olur, sen oğlumu al, der alıyyeye götür." Vakıa böyle olmuş. Bunlar sımâ'en müşârünileyh Hasan Dede'den mâlûmum oldu. Sonra sinnim onbirde iken üç hatim ettim. Ve yazıda izin aldığım gün teberrüken bu Mesnevî-i Şerif'i müşârünileyh Hasan Dede fakîre ihsân buyurdu. Elhamdülillâh. Eş-Şükrü lillâh. Hû. Şeyh Mehmed Saîd'ül-Mevlevî.*"¹²⁴

Hacı Mehmed Çelebi, son zamanlarında henüz sekiz¹²⁵ yaşlarında bulunan oğlu Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'ye hilâfet verip yerine geçirmiş, bu tayinin resmîyette de geçerli olması için II. Mahmud dönemi devlet adamlarından Mevlevî tarîkatine müntesib Hâlet Efendi'ye verilmek üzere Beşiktaş Şeyhi Yusuf Dede'ye (ö. 1232/1817) kazancı Dervîş Ahmed Dede ile bir mektup göndermiştir. Yusuf Dede'ye

Şairleri, İstanbul 1970, IV, 628; Necati Elgin, "Mehmed Saîd Hemdem Çelebi ve Sadrazam Mustafa Reşid Paşa", *Anıt Dergisi*, sy. 28, Nisan 1961, s. 5-8; *Tıbyanü Vesâilî'l-Hakâik*, III, s. 148-149.

Ahmed Remzi Dede, *Târihçe-i Aktâb* isimli risalesinde Saîd Hemdem Çelebinin doğum ve vefat tarihi ile ilgili şu beyitleri yazmıştır:

*Saîd Hemdem ibn Hâc Muhammed
O valâ menzilet şeyh mümecced
Bin ikiyüz yirmi iki sâl
Vucâda geldi ol alıyyülâli
Bin iki yüz yetmişbeşte nâgah
Cenab-ı pir'e Hemdem gitti âgah"*

bk. Ahmed Remzi Dede (Akyürek), *Târihçe-i Akâb*, Şam 1915, Terakki Basımevi, s. 13; Ayrıca *Sefîne-i Evliyâ*, I, s. 327-328. Şerifzâde M. Fazıl Paşa da vefatına şu beyitleri tarih düşmüştür:

*"Erike ziyb-i Mevlânâ Muhammed Hemdem-i efhem
Gidib ukbâya oldu sakinan-ı cennete mülhâk
Muhibb-i Mevlevî Fazıl dua güne dedi tarih
Saîdi bezm-i cennette kıla pirâna Hemdem Hak"*

bk. Şerifzade M. Fazıl, *a.g.e.*, s. 420.

¹²⁴ *Mesnevî-i Şerif*, Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi (MMK), Kayıt No: 59.

¹²⁵ A. Gölpınarlı Çelebinin posta geçiş yaşını dokuz olarak verirken, diğer bütün kaynaklar ve Çelebinin bizzat kendi posta geçiş yaşını sekiz olarak belirtmektedir. Karşılaştırmız. *Mesnevî-i Şerif*, MMK, Kayıt No 59, Şerifzade M. Fazıl, *a.g.e.*, 149; *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 628; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s. 174.

gönderdiği mektupta; “şimdiye kadar kendisine karşı her hususta teveccühü bulunan Hâlet Efendi’yi kazancı Ahmed Dervîş’le ziyaret edip, tâyin hususunun tasdîkine muvaffak olmasını sağlamalarını ve aynı zamanda İstanbul mevlevîhâne şeyhlerinin de tâyin keyfiyetine rızalarının teminini” ricâ etmiştir.¹²⁶

“Vuku’ bulan ma’nevî işaretlerden vefat edeceğini anladığından, yerine mahdumu Mehmed Saîd Efendi’nin tayinine delâlet etmesi hakkında Konya Mevlevî Dergâhı şeyhi Mehmed Efendi’den Beşiktaş Mevlevî Şeyhi Yusuf Efendi’ye”¹²⁷ şeklinde hulâsa edilebilecek bu mektuptan az bir zaman sonra Hacı Mehmed Çelebi 1230/1815 yılında vefat etmiş, Saîd Hemdem Çelebi, dokuz çelebiyle birlikte aynı yılın 29 Rebiülevvel Cuma günü İstanbul’a gelmiş ve teşrifinin yirmi sekizinci günü kürk giymiştir.¹²⁸

Kendisi ve çelebilerden Hidayetzâde Hüseyin Efendi ve Kayseri şeyhi Abdülkâdir Efendi, Beşiktaş Mevlevîhânesi’nde kalmışlar, diğer çelebilerin bir kısmı Hâlet Efendi’nin konağında, Muhammed Emîn Çelebi, Karaman Şeyhi Ali Efendi, mesnevîhan Süleyman Efendi ve biraderzâdesi Cemal Çelebi, Galata Mevlevîhânesi’nde misafir olmuşlardır.¹²⁹

Arşiv kayıtları Hemdem Çelebi ile beraber gelen çelebilerin İstanbul’a geliş sebeplerinin de “meşihât talebi” olduğunu göstermektedir.¹³⁰

II. Mahmud, sadrazamın takrîri ve şeyhulislamın tezkiresi üzerine, yalnız gelenlere değil, baba soyundan Mevlânâ’ya mensup bütün çelebilere dağıtılmak üzere Konya mukataâsından yıldan yıla 1500 kuruş verilmesini ve her birine ayrı ayrı berât tanzîm edilmesini, İstanbul Mevlevî şeyhlerinden haraç alınmamasını, Saîd Çelebi’ye 1000 kuruş, İstanbul’a gelen diğer çelebilere de 3000 kuruş atıyye verilmesini ve bu paranın defterdârlardan alınıp paylaşılması için Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Efendi’nin görevlendirilmesini, Saîd Çelebi’nin de bâb-ı aliyeye çağrılarak samur kürk giydirilip bir an önce Konya’ya gitmesinin temînini, bir Hatt-ı Hümayun’la emretmiştir. Sadrazam da padişaha yazdığı arzıda; baba tarafından Mevlânâ soyuna mensub olanlara, mukataa malından yıldan yıla 1350 kuruş tayin edildiğini, bu paranın bütün çelebilere verilmesi veyahut da gelen dokuz çelebiye bölüştürülmesi konusunda reyini sormuştur.¹³¹

Defter-i Dervîşân II’da bulunan benzer kayıtlara göre; 1222/1807 yılında doğan ve 26 Rebi’ülâhîr 1230/1815 cuma günü Konya Mevlânâ Dergâhı meşihâtı şahsına tevcih edilmiş olan Saîd Hemdem Çelebi, aynı ayın yirmi dokuzuncu günü kuşluk vakti, sadrazamın huzuruna çıkmış, kendisine samur kürk, Ferrûh Çelebi adlı bir çelebiyle tarikatçı Hasan Dede’ye birer sincap kürk giydirilmiştir. Mehmet Saîd Hemdem Çelebi, dokuz yaşlarında olduğu için, dergâhın işleriyle, tarikat umûruna

¹²⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sora Mevlevîlik*, s. 174.

¹²⁷ BOA, Hatt-ı Humayun (HH) 31768 B Mektup, (21 S 1230)

¹²⁸ *Defter-i Dervîşân II*, s. 39

¹²⁹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 39

¹³⁰ BOA, HH 31768B, (1230)

¹³¹ BOA, HH 31768, (1230/1815)

bakmak üzere Ferrûh Çelebi, görevli tayin edilmiş,¹³² diğer çelebilere de sincap kürkleri gönderilmiştir. Ayrıca, Hemdem Çelebi'ye 1000 kuruş, diğer çelebilere 300 kuruş verilmiş, her yıl sarık parası olarak baba tarafından Mevlânâ soyuna mensub olanlara, taksim edilmek üzere de Konya mîrî malından 1000 kuruş tâyin edilmiştir.¹³³

Hemdem Çelebi, İstanbul'da bir ay kadar kalmış, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne uğramışlar, 4 Cemâziyelevvel 1230/1815 cuma günü Beşiktaş Mevlevîhânesi'nden ayrılıp Üsküdâr'a geçmiş, Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde misafir olmuş, aynı ayın onuncu perşembe günü, oradan da ayrılıp "ayrılık çeşmesi"ne kadar atla gitmiş, bütün Mevlevî şeyhleri ve dervîşler, orada el öpmüşler, duâ edilip gülbank çekilmiş, Çelebi, geçirenlerin geri dönmelerine müsâde etmiş, taht-ı revâna binerek Konya'ya uğurlanmıştır.¹³⁴

Çocuk denilecek yaşta posta geçen Hemdem Çelebi, yaşından beklenmeyen bir bir olgunluk ve görgü ile kısa zamanda idâreyi eline almış ve bu makamda 1230/1814-1275/1859 tarihleri arasında¹³⁵ kırk beş yıl postnişinlik yapmıştır.¹³⁶

Mürebî tayin edilen babasının amcası Ebu Bekir Çelebi'nin halifesi sertarîk Hasan Emir Dede'den adâb-ı tarîk'i öğrenmiş, 1235/1819'da Hasan Dede'nin vefatı üzerine, onun halifesi Seyyid Süleyman Tûrâbî'den seyr ü sülûkünü tamamlayıp hilâfet almıştır.¹³⁷

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, zamanının meşhûr hocalarından Bengâl ve Şîraz medreselerinde bir çok ilim adamı yetiştirmiş Vecdî Efendi'den dersler almıştır. Çelebinin postnişinliği zamanında Konya'ya gelen Vecdî Efendi, çelebeye tasavvuf ve *Mesnevî* okutmuş, 1249/1833 yılında Konya'da vefat etmiş ve Mevlânâ Dergâhı'nda niyâz penceresi önüne defnedilmiştir.¹³⁸

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin; Celâlettin, Mahmud Sadrettin (ö.1299/1881), İbrahim Fahrettin (ö.1299/1881), Mustafa Safvet (1305/1887), Abdülvâhid (ö. 1325/1907) çelebiler olmak üzere, dört oğlu vardır ve her biri (Celâlettin Çelebi hariç) sırayla kendisinden sonra Konya Mevlânâ Dergâhı'nda postnişinlik makamına geçmişlerdir.¹³⁹

1249/1832 yılında İbrahim Paşa kumandasındaki Mısırlı Mehmet Ali Paşa ordusu Konya'yı ele geçirince, Hemdem Çelebi İstanbul'a firâr etmiş, bu suretle Osmanlı'ya bağlılığını ortaya koymuş ve Abdülmecîd'in iltifatlarına mazhâr olmuştur. Konya'yı ele geçiren İbrahim Paşa, çecelebilik makamına Hemdem

¹³² *Defter-i Dervîşân II*, s. 39

¹³³ *Defter-i Dervîşân II*, s. 40-41

¹³⁴ *Defter-i Dervîşân II*, s. 41.

¹³⁵ F. Uğur, a.g.m., s.1746; F.Nafiz Uzluk, a.g.m., s. 384.

¹³⁶ Şerifzade M. Fazıl, a.g.e., s. 420; M. Önder, a.g.m., s. 3609.

¹³⁷ *Son Asır Türk Şairleri*, IV/628.

¹³⁸ *Son Asır Türk Şairleri*, IV/628; N. Elgin, a.g.m., s. 6; F. Uğur, a.g.m., s.1747.

¹³⁹ N. Elgin, a.g.m., s. 7; F. Uğur, a.g.m., s. 1746; F.N. Uzluk, a.g.m., s. 160.

Çelebi'nin oğlu Celâlettin Çelebi'yi tayin etmiş, Mısır Ordusu Konya'dan çekildikten sonra, Saîd Hemdem Çelebi Konya'ya dönmüş, oğlunu azlederek posta oturmuştur.¹⁴⁰

Kendi zamanında herkes tarafından fazîletli, ârif, kâmil bir zât olarak bilinen Hemdem Çelebi, özellikle *Mesnevî*'ye vukûfiyeti ve tasavvufâne şerhleriyle dikkat çekmiş, tefsir ve hadis ilimleriyle uğraşmış, ehl-i ilim ve kalem, şâir, hattat ve mesnevîhândır. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri bulunan Çelebi'nin,¹⁴¹ aynı zamanda tâlik yazıda da mahâret sahibi olduğu, Konya Mevlânâ Müzesi'nde halen mevcut bulunan kitap, levha ve muhtelif sanatkarâne işlenmiş mühür baskılarında görülmektedir.¹⁴²

Mevlevîlik tarihinde yerinin doldurulamayacağını ifade için söylediği ve merkadinin başucunda aslı şu beyit ve beytin yazısı, onun şiirde ve ta'lik yazıda mertebesine işaret etmektedir.

*“Müfred-i Postnişîn es-Seyyid
eş-Şeyh Mehmed Saîd el-Mütehâllise bihemdem
Nîce aktâb nîce Ârif-i billâh gelûr
Dergeh-i pîre velî ben gibi Hemdem gelmez”*¹⁴³

Gölpınarlı, Saîd Hemdem Çelebi dönemiyle ilgili; “1282/1865-66 da Rusya harbine katılmak üzere İstanbul'a dokuz dervîş göndermiş, Bursa şeyhi Salih Dede (ö.1246/1830)'yi de kendisine vekîl tayin etmiş, kendisi de harekete hazırlanmıştır. Karahisar ve Bursa'dan gelenlerle de yirmi bir kişi olan Mevlevîler, Halil Hâmid Paşa (ö.1199/1785)'nin oğlu Nurullah Paşa (ö. 1257/1841)'nin maiyetine katılmışlar ve Nurullah Paşa'nın kardeşi Ârif Bey'in konağında misafir edilmişlerdir.” şeklinde bir bilgi aktarmakta ise de, Gölpınarlı, *Defter-i Dervîşan IP*daki kayıtları ve yeri yanlış aktarmıştır. Öncelikle, *Defter-i Dervîşan IP*da verilen tarih, 1282/1865 değil, 1244/1828'dir.¹⁴⁴ Ayrıca, bu tarihte M. Saîd Hemdem Çelebi yerine vekaleten Salih Dede'yi bırakmamış, M. Saîd Hemdem Çelebi'ye vekaleten Bursa şeyhi Salih Dede

¹⁴⁰ Sa'deddin Nüzhed-Muhammed Ferid, *Konya Vilayeti Halkiyât ve Harsiyât*, Konya 1926, s.15; *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 628; M. Önder, a.g.m., s. 3609-3610. Necati Elgin buna benzer bir bilgiyi Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi'nde adını vermediği 2468 no'lu kitaptan şöyle nakletmektedir: “*Arap vak'asında Hemdem Çelebi Karahisar'a gittikte, İbrahim Paşa Hemdem Çelebi oğlu Celalettin Çelebi'yi makam-ı Mevlânâ'ya ikad etmiştir. Babası avdetinde yine makamına geçmiş fakat Celal Çelebiye dargın kalmıştır. Celal Çelebi evâhir-i ömründe cezbedâr olarak vefat etmiştir.*” N. Elgin, a.g.m., s. 7.

¹⁴¹ Şerifzade M. Fazıl, a.g.e., s. 420.

¹⁴² N. Elgin, a.g.m., s. 6

¹⁴³ *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 628; N. Elgin, a.g.m., s. 6. Ayrıca *Son Asır Türk Şairleri*'nde aynı yerde Çelebi'nin terci-i bend ve gazelinden birer örnek vardır.

¹⁴⁴ Nitekim 1828-1829 tarihlerinde Osmanlılarla Ruslar arasında bir savaş vuku bulmuş, savaş Anadolu ve Rumeli kıyılarına kadar yayılmış ve 14 Eylül 1829 tarihinde yapılan Edirne anlaşmasıyla neticelenmiştir. Bk. E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 120.

önderliğinde bir grup Mevlevî dervîşi, harbe iştirak için İstanbul'a gelmiş¹⁴⁵ ve daha sonra Tuna civarında harbe iştirak etmiştir.¹⁴⁶

Gölpınarlı, bu dönemde mevlevîliğin gerek halk gerekse padişah nazarında kıymetinin arttığını ifade ederek, III. Selim döneminde, yöneticilerle Hacı Mehmet Çelebi arasında vuku' bulan ve Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd'e muhalefetinin neden olduğu sıkıntının, gerek padişahın Mevlevî olması gerekse Konya Mevlânâ Dergâhı'nın o zamanki gücü sebebiyle, her iki taraf açısından da daha sonraki dönemlere tesir edecek kötü bir sonuç getirmediğini, aksine 1242/1826'te Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ve yeniçerilerin çoğunun Bektâşî olması ve bektâşîliğin de ilgâsını îcap ettirmiş, halk üzerinde en az mevlevîler kadar tesîri olan bu tarîkatın böylece ortadan kaldırılması netîcesinde doğan boşluğu mevlevîlik doldurmuş olduğunu belirtir.¹⁴⁷

Bu dönemde yapılan bazı yeniliklerle halk nazarında görüntüsü zedelenen hükümet, dindârlığını ispatlamak için sahâbe ve şehit türbelerini tâmire, çeşmeler, camiler ve tekkeler yaptırmaya, eskilerini tamir ettirmeye ve bu arada bilhassa mevlevîliğe ehemmiyet vermeye başlamıştır. Hemdem Çelebi hükümetin bu siyasetinden azamî istifâde etmiştir.¹⁴⁸

Mevlânâ'nın kabri üzerinde bulunan kubbe-i hadrânın çinilerinin tamire muhtaç bir hale geldiği, Hemdem Çelebi tarafından padişaha durumun arzı üzerine, padişah, kubbenin mükemmel bir şekilde onarılması için irâde çıkartmış ve bu işle de, Cemaziyelevvel 1232/Mart 1817 tarihinde Halet Efendi'yi görevlendirmiştir. Ferman gereği Halet Efendi bu tamir için yakınlarından Mevlevî muhibbi Mustafa Ağa isminde bir binâ eminini görevlendirmiştir. Mustafa Ağa, İstanbul'dan yanına yeteri kadar mimar, kalfa, nakkâş ve âmele toplayıp Konya'ya gider. Kubbenin çinilerini Kütahya Valisi vasıtasıyla bu şehirden temin eder. Aynı sene Ağustos ayının on ikinci günü tamirine başladığı kubbe-i hadrâyı, 25 Ekim tarihinde bitirir. 10 Muharrem 1233/23 Aralık 1817 tarihinde de dergâhın diğer tamirat işlerini de tamamlar. Kubbe-i hadrâdan çıkartılan eski çiniler, Konya Dergâh'ı tarîkatçi bahçesine gömüldüğü gibi, çinilerin bir kısmı da İstanbul Kız Kulesi'ne konmuştur.¹⁴⁹

Özellikle 1242/1826'da, II. Mahmud'un yeniçeriliği ilgâsı faaliyetlerinde Hemdem Çelebi ve mevlevîlerin tarafsız kalmaları padişah tarafından hüsn-ü kabul

¹⁴⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 175. Ayrıca bk. *Defter-i Dervîşan II*, s. 94.

¹⁴⁶ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, (hzl. M.Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 505.

¹⁴⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s. 175-176; Ayrıca bk. F. Hasluck, *Bektâşîlik Tetkikleri*, (trc. R. Hulusi), İstanbul 1928; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1983, s. 146.

¹⁴⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s. 175-176

¹⁴⁹ Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 103.

görmüş ve II. Mahmûd birçok mevlevîhâneyi tamir ettirmiş, vâkîf işlerine yeni düzen vermiştir.¹⁵⁰

II. Mahmûd'tan sonra tahta geçen Sultan Abdülmecîd de, babası gibi mevlevîleri çok seven bir padişaktır. Bu yüzden Çelebi'nin hiç bir isteği geri çevrilmemiştir. Tahta çıktığında Hemdem Çelebi'yi 1000 kuruşluk bir maaş bağlamıştır.¹⁵¹ Hemdem Çelebi 1263/1846'da sadrazama gönderdiği bir mektupta, damatları Râsih ve Hüseyin efendilere birer kaymakamlık verilmesini rica etmiş, bu ricâsı padişah tarafından kabul edilmiştir. Aynı yıl İstanbul'a gelmiş Hırka-i Şerîf'i ziyaret etmiş, padişah tarafından kabul edilmiş, yalısında misafir olduğu Müfid Bey'in dahi maaşına zam yapılmış, rütbesi terfi olunmuştur.¹⁵²

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin padişahlarla tesis etmiş olduğu iyi ilişkiler neticesinde; gerek kendisi ve çelebiler ve aileleri, gerekse bütün Mevlevî dervişleri ve dergâhları, bu dönem içerisinde görüp gözetilmiştir. Padişahlar tarafından kendisine sürekli atıyyeler ihsan edilmiş ve maaşı zamlandırılmış¹⁵³, borçları silinmiş¹⁵⁴, mevlevîhâne şeyhlerinin muhassasât-ı kadîmeleri ilaveler yapılmış¹⁵⁵, 1240/1824 yılında, postnişin olanlara 1500 kuruş maaş tahsis edilmiş, diğer zükûr çelebilerine de destar bahâ namıyla verilen maaşlar tekrar düzenlenmiş,¹⁵⁶ bazılarında yeni maaşlar bağlanmış, vefat edenlerin maaşları vârislerine tevdi edilmiş, bazılarının evleri tamir edilmiş¹⁵⁷, Mevlânâ türbesi, dergâh müstemilatının bazı kısımları elden geçirilmiş, Hemdem Çelebi'nin hânesi onarılmıştır.¹⁵⁸

1275/1858'de çok sevdiği Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Efendi'nin, yerine bir vekil tayin ederek Konya'yı ziyâret etmesine, padişahın izin ve delâlet

¹⁵⁰ M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 65.

¹⁵¹ Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, (KMMA), Dosya No. 80/1.

¹⁵² BOA, İrade Dahiliye (İD), 8205 (26 Za 1263/1846); BOA, İD, 7540 (3 C 1263/1846); BOA, İD, 24898, (4 Ra 1263/1846); BOA, İD, 8576 (8 S 1264/1847).

¹⁵³ BOA, İD, 2120 (23 C 1257/1841); BOA, İD, 4242 (14 S 1260/1844); BOA, İD, 3816 (28 C 1265/1849)

¹⁵⁴ BOA, İD, 5751 (23 Z 1261/1845); BOA, İD, 1520 (120C 1262/1846); BOA, İD, 14226 (24 Ş 1267/1851); BOA, İD, 14416 (23 L 1267/1851).

¹⁵⁵ BOA, İD, 8474 (7 Za 1274/1857)

¹⁵⁶ BOA, (HH), 32722 (1240/1824)

¹⁵⁷ BOA, CT, 1026 (2 Ra 1256/1840); BOA, CT, 29323 (Za 1259/1843); BOA, İD, 5348 (21 B 1261/1845); BOA, İD, 5797 (fi Gurre 1262/1846); BOA, İD, 9208 (8 C 1264/1848); BOA, İD, 3467 (16 M 1265/1849); BOA, İD, 3832 (17 Ca 1265/1849); BOA, İD, 10388 (18 S 1265/1849); BOA, HH, 27471 (1251/1834).

¹⁵⁸ BOA, HH, 27471, 23 Ş 1251/1835); BOA, CT, 29770, 15 Za 1263/1847); BOA, CT, 22430 (15 Za 1263/1847). Ayrıca 1251/1835 tarihinde yapılan Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı'nın tamiri için bk. Yusuf Küçükdağ, "1835 M. Tarihli yapılan Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşâ Defteri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II. Milletler Arası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi, Mayıs 1992, sy. 2, s. 181-206.

buyurması ricasıyla Sadrazam Ali Paşa'ya bir mektup göndermiş, Osman Efendi'ye bu seyahat için izin ve 25000 kuruş ihsân-ı şahâne verilmiştir.¹⁵⁹

Aynı yıl Saîd Hemdem Çelebi'nin Konya'daki evinin tamir masrafları, padişahın iradesiyle Maliye Nezâreti tarafından ödenmiştir.¹⁶⁰

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin en önemli hizmetlerinden biri de, 1271/1854 tarihinde, o zamana kadar çelebilerin tasarrufu altında bulunan ve çeşitli şekillerde çoğu kaybolan kitapları kayıt ve tescil ettirip bir dervîşin hâfız-ı kütüplüğüne vererek, dergâhta bir kütüphâne kurulmasını sağlamış olmasıdır.¹⁶¹

II. Mahmut ve Abdülmecîd zamanını idrak eden Hemdem Çelebi döneminin en mühim olaylarından biri, II. Mahmut'un sır katibi ve mevlevîliğin o dönemde gerek devlet nazarında itibar kazanmasında ve kudretli bir tarikat olmasında, gerekse maddî olarak devlet tarafından desteklenmesinde büyük rolü olan Mevlevî Mehmet Saîd Halet Efendi'nin idam edilmesidir ki bu konuyla ilgili ileride geniş bilgi verilecektir.¹⁶²

Çelebi, devletle olan münasebetlerini en üst düzeyde devam ettirirken, yaşadığı şehir Konya'da sosyal ve ekonomik iktidarı ele geçirmek isteyen bazı mütesellim ve âyânlarla mücâdele etmek zorunda kalmıştır.¹⁶³ Osmanlı Devleti ile İbrahim Paşa kumandasındaki Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin 21 Aralık 1832'de Konya önlerinde yaptıkları ve Osmanlı ordusunun dağılıp ordu komutanı Mehmet Reşid Paşa'nın esir düştüğü¹⁶⁴ savaştan önce devlete yüklü miktarda borç vererek yardım eden Memişzâde Süleyman Bey, daha sonra bu yararlılığı sebebiyle Tanzimât'ın ilanından önce Konya âyânı olmuş, Tanzimat'ın ilanıyla âyânlığın kaldırılması üzerine "reis-i âzâ" makamına getirilmiştir. Her iki vazifesi döneminde de Konya'da sosyal ve ekonomik bir güç elde eden Süleyman Bey'e karşı Çelebi Efendi -tarikatının sosyal ve ekonomik yönüne karşı bir tehdit sezmiş olacak ki- kendi sosyal ve ekonomik gücünü koruma mücâdelesini vermiş, bu konu ile ilgili İstanbul'a mektuplar yazmıştır.¹⁶⁵

¹⁵⁹ BOA, İD, 26863, (18 Z 1274/1857)

¹⁶⁰ BOA, İD, 26793.

¹⁶¹ N.Elgin, a.g.m., s. 6; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 62. Ayrıca Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*'de, A. Gölpınarlı da *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* isimli eserinde; F. Nafiz Uzluk'un *Ulu Ârif Çelebi'nin Rubâileri* adlı kitabında; II. Ebu Bekir Çelebi'nin vefatı üzerine vârislerin, Çelebi'nin kendisinin olmayan dergâha ait kitapları, İstanbul'a gönderip sattıklarını naklederler. Bk. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 189; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 176. (214 no'lu dipnot.)

¹⁶² bk. Teziminin "II. Mahmud Dönemi ve Mevlevîler" kısmı.

¹⁶³ BOA, HH, 26721, (7 M 1244/1828).

¹⁶⁴ Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı ve yapılan savaşlarla ilgili olarak bkz. E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri*, V, 124-142.

¹⁶⁵ Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Muhittin Tuş, "Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rölü Üzerine Bir Deneme", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 1996 Konya, s. 297-302.

Ayrıca Hemdem Çelebi tarikat içerisinde de otoriter bir tavır sergilemiş, tarikatın geleneklerine aykırı hiçbir davranışı kabul etmediği gibi, tarikatın iç disiplinine dair yaptığı tasarruflarında, dışarıdan gelen baskı ve yönlendirmelere de – bu yönlendirmeler padişah veya sadrazamdan da gelmiş olsa- önem vermemiştir. Bunun en bâriz örneği, 5 Mart 1329/1911 tarihli ve Kütahya Mevlvî şeyhi vekili Mustafa Nûrî mühürle Konya'ya gönderilen resmî mühürlü mektuptur. Mektubun muhtevâsından anlaşıldığı kadarıyla; Saîd Hemdem Çelebi zamanında Edirne Mevlvî şeyhi bulunan zat, “*merasim-i tarikat-ı aliyye-i Mevlvîyyeyi terk ve muğayir-i âdâb ve bazı ahvâlden dolayı azli lazım gelmiş*” ve azledilmiş, yerine Eşref Dede tayin edilmiş, bunun üzerine sabık şeyh meseleyi Reşit Paşa'yla olan akrabalığından istifade ile Reşit Paşa'ya ulaştırmış, paşa da, Hemdem Çelebi'nin de davetli olduğu bir mevlîd-i şerif alayında, Mevlvî muhibbi olan serasker, evkâf nâzırı ve diğer zevât-ı kirâmın huzurunda meseleyi ortaya koymuş, şeyh-i sâbık'ın kendilerine mensup olduğundan bahsederek tekrar tayinlerini Hemdem Çelebi'den istihâm etmiştir. Hemdem Çelebi de “*âdâb ve erkân-ı Mevlvîyyeye muğayir bazı ahvâlden dolayı azl edilmiştir, ibkâsı câiz olmaz*” cevabını vermiş ve konu o gün öylece kalmış, daha sonra Reşit Paşa bazı muhibbân-ı zevât-ı kirama “*bizim bu müracatımızı Hazreti Reşadetpenahî (Saîd Hemdem Çelebi) kabul buyursalar münasib olacaktır, zirâ (sabık şeyh) bize mensubtur. Şayet olmazsa padişahımızın emri ile ibkâ edilir.*” demek suretiyle konuyu tekrar Çelebi'ye ulaştırmış, bunun üzerine Saîd Hemdem Çelebi; “*Evet yapabilirler, bizde bütün mevlevîhânelere ilan ederiz, deriz ki, Edirne'de mevlevîhânemiz yoktur. Hiçbir zaman icrây-ı ayîn eylemek şöyle dursun, başındaki sikkeyi çıkartıp orada çiftlik mütevellisi gibi imrâr-ı vakt etsin.*” cevabını vermiştir. Bunun üzerine pişman olan Mustafa Reşit Paşa konuyla ilgili daha sonra hiç bir söz açmamıştır.¹⁶⁶

3. Mahmud Sadrettin Çelebi (ö. 1299/1881)

1275/1859 yılında vefat eden Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin yerine, dergâhın yirmi altıncı postnişini olarak, 9 Ramazan 1275/1859 tarihinde bütün çelebilerin ve dergâh ileri gelenlerinin söz ve gönül birliği ile, oğlu Mahmud Sadreddin Çelebi geçmiştir.¹⁶⁷ Saray tarafından da 17 Şaban 1275/1859 ve 8 Şevval 1275/1859 tarihli iki berat ile Sadrettin Çelebi'nin bu makama geçişi onaylanmış ve kendisine bir hatt-ı hümayûn ile iletilmiştir.¹⁶⁸

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin dört oğlundan ikincisi olan Mahmud Sadrettin Çelebi, babasından sonra çelebilik makamına geçen bu ailenin ilk ferdidir. Daha sonra sırasıyla diğer kardeşleri, İbrahim Fahrettin, Mustafa Safvet, Abdülvâhid,

¹⁶⁶ Necati Elgin'in “5 Mart 1329 Tarihli Kütahya Mevlvî Şeyh Vekili Mustafa Nûrî'nin Mektubu” ismiyle naklettiği bu belge için bakınız. N. Elgin, a.g.m., s. 7-8.

¹⁶⁷ F. Uğur, a.g.m., s. 1746; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 160; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 153, 176; Mehmet Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 65.

¹⁶⁸ BOA, İD, 28337 (17 Ş 1275/1859); BOA, İD, 28518 (8 L 1275/1859).

Çelebiler (Celâlettin Çelebi hariç) sırayla kendisinden sonra postnişinlik makamına geçmişlerdir.¹⁶⁹

Babasının yerine posta tayin edilen Mahmud Sadreddin Çelebi, çecelebilik makamına geçen postnişinlerin, Konya Mevlânâ Dergâhı'nın diğler idari işlerini de üslenmesi gereğince; 15 Recep 1276/26 Ocak 1860 tarihinde nâzır ve mesnevîhanlık, 24 Şaban 1276/6 Mart 1860 tarihinde mütevellî kaymakamlığı, 4 Recep 1277/6 Ocak 1861 tarihinde de Türbe İmamlığı görevleri de yevmî kırkar akçe maaş ile kendisine tevcih edilmiştir.¹⁷⁰

Ağırbaşı, hoş sohbet, hayır sever bir şeyh olarak tanınan Mahmud Sadreddin Çelebi, dergâh şeyhi olduğu 1867 yılında, bir ihmâl yüzünden yanan Konya çarşısı ile Yüksek Cami ve Kapu Camii'nin tekrar yapılmasında büyük emek sarfetmiştir. Zamanın Konya valisi olan Burdurlu Ahmed Tefvik Paşa ile elele vererek, Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Valide Sultan'ında yardımları ile Yüksek Cami yerine şimdiki Aziziye Camii'ni yaptırmıştır. Kapu Cami yerinde 1285/1868 yılında yaptırılan cami ise, daha çok Mahmud Sadrettin Çelebini'nin para yardımı ile tamamlanmış, ayrıca yanan dükkanların yerine elli beş yeni dükkan inşâ edilmiştir.¹⁷¹

1284/1867 yılında Sultan Abdülaziz zamanında Konya Mevlânâ Dergâhı'nın yıpranan bazı bölümlerinin onarılması için padişaha bir ricâ dilekçesi yazmış, ricâsı kabul olunarak, dergâhın matbah, kubbe-i hadrâ ve diğler bazı bölümleri onarılmıştır. Bu onarımda dergâha yedi yüz bin kuruş masraf edilmiştir. Sultan Abdülaziz 1285/1868 yılında dergâhın şadırvanını da onartmıştır.¹⁷²

Konya yangın felaketinin ardından 1290/1873 yılında büyük bir kuraklık tehlikesine maruz kalmış, yine Mahmud Sadreddin Çelebi Konya valisiyle birlikte halka yardıma koşmuş, bu iki olayda gösterdiği yardım severlikten dolayı halk ve yöneticiler nazarında Konya Mevlânâ Dergâhı'na teveccüh artmış, hatta Sultan Abdülaziz, çecelebiye nişanlar tevcih etmiştir.¹⁷³ Babasının padişah nezdinde bıraktığı güzel intibayı iyi kullanan Sadrettin Çelebi'ye padişah atiyeler vermiş,¹⁷⁴ ailesine mensub çecelebilere maaşlar tahsis edilmiş -ki bunlardan Fahrettin ve Abdülvahid

¹⁶⁹ N. Elgin, a.g.m., s. 7; F. Uğur, a.g.m., s. 1746; F.N. Uzluk, a.g.m., s. 160. Ahmed Remzi Dede *Tarihçe-i Aktâb*'ta Mahmud Sadreddin Çelebi için şu mısraları aktarmaktadır;

*Bin ikiyüz yetmişbeşte nâgâh
Cenâb-ı Pîr'e hemdem gitti âgâh
Dahî Mahmud Sadreddi-i Sâni
Cenâb-ı Hemdem'e mahdûm-ı sâni
Bin iki yüz kırk iki de vilâdet
O da doksan sekiz de itti rihlet".*

bk. *Tarihçe-i Aktâb*, s. 13; Ayrıca, *Sefine-i Evliyâ*, I, s. 328.

¹⁷⁰ *VGMMA*, Defter No:865, sayfa 176, Sıra No:1852. (İ. Ateş, a.g.m., s. 36'dan naklen). *KMMA*, Dosya No: 17/

¹⁷¹ M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 65-66.

¹⁷² Ş. Uzluk, a.g.e., s. 158.

¹⁷³ *BOA*, İD, 34077 (17 R 1276/1860)

¹⁷⁴ *BOA*, İD, 34699 (20 M 1280/1863)

Çelebiler, XIX. asır postnişinleridirler- hatta Mısır'a gidecek olan Mevlevî tarikatından Hacı Ahmed Dede'ye yolculuğu müddetince yardım edilmesi ve kolaylık gösterilmesine dair saray tarafından gerekli makamlara emirler gönderilmiştir.¹⁷⁵

Mahmud Sadreddin Çelebi 1298/1881 yılında vefat etmiş, kubbe-i hadrânın kapı tarafına defnedilmiş ve yerine büyük kardeşi ve Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Fahreddin Çelebi geçmiştir.¹⁷⁶

4. Fahrettin Çelebi (ö. 1299/1882)

1298/1881 yılında Mahmud Sadreddin Çelebi'nin vefatı üzerine Konya'ya gelmiş bulunan Fahreddin Çelebi, vefat eden çelebinin büyük kardeşi olması münasebetiyle, bütün çelebiler ve dergâhta vazifeli bulunan dedelerin de delâletiyle yirmi yedinci postnişin olarak çelebilik makamına geçmiştir.¹⁷⁷

Mahmud Sadreddin Çelebinin yerine Çelebilik makamına geçmesi sebebiyle, kendisine nâzır ve mesnevîhanlık, ve Türbe İmamlığı görevleri de 10 Ramazan 1299/10 Temmuz 1882 tarihli ferman ile tevcih edilmiştir.¹⁷⁸

Çelebilik makamına getirilmesi bir telgrafla şeyhulislama rica edilmiş ve aynı yıl Fahrettin Çelebi çelebilik makamına tayin edilmiştir. Fakat pek fazla kalamamış ve bir seneye yakın vazife yaptığı bu makamda, 1299/1882 yılında vefat etmiştir. Fahreddin Çelebi'nin de kabri, kubbe-i hadrânın kapı tarafında bulunmaktadır.¹⁷⁹

5. Mustafa Safvet Çelebi (ö. 1305/1887)

Konya Mevlânâ Dergâhı'nda ancak bir yıl kadar çelebilik makamında bulunan Fahreddin Çelebi'nin yerine meşîhate yirmi sekizinci postnişin olarak, Mustafa Safvet Çelebi tayin olunmuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁵ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalem Umumi Vilayet (BAEO, SEMKUV), 2436, 431/37 (24 Ra 1277/1860).

¹⁷⁶ M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 65-66; F. Uğur, a.g.m., s. 1747.

¹⁷⁷ F. Uğur, a.g.m., s. 1746; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 160; A. Gölpınarlı, a.g.e, s. 153. A. Remzi Dede Tarihçe-i Aktâb'da Sadreddin Çelebi'den sonra yerine geçen kardeşi Fahreddin Çelebi için şu mısraları yazmıştır:

*Birâder-i Fahr-ı din itti vilâdet
Bin iki yüz dahî kırk dördtü hicret
Makamında sekiz günle yedi mâh
Kalub doksan dokuzda gitti nâgah."*

bk. *Târihçe-i Aktâb*, s. 13; Ayrıca, *Sefine-i Evliyâ*, I, s. 328.

¹⁷⁸ VGMMA, Defter No:879, Sayfa No: 8, Sıra No:2149. (İ. Ateş, a.g.m., s. 36'dan naklen)

¹⁷⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 66; F. Uğur, a.g.m., s. 1747.

¹⁸⁰ Daha önce Fahreddin Çelebi uhdesine tevcih edilen vazifeler, yevmi kırkar akçe ile Mustafa Saffet Çelebi'ye tevcih edilmiştir. bk. VGMMA, Defter No:879, Sayfa No: 80, Sıra No: 2149(İ. Ateş, a.g.m., s. 36'dan naklen); F. Uğur, a.g.m., s. 1746; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 160; A. Gölpınarlı,

Yaklaşık beş yıl bu makamda bulunan Çelebi, 1305/1887 yılında Mevlânâ Türbesi ve yeşil kubbe de dahil olmak üzere dergâhta bazı onarımlar yaptırmış, kubbe kurşunlarını yenilemiştir. Aynı tarihli saraya yazdırdığı bir mektupta; semahânenin genişletildiğini ve iki tarafına mutriban ve ziyaretçiler için mahfiller inşâ edildiğini, dergâha bitişik mescidin gayet güzel yenilendiğini ve çilekeş dervîşler için kömürlük inşâ edildiğini ve kubbe-i hadrânın baştan başa yenilendiğini belirtmiştir.¹⁸¹

1305/1887 yılında vefat edince, babası ve diğer kardeşlerinin kabirlerinin bulunduğu kubbe-i hadrânın kapı tarandaki yerine defnedilmiş ve yerine aynı aileden Mehmed Saîd Hemdem Çelebi oğlu Abdülvâhid Çelebi geçmiştir.¹⁸²

6. Abdülvâhid Çelebi (ö. 1325/1907)

Mustafa Saffet Çelebi'nin bilâveled vefatı üzerine, Konya Mevlânâ Dergâhı postuna geçen Abdülvâhid Çelebi¹⁸³ bu dergâhın yirmi dokuzuncu postnişini¹⁸⁴ ve posta geçen Mehmed Saîd Hemdem Çelebi oğullarından en sonuncusudur. Postnişinlik dönemi II. Abdülhamid dönemine rastlar. Çelebi Efendi, kalender meşrep, iyi kalpli ve cömertliği ile ün salmış, halk nazarında çok sevilen bir şeyhtir. Konya halkından her ihtiyaç sahibinin kendisine başvurduğu, fukaraları görüp gözeten, her ay gizlice tanıdığı yoksulları dolaşıp onlara yardımda bulunan biridir. Bu sebeple halkla iç içe olması, hükümetle sorunu olan bir çok kimsenin Çelebinin nüfûzuna güvenerek ona baş vurması, tezimiz "II. Abdülhamid ve Konya Mevlânâ

Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 153. *Tarihçe-i Aktâb*'da A. Remzi Dede, Mustafa Safvet Çelebi için;

*Tevellüd eyledi Safvet Efendi
Bin iki yüz elli iki dendi.
Bu da beş yıl idüb ancak meşihat
Bin üç yüz beşte kaldı adne ruhlet."*

mısralarını söylemiştir. Bkz. *Tarihçe-i Aktâb*, s. 13. Ayrıca, *Sefine-i Evliyâ*, I, s. 328.

¹⁸¹ Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 158-159; F. Uğur, *a.g.m.*, s. 1747; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 66.

¹⁸² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 66.

¹⁸³ Abdülvahid Çelebi'nin, Mustafa Saffet Çelebi yerine geçtiği ve uhdesine bazı vakıfların tevliyet kaymakamlığı ve mesnevîhanlık ve imamlık vazifelerinin ve ücretlerinin tevcih edildiğini belirten 11 Safer 1306/1 Mayıs 1883 tarihli bir fermân verilmiştir. *VGMMA*, Defter No:310, Sayfa No: 44, Sıra No: 1700. (İ. Ateş, *a.g.m.*, s. 36'dan naklen). A. Remzi Dede, Abdülvahid Çelebi ile ilgili şu mısraları söylemiştir:

*Cihâna Vâhid ibni Hemdem,
Bin iki yüz yetmiş beşte bil hem.
Makamında yirmi yıl kaldı müdâvim,
Bin üç (yüz) yirmi beşte oldu âzîm."*

bk. *Tarihçe-i Aktâb*, s. 13. Ayrıca, *Sefine-i Evliyâ*, I, s. 328.

¹⁸⁴ F. Uğur, *a.g.m.*, s. 1746; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 160; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 153.

Dergâhı” kısmında görüleceği gibi, Konya’ya gelen bir çok valinin kıskançlığına sebep olmuş ve bir takım ithamlarla sık sık saraya jurnallenmiştir.¹⁸⁵

Gölpınarlı’ya göre saraya jurnallenmesinin sebebi; alevilikte ileri giden, Bektâşî meşrebiyle meşhur bir Mevlevî olmasıdır.¹⁸⁶ Tahsin Paşa ise; çelebinin bir takım ithamlarla saraya jurnallenmesinin altında, Velihaht Sultan Reşad’ın Mevlevî olması ve Konya Valisi olan Ferid Paşa ve diğer valilerin Çelebi Efendi yolu ile daha yükseklere çıkabileceklerini kestirmeleridir.¹⁸⁷

Abdülvâhid Çelebi İzmirli Rûhî Bey Baba (ö.1316/1898)’dan İzmir’de nasib almış ve babalık ve halifelik icazetnâmesi, İstanbul Merdivenköy’de bulunan Bektâşî dergâhı postnişini Mehmed Ali Hilmi Dede (ö. 1325/1907) tarafından Konya’ya, daha sonra aynı dergâha şeyh olan Hacı Ahmed Baba vasıtasıyla gönderilmiştir.¹⁸⁸ Yine Gölpınarlı, Neyzen Tevfik’in de onun Bektâşî Tarîkatı’na müntesib olduğunu ve babalığını ifâde ettiğini, hatta oğlu Abdülhalim Çelebi’nin de bektâşîliğe intisaplı olduğunu söylemektedir.¹⁸⁹ Mehmed Ziya da, Abdülvahid Çelebi’nin Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede’nin yetiştirdiği mevlevîlerden olduğunu kaydeder.¹⁹⁰

18 Şaban 1325/1907 Perşembe günü¹⁹¹ vefat eden XIX. asrın son Mevlânâ Dergâhı postnişini Abdülvâhid Çelebi’nin yerine, oğlu Abdülhalim Çelebi (ö. 1925) geçmiştir.¹⁹²

2. İSTANBUL MEVLEVÎHÂNELERİ (ÂSİTÂNELER)

Selçuklular devrinden başlayarak Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde, toplumu derinden etkileyen tarikatların başında gelen Mevlevîlik, Mevlânâ’nın tasavvuf anlayışı çerçevesinde, Konya’daki dergâhı merkez kabul edilip, kısa sürede, çelebiler ve Mevlevî müntesipleri vasıtasıyla, Anadolu ve diğer İslâm beldelerinde yaygınlık kazanmış ve buralarda Mevlevî tekkeleri olan mevlevîhâneler kurulmuştur.¹⁹³

¹⁸⁵ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 228; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 66.

¹⁸⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177, 236; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 67

¹⁸⁷ Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 67.

¹⁸⁸ A. Gölpınarlı, bu bilgiyi Abdülvâhid Çelebi zamanında Konya’da çile çıkaran ve daha sonra İstanbul Göztepe’de kahvecilik yapan Abdülvâhid Çelebi’nin hânendesini olan nâthan Tevfik Dede’den nakletmektedir. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 239.

¹⁸⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 239-240.

¹⁹⁰ M. Ziya, a.g.e., s. 190.

¹⁹¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 100.

¹⁹² F. Uğur, a.g.m., s. 1746; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 160; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 153, 177; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 69.

¹⁹³ Geniş bilgi için bk. Eflâkî, a.g.e., II, 313, 337, 326; Seyyid Sahîh Ahmed Dede, a.g.e.; B.

XIII. yüzyıl sonlarına doğru Konya’da Sultan Veled tarafından kurulan bu tarikat, erken Osmanlı dönemi boyunca Anadolu’nun önemli ticaret merkezlerinde örgütlenmiş ve İstanbul’un fethiyle birlikte şehrin gündelik hayatına giren ilk tarikatlardan biri olmuştur.¹⁹⁴

İstanbul’da ilk mevlevîhânenin açılmasından itibaren tekkelerin kapatılma tarihi olan 4 Eylül 1925 tarihine kadar geçen beş asır süre zarfında her ne kadar varlığını sürdüren beş mevlevîhânededen söz edilse de¹⁹⁵, bunlara kaynaklarda isimlerine rastlanan fakat diğer beş mevlevîhâne gibi ömürlü olmayan, üç mevlevîhânenin de eklenmesi gerekmektedir. Böylece beş asır boyunca İstanbul’da sekiz mevlevîhâne tesis edilmiştir.¹⁹⁶

İstanbul’da tesis edilen mevlevîhânelerin kronolojik sıralamasına göz atacak olursak; fethi müteakib Fatih Sultan Mehmed tarafından Kalenderhâne adıyla mevlevîlere tahsis edilen Hristos Akataleptos Kilisesi şehrin ilk mevlevîhânesi olarak kabul edilir.¹⁹⁷

İstanbul’da ilk defa Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında önce kiliseden camiye çevrilen daha sonra da Kalenderhâne Zâviyesi olarak dervişlere tahsis edilen¹⁹⁸ bu mevlevîhânenin düzenlenen vakfiyesinde; “zâviyede bir şeyhin, bir de mücâvirlerin yemeklerine nezâret eden zâviye nâzırının bulunması, bir hâfızın Cuma günleri Cuma namazından sonra sema’ meclisinde Mesnevî okuması, sohbetin sonunda meclis-i sema’ın bir aşırıla tamamlanması, mevlevîler ıstılahında nutrib denen dört kişinin adet olduğu üzere dostlarıyla sema’ meclisi yapmaları” şart koşulmuştur. Bu suretle Kalenderhâne Zâviyesi, tam manasıyla bir Mevlevî Dergâhı şeklinde açılmış ve böylece fetihten sonra İstanbul’da açılan ilk mevlevîhâne olma hüviyetini kazanmıştır.¹⁹⁹

Bu mevlevîhâne ile ilgili yaygın kanaat, az bir zaman sonra bu dergâhın Mevlevîhâne olma özelliğini kaybettiğidir. Kaynakların çoğu da bu Mevlevîhânededen hiç bahsedilmemiş ve ilk mevlevîhâne olarak 897/1491-1492’de Dîvâne Mehmed

Furûzanfer, a.g.e.; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245, 330-335; F. Nafiz Uzluk, “Mevlevî Hilafetnameleri”, s. 383-386; M. Önder, “Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneler”, s. 141-142; Ş. Can, *Mevlânâ Celaleddîn*; M. Celal Duru, a.g.e.; A. Halet Çelebi, a.g.e., s. 147-201; M. Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*; E. Işın, “Mevlevîlik”, *DBİA*, V, 422-430.

¹⁹⁴ Ekrem Işın, “İstanbul’un Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler”, *İstanbul Dergisi*, 1993, sy. IV, s. 119.

¹⁹⁵ Muzaffer Erdoğan, “İstanbul Mevlevîhâneleri”, s. 24.

¹⁹⁶ Bedii Şehsuvaroğlu, “Galata Mevlevîhânesi” *Tercüman Gazetesi*, 8 Mayıs 1972; Ekrem Işın, a.g.m., s. 120.

¹⁹⁷ Baha Tanman, a.g.m., s. 178.

¹⁹⁸ Ayvansarayî, *Hadîkatü’l-Cevâmi’*, I, 166; E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mîmârîsi*, İstanbul 1953, s. 17; Nejat Göyünç, “Kalenderhâne Camii”, *Tarih Dergisi*, XXXIV, 1984, s. 485-494. M. Baha Tanman, “İstanbul Mevlevîhâneleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XIV, İstanbul 1994, s. 178.

¹⁹⁹ *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Ankara 1938, s. 323-328. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 336-337.

Çelebi adına kurulan Galata (Kulekapısı) Mevlevîhânesi'ni gösterilmiştir.²⁰⁰ Yukarıda ismi geçen zâviyeyi ilk mevlévîhâne kabul edersek, İstanbul'da kurulan ikinci Mevlevî tekkesi de diyebileceğimiz Galata Mevlevîhânesi'nin tesisleriyle birlikte, İstanbul mevlévîlik tarihinde ilk özgün Mevlevî dergâhı vucuda gelmiştir.²⁰¹

İstanbul'da tesis edilen üçüncü tekke, aşağı yukarı aynı yıllarda, aslen Mevlânâ soyuna mensup bulunan fakat Nakşibendî şeyhi Molla İlâhî'ye intisab ederek Nakşî icâzeti alan²⁰² Âbid Çelebi (ö. 903/1497)'nin, XV. yüzyıl sonunda²⁰³ Fatih semtinde Otlukçu Yokuşu'nda kurduğu dergâhtır. Eski kaynaklarda Fatih Mevlevîhânesi şeklinde geçen ve hem Mevlevî hem de Nakşî tarikatının temsilciliğini yapan bu tekkede *Mesnevî* de okutulmuş, "hatm-i hâcegân" da icrâ edilmiştir. XIX. yüzyılda tekkenin yönetimi üslenen Sa'diyye mensubu Hasırîzâde Ailesi²⁰⁴ *Mesnevî* okutma geleneğini sürdürerek, dergâhın yıkılan sema'hânesini tekrar inşâ ettirmişlerdir.²⁰⁵

XIX. yüzyılın birinci çeyreğinde mevlévîliği ile ünlü zamanın devlet ricâlinden Mehmed Saîd Halet Efendi tarafından tekkenin tekrar mevlévîhâne olarak ihyâ edilmesi için II. Mahmud nezdinde girişimlerde bulunmuşsa da, 1239/1823'de idam edilmesi üzerine bu girişimi yarım kalmıştır.²⁰⁶

1918 yılında çıkan büyük Fatih yangınında tarihe karışan söz konusu tekke ile ilgili Gölpınarlı; "Otlukçu Yokuşu sokağında inerken sol taraftaki Salih Zeki sokağının sağ yanında küçük bir evin önünde bulunan mezarlıklarda Âbid Çelebi'nin mezartaşını ve bazı Sa'diyye tarikatı mensublarının ve bir iki de Mevlevî taşına rast geldiklerini" belirtse de,²⁰⁷ Âbid Çelebi Tekkesi'nden günümüze bazı duvar izlerinden ve mezar taşlarından başka hiçbir iz intikal etmemiştir.²⁰⁸

Bundan sonra bizim de kuruluş sıralamalarına göre XIX. yüzyıldaki durumlarını aktaracağımız, 1007/1598'de Yenikapı, 1031/1622'de Beşiktaş, XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde (1623-1631) Kasımpaşa ve 1208/1793'te Üsküdar mevlévîhâneleri tesis edilmiş, 1244/1867'de yıktırılan Beşiktaş Mevlevîhânesi 1287/1870'de Maçka sirtlarında inşâ ettirilen yeni yerine, oradan da Eyüp'te

²⁰⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlévîlik*, s. 337; B. Tanman, a.g.m., s. 178.

²⁰¹ B. Tanman, a.g.m., s. 178.

²⁰² Ayvansarâyî, *a.g.e.*, I, s. 115, 220-22; Baha Tanman, "Âbid Çelebi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1993, I, 57.; a. mlf., "Âbid Çelebi Tekkesi", *DİA*, I, 308; Ayvansarâyî, Âbid Çelebi'nin 922/1516'da vefat eden Emir Buhârî ile pîrdaş ve Fatih Cami'ne yakın Yarhisar Cami civarında bir Âbid Çelebi Mescidi olduğunu nakletmektedir. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, I, s. 115, 220-221

²⁰³ Evliyâ Çelebi "Sultan Beyazîd dönemi şeyhleri arasında zikrettiği Âbid Çelebi'nin İstanbul'da'ki dergâhına defnedilmiş olduğunu" nakletmektedir. Bk. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 340.

²⁰⁴ *Sûrnâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, İbnülemin Yazmaları, nr. 2802, vr. 21b.

²⁰⁵ *BOA*, İrade Evkaf, nr. 1966, (20 Ramazan 1313).

²⁰⁶ B. Tanman, a.g.m.d., s. *DBİA*, I, 57.

²⁰⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlévîlik*, s. 338.

²⁰⁸ E. Işın, a.g.m., s. 120; B. Tanman, a.g.m.d., *DBİA*, I, s. 57-58.

Bahâriye kıyılarında 1291/1874-1294/1877 yılları arasında inşâsı tamamlanan Bahâriye Mevlevîhânesi'ne taşınmıştır.

1925'e kadar varlığını sürdüren (Abid Çelebi tekkesi hariç) bu beş mevlevîhânenin dışında, önce Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde Eyüb Mevlevîhânesi olarak geçen²⁰⁹ ve daha sonra sadece Mehmed Ziya Bey'in değındiğı bir başka mevlevîhâne bulunmaktadır. Başkaca kaynaklarda rastlanmayan bu malumata göre: "Defterdâr İskelesi'nin arka taraflarına müsâdif Zâl Mahmud Paşa Türbesi civarında Sultan Mustafa'nın bidâyet-i cülûsunda Yeniçeri Ocağı Başçavuşu Kara Mizah, burada bir mevlevîhâne te'sis ve inşâ etmiş ise de resm-i kuşâdı icrâ edilmeden evvel vukua gelen bir hareket-i arzda geceleyin yıkılıp hâk ile yeksân olmuş ve bir daha yapılmamıştır."²¹⁰ Şüphesiz adı geçen bu sonuncu mevlevîhânenin Eyüb'te daha sonraları kurulan Bahariye Mevlevîhânesi ile hiçbir ilgisi yoktur.²¹¹

Yukarıda ismi geçen Mevlevî tekkelerinden başka İstanbul'da kurulduğu kabul edilen bir diğerk tekke de, 1229/1814'te Dolapçı lakabıyla anılan ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi dervişlerinden olan Mehmed Dede (ö. 1240/1824)'nin Eyüb'te Gümüşsuyu civarında İdris Köşkü diye marûf mekanda kurduğu dergâhtır. Bu tekke ve kurucusu Dolapçı Mehmed Dede ile ilgili Seyyid Abdülbâkî Nâsır Dede *Defter-i Dervîşân II*'da şu bilgilere yer verilmektedir:

"*Dervîş Mehmed, II. Ebu Bekir Çelebi (ö. 1148/1785) zamanında çile çıkarıp Yenikapı Dergâhı'na gelip hücrenişin olmuştur. Daha sonra evlenen Mehmed Dede'nin iki karısı olması sebebiyle biri Kasımpaşa'da diğeri de Eyüb'te olmak üzerine iki evi vardır. Kendisini Kasımpaşa müntesibi sayan ve bu dergâhın dervîşlerinden görünen Mehmed Dede, 1231/1817 Zilkâdesinde İdris Köşkü'nde satın aldığı birkaç evi mevlevîhâne olarak inşâ etmiştir. 27 Safer 1231/1817 tarihinde tanzim ettirdiğı bir vakfiye ile zâviyedârlıkta tevliyeti kendisine ve kendisinden sonra erkek evlâdına şart koşmuş ve Konya'dan Çelebi'den de icazetnâme istemiştir. 1232/1817 Şevvalinin ilk günü icâzetnâme ve daha sonra da 1234/1818 Muharreminin on sekizinci günü meşihatnâme gönderilmiş ve mukâbele yapılmasına izin verilmiştir. Şevval 1240/1825 tarihinde Dolapçı Mehmed Dede vefat etmiş ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir.*"²¹²

Defter-i Dervîşân II'daki Abdülbâkî Dede'nin kayıtlarından²¹³, İstanbul Mevlevî şeyhlerinin bu durumdan memnun olmadığını ve aleyhinde bulduklarını nakleden Gölpınarlı, bu memnuniyetsizliğı vakıfların bölünmesine, yani ekonomik

²⁰⁹ "Sultan Mustafa'nın ibtidâ-yı cülûsunda Yeniçeri ocağı başçavuşu "Kara Mizah", Zâl Paşa gurbunda, hadîka-i her dem bahar içre bir mevlevîhâne bina ettirmişti ki, naziri bulunmazdı. Bir gece zelzele olup mevlevîhâneyi yerle yeksan etti. Zemini bostan olmuştur." *Seyahatnâme*, I, 395.

²¹⁰ Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1928, II, s. 219.

²¹¹ M. Erdoğan, a.g.m., s. 24-25.

²¹² Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphânesi (İSAM)*, nr. 18112, s. 71; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 339-340.

²¹³ *Defter-i Dervîşân II*, s. 71

kaygılara bağlamaktadır.²¹⁴ Aynı memnuniyetsizliği o dönemi idrak eden Ayvansarayî de dile getirmekte ve “*Âsitâne-i Aliyye’de olan şeyhler muâraza ettiklerinden, bir veçhile sema’ ve âyin-i Mevlevîyye’den bir nesne kâdir olmayıp hâli üzere terk edilmekle tadrîcen münhedim oldu.*” demektedir.²¹⁵

Dolapçı Mehmed Dede’nin Şevval ayı içinde 1240/1824 tarihinde vefatıyla²¹⁶ da tekke tarihe karışmıştır ve bu gün mevcut değildir.²¹⁷

“İstanbul Mevlevîhâneleri topoğrafik konumları bakımından tıpkı Bektaşî tekkeleri gibi şehir merkezinden uzakta sur dışında inşâ edilmişlerdir. Zamanla şehrin büyümesi neticesinde yoğun iskan alanları içerisinde kalan bu dergâhlar, ibadet, eğitim, konaklama ve diğer toplumsal hizmet amaçlı yapılardan oluşan bir külliye niteliğindedir. Genellikle tarîkate intisâb etmiş devlet adamlarının geniş arazileri üzerinde kurulan bu külliyelerin merkezini mimarî program açısından birbirleriyle kaynaşmış, semahâne ve türbeden meydana gelen yapı grubu oluşturur. Bu çekirdeğin etrafında özellikle türbeyi bir kuşak gibi saran mezarlık olan hâmûşân ve ibadet amaçlı meydan-ı şerif ile mescit yer alır. Şeyh ailesini ikamet ettiği harem ve selamlık daireler ile geçici konaklamaya mahsus mihmân-hâne, Mevlevî dergâhının barınma amaçlı yapıları olup, yine bu gruba dahil edilecek derviş hücreleri ise hem barınma hem de tarîkat içi eğitimin verildiği mekanlardır. Bu mekan matbah-ı şerif, somathâne, şerbethâne, gusûlhâne, çamaşırhâne, kütüphanê, muvakkithâne, kiler, helâ ve hamamdan oluşan diğer bir yapı grubu tamamlar. Çeşme, şadırvan, sebil, sarnıç ve kameriye gibi mimarî unsurlar da mevlevîhânenin bünyesinde yer almışlardır.”²¹⁸

İstanbul mevlevîhâneleri incelendiğinde dikkati çeken hususlardan biri de, bu tarîkatın İstanbul merkezli Osmanlı tarîkat kültüründe tarih boyunca çok önemli bir mevkiye sahip olmasına rağmen, İstanbul’daki diğer tarîkatlerin çoğundan daha az sayıda tekkeye sahip olmasıdır.

Mevlevî tarîkatının İstanbul’da çok sayıda tekkeye sahip olmamasının başlıca sebebi, diğer tarîkatlardan farklı olarak mevlevîliğin bazı araştırmacıların “popüler sufizm” diye adlandırdıkları, geniş tabanlı tasavvuf hayatı yerine, başından beri tasavvuf kültürünün klasik boyutunu temsil etmesi, düşüncesi, edebiyatı, mûsikîsi, irfanı, adab ve erkânı ile daha seçkin bir düzeye hitap etmesi olduğu kabul edilmiştir.²¹⁹

²¹⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 340.

²¹⁵ Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, s., 265.

²¹⁶ *Defter-i Dervîşân II*, s. 90. Zamanın Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Recep Hüsni Dede’nin düştüğü kayıt şöyledir: “Vefat-ı Dûlâbî Şeyh Muhammed Efendi mezkur kudemâ-yı tarîkat-ı aliyyeden olup, Hazreti Hâlid civarında İdris Köşkü nâm mahalde bir zâviye-i Mevlevîyye bina idüb lakin mukabeleye Çelebi Efendimiz tarafından me’zûn olmamış, çok zaman emeli olup mukadder olmamıştır. Şevval 1240/1824.” Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 90.

²¹⁷ E. Işın, *a.g.m.*, s. 120.

²¹⁸ Ahmet Işık Doğan, *Osmanlı Mîmarisinde Tarîkat Yapıları, Tekke, Zâviye ve Benzeri Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977, s. 138-161; B. Tanman, *a.g.m.*, s. 178-180.

²¹⁹ B. Tanman, *a.g.m.*, s. 177-178.

İstanbul mevlevîhânelerinin mîmârî tarzları da göz önüne alındığında bu mevlevîhâneler ile ilgili Baha Tanman'ın şu değerlendirmelerine yer vermek gerekmektedir:

“İstanbul mevlevîhâneleri şehir dışında bağlık, çiftlik ve bostan gibi mekanlara kurulmuştur. Bu durum mevlevîlerin gönül huzuruna ve tabiat güzelliğine önem vermeleriyle, kalabalığın tecessüsünden, bazı mutaassıp çevrelerin kınamasından uzak olmayı arzu etmeleriyle, ayrıca mevlevîhânelerin geniş bir araziye ihtiyaç gösteren oldukça kapsamlı bir mîmârî programa sahip olmalarıyla açıklanabilir.

İstanbul mevlevîhânelerinden Galata, Yenikapı, Beşiktaş/Bahariye, Kasımpaşa âsitâne niteliğinde, buna karşılık Üsküdar'ın seyyahların konaklaması için tasarlanmış bir zâviye olduğu bilinmektedir. Bu âsitâne-zâviye ayrımının belirli bir ölçüde söz konusu yapıların mîmârî programını etkilediği, âsitânelerin daha geniş kapsamlı semahâne, dedegân hücreleri, selamlık, harem gibi ibadet, barınma ve eğitim ihtiyaçlarına cevap verir tarzda Mevlevî Külliyesi olarak Mescid-i Nebevî'nin, Hz. Peygamber dönemindeki fonksiyonu göz önüne alınarak inşâ edildiği görülmektedir.²²⁰ Aynı şekilde semahâne ve türbelerin Kasımpaşa mevlevîhânesi hariç bütün diğer örneklerde (hatta Anadolu'daki bir çok mevlevîhâne de) aynı bölüm içinde olması mevlevîler arasında velâyete verilen önemin, Yunus Emre'nin “Ölen hayvan imiş aşıklar ölmez” mısrası ile en veciz ifadesini bulan inancın mîmârî yansımalarından başka bir şey olmadığı görülür. Yine bu anlayışın (ibadet mekanları ile türbeler arasındaki yakınlık veya diğer bir tabirle semahâne-türbe ilişkisi) mîmârî kaynağı da Hz. Peygamberin merkadi ile Mescid-i Nebevî'nin bu özelliği taşıması ve bunun Konya Mevlânâ Dergâhı ile ilk örneğinin mevlevîlerce tesis edilmiş olmasıdır. Yine bu anlayış çerçevesinde Üsküdar Mevlevîhânesi'nde karşılaşılan zemin katın türbeye üst katın semahâneye tahsis edilmesi de Osmanlı öncesi Anadolu Türk mîmârisinde yaygın olan Kümbet anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Şunu da ilave etmek gerekir ki, İstanbul mevlevîhâneleri inşâ edildikleri bölgelerin mîmârî anlayışlarına uygun tarz ve malzeme ile tesis edilmişlerdir. Bütün İstanbul'da yaygın ahşap mesken tipinin bir örneği olan ve devasa bir ahşap konağı andıran Kasımpaşa Mevlevîhânesi ile çevresindekiyalılara tam bir uyum içinde olan Bahariye Mevlevîhânesi bu hususta en bâriz iki örneği teşkil eder.”²²¹

Şimdi kuruldukları zamandan 1925 yılına kadar varlıklarını sürdüren ve İstanbul mevlevîhâneleri denilince akla gelen dördü âsitâne (Galata, Yenikapı, Beşiktaş/Bahariye ve Kasımpaşa) biri zâviye (Üsküdar) olan mevlevîhânelerin

²²⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. İ. Numan, “Dini-İctimai Müesseselerimizin Doğuşunda ve Mîmârî Tekamülüne Mescid-i Nebevinin Tesiri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 3 Temmuz 1982, s. 37-52.

²²¹ B. Tanman, a.g.m., s. 178-181. İstanbul mevlevîhânelerinin mîmârî tarzlarına dair geniş bilgi için ayrıca bk. B. Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mîmârîleri ve Süsleme Özellikleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İ.Ü.E.F. Kütüphânesi, İstanbul 1990, Kayıt No: TF 39, s. 342- 370, 423-448, 499-513, 569-596; Bârihüdâ Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mîmârî Özellikleri*, (Basılmamış Doktora tezi), Konya 2000, s. 157-167, 198-240, 284-305, 338-388.

(Üsküdar Mevlevîhânesi tezimizin Mevlevî Zâviyeleri kısmında verilmiştir) incelemesine geçelim.

I. GALATA (KULEKAPISI) MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEHLERİ

A. GALATA MEVLEVÎHÂNESİ

Tarihî kaynaklarda Kulekapı Mevlevîhânesi diye geçen ve halk arasında Gâlib Dede Dergâhı adıyla da bilinen Galata Mevlevîhânesi,²²² İstanbul'daki ilk büyük Mevlevî kuruluşudur. Galata Mevlevîhânesi'nin II. Bâyezid dönemi devlet adamlarından İskender Paşa (1481-1512)²²³ tarafından Galata sırtlarındaki av çiftliğinde 897/1491 tarihinde inşâ edildiği Evliyâ Çelebi'nin "Kulekapısı haricinde bir yüksek dağın zirvesinde Hz. Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî Mevlevîhânesi vardır ki, banisi İskender Paşa, yüz adet dervişan hücreleriyle cihânnümâ bir ulu âsitâne yaptırmıştır." malumatı bütün kaynaklarda ifade edilir.²²⁴

Kuruluş tarihine Ebcet karşılığı hicrî 897/1491 yılına tekâbül eden "er-Rusûh" terkibi tarih düşülmüştür ki, bunun doğruluğunu gerek İskender Paşa'nın vakfiye kayıtlarını veren eserler²²⁵ ve onları dikkate alan çalışmalar²²⁶ gerekse de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan İskender Paşa'nın Galata Mevlevîhânesi hakkındaki ilk vakfiyesi ortaya koymaktadır.²²⁷

Evliyâ Çelebi'nin naklettiğine göre, II. Bâyezid Dönemi'nde Bostancıbaşı ve Beylerbeyi görevinde bulunan İskender Paşa, kurduğu av çiftliğinden İstanbul'u ziyarete gelen²²⁸ ve bu çiftlikte misafir kalan Mevlânâ'nın torunlarından Semâî Mehmet Dede (Sultan-ı Dîvânî)'nin isteğiyle arâzîsinin bir bölümünü ayırarak mevlévîhânenin kurulmasına sebep olmuştur.²²⁹

²²² Çok bilinen bu iki ismi dışında tarih boyunca dergâh çeşitli adlarla da anılmıştır. Beyoğlu Dergâhı, Galata Âsitânesi, Galata Hânikâhı, Hânikâh-ı Bâb-ı Kule, İskender Paşa Zâviyesi, Tekye-i İskenderî, Kulekapı Mevlevîhânesi gibi isimler. bk. İsmail Ünver, "Galata Mevlevîhânesi Şeyhleri", *Osmanlı Araştırmaları*, XIV, İstanbul 1994, s. 196.

²²³ İskender Paşa ile ilgili geniş bilgi için bk. M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livasındaki Has Mukataa, Mülk ve Vakıflar*, İ.Ü.E.F Yayınları, İstanbul 1952, s. 432-433; Ö. Lütü Balkan- E. Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri (953/1546 Tarihli)*, İstanbul 1970, s. 222; Can Kerametli, *Galata Mevlevîhânesi Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul 1977, s. 18-19.

²²⁴ E. Çelebi, *Seyahatnâme* I, 442; Sakıb Dede, *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 39; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 42; Ahmet Rifat, *Lügat-i Tarihiyye ve Coğrafya*, İstanbul 1300, VII, 41; M. Erdoğan., *a.g.m.*, s. 15-46; C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 18-19; E. Işın, *a.g.m.*, s. 121-124.

²²⁵ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 432-433; Ö. Lütü Balkan- E. Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 222.

²²⁶ C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 15-19.

²²⁷ Vakfiye metni ve dergâha tahsis edilen gelirler için bk. C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 19; Ayrıca İ. Ünver, *a.g.m.*, s. 196.

²²⁸ Sefîne'ye göre ise, "temas halinde olduğu kalenderilerin II. Beyazid'e suikast düzenlemeleri üzerine açılan soruşturmanın bir sonucu olarak İstanbul'a getirilmiştir." Bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 39.

²²⁹ *Ayvansarâyî*, *a.g.e.*, II, 42; *Sicill-i Osmanî*, I, 345; C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 17.

Dergâhın ilk postnişini Sultan-ı Dîvânî Mehmed Semâî Dede (ö. 951/1544'den sonra)'dir.²³⁰ postnişinliği kısa sürmüş ve yerine halifesi ve İskerder Paşa'nın tabilerinden Sinoplu Safâî Dede (940/1533) geçmiştir.²³¹ Bir süre sonra dergâh II. Bâyezid'in siyasî desteğiyle İstanbul'a sokulan Halvetî tarikatının şehirdeki gelişimi karşısında fazla etkili olamamış ve bir müddet dergâh Halvetîlerin eline geçmiştir. 1040/1631'de vefat eden Kasımpaşa Mevlevîhânesi bânisi Abdî Dede Konya'ya müracaatla bu dergâhın mevlevîhâne olduğuna dair bir mâruzâtla İstanbul'a gelip dergâhı Halvetîler'den geri almıştır.²³² Kısa bir zaman dergâhın meşihat makamında bulunan Abdî Dede, Mevlânâ Âsitânesi Postnişini Bostan Çelebi (ö. 1040/1630) tarafından azl edilerek yerine Şârih-i Mesnevî İsmâil Rusûhî Dede (1041/1631) tayin edilmiştir. Bunun üzerine Abdî Dede Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ni kurmuştur²³³ ki bu dergâhın kurulması İstanbul mevlevîliği tarihinin başlıca dönüm noktalarını oluşturur. Bu tarihî dönüşümün Galata Mevlevîhânesi üzerindeki en önemli birinci etkisi, İsmâil Rusûhî Dede'nin dergâhta odaklanan bâtnî eğilimleri tasfiye ederek tarikatın Osmanlı üst tabakasında hızla kökleşmesine zemin hazırlamasıdır.²³⁴ Buna karşın İbn Arabî etkisiyle kaleme aldığı *Mesnevî Şerhi*'nden dolayı da zâhir ulemâsının şimşeklerini üzerine çekmiştir.²³⁵

İkinci etkisi ise daha çok Mevlevîliğin örgütlenme yapısını ilgilendirmektedir. Söz konusu dönemde Yenikapı, Beşiktaş, Kasımpaşa Mevlevîhânelerinin faaliyete geçmeleriyle birlikte tarikatın İstanbul'daki tek merkezli yönetim şekli sona ermiş, bu yeni dergâhlardan yetişen dervişler güçlü şeyh aileleri oluşturarak çok merkezli bir örgütlenme modeline doğru ilk adımı atmışlardır.²³⁶

İsmâil Rusûhî Dede'den sonra tekkelerin kapanışına kadar Galata Mevlevîhânesi'nde Şeyh Gâlib Dede başta olmak üzere bir çok şâir ve fâzıl şeyhler postnişin oldukları gibi, hayli kuvvetli müzisyenlerde bu dergâha intisab etmişler ve vefatlarından sonra dergâhın haziresine defnedilmişlerdir.²³⁷

Sultan-ı Dîvânî'den sonra Galata Mevlevîhânesi postnişinlik makamına geçen şeyhlerle ilgili çeşitli silsile listeleri mevcuttur. Bunlardan bazıları sadece mevlevîhâne şeyhlerinin meşihat sırasına ayrılmış listelerdir. Galata

²³⁰ *Ayvansarâyî*'ye göre Dîvâne Mehmet Çelebi, Konya meşihatinde sıra kendisine gelinceye kadar sonradan Galata Mevlevîhânesi'nin inşâ edileceği mahalde bir müddet kalmıştır. Daha sonra dergâh inşâ edilince orada postnişinlik yapmıştır. Bk. *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 42.*

²³¹ Sehî Bey, *Tezkire-i Sehî*, İstanbul 1325, s. 72; *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 42;* A. Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 337.

²³² *Sefine-i Mevlevîyye*, II, 54; *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 43;* Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 337.

²³³ *Sefine-i Mevlevîyye*, II, 54-55; *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 43.*

²³⁴ E. Işın, a.g.m., s. 121.

²³⁵ *Tarih-i Nâima*, İstanbul 1280, I, 357.

²³⁶ E. Işın, a.g.m., s. 121.

²³⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 337. Gölpınarlı bu bilginin dipnotunda Galata Mevlevîhânesi hakkında Nuri Ebussudoğlu'nun basılmamış, içerisinde çok mükemmel malumat olan bir eserinden bahsetmektedir ki, biz bu esere hiçbir yerde ulaşamadık. bk. a. yer.

Mevlevîhânesi'nde Şeyh Gâlib'den sonra postnişin olan Rûhî Dede'nin *Defter-i Dervîşân*'ı²³⁸ Galata Mevlevîhânesi'nde bulunan ve Osman Şevki isimli bir müellife ait *Mevlevî Şeyhleri* adlı risalede²³⁹ verilen liste, İzzet Molla'nın manzum *Silselinâme*'si²⁴⁰ yine İzzet Molla'ya ait olduğu sanılan mensûr *Silsilenâme*,²⁴¹ Zâkir Şükrü Efendi'nin *İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihü (Mecmuâ-yı Tekâyâ)*,²⁴² Can Kerametli'nin verdiği liste²⁴³ ile Şehabettin Uzluk'un verdiği listeler,²⁴⁴ sadece dergâh postnişinleri sıralamasını veren belgelerdir.

Galata Mevlevîhânesi şeyhleri ve bunların sıralaması hakkında bazı biyografik eserlerde de bilgi bulunmaktadır. Bunların başında H. Ayvansarayî'nin *Hadîkatü'l-Cevâmî* adlı eseri gelmektedir.²⁴⁵ *Sicill-i Osmânî*'de de böyle bir liste dolaylı olarak verilmiştir.²⁴⁶

Bütün bu listelerin tenkitli bir değerlendirmesini yapan Erdem Yücel ve İsmail Ünver, Galata Mevlevîhânesi meşîhatine geçen şeyhleri ve meşîhat tarihlerini sıralamışlardır.²⁴⁷

Bu sıralamaya göre; dergâhın kuruluşundan XIX. yüzyıla gelinceye kadar Galata Mevlevîhânesi postuna Gâlib Dede de dahil, yirmi altı şeyh oturmuştur. Bunlar sırasıyla; Yunus Efendi (ö. ?) Dîvâne Mehmed Çelebi (ö. 936/1529), Safâî Çelebi (ö. 940/1533), Mesnevîhan Mahmud Dede (ö. 955/15489, Furuncuzâde (ö. ?), Abdî Dede (ö. 1041/1631), Rusuhî İsmail Dede (ö. 1041/1631), Adem Dede (ö. 1063/1652), Arzî Mehmed Dede (ö. 1075/1664), Dervîş Çelebi (ö. 1075/1664), Nâcî Ahmed Dede (ö. 1122/1710), Dervîş Çelebi (ikinci kez), Gavsî Dede (ö. 1109/1697), Nâyî Osman Dede (ö. 1142/1729), Sırrî Abdülbâkî Dede (ö. 1164/1750), Mehmed Şemsüddîn Dede (ö. 1174/1760), İsâ Dede (ö. 1185/1771), Selim Dede (ö. 1191/1777), Mehmed Sâdık Dede (ö. 1192/1778), Çelebi Abdülkadir Dede (meşîhatinin ref'i 1195/1780), Hüseyin Dede (ö. 1197/1782), Bakkalzâde Ali Dede (meşîhatinin ref'i 1201/1786), Nûman Bey (meşîhatinin ref'i 1205/1790),

²³⁸ Rûhî Dede, *Defter-i Dervîşân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar 6765, 14b.

²³⁹ Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, Galata Mevlevîhânesi Yazmaları, nr. 103, s. 1-2.

²⁴⁰ İzzet Molla, *Bahâr-ı Efkâr*, Bulak 1255, IX, 37-39. C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 76.

²⁴¹ *Âyin-i Şerif Mecmuâsı* içinde, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF) Kütüphânesi, Yazma A 280, 33b-34a.

²⁴² Zâkir Şükrü Efendi, "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihü (Mecmuâ-yı Tekâyâ)", (nşr. Şinasi Akbatu), *İslam Medeniyeti Dergisi*, Ocak 1981, V, 81.

²⁴³ C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 74-76.

²⁴⁴ Şehabettin Uzluk, "Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Ahmed Celalettin Baykara Dede Efendi", *III. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 12-14 Aralık 1988, Konya 1988, s. 299-300.

²⁴⁵ *Ayvansarayî*, *a.g.e.*, II, 42-47.

²⁴⁶ *Sicill-i Osmânî*, III, 56, 299, 407, 550, 596, 612, 615; IV/1, 54; IV/11, 531, 524, 572.

²⁴⁷ Tenkitli bu sıralama ve postnişinlerle ilgili malumât için Bk., Erdem Yücel, "Galata Mevlevîhânesi", *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, Ekim 1979, sy 2, s. 70-72; İ. Ünver, *a.g.m.*, s. 212-219.

Bakkalzâde Ali Dede (ikinci kez), Şemsî Dede (ö. 1205/1790) ve Gâlib Dede (1213/1799)²⁴⁸

Bu sıralamalara göre XIX. yüzyıl boyunca Galata Mevlevîhânesi postnişinlik makamında görev yapmış dört şeyh gözükmektedir. Fakat “Her devrin en az bir yüzyıl öncesinde hazırlayıcıları ve etkileyicileri vardır.”²⁴⁹ kelamı gereğince XIX. yüzyıla girerken Galata Mevlevîhânesi’nin tarihinde önemli bir yeri olan ve dergâhın kaderini değiştiren Gâlib Dede’yi de burada değerlendirmek gerekmektedir.

I. Abdülhamid dönemi sonlarına doğru giderek eski önemini kaybeden Galata Mevlevîhânesi²⁵⁰ Osmanlı modernleşmesinin köklü reformlarla toplumsal yapıyı şekillendirmeye başladığı III. Selim döneminde, bu değişimi yakından destekleyen yenilikçilerin başlıca merkezi durumuna gelmiştir. Kendisi de Mevlevî olan III. Selim’in askerî ve idarî alanda başlattığı reformlara karşı, özellikle bektâşîlerden kaynaklanan muhâlefeti bir ölçüde dengelemek amacıyla mevlevîliği güçlendirme yoluna gittiği görülmektedir. Nitekim bu açık destek sayesinde Galata Mevlevîhânesi adeta bir renesans dönemi yaşamaya başlamış, dergâhın toplumsal kültür üzerindeki yenilikçi etkisi kapatıldığı 1925 tarihine kadar kesintisiz devam etmiştir.²⁵¹

Galata Mevlevîhânesi’nin bu dönemdeki ilk postnişini, Şeyh Gâlib olarak bilinen Mehmed Es’ad Dede (ö. 1813/1799)’dir. 1171/1757-1758’de İstanbul’da Mevlevîhâne Kapısı diye bilinen semtte sakin Mustafa Reşid Efendi’nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir.²⁵² Doğumuna “Eser-i aşk” ve “Cezbetullah” terkipleri tarih düşülmüştür. Gâlib, ilk tahsilini babasından görmüş, babası ona Türkçe ve Farsça öğretmiş, şiir zevkini tattırılmış, Mevlevî olması hasebiyle, mensup olduğu tarikatın âdâbını, fikir, felsefe ve heyecanını oğluna tanıtmaya çalışmıştır. Şeyh Gâlib babasından başka Galata Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Dede (ö. 1197/1782-82)’den ve zamanında Farsça üstadı olarak tanınan ve bir çok şâire Farsça okutan, mahlaslar

²⁴⁸ XIX. asra gelinceye kadar Galata Mevlevîhânesi meşihatine geçmiş şeyhler için bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, IV, 198; Ahmet Rıfat, *a.g.e.*, VII, 41; *Sicill-i Osmânî*, III, 56, 299, 407, 550, 596, 612, 615; IV/1, 54; IV/11, 531, 524, 572; Erdem Yücel, *a.g.m.*, s. 70-72; İ. Ünver, *a.g.m.*, s. 212-219.

²⁴⁹ Hasan Hüsrev Hâtemî, “Şeyh Gâlib Devri Bilim ve Kültür Çevresi”, *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul 1995, s. 45.

²⁵⁰ Atilla Çetin, “İstanbul’daki Tekke, Zâviye ve Hankâhlar hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesika” *Vakıflar Dergisi*, XIII, 1981, s. 589.

²⁵¹ E. Işın, *a.g.m.*, s. 122.

²⁵² *Sicill-i Osmânî*, III, 726. Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, ty. II, 770. Mustafa Reşid Efendi, Safiyullah Mûsa Dede(1157/1744)’ye intisab etmiş bir Mevlevîdir. 1216/1801’de yani Şeyh Gâlib’in vefatından üç yıl sonra vefat etmiştir. Mezar taşında dolma destarlı Mevlevî sikkesi vardır. Buna nazaran kendisine destar verilmiş yahut Mevlevî halifelîği derecesine yükseltilmiş bir zattır. Aynı zamanda kitâbesinden, bir çok Mevlevî büyüğü gibi melamiliğe de (Hamzaviliğe) intisab etmiş ve “kibar-ı muhakkik-in Melâmiyye’den ârif billah”sy.lacak kadar tanınmış olduğunu da anlıyoruz. Gâlib’in annesi Emine Hanım babasının arka tarafında yatmaktadır ve mezar taşındaki Gâlib’in tarih kıt’asından anlaşıldığına göre 1209/1794-1795’te yani şeyh Gâlib’in vefatından dört yıl önce vefat etmiştir. Büyük babası Muhammed de Mevlevîdir ve Ârifî Ahmed Dede (ö.1137/1724)’ye mensubtur. Banarlı, *a.g.e.*, II, 770; Abdülbâkî Gölpınarlı, *Şeyh Gâlib Divanı’ndan Seçmeler*, İstanbul 1971, s. I.

veren Mevlevî ve Nakşî, Neş'et Süleyman Efendi (ö.1222/1807-08)'den de faydalanmıştır.²⁵³ II. Ebu Bekir Çelebi'(ö.1198/1784)'nin son zamanlarında Konya'ya gidip çileye soyunmuş 1201/1787 Ramazan ayının yirmi sekizinci günü, çilesini İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'nde, Ali Nutkî Dede'nin (ö. 1219/1804) şeyhliği zamanında bitirip hücreye çıkmıştır.²⁵⁴ Çile 1001 gün olduğuna göre 1184/1781 yılının sonlarında çile çıkarmaya ikrar verdiğini anlıyoruz. Çilesinin tamamladıktan üç yıl sonra Eyüb'ün karşısındaki Sütlüce'de XVI. yüzyıl Mevlevî büyüklerinden Yusuf Sineçak'ın kabrine bakan evine çıkmış, 1205/1791 yılına kadar münzevî bir hayat geçirmiş, kendisini ilme vermiş, eserlerini yazmıştır.²⁵⁵

Şeyh Gâlib, şiiri, sanatı ve mevlevîliği dolasıyla, devrin Hükümdarı III. Selim'le de tanışmış ve padişahın samimi bir sevgi ve iltifat görmüştür.²⁵⁶

III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd hareketini, bütün mevlevîlere tercüman olan şiirleriyle desteklemesi sebebiyle²⁵⁷ padişahla olan yakınlığı iyice ilerlemiş ve bu yakınlığı farkederek Hacı Mehmet Çelebi'nin de tensibleriyle, 1205/Haziran 1791 tarihinde Numan Bey'in azlinden açık kalan Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak atanmıştır.²⁵⁸ Meşîhatı döneminde Galata Mevlevîhânesi 1210/1795 tarihinde padişah III. Selim tarafından yeniden inşâ ettirilmiştir. Yine bu dönem içerisinde bir çok devlet adamı tarafından da Dergâha hayratlar ilâve edilmiş, böylece Galata Mevlevîhânesi tarihinin en ma'mûr ve en müreffeh dönemini yaşamıştır.²⁵⁹

Abdülbâkî Gölpınarlı, Şeyh Gâlib'in Alevî meşrep bir Mevlevî olduğunu, bunu da yazmış olduğu şiirlerinde müşâhade etmenin mümkün olduğunu, bilhassa da *Dîvan*'ındaki,

*İkrârımıza ser veririz ahde kaviyiz
Biz Şâh-ı velâyet kuluyuz hem Alevîyiz*

redifli müseddesinin meşrebini söz götürmeyecek kadar açıkça gösterdiğini belirtmektedir. Gölpınarlı'ya göre, Şeyh Gâlib'in bu meşrebi babasından tevârüs etmiş ve Şeyh Gâlib de Esrar Dede'ye telkinleriyle onun da Alevî meşreb olmasında etkili olmuştur. Nitekim Esrar Dede'nin *Dîvan*'ında Hz. Ali'yi ve Âl-i Rasûlün anan şiirleri vardır.²⁶⁰

²⁵³ N. S. Banarlı, *a.g.e.*, II, 770; A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. I-II.

²⁵⁴ *Osmanlı Müellifleri*, II, 134; *Sicill-i Osmânî*, III, 726; Rauf Yekta, *Esâtiz-i Elhân*, s. 127-128; A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. II.

²⁵⁵ A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. II-III.

²⁵⁶ Banarlı, *a.g.e.*, II, 770.

²⁵⁷ Cem Dilçin, "Şeyh Gâlib'in Mevlevîhânelerin Tamirine İlişkin Şiirleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1994, XIV, s. 33.

²⁵⁸ *Sicill-i Osmânî*, III, 726; Asaf Hâlet Çelebi, "Gâlib Dede", *Türk Yurdu*, Şubat 1957, sy. 265, s. 597-598; A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. II.

²⁵⁹ *Sicill-i Osmânî*, III, 726; Asaf Hâlet Çelebi, *a.g.m.*, s. 598-602.

²⁶⁰ Şeyh Gâlib'in ve Esrar Dede'nin Alevî meşreb olduğuna işaret kabul ettiği şiirleri ve diğer bilgiler için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 226-229. Ayrıca Gölpınarlı, Şeyh Gâlib'in *es-Suhbetü's-Sâfiyye* isimli eserinde; Mevlevîlikte Şems Kolu-Veled Kolu diye bir ayrımın

Buna karşın Sadettin Nuzhet Ergun'un Ahmed Celalettin Dede, Veled Çelebi, Ahmed Remzi Dede, Tahir Olgun ve Abdülbâkî Efendilerden naklen yazdığı bir hatıra,²⁶¹ Asaf Hâlet Çelebi'nin naklettiği ve "Şeyh Gâlib'in Ehl-i Beyt muhabbetini izhâr eden yukarıda zikrettiğimiz türden manzumeleri şayi' olduktan sonra dergâh'a şîa akidesine mensup bir takım adamların gelip gitmesinin çoğaldığını, dergâha devam eden sünnîlerin dergâhtan yavaş yavaş ayaklarını çektiklerini, bunu farkeden ve Ehl-i Sünnet akîdesinin dışında inanışları olanlara pek fazla yüz vermeyen Şeyh Gâlib Dede, çok sevdiği derviş ve arkadaşı Esrar'a ta'lik bir hatla "Ya Hazret-i Muâviye" levhasını yazdırıp arkasına astırdığı" şeklindeki rivayetler²⁶² Gâlib Dede'nin iddia edildiği gibi Alevî meşreb biri olmadığını göstermektedir. Nitekim, Gölpınarlı'nın da kitabında naklettiği bir şiirlerinde Şeyh Gâlib, Hz. Ali ile beraber Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz Osman'dan da bahsetmekte ve onlara bağlılığını açıkça belirtmektedir.

*Men bende-i ahab-ı Rasûlullahem
Ne Hâriciyem ne Şî-i gümrahem
Hem bende-i Ebû Bekr ü Ömer Osmânem
Hem hâk-i reh-i Ali Veliyyullâhem.*²⁶³

A. Gölpınarlı'nın "bütün Mevlevîleri alevi meşreb" gösterme gayreti, kitabında değerlendirmeye tabi tuttuğu bir çok Mevlevî şeyhi için de söz konusu olmuştur. Nitekim Asaf Halet Çelebi, A. Gölpınarlı'yı bu anlayış ve tutumu sebebiyle sert bir dille eleştirilmiş ve şunları söylemiştir: "1953 yılında Mevlevîlikle ilgili Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından beş yüz sayfalık bir eser vucuda getirilip neşredilmiştir. Bu eserde adeta Mevlevîliği aşağılamak, fena ve yanlış göstermek için müellifin bir gayret ve cehd sarfettiği, şeyhleri ayyaş, Mevlânâ'yı ve Mevlevîleri kızılbaş, alevî, tarikatı uydurma, geri ve kötü, Mevlevîliğe ait her şeyi tevfişkâr, müstehzî, pek indî ve yerinde olmayan bir görüşle tetkik ettiği için bence makbul sayılmaz. Bununla beraber bu kitaptan yine şahsen istifade ettiğim olmuştur. Bundan sonra mevlevîliği tetkik edeceklerin daha az kötümser olmalarını temenni ederim."²⁶⁴

Ekrem Işın da, Galata Mevlevîhânesi'nin Gâlib Dede döneminde Mevlevî kültürü içinde Şems Kolu diye bilinen coşkun tasavvuf anlayışının yeniden doğduğu bir merkez halini aldığı ve aralarında Aşçıbaşı Hulûsi Dede (ö.1220/1805-6),²⁶⁵ tanınmış tezkireci Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib'in bu anlayışın başlıca temsilcileri olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁶

olmadığını ortaya koymaya gayret ederken bile, böyle bir ayrılığın varlığını ikrar ettiğini söylemektedir. bk. Şeyh Gâlib, *es-Suhbetü's-Sâfiyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi Arapça Yazmalar nr. 3408, s. 7a-b (A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 209'dan naklen)

²⁶¹ Sadettin Nuzhet Ergun, *Şeyh Gâlib ve Eserleri*, İstanbul 1935, s. 51-53.

²⁶² Asaf Hâlet Çelebi, "Gâlib Dede", *Türk Yurdu*, Mayıs 1957, sy. 268, s. 828.

²⁶³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 227.

²⁶⁴ A. Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 149.

²⁶⁵ Şair bir zât olan İsmail Hulûsî Dede, Şeyh Gâlib zamanında dergâhın aşçıbaşısı idi. Âşıkâne şiirler yazan Hulûsî Dede'nin *Dîvânçe*'si vardır. Muallim Nâci, *Esâmi*, İstanbul 1308, s. 135.

²⁶⁶ E. Işın, a.g.m., s. 122-123.

Yine bu dönemde İstanbul'un belli başlı kültür merkezlerinden biri haline gelen Galata Mevlevîhânesi, batılılaşma hareketine açık bir kültürel yapılanmayı barındırmıştır. İlk defa bu dönemde nutrib heyetine piyanonun dahil edilmesi ve tasavvuf musikisinde kullanılması da dergâh müntesiplerinin modernleşme içerisindeki konumlarını belirtmesi açısından dikkat çekicidir.²⁶⁷

27 Receb 1213/4 Ocak1799 tarihinde sekiz yıl kadar hizmet ettiği Galata Dergâhu'nda henüz 42 yaşında iken vefat eden Şeyh Gâlib, dergâhtaki İsmâil Rusûhi Dede Türbesi'nde, Dede'nin ayak ucuna defnedilmiştir.²⁶⁸

Şeyh Gâlib genç yaşta vefat etmesine rağmen kıymetli eserler vermiştir. Eserlerinden başlıcaları; asıl şöhretini temin eden *Hüsn ü Aşk*, şiirlerin topladığı *Dîvân*, Yusuf Sineçak'ın eseri *Cezîre-i Mesnevî* şerhi olan *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Kösec Ahmed Dede'nin Arapça olarak telif ettiği risâlesinin şerhi olan *Şerh-i er-Risaletü'l-Behiyye fi Tarîkati'l-Mevlevîyye* ve Mevlevî şairlerinin hal tercemelerini kısaca yazdığı ve daha sonra Esrar Dede'ye vererek tertip ettirdiği *Tezkire-i Şuarâ-ı Mevlevîyye* diye meşhur olan Mevlevî şairlerine dair bir *Tezkire*'dir.²⁶⁹

XIX. yüzyıla girilmeden bir yıl önce vefat eden Şeyh Gâlib'in XIX. Yüzyıl Mevlevîliği ve Mevlevîleri üzerinde büyük tesirleri olmuştur. Her şeyden önce Mevlevî tarîkatı, bu yüzyıla Şeyh Gâlib'in III. Selim'le sağladığı samimiyet ve bu samimiyetin getirdiği gerek maddî gerekse siyasî destekle girmişlerdir. Bu destekler sayesinde İstanbul başta olmak üzere, Mevlevîliğin merkezi olan Konya ve diğer Mevlevîhâneler Devletten gereken maddî desteği almışlar ve Mevlevî Dergâhlarında ciddi onarım faaliyetleri başlamıştır. Şeyh Gâlib'le Mevlevîliğe karşı sevgisi artan III. Selim, Mevlevîliğe karşı olan yakınlığı, o zaman Osmanlı şehzadesi olan II. Mahmud'u da etkilemiş ve Mevlevî tekkelerine destek II. Mahmud zamanında da sürmüştür. Hatta padişahlar nezdindeki Mevlevîliğe karşı bu yakınlık Abdülmecîd ve Abdülaziz dönemlerinde de devam etmiştir.

Galata Mevlevîhânesi Sultan III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecîd tarafından birkaç kez onarılmıştır. Bunlardan Sultan III. Selim'in yaptırdığı onarım pek çok yönden diğerlerinden farklılık arz etmiş ve Dîvan Edebiyatı'nda derin izler bırakmıştır.²⁷⁰

²⁶⁷ E. Işın, a.g.m., s. 123.

²⁶⁸ *Sicill-i Osmânî*, III, 726; A. Gölpınarlı, *Şeyh Gâlib Divanından Seçmeler*, s. II; Asaf Hâlet Çelebi, a.g.m., s. 830. Hâlet Çelebi, Şeyh Gâlibin vefat tarihi ile ilgili bazı farklı tarihleri de burada aktarmaktadır.

²⁶⁹ Şeyh Gâlib'in Hayatı ve eserleriyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Erhan Yetik, *İsmail Ankaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul, 1992; Banarlı, a.g.e., II, 770; A. Gölpınarlı, a.g.e., s. IV-VI; Fuad Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, 1931, s. 579 vd; Saadettin Nuzhet Ergun, *Şeyh Gâlib Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1936; Abdülbâkî Gölpınarlı, *Şeyh Gâlib Sanatı ve Şiiri*, İstanbul 1953; *Şeyh Gâlib Kitabı*, (hızl. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1995. Ve Şeyh Gâlib'le ilgili en geniş Bibliyografya için de bk. Beşir Ayvazoğlu "Şeyh Gâlib Bibliyografyası" *Şeyh Gâlib Kitabı*, s. 33-39.

²⁷⁰ E. Yücel, a.g.m., s. 68.

Mevlevîliğin devlet nezdindeki yerini göstermesi açısından önemli bir işaret olan dergâhla ilgili bu onarım faaliyetleri, Şeyh Gâlib'in 1205/1790'da dergâha tayini neticesinde, dergâhın harabeye dönmüş halini Sadrazam'a bir arıza ve bu arızaya eklediği kasîde ile aktarmasıyla başlamış, Sadrazam'ın da arızayı kasîde ile beraber padişaha iletmesi neticesinde, bu durum Mevlevî muhibbi olan padişahın son derece hoşuna gitmiş ve 1206/1791 tarihinde mevlevîhânenin onarımını yaptırmıştır.²⁷¹

Bu dönemde Dergâh esaslı bir şekilde tamir görmüş, sema'hâne yeniden inşa edilmiş, dergâha hünkâr mahfili ilave edilmiş, derviş hücreleri ve ahşap türbeler restore edilmiştir. Bu tamirlerin her birine de Şeyh Gâlib, ayrı ayrı tarih kıt'aları söyleyerek padişaha karşı duyduğu şükran borcunu belirtmiştir.²⁷²

Sultan III. Selim Mevlevîhânenin açılış törenine katılmış,²⁷³ aynı günlere tesadüf eden ve Ahmed Cevdet Paşa'nın "*Galata Mevlevîhânesinin hitâmı ve Kapudan Paşa'nın Donanmâ-yı Humâyûn ile Akdeniz'den adeti nezr-i Mevlevî üzere on sekiz kıt'a sağîr ü kebir korsan aktarmasıyla geldiği eyyâma tesadüf eylemiş olması mevlevîlik efâarını te'yid eylemiş idi.*"²⁷⁴ şeklinde aktardığı vakıa da dergâhın itibarını bir kat daha artırmıştır.

III. Selim'in Reis'ül-küttâb'ı Mehmed Râşid Efendi de çok uzaklardan getirip akıttığı tatlı suyu Padişaha hediye etmiş, Padişah da bu suyu Galata Dergâhı'na bağışlamıştır.²⁷⁵

Ahmed Cevdet Paşa Şeyh Gâlib'in vefatı münasebetiyle Galata Mevlevîhânesi'nin Şeyh Gâlib'le nasıl bir dönem yaşadığına işaret eden şu ifadeleri önemlidir:

"*Galata Tekkesi İstanbulda'ki mevlevîhânelerin cümlesinden eski olduğu ve içinde Mesnevî şarihi Ankaralı İsmail Efendi ve şuâra-yı azîzânın türbelerinin bulunduğu halde gâyetü'l-gâye harâb olmuş, belki karga ve baykuş yuvasına dönmüş iken III. Sultan Selim kendisi Mevlevî ve Şeyh Gâlib'e ziyâdesi ile teveccühü olduğundan tekkeyi yeniden inşa ettirmiştir. Gâlib Efendiye atiyeler gönderir, mübarek gecelerde ve sâir günlerde Gâlib Efendi'yi huzuruna davet eder, kendisi de tekkeye giderek ayinleri temaşâ eder, ayin ve zikirten sonra Dergâha pek ihsanlarda bulunurdu.*"²⁷⁶

Daha sonra II. Mahmud döneminde devletin en üst kademelerinde görev alacak olan Halet Efendi (1760-1823)²⁷⁷, Şeyh Gâlib zamanında, evi Galata Dergâhı'na

²⁷¹ *Târih-i Cevdet*, V, 108.

²⁷² Dilçin. a.g.m., s. 38; E. Yücel, a.g.m., s. 69.

²⁷³ E. Yücel, a.g.m., s. 69.

²⁷⁴ *Târih-i Cevdet*, VI, 166.

²⁷⁵ *Târih-i Cevdet*, V, 108.

²⁷⁶ *Târih-i Cevdet*, V, 108.

²⁷⁷ Halet Saîd Efendi ile ilgili geniş bilgi için bk. Şânizâde, *Tarih-i Şânizâde*, İstanbul 1290, I, 249; *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1309, XII, 54-60; Abdurrahman Şeref, *Tarih Mûsâhabeleri*, İstanbul

yakın olduğu için dergâha sık sık gelip ve Şeyh Gâlib'le sohbet etmiştir. Mehmed Ziya, Halet Efendi'nin Devlet Kethüdası olduğu zaman Galata Dergâhı'na yaptığı bir çok yardımlara bu zamandan azmettiğini ve bunda da muvaffak olduğunu kaydetmektedir.²⁷⁸

B. GALATA MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ ŞEYHLERİ

Şeyh Gâlibin 1214/1799'da vefatıyla birlikte XVIII. Yüzyıl bitmiş ve yeni bir yüzyıl başlamak üzeredir. Galata Mevlevîhânesi bu yeni yüzyıla adeta Şeyh Gâlib gibi Dergâhın tarihinde emsali bulunmayan bir şeyhin takdim ettiği mirasla girmiştir. Bu yeni yüzyılda, III. Selim'in Mevlevîliğe ve Galata Dergâhı'na teveccühü sebebiyle gerek genel anlamda Mevlevîliğe gerekse özel olarak bu Dergâha "en-nâsü alâ dîni mülûkihim"²⁷⁹ kavlince, halk ve devlet kademelerinden bir çok kimse intisab etmiştir. Bu durumu Ahmed Cevdet Paşa şöyle nakleder:

*"Sultan Selim Han muhibb-i Mevlevî olup, en-nâsü alâ dîni mülûkihim müfâdıncâ halk dahi kimi samimi ve kimi taklîden bu tarika sulûk ile ekser rical ü kibar dairelerinde birer nefer olsun Mevlevî bulunur ve her nereye varılsa Mevlevî sikkesi görünür ve encümenlerde âvâze-i nây u rebâb işitilir idi."*²⁸⁰

İşte bu yeni dönem'in Galata Dergâhı'ndaki ilk postnişini Mehmed Rûhî Dede'dir.

1. Mehmed Rûhî Dede (ö. 1225/1810)

Galata Mevlevîhânesi'nin yirmi yedinci postnişini²⁸¹ olan ve Gâlib Dede'nin vefatından sonra Konya'dan gelerek 2 Şevval 1213/1798-1799 tarihinde posta geçen Mehmed Rûhî Dede, 1225/1810 tarihinde vefat etmiş ve Galata Mevlevîhânesi hâmuşânına defnedilmiştir.²⁸²

1323, s. 27-38; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 99-105; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 174, 248-254, 414; E. Işın, *a.g.m.*, s. 123; Tezimiz II. Mahmud Dönemi ve Mevlevîler kısmı.

²⁷⁸ Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 99-105.

²⁷⁹ Bu tabiri bizzat Cevdet Paşa Mevlevîliğe III. Selim zamanındaki teveccühü açıklamak için kullanmaktadır. Bk. *Târih-i Cevdet*, VI, 166.

²⁸⁰ *Târih-i Cevdet*, VI, 166.

²⁸¹ Galata Mevlevîhânesi postnişinlik sıralamasında İsmail Ünver'in çeşitli silsilenâmeler ve biyografik eserlerden karşılaştırmalı olarak oluşturduğu sıralamayı esas aldık. bk. İ. Ünver, *a.g.m.*, s. 212-219. M. Erol Kılıç tarafından yayınlanan, Meclis-i Meşâyih Reisi Ahmed Muhyiddin Efendi'nin İstanbul tekkelerine dair "*Tomar-ı Tekâyâ*"sını tanıtan bir makalede ise, 1901 yılına kadar Galata Mevlevîhânesi'nde görev yapan postnişin sy.sı yirmi beş olarak verilmektedir ki, bu da daha önce belirttiğimiz gibi tekke tarihinde özellikle ilk dönemlerde bazı şeyhlerin bu dergâhta görev yapıp yapmadıklarının tartışmalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bk. Mahmud Erol Kılıç, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin Tomar-ı Tekâyâ'sı", *İstanbul Armağanı III*, (hızl. Mustafa Armağan), İstanbul 1997, s. 269.

²⁸² Bk. *Ayansarâyî*, *a.g.e.*, II, 46; *Sicill-i Osmânî*, II, 465, I, 340; *Defter-i Dervişân I*, 62b. Zâkir Şükürü Efendi, *a.g.e.*, s. 84.

Önceleri devlet memuru iken, vazifesini terkederek Hz Mevlâna Dergâhı'nda çileye soyunan Rûhî Dede, çilesini tamamlamış ve daha sonra Galata Dergâhı'na postnişin olmuştur. Orta boylu ve parlak yüzlü olan dedenin bazı şiirleri olduğu rivayet edilmektedir.²⁸³

Mehmed Rûhî Dede'nin Şeyh Gâlib'in vefatından hemen sonra meşihat makamına geçmesi sebebiyle dedenin posta geçiş tarihi kesindir. Ölüm tarihi kaynaklarda ve silsilenâmelerde farklı gösterilmektedir. Kendi yazdığı silsilenâmeye sonradan eklendiği anlaşılan vefat tarihi 1215/1800-01'dir. Ancak aynı yerde meşihat süresi on bir yıldan fazla gösterildiğinden 1215/1800-01 tarihinin yanlışlıkla yazıldığı anlaşılmaktadır. Ayvansarâyî maalesef dedenin vefatına bir tarih vermemiştir. *Sicill-i Osmânî*'de vefat tarihi olarak 1230/1815, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*'da, meşihat süresi on iki yıl, vefat tarihide 1225/1810 olarak verilmiştir. *Defter-i Dervişân II* da bu tarihi doğrulamaktadır.²⁸⁴

Mehmed Rûhî Dede'nin meşihati III. Selim'in Kabakçı Mustafa isyanı sonucu katledildiği oldukça karmaşık bir siyâsî döneme rastlar.²⁸⁵ Bu siyâsî karışıklıklardan pek fazla etkilenmeyen İstanbul'daki mevlevîhânelere özellikle üst düzey devlet erkanından intisab edenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Bu dönemde mevlevîliğe muhib olanlar ve intisab edenler, kadılardan, divan kâtiplerinden, resmî memurlardan, valilerden, mevki sahibi yüksek kişilerden, beylerden, beyzâdelerden, yahut da Hâlet Efendi'nin, imamına varıncaya kadar bütün adamları gibi, beylerine, efendilerine uyan etbâdan ibarettir. Bunlar arasında halk tabakasına mensup olanlar pek az görülmektedir.²⁸⁶

İstanbul mevlevîhânelerine gelip intisab edenlerle ilgili bazı Mevlevî meşâyihü kayıtlar tutmuşlardır ki, bunlardan biri de Mehmed Rûhî Dede'dir. İ. Ü. Kütüphânesi Yazma Bağışlar kısmında bulunan Esrar Dede *Mecmuâ*'sı içinde, Mehmed Rûhî Dede kendi zamanında arakiye ve sikke giyenleri vermiştir ki, bunların çoğu devlet görevlilerinden veya saray çevresinden olan mevlevîlerdir.²⁸⁷

2. Mahmud Ümîd Dede (ö. 1234/1818)

Mehmed Rûhî Dede'nin 1225/1810 yılında vefatından sonra Galata Mevlevîhânesi meşihatine geçen Mahmud Dede, bu dergâhın yirmi sekizinci postnişinidir. Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Dede'nin akrabası ve daha sonra da damadı olan Mahmud Dede, Trablus ahâlisinden, âlim ve kâmil bir zât olup, 1232/1816 senesinde kayınpederi olan Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Dede'in

²⁸³ *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 46.*

²⁸⁴ *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 46; Sicill-i Osmânî, II, 465, I, 340; Defter-i Dervişân I, 62b; Zâkir Şükrü Efendi, a.g.e. s. 84.*

²⁸⁵ *E. Işın, a.g.m., s. 123.*

²⁸⁶ *A. Gölpinarlı, Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik, s. 256.*

²⁸⁷ *Reisülküttâb Mehmed Saîd Hâlet Efendi de tebertük sikkesini, 15 Receb 1222/1807'de giymiştir. bk. Esrar Dede, Mecmuâ, İ.Ü. Kütüphânesi, Yazma Bağışlar, no: 6765, s. 42b-43a.*

vefatı üzerine yedi sene görev yaptığı Galata Dergâhı'ndan ayrılarak kayınpederi Yusuf Zühdi Dede'nin yerine Beşiktaş Dergâhı'na şeyh olmuştur. 14 şevval 1234/7 Temmuz 1816 günü vefat etmiştir.²⁸⁸

Beşiktaş Mevlevî Şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede'nin verdiği malûmat da, bu bilgileri doğrulamaktadır. "Galata Mevlevîhânesi postnişini iken, kâim-i pederleri Yusuf Dede Efendi merhûmun vefatı üzerine 1232/1816 senesinde Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne nakledilerek iki buçuk sene hizmet-i meşîhatle müstahdem olup 1234/1818-1819 tarihinde vefat etmiştir".²⁸⁹

Mehmet Süreyya ise *Sicill-i Osmânî*'de Rûhî Dede'nin vefat tarihini 16 Şevval 1234/8 Ağustos 1819 olarak vermektedir²⁹⁰ ki bu Fahrettin Dede'nin "İki buçuk sene Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde görev yaptı" şeklindeki ifadesini teyid etmektedir.

Bu dönemde Mahmud Dede'nin mevlevîhânenin ta'miri için padişah II. Mahmud'a yazdığı arıza kabul görmüş ve Şehremini Hayrullah Efendi tarafından dergâhın tamamen tamir ve hamam ve meydan hücrelerinin yanına yeni hücrelerin yapılması uygun görülmüş, inşâat ve tamir 1230/1815 yılında başlayıp 1231/1816'da tamamlanmış ve Mukabele merasimiyle açılmıştır. Bu tamirat ve inşâ için 40.000 kuruş harcanmıştır.²⁹¹

3. Mehmed Kudretullah Dede (ö. 1288/1871)

Dergâhın son dönem tarihine damgasını vuran ve XIX. yüzyılın yetiştirdiği başlıca Mevlevî simalarından olan Kudretullah Dede, dergâhın yirmi dokuzuncu postnişinidir.²⁹²

1203/1788 senesinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde doğan Kudretullah Dede²⁹³, babası tarafından amcazâdesi olan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Seyyid Ali Nutkî

²⁸⁸ *Defter-i Dervişan II*, s. 59; *Ayvansarâyî, a.g.e.*, II, 46; Fahrettin Dede, *Beşiktaş-Bahariye Mevlevîhânesi Şeyhlerinin Hal-i Tercemeleri*, MMK, 7467, vr. 3. Mahmud Dede'nin vefatıyla ilgili verilen tarihler çeşitlik arz etmektedir. Ayvansarâyî Dede'nin vefat tarihini 1232/1816, Mehmet Süreyyâ'da 1232/1816 ve 1234/1819, Galata Mevlevîhânesi'nde bulunan listede de 1234/1818-19 olarak verilmektedir. bk. *Sicill-i Osmânî*, I, 340, IV/1 394; O. Şevki, *a.g.e.*, s. 1-2.

²⁸⁹ Fahrettin Dede, *a.g.e.*, vr.2b.

²⁹⁰ *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 394; Zâkir Şükrü Efendi, *a.g.e.*, s. 84.

²⁹¹ *Defter-i Dervişân II*, s. 44.

²⁹² *Sûr-nâme*, vr. 13a.

²⁹³ Kudretullah Dede'nin dünyaya gelişine Şeyh Gâlib şu mısraları tarih düşmüştür:

"Şerîf Ahmed Dede merd-i tarîkat
Yüzünden doğdu bir mühr-ü münevver
Dedim târîh-i milâdını Gâlib
Muhammed Kudretullah lutf-u Haydar"

Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa), *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakayıka Ezkârı Mevlânâ*, İstanbul 1283 (1853), Bosnevi El-Hac Muharrem Efendi Destgâhı, s.445-446; Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, I, 370-372; Zâkir Şükrü Efendi, *a.g.e.* 84. Ayrıca Kudretullah Dede'nin müntesibi olan Şerifzâde Muhammed Fâzıl b.

Dede'nin terbiyesine teslim edilmiştir. Küçük yaştan itibaren Ali Nutkî Dede'nin kontrolü altında, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere diğer ilimle iştiğâl etmiş, ta'lik hattıyla yazı yazmaya başlamış, önce elif bâ ve daha sonra Kur'an cüzleri istinsah etmiştir. Daha sonra öğrendiği sülüs hattıyla mütalaa ettiği tasavvuf kitaplarını istinsah etmeye başlamış, bu sayede kendisine küçük bir kütüphâne vucuda getirmiştir. Şeyhi Ali Nutkî Dede tarafından 1217/1803 senesinde telkîn-i tevhid ve ism-i Celâl ile evrâd-ı şerîfeye izin ve icâzet ve hilâfet-i tarîkat-ı âliyye-i Mevlevîyye vermiştir.²⁹⁴

1232/1816-1817 senesi²⁹⁵ Recep ayının ortalarına doğru Salı günü Mîrâciyye cemiyeti ve iclâs da'vetiyle beraber Galata Mevlevîhânesi meşîhatine geçmiştir. Şeyh Kudretullah Dede, Yenikapı Aşçıbaşı olan Seyyid Sahîh Ahmed Dede'nin de oğludur.²⁹⁶ Sahîh Ahmed Dede, Yenikapı Dergâhı'nda aşçıbaşı iken, Şeyh Abdülbâki Dede'nin dergâha şeyh olmasıyla birlikte, amcası olan Seyyid Sahîh Ahmed Dede'yi aşçıbaşılıktan el çektirip dergâhtan uzaklaştırmıştır. Sahîh Ahmed Dede de Ma'cuncu semtinde bir evde oturup muhibbânıyla birlikte İsm-i Celâl zikriyle meşgul olmuş ve 1228/1813 yılında burada vefat ederek Yenikapı yakınlarında bulunan kabristana defn olunmuştur. Daha sonra Hâlet Efendi buraya türbe inşâ ettirmiştir. Kudretullah Dede'nin Galata Dergâhı'na şeyh olması da, Hâlet Efendi'nin himmet ve yardımıyla gerçekleşmiştir.²⁹⁷

Ehl-i servet, tarih-âşina, mükrim, mültefit bir zât olan Kudretullah Dede ile ilgili Mehmed Süreyya *Sicill-i Osmanî*'de; her ne kadar "*altmış üç sene meşîhat makamında kaldıktan sonra 1295/1878 tarihinde vefat etmiş, yerine mahdumu Atâullah Dede şeyh olmuştur*"²⁹⁸ dese de diğer bütün kaynaklar buna muhalefet etmekte ve Dede'nin vefat tarihini 21 Recéb 1288/1871-1872 olarak vermektedir.²⁹⁹

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra bektâşîlerle ilgili ne yapılması gerektiği hususunda 2 Zilhicce 1241/ 8 Temmuz 1826 günü saray içinde bulunan

Mustafa (Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa), aynı eserde kendisi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bu abd-i zelif, Bosnasaraylı ve Şerifzâde diye meşhur Mirlivâ es-Seyyid Muhammed Fazıl el-Mevlevîbni Seyyid Mustafa Nuruddin Nakşebendî ibni Seyyid Muhammed Hâşim ibni Seyyid Şerif Ahmed el-Hüseynî el-Hânefî el-Kırmî. 1275/1858 sene-i hicriyesinde şeyhim Kudretullah Dede Efendi Hazretlerinden inabet aldım." Devamında, Kudretullah Dede'nin kendisinden *Evrâd-ı Şerife-i Celâlîyye*'yi kısaca şerh etmesini istediğini ve *Şerh-i Hakâik-i Ezkâr-ı Mevlânâ* ismiyle şerh ettiğini belirtmektedir. Müellifin hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Şerifzade M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 447-449; *Son Asır Türk Şairleri*, s., 370-372; Lamija Hadziosmanoviç, "Fazılpaşa Şerifoviç Bosnavî (XIX. Yüzyıl) Eserlerinde Mevlevîlik Hattı", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (3-5 Mayıs 1990), (Tebliğler), Konya 1991, s. 155-158.

²⁹⁴ Şerifzade M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 445.

²⁹⁵ *Defter-i Dervîşân II*, s. 62; Şerifzade M. Fazıl Paşa bu tarihi 1233/1818 olarak vermektedir. Şerifzade M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 445.

²⁹⁶ Şerifzade M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 445. Abdülbâkî Nâsır Dede bu tarihi 14 Recep 1232/1816-17 olarak vermektedir. bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 62.

²⁹⁷ *Defter-i Dervîşân II*, s. 62; *Ayvansarayî*, *a.g.e.*, II, 47-48. Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 84; M. Baha Tanman, "Aşçı Ahmed Dede Türbesi", *DBIA*, İstanbul 1993, I, 358-359.

²⁹⁸ *Sicill-i Osmanî*, IV,1, s. 63.

²⁹⁹ Bk. Zâkir Şükrü Efendi, *a.g.e.*, s. 84; C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 76.

camii-i şerifte yapılan, padişah II. Mahmud'un kafes arkasından takib ettiği, sadrazam, eski ve yeni şeyhulislamlar ve zamanın önemli tekke şeyhlerinin de hazır bulunduğu toplantıya Kudretullah Dede de iştirak etmiş ve Bektaşî tarikatının tarihine yön veren kararlara katkıda bulunmuştur.³⁰⁰

Ebû Bekir ailesine mensub olması nedeniyle Galata Mevlevîhânesi'nin bu son döneminde idari açıdan Yenikapı Melevîhânesi'ne bağlandığını söyleyebiliriz. Bu aile hem mevlevîlik hem de Osmanlı siyasî tarihinde çok önemli rol oynamış, brokrasinin kilit noktalarındaki devlet adamlarını tarikat şemsiyesi altına alarak yönetimin üzerindeki nüfuzunu artırmıştır. Galata Mevlevîhânesi'ni tarihini yakından ilgilendiren devlet Kethudâsı Hâlet Efendi'nin faaliyetlerini de bu çerçevede değer kazanmaktadır.

Ali Nutkî Dede müntesiblerinden olan Hâlet Efendi³⁰¹ II. Mahmud üzerindeki nüfuzunu kullanarak Kudretullah Dede'nin Galata Mevlevîhânesi meşihatine atanmasını sağlamıştır.³⁰²

Yarım yüzyıldan fazla meşihat makamında bulunan Kudretullah Dede zamanında, II. Mahmud'un Yeniçeri/Bektaşîlere karşı yürüttüğü mevlevîleri destekleme politikası, Abdülmecîd tarafından da sürdürülmüş ve bunun sonucu Galata Mevlevîhânesi, tarihindeki yoğun tamir ve imar faaliyetlerinden birine daha sahne olmuştur.³⁰³

Kudretullah Dede'nin Galata Dergâhı'na şeyh olmasında önemli katkısı olan Hâlet Efendi, bu dönemde Dergâhın adeta tek hâmisidir. Galata Mevlevîhânesi'nin bu gün mevcut bulunan yapılarından önemli bir kısmı Kudretullah Dede zamanında Hâlet Efendi tarafından yaptırılmıştır.³⁰⁴ Hüseyin Ayvansarâyî, Hâlet Efendi'nin 1234/1819 tarihinde Galata Dergâhı'na dair yaptıklarını şöyle nakleder:

“Hâlen Tarik-i mezkûre kemâl-i muhabbeti olduğundan tekiyye-i mezbûrun kapusu ittisâline bir sebîl ve üzerine âlî bir mekteb binâ edip tekiyyenin havlusunu dahi mermer taş ile döşettirip, kendisi için binâ eylediği mahal ile etraf-ı mezaristanı dahi yaldızlı pirinç şebekelerle tezyîn ettirmiş ve meşâyih-ı kirâmın püşîdelerini tecdîd ile türbelerini ve tekiyye-i mezbûrun hucurâtını ta'mîr eylemiştir. Bu bina 1234/1819 Şevval-i şerifinde hitâme resîde olduktan, cümle meşâyih-ı turuk da'vet olunarak it'âm-ı taâm ve mûmâ ileyhime birer top kumaş ve dervişlerine dahi altışar kuruş ı'tasıyla ikrâm olunduktan sonra Murad Molla Tekiyyesi şeyhi es-seyyid Hâfız Murad Efendi, Şârih Hazretlerinin türbesi önünde duâ edip cümlesi fatiha etmekle mahallerine avdet eylediler. Mûmâileyh Şeyh Murad Efendi Tarik-i Nakşibendiyye meşâyihinden olduğundan maada tarîk-i va'ziyye meşâyihinden olmakla halen Üsküdar Valide Camii'nde Cum'a vâizidir. Ve bu dergâhın kütüphânesinde haftada

³⁰⁰ *Târîh-i Cevdet*, XII, 236. Ayrıca bu toplantının dönemin tarikat ve tekkeleri açısından değerlendirilmesi için bk. İ. Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, s. 133-147.

³⁰¹ *Defteri Dervîşân I*, vr. 15b.

³⁰² Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, s. 36. *Sicill-i Osmani*, IV,1, s. 63.

³⁰³ E. Işın, *a.g.m.*, s. 124.

³⁰⁴ E. Işın, *a.g.m.*, s. 123.

iki gün tâlibîne *Mesnevi-i Şerif* ile sâir Arabî ve Fârisî tedrisi için hoca tayin olunmuştur.”³⁰⁵

Hâlet Efendi tarafından dergâhın girişinin sağ tarafına iki katlı kâgir bir yapı olarak sebil, muvakkithâne ve kütüphânedeki müteşekkil bir bina inşâ ettirilmiştir. İnşâ ettirilen sebilin sokağa bakan iki büyük penceresi vardır. Bu şebekelerde eskiden dokuzar tas yeri varmış ve vazifeli dervişler halka kandil günlerinde ayran ve şerbet, diğer günlerde ise su dağıtırlarmış. Muvakkithâne bölümünde ise iki büyük divan saatinin arasına oturmuş görevli bir derviş, minderinin yanına bıraktığı irtifa’ tahtasını güneşe göre ölçer saatleri ayarlarmış. Halk özellikle ezan saatlerini bu görevlilerden sorardı. Dergâhın son muvakkiti Mûnis Dede (ö. 1247/1832)’dir ve mevlevîhânedeki medfûndur.³⁰⁶

Binanın üst katında ise iki odadan müteşekkil bir kütüphâne vardır.³⁰⁷ Hâlet Efendi kendi kurduğu bu kütüphâneye 1835/1820’de hazırlattığı vakfiyesinde belirttiğine göre, önce 266, daha sonra da 547 cilt kitap vakfetmiş ve düzenlediği vakfiyesinde birinci hâfız-ı kütüb’ün bekâr olması, ikincisinin de dergâhın duacı dedesine verilmesini şart koşmuştur.³⁰⁸ Daha sonrada Hâlet Efendi ve diğer mevlevîlerce kütüphâneye konulan kitapların sayısı 1081’i ulaşmıştır. Hâlet Efendi, kütüphânenin idaresi, korunması, memurlarının maaşları ve mevlevîhânenin sâkinlerinin hayır içinde yaşamaları için çoğu bu gün Yunanistan sınırları dahilinde olmak üzere önemli arazi ve çiftlikler vakfetmiştir.³⁰⁹

Kudretullah Dede dönemindeki bu yoğun inşâ faaliyeti ardından 1240/1824 yılında mevlevîhâne bir yangın geçirmiş ve başta matbah ile mescid olmak üzere, dokuz adet derviş hücresi yangından etkilenmiş, kullanılmaz hale gelmiştir. Bunun üzerine Kudretullah Dede’nin sadaret makamına yazdığı 1244/1828 tarihli arzuhâlde, yangının üzerinden dört yıl geçmesine rağmen dervişlerin hala padişah tarafından verilen çadırlarda ikâmet ettikleri belirtilmekte ve bu çadırların yıprandıkları için gereğinin yapılmasını istemektedir. 2 Cemaziyelevvel 1244/1828 tarihli sadaret cevabında ise bu talebin padişah tarafından yeni çadırlar verilerek karşılanacağı belirtilmektedir.³¹⁰

Mevlevîlerin bu çadırlarda ne kadar yaşadıklarına dair elimizde bir bilgi yoktur. Bundan sonraki dergâhla ilgili ilk tamir, yine II. Mahmud tarafından 1251/1835’te yaptırıldığına göre, muhtemelen bu tarihe kadar dervişler çadırlarda yaşamışlardır. Bu tarihte semahâne ile dergâhın diğer müstemilatı dergâhı kısmen tahrib eden bir yangın neticesinde yeniden inşâ edilmiş olup, bunu dile getiren Şair Lebîb’in Yesârîzâde Mustafa İzzet hattıyla yazılmış 1251/1835 tarihli ve II. Mahmud

³⁰⁵ *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 47.*

³⁰⁶ C. Kerametli, *a.g.e., s. 23-24; İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İstanbul 1938, s. 51; Ö. Faruk Şerifî, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul 1995, s. 158.*

³⁰⁷ E. Yücel, *a.g.m., s. 76; C. Kerametli, a.g.e., s. 24.*

³⁰⁸ İsmail E. Ertünal, *Türk Kütüphâneleri Tarihi, Ankara 1988, II,127.*

³⁰⁹ E. Yücel, *a.g.m., s. 77.*

³¹⁰ *BOA, Cevdet Evkaf, nr. 14508*

tuğralı ta'lik kitâbesi, bu gün dergâhın Gâlib Dede caddesine bakan giriş kapısı üzerindedir.³¹¹

Yine bu dönemde, II. Mahmud'un kızı Adile Sultan³¹²'in babasının yolunu izleyerek Nakşibendî olmasına rağmen 1263/1847 tarihinde, dergâha büyük bir sarnıç ve şadırvan yaptırması, Kudretullah Dede'nin girişimleriyle de Sultan Abdülmecîd tarafından 1276/1860 yılında semahânenin tamir ettirilmesi³¹³ mevlevîliğe olan teveccühün XIX. yüzyılın ikinci yarısında da sürdürdüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Beyoğlu'nda çıkan bir yangında hasara uğrayan semahâne, Adile Sultan şadırvanı ve Hasan Ağa çeşmesi, 7 Rebiülevvel 1273/1857 tarihli irâde gereğince 429.000 kuruş bedelle Menas Kalfa'ya ihale edilmiştir.³¹⁴ Öncelikle semahâne inşâ edilmiş, 1274/1858'den itibaren de diğer müstemilatın tamirleri tamamlanmış, 1277/1860'da tamamlanan bu tamirata dair de Abdülmecîd tuğralı kitâbelerden birisi semahâne kapısına diğeri de Hasan Ağa çeşmesinin ayna taşı üzerine konmuştur.³¹⁵

Kudretullah Dede dönemi ile ilgili dergâhtaki yapılaşma faaliyetlerinin yanında, Alman araştırmacı Klaus Kreiser'in yaptığı çalışmalar bize bu dönem dergâh gelirleriyle ilgili bazı bilgiler sunmaktadır.

Galata Mevlevîhânesi'nin kuruluşuyla birlikte İskender Paşa tarafından dergâha bir çok vakıflar bağlandığını ifade etmiştik. Dergâhın kuruluşundan Kudretullah Dede dönemine kadar dergâh gelirleri (diğer İstanbul Mevlevî dergâhları için de aynı durum geçerlidir) üç kısımda mütâla edilmektedir:

- 1- Kadîm muayyen olan ta'yînâtlar
- 2- Vâridât-ı sâire
- 3- Aynen verilmekte olan tayinât.³¹⁶

Klaus Kreiser'in Başbakanlık Arşivi ve Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgelere dayanarak verdiği bilgilere göre; 1263/1847 tarihlerinde dergâhın gelirleri cümlesinden olan "Kadîm muayyen ta'yinat"dan sadece "bâni-i hangâh-ı şerif olan İskender Paşa'nın vakfelediği, Vize Sancağı'nda ka'in Karapürçek karyesi"³¹⁷ kalmıştır. Bedel-i iltizâm olarak gelen 4000 kuruş ve Süleymaniye Vakfi'ndan

³¹¹ C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 20; E. Işın, *a.g.m.*, s. 124

³¹² Bk. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 135-138.

³¹³ C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 34; E. Işın, *a.g.m.*, s. 124

³¹⁴ BOA, İrade Dahiliyye, nr. 23883.

³¹⁵ E. Işın *a.g.m.*, s. 124.

³¹⁶ Klaus Kreiser, "Zur Wirtschaftlichen Grundlage Der Istanbuler Mevlevîhânes Am Beispiel Des Konvents Von Galata" (Galata Örneğinde İstanbul Mevlevîhânelerinin İktisâdî Yapısı), *Istanbul Und Das Osmansche Reich*, İstanbul 1995, s. 216.

³¹⁷ Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 1175/1745 ve 1239/1823 tarihli belgelerde de Galata Mevlevîhânesi vakıflarından olmak üzere sadece Vize Kazası'na bağlı Karapürçek karyesinin adı geçmektedir. bk. BOA, CT 19129, (20 Zilkade 1158/1745); BOA, CT 22739, (28 Cemaziyelahir 1239/1823).

taâmiye bedeli olarak tahsis edilen 264 kuruşla beraber bu tarihte dergâhın gelirlerinin toplamı 4264 kuruşu bulmaktadır.³¹⁸

Yine bu tarihte dergâh gelirleri arasında “Aynen verilmekte olan ta’yinler” cümlesinden dergâha tahsis edilen iâşe yardımları da;

1- Filibe Nezareti mukataasından senelik olarak gelen pirinç³¹⁹ ki, bu tarihte yani 1847-48 tarihinde 360 keyl olarak tahsis edilmiş ve Anbâr-ı Âmire’den alınmıştır.

2- Mezbahânededen günlük alınan 6 (adet) lahm-ı ganem.

3- Mihrişah Vakfi mutfaklarından gelen 6 çift fodula.

4- Yine Tersane-i Âmire Kalyonlar Fırını’ndan tahsis edilen 16 nân.

5- Kapudan Paşa Mutfağından gelen taâmiyeler,

gibi kalemlerden ibarettir.³²⁰

1263/1846 senesinde Vakıflar Nezâreti, bir düzenleme yaparak diğer Mevlevî tekkelerde olduğu gibi Galata Mevlevîhânesi’nin masraflarını da üzerine alarak, dergâh giderlerini nakit olarak ödemeye başlamıştır. Bu uygulamaya göre dergâhta bulunan şeyh dahil olmak üzere bütün görevli dervişlere düzenli bir şekilde maaş tahsis edilmiş ve dergâhın diğer giderleri için aylık tahsisâtlar ayrılmıştır.

Topkapı Sarayı Arşivi’nde bulunan 3102 nolu evrak, bu yeni dönemle birlikte İstanbuldaki mevlevîhânelere tahsis edilen aidâtları ve Galata Mevlevîhânesi aidâtını şöylece sıralamaktadır:

1- Şeyhe maaş 200 kuruş

2- Dergâhta görevli olan İmam, duâcı, sernâyi v.s. gibi 18 adet derviş için 324 kuruş

3- Taâmiye 400 kuruş.

4- Yağ bahası 76 kuruş.

Aylık toplamı 1000, yıllık toplamı ise 12000 kuruş olarak tahsis olunan dergâh gelirleri, daha önceki dönemlere nispetle çoğaldığı gözlenmektedir. Bu gelirlere senelik verilen 1000 kuruşluk mîrâciye’ler de eklenirse, toplam gelir miktarı 13000 kuruşa ulaşmaktadır.

Devlet tarafından bir düzene konulan bu gelirlerin yanında gerek padişah ve gerekse devlet erkânı tarafından bayramlarda ve özel günlerde³²¹ Mevlevî

³¹⁸ “Bu dönemde devletin en üst kademesinde görev yapan Cevdet Paşa ve Reşid Paşa (1846-1848)ların maaşları da 3600 ile 6000 kuruş arasında değişmektedir.” Klaus Kireiser, a.g.m., s. 216.

³¹⁹ BOA, CT 26806, (Muharrem 1248/1832)

³²⁰ K. Kreiser, a.g.m., s. 218.

³²¹ “1226/1811 yılında Galata ve havâlisinde zâviye ve tekke şeyhlerine ve dervişlerine Sultan Murad’ın doğumu münasebetiyle dağıtılan kırkar kuruşluk çıkınlar” gibi gelirler bu kabilden sy.labilir. BOA, CT 16878, (1226/1811)

dergâhlarına yapılan bağışlarda göz önünde bulundurulursa dergâh gelirlerinin sadece tahsis edilen maaşlardan ibaret olmadığı anlaşılır.³²²

4. Mehmed Atâullah Dede (ö. 1328/1910)

Seyyid Mehmed Atâullah Dede Efendi, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Seyyid Mehmed Kudretullah Dede Efendi'nin oğludur. Babasının 1288/1871 senesinde vefatı üzerine Mahmud Sadreddin Çelebi Efendi tarafından meşîhate tâyin olunmuş ve kırk sene devam eden meşîhati müddetince vazifesinden hiç ayrılmamıştır.³²³ Galata Mevlevîhânesi'nde postnişinlik sırası otuzdur.³²⁴

1258/1842 tarihinde Galata Mevlevîhânesi'nde doğan Atâullah Dede,³²⁵ İbtidâîyye ve Rüşdiye tahsilinden sonra Beyazid Camii'nde, sudûrdan Kasıdecizâde Süleyman Sırrî Efendi'nin dersine devam etmiş ve icazetnâme almıştır. Bir çok özel muallimden de dersler alan Atâullah Efendi, Fransızca ve Almanca öğrenmeye çalışmıştır. Felsefeye ve Sosyolojiye dair Avrupa'da neşredilen eserleri mevlevîhâne civârındaki kitapçılar vasıtasıyla getirtip tetebbu' etmiştir. Hendeseye karşı da aşırı ilgili ve mûsikîde de üstâttır. Mukabele günleri mutribde okunan âyinleri dikkatle takib eder, tesbit ettiği kusurları mukabeleden sonra âyinhanlara ve neyzenlere nazikâne ihtâr ederdi. Kendisi de kanun ve ud çalan Atâullah Dede, gençliğinde fevkalâde bir şekilde icrâ ettiği kanunu sonra terketmiş, sadece ud çalmıştır. Şark mûsikisi üzerine de mâhir idi.³²⁶

Hat san'atıyla da iştiğal eden Atâullah Dede, yazıda ta'lik hattını Sami Efendi ile beraber Kıbrısîzâde İsmail Hakkı Efendi'den meşk etmiştir. Dergâh matbahının üzerine asılmış olan tarih kıt'ası dedenin yazısıdır.³²⁷

Vefatından on altı sene evvel, Galatasaray Sultânîsi'nde tahsilini tamamlamaya çalışan biricik oğlunun ve mütakiben de hanımının vefatı üzerine çok üzülen Atâullah Dede'nin sıhhati bozulmuş, görme duyusunu kaybetmiş, insanları ve eşyayı gölge gibi görür hale gelmiştir. Fakat bu haliyle bile gözlüksüz yakından kitab okumaya devam etmiş, kitap mutalaâsından uzak kalmamıştır. Vefatından birkaç gün evvel Türkçe bir lügat yazmaya başladığı rivayet edilmektedir.

Son zamanlarında bedeni iyice zayıflaması sebebiyle meşîhat vekaletle idare olunmaya başlanmıştır ki, Dede bundan son derece üzüntü duymuştur.³²⁸

³²² K. Kreiser, a.g.m., s. 218-219.

³²³ M. Ziya, a.g.e., s. 300; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 503.

³²⁴ İ. Ünver, a.g.m., s. 218.

³²⁵ M. Ziya, a.g.e., s. 296; *Son Hattatlar*, s. 503; Zakir Şükrü Efendi, Dede'nin doğum tarihini 1259/1843 olarak vermektedir. bk. Zâkir Şükrü Efendi, a.g.e., s. 84.

³²⁶ M. Ziya, a.g.e., s. 297; *Son Hattatlar*, s. 506.

³²⁷ *Son Hattatlar*, s. 360-361.

³²⁸ M. Ziya, a.g.e., s. 300; *Son Hattatlar*, s. 506.

10 Ramazan 1328/1910 tarihinde kalb sektesinden yetmiş yaşında vefat eden Atâullah Dede'nin cenâze namazı, Tophâne Kılıç Ali Paşa Camii'nde edâ edildikten sonra nâşı Galata Mevlevîhânesi'nde babasının lahdi üzerine defnedilmiştir.³²⁹

Babası gibi kısa boylu, gayet zayıf, kır sakallıdır. Ehl-i ilimden, mütevâzî, nâzik bir zât olan Atâullah Dede için, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Celaleddin Dede Efendi; "*Atâ Efendinin sohbeti kadar doyurucu, şeyhâne bir sohbet tasavvur edemem.*" demiştir.³³⁰

Mehmed Ziya Bey onun ahlakî vasıflarından bahsederken şunları nakletmektedir: "O Hz. Mevlânâ'nın irfânına mazhar olmuş bir edep timsali, alçak gönüllü, ârif, nâzik ve ehl-i tevâzu bir zat idi. Ömrü boyunca bir sohbet meclisinde ayağını uzatmamış, yahut uygunsuz bir harekette bulunmamıştır. Şeyh dairesinin semahâneye bakan köşesinde oturur, mukâbele günleri ziyaretine gelen büyükleri, şeyhleri, ziyaretçileri samimi bir nezaket ve tevâzu ile karşılar, zaman ve zemine göre bahs açardı. Ben ne zaman ziyaretine gitsem babasının oturduğu köşede, iki dizi üzerine oturmuş, cübbesini kavuşturmuş güler yüzlü bir halde görürdüm. Yüce yaradılışı, sadece sevenlerinin değil yabancıların bile kabul ettiği bir durum idi. Cenaze merâsimin sırasında dergâhtan Tophâneye kadar uzanan geniş sahada Beyoğlu'nda oturanların hürmetkâr bir tutum içinde olmaları buna işarettir."³³¹

Mehmed Ziya Bey'le birlikte Atâullah Dede ile ilgili en geniş bibliyografik ma'lûmatı aktaran Mahmud Kemal İnal, Dede ile ilgili, bizzat kendisinin mülakâf olduğu bazı durumları da şöyle nakletmektedir:

"Merhûmun bazen ziyaretine giderdim. Yerde şiltede diz üstüne oturur, hafif sesle konuşurdu. Öteden beri meşâhirin yazılarını toplamaktan zevk aldığımı bildiği için, merhum kendi kitaplarından Molla Cami'nin, Şair Esrar Dede'nin ve sair yazıları ile birkaç risâle ve dîvan vermişti. Fotoğrafla birkaç sayfa istinsah ettikten sonra îade ettiğimde "*nezd-i âlinizde kalsın, sonra alırım.*" demişti. Bunları bana hediye etmişti veyahut –zaruretten dolayı– bir bedel mukabilinde vermek istemişti. Para teklif etmekten sıkıldım, parasız da almak istemedim. Bir kaç defa getirip götürdükten sonra, yanında bıraktım. İade ettiğimde daha sonra pişman oldumsa da iş işten geçmişti. Şimdi o nâdir eserler kim bilir kimin elinde kaldı.

Şahsına ait kitaplar, sandıklar içinde gâliba Anadolu Kavağı'nda bulunduğunu söyledi.

Dergâhın kendisine yetecek kadar vâridatı varsa da idare edenlerin yetersizliğinden zayi' olmuş, şeyh efendi ve canlar, yani dervişler sefâlete düşmüşler, dergâh kulub-i âşikân gibi harab olmuş idi.

³²⁹ M. Ziya, a.g.e., s. 301-302; *Son Hattatlar*, s. 506.

³³⁰ M. Ziya, a.g.e., s. 299; *Son Hattatlar*, s. 506.

³³¹ M. Ziya, a.g.e., s. 299-300.

Hâle vâkıf olanlar, tekkenin bu hale gelmesinde mes'ûlün, tekkenin müdiri ve bu mel'aneti her ne sebeble olursa olsun tekkede tutan şeyh efendiye ait olduğunu söylerlerdi."³³²

İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın aktardığı bu anekdot, XIX. yüzyıl sonlarında mevlevîhânelerin durumunu aktarması bakımından önemlidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunmuş olduğu siyâsî ve mâlî krizden diğer Mevlevî tekkeleri etkilendiği gibi, müntesibleri arasında devlet erkânından bir çok kimsenin bulunduğu Galata Dergâhı'nın da nasîbini aldığı görülmektedir.

Ebû Bekir ailesinin Galata Mevlevîhânesi'ndeki son temsilcisi olan Kudretullah Dede, yetişme tarzı itibariyle dönemin Avrupa kültürüne açık bir kişiliğe sahiptir. Doğu ve Batı dillerini mükemmel bir şekilde bilmesi ayrıca Sosyoloji ve Felsefe eğitimi alması nedeniyle, başta Türk mûsikîsi olmak üzere kültür hayatımızın pek çok problemlerine teorik katkılarda bulunmuştur. Dedenin bütün bu özellikleri zamanında Galata Mevlevîhânesi'nin bir kültür merkezi haline dönüşmesine imkan verdiği gibi, dergâhın yerli ve yabancı kalabalık bir aydın zümrelerinin ilgi odağı haline gelmesine sebep olmuştur.³³³

Böyle bir ilgiye cevap vermek amacıyla dergâh bünyesinde iş bölümüne dayalı bir kadrolaşmanın olması kaçınılmazdır. Nitekim 1272/1855 tarihli nüfus sayımına göre; dergâhta sürekli ikamet eden tarîkat faaliyetlerini yürüten otuz altı kişilik bir kadronun mevcudiyeti³³⁴ Galata Mevlevîhânesi'ndeki canlı hayatı yeterince kanıtlamaktadır.³³⁵

Nitekim Galata Mevlevîhânesi'ni diğer Mevlevî dergâhlarından ayıran önemli bir yönü vardır ki, bu da mevlevîhânenin konumundan dolayı İstanbul'u ziyarete gelen ve sefaretlere ile otellerin bulunduğu Pera (Beyoğlu)'nda ikamet eden yabancıların adeta klasik uğrak yerlerinden biri olmasıdır. Öyle ki, çeşitli batı ülkelerinde basılmış olan seyahatnameler içinde Galata Mevlevîhânesi'nden söz etmeyen hemen yok gibidir.³³⁶

Bunlardan; Edward Raczynski³³⁷, Miss Julia Pardoe³³⁸, Dorina L. Neave.³³⁹ Edmondo de Amicis gibi bazı batılılar Galata Mevlevîhânesi'ndeki müşâhadelerini yazmışlardır.³⁴⁰

³³² *Son Hattatlar*, s. 506-507.

³³³ E. Işın, a.g.m., s. 124.

³³⁴ *Dersa'âdet ve Bilad-ı Selâse Nufusu Umûmisine Mahsus İstatistik Cedvelidir*, İstanbul 1302/1885, s. 56.

³³⁵ E. Işın, a.g.m., s. 124.

³³⁶ Baha Tanman, "Galata Mevlevîhânesi", *DBİA*, III, 364.

³³⁷ Edward Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, Tercüman 1001 Temel Eser (çev. Kemal Turan) İstanbul 1980, s. 185.

³³⁸ Miss Julie Pardoe, *125 yıl Önce İstanbul*, (trc. Bedriye Şandra), İstanbul ty., s.45-51.

³³⁹ Dorina L. Neave, *Eski İstanbul'da Hayat*, Tercüman 1001 Temel Eser (çev. Osman Öndeş), İstanbul 1978, s. 105-106.

XIX. yüzyılın başlarında mukabele günleri olan Çarşamba ve Cuma günleri, daha sonraki yıllarda Salı³⁴¹ ve Cuma³⁴² olarak değişmiş ve bu günlerde dergâhta icrâ edilen Mevlevî ayinlerini yerli yabancı bir çok kimse izleme fırsatı bulmuştur.³⁴³

II. YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ

A. YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ

İstanbul'da kurulmuş olan Mevlevî dergâhları arasında, kuruluş tarihi itibariyle Galata Mevlevîhânesi'nden sonra ikinci sırayı alan Yenikapı Mevlevîhânesi, 1006/1597 tarihinde Yeniçeri Katibi Malkoç Mehmed Efendi (ö. 1056/1646)³⁴⁴ tarafından tesis edilmiştir.³⁴⁵

Zaman içerisinde gelişip büyüyen ve tarikatın İstanbul'daki en büyük merkezi haline gelen bu dergâh, bütün unsurlarını bir arada bulunduran bir külliye niteliğine bürünüp, mevlevîlerce "âsitâne" olarak kabul edilmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi tarikatın yapısına uygun bir şekilde, diğer Mevlevî dergâhları gibi şehrin dışına kurulmuştur. Marmara'dan Haliç'e kadar uzanan bu bölge yoğun iskan sahalarına uzaklığı nedeniyle tarih boyunca İstanbul'daki derviş zümrelerinin rağbet ettikleri bir mekan halini almıştır.³⁴⁶

³⁴⁰ Edmondo de Amicis, *İstanbul 1874*, (çev. Beynun Akyavaş), Ankara 1993, s. 360-365.

³⁴¹ bk. *Âsitâne-i Âliyede ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Olan Mevcud ve Muhterik Olmuş tekkelerin İsim ve Şöhretleri ve Mukabele-i şerif Günleri Beyan Olunur*. İstanbul 1256/1840, s. 11.

³⁴² Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mecmuâ-yı Tekâya*, İstanbul 1307, s. 4.

³⁴³ Özellikle XVIII. asırdan itibaren bir takım görevlerle İstanbul'a gelen yabancılar ve de Oryantalist batılıların çoğu Galata Mevlevîhânesi'nde onlar için oldukça ilginç olan Mevlevî âyinlerini seyretmişler ve seyâhatnâmelerine konu etmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Berna Moran, *Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası*, İstanbul 1964; Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müsikisi*, İstanbul 1994.

³⁴⁴ Ayyansarayî, *a.g.e.*, I, 228; M. Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, 35. Ayyansarayî "sahibü'l-hayr şadırvan kurbünde medfundur" diyor. M. Ziyâ ise; "Katib Mehmed Efendinin medfeni hakkında tetkikat" başlığı altında, bâninin gömülü olduğu rivayet edilen ya da muhtemel olan çeşitli yerle belirttikten sonra semahâneye bitişik hücrelerin önünde bulunan ve zamanla "Mumu Sönmez Dede"nin kabri olarak bilinmeye başlayan kabrin Malkoç Mehmed Efendiye ait olduğu kanaatini belirtiyor. Malkoç Mehmed Efendi ile ilgili geniş bilgi için bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 38-41.

³⁴⁵ *Tarih-i Nâimâ*, I, 187; *Defter-i Dervişân II*, s. 46; Ahmet Rıfat, *a.g.e.*, VII, 41; Ayyansarayî, *a.g.e.*, s. 228; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 38. Yenikapı Mevlevîhânesiyle ilgili bilgi veren kaynaklar arasında Mehmed Ziyâ'nın "*Yenikapı Mevlevîhânesi*" isimli kitabı mevlevîhânenin tarihçesi ve dergâhta görev yapan şeyhler hakkında en geniş ve doğru bilgileri ihtivâ etmektedir. Bundan sonra yapılan çalışmaların çoğu bu kaynaktan yararlanmışlardır. Bir çok araştırmacı gibi bizde bu kitabı esas alarak konumuzu aktarmaya çalışacağız. Bk. R: Ekrem Koçu, "Yenikapı Mevlevîhânesi" *Müsiki Mecmuası* sy. 170, 1962, s. 59-61; M. Erdoğan, *a.g.m.*, s. 29-32; Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevîhânesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 93-108; Ekrem Işın "İstanbul Mistik Tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesi" s.125-131.

³⁴⁶ E. Işın, *a.g.m.*, s. 125.

Dergâhın bânisi, Galata Mevlevîhânesi'nde olduğu gibi zamanın ileri gelen Osmanlı devlet ricâlinde dir. Bu da XVI. yüzyılda başlayan Mevlevî dergâhlarının devlet ricâli tarafından inşâ edilmesi geleneğinin sürdüğünü göstermektedir.³⁴⁷

Dergâhın bânisi Malkoç Mehmed Efendi'nin babası, Osmanlı padişahlarından III. Mehmed dönemi devlet adamlarından İskender Ağa'dır. Mehmed Efendi, mensubu bulunduğu aileye nispetle Malkoç, müntesibi olduğu Yeniçeri kitâbetinden dolayı Kâtib, Yazıcı, Yeniçeri Efendisi ve ömrünün sonlarına doğru yaşlılığından dolayı Kocayazıcı, Kocabektaş, lakablarıyla anılmıştır.³⁴⁸

Mehmed Efendi, hac farızasını yerine getirmek için gittiği mukaddes topraklardan dönüşünde Konya'ya uğramış ve Hz. Mevlânâ'nın kabrini ziyâret etmiş, fakat hacca gitmeden önce İstanbul'da, Mevlevî dervişi Kemâl Ahmed Dede (ö. 1010/1601)'ye intisap etmiş ve Mevlânâ'nın mezarını ziyâreti sırasında İstanbul'a sağ salim döndüğü takdirde bir mevlevîhâne yaptıracağını nezretmiştir.³⁴⁹ İstanbul'a döndüğünde nezrini yerine getirip bugün Mevlanâkapı olarak bilinen Surkapısı dışında bulunan sayfiyeliğinde dergâhın inşâsını başlatmıştır.³⁵⁰

Kısa sürede inşâ edilen dergâh, III. Sultan Mehmed zamanında 1006/1597 senesinin Receb ayının birinci (8 Şubat 1597 Cumartesi) günü tamamlanmış³⁵¹ aralarında Sadrazam Sufî Mehmet Paşa (1059/1649)³⁵² ve Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa ve diğer tarikat şeyhlerinin de bulunduğu kalabalık bir törenle açılmış, Kemâl Ahmed Dede kürsüye çıkmış *Mesnevî* okumuş ve va'z ve nasîhatta bulunmuştur.³⁵³

Tekkenin kuruluşuna "bâb-ı rızâ" 1006/1597 terkibiyle tarih düşülmüş, Malkoç Mehmed Efendi, 1012/1603 tarihinde kendisine ait olan bir çok bağ ve bahçeyi de dergâha vakf olarak bağışlamıştır.³⁵⁴

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin XVI. Yüzyıla ait ilk yapıları semahâne, mescid ve on sekiz adet derviş hücrelerinden ibarettir. Mescid ve dergâhın tamamlanışına Emînî isimli bir şair "Yenikapıda yaptı Yazıcı Bey Mevlevîhâne" terkibini tarih

³⁴⁷ E. Işın, a.g.m., s. 125

³⁴⁸ M. Ziya, a.g.e., s. 36.

³⁴⁹ Selâniki Mustafa, *Tarih-i Selâniki*, (yay. Mehmet İbşirli) İstanbul 1989, II, 730; *Ayvansarayî*, a.g.e., I, 228; M. Ziyâ, a.g.e., s. 37.

³⁵⁰ *Tarih-i Nâima*, I, 187; *Ayvansarayî*, a.g.e., I, 228; M. Ziyâ, a.g.e., s. 37.

³⁵¹ M. Ziyâ, a.g.e., s. 48.

³⁵² Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Osmanzâde Tâib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ* (zeyl-i Ağazade Ömer Efendi, Ahmed Cavid Bey, Abdülfettah Şefkat Efendi) Freiburg 1969, I, 88-89.

³⁵³ *Tarih-i Selâniki*, II, 730; *Ayvansarayî*, a.g.e., I, 228; M. Ziyâ, a.g.e., s. 48-49.

³⁵⁴ *Tarih-i Selâniki*, II, 730; M. Ziyâ, a.g.e., s. 49. Bu vakfiyeler ve vakfiye metni için bk. Ekrem Işın, "Yenikapı Mevlevîhânesi'nin iki Vakfiyesi", *İstanbul Araştırmaları*, III, İstanbul 1997, 89-118.

düşmüştür.³⁵⁵ XVII. Yüzyılın başlarında inşâ ettirilen³⁵⁶ İsm-i Celâl (Meydan Odası) ve eski mutfak denilen yerler de Kâtib Mehmed Efendi'nin yaptırdıklarındandır.³⁵⁷

Yine Malkoç Mehmed Efendi ikinci postnişin Doğanî Ahmed Efendi'nin meşihati (1601/02-1630/31) sırasında, şeyhlerin ikameti için bir köşk yaptırmıştır.³⁵⁸ Bu köşk mevlevîhânenin ilk harem dairesi olarak telakki edilmiştir.³⁵⁹ Kezâ Doğanî Mehmed Dede'nin damadı olan Tâcir Hacı Mehmed Efendi de mevlevîhâneye bir çok teberrü'da bulunmuş ve yeni hücreler ilave ettirmiştir.³⁶⁰

Dergâhın çekirdek yapısını oluşturan bu binalardan hiç biri günümüze ulaşmamıştır. Ancak daha sonra Evliyâ Çelebi'nin İstanbul'da Yenikapı ve Merkez Efendi semtlerini anlatırken verdiği bilgiler çerçevesinde, mevlevîhânenin bağlık arazide semahâne, imâret ve yetmiş kadar derviş hücrelerinden meydana gelen büyük bir âsitâne halini aldığını ve bu semtte yetmiş seksen kadar dükkanın mevlevîhânenin vakfi olduğunu anlıyoruz. Ayrıca Evliya Çelebi, mevlevîhânenin duvarlarına -daha sonra Sakıb Dede'nin Edirne Mevlevîhânesi dervişlerinden olduğunu haber verdiği- Asârî adlı bir ressamın celi hatla yazdığı ayet ve duvarlara nakşettiği aslan figürlerinden bahsetmektedir.³⁶¹

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin tarihine bakıldığında; dergâha yardım hususunda padişahlar başta olmak üzere devlet ricâlinin ve zengin kimselerin, yardım ellerini dergâh üzerinden hiç çekmedikleri görülmektedir ki, bu durum özellikle İstanbul mevlevîliğinin devlete ve yöneticilere yakınlığının anlaşılması açısından önemlidir.

Sultan IV. Murad dergâhın ikinci postnişini Doğanî Ahmed Dede'ye teveccühlerinden dolayı çeşitli yardımlarda bulunmuştur.³⁶² IV. Murad'dan başka, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne gerek nakden gerekse vakıflar tahsisi veya dergâhın bazı kısımlarını tamir suretiyle yardım edenler olmuştur ki, bunların çoğunluğunu Padişahlar başta olmak üzere devlet adamları veya onların hanımları ve kızları teşkil etmektedir. Vezirazam Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758)³⁶³ 1731/32 yılında semahâneyi biraz genişletmek suretiyle onarılmasını sağlamış,³⁶⁴ 1754-55'te harab olan hücreler Sadrazam Nâilî Abdullah Paşa (1698-1758)³⁶⁵ tarafından yeniden

³⁵⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 50.

³⁵⁶ E. Işın, *a.g.m.*, s. 125.

³⁵⁷ *Defter-i Dervişân II*, s. 46; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 50.

³⁵⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 81-83

³⁵⁹ B. Tanman, *a.g.m.*, s. 94.

³⁶⁰ *Defter-i Dervişân II*, s. 46; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 51.

³⁶¹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, I, 392; *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 37; Şehabettin Uzluk, *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957, s. 54-55.

³⁶² M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 61, 114-115.

³⁶³ *Defter-i Dervişân II*, s. 46; Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. *Hadikatü'l-Vüzerâ*, II, 42-51.

³⁶⁴ *Defter-i Dervişân II*, s. 46, 53; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 53.

³⁶⁵ *Defter-i Dervişân II*, s. 53; Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. *Hadikatü'l-Vüzerâ*, II, 81-83.

yaptırılmış, yine Vezirazam Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa (1745-1812)³⁶⁶ bazı Mevlevî büyüklerinin türbelerini yenilemiş,³⁶⁷ XVIII. yüzyıldaki onarımlar meyanında, Şeyhulislam Mekkî Efendi (1714-1797)³⁶⁸ çöken dergâh şadırvanını 1785 yılında yenilemiş,³⁶⁹ III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan (ö. 1220/1805)³⁷⁰ Yenikapı Mevlevîhânesi'ne fodla, yağ, pirinç vesair malzeme tahsis etmek suretiyle yardımda bulunmuştur.³⁷¹

Ayrıca XIX. yüzyılda dergâha yapılan yardımlar sadedinde Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecîd mevlevîhâneye erzak bağışında bulunmuş, Maliye Nâzırı Abdurrahman Nâfiz Paşa dergâha kütüphâne ve sebîl yaptırdıktan sonra, Maliye Nezâretine işletilip artırılması ve dergâh giderlerine harcanması için yüklüce para bırakmış, Hâlet Efendi ve Kasabbaşı Bâkir Efendi çeşitli bağışlarda bulunmuşlar, Sabık Konya Valisi Mustafa Hıfzî Dede Paşa bir miktar para vakfetmiş, Mehmed Ârif Paşanın Hanımı yanan mutfağı yenilemiş, Sultan Mahmud'un kızı Âdile Sultan (1826-1899)³⁷², eşi Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa (1813-1868)³⁷³ Mevlevîhânedeki sarnıcı yaptırmış, Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa (1808-1886)³⁷⁴ Kalender Çeşmesinden Mevlevîhâneye kadar olan yolu kaldırım döşetmiş, Keçecizade Fuad Paşa (1814-1868)'nin³⁷⁵ eşi Behiye Hanım dergâha 1000 lira bağışlamış, Sadrazam Midhat Paşa (1822-1884)³⁷⁶,nın kızı Memduha Hanım da mevlevîhânenin harem dairesine bitişik olan bostanı satın alıp dergâha bağışlamıştır.³⁷⁷

Yine yapılan tahsisatlar sadedinde, dergâha Filibe Nezareti Mukataası malından tâmiye olarak senelik bir miktar pirinç tahsis edilmiş ve bu tahsisat Abdülbâkî Nâsır Dede döneminde senelik on sekiz kilo olarak Filibe'den Matbah-ı Âmire'ye gelen ocaklık pirincinden alınmıştır.³⁷⁸ Bu tahsisatın Receb Hüsni Dede

³⁶⁶ Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. *Hadikatü'l-Vüzerâ*, III, 47-49.

³⁶⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 84

³⁶⁸ Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. A. Altunsu. *Osmanlı Şeyhulislamaları*, Ankara 1972, s. 159-160.

³⁶⁹ *Defter-i Dervişân II*, s. 46, 53; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 87-88.

³⁷⁰ Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk.. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 99.

³⁷¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 62-63.

³⁷² Âdile Sultan ile ilgili bilgi için bk. M. Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s., 135-138.

³⁷³ Bk. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1982 (Üçüncü Baskı), I, 59-73.

³⁷⁴ Bk. İbnülemin, *a.g.e.*, I, 196-258.

³⁷⁵ Bk. İbnülemin, *a.g.e.*, I, 149-195.

³⁷⁶ Bk. İbnülemin, *a.g.e.*, I, 315-414.

³⁷⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 61-64.

³⁷⁸ *BOA*, Cevdet Tasnifi (CT) 26246, (26 Şaban 1235/1819)

döneminde de devam ettiğini ve senelik on sekiz kilo olarak alındığını görüyoruz.³⁷⁹ Bu miktar Osman Selahaddin Dede döneminde muhtemelen Dede'nin isteği üzerine elli kiloya çıkartılmış ve yükseltelen bu miktarın verilmesi için Gümrükçü Bey'e emir verilmiş.³⁸⁰ ve bu tahsisat daha sonra da devam etmiştir.³⁸¹

Ayrıca dönemin padişahları tarafından Yenikapı dergâhı şeyhlerine atıyye ve ihsanları da yapılmaktadır.³⁸² Hatta Konya'da bulunan Mevlânâ'nın kabrini ziyaret edecek olan Osman Selahaddin Dede'nin yol masraflarını karşılanması için atıyye ihsan edilmiştir.³⁸³

Daha ilginç bir tahsisat da, 1261/1845 senesinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bulunan hayvanlar için arpa ve saman tayinin yapılmasıdır.³⁸⁴

Kuruluşundan itibaren devlet büyüklerinin teveccühünü kazanan Yenikapı Mevlevîhânesi'nde son postnişin Abdülbâkî Dede'ye kadar yirmi Mevlevî şeyhi görev yapmıştır.³⁸⁵

Dergâhın İlk postnişini Kemâl Ahmed Dede (ö.1010/1601)'dir.³⁸⁶ Sâkıb Dede, Ali Enverî ve Mehmed Ziyâ'nın naklettiklerine göre; Mevlevî şeyhlerinden İzzettin Dede'nin oğludur. Gençliğinde Konya'da Mevlânâ Dergâhı Postnişini Hüsrev Çelebi (ö. 969/1561)'nin hizmetinde bulunmuş, onun vefatından sonra İstanbul'a gelmiştir. Kalenderî meşreb ve riyâzata düşkünlüğü ile tanınan Kemâl Ahmed Dede, dergâhın inşasıyla birlikte, dergâhın bânisi Malkoç Mehmed Efendi'nin isteği üzerine dergâha şeyh olarak atanmıştır. Dört sene postnişinlik makamında bulunmuş ve kır üç yaşında 1010/1601 tarihinde vefat etmiştir.³⁸⁷

³⁷⁹ BOA, CT 2132, (10 Ramazan 1241/1825)

³⁸⁰ BOA, CT 553, (22 Cemaziyelâhir 1252/1836)

³⁸¹ BOA, İrade Dahiliye (İD) 2212, (4 Şaban 1263/1846)

³⁸² Buna örnek olarak; Osman Selahaddin Dede'ye 23 Zilkade 1260/1844 tarihinde verilen atıyye verilebilir. bk. BOA, İD 4713.

³⁸³ BOA, Sadaret Evrakı, Amedi Kalemî (SEAK) 5032-83-4, (17 Zilkade 1274/1857). Südlütce sa'di Dergâhı şeyhi ve Osman Selahaddin Dede'nin mütridi Elif Efendi ise onun Konya'ya gidişini şu cümlelerle nakletmektedir: "Konya'da cedd-i a'lâsı sultânü'l-muhakkâkin Hz. Hüdâvendigâr (ks.) âsitâne-i alıyyesinde mesnednişin olan Şeyh Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (ks.) âhir ömürlerinde kendilerine bazı emanet tevdi etmek üzere Konya'ya davet buyurmakla Hz. Şeyh Konya'ya azîmet, ve Hz. Hüdâvendigârı ziyâret, Çelebi müşârun ileyh hazretleriyle mülâki ve sohbet-i aliyeleriyle müşerref olarak ahz-i tarikat ve hilâfetle kâm-yâb olup İstanbul'a avdetle âhir ömr-ü ârifânelerine kadar dergâh-ı şeriflerinde makam-ı irşâd da kaim olmuşlardır." bk. Elif Efendi, *Tensîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn*, İstanbul 1300/1883, s. 43.

³⁸⁴ BOA, İD 4867, (23 Za 1260/ 1844)

³⁸⁵ bk. Zakir Şükrü Efendi, "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihî (Mecmuâ-yı Tekâyâ)", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sy. 4, Ağustos 1980, s. 85-86; M. Ziyâ, a.g.e., s. 107-217; R. E. Koçu, a.g.m., s. 59-61.

³⁸⁶ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 64; Ali Enverî, *Semahâne-i Edeb*, s. 202, 204; Zâkir Şükrü, a.g.e., s. 85. M. Ziyâ, a.g.e., s. 80,88.

³⁸⁷ Kemâl Ahmed Dede'nin hayatıyla ilgili daha fazla malumât için bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 64-66; *Semahâne-i Edeb*, s. 202-204; M. Ziyâ, a.g.e., s. 80-88; Nezihe Araz, *Anadolu Evliyâları*,

Kemâl Ahmed Dede'den sonra XIX. yüzyıla gelinceye kadar dergâhta on üç şeyh³⁸⁸ postnişin olmuştur. Kemâl Ahmed Dede'nin evladı olmadığı için yerine kimseyi bırakamayacağına üzülen dervişlerine ve yakınlarına söylediği "her ne kadar bizim evladımız yok ise de ne zararı var. Bizden sonra yedi Ahmed nöbeti savacaktır." cümlesi tahakkuk etmiş ve kendisinden sonra yedi Ahmed postnişin olmuştur. Bunlar sırasıyla, Doğanî Ahmed Dede (ö. 1040/1630)³⁸⁹, Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1060/1650)³⁹⁰, Câmî Ahmed Dede (ö. 1082/1671)³⁹¹, Kaârî Ahmed Dede (ö. 1090/1679)³⁹², Nâcî Ahmed Dede (ö. 1120/1719)³⁹³ ve Pendârî Ahmed Dede (ö. 1123/1711)'dir.³⁹⁴

İsimleri geçen Ahmed Dedelerden sıra Yenikapı Mevlevîhânesi'nde postnişin olarak Seyyid Nesîb Yusuf Dede (ö. 1126/1714)³⁹⁵ bulunmuştur. Daha sonra sırasıyla Peçevî Ahmed Dede (ö. 1137/1724)³⁹⁶, Mesnevîhân Ahmed Dede (ö. 1148/1735)³⁹⁷, Sâfî Mûsâ Dede (ö. 1157/1744)³⁹⁸, Köçek Mehmed Dede (ö.

İstanbul 1988, s. 312-316.

³⁸⁸ M. Ziyâ, Kemâl Ahmed Dede'den sonra XIX. yüzyıla kadar yani Ali Nutkî Dede'ye kadar, on üç postnişin ismi verirken, Ayvansarayî ve Zâkir Şükrü Efendi on iki postnişin ismi vermektedir. Bu farklılık da, Ayvansarayî ve Zâkir Şükrü Efendi'nin Pendârî Ahmed Dede'yi postnişin sıralamasında zikretmemesinden ileri gelmektedir. M. Ziyâ ise Pendârî Ahmed Dede'yi dergâhın yedinci postnişini olarak vermektedir. bk. Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 228-229; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 118-122; Zâkir Şükrü Efendi, *a.g.e.*, s. 85.

³⁸⁹ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 71-76; *Semahâne-i Edeb*, s. 141-142;

³⁹⁰ Vefat tarihini Şeyhî Mehmed Efendi 1057/1647, Ayvansarayî 1045/1635, *Semahâne-i Edeb* ve Zâkir Şükrü 1054/1644 olarak vermektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 147; Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 228; *Semahâne-i Edeb*, s. 202-204; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; Ayrıca bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 76-81

³⁹¹ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 106-110. Vefat tarihini, Şeyhî Mehmed Efendi, Ayvansarayî ve Zâkir Şükrü 1078/1667 olarak vermektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 574; Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 229; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85

³⁹² Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 574; *Sefîne-i Mevlevîyye*, II/110-115.

³⁹³ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 149-151; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 122; *Semahâne-i Edeb*'de Naci Ahmed Dede'nin vefatı 1023 olarak veriliyorsa da bu tarih yanlıştır. bk. *Semahâne-i Edeb*, s. 231. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 149-151.

³⁹⁴ Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 229; Ahmet Rifat, *a.g.e.*, VII, 41; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 80-122; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85.

³⁹⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, IV, 426; *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 224-226; Sa'deddin Nüzhed-Muhammed Ferid, *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyat*, Konya 1926, s.127; Ayvansarayî vefat tarihini 1137/1724, *Semahâne-i Edeb* 1123/1711 olarak vermektedir. Bk. Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 229; *Semahâne-i Edeb*, s. 231.

³⁹⁶ Şeyhî Mehmed Efendi vefat tarihini tam olarak; 18 Rebiulahir 1137/1724 olarak vermektedir. bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, IV, 682.

³⁹⁷ Fındıklı İsmet Efendi, *Şakaiki Nûmaniyye Zeyilleri "Tekmiletü's-şekâik fi Ehl-i Hakaik*, (Nşr. Abdülkadir Özcan) İstanbul 1989, V, 420-421; Ayvansarayî ve Zâkir Şükrü Efendi vefat tarihini 1145/1732 olarak aktarmaktadır. Bk. Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 230; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85.

³⁹⁸ *Semahâne-i Edeb*, s. 128-129.

1159/1746) ve Ebu Bekir Dede (ö. 1181/1775)³⁹⁹ dergâhta meşîhat makamında bulunmuşlardır.⁴⁰⁰

Yenikapı Mevlevîhânesi, XIX. yüzyıla gelinceye kadar Mevlevî tarikatının önemli merkezlerinden biri kabul edilmiş, mevlevîlik tarihine mührünü vuran önemli bir çok Mevlevî'nin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Bunlardan Câmî Ahmed Dede'nin dervişlerinden olan Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendî, müsikî bilgilerini bu dergâhta almış, Şeyh Galip ve Hammamîzâde İsmail Dede Efendî Ali Nutkî Dede'nin elinde bu dergâhta yetişmiştir.⁴⁰¹

Önceleri Melâmî meşreb mevlevîlerin merkezi olan bu dergâhta⁴⁰², bu özellikleriyle tanınan Sabûhî Ahmed Dede⁴⁰³, Câmî Ahmed Dede⁴⁰⁴, Peçevî Ahmed Dede⁴⁰⁵ ve Ebû Bekir Dede⁴⁰⁶ meşîhat makamında bulunmuşlardır.

“XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul mevlevîhânelerinin ortak yönetimi güçlü bir şeyh ailesinin elinde bulunmuştur. Mûsâ Sâfi Dede ailesine mensub bulunan Mevlevî şeyhleri bu yüzyılın sonuna kadar Galata, Kasımpaşa ve Yenikapı mevlevîhânelerinde şeyhlik yapmışlardır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bu ailenin temsilcisi Sâfi Mûsâ Dede 1159/1746 yılına kadar meşîhat makamında bulunmuş ve bu yıldan sonra dergâhın yönetimine başka bir aile gelmiştir. Bu ailenin ilk temsilcisi olan Ebu Bekir Dede'yle dergâhın tarihinde yeni bir dönem açılmış ve dergâh kapanıncaya kadar Ebu Bekir Dede'nin soyundan gelen şeyhler tarafından yönetilmiştir.

1159/1746 yılından itibaren tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar da Yenikapı Mevlevîhânesi'nin yönetimini, dergâhın on üçüncü şeyhi olan Ebu Bekir Dede ailesine mensub Mevlevî şeyhleri üstlenmiş⁴⁰⁷ ve ailenin diğer bir kolu da Galata Mevlevîhânesi'nin yönetimine gelmiştir. Bu aile aynı zamanda saray ile

³⁹⁹ *Ayvansarayî* vefat tarihini 1190/1776, Zâkir Şükrü Efendî 3 Receb 1189/1775 olarak aktarmaktadır. bk. *Ayvansarayî, a.g.e., I, 230*; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 265.

⁴⁰⁰ Yenikapı Mevlevîhânesi'nde XIX. Yüzyıla gelinceye kadar meşîhat makamında bulunan postnişinler ve hal tercemeleri için bk.; *Ayvansarayî, a.g.e., I, 228-229*; M. Ziyâ, *a.g.e., s. 80-143*; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; *Sicill-i Osmânî*, II, 189-190; R. Ekrem Koçu, *a.g.m., 59-61*; M. Erdoğan, *a.g.m., s. 29-32*; B. Tanman, *a.g.m., s. 93-108*; E. Işın, *a.g.m., s.125-131*.

⁴⁰¹ M. Ziyâ, *a.g.e., s. 158*.

⁴⁰² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 220.

⁴⁰³ Gençlik yıllarında Eyüb'lü Kasım Baba'dan Bektâşî icâzeti almış ve ardından Konya Mevlânâ Âsitânesi'nde mevlevîliğe intisab ederek çile çıkarmıştır. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 76; *Semahâne-i Edeb*, s. 120; M. Ziyâ, *a.g.e., s. 95-98*.

⁴⁰⁴ Şeyhi Sabuhî Ahmed Dede'den Melâmet neş'esini almıştır. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 106; M. Ziyâ, *a.g.e., s. 130-131*.

⁴⁰⁵ Müstakimzâde'ye göre tanınmış Melâmî-Hamzâvîlerden Emir Halil Ağa'nın sohbetlerine katılmış ve bu neş'esini oradan almıştır. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 308

⁴⁰⁶ Melâmîler'den Habeşîzâde Zâim Ağa'nın sohbetlerine katılmıştır. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 308.

⁴⁰⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e., s. 265*.

Konya'daki çelebilik makamı arasında XIX. yüzyıl başlarından itibaren idâri ve kültürel reformlarda ortaya çıkan anlaşmazlıkları çok iyi değerlendirmiş, ağırlığını modernleşme yanlısı kadrolardan yana koyarak sarayında desteğini almış ve bu tarihe kadar mevlevîliğin merkezîyetçi yapısını temsil eden Mevlânâ Âsitânesi postnişinleri, özellikle şeyh atamalarında yalnızca tasdik makamına indirebilecek kadar siyasî nüfuz kazanmıştır.⁴⁰⁸

XIX. yüzyılın Yenikapı Dergâhı'ndaki son şeyhi ve yine bu yüzyıla kişiliği ve siyasî yönüyle damgasını vurmuş Osman Selahaddin Dede'nin oğlu Celâleddin Dede'nin, Konya Dergâhı tarafından Mâbeyn'e yazılacak arizaları müsvedde olarak Konya'ya göndermesi ve burada Çelebi Efendi tarafından temize çekilerek mühürlenip gereken makamlara takdimi⁴⁰⁹ bu yüzyılda İstanbul Mevlevî dergâhlarının Mevlevî tarikatı içindeki ağırlığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

XIX. yüzyıla girildiğinde İstanbul'da mevcut bulunan tekkelerin başında gelen ve kapanıncaya kadar Ramazan ayında ve özellikle de Kadir gecelerinde tanınmış zevatla birlikte ahalinin ekseriyetinin ziyâretine koştuğu⁴¹⁰ bu dergâhın yönetiminde Ebu Bekir Dede'nin vefatıyla postnişinlik makamına geçen büyük oğlu Ali Nutkî Dede bulunmaktadır.

B. YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ

1. Ali Nutkî Dede (ö. 1219/1804)

Babası Ebu Bekir Dede (ö. 1189/1775)'nin vefatıyla, henüz on dört yaşında iken dergâh postuna oturan Ali Nutkî Dede, bu dergâhın on dördüncü postnişinidir.⁴¹¹

Babası Seyyid Ebu Bekir Dede, Kütahyalı Halvetî silsilesine mensup bir aileden gelmektedir. Dedesi Seyyid Hüseyin Efendi, Halvetî büyüklerinden Şeyh Seyyid Nureddin Efendi'nin oğludur. Onun babası da Halvetî şeyhi Ahmed Efendi'dir. Ebu Bekir Dede'nin Ömer ve Osman isminde iki kardeşi bulunmaktadır⁴¹² ve bu iki kardeşinin de "Dede" unvanıyla anılmaları Mevlevî olduklarına delalet etmektedir.⁴¹³ Ömer Efendi'nin oğlu Sahîh Ahmed Dede ve onun oğlu yine XIX. yüzyılın, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Atâullah Dede'dir. Ebu Bekir Dede'nin diğer kardeşi Osman Efendi'nin oğulları ise; 1229/1813

⁴⁰⁸ E. Işın, a.g.m., s. 128

⁴⁰⁹ M. Ziyâ, a.g.e., s. 204.

⁴¹⁰ Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty., s. 172.

⁴¹¹ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakayıki Ezkârı Mevlânâ*, s.443; M. Ziyâ, a.g.e., s. 144; *Semahâne-i Edeb*, s. 232.

⁴¹² M. Ziyâ, a.g.e., s. 142; Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 181-183;

⁴¹³ Ali Nutki Dede, *Defter-i Dervişân I*, vr. 43a.

tarikhinde vefatına kadar Yenikapı dergâhında neyzenbaşı olarak vazife yapan Tarikatçı Mehmed Dede, şukûfeci Hüseyin Dede ve âyinhan Râif Dede'dir.⁴¹⁴ Onların nesillerinden gelen çocukları da Mevlevîdir. tarikatçı Mehmed Dede'nin küçük yaşlarda vefat eden oğulları Mehmed Salih ve Mehmed Emin, Abdülbâkî Nâsır Dede zamanında arakiye giymiş, üç yaşında babasını yitiren Hüseyin İzzet ise, yine Abdülbâkî Nâsır Dede'nin gözetimi altında Yenikapı Dergâhı'nda büyümüştür.⁴¹⁵

1117/1705 tarihinde Kütahya'da doğan Ebu Bekir Dede, Mevlevî büyüklerinden *Sefine-i Mevlevîyye* müellifi, Mustafa Sakıb Dede'nin müridi olarak yaklaşık otuz yıl kadar ondan feyz almıştır. Daha sonra aynı ismi taşıyan Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi Ebu Bekir Çelebi Efendi tarafından Yenikapı Dergâhı'na şeyh tayin edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.⁴¹⁶ Yenikapı Dergâhı'na postnişin olarak gelen Ebu Bekir Dede, burada Kutbü'n-nâyî Osman Dede (ö. 1142/1729)'nin oğlu Galata Mevlevîhânesi postnişini Sırrî Abdülbâkî Dede (ö. 1166/1753)'nin kızı Saîde Hanımla evlenmiştir.⁴¹⁷

Ebu Bekir Dede 1159/1746'dan itibaren Yenikapı Mevlevîhânesi'nin on üçüncü Şeyhi olarak otuz sene hizmet verdikten sonra 1189/1775'te çocukları daha küçük yaşta iken vefat etmiştir.⁴¹⁸

Mehmed Ziyâ Bey'in ifadesine göre; Ebu Bekir Dede kendisine, daha sonra XIX. yüzyıla girildiğinde de Yenikapı Dergâhı postnişinliğini yürütecek olan, büyük oğlu Ali Nutkî Dede'yi halife olarak seçmiştir.⁴¹⁹

Ali Nutkî Dede, 5 Muharrem 1176'da (27 Temmuz 1762) Yenikapı Dergâhı bitişindeki evlerinde dünyaya gelmiştir. Annesi Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Kutbü'n-nâyî Osman Dede'nin kızı Saîde Hanım'dır.⁴²⁰ Doğumundan bir müddet sonra amcası Ömer Dede'nin oğlu semâzenbaşı Sahîh Ahmed Dede (ö. 1228/1813)'nin himayesine verilmiş, Sahîh Ahmed Dede'nin terbiyesi altında sekiz yaşında Kur'an okumaya başlamış ve on dört yaşlarına kadar ilm-i hal ve akîde-i İslamiyye dersleri almaya devam etmiştir.⁴²¹

⁴¹⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 142. Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 442-443.

⁴¹⁵ *Defter-i Dervîşân II*, s. 28-29.

⁴¹⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 143; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265.

⁴¹⁷ Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye*, Fatih Millet Kütüphânesi, Ali Emiri Yazmaları, nu: 756, s. 378. Saîde Hanım aynı zamanda Ebu Bekir Dede'nin halasının yani Seyyid Ahmed Efendi'nin kız kardeşinin kızıdır. Yenikapı ve Galata Mevlevîhânesi şeyh aileleri arasındaki bağılık bu evlilikle bir kez daha perçinleşmiştir. Nitekim ileride Ebu Bekir Dede'nin yeğenleri yani Ömer Dede'nin çocukları Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh oldukları gibi, nitekim Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Gavsî Ahmed Dede de Ali Nutkî Dede'nin teyzesi Fahrunnisâ Hanım'ın oğludur. İstanbul Mevlevî dergâhları arasındaki bu tür aile bağları ileride bahsedileceği gibi XIX. yüzyılda da devam etmiştir. *Defter-i Dervîşân II*, s. 39.

⁴¹⁸ *Sicill-i Osmânî*, I, 181.

⁴¹⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 158; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 259-260.

⁴²⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 144; Nuri Özcan "Ali Nutkî Dede", *DİA*, II, 423.

⁴²¹ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 444; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 144; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*,

Babasının 3 Receb 1189/30 Ağustos 1775 tarihinde vefatı üzerine, Ebu Bekir Çelebi Efendi tarafından kendisine destâr giydirilerek dergâha şeyh tayin edilmiş fakat yaşının küçük olması sebebiyle dergâhın idaresi “sinleri şebâbetinden âzâde oluncaya kadar” Sahîh Ahmed Dede tarafından yürütülmüştür.⁴²²

III. Selim dönemi Mevlevî şeyhlerinden Ali Nutkî Dede,⁴²³ otuz sene şeyhlik makamında bulunduktan sonra Cemaziyelevvel 1219’da (Ağustos 1804) kırk üç yaşında dergâhtaki odasında vefat etmiş ve dergâh haziresinde, Sâfi Mûsâ Dede ile Abdurrahim Efendi’nin ayak ucuna defnedilmiştir.⁴²⁴

Vefatından sonra aynı dergâha postnişin olan Abdülbâkî Nâsır Dede, Ali Nutkî Dede’nin vefatını, Ali Nutkî Dede’nin telif ettiği ve daha sonra kendisinin telifine devam ettiği *Defter-i Dervîşân II*’a şöylece not düşmüştür: “*Birâderim eş-Şeyh Ali Dede Efendi’nin vefatı sene 1219 şeb-i pençsembe rebî’i mâh-ı Cemâziye’l-evvel Temmuzun yirmi sekizinci gecesi saat üçü geçerek vefat eyledi. Merhum bir hafta mikdarı hasta olub, hastalığında hânesinden dergâha gelip, iki üç gün dergâhta oturup, dergâhta hüccresinde vefat eylemiştir. Dergâh-ı Şerifte Türbe-i Şerifin Çelebi Ebu Bekir Efendi Hazretlerinin ayakları ucunda defnolunmuştur. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi’aten. Afife Hanım nâm kebire bir kerimesi kalmıştır. Sellemehullaah.*”⁴²⁵

Uzun yıllar Yenikapı Mevlevîhânesi’nde bulunan dergâh kütüphânesinin sorumluluğunu da üzerinde taşımış olan Ali Nutkî Dede⁴²⁶, derin ilmi, mütevâzî kişiliği ile otuz senelik şeyhliği müddetince herkesin hürmetini kazanmış, devrinin

II, 423.

⁴²² Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 444; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 144; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 423. Sahîh Ahmed Dede daha sonra, Ali Nutkî Dedenin küçük kardeşi Seyyid Abdülbâkî Dede’nin meşihatının bidâyetinde Nûmân isminde bir dervîşin dergâhtan uzaklaştırılıp uzaklaştırılmaması meselesi üzerine ortaya çıkan ihtilaf sebebiyle tekkeyi terk ederek, Şehremini civarındaki evine çekilmiştir. Vakur ve şeyhâne tavırlarıyla maruf olduğundan buraya bazı dervîşler ve müntesibin-i ricalden çokları gelip gitmeye ve mübarek gecelerde ism-i celâl okumaya başlamışlar ve Sahîh Ahmed Dede’nin hânesi adeta bir tekke halini almıştır. Vefatı da bu evde vuku’ bulmuştur. Yenikapı Mevlevîhânesinin karşısındaki mezarlığa defnedilmiş daha sonra 1235/1820 senesinde Halet Efendi tarafından mezarı üzerine bir türbe yaptırılmıştır. *Defter-i Dervîşân II*, s. 86; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 145-146. Ayrıca Sahîh Ahmed Dede’nin hayatına dair geniş bilgi için bk. Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 442-443; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 181-191; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265-266.

⁴²³ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, V, 206; *Semâhâne-i Edeb*, s. 236.

⁴²⁴ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 444; *Defter-i Dervîşân I*, s. 28; *Sicill-i Osmânî*, II, 190; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 146; Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 415; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 423. Sandukasının üzerindeki levhada şunlar yazılıdır:

Hüzn ile Es’ad dedim tarihi

Huû deyip Mevlaya döndü şeyh Ali. 1219/1804

Bir başka tarih:

Çâr ile tarih çıktı cennete

Göçtü Seyyid Şeyh Ali Mevlevî. 1219/1804. bk. M. Ziyâ, a.g.e., s. 147.

⁴²⁵ *Defter-i Dervîşân I*, s. 28a.

⁴²⁶ *Defter-i Dervîşân*’daki mühtürlere biri şöyledir: “*Eminü’l-kütüp el-fâkîr Şeyh es-Seyyid Ali el-Mevlevî Mevlevîhâne-i Bab-ı Cedîd*” *Defter-i Dervîşân I*, vr. 1b.

belli başlı şeyhleri arasında yer almış, şiir ve mûsiki dallarındaki maharetleri, zamanın sanat çevrelerince takdir edilmiştir. Bazı kaynaklarda önce babasının verdiği “Memiş”, daha sonra “Nutkî” mahlasıyla manzumeler yazdığı kaydedilmektedir.⁴²⁷

*Nutkî görebilsen ne verirsin bana yâri
Zîra görünürse bana yâr sana nihândır.*⁴²⁸

Semâhâne-i Edeb’ de ise zikredilen bir gazeli şöyledir:

*Bilmem ne zaman dil ola vaslınla müşerref
Zira ki firakinla derûnum yanagandır
Elden koma sabrı ki cihanda neler olmaz
Elbette niyaz ehline çok nâz olagandır
Gayb eylemeniz subha değin nâle vü zârım
Yalvarmak için yâre o bir başka zamandır.*⁴²⁹

Esrar Dede, *Tezkire*’sini tamamladığı zaman hayatta olan Ali Nutkî Dede ile ilgili “*Elân ol hangah-ı refiada meşihat buyurmaktadırlar. Evsâf-ı âliyyeleri ma’lûm-i hakâik-i ihvândır.*” kaydını düşmüştür.⁴³⁰

Ali Nutkî Dede meşîhati müddetince Mevlevî tarihinde mûsiki ve edebiyat alanlarında ün yapmış bir çok kişinin yetişmesinde, dergâha intisap ederek veya muhip sıfatıyla, bir çok zevatın Mevlevî terbiyesi almasına önder olmuştur.⁴³¹ Bunlar arasında Konya’da başladığı çilesinin İstanbul’da Yenikapı dergâhında tamamlayan ve devrinin büyük şairlerinden olan Galata Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Galib’i ve zaman zaman dergâha devam eden Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi’yi, Vak’anüvis Pertev Efendi, Mehmed Saîd Hâlet Efendi, şuarâdan Hayret Efendi, Süleyman Neşâtî, Musâhib Seyyid Ahmed Ağa’yı bilhassa zikretmek gerekir.⁴³²

Ali Nutkî Dede’nin bestelediği ve ölümünden bir ay kadar önce dergâhta okunan “Şevk-i Tûrâb” Mevlevî âyinini talebesi olmasına rağmen İsmâil Dede’ye ithaf etmesi de, aralarındaki samimiyetin bir neticesidir.⁴³³

Zamanının sanat zevkiyle yetişmiş, hat, mûsikî ve şiir dallarında eserler vermiştir. 1203/1788’de talik hattı ile istinsah ettiği *Neşâtî Dîvânı* Süleyman Neşât

⁴²⁷ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 444; Mehmet Ziyâ, Dedenin kendi el yazısıyla tertib ettiği bir mecmuası olduğu ve şiirlerini buraya topladığını nakletmektedir. Fakat bu mecmuanın nerede olduğuna dair bilgi vermemektedir. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 147.

⁴²⁸ Şemseddin Sami, *Kâmusu’l-A’lâm*, İstanbul 1306-1311, VI, 4584.

⁴²⁹ *Semâhâne-i Edeb*, s. 236.

⁴³⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 147.

⁴³¹ Ali Nutkî Dede zamanında; Bostancıbaşı Ferhat Ağa (ö. 1213/1798), şuarâdan Hayret Efendi ve Hâlet Efendi 1779’da arakiye, 1787’de de sikke giymiştir. Bk. *Defter-i Dervişan I*, vr. 15b.

⁴³² *Defter-i Dervişan I*, s. 1; Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tetkik u Tahkik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Yazmaları. nu: 1242/1, s. 2b; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 144; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 423.

⁴³³ Rauf Yekta, *Dede Efendi- Esâtiz-i Elhân*, 3. Cüz, İstanbul 1341, s. 127-128; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 423.

Efendi'nin şiir severler tarafından sürekli hatırlanmasına sebep olmuştur.⁴³⁴

Günümüze bıraktığı en önemli eseri ise, kendi türünün ilk örneğini taşıyan ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bir çeşit günlüğü olan *Defter-i Dervîşân I* isimli defteridir. Vefatı üzerine yarım kalan bu eser kardeşi Şeyh Abdülbaki Nâsır Dede tarafından tamamlanmıştır. Bu defterde Ali Nutkî Dede yaşadığı dönemde, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde ve dışarıda olup biten olayları tarihleriyle birlikte notlar halinde kaydetmiştir.⁴³⁵

Burada hemen şunu belirtelim ki, Abdülbâkî Gölpınarlı'nın da işaret ettiği gibi, iki adet *Defter-i Dervîşân* bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Süleymâniye Kütüphânesi Nafiz Paşa Bölümü'nde 1194 numara ile kayıtlı olan ve Ali Nutkî Dede tarafından yazılan ve vefatıyla birlikte kardeşi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin tamamladığı defterdir. İkinci *Defter-i Dervîşân* ise, aslı Rûsûhi Baykara'da bulunan⁴³⁶ ve muhtemelen bu kaynaktan fotokopi edilen ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphânesi'nde 18112 numara ile kayıtlı olan defterdir. Gölpınarlı bu defterin aslının Seyyid Nâsır Abdülbâkî Dede'ye ait olduğunu ve daha sonra bu deftere Yenikapı Dergâhı şeyhlerinden Receb Hüseyin Hüsnü Dede, Abdurrahim Kühî Dede (ö. 1247/1831), Osman Selahaddin Dede (ö.1304/1886) ve Celâleddin Dede(ö. 1326/1908)' ve Abdülbâkî Dede (Baykara)'nın da notlar düştüğünü belirtmektedir ki⁴³⁷ bu ikinci defterin içindeki olaylarla birlikte verilen tarihler de buna işaret etmektedir.⁴³⁸

2. Abdülbâkî Nâsır Dede (1236/1821)

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ebu Bekir Dede'nin ikinci oğlu⁴³⁹, Ali Nutkî Dede'nin küçük kardeşi olan Abdülbâkî Nâsır Dede bu dergâhın on beşinci postnişinidir.⁴⁴⁰

İstanbul'da, Yenikapı Mevlevîhânesi civarında bulunan evlerinde 1179/1765'te dünyaya gelmiştir.⁴⁴¹ Annesi Saîde Hanım'dır.⁴⁴² İlk öğrenimini babasından yapan

⁴³⁴ Süleyman Neşat Efendi, *Neşâtî Divânı*, Süleymaniye Kütüphânesi, Nafiz Paşa Yazmaları, nu: 942; Saadettin Nuzhet Ergun, *Neşâtî*, İstanbul 1933, s. XLVII.

⁴³⁵ Bk. *Defter-i Dervîşân I*, vr. 1b, 4b, 7b, 10b, 24b, 53b.

⁴³⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* s. 252, 254.

⁴³⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 254.

⁴³⁸ Bu gün Defter-i Dervîşân II'nin bir fotokopi nüshası İSAM Kütüphânesi, Kayıt no. 18112'de, bir fotokopisi de biz de bulunmaktadır. Ayrıca, *Defter-i Dervîşân* ile ilgili geniş bilgi için bk. Nuri Özcan, "Defter-i Dervîşân", *DİA*, IX, 90-91.

⁴³⁹ Ebu Bekir Dede'nin üç çocuğu vardır. Ali Nutkî Dede, Abdülbâkî Nâsır Dede ve Abdurrahman Kühî Dede. Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Ansiklopedisi*, İstanbul 1969, I, 32-33.

⁴⁴⁰ *Semahâne-i Edeb*, s. 232; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 148; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 257-258; Nuri Özcan, "Abdülbâkî Nâsır Dede", *DİA*, II, 199.

⁴⁴¹ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, V, 206a.

⁴⁴² *Defter-i Dervîşân II*, s. 31; İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 24.

Abdülbâkî Dede, babasının 1189/1775'te vefatından sonra Arapça ve Farsça öğrenmeye başlamış, Farsça'dan tercüme ettiği Ahmed Eflâkî'nin *Menâkabü'l-Ârifin* isimli eserinin girişinde “âcizâne tâkatim yettiği kadar Fars dilini öğrendikten sonra Arap diline başladım” şeklindeki kayıt düşmüştür.⁴⁴³ Farsça, Arapça ve dini bilgilerini Milas müftüsüzâde Halil Efendi'den öğrenmiştir.⁴⁴⁴

Babasının vefatından bir yıl sonra, yani 1190/1776'da dergâhta semâ meşkedip ayine girmeye başlayan Abdülbâkî Dede,⁴⁴⁵ mûsikî bilgisini de dergâhtaki mûsikîşinaslardan tahsil etmiş, bir sürede Hammamîzâde İsmail Dede Efendi'den de ney meşk ederek⁴⁴⁶ kendisini geliştirmiştir.⁴⁴⁷ Babasının vefatı esnasında on yaşlarında olması, o tarihte ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin de yaşının küçüklüğü sebebiyle, eğitim ve öğretimiyle Ali Nutkî Dede'de olduğu gibi, Sahîh Ahmed Dede ilgilenmiştir.⁴⁴⁸

Ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin şeyhliği sırasında genç yaşta dergâhın neyzenbaşılığı görevini üstlenmiş⁴⁴⁹ ve 1209/1794 tarihinde kardeşlerinin izniyle⁴⁵⁰ Yenikapı Dergâhı kafescisi Şerife Ayşe Hanım'ın kızı Şerife Nefise Hanım'la evlenmiş⁴⁵¹, bu evlilikten Ebu Bekir Şaban⁴⁵², Seyyid Ebû Bekir, Seyyid Muhammed⁴⁵³, Hüseyin Receb, Osman Selahaddin, isimlerinde beş oğlu ve Ayşe Sıdika isminde bir kızı olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Çocuklarından Hüseyin Receb Dede ve Osman Selahaddin Dedeler daha sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuşlardır.⁴⁵⁴

Abdülbâkî Dede'nin kızı Ayşe Sıdika Hanım ise, 1227/1812 doğumludur. 1244/1838 yılında dergâh hücrenişinlerinden Hacı Mehmed Ârif Dede ile evlenmiş, bu evlilikten “Râhatü'l-Ervâh Ayini” bestekarı Ahmed Hüsameddin Dede (ö. 1318/1900) doğmuştur.⁴⁵⁵

⁴⁴³ *Tercüme-i Menâkabü'l-Ârifin*, Stüleymâniye Kütüphânesi, Nafiz Paşa, Kayıt no: 1126, s. 1b.

⁴⁴⁴ Davud Fatin, *a.g.e.*, s. 389; Nuri Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

⁴⁴⁵ *Defter-i Dervîşân I*, s. 7.

⁴⁴⁶ *Esâtiz-i Elhân*, 3. Cüz, s. 133.

⁴⁴⁷ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 206; Nuri Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

⁴⁴⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁴⁹ *Sefîne-i Evliyâ*, s. 206; *Türk Mûsikî Antolojisi*, II/637.

⁴⁵⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 148

⁴⁵¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 32; *Hoş Sadâ*, s. 24. Nefise Hanım 1234/1819 senesinde vefat etmiştir. bk. *Defter-i Dervîşân II*, a. yer.

⁴⁵² Bu oğlu 1228/1813 yılında on beş yaşında hummadan vefat etmiştir. *Defter-i Dervîşân II*, s. 31.

⁴⁵³ Bu iki oğlu da birer yıl arayla 1231-1232/ 1816-1817 senelerinde vefat etmişlerdir. *Defter-i Dervîşân II*, s. 32

⁴⁵⁴ *Defter-i Dervîşân II*, s. 22. Ayrıca bk. Fatma Adile Aksu, *Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tetkîk ü Tahkîk*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1988, s. 30.

⁴⁵⁵ *Defter-i Dervîşân II*, s. 69a, 28b; *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, II, 494; Nuri Özcan, “Ahmed

Esrar Dede'nin muâsırı ve hemdemi olarak onun teşviki üzerine şiirdeki maharetini ortaya koyan bir *Dîvan* tertip etmiştir.⁴⁵⁶

Ali Nutkî Dede'nin 1219/1804 yılında vefatı üzerine, aynı yıl 16 Cemaziyelevvel 1219 (24 Ağustos 1804) tarihinde Çelebi Hacı Mehmed Efendi tarafından sikke destarlanarak Yenikapı Mevlevîhânesi meşîhatine tayin edilen⁴⁵⁷ Abdülbâkî Dede'ye, postnişin tayin edilmesinden on yıl sonra 1229/1814'te Kazasker Mekkizâde Mustafa Asım Efendi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi'nin mütevelliliği verilmiştir.⁴⁵⁸ Vazifesi müddetince dergâhta 11 Cemaziyelevvel 1233/1818 tarihinden itibaren haftanın Salı ve Cumartesi günleri *Mesnevî* okutmaya başlamış ve bu görev yaklaşık iki yıl sürmüştür.⁴⁵⁹

Bu dönemde dergâhta vazifeli olan Mevlevîler şunlardır: Türbedâr ve Kayyım-ı sema'hâne Filibeli Derviş Hüseyinî, Duacı ve Neyzenbaşı Derviş Seyyid Ali, Aşırhan Kerestecizâde Derviş Mustafa Nuri, Meydancı ve Duacı Konevî Derviş Ali, İmam Konevî Derviş Ali, Meydancı Derviş Osman, Müezzinbaşı (daha sonra) Kerestecizâde Derviş Mustafa Nuri, Bevvâb Halebli Kandilci Derviş Salih⁴⁶⁰, Müezzin-i sâni Edirneli Derviş Hüseyin, Türbedâr İstanbullu Derviş Mustafa, Kayyım-ı Sema'hâne (daha sonra) Derviş Osman, Sebilci Karahisârî Derviş Ahmed, Semazenbaşı Abdülkadir Efendi, İmam (daha sonra) Edirneli derviş Hüseyinî, Duâcı (daha sonra) Abdülkadir Efendi, Türbedâr Kazancı Derviş Muhammed Emin, Müezzin-i Sani Derviş Süleyman, Edirneli Derviş Hüseyin (daha sonra) Türbedâr daha sonra Neyzenbaşı, Karahisari Sebilci Derviş Mustafa (daha sonra) Müezzin-i sâni, Mutfak hizmetlilerinden Üsküdarlı derviş Ali Kandilci, Müezzin-i sâni (daha sonra) Karahisari Derviş Mustafa, Semâzenbaşı Derviş Muhammed Sadık, daha sonra Aşçıbaşı, Meydan hizmetlilerinden Kırmımlı derviş Osman bevvab.⁴⁶¹

Yine Abdülbâkî Nâsır Dede, zamanında dergâha gelip matbahta çileye soyunan, başlarına sikke ve arakiye tekbirlenen, meşkini tamamlayıp semaya giren dervişlerin isimleri *Defter-i Dervişân II* ye kaydetmiştir.⁴⁶²

Abdülbâkî Nâsır Dede, bu dergâhta on yedi sene şeyhlik makamında bulunduktan sonra elli altı yaşında, 20 Cemaziyelevvel 1236 (25 Mart 1821 Pazar) günü saat beşte vefat etmiş, vefatına Safâî; "*Âlem-i lâhûta can attı bu dem Bâkî*

Hüsameddin Dede", *DİA*, II, 92.

⁴⁵⁶ *Semahâne-i Edeb*, s. 236-237.

⁴⁵⁷ *Defter-i Dervişân I*, s. 2

⁴⁵⁸ *Defter-i Dervişân II*, s. 30b; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 150-151; *Hoş Sadâ*, s. 24; Nuri Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

⁴⁵⁹ *Defter-i Dervişân II*, s. 21.

⁴⁶⁰ 4 Safer 1235/1820 senesinde vefat etmiştir. *Defter-i Dervişân II*, s. 81.

⁴⁶¹ *Defter-i Dervişân II*, s. 26-27. Bu görev dağılımı ve dergâh içindeki görev değişiklikleri 1229/1814-1236/1820 tarihleri arasına aittir.

⁴⁶² Bu kayıtlar arasında, toplumun her kademesinden; devlet erkanından esnaflara kadar bir çok kimsenin isimleri bulunmaktadır. Bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 7-23. 1229/1813-1235/1819 yılları arası.

Dede” mısrası tarih düşmüş ve ağabeyi Ali Nutkî Dede’nin yanına defnedilmiştir.⁴⁶³

Esrar *Dede*’nin “*İnşâallah elsine-i selâsede sâhib-i dîvân olurlar*”⁴⁶⁴ diye kendisine duâda bulunduğu Abdülbâkî Nâsır Dede, ulûm-ı riyâziyyede, özellikle mûsikîye teâlluk eden elhân ve sadâda, sahib-i hüner olduğundan İsfahân ve Acem Bûselik makamında iki âyin bestelemiştir. Şevk-i Turâb ayini de kendisine aittir.⁴⁶⁵

Kaynaklarda kendisinden tazikle bahsedilen Abdülbâkî Nâsır Dede’nin meclislerinde bulunmak bir mazhariyet sayıldığı belirtilmektedir.⁴⁶⁶ Meşîhatte bulunduğu dönem içerisinde Yenikapı Mevlevîhânesi tam anlamıyla mûsikî konservatuarına dönüştürmüş, Türk mûsikîsi konusundaki derin bilgisi nedeniyle dergâhta geniş bir sanat çevresi oluşmuştur. Dede Efendi’ye ney ve dinî mûsikîsi dersleri vermiş ve II. Mahmud zamanında padişahın huzurunda icrâ olunan küme fasıllarında bulunmuştur.⁴⁶⁷

Abdülbâkî Nâsır Dede’nin Mevlevî şeyhleri arasında özel bir yeri vardır. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde bir otorite olduğunu gösteren yetiştirdiği talebeler, tasavvuf, edebiyat ve mûsikî alanında telif ettiği ve bestelediği eserlerle şöhret bulmuş ve her iki padişahın da yakın ilgi görmüştür.⁴⁶⁸ Dönemin devlet erkanından, Fuad Köprülü’nün “*Klasik nazmın Tanzimat’tan önceki son üstadı*” diye tÂrif ettiği Keçecizâde İzzet Molla da Abdülbâkî Dede’nin mürididir.⁴⁶⁹

Devrinin padişahlarıyla kurmuş olduğu yakınlık neticesinde, II. Mahmud döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi himmet-i padişahî ile esaslı bir tamir geçirmiş, dergâhın semahâne ile türbesi yeniden yaptırılmıştır. Abdülbâkî Nâsır Dede’nin *Defter-i Dervîşan II*’a ayrıntılarını da yazdığı bu tamir o zamanlar Nişancıbaşı görevinde bulunan Hâlet Efendi ve Şehremini Hayrullah Efendinin bir urgana bağlanmış taşı yerine koymalarıyla, Abdülbâkî Nâsır Dedenin de dua ve gülbankıyla 1231/1816 Şa’ban ayında başlamış⁴⁷⁰ ve 9 Cemaziyelûla 1232/1817 tarihinde padişahın, ve İstanbul’da bulunan bütün meşayihinde teşrifleriyle icra edilen bir mevlid merasimi sonunda açılmıştır.⁴⁷¹

⁴⁶³ *Defter-i Dervîşan II*, s. 88; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 207; Ayvansarayî, a.g.e., I, 230; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâya*, s. 85; *Sicill-i Osmânî*, II, 190; M. Ziyâ, a.g.e., s. 152-153; *Hoş Sadâ*, s. 24; S. N. Ergin, a.g.e., II, 415-420. Osmanlı Müellifleri, vefat tarihini yanlış olarak hicri 1226/1811 olarak vermektedir. bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 39

⁴⁶⁴ Esrar Dede, a.g.e., s. 378.

⁴⁶⁵ M. Ziyâ, a.g.e., s. 148; *Hoş Sadâ*, s. 25-27.

⁴⁶⁶ Ahmed Atâ, *Atâ Tarihi*, III, 193.

⁴⁶⁷ E. Işın, a.g.m., s. 129. Nuri Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199.

⁴⁶⁸ *Osmanlı Müellifleri*, I, 39; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199.

⁴⁶⁹ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, İstanbul ty, II, 834. Keçecizâde İzzet Molla’nın hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. İbnülemin Mahmud Kemâl, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, ty, s. 735-756; A.Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul 1988, s. 88-93; İbrahim Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, Ankara 1989, s. 1-45.

⁴⁷⁰ *Defter-i Dervîşan II*, s. 46.

⁴⁷¹ *Ayvansarayî*, a.g.e., I, 330. Abdülbâkî Nâsır Dede dergâhın geçirdiği bu tamirle ilgili detaylı

Bu tamir neticesinde yarım kalan bazı mekanların tamiri de 30 Zilkade 1232/1817 tarihinde tamamlanmış ve bütün bu tamirat için 33474 kuruş harcanmıştır.⁴⁷²

Abdülbâkî Dede'nin başlıca eserleri şunlardır:

1. *Tercüme-i Menâkıbü'l-Ârifin*

Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin* adlı eserinin Farsça'dan tercümesidir. Sahih Ahmed Dede'nin teşvikiyle ve bazı ilavelerle 1793-1797 tarihleri arasında tercüme etmiş⁴⁷³ ve III. Selim'e ithaf edilmiştir. Müellif nüshası, talik hattıyla 670 sayfa ve Süleymâniye Kütüphânesi Nafiz Paşa 1126 numarada kayıtlı olan kitabın⁴⁷⁴ bir diğer nüshası da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi'nde Emanet Hazinesi 1205 numarada bulunmaktadır.⁴⁷⁵

2. *Defter-i Dervişân II*

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Ali Nutkî Dede tarafından dergâha intisab edenlerin kayıtlarının tutulduğu ve dergâh dışında cerayan eden bazı olayların not alındığı defteri, aynı usul üzere Abdülbâkî Dede devam ettirmiştir. Müelliflerin hattı ve talik yazısıyla telif edilen ve tek nüsha olan eser, Süleymâniye Kütüphânesi Nafiz Paşa Bölümü 1194 no'da kayıtlı bulunmaktadır.⁴⁷⁶ *Defter-i Dervişân II* ise; Abdülbâkî Dede'nin 1231/1815 tarihinden vefatına kadar dergâhın derviş kayıtlarına devam ettiği diğer bir defterdir. Vefatından sonra bu deftere dergâhın diğer şeyhleri sırasıyla Hüseyin Hüsni Dede, Abdürrahim Kühî Dede, Osman Selahaddin Dede, Mehmed Celaladdin Dede ve Abdülbâkî (Baykara) Dede kayıtlar düşmeye devam etmişlerdir. Şu an bir fotokopi nüshası İSAM Kütüphânesinde (nr. 18112) bulunmaktadır.⁴⁷⁷

3. *Şerh-i Ta'rib-i Şâhidî*

Yenikapı Mevlevihânesi şeyhlerinden Sâfi Mûsâ Dede'nin te'lifi olan Tuhfe-i Şâhidî adlı Arapça eserine Abdülbâkî Dede'nin 1798-1800 yılları arasında yazdığı Türkçe şerhtir. Bu eser Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphânesine vakfedilmiştir. Tek nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Nafiz Paşa Bölümü 1483 numarada bulunan eser,

bilgiyi, dergâhın bütün unsurlarının tamirine başlanılıp bitirildiği tarihleriyle birlikte vermektedir. *Defter-i Dervişân II*, s. 46-57.

⁴⁷² *Defter-i Dervişân II*, s. 70.

⁴⁷³ Saadettin Nüzhet, *Mevlânâ*, İstanbul 1932, s. 36. Mehmed Önder-İ. Binark-N. Sefercioğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası*, Ankara 1974, II, 290.

⁴⁷⁴ Süleymaniye Kütüphânesi'nde bulunan nüsha 220x152-160x85 ebadında 670 yapaktır. Taalîk, miklebli, şemseli, koyu kahverengi meşin ciltlidir. Bk. *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, 290-291.

⁴⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, "eş-Şeyh Nâsır Abdülbâkî el-Mevlevî ve Tetkîk ü Tahkîk'i", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, (2-4 Aralık 1991 Ankara), Ankara 1992, s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; Fatma Adile Başer, "Yenikapı Mevlevihânesi Şeyhi, Mûsikîşinas Abdülbâkî Nâsır Dede", *İstanbul Araştırmaları*, Sy.: 3, İstanbul 1997, s. 200.

⁴⁷⁶ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199.

⁴⁷⁷ Geniş Bilgi İçin bk. Nuri Özcan "Defter-i Dervişân", *DİA*, IX, 90-91; F. A. Başer, a.g.m., s. 201.

Talikh hatla on yedi satır esasına göre yazılmış, kırmızı meşin ciltli ve 249 varaktan ibarettir.⁴⁷⁸

4. *Dîvân-ı Eş'âr:*

Şairliğiyle de ün yapmış olan Abdülbaaki Dede'nin 1794 tarihinden itibaren kaleme aldığı ve 3000 beyitten oluşan müellif hatlı nüshası, talik hattıyla yazılmış olup Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 941 numarada kayıtlıdır.⁴⁷⁹

5. *Tahrîriyetü'l-Mûsikî:*

Abdülbâkî Nâsır Dede tarafından icat edilen, nota sistemini açıklayan ve bu nota sistemiyle yazılmış dört besteyi ihtiva eden eser, 1807 yılında III. Selim'e takdim edilmiştir. Müellif hattıyla olan bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 1242/2'de kayıtlı bulunmaktadır.⁴⁸⁰

6. *Tetkîk ü Tahkîk:*

136 makam ve 21 uusulün kısaca açıklandığı mûsikî nazariyesine ait bu eseri, Abdülbâkî Dede dervişliği döneminde telif etmiş ve 1795 yılında tamamlayıp, III. Selim'e takdim etmiştir. Bir çok istinsah nüshaları bulunan eserin müellif nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Bölümü 1242/1 numarada kayıtlı bulunmaktadır.⁴⁸¹

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Süleymaniye Kütüphanesi Ekrem Karadeniz Koleksiyonu, nr. 4, sayfa 47-53 ve nr. 15, sayfa 62-71 arasında *Acem Bûselik Âyini* isimli iki matbu bestesi bulunmaktadır.⁴⁸²

Ayrıca Mehmed Ziyâ; *Edvâr Risâlesi* isminde bir eserinin daha bulunduğu ve 1906 yılında yanan Yenikapı Dergâhı Kütüphanesi'nde olduğundan da bahsetmektedir.⁴⁸³

3. Receb Hüsni Dede (ö. 1245/1826)

Abdülbâkî Dede'nin vefatıyla yerine postnişin olan Receb Hüsni Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin on altıncı postnişinidir. 1215/1801 tarihinde doğan Hüsni Dede Abdülbâkî Dede'nin oğludur.⁴⁸⁴ 1231/1816 senesinde babasının

⁴⁷⁸ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 200.

⁴⁷⁹ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 201.

⁴⁸⁰ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 201.

⁴⁸¹ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 70-71; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 199.

⁴⁸² F. A. Başer, a.g.m., s. 198.

⁴⁸³ M. Ziyâ, a.g.e., s. 150.

⁴⁸⁴ M. Ziyâ doğum tarihini 1225/1811 olarak vermektedir. Dede'nin 1245/1830 tarihinde 29

gözetiminde sema'hâneye girmiştir.⁴⁸⁵

Abdülbâkî Dede'nin vefatı üzerine meşihat makamına kardeşi Abdurrahim Dede'nin geçmesi ustülden iken, kendisinin cezbe halinde bulunmasından dolayı bu makama Saîd Hemdem Çelebi tarafından 1236/1820 tarihinde Hüsni Dede tayin edilmiştir.⁴⁸⁶

Üstün ahlaki yapısı, fazileti ve doğruluğu ile tanınan Hüsni Dede, dokuz sene süren şeyhliği müddetince şeriat ve tarikat usullerine olan bağlılığı sebebiyle herkesin hürmet ve teveccühünü kazanmıştır. Şeyh Osman Selahaddin Dede'nin mürebbisi, herkes tarafından ârif olarak bilinen Sadık Dede, Receb Hüsni Dede'nin huzuruna girdiği zaman kendisine fevkaledi hürmet gösterdiği rivayeti⁴⁸⁷ de kemâline işaret etmektedir.

Zevcesinden ayrıldıktan sonra yakalandığı verem hastalığı neticesi, yirmi sekiz yaşlarında iken, 1245 Ramazan'ının son günlerinde (Mart1830) vefat etmiştir.⁴⁸⁸

Receb Hüsni Dedeni'nin *Defter-i Dervîşân II*'a kaydettiği mevlevîlere bakıldığında, tarîkate o dönemde daha önce olduğu ve sonra da devam ettiği gibi toplumun her kesiminden insanların intisabı ve devlet erkanından olan zevatın da Mevlevîliğe teveccüh ettiği dikkat çekmektedir.⁴⁸⁹

4. Abdurrahim Kühî Dede (1247/1831)

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ebu Bekir Dede'nin en küçük oğlu, Ali Nutkî ve Abdülbaki Nâsır Dede'nin kardeşi olan Abdurrahim Dede, bu dergâhın on yedinci postnişinidir.⁴⁹⁰

1183/1769 yılında Yenikapı civarındaki evlerinde dünyaya gelmiştir. Altı yaşında iken babası vefat ettiği için büyük ağabeyi Şeyh Ali Nutkî Dede'nin himayesinde tasavvuf, edebiyat, mûsikî dersleri alarak yetişmiştir. Gayet rakîk,

yaşında vefatı bilindiğine göre doğru doğum tarihi 1215/1801 olması gerekmektedir. Bk.; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 153.

⁴⁸⁵ *Defter-i Dervîşân II*, s. 10.

⁴⁸⁶ *Defter-i Dervîşân II*, s. 88; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 161. *Defter-i Dervîşân*'a Receb Hüsni Dede'nin meşihata tayinine dair kendi el yazısıyla düştüğü not şöyledir: "Şubat Pazar gecesi Hâlet Efendi tarafından meşihat haberi gelip, ferdası Pazar günü sertabbah Sadık Dede ile maan Hâlet Efendinin yanına varıp, meşihatnâmeyi Sadık Dedeye verip oda Kasımpaşa Şeyhi Ali Dedeye verip, şeyh Ali Dede dahi fakire verip, mah-ı mezbûrun on beşinci Pazartesi günü iclas ve mukabele-i şerifeye bed' olunmuştur. 14 Cemadiyelahir 1236/1821. bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 88.

⁴⁸⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 153-154.

⁴⁸⁸ Ayvannsarayî, *a.g.e.*, I, 230; *Sicill-i Osmânî*, II, 190; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁸⁹ Receb Hüsni Dede, kendi el yazısıyla 1236/1821-1245/1830 dergâha girenleri kaydetmiştir. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 91-92, 101, 110, 112-115.

⁴⁹⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 154. *Sicill-i Osmânî*'de "Ali Dede'nin oğludur." kaydı varsa da bu yanlıştır ve Ali Nutkî Dede'nin üç oğlundan biri olan Abdurrahim'le karıştırılmıştır. Bk. *Sicill-i Osmânî*, III, 334.

müessir ve latîf bir sese sahip olduğundan bir müddet sonra da dergâhın kudümzenbaşılığına getirilmiştir.⁴⁹¹

Böylece aynı anda Yenikapı Mevlevîhânesi'nde aynı aileden Ali Nutkî Dede şeyh, küçük kardeşi Abdülbaki Nâsır Dede neyzenbaşı ve en küçük kardeş Abdurrahim Dede de kudümzenbaşı olarak bulunmuşlardır ki, bu durum mevlevîler de özellikle de İstanbul mevlevîliğinde XIX. yüzyıla has bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Abdurrahim Künhî Dede'nin Şerife Ayşe Hanım'la olan evliliğinden, Abdülkerim Kadri, ismini Ali Nutkî Dede'den alan Ali Efendi ve Fatma isminde üç çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁹² *Defter-i Dervîşân II*deki kayıtlar göre; 1231/1815'de eşinin vefatından sonra, yaptığı ikinci evliliğinden de, Mehmed Nazîf, Abdülhalim, Mehmed Rıza ve Hâşim isminde dört evladının daha dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.⁴⁹³

Abdurrahim Dede, gayet tesirli ve güzel sesli, mûsikîye ileri derecede meyli olan, hatta "fenn-i mûsikîde ikinci Fârâbî" sıfatıyla tanınacak kadar usta bir zat⁴⁹⁴, bununla beraber de cezbeli mizaca sahip bir derviştir. Esrar Dede'nin naklettiğine göre, III. Selim, Abdurrahim Dede'yi kudümzenbaşı görevinde bulunduğu sırasında sesinin güzelliği ve mûsikîdeki mahareti sebebiyle saraya almak istemiş, kendisi de bunu arzuladığı halde, bir ayin esnasında şeyhi Ali Nutkî Dede'nin bir "nazar"ı ile cezbe kapılmış ve bu sebeple saraya girmesi mümkün olmamıştır.⁴⁹⁵ Cezbeli hali Ali Nutkî Dede'nin vefatından sonra da devam etmiştir. Bu hali sebebiyle ağabeyi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin vefatından sonra meşihat makamına geçmesi gerekirken, postnişinliğe Receb Hüsni Dede atanmıştır. Dergâhta kudümzenbaşılığı görevi devam ederken 1245/1829 tarihinde ağabeyinin oğlu Receb Hüsni Dede'nin vefatı üzerine cezbe hali üzerinden kalkmış bulunduğu için Mehmed Saîd Hemdem Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesine bu tarihte şeyh tayin edilmiştir.⁴⁹⁶

Mûsikîdeki maharetini şiirde de ortaya koyan Abdurrahim Dede, "Künhî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şiirlerinde daha çok tasavvufî konuları ele alan Abdurrahim Dede, şiirlerini bir divanda toplamamıştır. Tabii bir ses güzelliğine sahip olan Abdurrahim Dede, bestelediği dînî ve dînî olmayan eserler ve yetiştirdiği talebeleriyle zamanının en önemli mûsikî üstadlarından sayılmıştır. Yetiştirdiği talebeleri arasında Galata Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Dervîş Mehmed'le, III. Selim'in Mûsâhibi Ahmed Ağa en meşhurlarıdır.⁴⁹⁷

⁴⁹¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 154; Halil Can, "Künhî Abdurrahim Dede Efendi'nin Hicaz Âyin-i Şerifi", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1966, s. 44; Nuri Özcan, "Abdurrahim Künhî Dede" *DİA*, II, 292.

⁴⁹² *Defter-i Dervîşân I*, s. 17, 44, 45; II, s. 44b

⁴⁹³ *Defter-i Dervîşân II*, s. 4a, 93b, 94a, 94b.

⁴⁹⁴ Zekâizâde Ahmed-Dr. Suphi-Mesut Cemil, *Mevlevî Ayinleri*, İstanbul Konservatuvarı, İstanbul 1936, s. 560.

⁴⁹⁵ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 420.

⁴⁹⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 155; H. Can, *a.g.m.*, s. 45; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 292.

⁴⁹⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 155-156; H. Can, *a.g.m.*, s. 47-48; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 292.

Mûsikîye karşı aşırı istidadı ve meyli olan Mûsâhib Ahmed Ağa Mevlevî olduktan sonra bütün mûsikî bilgisini makamât-ı Mevlevîyyeye sarf ederek Hicaz, Nihavend ve Saba makamında ayin bestelemiş ve III. Selimin huzurunda okumuştur. Dinlediği bu bestelerin tesiriyle de III. Selim meşhur Sûz-i Dilârâ makamını ihdas ederek bir ayin bestelemiştir ki, bu ayin daha sonra Yenikapı Dergâhı'nda okunagelmiştir.⁴⁹⁸

İki sene kadar şeyhlik makamında bulunduğu Yenikapı Mevlevîhânesi'nde 1247/1831 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın haziresine Sâfi Mûsâ Dede'nin merkadine bitişik olarak defnedilmiştir.⁴⁹⁹

5. Osman Selahaddin Dede (ö. 1304/1887)

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin en önemli şeyhlerinden biri olan ve Tanzimat dönemi ve XIX. yüzyıl siyâsî hayatına damgasını vuran Osman Selahaddin Dede, Abdurrahim Künhî Dede'nin vefatından sonra posta geçmiştir ve bu dergâhın on sekizinci postnişinidir.⁵⁰⁰

Osman Selahaddin Dede; 10 Rebûlâhîr 1235/1820 tarihinde, İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi civarındaki evlerinde dünyaya gelmiştir.⁵⁰¹ Babası yine bu dergâhın postnişinlerinden Seyyid Abdülbâkî Nâsır Dede'dir ve Osman Selahaddin Dede henüz bir kaç aylık iken, babası tarafından başına arakiye tekbirlenmiştir.⁵⁰² Babasının 25 Cemaziyelûlâ 1236/1820 yılında vefatıyla, dergâh postuna önce Seyyid Receb Hüseyin Hüsnî Dede (ö. 1245/1826) daha sonra da amcası Abdurrahim Künhî Dede geçmiştir. Abdürrahim Künhî Dede'nin posta geçmesiyle birlikte Osman Selahaddin Dede'nin hayatında yeni bir dönem açılmış, Abdürrahim Künhî Dede, Osman Selahaddin Dede'yi, terbiyesi ile vazifeli dergâhın çilekeşlerinden Beşiktaş tekkesi şeyhi Kadrî Dedeyi, sertabbah Mehmed Dede ile dergâha mensup bazı kadınları, bilhassa validesini Kılıç Ali Mahallesi'nde kiraladığı bir eve naklettirmiştir.

Osman Selahaddin Dede iki sene kadar bu mahalde Şeyh Kadrî Dede'nin terbiyesi altında bulunmuştur. Aynı zamanda dergâhın Hünkar Mahfili sokağında Mahmud Ağa isimindeki Sıbyan Mektebi'ne devam etmiştir.⁵⁰³

⁴⁹⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 157. Mûsâhib Ahmed Ağa 1209/1794 tarihinde vefat ederek Galata dergâhı haziresine defnedilmiştir. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 157.

⁴⁹⁹ Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 230; *Sicill-i Osmânî*, II, 190, III, 334; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁰⁰ *Sicill-i Osmânî*, II, 190, III, 352; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 160; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

⁵⁰¹ Elif Efendi ise, Osman Selahaddin Dede'nin doğum tarihi ile ilgili şunları aktarmaktadır: "Velâdet-i aliyeleri peder-i mükerrerlerinin hattı destiyle görülen tarihle sâbit olduğu üzere 1235/1820 senesi Rebûlâhîri'nin 10. günüdür. Buna binâen müddet-i ömürleri 69 sene, 1 ay 8 gün olur." Bk. Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 43. Biz ise Defter-i Dervişan II'deki kaydı esas aldık çünkü bu kayıt daha sonraki bilgilere de uygun düşmektedir.

⁵⁰² *Defter-i Dervişân II*, s. 23.

⁵⁰³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 162. Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85.

Şeyh Abdurrahim Künhî Dede, iki sene kadar Yenikapı Mevlevîhânesi postnişinliğinde bulunduktan sonra 1244/1828 senesinde vefat etmesi üzerine, şeyhlik makamı 25 Rebiulahir 1247/3 Ekim 1831 tarihinde Konya'da bulunan Hemdem Çelebi tarafından henüz 11 yaşında olan Osman Selahaddin Dedeye tevcih edilmiş⁵⁰⁴ ve Beşiktaş'ta misafir olarak bulunduğu Şeyh Kadri Efendi'nin hânesinden Yenikapı Mevlevîhânesi'ne nakledilmiştir.⁵⁰⁵

Yaşının küçüklüğü sebebiyle dergâhın yönetimi, Yenikapı Mevlevîhânesi dervişlerinden Ümmî Sinan Dergâhı şeyhi Halvetî Zekâî Efendi'nin damadı Mehmed Sadık Dede'ye verilmiş, Mehmed Sadık Dede Konya Dergâhı tarafından, aşçbaşılık görevine getirilmiş ve aynı zamanda Osman Selahaddin Dede'ye vekil ve mürebbi tayin edilmiştir.⁵⁰⁶

Beşiktaş Şeyhi Kadri Dede ve Mehmed Sadık Dede'nin terbiyeleri altında yetişen Osman Selahaddin Dede, aynı zamanda devrinin ileri gelen hocalarından da dersler okumuştur. Bunlar arasında Hoca Mahmud Efendi, Evliya Hoca diye meşhur Abdurrahim Efendi, Kaldırımizâde Şehri Ahmed Efendi, Tunuslu Mustafa Efendi ve en önemlisi Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi bulunmaktadır. Aynı zamanda Nakşi şeyhi olan Hoca Hüsameddin Efendi'den önce Koca Mustafapaşa Dergâhı'nda Hadis ve Tefsir okumaya başlayan Osman Selahaddin Dede, daha sonra Hoca'nın Eyüp Hatuniye dergâhında verdiği *Mesnevî* derslerine iştirak eder. Bir dergâh şeyhi olarak katıldığı bu derslerde Hoca Hüsameddin Efendi tarafından her zaman hürmet ve saygıyla karşılanan Osman Selahaddin Dede daha sonra aynı tekkede düzenlenen bir törenle mesnevîhanlık icazetini almıştır.⁵⁰⁷ Hoca Hüsameddin Efendi'nin 1 Şevval 1280 (10 Mart 1864) Perşembe günü⁵⁰⁸ vefatından sonra da 1282/1865 Muharremine rastlayan bir Perşembe günü, Yenikapı Mevlevîhânesinde *Mesnevî* dersleri vermeye başlamış ve bu ders uzun yıllar devam etmiştir.⁵⁰⁹

1275/1858 senesinde meşhur Evliyâ Hoca'dan tekmil-i nuseh ederek Kıbrıslı Hoca gibi Fatih ve Bâyezid Cami ulemasından bir çoklarının hazır oldukları bir mecliste dergâhın semahânesinde icazet almışlardır.⁵¹⁰

Mehmed Ziyâ, Osman Selahaddin Dede'nin 1275/1858 yılında yüksek mevkideki bulunan çok sayıda faziletli kimselere, İbn Arabî'nin *Fusûs-u Hikem*'ini baştan sona okutarak zamanın âlim, şeyh ve devlet adamlarının da hazır buldukları bir sırada semahâne merasimle icazet verdiğini ve bu merasimde oğlu Ebu'l-burhan Şeyh Mehmed Celâleddin Dede ve Bursa Merkez Şer'iyye Mahkemesi nâibi

⁵⁰⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 162; *Sicill-i Osmânî*, III/452.

⁵⁰⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 162.

⁵⁰⁶ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 41; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 163.

⁵⁰⁷ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 39-41; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 166. İcazetname sureti için bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*

⁵⁰⁸ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 18; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 164.

⁵⁰⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 163-164.

⁵¹⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 166.

iken vefat eden Asım Bey gibi muhterem kişilerin de bulunduğunu nakletmektedir.⁵¹¹

“Osman Selahaddin Dede’nin ilminde ve şeyhliğindeki kemâli yanında, üzerinde durulması gereken en önemli özelliği Tanzimat dönemi siyâsî kadrolarıyla kurduğu yakın ilişki sonunda, Yenikapı Mevlevîhânesi’ni özgürlük fikirlerinin tartışılabilirdiği başlıca merkezlerden biri durumuna getirmesidir.”⁵¹²

Yenikapı Mevlevîhânesi, şeyhin gençlik zamanında devrin ileri gelen devlet adamlarının, âlimlerin ve âriflerin toplantı yeri haline gelmiştir. Bu toplantılara katılanlar arasında, kendisine intisab eden Sadrazam Kececizade Fuad Paşa ve Ali paşalarla, Mısırlı Kamil Paşa, Prens Mustafa Paşa, Adile Sultanın eşi Mehmed Ali Paşa, Sadrazam Midhat Paşa ve Şeyhulislam Sadeddin ve Refik Efendiler bulunmaktadır.⁵¹³

Fuad Paşa’nın intisabı babası Kececizade İzzet Molla’nın Abdülbâkî Nâsır Dedenin müridi olması sebebiyledir ki, bu dergâha ailece bağlanmanın bir sonucu olarak yorumlanabilir. Nitekim her iki devlet adamının aile mezarlar da Yenikapı Mevlevîhânesi haziresinde bulunmaktadır.⁵¹⁴

Hiç kuşkusuz Osman Selahaddin Dede’yi devrin siyâsî olayları içine çeken, Dede’nin her konudaki irfan ve ferasetinden yararlanmayı düşünen Sadrazam Midhat Paşa’dır. Midhat Paşa’nın Mevlevî olduğuna dair her ne kadar sarih bir bilgi yoksa da Mehmed Ziyâ, paşanın zaman zaman konağında başında Mevlevî sikkesi ile oturduğunu kerimesi Memduha Hanım’dan işittiğini nakletmektedir.⁵¹⁵ Midhat Paşa’nın dergâhın yakınındaki Arapzade Çiftliği’ni satın alması ve bu komşuluk sayesinde dergâha daha sık gelip gitmesi⁵¹⁶ de Osman Selahaddin Dede’ye hürmeti ve mevlevîliğe muhabbetiyle yorumlanabilir.

XIX. yüzyılda Osmanlı tahtına geçen üç padişahı ve dönemlerini de idrak eden Osman Selahaddin Dede, bu üç padişahın da teveccüh ve iltifatını kazanmıştır. Sultan Mahmud’un Yenikapı Dergâhı müdavimlerinden olduğu, hatta karlı ve soğuk kış günlerinde dahi dergâhı ve Osman Selahaddin Dede’yi ziyâret ettiği, oğlu Abdülmecîd’in de tahta geçtikten sonra babası gibi Yenikapı Dergâhını ve Osman Selahaddin Dede’yi sık sık ziyâret ettiği herkesçe malumdur.⁵¹⁷

Yine Mehmed Ziyâ’nın naklettiğine göre; Sultan Abdülmecîd maiyetinde bulunan şehzade Abdulhamîd ve Reşâd efendilerle birlikte dergâha geldiği gibi, ayrıca Abdülhamîd kardeşi Reşad Efendi ile birlikte dergâha iki defa da yalnız

⁵¹¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 168.

⁵¹² E. Işın, “İstanbul Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler” *İstanbul Dergisi*, İstanbul 1993, sy. 4, s. 130.

⁵¹³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 180.

⁵¹⁴ E. Işın, *a.g.m.*, s. 130

⁵¹⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 181.

⁵¹⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 181.

⁵¹⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 182

gelmişlerdir.⁵¹⁸

Mehmet Ziyâ, Sultan V. Reşad ile ilgili; “Veliâhtlığı döneminden itibaren Osman Selahaddin Dede’ye bağlı ve ona hürmetini her vesilede ibraz ederdi. Ne zaman onun sözü edilse daima muhabbetle ve takdirle anardı. 11 Haziran 1911 tarihinde Rumeli’ye yaptığı bir seyahat esnasında huzurunda yapılan Mevlevî Mukabelesi neticesinde, mukabeleden aldığı manevi hazzı ifade için “*Şeyh Osman Efendi’nin mukabelesi gibi ruhâniyetli ve neşeli oldu*” dediğini işittiğini” nakletmektedir.⁵¹⁹

Osman Selahaddin Dede’nin Abdülhamîdle dergâha gelişleri anındaki diyalogları daha sonra Abdülhamîd Han’ın tahta geçmeye hazırlandığı sıralarda ve tahta geçtikten sonra da devam etmiş ve Veliâht Abdülhamîd’in tahta geçmesi için destek talebine olumlu cevap vermiştir.⁵²⁰ Ayrıca devrin etkili siyâsî ismi Mîdhat Paşa ile Abdülhamîd Han’ın diyalogunu da Osman Selahaddin Dede temin etmiş ve bu görüşmeler neticesinde Mîdhat Paşa da bazı şartlarla Abdülhamîd Han’a destek sözü vermiştir.⁵²¹

Osman Selahaddin Dede V. Murad’ın tahttan indirilip yerine Abdülhamîd Han’ın tahta çıkarıldığı gün, Koca Mustafa Dergâhı şeyhi Râzî Efendi, Merkez Efendi Şeyhi Nureddin Efendi ve diğer meşâyihle beraber Topkapı Sarayı’nda yapılan beyat merasimine çağrılmışlar, Abdülhamîd’in tahta geçmesi için yazılan fetvânın saraya gelmesinin gecikmesi üzerine telaşa düşen Şeyhulislam Hayrullah Efendi’ye: “*İcmâ-yı ümmet fetva değil midir?*” diyerek, orada bulunan zevâtın Abdülhamîd’e beyat etmesini sağlamış ve bu sözlerden ve Dede’nin ferâsetinden etkilenen Abdülhamîd Han eğilip Dede’nin elini öperek saygısını belirtmiştir.⁵²²

Sultan Abdülhamîd tahta geçtikten sonra da Osman Selahaddin Dede’ye yakın ilgi ve alaka göstermiş, saltanatı süresince zaman zaman huzura çağrılmış, bazı konularda görüşlerine başvurulmuş, sarayda *Mesnevî* okutmasını istemiş ve kendisine ayda 1000 kuruş maaş bağlanmıştır.⁵²³

Fakat bu yakınlık fazla sürmemiş, Mîdhat Paşa’nın Sultan Abdülazîz’in hal’inde dahli bulunduğu suçlamasıyla saray nezdinde gözden düşmesi, onunla samimiyeti bilindiği için, Osman Selahaddin Dede ile Abdülhamîd Han arasındaki ilişkileri de etkilemiş, yaşlı olması bahâne edilerek sarayda verdiği *Mesnevî* derslerine son verilmiştir. Dedeye karşı önceden husumet sahibi olanlarında durumdan istifade etmesiyle, kendisine verilen maaş da kesilmiştir. Duruma hayli üzülen Osman Selahaddin Dede, bundan sonraki günlerini okuyup yazmakla

⁵¹⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 186.

⁵¹⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 191.

⁵²⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 184.

⁵²¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 184-185. M. Kara, *a.g.m.*, s. 301; a. mlf. “Tanzimat Dönemi ve Tasavvufî Hayat” *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1991, s. 301.

⁵²² M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 182.

⁵²³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 186, 188.

geçirmiştir.⁵²⁴

Osman Selahaddin Dede döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde vazife dağılımı ile ilgili M. Ziyâ şu bilgileri aktarmaktadır: “Dergâhın idaresi (açıcıbaşılık görevi), 1280/1863 tarihine kadar eniştesi Aşçıbaşı Hacı Mehmed Ârif Dede'ye verilmiş, bir müddet sonra ihtiyarlığı sebebiyle bu vazifeye Salih Dede getirilmiştir. Salih Dede'nin vefatı üzerine dergâhın Aşçıbaşılık vekaletine Şeyh Celâleddin Dede ve diğer işleri yürütmek üzere de daha sonra Aydın Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilen ve dergâhın meydancısı Şeyh Nûri Dede tayin edilmiştir. Nûri Dede'den sonra bu göreve, Mecikoğlu Hüsameddin Dede getirilmiş, bu vazifede dört-beş yıl devam ettikten sonra Kara Ali Dede bu işleri yürütmekle vazifelendirilmiştir. Daha sonra dergâhın genel ve özel işlerine küçük oğlu Hacı Kemâl Dede'nin vazifelendirilmesiyle beraber Osman Selahaddin Dede her şeyden elini çekmiştir.”⁵²⁵

Osman Selahaddin Dede, Hoca İshak Efendi'ye cevap olarak *Risâle-i Vahdet-i Vücûd* isiminde bir Türkçe risale ve *el-Lisânü'l-Muhammediyye fi mâ dalle bihî'l-İsveyye* isimli Arapça bir eser telif etmiş, bunlarla beraber Sultan Reşad adına yazdığı padişahlara lazım olan vasıflar ve yüksek hasletlerden bahseden ahlakî ve siyasî risâleleri ve bazı mutasavvıfâne şiirleri vardır.⁵²⁶

Özellikle dergâhta yirmi sene sürekli okuttuğu *Mesnevî*'ye yaptığı şerhleri hâvî kıymetli bir eseri daha bulunmaktadır ki, oğlu Celâleddin Efendi yirmi sene devam eden şeyhliği sırasında *Mesnevî* derslerini sürekli bu şerhten yapmıştır.

Maalesef bu kıymetli eserlerin tamamı, 1323/1906 yılında dergâh kütüphânesinin altındaki ahırlarda çıkan yangın neticesinde yanmıştır. Yalnız Mehmet Ziyâ, Osman Selahaddin Dede'nin, Sultan Reşad'a yazdığı “padişahlara lazım olan ahlakî ve siyâsî vasıflar” a dair eserinin bir nüshasının padişahda olduğunu nakletmektedir.⁵²⁷

XIX. yüzyılda Tanzimat öncesi başlayan “tarikatları ve tekkeleri kontrol altından bulundurma” düşüncesinin kemâl noktası Meclis-i Meşâyih'in kurulmasıdır.⁵²⁸ 1283/1866'da faaliyete geçen bu meclisin ilk reisliğini üslenen Osman Selahaddin Dede, 1285/1868-1296/1878 yılları arasında Meclis-i Meşâyih'in ilk safhası diye de nitelenen dönemde vazife yapmıştır. Osman Selahaddin Dede'nin bu makama layık görülmesinde Dede'nin salahiyetiyle birlikte; devrin padişahı

⁵²⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 189. Abdülhamid ve Osman Selahaddin Dede ilişkisi ile ilgili geniş bilgi için bk. Tezimiz Abdülhamid Dönemi ve Mevlevîler kısmı.

⁵²⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 189-190.

⁵²⁶ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 38; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 191; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

⁵²⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 192. E, Işın, *a.g.m.*, s. 131. Mehmet Tâhir bu yangında yok olan kütüphâne ve Osman Selahaddin Dede'nin eserleriyle ilgili şu kaydı düşmüştür: “Osman Selahaddin Efendi'nin tedrisine ibtidâr ve Aziz-i merhûm (Celâleddin Efendi)'un da takrîrine devam buyurduğu hâşiyeli ve kayıtlı *Mesnevî*-yi Şerif -ki bir eser-i fevkalâde olup fakir de hizmet-i tahrîrinde bulunmuştu- orada bir avuç külden ibaret kaldı.” Mehmet Tâhir, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326, s. 9.

⁵²⁸ Geniş bilgi için bk. Osman Nuri Ergin, *Maârif Tarihi*, İstanbul 1939, I, 241243; M. Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1990, s. 302 vd.

Abdülaziz'in Mevlevî muhibbi ve aynı zamanda neyzen olmasının da tesiri olmuştur.⁵²⁹

Meclis-i Meşâyih reisliği ile beraber bazı komisyonlarda da üye olarak bulunan Osman Selahaddin Dede, buralarda da hizmet etmiştir. Nitekim 1293/1876 Osmanlı-Rus Harbi sırasında kurulan iâne komisyonunda görev almış, görevlendirildiğine dair yazı Mareşal Avni Paşa tarafından kendilerine tebliğ edilmiştir. O esnada Hindistanlı Müslümanlar sadarete başvurarak Osman Selahaddin Dede başkanlığında oluşturulacak bir komisyona yardım yapabileceklerini beyan etmeleri üzerine Şeyh Efendi " *Benim adıma müracaat idare bakımından uygunsuzdur. Hükümet varken böyle bir müracaatın adıma yapılması hükümetin haysiyetini kırar. Doğrudan hükümet adına müracaat gerekir. Zaten ben de o komisyonda üye olduğuma göre yardımlar o komisyona gönderilsin.* " diyerek ferâsetini göstermiştir.⁵³⁰

Her yönüyle devrinin en şöhretli şeyhlerinden biri olan Osman Selahaddin Dede'ye, içinde yaşadığı toplumun her kesiminden intisap edenler olmuştur. Mehmed Ziyâ Bey'in bir hulasasını sunduğu veya müntesibini arasından önde gelenleri zikrettiği müridleri şunlardır:

"Başta Veliâhtlık döneminde Sultan Reşad olmak üzere, Sabık Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa, Eşi Emine Behiye Hanım, oğulları Nâzım ve Kâzım Beyler, torunları Hikmet ve Reşad Beyler, Sadrazamın gelini ve merhum Nazım Bey'in haremî Nimet Hanım, Sâbık Sadrazam Ali Paşa, Şeyhulislam olup vefat eden Sahib Molla Bey, Konya Dergâhında şeyh iken vefat eden Abdülvahid Çelebi Efendi, Büyük islam âlimlerinden Hoca İshak Efendi, Harem-i Şerif Şeyhi Ziver Paşa, Ali Paşazâde Selahaddin Bey ve haremî Saadet Hanım, son asırda yetişen faziletli Mevlevî şeyhlerinden Yenişehir Mevlevîhânesi postnişini şeyhim Hasan Hüsnî Dede, Meclis-i Vâlâ Başkâtibi Kenan Bey, Divân Muhasebât Reisi Zühtü Bey'in babası Ali Şefik Bey, Zühtü Bey'in anne annesinin babası Ârif Paşa, Şeyhin oğlu Celâleddin ve Kemâl Efendiler, Kudümzenbaşı Ahmed ve Neyzenbaşı Cemal, Konya Şems Dede Dergâhı şeyhi Ahmed Dede, Ateşbazveli türbedarı Yakub Dede, Yenikapı Dergâhı Semazenbaşı Mustafa Dede, İstanbul Meclis-i Meşâyih Reisi, Sütlüce Sadi Dergâhı şeyhi Elif Efendi, Yenikapı Dergâhı eski hizmetlilerinden Hüsam Dede Efendi, Beylikçi Divan-ı Hümayun Müdür muavini Mevlevî şairlerinden İsmet Bey, Evkaf Nâzırı, Sadaret Müsteşarı Mehmet Ali Paşa, Defter-i Hakanî Nâzırı Rıza Paşa ve babası Mümtaz Efendi, Mûsikî Üstadı Hoca Zekai Efendi, Bursa Şer'iyye Mahkemesinden Asım Molla Bey, Mesnevîhan Selanikli Mehmet Efendi, Maliye Nezaretinden Şevki Efendi, Evkaf Nezareti Kapı çuhadarlarından Konyalı Hacı Ömer Efendi, Manastır Valisi Mevlevî Âriflerinden Hıfzı Paşa, Jandarma Dairesi Reisi Hakkı Paşa, Midhat Paşanın kızı Memduhe Hanım, Dahiliye Nâzırlarından Saîd Efendi, Dahiliye Nâzırı Mektupçusu Giritli Sâdık Efendi, İşkodralı Rıza Bey, Edirne Mevlevîhânesi Postnişini Aydınli Eşref efendi, Tavşanlı dergâhı Şeyhi Hasan Dede, Marmarisli Hüsameddin Dede, Çorum Mevlevîhânesi şeyhi İzzet Dede, aynı dergâhın eski mensublarından Akif Dede, Semazenbaşı Berber Mustafa Dede,

⁵²⁹ M. Kara, *a.g.e.*, s. 304.

⁵³⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 305.?

Hakkak Nazîf Efendi, Fuad Paşa Kethudâsı Şevki Bey, Bağdat Kapı Kethudâsı Hafız Ömer Efendi, Mutafzâde Ahmed Efendi, Maliye Başkatibi Rıza ve Mahmud Cemil Beyler, Ahmedî Divan Muavini Tahsin Paşazâde Cemil Bey, Haleb Merkez Mutasarrıfı İzzet Bey, Münecim Baş Osman Efendi kerimesi Şâire Nakiye Hanım, Alyanak Mustafa Paşazâde Ferik Mehmet Paşa, Şevket Bey Hanımı Pürkemâl Hanım, Ârif Paşa'nın bütün akrabaları, Pertev Paşa'nın torunu Tevki-i Mahmud Bey ve Annesi, Yenikapı Semazenbaşı Halit Dede ve Kütahya Erguniye Dergâhı Şeyhvekili Kazancı Hasan Dede, İzmir Mevlevî Şeyhi Hafız Dede, Aydın Şeyhi Nuri Dede ile isimlerini öğrenemediğim diğer bir çokları.”⁵³¹

1301/1882 tarihinde yapılan umumi nüfus sayımı ve tertip edilen istatistiğe göre; o tarihte İstanbul'da bulunan 260 tekkede 1901'i erkek 1184'ü kadın, toplam 3275 nüfus bulunmaktadır.⁵³² İstanbul'da o tarihte mevcut beş Mevlevî tekkesinden biri olan Yenikapı Mevlevîhânesi'nde ise, -Osman Selahaddin Dede'nin meşihatının son yıllarına rastlamaktadır- bu dönemde 24'ü erkek 17'si kadın toplam 41 kişilik bir topluluğun ikamet ettiği tespit edilmiştir.⁵³³

Osman Nuri Ergin'in naklettiği ve daha sonra da Abdülbâkî Gölpinarlı'nın “*Abdülbâkî Efendi'den ve daha çoklarından duydum*” diyerek tasdik ettiği bir olay Osman Selahaddin Dede'nin, bilgisiyile irfanıyla vakarıyla hatta siyâsî hayatıyla olgun bir Mevlevî olmakla beraber, ahlaki salabeti, nezaketi ve Mevlevî erkanına riayetiyle de tanınmış bir zahid olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Olay şöyle cereyan eder:

Kale dışındaki Yenikapı Mevlevîhânesi'nin yakınında bulunan bir köşkte düğün dolayısıyla bir kıptî mûsikî grubu tarafından eğlence yapılmaktadır. Eğlence esnasında grubun nekkâresi yani çifte nârası (kudüm) patlamış, eğlencenin tadı kaçmıştır. Birisinin aklına aynı aletten yakınlarındaki Mevlevîhânedeki bulunduğunu gelmiş, kıptî tekkeye giderek kudümzenbaşından bu aletin kendisine âriyet olarak verilmesini rica etmiş, fakat kıptî nakkâre ile kudüm-u şerif arasındaki tâbir farkını ve inceliği bilmediğinden, isteme esnasında kudüm-i şerif yerine çifte nâra demesi kudümzenbaşının sinirine dokunmuş ve kıptîyi azarlayarak; “*ona çifte nâra demezler kudümü şerif derler*” diyerek vermemiş, hatta gidip Şeyh Osman Selahaddin Dede'ye şikayet etmiş. Dervişin kıptîye revâ gördüğü muameleyi beğenmeyen Osman Selahaddin Dede:

-Neşelerini kaçırmaydın, vereydin! demiş.

Derviş de:

- Ama Efendim, kudüm-i şerife bu çingene, çifte nâra diyor! deyince,

Şeyh Efendi:

- Zararı yok, o çingene eline düşerse çifte nâra, senin eline geçerse kudüm-i

⁵³¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 193-194. Ayrıca Osman Selahaddin Dede'nin Defter-i Dervişân'a kaydettiği liste için bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 3-6, 9-14.

⁵³² O. Ergin, *a.g.e.*, I, 207.

⁵³³ 1882/1301 nolu İstatistik Cetveli, s. 54.

şerif olur. diye cevap vermiştir.⁵³⁴

Selahaddin Dede'nin meşihat döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi üç büyük tamirat geçirmiştir. 1253/1837 yılında II. Mahmud tarafından yaptırılan birinci tamiratta dergâhın bütün yapıları yenilenmiştir. Sultan Abdülmecîd döneminde de ikinci tamirata geçiren dergâha çevre duvarları tamir edilmiştir.⁵³⁵ 1261/1845-1267/1851 tarihleri arasında yer alan bu dönem içerisinde dergâh dahilinde bulunan çeşmeler ve bazı mahaller de tamirata tabi tutulmuştur.⁵³⁶

“Dergâhın günümüzdeki topoğrafik konumunu belirlemesi açısından bu tamiratın önemi büyüktür. 1261/1845'den itibaren Mevlevîhânenin gelişim aksları şekillenmeye başlamış, özellikle hazirenin dergâh içinde kapladığı alan ilk defa bu yıllarda belirgin bir mekan olma özelliğini kazanmıştır. Maliye Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa'nın hazirenin kuzey-doğu köşesinde yer alan ve 1266/1850 yılında inşâ ettirdiği kütüphâne ve bitişiğindeki türbesi, yine karşı yöne inşâ ettirdiği muvakkithâne⁵³⁷ dergâhın dış avlu sınırlarını belirlemiş ve bu yapılarla beraber dergâh müştemilatı 1266/1850'den itibaren belirli bir plan dahilinde inşâ edilmeye başlanmıştır. Ayrıca dergâhın sokak cephesine inşâ ettirdiği sebil⁵³⁸ bugün mevcut değildir.”⁵³⁹

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bu dönemdeki son tamirini ise Mısır Valisi İsmail Paşa üslenmiştir. 1280/1863-1281/1864 yılları arasında 83.432 kuruş harcanarak gerçekleştirilen bu tamirde derviş hücreleri, harem ve selamlık daireleri yeniden inşâ edilmiş, dergâhın semahânesi de esaslı bir şekilde tamir görmüştür.⁵⁴⁰

Mehmed Ziyâ Bey, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mesnevîhan Osman Selahaddin Dede'nin son günlerini ve vefatını şöyle nakletmektedir: “Çekildiği köşesinde karaciğer iltihabına yakalandı, daha sonra sekiz on defa zatürre oldu. Vefatından beş on gün evvel, damatları Bahariye Mevlevîhânesi postnişini Hüseyin Fahrettin Dede'nin yanına hava değişimi için gitti. Orada şiddetini artıran verem hastalığı sebebiyle 18 Cemaziyelâhir 1304/1886-87 tarihinde⁵⁴¹ Perşembe günü akşam üzeri, şeyhliğinin elli yedinci senesinde vefat etti. “*Hû deyip Osman Efendi vardı Mevlâsına*”⁵⁴² mısrası ve Mevlevî halifelerinden Beylikçi Muavini İsmet Bey tarafından da “*Etti Hakka can feda Osman Selahaddin Dede*” mısrası vefatına tarih

⁵³⁴ O. Ergin, *a.g.e.*, I, 193-194; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 220-221.

⁵³⁵ BOA, İD, nr. 6298, (14 Receb 1262/1845)

⁵³⁶ BOA, İD nr., 6755, (22 Zilkade 1262/1845). 1851 yılında tamamlanan bu tamiratın Mûsâhabesine ait defter BOA, NSEK, nr. 17518'de kayıtlıdır.

⁵³⁷ BOA, Plan Proje ve Kroki, nr. 70, (29 Muharrem 1281/1864)

⁵³⁸ 1849 yılında bu sebile bir sebilci tayin edilip kendisine maaş bağlanmıştır. BOA, İD nr. 12000, 10 Safer 1266/1849.

⁵³⁹ E. Işın, *a.g.m.*, s. 130.

⁵⁴⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 63-64.

⁵⁴¹ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 42; *Sicill-i Osmanî*, III, 452; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s.

⁵⁴² *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

düşüldü. Vefat ettiği zaman 69 yaşında idi. Şeyhin ölüm haberi yıldırım hızıyla şehre yayıldı. Cenazesi ertesi günü yani Cuma günü tabutuna sağlığında giydiği derviş hırkası sarılı olduğu halde Bahariye dergâhından kaldırıldı. Önde Mevlevî şeyh ve dervişleri, diğer tarikat mensubları tekbir getirmekte, ismi celal okumakta idiler. Arkada ise Vezirler ve diğer devlet büyükleri cenazeyi takib etmekte idiler. Kafilé böylece Eyüb Camii'ne geldi Burada büyük bir kalabalıkla kılınan ikindi namazını müteakib kılınan cenaze namazından sonra yine büyük bir kalabalıkla Yenikapı Mevlevîhânesindeki önceden hazırladığı merkadine defnedildi"⁵⁴³

6. Mehmed Celâleddin Dede (ö. 1326/1908)

XIX. yüzyılın en önemli şeyhlerinden biri olan Osman Selahaddin Dede'nin vefatı üzerine, o hayatta iken yerine vekalet eden oğlu Mehmet Celâleddin Dede Yenikapı Mevlevîhânesi'ne postnişin olarak tayin edilmiştir. Dergâhın on dokuzuncu postnişini⁵⁴⁴ olarak vazifeye başlayan Celâleddin Dede, babasının ihtiyarlığı sebebiyle 1278/1861 tarihinden beri babasına vekaleten Mukabele ve İsm-i Celal okumaya başlamıştı. O zamanlar yirmi iki yaşında olan Celâleddin Dede, 1305/1887'da bu makama asaleten atanmıştır.⁵⁴⁵

Mehmed Celâleddin Dede, 8 Rebiülevvel 1265 (1 Şubat 1849) tarihinde, Hidiv İsmail Paşa'nın yaptırdığı 1324/1906 yılında yanan şeyh dairesinin harem kısmında dünyaya geldi. Babası Osman Selahaddin Dede, annesi ise Attar Hacı Tâhir Efendinin kızı Hacı Münire Hanım'dır. Önce dedesinin ve babası Osman Selahaddin Dede'nin hocası olan ve Evliyâ Hoca diye bilinen Abdürrahim Efendi'den de icâzetli Kaldırımîzâde İstanbullu Ahmed Efendi'den babasının icazet aldığı gün o da besmele çekmiş, Kur'an ve Tecvîd öğrenmeye başlamıştır. 1272/1856 senesinde yedi yaşında iken icra edilen bir sünnet merasimiyle sünnet olmuş, 1277/1861 senesinde on iki yaşında Davud Paşa Rüştiyesi'ne başlamıştır.⁵⁴⁶

O tarihte bu mektebin muallimlerinden olan Süleyman Efendi'den dersler almıştır. Davut Paşa Rüştiyesi'ne kardeşi Hacı Kemâl Efendi, Mecekoğlu Hüsameddin Dede ile beraber devam etmiş ve buradan mezun olmuştur. Daha sonra zamanın ileri gelen alimlerinden özel dersler almaya başlamış, bu sadette Celâleddin Dede, Bursalı Hacı Dede'nin yanında Merkez Efendi şeyhi Ahmed Efendi ile beraber, bir müddet Fatih Camii'nde, Kovacılar şeyhinin eniştesinden, daha sonra Koca Mustafa Paşa'da Küçük Efendi tekkesi Şeyhi Meşhur Hafız Galib Efendi'den, sonra yine Koca Mustafa Paşa Medresesi'nde oturan Mustafa Efendi'den, Molla Hacı'dan dersler almış, Filibeli Muhacir Mahmud Efendi'den de; Tasavvurât, Tasdikât, Şerh-i Akâid ve Meâni gibi ilimler öğrenmeye devam etmiş ise de, hocanın

⁵⁴³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 65-66. Ayrıca bk. Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 42.

⁵⁴⁴ Tomar-ı Tekâyâ'da ise 1901 yılına kadar bu dergâhta vazife yapan postnişinlerin sy.sı 18 olarak verilmektedir. Bk. M. E. Kılıç, *a.g.m.*, s. 269.

⁵⁴⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 201. Mehmet Tâhir, *a.g.e.*, s. 47; *Hoş Sadâ*, s. 109; Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul, ty., II/939.

⁵⁴⁶ *Defter-i Dervişân II*, s. 103; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 201-202; *Hoş Sadâ*, s. 109; *Türk Şairleri*, II/939.

vefatı üzerine icazet alamamıştır. Ayrıca babasından *Mesnevî* ve Tunuslu Mustafa Efendi'den *Fütühât-ı Mekkiyye* ve *Buhârî-i Şerif* okumuştur. Osman Selahaddin Dede'nin vefatından sonra da Mustafa Efendi muntazaman dergâha gelerek Celâleddin Dede'ye ders okutmuştur.⁵⁴⁷

1858/1275 tarihinden sonra da babası Osman Selahaddin Dede'den *Fusûsu'l-Hikem* tedris ve tekmlil ederek, dergâhın semahânesinde icrâ edilen bir icâzet merasimiyle icâzetnâme almış, yine babasından Celâleddin Devvânî'nin *Zevrâ'sını* da okumuştur.⁵⁴⁸

1283/1867 senesinde Mevlevî tarîkatı müntesiblerinden Mustafa Nâilî Efendi (ö. 1278/1862)'nin kızı Nazîfe Hanım'la evlenmiştir.⁵⁴⁹

Babasının ihtiyarlığı sebebiyle bir kenara çekilmesiyle, 1286/1870 yılından itibaren Konya Mevlevî Dergâhı postnişini Safvet Çelebi'nini izniyle, 22 yaşında⁵⁵⁰ babasına vekaleten dergâhta Mukabele ve İsm-i Celâl okumaya başlamış, bu vekaleti babası hayatta iken on sekiz seneye yakın devam etmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1305/1887'de babasının vefatıyla da posta geçmiş ve altmış bir yaşında vefat edinceye kadar bu makamda yirmi iki yıla yakın hizmet-i meşihatte bulunmuştur.⁵⁵¹

Babasının yerine vekaleten dergâhı yönettiği esnada da ilim tahsilini sürdüren Celâleddin Dede, Selanikli Mehmed Efendi'den *Mesnevî* okumuş, 1305/1887 yılı Aralık ayında Eskişehir Mevlevî Dergâhı şeyhi Hasan Hüsnî Dede Efendi tarafından kendisine *Mesnevî* icâzeti verilmiştir.⁵⁵²

Kendisine şeyhlik makamı tevcih edildikten sonra mukabele günü olan Perşembe⁵⁵³ günleri, kürsüden babasının telif ettiği *Mesnevî* şerhini takrire başlamış ve takrir on sekiz sene devam etmiştir.⁵⁵⁴ Mehmed Ziyâ, ayrıca onun vefatından bir iki sene evvel de Cuma geceleri şeyh dairesinde Mecdüddin Sipahsalar'ın Farsça *Menâkıb*'ını okuyarak hazır bulunan dedelere, dervişlere ve sevenlerine şerh ettiğini

⁵⁴⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 202-203; *Türk Şairleri*, II, 939.

⁵⁴⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, 204; *Hoş Sadâ*, s. 109.

⁵⁴⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, 204; *Hoş Sadâ*, s. 109.

⁵⁵⁰ Abdülbâkî (Baykara) Dede'nin Defter-i dervişana düştüğü kaytta "on sekiz yaşına vasil olduğunda peder-i âlileri merhumun ma'luliyetine binaen vekaletine tayin edildi" ifadesi bulunmaktadır. Bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 103.

⁵⁵¹ *Defter-i Dervişân II*, s. 103; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 204-205; Mehmet Tâhir, *a.g.e.*, s. 17; *Türk Şairleri*, II, 939.

⁵⁵² M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 205.

⁵⁵³ Yenikapı Dergâhı'nın mukabele günü 1256/1840'dan beri Pazartesi olarak geçmektedir. *Defter-i Dervişân*'a "Perşembe" ifadesi sehven yazılmış olmalıdır. Bk. *Âsitâne-i Âliyede ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Olan Mevcud ve Muhterik Olmuş tekkelerin İsim ve Şöhretleri ve Mukabele-i şerif Günleri Beyan Olunur*. İstanbul 1256/1840. Ayrıca Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi Celâleddin Dede döneminde Yenikapı Mevlevîhânesini mukabele gününü Pazartesi olarak vermektedir. Bk. Seyyid Ahmed Münib Bandırmalızâde, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, İstanbul 1307/1889.

⁵⁵⁴ *Defter-i Dervişân II*, s. 103; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 206.

nakletmektedir.⁵⁵⁵

Mehmed Celâleddin Dede'nin belki de en önemli özelliği, Mevlevî kültürüne vukûfiyetiyle beraber bir Mevlevî şeyhi olarak, diğer tarikatlardan da icâzetli olmasıdır. 1305/1887 yılında Trablusgarblı Mustafa b. Osman Şebnî tarafından kendisine Şâzeliyye hilafeti verilen Celâleddin Dede, 1313/1895 yılı Nisan ayında Ciştiyye şeyhi İmdadü Allah Farûkî Efendi'den Ciştiyye hilafeti, yine Trablusgarblı Mustafa Efendi'den Kadiriyye hilafeti almıştır. Celâleddin Dede de İmdadü Allah Farûkî Efendiye Mevlevîyye hilafeti vermiştir.⁵⁵⁶ Mahmud Kemâl İnal Bey de, Celâleddin Dede'nin Yakacıkta Şabaniyye Tekkesi'nde birkaç gün misafir kaldığı sırada tekkenin şeyhi Hüsnü Efendi nezdinde bir gece görüşmelerini nakletmektedir⁵⁵⁷ ki, alınan ve verilen bu hilafetler ve bu görüşmelerin, XIX. Yüzyılda tarikatlar arası ilişki açısından önem arzettiğini belirtmek gerekir.

Şeyh Celâleddin Dede, sahip olmuş olduğu yüksek ahlakî seciyyesi, ilmi kariyeri ile gerek tarikat ehli gerekse de ilmiye sınıfı nazarında, kendisine hürmet ve saygı duyulan bir zat olmasını sağlamıştır. Tarikat usûl ve adâbını korumadaki gayreti, şer'î ölçülere riâyetteki azmi, Mevlevî tarikati içerisinde bulunan Kalenderî meşrep Mevlevîlerce, "bu tarikatı Nakşbendiyyenin Hâlidî koluna çevirdi" ithamlarına sebep olmuştur.⁵⁵⁸

"Mübarek gün ve gecelerde dergâhı ziyârete gelen her ziyâretçi dergâhtan şeyhin seviyeli sohbeti ve manevî himmetiyle memnun ayrıldığına kaç kere şahit olunmuştur. Sohbet meclislerine hakim olan ciddiyet, sohbetine mevzu ettiği konuları dinleyenlerin seviyesine göre takdimi, akıl ve mantıktan uzak rivayetlerden kaçınması, daha çok ahlaki konulara teması, zor beğenenlere bile "Celâl Efendi gerçekten şeyh imiş" cümlesini söylettirmiştir. Hatta kendisinden büyük olan nice zevât-ı kirâm dahi sohbet neticesinde Hâlet Efendinin söylediği "Şeyhim beni bu gece yaktın" ifadesini kullanmaya mecbur etmiştir."⁵⁵⁹

Celâleddin Dede, devrinin siyâsî olaylarıyla da yakından ilgilenen bir tarikat şeyhidir. Mehmed Ziyâ'nın da naklettiği gibi, babası Osman Selahaddin Dede'den Yenikapı Mevlevîhânesi meşîhatını devralmakla beraber onun aynı zamanda sosyal ve siyâsî mirasına da konmuştur. Uzun süre babasının meşîhat makamına vekaleti ve babasıyla birlikte bir çok siyâsî ve sosyal meselelere müdahaleleri, kendisine babasının sâhip olduğu sosyal ve siyâsî meselelerde ki ince görüşü kazandırmıştır. Hatta bir meseleden dolayı II. Abdülhamîd Han'ın Celâleddin Dede için; "Celal

⁵⁵⁵ M. Ziyâ, a.g.e., s. 207; *Türk Şairleri*, II, 939.

⁵⁵⁶ M. Ziyâ, a.g.e., s. 205-206.

⁵⁵⁷ *Hoş Sadâ*, s. 112.

⁵⁵⁸ M. Ziyâ, a.g.e., s. 209; Mehmed Tâhir, Celâleddin Dede'yi anlatırken; "Tarikat-i feyzâ feyz-i Mevlevîyyenin pîşvâ-yı âyini, âşiyân-ı irfan, Mevlevîliğin numûne-i zerâfet ve fadâili, Mekârim-i ahlakın kemâlât-ı insaniyyenin hülâsa-i magrifeti, ahkâm-ı şerife-i şeriatın müderrisi hikmeti, âdâb-ı münife-i tarikatın muallim-i hakikati, eskâr-ı hürriyet ve adaletin hace-i muhteremi, ma'na-yı sebat ve metanetin timsâl-i mücessemi idi." İfadelerine yer vermektedir. M. Tâhir, a.g.e., s. 4-5.

⁵⁵⁹ M. Ziyâ, a.g.e., s. 210.

Efendi ince düşünür” dediğini işittiğini Mehmed Ziyâ nakletmektedir.⁵⁶⁰

Devrin karmaşık siyâsî ve sosyal olayları içerisinde maharetini ortaya koyan Celâleddin Dede mûsikî alanında da mahir bir sanatçıdır. mûsikîde üstadlık mertebesi olan Dede, mûsikî bilgilerini ve özellikle Tanbur çalmayı, İsmet Ağadan, büyük ve küçük Osman beylerle Nikagos Ağadan öğrenmiştir. Tanbur çalmaktaki mahareti, mızrab vurmaktaki fevkalade kabiliyeti Memduh Efendi gibi Mûsiki üstadlarınca “Ben şimdiye kadar böyle tanbur dinlememiştim” şeklinde taltif edilmiştir. 1904 yılı içinde Nâyî Osman Dedenin Hicaz ayininin Dûgâh makamı ve üsûlünde bestelemesi mûsikîdeki yüksek yerine ve Rauf Yektâ Bey’in ifadeleriyle “mûsikî alanındaki ilmî ve tatbikî kudretine” en büyük işaret kabul edilmiştir.⁵⁶¹

Şeyhin ârifâne ve âşıkâne şiirleri bulunduğunu ve “Şeyhî” mahlasını kullandığını Mehmed Ziyâ Bey nakletmektedir.⁵⁶²

Celâleddin Dede’nin ömrünün son zamanlarında yaşadığı en esef verici olaylardan biri de Yenikapı Dergâhının geçirdiği yangındır. 14 Kasım 1906 Çarşamba gecesi, Ramazan Bayramının beşinci günü, dergâh kütüphanesinin altında bulunan ahırdaki çalı çırpıdan çıkan ateşler yarım saat içerisinde dergâhın tamamını sarmış ve her tarafı kül etmiştir.⁵⁶³ Bu yangının müstebitler tarafından çıkarıldığını o zaman Mısrıda çıkan gazeteler iddia etmişler ve bu iddiaya Mehmet Tâhir Efendi de katılsa da, Mehmed Ziyâ yangının dikkatsizlik neticesinde çıktığını söylemektedir.⁵⁶⁴

Dergâhtaki yangını kimin çıkardığından ziyâde bu mev’hûm olayda üzüntü veren taraf, dergâh kütüphanesinin tamamen yanmasıdır. Bilhassa Osman Selahaddin Efendi tarafından toplanan veya satın alınan ve Mehmet Tâhir Efendi’nin tabiriyle “hazîne-i nevâdir” denilecek kadar kıymetli eserleri hâvî bu kütüphâne⁵⁶⁵ Mevlevîlik tarihi bakımından da önemlidir. Bu kütüphanede bulunan ve Osman Selahaddin Dede ile beraber diğer Mevlevî büyüklerinin eserleri de yanmıştır. Bu gün elimizde

⁵⁶⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 204. Ayrıca Mehmed Celâleddin Dede ve devrin siyâsî olaylarıyla ilgili bk. Tezimizin “II. Abdülhamid Dönemi ve Mevlevîler” kısmı.

⁵⁶¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 235; *Hoş Sadâ*, s. 110; *Türk Şairleri*, II, 940-942.

⁵⁶² M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 232. Celâleddin Dede’nin yazdığı şiirlerine örnekler için bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 232-234; *Son Asır Türk Şairleri*, II, 217-219; *Türk Şairleri*, II, 939-942.

⁵⁶³ *Defter-i Dervişân II*, s. 102; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 284; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 8

⁵⁶⁴ Celâleddin Dede bu yangın için “bi kazâillahi Teâlâ zuhura gelen bir harîk” tabirini kullanırken, Mehmed Ziyâ da bu iddiayı dipnot olarak vermekte ve doğru olmadığını ifadelendirmektedir. Bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 102; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 259; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 8

⁵⁶⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 258-264; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 8. Celâleddin Dede Defter-i Dervişân’ bu yangın ile ilgili şu notları düşmüştür: “Zaman-ı meşîhat-ı fakiranemde ikrarbende çilerâh-ı Cenabı Hüdavendigâr olan fukara-ı nevniyazânın isim ve tarih-i ikrarları bir mecmua-yı mahsûsaya kayıt ve tahrir olunmakta iken 1324/1906 sene-i hicriyyesi Şevval-i Mûkerreminin beşinci Çarşamba gecesi saat üç kararlarında bi kazâillahiteâlâ zuhura gelen bir harîk dergâh-ı şerif ve pederim Ebu’l-Kemâleyn Osman Selahaddin Dede efendimizden cihan değer bir yâdigâr olan kütüb-ü nefise ve bu âcizin dahi cem iddiğim kütüb-ü nâdire ile beraber muhterik olduğundan temenniye ve teberrükten cedd-i büzürkvârem Abdülbâkî Dede Efendi merhûmun iş bu mecmualarına yeniden kayd ve tahrir olunduğu gibi bundan böyle dahi inşaallah kayd ve tahrir olunacaktır. 18 Muharrem 1325/1907. Bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 102.

bilhassa Yenikapı Dergâhı şeyhlerinden bazılarının eserleri mevcut değilse bunun sebebi bu yangındır. Dergâhın geçirmiş olduğu yangın, bu sıralarda son derece rahatsız olan Celâleddin Dede'nin rahatsızlığını artırmış ve ölümüne sebep olmuştur.⁵⁶⁶

XIX. yüzyılın Yenikapı Mevlevîhânesi'ndeki son şeyhi 1320/1903 yılında yakalandığı ve gündün güne artan gırtlak kanseri ve akciğer rahatsızlığıyla 1324/1906 yılının Mayıs ayına kadar mücadele etmiştir. Bu tarihten itibaren dergâha vefatından sonra postnişin olarak atanan oğlu Abdülbâkî Dede (ö. 1935) vekalet etmiştir. Bilhassa vefatından önceki son aylar çok zor geçmiş, sesi iyice kısalmış, meramını aktaramaz duruma gelmiştir. Doktorlarının gördüğü luzum üzerine Gedik Paşa'da kiraladığı bir konağa taşınmış, bu sihhî sebeplerden dolayı taşınması dahi saray nazarında problem teşkil etmiş, yazdığı bir arıza ile durumu padişaha izah etmek zorunda kalmıştır. Hastalığı bu konakta iyice artan Celâleddin Dede ve Şeyhliğinin yirminci yılında, altmış bir yaşında dergâhın 19. Şeyhi olarak 30 Rebî'ulâhir 1326 (17 Mayıs 1908) Cumartesi akşamı vefat etmiştir.⁵⁶⁷

Cenaze önce bulunduğu konaktan dergâha taşınmış, matbahta şeyhin vasiyeti gereği Topkapı İmamı Ethem Efendi tarafından yıkanırken, damadları Bahariye Dergâhı şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede ve Veled Çelebi, Sümbül Sinan Tekkesi şeyhi Kutbuddin Efendi (ö.1332/1914), Merkez Mûsâ Muslihiddin dergâhı şeyhi Ahmed Efendi (ö.1332/1914), Odabaşı Dergâhı şeyhi Ahmed Efendi ile beraber diğer şeyh Efendiler, bütün Dedeler, mühibbân ve dervişler hazır bulunmuşlardır.⁵⁶⁸

Cenazesi Koca Mustafa Paşa dergâhına götürülüp orada Meclis-i Meşâyih reisi Tophâne Kâdirî Dergâhı şeyhi Ahmed Efendi (ö. 1324/1906)nin de katıldığı ve Südlüce Sa'dî Dergâhı şeyhi Elif Efendi tarafından kaldırılan cenaze namazından sonra, toplumun her kesiminden insanların katıldığı kalabalık bir insan topluluğuyla Yenikapı dergâhına getirilip, sağlığında oğluna eliyle gösterdiği yere, babası Selahaddin Dede'nin sol tarafına defnedilmiştir..⁵⁶⁹

Definden sonra Hazine-i Hassa memurları, Padişah II. Abdülhamid tarafından cenaze masrafı olarak yollanan 2000 kuruş getirmişlerse de, bu para şeyhin vasiyeti gereğince bu hizmete sarf edilmemiştir.⁵⁷⁰

III. BEŞİKTAŞ/BAHÂRİYE MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ

A. BEŞİKTAŞ/BAHÂRİYE MEVLEVÎHÂNESİ

İstanbul'da Galata ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nden sonra kurulan üçüncü Mevlevî Dergâhı Beşiktaş Mevlevîhânesidir. Bu dergâhın bir başka özelliği de,

⁵⁶⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 273-274; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 11.

⁵⁶⁷ *Defter-i Dervîşân II*, s. 103; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 242-248; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 26-28; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 86; *Türk Şairleri*, II, 940.

⁵⁶⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 251-253.

⁵⁶⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 254; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 15-17.

⁵⁷⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 254.

İstanbul'da devlet ricâli tarafından tesis edilen son Mevlevî dergâhı olmasıdır. İstanbul'da kurulmuş olan diğer Mevlevî dergâhları, (Kasımpaşa, Üsküdar ve Bahâriye Mevlevîhâneleri) Mevlevî dedeleri tarafından tesis edilmiştir.

Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin kurucusu Ohrili Hüseyin Paşa (ö. Mayıs 1622)'dir.⁵⁷¹ XVII. Yüzyılın önde gelen devlet adamlarından biri olan Ohrili Hüseyin Paşa, Bostancı Ocağı'ndan yetişerek Sadrazamlığa kadar yükselmiş, daha sonra görevinden azledilmiş, 1030/1621 yılında Dilaver Paşa'nın yerine tekrar sadrazamlık makamına atanmışsa da, II. Osman'a karşı düzenlenen Yeniçeri ayaklanması sırasında Mayıs 1031/1622 senesinde katledilmiştir.⁵⁷²

Hüseyin Paşa'nın bu kaderi adetâ tesisinde öncülük ettiği dergâhın kaderine de yansımış ve 1030/1621 tarihinde⁵⁷³ Kapdan-ı Deryâlık görevinde bulunduğu sırada tesisine başlattığı Beşiktaş Mevlevîhânesi, Ayvansarayî'nin naklettiğine göre yalnızca semahâne ve mescidden ibaret olarak faaliyetlerine devam etmiş,⁵⁷⁴ Evliyâ Çelebi'nin naklettiğine göre de, daha sonraki yıllarda ilave edilen diğer yapılarla tam teşekküllü bir dergâh halini almış⁵⁷⁵, 1284/1867'ye kadar Beşiktaş'ta faaliyet göstermiş, bu tarihte Sultan Abdülazîz tarafından Çırağan Sarayı'nın inşâsı nedeniyle yıktırılarak önce Fındıklı'da Karacehennem İbrahim Paşa Konağı'na⁵⁷⁶ ve buradan da 1288/1871'de tamamlanan Maçka'daki binasına geçmiştir. Ancak 1291/1874'de askerî kışla yapımı için bu dergâh da yıkılınca, geçici olarak, Eyüb'teki Hatab Emîni Mustafa ve Hüseyin Efendilere ait yalılara taşınmış, daha sonra inşâsı 1294/1877'de tamamlanan Eyüp Bahâriyesi'ndeki yeni binasına taşınarak, 1925 yılına kadar Bahâriye Mevlevîhânesi olarak faaliyetini sürdürmüştür.⁵⁷⁷

Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin ilk Şeyhi Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede (1063/1652)'dir.⁵⁷⁸ Aynı zamanda Gelibolu Mevlevîhânesi'nin de bânîsi⁵⁷⁹ olan ve Yeniçeri Ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğlu olduğundan Ağazâde lakabıyla

⁵⁷¹ Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 104; Zâkir Şükrü, *Mecmua-yı Tekâyâ*, V, 107; A. Süheyl Ünver, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânesi Hakkında", *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci* (Hzl. Fevzi Halıcı), Ankara 1978, s. 166'dan naklen.

⁵⁷² Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 104; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177; Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, I, 66; *Tarih-i Naima*, II, 225; *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297, s. 717-718.

⁵⁷³ Ahmet Rıfât, *a.g.e.*, VII, 41; Zâkir Şükrü, *Mecmua-yı Tekâyâ*, V, 107.

⁵⁷⁴ Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 105.

⁵⁷⁵ *Seyâhatnâme*, I, 450.

⁵⁷⁶ Günütmüzde İ.T. Ü Maden Fakültesinin bulunduğu yer.

⁵⁷⁷ Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmua'*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, Kayıt nu. 7467, vr. 109b

⁵⁷⁸ Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, s. 7; Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nûmaniyye ve Zeyilleri "Vekâyü'l-Füdelâ"*, (Nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, III, 550; Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükrü, *Mecmua-yı Tekâyâ*, 107; Muallim Nâci, *Esâmî*, s. 351-352; *Osmanlı Müellifleri*, II, 7; *Semahâne-i Edeb*, s. 8-9; *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 26-37; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177.

⁵⁷⁹ Şeyhî Mehmed Efendi, Gelibolu Mevlevîhânesinin Ağazade Mehmed Dede adına bina edildiğini belirtmektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 550. Ayrıca bk. Tezimiz "Gelibolu Mevlevîhânesi" kısmı.

anılan Mehmed Hakîkî Dede, genç yaşında malını mülkünü kardeşi Asaf Ağa'ya bağışlayıp, I. Bostan Çelebi döneminde (1591-1630) Konya Mevlânâ Dergâhı'na intisab etmiştir. Uzun yıllar burada hizmet ettikten sonra hilafet alıp⁵⁸⁰, maceralı bir yolculuk neticesinde Gelibolu'ya dönmüş ve şehrin merkezinde bulunan Ahî Devle Zâviyesi'nde *Mesnevî* dersleri okutmaya başlamış, talebin fazla olması sebebiyle de bu zâviyenin yanına tanıdıklarının da yardımıyla bir "Âyin-i Mevlevî Hangâhı" inşa edip vefatına kadar burada meşihatını devam ettirmiştir.⁵⁸¹

Bu arada devirin Kapdan-ı Deryâsı Ohrili Hüseyin Paşa⁵⁸² Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu Mevlevîhânesi'ne uğrayıp kerametleriyle şöhret bulan Ağazâde Mehmed Dede'ye intisab etmiş⁵⁸³ ve ondan yakında Sadâret Mührü'nün kendisine verileceği müjdesini almıştır. Mart 1030/1621 tarihinde Vezirâzam olan Hüseyin Paşa, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni yaptırıp, Mehmed Dede'den buraya ilk postnişin olmasını istemiş, Mehmed Dede'nin de bu isteği kabul etmesiyle Hüseyin Paşanın aynı yıl katline kadar devam edecek olan Gelibolu ve Beşiktaş mevlevîhâneleri meşihatlığı başlamıştır.⁵⁸⁴

Mehmed Dede ikisi de çarşambaya rastlayan mukâbele günlerine birer hafta münâvebe ile⁵⁸⁵ iştirak edebilmek için küçük bir yelkenli ile Gelibolu-Beşiktaş arasında gidip gelmiştir. Ohrili Hüseyin Paşa'nın II. Osman'la birlikte Mayıs 1031/1622'de katledilmesinden sonra Gelibolu'ya dönmüş ve 1063/1652-53⁵⁸⁶ yılında vefatına kadar bu dergâhın postnişinliğini ifâ etmiş ve buraya defnedilmiştir. Yerine kendi müridi olan Parsa Muhammed Efendi postnişin olmuştur.⁵⁸⁷ Hiçbir mahlas kullanmadan şiirler de yazan Ağazâde Mehmed Dede'nin vefatına "*Saâtü'l-karâr 1063/1653*" tarih düşülmüştür.⁵⁸⁸

⁵⁸⁰ Kaynaklarda Ağazâde Mehmed Çelebi ismiyle de anılan, Ağazade Mehmed Dede, Karahisarî Mehmed Dede'den hilafet almıştır. Bu hilafetnâme için bk. F. Nafiz Uzluk, "Mevlevî Hilafetnâmeleri", s. 389-391.

⁵⁸¹ *Sefine-i Mevlevîyye*, II, 26-37.

⁵⁸² Şeyhî Mehmed Efendi, Ohrili Hüseyin Paşa'dan, Arnavud Hüseyin Paşa diye bahsetmektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 550.

⁵⁸³ *Sefine-i Evliyâ*, V, 177.

⁵⁸⁴ Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 551.

⁵⁸⁵ F.Nafiz Uzluk ise, "Çarşamba günleri Beşiktaş'ta, Cuma günleri ise Gelibolu'da Mevlevî ayini icrâ eylemiştir" şeklinde bir not düşmüştür. Bk. F. Nafiz Uzluk, *a.g.m.*, s. 392.

⁵⁸⁶ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 551; Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, s. 166; *KMMA*, 65/5; *Sefine-i Evliyâ*, V, 177.

⁵⁸⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 551. *Sefine*, II, 26-37; Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Semâhâne-i Edeb*, s. 9; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, s. 166; R. Ekrem Koçu, "Beşiktaş Mevlevîhânesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1961, V, 2585 (Midhat Bahari Beytur'dan Naklen); Evliyâ Çelebi Ağazâde'nin ders ve sohbetlerinde bulunup elini öptüğünü kaydetmektedir., bk. *Seyâhatnâme*, V, 317; Muallim Nâci ise *Esâmî*'de, "Beşiktaş Mevlevîhânesinde iki aya yakın görev yaptıktan sonra yerine bir şeyh tayin ederek Gelibolu'ya dönmüş ve vefatına kadar buradaki Mevlevîhâne'de irşada devam etmiştir." kaydı bulunmaktadır. Bk. Muallim Naci, *Esâmî*, s. 351-352.

⁵⁸⁸ *Sefine-i Evliyâ*, V, 177, *Semâhâne-i Edeb*, s. 9.

Ağazade Mehmed Dede'den sonra XIX. yüzyıla gelinceye kadar dokuz postnişin Beşiktaş Mevlevihânesi meşihatinde bulunmuştur.⁵⁸⁹ Bunlar sırasıyla; Şeyh Süleyman Dede (ö. 1065/1654),⁵⁹⁰ Hasan Dede (ö. 1071/1660),⁵⁹¹ Nâcî Ahmed Dede (ö.1122/1710),⁵⁹² Çengî Yusuf Dede (ö.1080/1669),⁵⁹³ Eyyûbî Mehmed Memiş Dede (ö. 1136/1723)⁵⁹⁴ Memiş Dede oğlu Ahmed Dede (ö. 1177/1763)⁵⁹⁵ Memiş Dede oğlu Mehmed Sâdik Dede (ö. 1178/1764),⁵⁹⁶ Abdülahad Dede (ö. 1180/1766),⁵⁹⁷ ve Trabluslu Ahmed Dede (ö. 1185/1771)⁵⁹⁸ dir.

⁵⁸⁹ Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 107.

⁵⁹⁰ Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 107. Beşiktaş Mevlevihânesi ile ilgili meşihat sıralamasını veren kaynaklar Ağazâde Mehmed Dede'den sonra Beşiktaş Mevlevihânesi postnişinini farklı olarak nakletmektedir. Bu kaynaktan Ayvansarâyî, Evliyâ Çelebi ve Sefîne-i Evliyâ, dergâhın ikinci şeyhini Hasan Dede olarak verilirken, Osman Şevki ve Zâkir Şükrü Efendi, Süleyman Dede olarak vermektedir. Fakat 6 Muharrem 1060/1650 tarihli bir huccet suretinde Hasan Dede'nin şeyh olarak zikredilmesi, şeyhlerin vefat tarihleri göz önüne alındığında Ekrem Işın'ın da ifade ettiği gibi Süleyman Dede'nin meşihatının bu tarihten önce kaldırıldığı ve yerine Hasan Dede'nin geçtiğini göstermektedir. Bk. *Seyâhatnâme*, I, 450; *Osman Şevki, a.g.e.*, s. 7; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 107; *BOA*, Cevdet Evkaf, nr. 8714 (6 Muharrem 1060/1650); *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177; E. Işın, *a.g.m.*, s. 130. Muzaffer Erdoğan ise; dergâhın ikinci şeyhi olarak "Ramazan", R.E. Koçu ise "Şâtır Mehmed Dede" ismini vermektedir ki, bu iki isimde daha önceki hiçbir kaynaktan yer almamaktadır. Bk. Muzaffer Erdoğan, "İstanbul Kuruluşları arasında İstanbul Mevlevihâneleri" s. 37; R. E. Koçu, "Beşiktaş Mevlevihânesi", *İA*, V, 2586.

⁵⁹¹ Evliyâ Çelebi'nin dergâhı ziyaret ettiği sırada 110 yaşlarında, müstecâbü'd-duâ ve cezbeli bir şeyh olarak vasıflandırdığı Hasan Dede'nin ismini, Ayvansarâyî, Osman Şevki ve Mehmed Süreyya da aynı isimle naklettiği halde, Zâkir Şükrü Efendi, Hüseyn Dede olarak vermektedir ki bu durum, muhtemelen dedenin Hasan Hüseyn ismine sahip olduğuna işaret etmektedir. Bk. *Seyâhatnâme*, I, 450; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 105; *Sicill-i Osmânî*, II, 138; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177.

⁵⁹² *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 149-151; *Semâhâne-i Edeb*, s. 230-231, *Sicill-i Osmânî*, IV, 531; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 122; *Semâhâne-i Edeb*'de Naci Ahmed Dede'nin vefatı 1023 olarak veriliyorsa da bu tarih yanlıştır. Bk. *Semâhâne-i Edeb*, s. 231. Üç seneye yakın meşihat makamında bulunduktan sonra 1074/1663 tarihinde meşihati kaldırılmış, Kırım taraflarına iki sene süren bir seyatten sonra İstanbul'a dönüşünde Galata Mevlevihânesine Şeyh tayin edilmiştir. Osman Şevki ise Dede'nin meşihat süresini birkaç ay olarak vermektedir. Bk. Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 105; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 173,177.

⁵⁹³ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, IV, 423; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 105-106; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Ahmet Rifat, *a.g.e.*, VII, 41; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177. Sa'deddin Nühed-Muhammed Ferid, *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyat*, s.147.

⁵⁹⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, IV, 681-682; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 106; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 178.

⁵⁹⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, IV, 682; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 106; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Hüseyn Fahreddin Dede, *Beşiktaş Mevlevihânesi Şeyhlerinin Hâl-i Tercümeleri*, Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphânesi, nr. 7467, s. 1; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 178; A. Süheyl Ünver "Beşiktaş/Çırağan Mevlevihânesi", s. 170; *ASÜD*, Süleymaniye Kütüphânesi, nr. 283, vr. 3.

⁵⁹⁶ Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 106; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Hüseyn Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 2; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 178; *ASÜD*, nr. 283, vr. 3.

⁵⁹⁷ Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 106; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Hüseyn Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 2; *Sicill-i Osmânî*, III, 294; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 178; *ASÜD*, nr.

XIX. yüzyıla girildiğinde Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin postunda Yusuf Zühdfî Dede oturmaktadır.

B. BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ

1. Yusuf Zühdfî Dede (ö. 1232/1816)

Trabluslu Ahmed Dede'nin oğlu olan Yusuf Zühdfî Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin naklettiğine göre; 1164/1750 senesinde doğmuş, 1185/1771 tarihinde babasının vefatı üzerine Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin olmuştur.⁵⁹⁹ Dergâhın on birinci postnişini olarak irşâda başlayan Zühdfî Dede'nin posta geçişine, "hangâh-ı tevhid" ibaresi tarih düşülmüştür. Kırk altı sene üç ay meşihat makamında bulunduktan sonra 2 Cemâdiye'lülâ 1232/1816 Perşembe gecesini saat üçte vefat etmiştir. Öğle namazını müteakib Beşiktaş Mevlevîhânesi haziresinde bulunan babası Şeyh Ahmed Efendi kabri ile Şeyh Abdülahad Efendi kabri arasına defnedilmiştir. Babası Ahmed Dede'den ahz-i tarîkat eden ve herkes tarafından faziletli, âbid ve zâhid bir şeyh olarak tanınan Yusuf Zühdfî Dede⁶⁰⁰, *Mesnevî-i Şerif*'e yazdığı Arapça muhtasar "*el-Menhecû'l-Kavî fi Şerh-i Mesnevî*" isimli eseriyle şöhret bulmuştur.⁶⁰¹

II. Mahmud'un huzurunda tertib edilen küme fasıllarına iştirak eden mûsikîşinaslardan olan Yusuf Dede, o devrin "kibâr-ı meşâyih ve ulemâ-yı kirâm"ından müteşekkil bu meclislerin seçkin zevâtından biri olarak yâdedilmiştir.⁶⁰²

Hat sanatında da devrin ileri gelen üstâdlarından kabul edilen Yusuf Dede, başta Yenikapı Mevlevîhânesine mensub, Mevlevî ressamından Leylek Hasan Dede (ö. 1243/1827) ve Mûsâhib ve Hayalî diye meşhur Beşiktaş Mevlevîhânesi dervişlerinden Saîd Efendi (ö. 1273/1856) olmak üzere pek çok Mevlevî hat sanatçısının yetişmesine katkıda bulunmuştur.⁶⁰³

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerini idrak eden Yusuf Zühdfî Dede

283, vr. 3.

⁵⁹⁸ Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 106; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 2; *Sicill-i Osmânî*, I, 264; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179; *ASÜD*, nr. 283, vr. 3.

⁵⁹⁹ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7. 16 zilhicce 1225 tarihinde düzenlenen bir beratla Hasodabaşı Hasan Ağa vakfî tevliyati Yusuf Zühdfî Dede'ye verilmiştir. Böylece Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne bir gelir kaynağı temin edilmiştir. Bk. *BOA*, CT 19692, (12 Zilhicce 1225).

⁶⁰⁰ *Defter-i Dervişân II*, s. 58; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 106; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 7; Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 3; *Sicill-i Osmânî*, I, 264; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179; *ASÜD*, nr. 283, vr. 4.

⁶⁰¹ *Defter-i Dervişân*'da Abdülbâkî Nâsır Dede bu eserin altı cilt olduğunu kaydederken, Abdülbâkî Gölpmarlı bu eserin, yine Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhlerinden Çengî Yusuf Dede (ö.1699)'ye ait olduğunu söylemektedir. Bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 58; A. Gölpmarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 143.

⁶⁰² *Tarih-i Atâ*, II, 193.

⁶⁰³ Şahabeddin Uzluk, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, s. 67-68.

zamanında, III. Selim tarafından Çırağan Sarayı'nın genişletilmesi sırasında dergâhın yeniden inşâ ettirilircesine onarılması kayda değer bir olaydır.⁶⁰⁴ Sarayın genişletilmesi esnasında önce Rodoslu Yalısı yıktırılarak yerine Mabeyn Dairesi inşâ edildiği halde,⁶⁰⁵ Ayvansarayî'nin naklettiklerine göre; bu esnada dergâha dokunulmamış ancak yine III. Selim zamanında Çırağan Sarayı'nın tamiri tamamlandıktan iki sene sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi de ciddî bir tamir geçirmiş,⁶⁰⁶ dergâha ait şeyh dairesi ve on iki adet derviş hücresi bu imâr faaliyetleri sırasında baştan sona yenilenmiş⁶⁰⁷, adeta Çırağan Sarayı'nın yeni görüntüsüne adapte edilmiştir.⁶⁰⁸

Mevlevî çevrelerini çok sevindiren bu tâmir neticesinde, "Es'ad" isimli bir Mevlevî şairi, III. Selime medhiyeler içeren uzunca bir şiir yazmış ve;

"Çıkab bir pîr-i rûşendil didi tarih-i itmâmın
Yeniden kaldı bu dergâhı pîr-i şeh Selim bünyâd" (1219/1804)

mısrasını tarih düşmüştür.⁶⁰⁹

2. Mahmud Dede (ö. 1234/1818)

Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin on ikinci postnişini olarak vazifeye tayin edilen Mahmud Dede, Yusuf Zühdi Dede'nin damadıdır. Galata Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Rûhi Dede'nin 1225/1810 yılında vefatından sonra yirmi sekizinci postnişin olarak bu dergâhın meşihatine geçen Mahmud Dede, 1232/1816 senesinde Yusuf Dede'nin vefatı üzerine de yerini Kudretullah Dede'ye bırakarak kayınpederi Yusuf Zühdi Dede'nin yerine Beşiktaş Dergâhı'na şeyh olmuştur.⁶¹⁰ Daha önce Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde mürebbilik görevinde bulunması ve Yusuf Dede'nin damadı olması, bu görevin kendisine verilmesinde önemli amil olmuştur. 18 Cemaziyelahir 1232/1817 Pazartesi günü, Beşiktaş Mevlevîhânesi meşihati görevine tayin edilmiş ve 20 Cemâziyelâhir 1232/1817 Çarşamba günü de şeyhülislam tarafından meşihatnâmesi kendisine verilmiştir. Cuma günü Beşiktaş Dergâhı'na yerleşmiş ve aynı ayın yirmi yedinci Çarşamba günü mukâbele-i şerife başlamıştır.⁶¹¹

⁶⁰⁴ Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 107-108. XIX. Yüzyılın başlarında III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan'ının ikamesine ait bulunan Çırağan Sarayı 1217/1802 tarihinde genişletilmek amacıyla Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı Tahir Paşa'nın sorumluluğunda elden geçirilmiştir. Bk. *BOA*, Cevdet Saray, nr. 5337, (5 Receb 1217/1802).

⁶⁰⁵ *Tarih-i Cevdet*, VII, 145.

⁶⁰⁶ Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 108.

⁶⁰⁷ Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervişân I*, vr. 22a.

⁶⁰⁸ Ekrem Işın, *a.g.m.*, s. 132.

⁶⁰⁹ Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 108-109.

⁶¹⁰ *Defter-i Dervişân II*, s. 59; Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 107; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 8; Fahrettin Dede, *a.g.e.*, vr. 3; *Sicill-i Osmânî*, I, 264; *ASÜD*, Defter no: 283, vr. 4.

⁶¹¹ *Defter-i Dervişân II*, s. 59.

Uzun süreden beri hasta olan Mahmud Dede, iki yıl kadar makam-ı meşihatte bulduktan sonra, 14 Şevval 1234/26 Temmuz 1818 Cumartesi gecesi saat üçte, kırk dört kırk beş yaşlarında⁶¹² vefat etmiş, dergâhın haziresinde, kayınpederi Yusuf Dede'nin babası Ahmed Dede'nin yanına defnolunmuştur.⁶¹³

Atâ Tarihi'nde II. Mahmud'un huzurunda tertip edilen küme fasıllarına kayınpederi Yusuf Dede ile birlikte katıldığı belirtilmektedir ki bu da Mahmud Dede'nin mûsikî dalında da maharetine bir işaret kabul edilebilir.⁶¹⁴

3. Mehmed Kadrî Dede (ö. 1267/1851)

Mahmud Dede'nin vefatı üzerine 8 Zilhicce 1234/1819 senesinde Beşiktaş Mevlevîhânesi meşihatine geçen Kadrî Dede, bu dergâhın on üçüncü postnişinidir.⁶¹⁵

Ermenek Mevlevîhânesi şeyhi Seyyid Ali Dede (ö.1205/1790)⁶¹⁶,nin oğludur ve bu sebeple kaynaklarda adı daha çok Ermenek Şeyhizâde olarak geçer.⁶¹⁷ Suriçi'nde Şehremîni Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babasının vefatı üzerine annesinin, babasının hizmetinde bulunan Kaygusuz Derviş İsmail isimli biriyle evlenmesi neticesinde, bu zatın terbiyesi altında büyümüştür. 1232/1817 senesi Cemâziyelülâ ayı başlarında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne girmiş ve burada Abdülbâkî Nâsır Dede'nin hizmet-i meşihati döneminde hücreye çıkmış, semâ'zenbaşı ve duâcılık hizmetlerinde bulunarak yetişen mevlevîlerdendir.⁶¹⁸ Yenikapı Dergâhı'nda hücrenişin iken Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Mahmud Dede'nin vefatı üzerine adı geçen dergâha şeyh tayin edilen Kadrî Dede'nin meşihatnamesi Konya'dan, önce dönemin meşhur Mevlevî devlet adamlarından Halet Efendi'ye gelmiş, Halet Efendi

⁶¹² *Defter-i Dervişân*'da yaşı böylece verildiğine göre, yaklaşık doğum tarihi de 1187/1773 olmalıdır. *Defter-i Dervişân II*, s. 76.

⁶¹³ *Defter-i Dervişân II*, s. 76; *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 107; Osman Şevki, a.g.e., s. 8; Fahrettin Dede, a.g.e., vr. 3; *Sicill-i Osmânî*, I, 264. Ayrıca Mahmud Dede'nin kısa tercüme-i hali ve Galata Mevlevîhânesi şeyhliği ile ilgili bk. Tezimizizin Galata Mevlevîhânesi bölümü.

⁶¹⁴ *Tarih-i Atâ*, II, 193.

⁶¹⁵ *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 107; Osman Şevki, a.g.e., s. 8; Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 3; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179. *Defter-i Dervişân*'da Abdülbâkî Nâsır Dede Mehmed Kadrî Dede'nin ismini "Abdülkadir Dede" olarak kaydetmiş ve meşihate geçiş tarihini 8 Zilhicce 1234/16 Eylül 1818 olarak vermiştir. Diğer kaynaklarda ismi daha çok "Mehmed Kadrî Dede" olarak geçtiği için bizde bu ismi tercih ettik. Bk. Aynı yerler ve *Defter-i Dervişân II*, s. 78.

⁶¹⁶ Şeyh Ali Dede Ermenek Mevlevîhânesi şeyhi iken İstanbul'a gelip sur içinde Şehremîni mahallesine bir kadınla evlenerek buraya yerleşmiş, daha sonra kadın evini şeyhe vermiştir. Kısa sürede ev bir Mevlevî Zâviyesi halini almış ve Kadrî Dede bu evde doğmuştur. 1205/1790 senesinde vefat eden Seyyid Ali Dede Yenikapı semtinde Merkez Efendi Tekkesi karşısında bulunan mezarlığa defnedilmiştir. *Defter-i Dervişân II*, s. 78. "Ermenek Mevlevîhânesi Şeyhi Ali Dede"yi, Abdülbâkî Nâsır Dede bu isimle kaydederken, Hüseyin Fahreddin Dede "Ermenek Şeyhi Ahmed Dede" olarak vermektedir. Biz 1205/1790 tarihini idrak eden Abdülbâkî Nâsır Dede'nin bilgilerini esas aldık. *Defter-i Dervişân II*, s. 78; Hüseyin Fahrettin Dede, a.g.e., s. 3.

⁶¹⁷ *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 107; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 64, I, 264; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179. *Sefîne*, V, 232; *ASÜD*, nr. 283, vr. 4.

⁶¹⁸ *Defter-i Dervişân II*, s. 78; Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 3.

meşihatnâme'yi hemen şeyhülislama göndermiş, şeyhülislam da kendisini makamına çağırarak meşihatnâme'yi vermiştir. Bütün bu işlemler bir gün içerisinde tamamlanmış ve Kadri Dede'nin şeyhlik destârı sarılmıştır. Böylece Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi olan Kadri Dede, 9 Zilhicce 1234/1819 Çarşamba günü bu Mevlevihâne'ye gitmiş ve aynı ayın on altıncı günü şeyhlik makamına oturmuştur.⁶¹⁹

Kadri Dede, Yenikapı Mevlevihânesi şeyhlerinden Abdülbâkî Nâsır Dede'den mûsikî tahsili almış ve onunla birlikte II. Mahmud'un huzurunda tertib edilen küme fasıllarına davet edilmiştir. Yenikapı Dergâhı'nda hücrenişin iken Mahmud Dede'nin vefatı üzerine, tarikat geleneğine göre yerine oğlu Mehmed Saîd Dede getirilmek istenmişse de, yaşı küçük olduğu için bu makama oturması mümkün olmadığından⁶²⁰, Beşiktaş Mevlevihânesi meşihati kendisine uygun görülmüştür. 14 Zilhicce 1234/1819 Çarşamba günü oturduğu meşihat makamında yaklaşık otuz üç sene dervişleri irşad ile meşgul olduktan sonra 15 Zilhicce 1267/1851 Çarşamba günü vefat etmiştir.⁶²¹ Dergâhın türbesine defnedilmiş, daha sonra dergâhın Bahâriye'ye nakledilmesi esnasında nâsı Üsküdar Mevlevihânesi'ne götürülmüş ve oraya defnedilmiştir.⁶²² Kadri Dede, zamanın Üsküdar Mevlevihânesi şeyhi Ârif Himmetî Dede'nin şeyhidir ve Kadri Dede'nin nâşının Üsküdar Mevlevihânesi'ne nakledilmesini Ârif Himmetî Dede istemiştir. 1284/1867 senesinde bir Çarşamba günü nâşı, Beşiktaş'tan Üsküdar'a nakledilmiş, nâşın defni esnasında da bir merâsim tertiplenmiş ve bu merâsime Üsküdar'da bulunan bir çok tarikat şeyhi iştirak etmiştir.⁶²³

Yenikapı Mevlevihânesi'nin XIX. yüzyıldaki en önemli şeyhlerinden Osman Selahaddin Dede'nin yetişmesinde büyük katkısı bulunan Kadri Dede,⁶²⁴ "bir bakıma Yenikapı ile Beşiktaş mevlevihânelerinin yetiştirdiği âbid ve zâhid Mevlevî kişiliğini şahsında sembolize etmiştir."⁶²⁵

İstanbul Mevlevî dergâhları arasındaki bu kültür alış verişi sadece dergâhların yönetimine gelen şeyhler sayesinde olmamış, dergâhlarda yetişen diğer Mevlevî

⁶¹⁹ *Defter-i Dervişân II*, s. 78; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 170. Bir Mevlevî dergâhına şeyh olacak zâtın "Dede" olması gerekiyor ve dedelik de 1001 gün (yaklaşık üç sene) sonunda verilen bir unvan olduğuna göre, 1234/1819 senesinde Beşiktaş Mevlevihânesi'ne şeyh tayin edilen Kadri Dede'nin, 1232/1817 tarihinden önce Yenikapı Mevlevihânesine intisab etmiş olması gerekmektedir.

⁶²⁰ Halbuki daha önce Yenikapı Mevlevihânesi'nde Ali Nutkî Dede 1189/1775 yılında on dört yaşında postnişinliğe tayin edilmiştir. Daha sonra ise Osman Selahaddin Dede 1247/1831 yılında on bir yaşında Yenikapı Mevlevihânesi'ne, Hüseyin Fahreddin Dede sekiz yaşında, Beşiktaş Mevlevihânesi'ne postnişin tayin edilmiştir. Bu örnekler gösteriyor ki, Mehmed Saîd Dede'nin meşihate tayin edilmeyişi şimdilik mülaki olamadığımız başka sebeplere dayanmaktadır.

⁶²¹ *Tarih-i Atâ*, II, 193; Ayyansarâyî, *a.g.e.*, II, 107; Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 3; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 64, I, 264; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179, 232.

⁶²² *Defter-i Dervişân II*, s. 78; İsmail Hakkı Üsküdarî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, (yay. Hzl. Bedii Şehsuvaroğlu), İstanbul 1976, s. 89; Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 3; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179, 231-232.

⁶²³ Üsküdarî, *a.g.e.*, s. 89; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179, 231; *A. Süheyl Ünver Defteri*, nr. 283, vr. 4.

⁶²⁴ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 162; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179.

⁶²⁵ E. Işın, *a.g.m.*, s. 132.

dedelerinin de buna katkıları olmuştur. *Defter-i Dervîşân II*'dan öğrendiğimize göre bir çok Mevlevî dedesi mevlevîhânelerde üslendikleri kudümzenbaşılık, neyzenbaşılık gibi görevleri zaman zaman diğer Mevlevî dergâhlarında da ifâ ederek sahip oldukları Mevlevî anlayışlarını o dergâhlara da aktarmışlardır. Âbid ve zâhid kişiliğiyle tanınan ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde 1244/1828 senesi Zilhicce ayı içinde vefat eden ve daha önce Galata ve Kasımpaşa mevlevîhânelerinde neyzenbaşılık yapan Ali Bey Dede'yi buna örnek verebiliriz.⁶²⁶

Mehmed Kadri Dede döneminde, dergâh Çırağan Sarayı'nın genişletilmesi maksadıyla tamamen yıktırılmıştır. Dergâhın yeri saraya ilhak edilmiş ve mevlevîhâne saraya bitişik olan Mûsâhib Abdi Bey'in yalısına taşınmıştır. Mevlevîliğe muhabbeti bilinen Sultan Mahmud, belki de dergâhları yıktırılan dedegânın gönüllerini almak ve onlara karşı muhabbetini izhar etmek maksadıyla, mazereti olmadıkça her hafta mukabele günü dergâha gelir, mukabeleden sonra Kadri Dede ile sohbet edermiş. Ayrıca Çırağan Sarayı dahilinde kalmış olan Mevlevî dedelerinin kabirlerine de her gece kandiller yaktırmıştır.⁶²⁷ Sultan Mahmud, 1255/1839'da kendisinin de katıldığı bir mukabelede İsmail Dede'nin "Ferahfezâ Âyini"ni izlemiştir.⁶²⁸

4. Mehmed Saîd Dede (ö. 1270/1853)

Mehmed Saîd Dede bu dergâhın on dördüncü postnişinidir. Yine bu yüzyılda Galata Dergâhı'nda meşihatte bulunmuş ve daha sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne getirilmiş olan Mahmud Dede'nin oğludur.⁶²⁹ 1225/1810 tarihinde doğan ve babasının 1234/1818 senesinde vefat ettiği sıralarda sekiz yaşında bulunan Saîd Dede⁶³⁰, babası Mahmud Dede'nin vefatı üzerine tarikat geleneğince posta geçmesi gerekirken, yaşının küçüklüğü sebebiyle bu mümkün olmamış, ancak otuz iki yıl sonra Beşiktaş Dergâhı postuna oturabilmiştir. Bu süre zarfında Şeyh Kadri Dede'nin kontrolü altında yetişmiş ve ondan ahz-i tarikat etmiştir.⁶³¹ Böylece Kadri Dede'den sonra da onun yerine posta tayin edilmesini kolaylaştırmıştır.

⁶²⁶ *Defter-i Dervîşân II*, s. 95.

⁶²⁷ Sultan Mahmud'un Mehmed Kadri Dede'ye ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne olan ilgisinin bir başka örneği de, şeyhin biraderlerine kadar atıyye ihsanlarında bulunmasıdır. Bk. *BOA*, İD, 23 Muharrem 1266/1849. Dergâha tahsis edilen pirincin de bu dönemde büyük bir hassasiyetle ifâsı devam etmiştir. Bk. *BOA*, HH, nr. 27199 (1253/1837)

⁶²⁸ R. E. Koçu "Beşiktaş Mevlevîhânesi", *İA*, V, 2586; M. Erdoğan, a.g.m., s. 37; E. Işın, a.g.m., s. 132.

⁶²⁹ Mehmed Saîd Dede'nin babası Mahmud Dede'nin Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi olduğu yıllarda Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi olan Abdülbâkî Nâsır Dede, Mehmed Saîd Dede'nin 1233/1815 yılında icra edilen sünnet merasimini *Defter-i Dervîşân*'a kaydetmiştir. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 22.

⁶³⁰ *Defter-i Dervîşân II*, s. 76; *ASÜD*, nr. 283, vr. 4.

⁶³¹ Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 3; *ASÜD*, nr. 283, vr. 4; E. Işın, a.g.m., s. 132. Mehmed Saîd Dede babasının yerine posta geçememiş ama babasına tahsis edilen İstanbul Gümrüğü Mukataası malından muhassas gelir kendisine verilmiştir. Bk. *BOA*, CT nr. 12188 (20 Şevval 1234/1818)

Her ne kadar boşalan meşihat makamına geçmek üzere, vefat eden şeyhin kardeşi Hacı Süleyman Efendi sadarete makamına başvuruda bulunmuşsa da⁶³² Trabluslu Ahmed Dede ailesinin Beşiktaş Mevlevîhânesi'ndeki son temsilcisi olan ve bazı kaynaklarda adı "Memiş Dede"⁶³³ diye de geçen Mehmed Saîd Dede bu makama atanmıştır. Bu meyanda, Konya'da bulunan Saîd Hemdem Çelebi tarafından dergâh meşihatnamesi Mehmed Saîd Dede'ye gönderilmiş ve 17 Receb 1267/1850 tarihinde Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede'nin de hazır bulunduğu bir törenle resmen postuna oturmuştur.⁶³⁴

Mûsikî alanında, özellikle neyzenlikte zamanının üstatlarından kabul edilen Mehmed Saîd Dede, ilm-i ma'nevîyedeki yüksek derecesi ile de dikkat çekmiştir.⁶³⁵ Kısa meşihati süresince dergâha ilişkin kayda değer bir olayın vuku bulmamış ve 1269/1853 senesi sonlarında vefat etmiştir.⁶³⁶ İlk önce Beşiktaş Mevlevîhânesine defnedilmiş ise de daha sonra dergâhın Bahâriyeye taşınması sırasında, nâşı buraya nakledilmiş ve türbe-yi mahsûsasına konmuştur.⁶³⁷

5. Hasan Nazîf Dede (ö. 1278/1861)

Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin on beşinci şeyhi olan Hasan Nazîf Dede, 1209/1794 senesinde Mora Yenişehir'nin (bu gün ki Yunanistan-Larisa) Oğanlı Karyesi'nde, Yenişehir müftüsü, muhaddis ve müderris Hacı Halil Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁶³⁸ İki kardeşi bulunan Hasan Nazîf Dede'nin diğer kardeşleri Emin ve Ârif efendiler Balkanlardaki Mevlevî örgütlenmesinde önemli roller üslenmişlerdir.⁶³⁹

İlk eğitimini babasından alan Nazîf Dede, yaşı buluşa erince Yenişehir'de bulunan Horasanî Aziz Efendi Medresesi'nde Hoca Celaleddin Efendi'nin halka-i tedrisine devam etmiş ve icâzet almıştır. Daha sonra bu medresede ders vermeye başlamışsa da, tasavvufa olan eğiliminden dolayı uzun yıllar sürdürdüğü bu görevi

⁶³² BOA, İrade Dahiliye, 14140, (6 Receb 1267/1850)

⁶³³ Bk. *Sicill-i Osmânî*, I, 264.

⁶³⁴ BOA, İD 14092, (17 Receb 1267/1850)

⁶³⁵ Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 5; S. N. Ergin, *a.g.e.*, s. 499-500; *ASÜD*, nr. 283, vr. 4.

⁶³⁶ *Sicill-i Osmânî*, I, 264; Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 5; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 107; *ASÜD*, nr. 283, vr. 4.

⁶³⁷ Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 5

⁶³⁸ Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 5; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179; *Osmanlı Müellifleri*, I, 169; Muallim Naci, *Esâmî*, s. 428-429; Mehmed Ziya, "Hüseyin Fahreddin Dede", *Müsâvver Nevsal-i Osmânî*, yıl 4 (1328-1330), s. 272; Ekrem Işın, "Hasan Nazîf Dede", *DBİA*, III, 564. *Sicill-i Osmânî*'de doğum tarihi 1226/1814, *Sefîne-i Evliyâ*'da ise 1208/1794 olarak verilmektedir. Bk. *Sicill-i Osmânî*, IV/11, s. 565; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179. Ayrıca Hüseyin Fahreddin Dede *Mecmuâ*'sında, dedesi "Mahmud Efendizâde Halil" ile başlayan ailesinin soy kütüğünü vermektedir. Bk. Hüseyin Fahreddin Dede, *Mecmuâ*', MMK, nr. 7467, s. 116b-117a.

⁶³⁹ E. Işın, "Hasan Nazîf Dede", *DBİA*, III, 564.

esnasında sık sık zâhir ulemasıyla tartışmalara girmiştir.⁶⁴⁰

Oğlu Hüseyin Fahrettin Dede'nin ve A. Süheyl Ünver'in Midhat Baharî Baytur'dan naklettiği bilgilere göre; Hasan Nazîf Dede, bu dönemlerde Yenişehir havalisinde zuhur eden çekirge belâsını def için Hacıbektaş'tan getirilmesi gereken suyu, halk nazarında ehl-i iffet ve salahtan biri olarak görüldüğü için, getirmekle vazifeli olarak Hacıbektaş'a gönderilmiştir.⁶⁴¹ Bu yolculuğu sırasında uğradığı Konya'da⁶⁴², Hz Mevlânâ'nın kabrini ziyareti sırasında, içindeki aşk ateşi alevlenmiş ve Hacıbektaş'tan dönüşünde, Mevlânâ Dergâhı'nda postnişin olan Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (1815-1858)'ye intisâb etmiştir.⁶⁴³

Yenişehir'de müderrislik yaptığı dönemlerde muhtemeldir ki, tasavvufa olan iştiyâki sebebiyle bir süre Balkanlar'da seyahat ederek bu bölgede bulunan Bedreddinî ve Melâmî zümrelerle irtibat kurmuş⁶⁴⁴, bu sayede kendisinde oluşan (ve yıllar sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde tamamen kendisini gösterecek olan) "ehl-i beyt" yanlısı düşünceleri sebebiyle zâhir ulemasıyla çatışmıştır. Yine Yenişehir'den zikredilen sebeple Hacıbektaş'a gitmesi ve oğlu Fahreddin Dede'nin ifadesine göre; bu göreve layık biri olarak seçilmesi de, bu şehirde bektâşîlerin yoğunluğuna ve Hasan Nazîf Dede'nin bir Bektaşî muhibbi olduğuna delalet ettiği düşünülebilir. Nitekim Hüseyin Vassaf'da bunu doğrular nitelikte şu bilgiyi vermektedir: "Yenişehir mühiti bektâşîlik ihatasına maruz kalmak hasebiyle te'sir-i mühit ile Hazret-i Nazîf Dede'de bidayette bazı laubalilikler zuhur etmiş ise de ilim ve irfânı galebe çalarak şehir-i hakikate salık olmuştur."⁶⁴⁵

Yenişehir'e ulaşıp üzerine aldığı vazifeyi kâmilten ifâ ettikten sonra, vakit geçirmeden Konya'ya dönen Hasan Nazîf Dede, bir müddet Sultan Veled Medresesi'nde kaldıktan sonra, Hemdem Çelebi tarafından Mevlânâ Dergâhı aşçıbaşısı olan Nesîb Dede'ye teslim edilmiş, burada Nesîb Dede'nin gözetimi altında çilesini tamamlamış ve bir müddet daha Konya'da kaldıktan sonra kendi memleketine dönmüştür. Oğlu Hüseyin Fahrettin Dede, bundan sonra babasında çeşitli manevî gelişmeler olduğunu, memleketinde seyr-i sülûküne devam ettiğini ve kendisinde sekr hâli belirdiğini ve nihayet manevî işaretle tekrar Konya'ya giderek, Nesîb Dede'den aldığı hilâfetnâme ile irşâda memur edilerek, Yenişehir'e döndüğünü belirtmektedir.⁶⁴⁶

⁶⁴⁰ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 5-6; *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 272; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179; *ASÜD*, nr. 283, vr. 6.

⁶⁴¹ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 5-6; *ASÜD*, nr. 283, vr. 6.

⁶⁴² Bazı kaynaklar ise Hac vazifesinden dönerken Konya'ya uğradığını ve bu esnada Hemdem Çelebi'ye intisab ettiğini belirtmektedir. Bk. *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 272; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179.

⁶⁴³ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 272; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179; *Esâmî*, s. 428-429; *ASÜD*, vr. nr. 283, 6.

⁶⁴⁴ E. Işın, "Hasan Nazîf Dede", *DBİA*, III, 564.

⁶⁴⁵ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180.

⁶⁴⁶ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 6; *ASÜD*, nr. 283, vr. 6; E. Işın, "Hasan Nazîf Dede", *DBİA*, III, 564. Bazı kaynaklarda Hasan Nazîf dedenin 1269/1852 yılında Mehmed Saîd Hemdem

Hasan Nazîf Dede, Yenişehir'e dönünce, burada bulunan Köstem Nehri'nin kenarına bir mevlevîhâne bina ederek irşâd faaliyetlerine başlamıştır.⁶⁴⁷ Hatta yeni inşâ ettiği bu dergâhı âsîtaneye tebdil düşüncesinde olduğu bir sırada, yakında âsitane olan bir dergâha şeyh olacağı rüyasını görünce, bu düşüncesinden vazgeçmiş ve dört-beş sene sonra⁶⁴⁸ 1269/1853 tarihinde Mehmed Saîd Dede'nin vefatı üzerine, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne postnişin olarak tayin edilmiştir.⁶⁴⁹

Bu arada Mehmed Saîd Dede'nin vefatı üzerine, Beşiktaş Dergâhı şeyhliğine oğlu Neyzen Yusuf Paşa getirilmek istenmişse de, Sultan Abdülmecîd Mızıka-yı Hümâyun'da görevli olan bu zâta izin vermemiş, böylece bu makama Hasan Nazîf Dede atanmıştır.⁶⁵⁰

Daha önce 1268/1851 senesinde İstanbul'a bir yolculuk yapan Hasan Nazîf Dede, İstanbul'da birkaç ay kaldıktan sonra, Yenişehir'e geri dönüşü esnasında, kendini sevenlerinin izhâr-ı hüznü ve tahassünleri üzerine, "bu kadar üzülmeye gerek yok, bir sene sonra Beşiktaş şeyhi Saîd Dede ya kaçar, ya göçer. Onun yerine Cenab-ı Pîr Efendimiz bizi me'mûr ederse daha çok görüşürüz." diyerek ayrılmış, bu kerametlerinin izhârı olarak, bir sene sonra Yenişehir'de bina ettiği mevlevîhâneyi biraderzâdesine bırakarak ailesi ve eşyalarıyla birlikte, İstanbul'a gitmek üzere vapura bindikleri gün, Saîd Dede vefat etmiştir. İstanbul'a geldikten birkaç ay sonra da 1270/1853 tarihinde Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiştir.⁶⁵¹ Bu tarihten vefat ettikleri tarih olan 16 Şevval 1278/1861 tarihine kadar yaklaşık sekiz sene Beşiktaş Mevlevîhânesi meşîhatinde bulunmuştur.⁶⁵²

Çelebi tarafından destar giydirilerek Yenişehir'e gönderildiği ve orada kendisinin inşâ ettiği Mevlevîhânedeki irşâda başladığı ifade edilmektedir ki, bu durumdu Hasan Nazîf Dede yaklaşık altmış bir yaşında ve 1270/1853 tarihinde Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne tayin edildiği bilindiğine göre, ancak bir yıl süreyle Yenişehir'de hizmet-i meşîhatte bulunmuş olmaktadır. Bu bilgiler Hüseyin Fahrettin dede'nin naklettikleriyle birleştirilirse, Nazîf Dede'nin çok önceleri Mevlevîliğe intisab ettiği ancak Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne tayin edilmeden birkaç yıl önce Konyaya ikinci gidişinde destar giydirilip, meşîhatle görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Bk. Mehmed Ziya, *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 272; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180.

⁶⁴⁷ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 7; *Esâmî*, s. 428-429; *ASÛD*, nr. 283, vr. 6. *Sicill-i Osmânî* ve *Sefîne-i Evliyâ* da "Köstem suyu üzerine bir köprü yaptırmıştır" şeklinde bir ifadeye yer verilmektedir. Bk. *Sicill-i Osmânî*, V/11, 565; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180.

⁶⁴⁸ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁴⁹ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 7; *Sicill-i Osmânî*, V/11, 565; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 107; *Esâmî*, s. 428-429; *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 272; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180; *ASÛD*, nr. 283, vr. 7.

⁶⁵⁰ M. Erdoğan, *a.g.m.*, s. 37; R. E. Koçu, "Beşiktaş Mevlevîhânesi", *İA*, V, 2586.

⁶⁵¹ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 7. Bu eser içerisinde Hüseyin Fahrettin Dede pederi Hasan Nazîf Dede'nin bir başka kerametini de şöyle nakletmektedir: "Yenişehirîlerden Mekke-i Mülkerreme'de ikamet eden bir zat, Makam-ı İbrahim'de namaz kıldıktan sonra tavaf ederken Hasan Nazîf Dede'nin de tavaf ettiğini görür. Dede'nin hacca geldiğini zannederek hemen ona doğru yönelir. Kabe'nin etrafını dolanarak onu ararsa da bulamaz. Bunun kendisine bir işaret olduğunu düşünerek İstanbul'a gelir ve Hasan Nazîf Dede'ye intisab ederek tekrar Mekke'ye döner." Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 8.

⁶⁵² Hasan Nazîf Dede'nin vefatını Hüseyin Fahrettin Dede, Muallim Naci, Vassaf Hüseyin, Mehmed Ziya ve Zâkir Şükrü Efendi, Midhat Bahari'den naklen Süheyl Ünver, 1278/1861 olarak

Başbakanlık Arşivi'nde bulunan bir belgeden Hasan Nazîf Dede'nin meşîhate geçtiği ilk yılda dergâhın bir onarım geçirdiğini anlıyoruz.⁶⁵³

Zamanının en önde gelen Mevlevî şeyhlerinden kabul edilen, âlim, fâzıl, zarîf ve "sahn-ı sâzîde ve meydan-ı şi'r ve edebte üstâd olan"⁶⁵⁴ Hasan Nazîf Dede'nin *Ta'rifü's-Sulûk* isminde matbu bir eseri ve basılı olmayan bir de *Divançe'si* mevcuttur.⁶⁵⁵

Karahisar Hazret-i Sultan Divanî Dergâhı şeyhi Raşid Çelebi Efendi ve hocalarından Celaleddin Efendi, Nazîf Dede'den "müntesibi olarak tekmîli merâtible ahz-i hilâfete nâil ve makam-ı âli-i irşâda vasıl olmuşlardır."⁶⁵⁶

Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi kendi adıyla anılan *Tarih*'inin "9 VII 1861-28 VI 1862 olayları" arasında, Şeyh Nazîf Dede'nin vefatıyla ilgili; "*Kibâr-ı Meşâyih-ı Mevlevîyye'den ashâb-ı ilm ü irfândan Beşiktaş Mevlevî Dergâhı postnişini Nazîf Dede Efendi dahi o esnâda vâsılı sema'hâne-i melâ-i i'lâ oldu. Yerine mahdûm-u necîbi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi postnişin oldu. Pederine bâ şart-ı kayd-ı hayat Mâliyye ve Evkâf hazinelerinden şehriyye muhasses 3000 kuruş mahdumu müşarun ileyhe ita' olunmuştur.*"⁶⁵⁷ kaydını düşmüştür.

Vefatından sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi'ndeki türbesine defnedilmiş ise de, mevlevîhânenin yıktırılması üzerine, 1285/1868 tarihinde nâşî önce yeni yapılan Maçka'daki Mevlevîhâneye, buranın da yıktırılması üzerine Bahâriye'de inşâ edilen mevlevîhâneye taşınmıştır.⁶⁵⁸

Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin son şeyhi kabul edilen Hasan Nazîf Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesi yönetimi üslenen üçüncü büyük şeyh ailesinin ilk temsilcisidir. "Bu aile 1269/1853'den tekkelerin kapatıldığı 1925 senesine kadar önce Beşiktaş, ardında Maçka ve Bahâriye Mevlevîhânesi meşîhatini yürüten şeyhleri yetiştirmiş ve en önemlisi son dönem İstanbul mevlevîliğinde Ehl-i Beyt aşığı tasavvuf zümresinin, en güçlü sözcüsü kabul edilmiştir. Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne atanmasıyla birlikte, İstanbul mevlevîliğinde Ehl-i Beyt yanlısı tasavvuf kültürünü yeniden canlandırdığı

verirken, *Sicill-i Osmânî* ve Osmanlı müelliflerinde 1277/1860 olarak verilmektedir. Bk. Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 7; *Sicill-i Osmânî*, V/11, 565; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 107; *Esâmî*, s. 428-429; *Osmanlı Müellifleri*, I, 169; *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180; *ASÜD*, nr. 283, vr. 7.

⁶⁵³ *BOA*, İD, 12 Ramazan 1270/1853.

⁶⁵⁴ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 272; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180.

⁶⁵⁵ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 7; Osmanlı Müellifleri, I, 169; *Esâmî*, s. 429; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180. Şeyh Nazîf Divanı, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar nr. 5691. Hayatıyla ilgili bilgi veren bir çok kaynakta Hasan Nazîf Dede'nin şiirlerinden bazı örnekleri de aktarmaktadır. Bk. Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 8-10; *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 272; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180-182.

⁶⁵⁶ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 8.

⁶⁵⁷ Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, (hzl. Münir Aktepe) Ankara 1988, X, 64. Ayrıca bu maaşın Hüseyin Fahreddin Dede'ye bağlandığına dair belge için bk. *BOA*, İD, 13 Zilkade 1278/1861.

⁶⁵⁸ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 7; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 183; *ASÜD*, nr. 283, vr. 7.

ve o dönemde örgütlenme faaliyetlerinde bulunan bektâşîler ile ilişki kurarak her iki zümreyi birbirine yaklaştırabilecek ortak bir zemînin oluşmasına öncülük ettiği görülmektedir. Hasan Nazîf Dede'nin Ehl-i Beyt eğilimli bu tasavvuf anlayışını gerek *Divan*'ındaki şiirlerinde, gerekse mevlevîlik erkânı üzerine telif ettiği *Tâ'rif'us-Sulûk* isimli eserinde görülebilir.⁶⁵⁹

Hasan Nazîf Dede'nin *Divan*'ındaki şiirleri Haşim Bey'e Suzinâk ayini olarak besteletmesi üzerine İstanbul'daki bazı zâhid mevlevîler çeşitlik makamına müracaatla bu eserin icrasını engellemeleri⁶⁶⁰, dedenin şiirlerinin muhtevasına işaret etmesi açısından önemlidir.

XIX. yüzyılda Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde başlayıp Kasımpaşa ve Bahâriye mevlevîhânelerinde devam eden bu Ehl-i Beyt taraftarı, Bektaşî meşreb mevlevîlik anlayışı, Galata Mevlevîhânesi'nin son postnişini Ahmed Celaleddin Dede'nin kişiliğinde, tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar İstanbul mevlevîliğine damgasını vurmuştur.⁶⁶¹

Abdülbâkî Gölpınarlı'ya göre; XIX. yüzyılda Mevlevî tarîkati içinde Abdülvahid Çelebi (ö. 1907), Abdülhalim Çelebi (ö. 1925) ve oğlu Fahreddin Dede ile birlikte adı "Alevîlikte en ileri gelen Mevlevîler" zümresi içinde anılan Hasan Nazîf Dede, yazmış olduğu şiirlerinde Hz. Ali'yi ve onunla ilgili olayları bir Bektaşî gibi nakşederek meşrebini açıkça ortaya koymuştur.⁶⁶² Şiirlerinde, Mevlânâ'yı Hz. Ali'nin sırrına mazhar sayan⁶⁶³, Gadîruhûm'daki hadiseyle Hz. Ali'nin insanlara ve cinlere muktedâ olduğunu, hatta ona beşer denemeyeceğini, "İlya'nın da Ali olduğunu bildirerek Bektaşî kanaatını izhar etmiştir.⁶⁶⁴

Yine Gölpınarlı'ya göre; Hasan Nazîf Dede, "bir Bektaşî'den daha aşırı Alevî"dir ve bu anlayış, Hasan Nazîf Dede ile Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne taşınmış, oğlu Hüseyin Fahrettin Dede (ö. 1911) ve torunu Küçük Hasan Nazîf Dede (ö. 1916) ile devam etmiştir.⁶⁶⁵

Gölpınarlı, Hasan Nazîf Dede şahsında yukarıda ismi geçen mevlevîleri "bir Bektaşî'den de daha aşırı Alevî" gösterme fikrinde öyle ileri gider ki, bunu ıspat için Hasan Nazîf Dede'nin, Hz. Ali'den bahseden bazı şiirlerinden hiç de mümkün olmayan anlamlar çıkarır. A. Gölpınarlı'nın bu gayretine aşağıda verdiğimiz Hasan Nazîf Dede'nin şu şiiri en güzel örneklik teşkil etmektedir:

⁶⁵⁹ E. Işın, a.g.m., s. 133.

⁶⁶⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 458-459.

⁶⁶¹ E. Işın, a.g.m., s., 133.

⁶⁶² Hasan Nazîf Dede'nin bu tarz şiirleri için bk. *Şeyh Nazîf Divanı*, 1b, 2b, 32b; Hüseyin Fahrettin Dede, a.g.e., s. 8-10; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 229-232.

⁶⁶³ "İhtiyar etmek için hidmet-i Mevlânâ'yı

Vâkıf-ı sırr-ı Ali eyledi Mevlânâyı". Şeyh Nazîf Divanı, s. 46b.

⁶⁶⁴ Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*. S. 230-231

⁶⁶⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 211.

*Zâhidâ hakkıyçün ol Şah'ın ki cûd-ı ekmele
Ahmed-i Muhtar'a vahyetti Kitâb-ı münzeli
Mevlevîyem Ahmedîyem Haydarîyem men belî
Bana besdir bir Hudâ vu bir nebiyyu bir velî
Lâ ilâhe illâ Huvallahu'l-alıyyü'l-Müncelî
Lâ Nebî illâ Muhammed lâ fetâ illâ Alî*

A. Gölpınarlı yukarıdaki mısraları; “Şah’ın yani Hz. Ali’nin en olgun cömertliği, Ahmed-i Muhtar’a inen kitabı vahyetti”, ve “Apaydın Ali’den başka tapacak yok, Muhammed’den başka peygamber yok, Ali’den başka da er” şeklinde anlamıştır⁶⁶⁶ ki şiir dikkatlice okunursa, Şah’dan kasdın Allah Teâlâ olduğu, “Aliyyü’l-Müncelî” lafzında geçen “Aliyy” kelimesinin de Hz. Ali değil, Allah’ın sıfatı olduğu anlaşılır. Şiir bütünlüğü içerisinde de, birinci mısradaki Hz. Ali’den ilah ikinci mısradaki fetâ olarak bahsedilmesi pek anlamsız görülmektedir.

Nitekim aynı şiirin diğer mısralarında Hasan Nazîf Dede;

*Milletim ehl-i hakikât hâlikam Rabbim Hüdâ
Mezhebim râh-ı muhabbet şart-ı imânım fenâ
Kiblem ebrû-yu Muhammeddir imâmım Murtażâ
Dîn-i İslâm aşikardır ne lazım ihtifâ*

derken aslında bu konudaki yerini açık olarak belirtmektedir. Hasan Nazîf Dede, Ehl-i Beyt aşığıdır, fakat hiçbir zaman Gölpınarlı’nın iddia ettiği gibi Hz. Ali’yi “İlah” görece kadar sapık bir inanca sahip değildir. Şiirlerinin hemen hemen çoğunda açık bir şekilde Allah Teâlâ’yı “Rab”, Hz. Muhammed (s.a.)’i “Peygamber” kabul etmekte buna ilaveten de Hz. Ali’yi ve Ehl-i Beyt’i, her ehl-i beyt aşığı gibi medh etmektedir.⁶⁶⁷

Bazı kaynaklarda Hasan Nazîf Dede için “meşreb itibariyle laubâlî”⁶⁶⁸ ifadesinin kullanılması da bu sebepten olsa gerektir. Nitekim Hüseyin Vassaf Bey’in bizim iddiamızı doğrular nitelikteki şu kaydı da önemlidir: “(Nazîf Dede’nin yetiştiği) Yenişehir muhiti, Bektaşîlik ihâtasına maruz kalmak hasebiyle te’sir-i mühit ile Hazret-i Nazîf Dede’de bidayette bazı laubalilikler zuhur etmiş ise de ilim ve irfanı galebe çalarak şehri hakîkate sâlik olmuştur.”⁶⁶⁹

6. Hüseyin Fahreddin Dede (ö. 1911)

XIX. yüzyılda Mevlevî tarîkatinde artık gelenek halini alan meşîhatin babadan oğula geçmesi anlayışının bir örneği olarak, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Nazîf Dede’nin 1278/1861 yılında vefatı üzerine, yerine oğlu Hüseyin Fahrettin

⁶⁶⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 231-232.

⁶⁶⁷ Hasan Nazîf Dede’nin bu tarz şiirleri için bk. *Şeyh Nazîf Divanı*, 1b, 2b, 32b; Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 8-10; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 229-232.

⁶⁶⁸ *Osmanlı Müellifleri*, I, 169.

⁶⁶⁹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 180. Ayrıca Hasan Nazîf Dede’nin ilginç bir minyatır resmi için bk. A. *Süheyl Ünver Defteri*, nr. 283, vr. 1.

Dede tayin edilmiştir. Meşihat makamına oturduğunda henüz sekiz yaşında olan Hüseyin Fahrettin Dede, Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi'nin on altıncı postnişinidir.⁶⁷⁰

Hüseyin Fahrettin Dede, 12 Muharrem 1270/1853 Çarşamba günü Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde doğmuştur. Babası Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Nazîf Dede, Annesi ise Zübeyde Havva Hanım'dır.⁶⁷¹ Doğumu babası Hasan Nazîf Dede'ye mukabelede devr-i velevî esnasında duyurulduğu ve o sırada mukabelede Hüseyinî Âyini okunduğu için babası tarafından "Hüseyin" ismi konmuştur.⁶⁷²

Henüz dört yaşlarında iken 1274/1857 tarihinde İstanbul'a gelen Mehmed Saîd Hemdem Çelebi tarafından teberruken başına sikke tekbirlenmiş⁶⁷³, mevlevîlik icazetini de yine küçük yaşlarda teberruken babasından almış⁶⁷⁴, babasının vefatından sonra da Afyonkarahisar Mevlevîhânesi şeyhi Kemaleddin Dede ile Mısır Mevlevîhâne'si postnişini Hüseyin Azmî Dede⁶⁷⁵'den icazet yenilemiştir.⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 11; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 107. *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184. Tomar-ı Tekâyâ da ise, 1901 tarihine kadar bu dergâhta vazife yapan şeyhlerin sy.sı 17 olarak verilmektedir. bk. M. E. Kılıç, *a.g.m.*, s. 269.

⁶⁷¹ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 11; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 347; *a.m.f.*, *Hoş Sada*, s. 193. *Sefîne-i Evliyâ* ise Fahrettin Dede'nin doğum tarihini 10 Muharrem 1271/1852 olarak vermektedir. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184. Hüseyin Fahreddin Dede'nin annesi Zübeyde Havva Hanım 1 Zilkade 1312/1894 Cuma günü saat 7'de vefat etmiştir. Cenazesi Cumartesi günü Eyüb Sultan Caminde Galata Dergâhi şeyhi Atâullah Dede, Yenikapı Dergâhi şeyhi Celaleddin Dede'nin de aralarında bulunduğu cemaat tarafından cenazesi kılınıp Bahâriye Mevlevîhânesine defnedilmiştir. Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr.111a.

⁶⁷² *Son Asır Türk Şairleri*, I, 347.

⁶⁷³ Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 11.

⁶⁷⁴ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184. Hasan Nazîf Dede vefat etmeden önce, Hüseyin Fahrettin Dede'nin yaşı on sekize ulaştığında kendisine verilmek üzere teberruken bir hilafetnâme bırakmıştır. Hüseyin Fahrettin Dede, *a.g.e.*, s. 12. Mehmed Ziya, Hüseyin Fahrettin Dede'ye verilen bu icazetin bazılarınca hoş karşılanmadığını belirtiyor ve şunları söylüyor: "Müşarünileyhin icazeti peder-i mükerrerleri Nazîf Dede'dendir. Hatta henüz sekiz yaşında bir tıfla icazet verilmesi bazılarınca hoş görülmemiş ise de bu gibi icazetnameler teberruken veirlmekle onların mütalaa ettikleri mahzurdan ârâdedir. Çünkü bu icaze müncez değil hakikat-i halde iktisâb-ı ehliyyete muallaktır. Şu halde kendisine icâzet verilen zat âtiyyen hasâil-i irşâdiyyeyyi ihraz eylediği takdirde hüküm-ü nâfiz ve hilâf-ı sûrette infazı gayr-ı caizdir. Şeyh Nazîf dede mahdumuna verdiği icâzetnâmenin zahrına sabiyye hilafetin caiz olduğuna dair olan ayet-i kerimeyi yazıp 1253/ tarihiyle mühr-ü zâtıyyesiyle mühürlemiştir." bk. *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273.

⁶⁷⁵ Azmî Dede Galata Mevlevîhânesi son postnişini Ahmed Celaleddin Dede'nin babasıdır. Hüseyin Azmî Dede ile ilgili geniş bilgi için bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184, 237-239.

⁶⁷⁶ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 347. Hüseyin Fahrettin Dede, Konya Mevlânâ Mützesi Kütüphânesi'nde bulunan ve Beşiktaş Mevlevîhânesi Şeyhlerinin terceme-i hallerini yazdığı risaledeki "terceme-i hâl-i fakîrânemdir" başlıklı kısma kendisine verilen bu icâzetlerle ilgili olarak şu satırları yazmıştır: "Halen Karahisar'da Hazret-i Sultan Dîvânî Hazretleri'nin dergâhında postnişin olan Kemaleddin Çelebi Efendi Hazretleri'nin Dersaadet'e teşriflerinde bâ işâret-i âliyye-i Hüdavendigâr âcizlerine tecdîd-i inâbet ve i'tâ-yı hilafet buyurmuşlardır. Kemalüddin Çelebi Hazretleri'nin hilafeti pederleri merhum Reşîd Çelebi Efendi Hazretleri'nden ve Reşîd Çelebi Efendi'nin hilafetleri de merhum pederim Nazîf Dede Efendi'den olup pederimin fakire ihsan buyurdıkları hilafet yine kendilerinden gelen bir silsile ile

Hüseyin Fahreddin Dede, 1278/1861 tarihinde babası Hasan Nazîf Dede'nin vefatı üzerine Konya'da bulunan Sadreddin Çelebi Efendi tarafından Beşiktaş Mevlevîhânesi meşîhatine atanmış, henüz yaşı küçük olduğu için Beşiktaş Dergâhı aşçıbaşısı Hacı Râşid Dede vekil tayin edilmiş,⁶⁷⁷ babasına verilen aylık 3000 kuruşluk maaş da kendisine verilmiştir.⁶⁷⁸

Kendisine meşîhatin tevcihinden bir iki yıl önce Beşiktaş Mekteb-i Rüşdiyyesi'ne devam eden Hüseyin Fahreddin Dede, buradan mezun olduktan sonra, Dehlî İskender Efendi ve Belhî Abdülfettah Efendilerden Farsça ve Fransızca, daha sonra Manisalı Hilmi Efendi'den Arapça, kayınpederi olan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'den ve Abdurrahman Sami Paşa'dan *Mesnevî* ve Yenişehirli Avnî Bey'den tasavvuf ve edebiyat dersleri almıştır. Yine bir müddet Osman Selahaddin Dede'den tasavvuf ve *Mesnevî* okumuştur.⁶⁷⁹

Çırağan Sarayının hemen yanında 1284/1867 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Beşiktaş Mevlevîhânesi, Sultan Abdülazîz'in eski sarayın yerine yenisini inşâ ettirmek istemesi üzerine yıkılmış⁶⁸⁰, henüz çocuk yaşlarında olan Hüseyin Fahreddin Dede, ailesi ile birlikte, önce geçici olarak Fındıklıdaki Karacehennem İbrahim Paşa Konağı'na⁶⁸¹, buradan da 1287/1870'de Abdülazîz'in Maçka sirtlarında yaptırdığı ve "Maçka Mevlevîhânesi" olarak anılan yeni binasına taşınmış ve Mevlevî kültüründe adet olduğu üzerine "Kâffe-i levâzım ve müştemilâtıyla itmâm ve ikmâl kılınmış olan" dergâhın açılışında bir çok devlet büyüğü ve tarikat şeyhinin de hazır bulunduğu esnada Mevlevî mukabelesi icrâ edilmiştir.⁶⁸² Hüseyin Fahreddin Dede buraya ailesi ve dervişlerle beraber babasının nâşını da götürmüştür. Nazîf Dede'nin nâşının nakline Mevlevî şeyhleri ve dervişleriyle beraber bir çok devlet

te'yid-i tasarrufât-ı ma'neviyyedendir" Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 12-13.

⁶⁷⁷ Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 11; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 347; *Hoş Sada*, 193. "Pederim Nazîf Dede Efendi'nin intikali, Sadreddin Çelebi Efendi Hazretleri'nin ibtidâ-yı meşîhatlerine tesadüf etmekle müşârtın ileyh ilk defa i'tâ buyurdıkları meşîhatnâme, meşîhatnâme-i fakiranem olduğu gibi bunun tahtım ve ihsanı kendilerinin li ecli'z-ziyâre Karamanda Vâlide Sultan Efendimizin huzur-u âlilerinde buldukları zamana müsâdif olduğundan bu da fakirlerince başkaca bir iftihar vesilesidir." Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 11.

⁶⁷⁸ *BOA*, İD, 13 Zilkade 1278/1861. Yine 1285/1865 tarihli bir belge de bu yıllarda Beşiktaş Dergâhına yapılan erzak tahsisatının devam ettiğini göstermektedir. Bk. *BOA*, NSEK, nr. 21067 (21 Z 1285/1865)

⁶⁷⁹ Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 12; *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184-185; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 348; R. E. Koçu, "Fahreddin Dede Efendi", *İA*, İstanbul 1971, X, 5481; E. Işın, "Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi", *İstanbul Dergisi*, İstanbul 1993, sy. VI, s. 134; a. mlf., "Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi", *DBİA*, IV, 107.

⁶⁸⁰ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 183; Mualla Yaman, *Çırağan Sarayı Tarihi*, 1945-1946, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi, nr. 4842, s. 50.

⁶⁸¹ "Çırağandaki Mevlevîhânedен çıkıp maa dervişân Fındıklıdak kain Karacehennem İbrahim Paşa'nın konağına naklimiz tarihi Gurr-e Zilkade 1284/1867" Hüseyin Fahreddin Dede, *Mecmûd'*, vr.109.

⁶⁸² "Maçkadaki Mevlevîhânenin itmâm-ı binası ve dergâha naklimiz ve bed-i mukabele-i şerif 27 Şevval 1286/1870 yevm-i Çıharşenbe" Hüseyin Fahreddin Dede, *Mecmûd'*, vr.109b. *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184.

adamı ve Mevlevî muhibbi de iştirak etmiştir.⁶⁸³

Dergâhın bu tarihte Hacı Râşid Dede tarafından vekaleten yönetimi sona ermiş, Hüseyin Fahrettin Dede asaleten postnişinliğe atanmış ve 27 Şevval 1286/1869 tarihinde Çarşamba günü icra edilen ilk âyin-i şerifi yönetmiştir.⁶⁸⁴

Maçka Mevlevîhânesi olarak anılan bu dergâh hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir.⁶⁸⁵ Ancak birkaç sene ayakta kalabilen bu mevlevîhâne de, 1291/1874 yılında Maçka'da Mevlevîhânesi'nin de içinde bulunduğu alana bir askerî kışla yapılması amacıyla yıktırılınca, Hüseyin Fahrettin Dede yine ailesiyle birlikte babasının müntesiplerinden Hatab Emîni Hüseyin Efendi'nin Eyüb Bahâriyesi'ndeki yalısına, dervişler de yine aynı yerdeki Hatab Emîni Mustafa Efendi'ye ait yalya yerleşmişlerdir.⁶⁸⁶

Hüseyin Fahreddin Dede, çok sevdiği babasının nâşî bu sefer de yine bir çok devlet adamı ve derviş Mevlevî'nin katıldığı bir merasimle Maçka'dan Bahâriye'deki son ebedî mekanına kaldırtmıştır.⁶⁸⁷

Hüseyin Fahrettin Dede'nin gayretleri ve ona mensup ve muhib bir çok kimsenin destekleriyle 31 zilhicce 1291/1875 Pazartesi günü bahçesine, daha sonra "Bahâriye Mevlevîhânesi" adı verilen bir mevlevîhânenin temel atma merasimi yapılmış, 18 Rebitülevvel 1294/1878 Çarşamba günü dergâhın inşâtı tamamlanarak Hatab Emîni Mustafa ve Hüseyin Efendilerin yalılarının 1291/1875-1294/1878 yılları arasında Bahâriye Mevlevîhânesi tesis edilmiştir. Mevlevîhânenin bânisi ve ilk postnişini kabul edilen Hüseyin Fahrettin Dede tarafından icrâ edilen bir mevlüd ve mukabele ile açılış töreni yapılmıştır.⁶⁸⁸

Dergâhın inşâsı sırasında Fahreddin Dede'nin mensub ve muhiblerinin destekleri yanında, inşâat devam ederken tahta çıkan II. Abdülhamîd'in de katkıları olduğu bilinmektedir. İlk binaları, semahâne, türbe, on sekiz odalı derviş hücreleri ve matbah-ı şeriften oluşan dergâha, daha sonra II. Abdülhamîd güney cephesi Haliç'e bakan ilk iki katı harem, üç katlı da selamlık olarak kullanılmak üzere yirmi sekiz odalı bir meşrûtahâne inşâ ettirmiştir. Ayrıca, somathâne, hamam, helalar ve harem mutfâğının da bu sırada inşâ edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁸⁹

9 Mart 1305/1889 günü İstanbul'a gelip uzun süre Bahâriye Mevlevîhânesi'nde

⁶⁸³ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; A. Süheyl Ünver, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânesi", s. 170

⁶⁸⁴ Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr.109b.

⁶⁸⁵ E. Işın, "Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi", *İstanbul Dergisi*, s., 133.

⁶⁸⁶ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 274; "Maçkadaki Mevlevîhânedeki çıkıp maa dervişan Bahâriyede kain Sahilhâneye naklimiz ve Bahâriye Mevlevîhânesinin vaz-ı esasi tarihi 20 Zilhicce 1291/1874 yevm-i Pazartesi" Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr.109b.

⁶⁸⁷ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 274; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 229.

⁶⁸⁸ Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr. 109b; Muzaffer Erdoğan, a.g.m., s. 41; Baha Tanman "Bahâriye Mevlevîhânesi" *DİA*, II, 472.

⁶⁸⁹ Veled Çelebi (İzbudak), *Canlı Tarihler Hatıralarım*, s., 24; R. E. Koçu, "Bahâriye Mevlevîhânesi", *İA*, IV, s., 1855; E. Işın, a.g.m., s. 134-135; Baha Tanman, a.g.m., 471.

misafir kalan⁶⁹⁰ Veled Çelebi⁶⁹¹ (ö. 4 Mayıs 1953), bu tarihte Bahâriye Mevlevîhânesi'ni şöyle tavsif etmektedir:

“Mevlevî Dergâhı Eyüb-i Ensâri Camii'ne mensup mahallenin Kağıthane'ye doğru, son taraflarında Bahâriye Sarayı'nın yerine inşâ edilmiştir. Dergâh mahalleler arasında bir kat kağıt gizli bir takım hücreler, türbe semahâne ve sâir binalarla şeyh dairesinden ibaretti. şeyh dairesi haremlî selamlıklı üç kat büyük sahilhâne, yine bu büyüklükte yanında iki kat bir bina vardı ki bu binanın alt katı türbe-i şerif, semahâne ve mescid, üst katı ise mutrib ve kadınlar kafesi ve hünkâr kafesi idi. Bu iki dairenin etrafı birer kat hücreler, mutfak v.s.'den oluşuyordu. Bu binaların hepsi ahşaptı.”⁶⁹²

Hüseyin Fahrettin Dede, 1289/1872 yılında Maçka Mevlevîhânesi postnişini iken Osman Selahaddin Dede'nin kızı Fatma Aliyye Hanım ile evlenmiştir.⁶⁹³ Bu evlilikten Fatma Mü'mine⁶⁹⁴, kendisinden sonra Bahâriye Mevlevîhânesi şeyhi olan Küçük Hasan Nazîf Efendi (ö. 1918), Fatma Fasiha Hanım⁶⁹⁵ ve Fatma Destibâ Hanım dünyaya gelmiştir.⁶⁹⁶

Âlim ve Fâzıl bir zât olarak bilinen Hüseyin Fahreddin Dede Türkçe ve Farsça şiirlerini kendisine ait *Mecmu'a*⁶⁹⁷'sında toplamış ve şiirlerinde “Fahrî” mahlasını

⁶⁹⁰ Özellikle XIX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Konya'da mükîm olan Mevlânâ soyundan gelen genç Çelebiler, İstanbul'a yüksek tahsil için gönderilmişlerdir. Yüksek tahsil için İstanbul'a gelen Çelebiler tahsilleri süresince Galata ve Beşiktaş mevlévîhâneleri başta olmak üzere diğer Mevlevî dergâhlarında misafir kalmışlar ve mezkur dergâh şeyhleri ve mensubları tarafından korunup gözetilerek Mevlevî usul ve erkanına uygun yetiştirilmelerine de gayret edilmiştir. Geniş bilgi için bk. Veled Çelebi, *Hatıralarım*, s. 23-28; Şehabettin Uzluç, “Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Celaleddin Baykara Dede Efendi”, *III. Milli Mevlânâ Kongresi*, (12-14 Aralık 1988 Konya), Konya 1989, s. 298-299.

⁶⁹¹ Hz. Mevlânâ soyundan Necib Çelebi'nin oğlu olan Veled Çelebi, 1910-1919 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı'nda Çelebilik makamında bulunmuş, 1921 yılında Kastamonu mebusu olarak meclise girmiş ve yedinci döneme kadar millet vekilliği yapmıştır. Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Veled Çelebi (İzbudak), *Hatıralarım*; Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1994.

⁶⁹² Veled Çelebi (İzbudak), *Hatıralarım*, s. 24.

⁶⁹³ “Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Osman Selahaddin Dede Efendinin kerimeleriyle izdivacım. 15 Rebiülevvel 1289/1872” Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr. 110b. *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 274; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184.

⁶⁹⁴ Hüseyin Fahrettin Dede'nin ilk çocuğu olan Fatma Mü'mine Rebiülevvel 1290 tarihinde dünyaya gelmiş ve dört ay sonra vefat etmiştir. Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr.110b.

⁶⁹⁵ Fatma Fasiha Hanım yirmi dört yaşında vefat etmiştir.7 Şubat 1321/1903. Bu vefata çok üzülen Hüseyin Fahreddin Dede uzunca bir mersiye yazmıştır. Bk. Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr.114b-115a

⁶⁹⁶ Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr.110b-111a; *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 274; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 348.

⁶⁹⁷ Hüseyin Fahreddin Dede'nin tek yazılı eseri olan *Mecmuâ'* aynı zamanda Dede'nin adeta günlüğüdür. Fahreddin dede zaman zaman kaynak olarak verdiğimiz gibi bu *Mecmuâ'*ya yaşadığı önemli olayları tarihleriyle birlikte not düşmüş, bazan da ayrıntı gerektiren hadiseleri kısaca yazmıştır. Beşiktaş Mevlevîhânesinden çıkış, Maçka'ya yerleşmeleri, oradan tekrar Bahâriyedeki Sahilhânelere dervişlerle birlikte göçleri, evliliği, Annesinin vefatı, dünyaya gelen çocukları ve doğum tarihleri, torunları ve doğum tarihleri, sünnet merasimleri v.s. Bu notlar içerisinde en dikkat çekici olanı oğlu Hasan Nazîf'le kızı Fatma Fasiha'nın nikah ve evlenme törenleridir. Hüseyin Fahreddin Dede'nin bu

kullanmıştır. *Menâkıb-ı Mevlânâ*'yı nazmen tercümeğe başlamış fakat ancak mukaddime ile bazı kısımlarını tamamlayabilmiştir.⁶⁹⁸

Asıl şöhreti olan mûsikîdeki üstün mahareti sebebiyle, Mevlevîler arasında doldurulamaz bir yere sahiptir.⁶⁹⁹ Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişini Mehmed Saîd Dede'nin oğlu Muzika-i Hümâyun Feriki Yusuf Paşa ile dergâhın neyzenbaşısı Sâlih Dede'den ney, Zekâi Dede ve Dede Efendi'nin talebelerinden Mûtyâbzâde Ahmed Efendi'den musikî teorisi öğrenmiştir. Yağlıkcızâde Ahmed Efendi'den *Mi'râciyye*'nin tekmil bahrlarını geçmiştir. Ayrıca şeyh Abdülhalim Efendi'den Hamparsum, Fülitist Râtib Efendi'den Batı Notası öğrenen Fahreddin Dede, Chopen'in eserlerini çalabilecek kadar da Avrupa müziğine vakıftır.⁷⁰⁰

Bestelediği Acemaşıran âyini, Mevlevî mûsikîsinin son dönem Osmanlı kültüründe vardığı aşamayı göstermesi açısından önemli kabul edilmiştir.⁷⁰¹ Hüseyin Fahreddin Dede'nin mûsikî alanındaki başarısı XIX. yüzyılın sonlarına doğru Bahâriye Mevlevîhânesi'ni İstanbul'un belli başlı mûsikî merkezlerinden biri haline getirmiş ve aralarında Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Celaleddin Dede, Galata dergâhı şeyhi Atâullah Dede'nin de bulunduğu ve Hafız Şevki Bey, Medenî Azîz Efendi, Tanburî Kemal Bey, Yeniköylü Hasan Efendi, Bolahenk Nûri Bey, Dr. Süphi Ezgi ile Rauf Yekta gibi tanınmış devrin mûsikî üstâdlarının da katılımlarıyla fasıllar

iki evladının düğünleri ile ilgili yazdıkları bir Mevlevî dergâhı içerisinde Mevlevî ailesinin nasıl bir nikah ve düğün icra ettiğini göstermesi açısından önemli olduğunu düşünüyorum.

"*Mahdumum Derviş Nazîf'in teehhülü. 7 Rebiulevvel 1312/1894-15 Eylül 1311/1894 Perşembe günü sema'hânedede peder-i bergüzarım Nazîf Dede Efendi Hazretlerinin merkad-i mukaddeseleri pişgâhında Altunizâde Cami Şerifi imamı Faziletli Rıza Efendi tarafından akd ü nikah icrâ olunup ihvân-ı Mevlevîyye hazır bulunduğu türbe-i şerife muvacehesine gidilip külbank okunduktan sonra neyler ve kudumlerle Hicaz âyin-i şerifi okunarak harem kapısına gelindikte bir zıfaf gülbankı kıraat olunmuştur. Cenab-ı Hak tarafeyn hakkında mübarek eylesin*" Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr.112a.

"*Kerimem Fatıma Fasiha'yı Telgraftâhâne ketebesinden Bahâriyeli Merhum Faik Efendizâde Hamdi Bey'e tezevvücü. 29 Recep 1318-9 Tişrin-i sâni 1316 Perşembe günü beş buçuk kararlarında kerimem tarafından dayısı bulunan Yenikapı Mevlivihânesi postnişini Celaleddin Efendi vekil Karahisar Mevlevihânesi postnişini reşadetli Celaleddin Çelebi ile Ammizâdem Ertuğrul Hamidiyye Mevlevihânesi postnişini reşadetli Bahaüddin Efendi şهادetleriyle Sema'hânedede peder-i büzürkuvârım Şeyh Nazîf Dede Efendi Hazretlerinin merkad-i şerifleri pişgâhında Bahâriye İmamı efendi tarafından 901 kuruş mihr-i müeccel ile akd ü nikah olunup saad yedi kararlarında hemşirezâdem muhsine Hanımın mahdumu Avni'nin hitanı icra edilerek, gece yine sema'hânedede namazlar eda olunarak harem kapısına kadar gelinmiş orada dahi bir dua ve bir gülbank-ı Mevlânâ kıraat olunmuştur. Cenab-ı Rabb'ül-Alemin tarafeyn hakkında mübarek ve mesud olsun.*" Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ'*, vr. 113a.

⁶⁹⁸ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 275; *Sefine-i Evliyâ*, V, 185; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 348. Mehmed Tahir Efendi ise "Mevlânâ Hazretlerinin menkıbelerini açıklayan Farsça Sipehsalardan seçme suretiyle tercümelerini olduğunu belirtmektedir. Bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 170.

⁶⁹⁹ Rauf Yekta, "Şeyh Hüseyin Fahrettin Efendi" *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, sene 4, 1328-1330, s. 282; *Sefine-i Evliyâ*, V, 185; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 24-25, *Osmanlı Müellifleri*, I, 170.

⁷⁰⁰ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 279, 282; *Sefine-i Evliyâ*, V, 185; Hoş Sada, 193-196; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 507.

⁷⁰¹ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 282; *Sefine-i Evliyâ*, V, 185.

meşkedilmiştir.⁷⁰² Yetiştirdiği talebeleri ise; Zekâizâde Ahmed Nureddin, Telgraf Nezareti memurlarından Râşid Efendi, Doktor Subhî ve Ârif Beyler, Rauf Yekta, Münir Kökden, Sabri Efendi, Nurullah Kılıç ve Neyzenbaşı Cemal Dede'dir.⁷⁰³

Hüseyin Fahreddin Dede'nin meşihati boyunca (1874-1911) Bahâriye Mevlevîhânesi çok verimli bir tasavvuf, kültür ve sanat merkezi olmuş, Mevlevî edebiyatı mûsikî ve zerâfetinin son büyük temsilcilerinin barındığı bir ocak haline gelmiştir. Hüseyin Fahreddin Dede'nin yönetiminde içinde çok canlı bir tasavvufî hayatın yaşandığı bu dergâh, mensupları açısından da dikkat çekicidir. Dergâhta çok tuhaf ve garip kimseleri barındırdığı gibi⁷⁰⁴, hattat, şâir, oymacı, mûsikîşinas, boncukla bezenmiş kurşun yüzükler yapan, nâdide güller yetiştiren Mevlevî dervişlerini de barındırmaktadır. Bunlar; Hattat Deli Haydar Dede, kurşun yüzük döken, bazı oyuncaklar yapıp bunları çarşıda satan ve parasını dervişlere sarf eden Nurî Dede, Üdî İbrahim Dede, Şâir Zuhûrî Dede, Neyzen Ahmed Dede ve Sâlih Dede ve dergâhın en yaşlı dervişi müezzîn Es'ad Dede'dir.⁷⁰⁵

Hüseyin Fahreddin Dede, mûsikî bilgisinde, hânendelik ve sâzendelik cihetinde ve ney çalmakta devrinin en büyük üstâdlarından olmasının yanında, gayet zarîf ve ârif bir Mevlevî, güzel yüzü, nuranî çehresi, nükteli sözleri ve âhenkli ifadesiyle karşısındakini babası Hasan Nazîf Dede gibi insanı hayran bırakan, "el-veledü sannu ebîhi -çocuk babasının benzerindir" sırrına eren mârifet sahibi bir zattır. Orta boylu, ablak çehreli, sarışın, sarı sakallı, çok bıyıklı, insan güzeli bir ârif Mevlevî'dir.⁷⁰⁶

Bahâriye Mevlevîhânesi'nde uzun süre kaldığını ifade ettiğimiz Veled Çelebi hatıralarında, Hüseyin Fahreddin Dede'den de şöyle bahsetmektedir:

⁷⁰² *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 279; M. Ziya, a.g.m., s. 279; *Hoş Sada*, 197.

⁷⁰³ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 279; Yılmaz Öztuna, *Türk Mûsikî Ansiklopedisi*, s. 212.

⁷⁰⁴ Hasan Nazîf Dede'nin dervişlerinden muzipliği ve de unutkanlığı ile meşhur, hiç evlenmemi ve dergâhta yaşayan Hacı Ratib Bey, anneleri öldüğü için torunlarını yanında gezdiren Aşık Mustafa, ucunda yemi olmadığı halde dergâh rıhtımında balık tutmak için uzun uzun oturan ve senenin birkaç ayını tumarhânedede geçiren, "deli" lakablı Haydar Dede, cemaatla namaz kılarken farkında olmadan her defasında imamın yanına kadar yürüten, emektar köpeği "Kırıço"yu hiç yanından ayırmayan, şeyhin kendisine seyyah vereceği zehabını sürekli üzerinde taşıdığı için, dergâhtaki dervişlerin "şeyh sana seyyah verecek" diyerek sürekli ağlattıkları yaşı yüzü aşmış Esad Dede bunlardan bir kaçıdır. Bk. *Hoş Sada*, s., 195-200.

⁷⁰⁵ *Hoş Sada*, s., 198-200

⁷⁰⁶ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 275; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184; Veled Çelebi, a.g.e., s. 24-25; *Hoş Sada*, 192; *Osmanlı Müellifleri*, I, 170; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 348. Mehmed Ziya Bey Hüseyin Fahreddin Dede'yi tavsif beyanında şu cümleleri aktarmaktadır: "Şeyh Hüseyin Efendi asr-ı âhirde yetişmiş zürefâ meyânında hilm ve tevazuuyla, meclis aralığıyla etvar-ı asilânesiyle temeyyüz etmiş ricâl-i Mevlevîyyemizdendir. Reftârı, tarz-ı telebbüsü, usul-ü mâişeti hakikaten şeyhâne ve kibarâne idi. Hayat-ı saniyesinin bir timsâl-i muhayyeli olan tasvirine dikkatle bakılarsa hasâil ve ve evsâf-ı güzide nazarlarda tecessüm eder. Eyyâm-ı resmîyede, şeyh dairesinin dereye nâzır ve nice hatrât-ı zevk-i âverin ma'kes-i latîfi olan Sütüceye karşı bulunan hücre-i iştiğalinde ziyaretine varan zevâtı kendine has bir vaz'-ı muhteviyetkarı ve tebessümü ile kabûl ve i'zâz ve dâire-i hususiyetine dahil olan yaran ve odasında şuyûhâna ve dervîşâna bir tavr ve edâ ile ikrâm ve taltîf eder idi. Hülâsa Hazret-i Şeyh zî ve kıyafetiyle de bir Mevlevî şeyhinin bütün zerâfetini cami' idi. Nâzike-i etvârı kendisini bilenlerce meşhurdur." Bk. *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 275.

“İstanbul’da benim yegâne hâdim olan Hüseyin Fahreddin Efendi, Hâtimetü’l-ârifin Sultan Divanı-i Sâni⁷⁰⁷ Şeyh Hasan Nazîf Dede’nin mahdumlarıdır. Ben İstanbul’a geldiğimde henüz kırk yaşlarına balığ olmamış, orta boylu, ablak çehreli, sarışın, sarı sakallı, çok bıyıklı velhasıl insan güzeli bir ârif Mevlevî idi. Tabiat-ı şî’riyyesi gayet sevimli Arabî ve Fârisî lisanına âşina idi. Mûsikî fenninde hânendelik ve sâzendelik cihetinden ve ney çalmakta devrin en büyük üstadı idi. Gayet zarîf ve ârifâne sohbetleri vardı. Bilhassa kadirşinas, ehl-i perver, cömert, kerîm velhasıl halkın ârif bir Mevlevî de görmek istediği bütün güzellikleri kendisinde toplamıştı.”⁷⁰⁸

Yine Veled Çelebi’nin hatıralarından, aynı zamanda Hüseyin Fahreddin Dede’nin gerek tarikat ve ilim çevrelerinde gerekse devlet erkânı nezdinde önemli bir yerinin olduğunu anlıyoruz. Hüseyin Fahreddin Dede, Bab-ı Âli’de memuriyete girmek isteyen Veled Çelebi için zamanın Dahiliye Nâzırı Münif Paşa ile görüşmüş ve Veled Çelebi’nin 4 Safer 1308/1892 tarihinde Matbuât Dâhiliye Kalemî’nde memuriyete başlamasını sağlamıştır.

Veled Çelebi Beşiktaş Mevlevîhânesi’nde kaldığı müddetçe Hüseyin Fahreddin Dede’nin delaletiyle bir çok Mevlevî mensubuyla tanışmış ve bunların isimlerini de hatıralarına “İstanbul’da tanışıp sohbetlerinden istifade ettiğim Mevlevî mensubu zatlar şunlardır” şeklinde kaydetmiştir ki, bu isimler özellikle o dönem Beşiktaş Dergâhı mensuplarının kimler olduğunun bilinmesi açısından ve genel olarak da İstanbul Mevlevîlerinin ve Mevlevî çevrelerinin kimlerden oluştuğunun bilinmesi açısından önemlidir:

“Meşâyih-ı mevlevîyyeden Şeyh Celâl (M. Celâleddîn Dede) ve Atâ (Atâullah Dede) Efendiler, Üsküdâr’lı Şeyh Vekili (Konevî) Halil Dede, Karahisar’lı Bâkî Çelebi, Hulefâ-yı Şeyh Nazîf’den Hacı Râtib Bey, Aşçıbaşı Hacı Kemal Dede, Şekerci Mehmed Dede Efendi, Mısır Şeyhzâdesi Ahmed Efendi, Galata Mevlevîhânesi şeyhliğinden (ma’zûl) münzevî büyük şeyh Ahmed Efendi, küdümzenbaşı Ahmed Efendi ve neyzenbaşı Cemâl Efendi, muhibbandan Saib Bey, Maârif Meclis Reîsi Haydar Bey, Amedci Mehmed Ali Bey, Divân-ı Muhâsebât Reîsi Zühdü Bey, Sicill-i Ahvâl Komisyonu Umûmîsi Reîsi Rıza Bey, Muharrir-i Meşhûr Muallim Naci, Talat ve Reşad Beyler, Halid, Mehmed, Bâkî Beyler gibi. Meşâyih-ı Kâdiriyye’den Şeyh Osman Şemsî Efendi, Meşâyih-ı Sa’diyyeden Şeyh Ali Efendi, Meşâyih-ı Halvetiyye’den muharrir-i meşhûr Vasfî Efendi, muharrirlerden İsmail Hakkı Bey, Ahmed Midhat Efendi, Damâd-ı Muallim Nâci Efendi ve Necîb Asım, Şeyh Vasfî Efendiler ve bir çok ulemâ ve edîb.”

Hüseyin Fahreddin Dede, Hasan Nazîf Dede’nin Beşiktaş Mevlevîhânesi’nde İstanbul mevlevîliği içinde temsil ettiği Ehl-i Beyt yanlısı tasavvufî anlayışın Bahâriye Mevlevîhânesi’ndeki son temsilcisidir. Her ne kadar babasını küçük yaşta kaybetmiş ve ondan bu konuda yeterince feyz alamamışsa da, yetiştiği dergâhın

⁷⁰⁷ Veled Çelebi’nin Hasan Nazîf Dede’yi böylece vasıflandırmasının sebebi, Hasan Nazîf Dede’nin Sultan Divâne Mehmed Çelebi gibi Melamî-Bektaşî meşreb bir mevlevîliğin temsilcisi olmasından kaynaklanmaktadır.

⁷⁰⁸ Veled Çelebi, *Hatıralarım*, s. 24-25.

havası ona babasının meşrebini kazandırmış, adeta babası Hasan Nazîf Dede'den devraldığı aldığı mirası daha da zenginleştirerek meşihatini üslendiği Bahâriye Mevlevîhânesi'ni, Bektaşî-Melamî meşrep mevlevîlerin merkezi yapmıştır.⁷⁰⁹

A. Gölpınarlı'nın naklettiklerine itibar edilirse; "Hüseyin Fahreddin Dede ile beraber, bu dergâhta yetişen Hacı Râtîb Bey, belediye memurluğundan emekli Lütfi gibi daha bir çok Bahâriye mensupları bu meşreptedir. Öyle ki Yenikapı Mevlevîhânesi'nin zahidliğiyle tanındığı, mensuplarının abdestsiz yere basmadığı bu dönemde, Bahâriye Mevlevîhânesinde namaz, bir adet kabul edilir ve dergâh imamı Hafız Sıddık, Hafız Zındık diye anılırdı. Ramazanda somat gündüzleri mülğadır, dedeler hücrelerine çekilirler, pencerelerinin perdelerini indirirler."⁷¹⁰ Gölpınarlı burada Hüseyin Fahreddin Dede ve oğlu şeyh Nazîf Efendi'nin hemen her akşam demlendiklerini de ifade edecek kadar da cüretkardır.⁷¹¹

Fakat Abdülbâkî Gölpınarlı'nın bütün bu söylediklerine itiyatla bakmak gerekmektedir. Çünkü Gölpınarlı kitabında, Asaf Halet Çelebi'nin de belirttiği gibi⁷¹² adeta bütün mevlevîleri Bektaşîler'den daha ileri birer Alevî olarak göstermek yolunda yoğun bir gayret sarf etmektedir. Nitekim Hasan Nazîf Dede ile ilgili mesnetsiz izahlarını yukarıda aktarmıştık.

Sütlüce Bademlik Tekkesi şeyhi Münir Baba'dan Bektaşî icâzeti bulunan Fahreddin Dede,⁷¹³

*Her biri bir sîret-i hâs ile zâhirdir veli
Bir hakikattir Rasulullah Mevlânâ Alî*

gibi yazdığı bir çok şiirinde Hz. Ali'ye medhiyeler söylemiş, *Mecmuâ'*sına topladığı ve Şîa-İmâmîyye dualarından "Duâ-i Sabah" diye meşhur olan ve İmamiye'nin bütün dua kitaplarında bulunan bu duadan sonra, on iki imama manzum bir medhiyeyi (Nâdi Ali) kaydetmiş, bu duayı okumak için de Mahmud Sadreddin Çelebi'ye icâzet vermiştir.⁷¹⁴

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin XIX. yüzyıldaki ünlü şeyh ailesiyle yakın akrabalık kurmuş ise de, söz konusu aile hiçbir zaman Bahâriye Mevlevîhânesi üzerinde ortak meşihat anlamına gelebilecek bir idârî tasarrufta bulunamamıştır. Kuşkusuz bunda her iki dergâhta temsil edilen farklı meşrepteki Mevlevîlik anlayışının da büyük rolü olmuştur. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Ebû Bekir Dede aracılığıyla Osmanlı modernleşmesinin siyâsî tercihlerinden yana bir tavır sergileyen Yenikapı Mevlevîhânesi, özellikle Osman Selahaddin Dede döneminde açıkça Jön Türklerin destekçisi olmuş, günlük siyasetin hep içinde bulunmuş, buna karşın Bahâriye Mevlevîhânesi Fahreddin Dede'nin kişiliğinde odaklanan bir tutumla

⁷⁰⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 211.

⁷¹⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 214, 221.

⁷¹¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 211.

⁷¹² Bk. A. Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul 1957, s. 149.

⁷¹³ E. Işın, "Hüseyin Fahreddin Dede", *DBİA*, IV, 107.

⁷¹⁴ *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 233.

gündelik siyasetin dışında kalma ilkesini benimsemiş, dolayısıyla Yenikapı Mevlevîhânesi'nden bağımsız bir çizgi izlemiştir.⁷¹⁵

Beşiktaş/Bahâriye Mevlevînesi'nde XIX. yüzyılın son şeyhi olan mutasavvıf, neyzen, şâir, mûsikîşinas ve devrinin zarîf bir sîması olarak temayüz eden Hüseyin Fahreddin Dede, 2 Ramazan 1329-1 Eylül 1327/1911 Perşembe günü sabah vakti vefat etmiş, cenazesi Eyüb Sultan Camiinde kıldıldıktan sonra dergâhta bulunan babası Hasan Nazîf Dede'nin sağ yanına defnedilmiştir.⁷¹⁶

Hüseyin Fahrettin Dede'nin vefatına kendisini seven bir çok şair tarih düşmüştür. Bunlardan bazıları şöyledir:

Üsküdarlı Talat Bey'in mücevher tarihi "*Gitti Hüseyin Efendi Dergâh-ı Zû'l-Celâle (1329/1911)*".

Rüşdü Bey'in yedi beyitli kıtasının tarih mısrası: "*Gitti irfân-ı gûher eyvâh Hüseyin-i Mevlevî (1329/1911)*".

Münir İsmetî Bey'in tarihi: "*Aşk-ı Mevlâna ile gitti Hüseyin el-Mevlevî (1329/1911)*".

Bahâriye Mevlevîhânesi dervişlerinden Zuhurî Dede'nin Dergâhın havasını aksettirmesi ve Hüseyin Fahrettin Dede'nin Alevî meşrebine işareti açısından da önem arzeden tarihi:

"*Dâr-ı Cennette Hüseyin olsun Ali'nin hemdemî (1329/1911)*"⁷¹⁷

IV. KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ

A. KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ

İstanbul'da kurulan Mevlevî dergâhları arasında kuruluş tarihi bakımından dördüncü sırayı alan Kasımpaşa Mevlevîhânesi, XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde, 1032/1623-1041/1631 tarihleri arasında Sırrî Abdî Dede Efendi (ö. 1041/1631) tarafından inşa ettirilmiştir.⁷¹⁸

Kuruluş tarzı itibariyle İstanbul'da Mevlevî şeyhleri tarafından inşa edilmiş olma özelliğini taşıyan ilk dergâhtır.

⁷¹⁵ E. Işın, "Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi", *İstanbul Dergisi*, VI, 134.

⁷¹⁶ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 279-280; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 186; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, V, s. 108; *Hoş Sada*, s. 202; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 348; Muzaffer Erdoğan, a.g.m., s. 42.

⁷¹⁷ *Mûsâvver Nevsal-i Osmânî*, s. 280-281; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 186-187; *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, s. 212. Ayrıca Hüseyin Fahreddin Dede ile ilgili bk., Nuri Özcan, "Hüseyin Fahreddin Dede", *DİA*, XVIII, 546-547.

⁷¹⁸ *Seyatnâme*, I, 425-426; Nev'izâde Atâî, *Hadikatü'l-hakâik fi Tekmiletü's-şekâik*, İstanbul 1268, s. 765; Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmuâtü't-Tevârîh-i Mevlevîyye*, s. 161; *Ayvansarayî*, II, 10; Ahmet Rifat, a.g.e., VII, 41; *Sicill-i Osmânî*, III, 407; Zâkir Şükrü, a.g.e., s. 94.

Asıl adı Abdullah olan, fakat “Şeyh Sırrı Abdî Dede” diye meşhur, dergâhın ilk şeyhi Abdî Dede,⁷¹⁹ Urfa’lıdır.⁷²⁰ Yenikapı Mevlevîhânesi’nde Şeyh Kemal Ahmed Dede (ö. 1024/1615) döneminde çile çıkarmıştır.⁷²¹

Galata Mevlevîhânesi, Divâne Mehmed Çelebi’nin halifesi ve bu dergâhın ikinci şeyhi olan Safâî Dede (ö. 940/1533)’den sonra posta geçen Mesnevîhan Mahmud Dede (ö.955/1548)’nin vefatıyla, bir süre medrese olarak kullanılmış,⁷²² daha sonra II. Bâyezid döneminde İstanbul’a giren Halvetî tarikatının eline geçmiştir. Abdî Dede Konya Mevlânâ Dergâhı’na müracaatla, Halvetîlerin elinde bir süre kalan bu dergâhın eskiden Mevlevîhâne olduğunu ispat etmiş, dergâhın Halvetîlerin elinden alınıp Mevlevîlere verilmesini sağlamış ve bu gayreti neticesinde de dergâha 1017/1608-1609 tarihinde şeyh tayin edilmiştir.⁷²³

Yaklaşık iki yıl Galata Mevlevîhânesi postnişini olarak kalan Abdî Dede, 1019/1611 senesinde⁷²⁴ Mevlânâ Dergâhı postnişini Bostan Çelebi (ö. 1040/1630) tarafından bilinmeyen sebeplerle bu makamdan azledilmiş⁷²⁵ veya postnişinliği terk etmiştir.⁷²⁶ Yerine Şârih-i Mesnevî İsmail Ankaravî (ö. 1041/1631) postnişin tayin edilmiştir.⁷²⁷

Abdî Dede’nin azledilmiş olması kuvvetle muhtemeldir ki, Kasımpaşa semtinde kendi mülkü olan geniş bir bostanın içerisine, müritlerinin de yardımı ile kendisi de bizzat çalışarak⁷²⁸ aynı adla anılan Kasımpaşa Mevlevîhânesi’ni inşâya

⁷¹⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 190; *Ayvansarâyî*, II, 10; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 5; *Zâkir Şükrü*, *a.g.e.*, s. 94; R. Ekrem Koçu, “Abdî Dede”, İA, I, 25.

⁷²⁰ İzzet Molla, *Mensur Silsilenâme*, Ayiñ-i şerif mecmuası içinde, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphânesi, Yazma A 280, vr. 33b-34a

⁷²¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 160.

⁷²² Ruhi Dede, *Defter-i Dervîşân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar no: 6765, vr.14b.

⁷²³ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 54; *Ayvansarâyî*, II, 43. İzzet Molla, *Bahar-ı Eflâk (Manzum silsilenâme)*, Bulak 1255, s. 37-39. Seyyid Sahîh Ahmed Dede, Abdî Dede’nin Galata Mevlevîhânesini ispat etmesini şöyle nakleder: “*Hicretin 1017/1608-09 sâlinde, ibtida-ı mah-ı Muharrem’de Rehavî(Urfalı) Dervîş Abdî Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi’nde sâkin olup, teferrüc-i Galata idüb, dergâh-ı şerifin âsârın müşâhade buyurub, gelib Kemal Dede cenâbına nakil ve ifade buyurub ve anlardan haber alub, sabah isbatına mübaşeret eyledi. Ve vücuda getirüb Çelebi Bostan Efendi cenâbından me’zun olub meşihatnâme ihsan olundu. Galata hangâhına teşrif buyurub, icrâ-yı Hazret-i Mevlânâ olundu.*” bk. Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 160.

⁷²⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 161; Ruhi Dede, *a.g.e.*, 14b.

⁷²⁵ *Ayvansarâyî*, II, 43

⁷²⁶ İzzet Molla, *Mensur Silsilenâme*, vr. 33b;

⁷²⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 160; *Ayvansarâyî*, II, 10; *Sicill-i Osmânî*, Matba-yı Âmire, 1311, I, 352; *Zâkir Şükrü*, a.e, 44; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 132-134; *Semâhâne-i Edeb*, 80-83; *Osmanlı Müellifleri*, I, 118-120; C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 75 vd. İsmâil Ankaravî ile ilgili geniş bilgi için bk. Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî, Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 1992.

⁷²⁸ Evliyâ Çelebi dergâhın inşâsı sırasında Abdî Dede’den “ahbablarıyla birlikte kendileri Ferhat gibi ırgatlık ederek yapmışlardır.” diye bahsetmektedir. *Seyahatnâme*, I, 420.

başlamıştır. Evliyâ Çelebi'nin aktardıklarından; IV. Murad döneminde yüksekçe bir yere⁷²⁹ inşâ edildiği anlaşılan mevlevîhâne,⁷³⁰ ilk inşâsı itibariyle mütevâzî bir zâviye niteliğinde olduğu tahmin edilebilir.⁷³¹

Abdî Dede aynı zamanda bir çok mevlevîhâne olduğu gibi dergâhın etrafını, içinde pek çok lezzetli sebzenin yetiştiği, çeşitli çiçeklerin açtığı bir bostan halinde düzenlemiştir ki daha sonraları buralar; "Dede Bostanı Mesîresi" diye anılır olmuştur.⁷³²

Kasımpaşa Mevlevîhânesi bânisi Sırrı Abdî Dede⁷³³ yine Evliyâ Çelebi'nin ifadelerine göre; mizaç bakımından meczûbluk alametleri gösteren, aşk-ı ilâhî ile coşmuş, bir ehl-i hâl kimsedir. Böyle olmasına rağmen mutasavvifâne icrâ ettiği *Mesnevî* derslerinde bütün aşıkları mest etmiştir. Vaaz ettiği esnada tekkeye gelen herhangi bir kimseyi daha önce görmemiş veya bilmemiş de olsa "*safâ geldin filan efendi*" diye keşf edecek manevî kabiliyete de haizdir. Evliyâ Çelebi, "*semahâneye girdiğinde bütün dervişler mest ve medhûş olurlardı*" diye naklettiği Abdî Dede ile ilgili, "*bu hikaye Sultan Murad'dan mervidir*" dediği bir kerâmetini de şöyle anlatır: "*Murad Han-ı rabi' Bursa'dan İstanbul'a gelirken Bozburun nâmlı mahalde gark olmak sırasına gelmiş iken Hünkâr bu Abdî Dede'yi kayık başında görüp, elindeki bağçe küreğiyle deryaya "uskun bihakkı'l-Melik'i-Kuddûs" diyerek deryâya vurduktâ, derya sukûnetyâb olarak halâs bulmuşlardır.*"⁷³⁴

Abdî Dede 1041/1631 tarihinde vefat ederek inşâ süresi de dahil olmak üzere yirmi iki yıla yakın vazife yaptığı Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde kürsünün arkasına defnolunmuştur.⁷³⁵

Abdî Dede'den sonra XIX. Yüzyıla gelinceye kadar bu dergâhta sırasıyla şu şeyhler postnişinlik makamında bulunmuşlardır: Abdî Dede'nin halefi İbrahim Dede (ö.1048/1638)⁷³⁶, Kasım Dede (ö. 1051/1641)⁷³⁷, Abdî Dede'nin oğlu Seyyid Halil

⁷²⁹ Mevlevîhâne, Kasımpaşa Deresinin oluşturduğu vadinin orta kesminde, Beyoğluna doğru yükselen sırta inşâ edilmiştir. Dergâhın Mîmârî yönüne dair geniş bilgi için bk. Baha Tanman, "Kasımpaşa Mevlevîhânesi", *DBİA*, IV, 482-485.

⁷³⁰ *Seyahatnâme*, I, 420; *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, II, 10; *Sicill-i Osmânî*, III, 407.

⁷³¹ Baha Tanman, a.g.m., 482.

⁷³² Midhat Sertoğlu, "Kasımpaşa", *Hayat Tarih Mecmuası*, Mayıs 1977, sy. 5, s. 48; Baha Tanman, "İstanbul Mevlevîhâneleri", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1994, sy. XIV, s. 179.

⁷³³ Kasımpaşa Mevlevîhânesi kurucusu Sırrı Abdî Dede ile asıl ismi Abdülkerim olan Kasımpaşa Mevlevîhânesi dervişlerinden ve XVIII. Yüzyılın ünlü hattatlarından Abdî Dede(1087/'nin isimleri birbirine karıştırılmış, her ikisinin aynı kişi olduğu sanılmıştır. Mütakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul 1928, s. 78; Erdem Yücel, "Kasımpaşa Mevlevîhânesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Aralık 1979, s. 78.

⁷³⁴ *Seyahatnâme*, I, 426.

⁷³⁵ *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 10; Osman Şevki, a.g.e., s. 5; *Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi (CSRA)*, Divan Edebiyatı Müzesi, Dosya No: B24/44; M. Sertoğlu, a.g.m., s. 53.

⁷³⁶ 1041/1631 tarihinde Abdî Dede'nin yerine posta geçmiş, sekiz sene meşihatte bulunduktan sonra 1048/1638 tarihinde vefat etmiştir. bk. Osman Şevki, a.g.e., s.5; *CSRA*, Dosya No: B24/44.

⁷³⁷ *Ayvansarâyî*, Zâkir Şükrü ve *Sicill-i Osmânî*, Kasım Dede'nin vefat tarihini 1051/1641

Dede (ö. 1088/1677)⁷³⁸, Seyyid Halil Dede'nin oğlu Seyyid Mehmed Dede (ö. 1130/1717)⁷³⁹, Seyyid Mehmed Dede'nin oğlu Seyyid Halil Sâlik Dede (ö. 1135/1722)⁷⁴⁰, Şeyh Safî Mûsâ Dede (ö.1157/1744)⁷⁴¹, Mûsâ Dede oğlu Mehmed Şemseddin Dede (ö.1174/1760)⁷⁴², Neyzenbaşı Arabzâde Ali Dede (ö.1181/1767), Midillili Hekim Ali Dede (ö.1190/1776), Mehmed Sadık Dede (ö.1192/1778)⁷⁴³, Mûsâ Dede (ö.1212/1797'den sonra)⁷⁴⁴, Semahat Ömer Dede (ö. 1214/1799)⁷⁴⁵, Mûsâ Dede (tekrar), Mevlânâzâde Şeyh Muhammed Dede Efendi (1211/1796)⁷⁴⁶, Semâhat Ömer Dede (tekrar)⁷⁴⁷, Molla Dede (ö.1211/1796'dan sonra).⁷⁴⁸

olarak verip meşihat müddetini üç yıl göstermişlerdir. Osman Şevki ve CSRA B24/44'deki listede ise Dede'nin vefat tarihi 1088/1677, meşihat müddeti de 40 sene olarak verilmiştir. Bu son iki kaynaktan verilen bu vefa tarihi, bir sonraki postnişin Seyyid Halil Dede'nin vefat tarihidir. Nitekim aynı yanlış tarihlendirme (yani bir önceki şeyhe bir sonrakinin vefat tarihinin yazılması) Arabzâde Ali Dede'ye kadar Devam etmiştir. Bk. *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 10-13, Osman Şevki, a.g.e., s. 5; CSRA, Dosya No: B24/44; *Zâkir Şükri*, a.g.e., s. 94-95; *Sicill-i Osmânî*, II, 288-289, IV/11, 517.

⁷³⁸ 1024/1615 tarihinde doğan Seyyid Halil Dede'nin silsilesi Müberred-i Şirasiye? ulaşır. Validesi tarafından siyadeti olduğu için "Seyyid" lakabıyla anılmıştır. 1048/ 1638 tarihinde Kasımpaşa Mevlevihânesine postnişin olmuştur. 2 Zilkade 1088 (27 Aralık 1677) tarihinde vefat etmiştir. *Sicill-i Osmânî*, II, 288. Ayrıca zâhir ilimlerinde de zamanının önde gelen alimlerinden kabul edilen Halil Dede, Mekke Mevlevihânesi şeyhi Münecimbaşı Ahmed Dede (ö. 1118/1706)'nin yetişmesinde katkısı olmuş, Ahmed Dede'ye tefsir ve hadis okutmuştur. bk. Muhammed Sirâcüddîn, *Mecmuâ-yı Şuarâ ve Tezkire-i Udebâ*, İstanbul 1325, s. 86.

⁷³⁹ Cömertliği ve Şairliği ile tanınmıştır. Bk. *Sicill-i Osmânî*, II, 288.

⁷⁴⁰ Babası gibi şairlik yönü de olan ve "Salik" mahlasını kullanan, Halil Salik Dede'nin vefatıyla, çocuğu olmadığından Abdî Dede soyundan Kasımpaşa Mevlevihânesi'nde posta geçecek kimse kalmamıştır. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e., IV, 681; *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 10; *Sicill-i Osmânî*, II, 288.

⁷⁴¹ Safî Mûsâ Dede, 1145/1732 tarihinde Yenikapı Mevlevihânesi'ne şeyh tayin edilmiş ve 1157/1744 tarihine kadar bu dergâhta vazife yapmıştır. *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 10; *Semahâne-i Edeb*, s. 128-129; M. Ziya, a.g.e., s. 138; *Sicill-i Osmânî*, II, 288.

⁷⁴² Mehmed Şemseddin Dede 1174/1760 senesinde hacda vefat etmiştir. *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 10.

⁷⁴³ Mehmed Sadık Dede, aynı dönemde Galata Mevlevihânesi'nde şeyh iken vefat eden babası Selim Dede'nin yerine 1191/ 1777 tarihinde Galata Mevlevihânesi'ne tayin edilmiş ve burada 1192/1778'de vefat etmiştir. *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 11.

⁷⁴⁴ Galata Mevlevihânesi şeyhi Selim Dede'nin oğlu ve selefi Mehmed Sadık Dede'nin kardeşi olan Mûsâ Dede, mağduren meşihati 1197/1782 tarihinde ref' olunmuş yerine Edirne Mevlevihânesi şeyhi Semahat Ömer Dede tayin olunmuştur. Kasımpaşa'da bir evde uzun süre yaşadıkdan sonra vefat etmiştir. *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 11.

⁷⁴⁵ Yenişehir'lidir. Konya'da çile çıkarıp, pederi Hasan Efendi yerine Yenişehir Mevlevihânesi'ne şeyh olmuştur. Daha sonra Edirne Mevlevihânesi'ne tayin edilmiş, oradan ayrılarak Galata Mevlevihânesi'nde bir süre ikamet etmiş ve Kasımpaşa Mevlevihânesi'ne Şeyh olmuştur. 20 Rebiu'l-evvel 1201/1786 tarihinde meşihati ref' olunmuş yerine tekrar Mûsâ Dede şeyh tayin olunmuştur. 1201/1787'de Edirne, 1202/1789'da Kasımpaşa Mevlevihânesi'ne tekrar şeyh olmuştur. Daha sonra azledilmiş, Eyüp'te ikamet ederken vefat etmiştir. *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 11; *Sicill-i Osmânî*, III, 596.

⁷⁴⁶ 1202/1788 tarihinde Kasımpaşa Mevlevihânesi'ne postnişin olarak tayin edilmiş, 1795/1210 yılında kardeşi Seyyid Mustafa Efendi ile Hacca gidip, hac farızasını eda ettikten sonra kardeşi Seyyid Mustafa Efendi Medine'de, kendisi de Şam'da vefat etmiştir. *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 11; *Sicill-i*

Diğer Mevlevî dergâhlarında da olduğu gibi, kurulduğu günden itibaren devrin padişahı veya ileri gelen ve Mevlevî muhibbi olan devlet adamları tarafından korunup gözetilen Kasımpaşa Mevlevîhânesi, zaman içerisinde harab düştüğü için, Sultan III. Ahmed zamanından itibaren, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde bir çok tamîr ve tadilâta tabi tutulmuş ve mezkur padişahlar tarafından da zaman zaman ziyaret edilmiştir.⁷⁴⁹

Muzaffer Erdoğan'ın ortaya çıkardığı siyâkatle yazılmış bir masraf tezkeresine göre; zamanla harabeye yüz tutmuş olan dergâh, 1144/1731-1732 tarihinde Hasan Ağa isminde bir usta tarafından gerekli kısımlar tamir edilmiş ve tamir edilemeyecek durumda olan yerler de yenilenmiştir. Tamiratın masraflarına dair müfredat keşfini de Lâle Devri hassa baş mîmârı Kayserili Mehmed Ağa hazırlamıştır.⁷⁵⁰

1177/1763 yılına ait bir belgede ise Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne Filibe Nezareti Mukataası mahsülünden taamiye olarak günlük bir kilo pirinç tahsisatı yapıldığı ve altı aylık karşılığı olarak 180 kilosunun verildiği belirtilmektedir.⁷⁵¹ Aynı konu ile ilgili diğer bir belgede de 1185/1771 senesine ait tahsisatın Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne verildiği kaydı mevcuttur.⁷⁵²

Kasımpaşa Mevlevîhânesi, XIX. yüzyıla girilmeden birkaç yıl önce Mevlevî padişah III. Selim döneminde, Mihrişah Valide Sultan (ö. 1220/1805) ve oğlu III: Selim'in himmetleriyle diğer bir onarım faaliyetine daha tabi tutulmuştur. Cevdet Paşa'nın ve Ayvansarayî'nin belirttiklerine göre, bu tamirle adeta yenilenmiş olan dergâh, bazı ashâb-ı hayrın bağışladığı vakıflarla da madden güçlenerek, Pazar gününe raslayan 6 Rebiu'l-evvel 1210/1795 tarihinde parlak bir törenle açılışı yapılmıştır. Ayvansarayî, yine bazı hayır sahiplerinin de Mevlid-i şerif ve Mi'râciye okunması için dergâha bazı vakıflar bağışladıklarını belirtmektedir.⁷⁵³

Padişah III. Selim ve diğer Mevlevî muhibbi devlet adamlarının yardımları ve dergâhı önemli ölçüde onarımlarıyla XIX. yüzyıla giren Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin postunda Seyyid Ali Dede oturmaktadır.

Osmânî, IV/1, 269; IV/11, 453.

⁷⁴⁷ Kısa bir süre sonra Edirne Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilen Ömer dede ömrünün sonuna kadar bu görevi ifâ etmiştir. *Ayvansarayî*, a.g.e., II, 11.

⁷⁴⁸ Bu liste için ayrıca bk. *Ayvansarayî*, a.g.e., II, 10-13; Osman Şevki, a.g.e., s. 5-6; CSRA, Dosya No: B24/44, B24/38; Ahmet Rifat, a.g.e., VII, 41; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 94-95; *Sicill-i Osmânî*, II, 288-289, IV/11, 517.

⁷⁴⁹ E. Yücel, a.g.m., s. 81; B. Tanman, a.g.m., s. 482-483.

⁷⁵⁰ Muzaffer Erdoğan, *Lale Devri Başmîmârı Kayserili Mehmed Ağa*, İstanbul 1962, s. 36.

⁷⁵¹ BOA, CT 1949, (Muharrem 1177/1763.)

⁷⁵² BOA, CT 15958, (Rebiulevvel 1185/1771.)

⁷⁵³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1284, VI, 164; *Ayvansarayî*, a.g.e., II, 12; B. Tanman, a.g.m., s. 483.

B. KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ

1. Seyyid Ali Dede (ö. 1243/1827)

Mevlânâ soyundan Erzincan Mevlevîhânesi Şeyhi Seyyid Muhammed Dede'nin oğlu Seyyid Ali Dede, 1211/1796 tarihinde bu dergâhta az bir süre vazife yapan Molla Dede'nin yerine on altıncı postnişin olarak, pederlerinin şeyhlik yaptığı Kasımpaşa Mevlevîhânesi postuna oturmuştur.⁷⁵⁴

Babası ile beraber Erzincan'dan İstanbul'a gelmiş olan Seyyid Ali Dede, babasının vefatından birkaç ay sonra bu makama geçmiştir.⁷⁵⁵ Bu dergâhta yaklaşık otuz iki sene meşihat makamında bulunmuş ve 3 Muharem 1243/1827 Cuma gecesi tahminen altmış altı yaşında vefat etmiş ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.⁷⁵⁶

2. Mehmed Şemseddin Dede (ö. 1268/1852)

Seyyid Ali Dede'nin vefatı üzerine postnişinliğe layık görülen oğlu⁷⁵⁷ Mehmed Şemseddin Dede, 1243/1827 senesinde, bu dergâhın on yedinci şeyhi olarak posta geçmiştir.⁷⁵⁸

Tarih-i Atâ'da nakledildiğine göre mûsikîşinaş Mevlevî şeyhlerinden olan Şemseddin Dede, III. Selim'den beri adet haline getirilen ve Sultan Mahmud döneminde de sarayda icrâ edilen küme fasıllarına katılmıştır.⁷⁵⁹ Muhtemeldir ki, bu sebeptendir ki, Mehmed Şemseddin Dede döneminde Kasımpaşa Mevlevîhânesi, gerek II. Mahmud gerekse Sultan Abdülmecîd tarafından görüp gözetilmiştir.

Bu dönemde Kaptan-ı derya Tahir Paşa (ö. 1267/1851), 1248/1832-1250/1834 yılları arasında dergâhın etrafındaki bir kısım evleri satın alarak dergâhı büyütülmüştür.⁷⁶⁰ Belki de bu genişletme faaliyetiyle beraber dergâh bir Mevlevî zâviyesi olmaktan çıkıp, İstanbul'daki diğer Mevlevî dergâhları gibi (Üsküdar Mevlevîhânesi hariç) Mevlevî âsitânesi olmuştur.⁷⁶¹

⁷⁵⁴ *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 11; Osman Şevki, a.g.e., s. 6; CSRA, B24/38, B24/44; Zâkir Şükrü, a.g.e., s. 95; Sicill-i Osmânî, IV/1, 269.*

⁷⁵⁵ *Defter-i Dervîşân II, s. 93.*

⁷⁵⁶ *Defter-i Dervîşân II, s. 93; Ayvansarâyî, a.g.e., II, 11; Osman Şevki, a.g.e., s. 6; CSRA, B24/38, B24/44; Sicill-i Osmânî, III, 561. Aynı yıl 5 Cemaziyelevvel'de Seyyid Ali Dede'nin küçük kardeşi ve Erzincan Mevlevîhânesi şeyhi Nazîf Dede de vefat etmiş ve Seyyid Ali Dede'nin yanına defnedilmiştir. Defter-i Dervîşân II, s. 93; Ayvansarâyî, a.g.e., II, 11.*

⁷⁵⁷ Seyyid Ali dede'nin bir diğer oğlu da Kadılık görevinde bulunan Mahmud Efendi'dir. Bk. Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II, s. 17.*

⁷⁵⁸ *Ayvansarâyî, a.g.e., II, 11; Osman Şevki, a.g.e., s. 6; CSRA, B24/38, B24/44; Sicill-i Osmânî, V/1, 269-270.*

⁷⁵⁹ *Tarih-i Atâ, III, 193.*

⁷⁶⁰ Muzaffer Erdoğan bu bilgiyi Başbakanlık Arşivindeki tarihsiz bir belgeye dayandırmaktadır. Bk. M. Erdoğan, a.g.m., s. 34.

⁷⁶¹ Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Muzaffer Erdoğan, Erdem Yücel gibi Kasımpaşa

1250/1834 senesinde II. Mahmud tarafından dergâh tarihinin en önemli tamiratlarından birini görmüş⁷⁶², bu tamir neticesinde Şair Ziver'in söyleyip, Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı II. Mahmud'a övgülerle bezenmiş on iki beyitlik kitâbe avlu kapısının üzerine konmuştur.⁷⁶³

Sicill-i Osmanî'de bulunan bir bilgiye göre; Halil Mehmed Rıfat Paşa (ö. 1272/1856)⁷⁶⁴,nın da, 1250/1834 tarihinde dergâhı tamir ettirdiği belirtilmektedir ki, bu tamirat⁷⁶⁵ II. Mahmud'un yaptırdığı geniş çaplı tamirata katkı mahiyetinde bir katılım olsa gerektir.

Bu geniş çaplı tamiratla birlikte Kasımpaşa Mevlevîhânesi, mîmârî olarak son şeklini almıştır. Devâsâ bir ahşap konağı andıran, taş bodrumuyla birlikte üç katlı bir yapı olan Kasımpaşa Mevlevîhânesi, dergâhın bütün bölümlerini (semahâne, selamlık, dedegan hücreleri, harem, hünkar dairesi, matbah-ı şerif, somathâne) aynı yapı içinde barındırması itibarıyla dikkat çekicidir.⁷⁶⁶

“Dergâhın dikkat çekici bir başka özelliği de, süsleme tarzıdır. İstanbul'da diğer tarikatlara ait bir takım geç devir tekkelerinde olduğu gibi mevlevîhânelerde de dal sikke ve destarlı sikke (tâc-ı şerif) türünden mevlevîliği temsil eden, amblem niteliğine haiz bazı tarikat eşyası mîmârî ayrıntıda (alem, cephe kabartma, korkuluk babası vs.) ve süslemede (kalem işi, branda üzerine boyama vs.) kullanılmıştır. II. Mahmud devrinde yönetimin mevlevîlikle olan ilişkisini belirleme açısından Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin semahâne tavanını göbeğinde yer alan kompozisyon bu manada önem arz etmektedir. Burada mevlevîliği temsil eden musiki aletleri ile bunları kuşatan Osmanlı sancakları sema yönünde dönmektedir.”⁷⁶⁷

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgeler, II. Mahmud'un dergâhı onarmakla yetinmeyip, dergâha aylık 400 kuruşluk taâmiyye tahsisinde bulunduğunu⁷⁶⁸ dergâhın bazı masraflarının devlet tarafından karşılandığını⁷⁶⁹

Mevlevîhânesi üzerine çalışmış olan araştırmacıların, bu dergâhı zâviye olarak nitelermeleri yanlıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde çileye soyunmuş ve Aşçı Halil İbrahim Dede'nin hatrat niteliğindeki mecmuasından ve Baha Tanman'ın da ortaya koyduğu bina özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla, Kasımpaşa Mevlevîhânesi bir âsitânedir, içerisinde bir çok Mevlevî dedesi tarikat geleneğince ikamet etmiş ve çile çıkarmıştır. Mevlevî geleneğinde içinde çile çıkarılan mevlevîhâneler âsitane kabul edildiğine göre bu dergâh da âsitânedir. Bk. M. Erdoğan, a.g.m., s. 33; E. Yücel, “Kasımpaşa Mevlevîhânesi”, *TOK Belleteni*, İstanbul 1981, sy. 67, sayfa numarası yok; Aşçidede Halil İbrahim, *Hatırat*, (hızl. R. Ekrem Koçu), İstanbul 1960; A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 334; Barihuda Tanrıkorur, “Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevîhânelerin Yeri ve Önemi”, *III. Milli Mevlânâ Kongresi*, 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 65; B. Tanman, a.g.m., s. 482-485.

⁷⁶² *Ayvansarâyî, a.g.e.*, II, 11.

⁷⁶³ Bu kitabenin tamamı için bk. E. Yücel, a.g.m., s. 82-83.

⁷⁶⁴ Geniş bilgi için bk. *Sicill-i Osmânî*, II, 307-308.

⁷⁶⁵ *Sicill-i Osmânî*, II, 307.

⁷⁶⁶ Baha Tanman, a.g.m., s. 484; E. Yücel, a.g.m., s. 83.

⁷⁶⁷ Baha Tanman, a.g.m., s. 183.

⁷⁶⁸ *BOA*, HH 27178, (1251/1835) (II.Mahmud İradesi)

göstermektedir. Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne devlet tarafından gösterilen bu ilgi, II. Mahmud'tan sonra tahta geçen Sultan Abdülmecîd tarafından da devam ettirilmiştir. 1260/1844 senesinde padişah tarafından Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Şemsî Efendi'ye atıyyeler verilmiş⁷⁷⁰, aynı yıl Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhinin hayvanatı için şa'r (arpa) ve saman tayini dahi yapılmıştır.⁷⁷¹

Daha sonraki yıllarda da Dergâha teveccühün bir neticesi olarak 1267/1850 yılında dervişlere atıyye-i seniyye gönderilmiştir.⁷⁷²

Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde yaklaşık otuz iki sene postnişinlik yapan Şemseddin Dede, 1268/1852⁷⁷³ yılında vefat etmiş, yerine oğlu Seyyid Ali Rızâ Efendi geçmiştir.⁷⁷⁴

3. Seyyid Ali Rızâ Dede (ö. 1325/1907)

Kasımpaşa Mevlevîhânesinin on sekizinci şeyhi⁷⁷⁵ olan Seyyid Ali Rızâ Dede, Seyyid Mehmed Şemseddin Dede'nin vefatıyla onun yerine 1268/1852 yılında posta oturmuştur.⁷⁷⁶ Hz. Mevlânâ soyundan olan ve sekiz yaşında iken posta geçen⁷⁷⁷ Ali Rızâ Dede'nin, Nazîf ve Bahaddin isminde iki kardeşi daha vardır. Fakat Ali Rızâ Dede, Şemseddin Dede'nin en büyük oğlu olması nedeniyle postnişin olmuştur.⁷⁷⁸

Ali Rızâ Dede'nin küçük yaşta babasının yerine meşîhat makamına atanması, Mevlevî Tarîkati'nde özellikle XIX. yüzyılda yaygınlaşan uygulamalardan biridir. Daha öncede örneklerini verdiğimiz bu âdet gereği, Ali Rızâ Dede rüşde erinceye kadar şeyhlik makamıyla ilgili işlerinde kendisine nâiblik edecek bir vekil tayin edilmiştir.⁷⁷⁹ Bu vekil Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin kıdemli dervişlerinden gayet

⁷⁶⁹ BOA, NSEK 10578, (25 Ca 1253/1837, 24 N 1254/1838.)

⁷⁷⁰ BOA, İD 4572, (4 N 1260/1844)

⁷⁷¹ BOA, İD 4728, (24 Za 1260/1844)

⁷⁷² BOA, İD, nr. (3 Ra 1267/1850)

⁷⁷³ Zâkir Şükrü Efendi Şemseddin Dede'nin vefat tarihini 25 Safer 1275/1858 olarak vermektedir ki, bu tarih yanlıştır. Gerek Aşçidede Halil İbrahim Efendi'nin *Hâturat*'ında naklettiklerinden gerekse *Sicill-i Osmânî*'nin verdiği vefat tarihinden doğru tarihin 1268/1852 olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Zâkir Şükrü, *a.g.e.*, s. 41; Aşçidede Halil İbrahim, *a.g.e.*, s. 30; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 269-270.

⁷⁷⁴ Aşçidede Halil İbrahim, *a.g.e.*, s. 30; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 6; CSRA, B24/38, B24/44; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 269-270; Zâkir Şükrü, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁷⁵ *Tomar-ı Tekâyâ* da ise, 1319/1901 tarihine kadar bu dergâhta vazife yapan şeyhlerin sy.sı 19 olarak verilmektedir. Bk. M. E. Kılıç, *a.g.m.*, s. 269.

⁷⁷⁶ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 6; CSRA, B24/38, B24/44; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 270; Zâkir Şükrü, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁷⁷ Aşçidede Halil İbrahim, *a.g.e.*, s. 30; CSRA, B24/38; E. Yücel, *a.g.m.*, s. 80

⁷⁷⁸ *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 270.

⁷⁷⁹ Aşçidede Halil İbrahim, *a.g.e.*, s. 30; CSRA, B24/38; Benzer uygulamalar için bk. Ali Nutkî Dede-Sahîh Ahmed Dede, Osman Selahaddin Dede-Kadrî Dede, Hüseyin Fahreddin Dede-Hacı Râşid

âbid ve zâhid olan Hakkâk Kadri Dede'dir. Bu uygulamaya göre Kadri Dede, Ali Rızâ Efendi rüşde erinceye kadar Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne vekaleten postnişin olmuş ve Şeyh Kadri Dede diye anılmıştır.⁷⁸⁰

Bu dönemi en iyi nakleden kaynaklardan biri, Aşçıdede Halil İbrahim Efendi'nin *Risâle-i Tercüme-i Ahval-i Aşçıdede Nakşî Mevlevî* adlı geniş hacimli eseridir.⁷⁸¹ *Aşçı İbrahim Dede Mecmuası*⁷⁸² diye de bilinen bu eser, Kasımpaşa Mevlevîhânesi müntesibi Mevlevî bir dervişin, o dönemde mevlevîliğe intisabı, sema meşki, sema törenlerine katılması, dergâhın işleyişi gibi konuları hatrat üslubuyla anlatmaktadır.⁷⁸³

Kendisi hakkında daha fazla malûmâta sahip olmadığımız Ali Rızâ Dede döneminde, devletin ve üst düzey devlet yöneticilerinin dergâha yardımları devam etmiş, Mehmed Şemseddin Dede zamanında, II. Mahmud tarafından yapılan esaslı tamirden sonra dergâhın bazı mahalleri 1274/1857 yılında tamir ettirilmiştir⁷⁸⁴, aynı yıl şeyh efendiye atıyye-i seniyye verilmesi için padişah tarafından irâde gönderilmiş⁷⁸⁵ ve bu emre binaen Ali Rızâ Dede'ye atıyye gönderilmiştir.⁷⁸⁶

Bu arada da devlet tarafından dergâha yapılan erzak yardımları aksamadan devam etmiştir ki, bu yardımlara dâir tanzim edilen 1283/1866 ve 1285/1868

Dede. İlgili yerler.

⁷⁸⁰ Kadri Dede bu vekalet, Mesnevîhân Hüsamedin Efendi'nin teklifiyle tayin edilmiştir. Bk. Aşçıdede Halil İbrahim, *a.g.e.*, s. 30; CSRA, B24/38.

⁷⁸¹ "Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphânesinde (TY, nr. 78-80) bulunan Aşçı İbrahim Dede Mecmuası; 2000 sayfaşı aşan üç büyük ciltten (I: cilt 660 sayfa, II. Cilt 617 sayfa, III. Cilt 840 sayfa) meydana gelmektedir. Eser klasik bir hatrat niteliğinde olmayıp, tasavvufi bilgilerle hatrat içiçe yer almaktadır. Eser XIX. Yüzyılda yaşayan bir dervişin hatıralarını ihtiva etmekter öte o dönemdeki osmanlı toplum hayatını çok geniş açıdan yansıtan bir ayna gibidir. İstanbuldaki tekke ve tasavvuf hayatını anlatması ve o dönem Osmanlı şehirlerinden bir çoğunu gözler önüne sermesi açısından da önemlidir." Geniş bilgi için bk. Nihat Azamat, "Aşçı İbrahim Dede Mecmuası", s.546.

⁷⁸² Bk. Nihat Azamat, "Aşçı İbrahim Dede Mecmuası", s. 546. Aşçı Dede İbrahim Efendi bir Mevlevî muhibbidir, 1001 günlük Mevlevî çilesini çıkarmadığı için, Mevlevî dedesi ünvanını almamıştır. Bu sebeple isminin "Aşçı İbrahim Dede" şeklinde anılması yanlıştır. Nitekim bunu hatıratında İbrahim Efendi Şeyh Ali Rızâ Efendi ile Kadri Dede'nin kendisi hakkındaki konuşmalarını naklederken "Vakıa İbrahim Efendi çilekeş değildir, muhibdir, lakin çilekeşleri pek çok geçmiştir." şeklinde aktarmaktadır. Halil İbrahim Efendi'nin "Aşçıdede"lik ünvanı tamamen semboliktir. Bu ünvan 1284/1867 yılında görevi gereği bulunduğu Erzincan'da, Erzincan Mevlevîhânesi'nin tamiri neticesinde yeniden mukabeleye başlaması sırasında tertip edilen yemekli merasimde, mutfağı idare ettiği ve yemeklerin gelen misafirlere ikramını idare ettiği için Erzincan Mevlevîhânesi Şeyhi Fehim Efendi tarafından verilmiştir. Aşçıdede Halil İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 33, 62. Nitekim Mevlevîlikte Dede; dervişliğe ikrar vermiş, dergâhta bin bir gün çilesini doldurmuş, hücre sahibi olmuş kişidir. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlevîlik Adab ve Erkanı*, s. 12; M. Zeki Pakalın, *OTDTS*, I, 410; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 132.

⁷⁸³ Aşçıdede Halil İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 35-40.

⁷⁸⁴ BOA, İD 25800, (1274/1857.)

⁷⁸⁵ BOA, İD 26498, (23 Şaban 1274/1857.)

⁷⁸⁶ BOA, İD 26481, (29 Şaban 1274/1857.)

yıllarına ait defterler mevcuttur.⁷⁸⁷ Diğer taraftan Maliye Nezâreti'nin 1325/1910 tarihli diğer bir taâmiye ve Tahsisat Defteri'nde mevlevîhânenin yıllık tahsisatı 348 kuruş olarak belirlenmiş, günde dört çift ekmek ve altı okka et, Kurban Bayramı'nda da sekiz adet koyun istihkakı olduğu kaydedilmiştir.⁷⁸⁸

Dahiliye Nezareti'nin 1301/1885'te hazırlattığı istatistik cetvelinde Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde; yirmi altı erkek ve on bir kadın nüfusun yaşadığı ve burasının İstanbul'daki en kalabalık tarikat tesislerinden biri olduğu görülmektedir.⁷⁸⁹

Kasımpaşa Mevlevîhânesi İstanbul'da mevcut diğer Mevlevî tekkeleri arasında, saray ve yüksek bürokrasi mensurlarından ziyâde, daha çok halk tabakasından kimselerin rağbet ettiği bir dergâhtır. Özellikle, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul mevlevîliğinde gözlenen aristokrat ve elit (seçkin) üslup yerine halk kültürüne daha yakın bir hayat tarzının egemen olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁹⁰ Bu sebeple İstanbul mevlevîhâneleri arasında mevlevîlik kültüründeki etkinliği daha aşağı seviyelerde olmuştur. Tercih edilen bu üslup, Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde son dönemlerde daha ziyade Bektaşî meşrepli mevlevîlerin bir araya gelmelerine ve buradaki dedelerin ve muhibbânın bir takım dini yasaklara riayet etmeyerek, kalenderâne bir hayat sürmelerine neden olmuştur.⁷⁹¹ Bunda 1242/1826 yılında Bektaşî tekkelerinin kapanması neticesinde, bazı bektaşîlerin dergâhın halk kültürüne daha yakın bir hayat tarzı içinde olmasından faydalanarak dergâha sızmış olmalarının da etkisi olduğu kanaati yaygındır.⁷⁹²

3. AFYONKARAHİSAR MEVLEVÎHÂNESİ

Mevlevîliğin Konya Mevlevîhânesi'nden sonra, en önemli temsilciliklerinden biri olan Afyonkarahisar Mevlevîhânesi, Ulu Ârif Çelebi döneminde inşâ edilmiştir. Mevlânâ ile beraber Sultan Veled'in de Afyon'a karşı bir ilgisinin olduğunu Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn* isimli eserinden anlıyoruz.⁷⁹³ Sultan Veled kızı Mutahhara Hatun'u Süleymanşah-ı Girmanî ile 673/1274 yılında evlendirmiş⁷⁹⁴, iki aile arasında oluşan bu bağ neticesinde Mevlevîlik, Afyonkarahisar ve yöresine intikal etmiştir. Genel kanaat da Mevlevî dergâhının Afyon'da tesisinin bu dönemde

⁷⁸⁷ BOA, NSEK 20294, (1283/1866); BOA, NSEK 20964, (12 Recep 1285/1868.)

⁷⁸⁸ B.Tanman, "Kasımpaşa Mevlevîhânesi", s. 483.

⁷⁸⁹ B.Tanman, a.g.m., s. 483.

⁷⁹⁰ B.Tanman, a.g.m., s. 483.

⁷⁹¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 214

⁷⁹² B. Tanman, a.g.m., s. 483. Tâhîrül-Mevlevî'nin 30 Ağustos 1314/1896 tarihinde Kayseri'de bulunan Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı bir mektuptaki şu ifadesi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde Bektaşî meşrepli Mevlevîlerin bulunduğunu göstermektedir. "...Üsküdar şeyhinin salahından bahsedip de Kasımpaşa hücrenişinlerinden neyzen Bektaşî Hamdi'nin fışkında sukût etmek elbette muvafık-ı hakkaniyet olmaz." Bk. Tahîrül-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, s. 89.

⁷⁹³ Eflâkî, a.g.e, I, 331, II, 288-290.

⁷⁹⁴ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmua-yı Tevârih-i Mevlevîyye*, s. 106.

olduğu yönündedir.⁷⁹⁵

Daha sonra Ulu Ârif Çelebi'yi Afyon'da misafir eden Sahipoğlu Ahmed Bey⁷⁹⁶, ona olan hürmetinden dolayı eski binanın yerine, ahşap yeni bir bina inşa ettirmiştir. Böylece faaliyetlerini daha geniş imkanlarda yürüten Afyon Mevlevîhânesi, Germiyan Bey'i I. Yakub Çelebi zamanında da ilgi ve alaka görmüştür. Faaliyet harcamaları için Büyük, Orta ve Küçük Kaleciker, Kışlacık, Deper, Kozluca, Çukurköy gibi köyler 716/1316 yılında mevlévîhâneye vakfedilmiştir.⁷⁹⁷

Diğer Mevlévî tekkeleri gibi Afyon Mevlevîhânesi de, yedi yüz yılı bulan derin mazisi içinde zengin vakıf gelirleriyle donatılmıştır. Vakfiyesinden ve çeşitli arşiv kayıtlarından bu gelirlerin günün şartlarına göre yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁹⁸

765/1364 yılında Hamitoğlu Mûsâ Bey de, Eğridir'deki dükkanlarını bu vakfa dahil ettirmiştir. II. Yakub Bey 825/1422 yılında, Atanos, Ağaçayı, Sarıcaova, Gezler gibi beş adet köyü vakfetmiştir. II. Yakub'un Kale muhafızı olan Hisar Bey de Ahi İshak Fakih eliyle, Sülün ve Karsak köylerinin gelirlerini vakfetmiştir. Yıldırım Bayezid, Afyonkarahisar Mevlevîhânesi vakıflarının yenilenmesini emretmiş, böylece vakıf akışları düzenli bir halde akmaya başlamıştır.⁷⁹⁹

Mevlevîhâne XIX. asra gelinceye kadar büyüklü küçüklü bir çok onarım ve yenilenme faaliyetine tabi tutulmuştur. 676/1277 yılında Sultan Veled'in Afyon'da Mevlevîhâneye yönelik bir takım faaliyetlerde bulunması, 716/1316 yılında oğlu Ulu Ârif Çelebi zamanında Sahipoğlu Ahmed Bey'in genişçe bir araziye bağışlaması üzerine bu arsaya yapılan ahşap bina ile neticelenmişti. 967/1560 yılında oğulları adına postnişinlik makamında bulunan kadın şeyhlerden Sultan Divâne'nin kızı Destina Hatun zamanında, vukua gelen bir yangın felaketi neticesinde harab olan dergâh onarılmış, 1094/1683 yılında Güneş Hatunun postnişinliği döneminde yine bir yangın neticesinde onarım geçirmiştir. 1122/1710 yılı bu günkü binanın bulunduğu yere ilk inşa yılı olarak kabul edilmiş, 1229/1844 yılında bu binanın zaman içinde harab olması neticesinde, dergâh Abdülmecîd tarafından yeniden inşa

⁷⁹⁵ A: Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245, 333-334; Ömer Fevzi Atabek, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, (hzl. Turan Akkoyun), Afyon 1977, II. Fasikül, s. 159.

⁷⁹⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 288.

⁷⁹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, s. 40; F. Nafiz Uzluk, "Germiyanoglu II. Yakub Bey'in Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, VIII, 90; Hasan Özönder, "Afyon Mevlevîhânesi", *V. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 3-4 Mayıs 1991 Konya, Konya 1992, s. 98-99. I. Yakub Çelebi'nin Afyonkarahisar Mevlevîhânesi için Ulu Ârif Çelebi adına düzenlenen vakfiye kaybolmuş ve 795/1392 yılında yeniden bir vakfiye tanzim edilmiştir. Bu vakfiyenin metni için bk. Yusuf Ilgar "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 117-118.

⁷⁹⁸ İ. Hakkı Uzun Çarşılı, *Kitabeler*, s. 40-42; F. Nazif Uzluk, *a.g.m.*, s.; 90. Süleyman Göncer, *Afyon İli Tarihi*, İzmir 1971, I, 335-339.

⁷⁹⁹ H. Özönder, *a.g.m.*, s. 106.

edilmiş, cami içine bir de minber ilave edilmiş ve Şair Ziver Paşa bu inşâ ile ilgili uzun bir tamir manzumesi yazmıştır.⁸⁰⁰

Dergâhın kaderindeki üçüncü yangın 1293/1876 yılında vuku bulmuş, bu yangının verdiği tahribat neticesinde, kullanılamaz hale gelen dergâhı, zamanın Afyonkarahisar Mevlevî şeyhi Mehmed Raşid Çelebi, kendi imkanlarıyla tamir ettirmiştir. 1320/1902 yılında Afyon'da meydana gelen umumi bir yangında da dergâh zarar görmüş ve tahrip olmuştur. Bu yangını Afyon'lu şairlerden Vehbi Çizmecioğlu yazdığı yirmi iki kıta şiirle tavsif etmiş ve şiirinde mevlevîhânedeki bahisle;

“Dergâh-ı şerife vardı dayandı
Mehmed Divâne'nin merkadi yandı
Ahalinin gözü kana boyandı
Yetiştirdi eltâf-ı Hazret-i Rahmân” demiştir.⁸⁰¹

1323/1905 yılında dergâh Ali Celaleddin Çelebi'nin gayretleriyle II. Abdülhamid Han tarafından 14000 altın sarfedilerek esaslı bir şekilde tamir ettirilmiş, tamir üç yıl sürmüş ve 1908 yılında sona ermiş, dergâha birde minare ilave edilmiş ve dergâh bu günkü biçimini almıştır.⁸⁰²

Afyonkarahisar Mevlevîhânesi bir Mevlevî âsitânesi olması sebebiyle, semahâne, mescid, türbe, matbah ve derviş hücrelerinden oluşmaktadır. Bu yapıların tümü son mîmârî halini Abdülhamid Han zamanında yapılan tamiratta almışlardır.⁸⁰³

Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'nin meşîhat tarihçesi içerisinde en önemli yer, şüphesiz XVI. asrın ilk yarısında buranın meşîhatini üslenen, İnas çelebilerinden olup, tarîkatın geniş muhitlere yayılmasında etkili olan Divâne Mehmed Çelebi (ö. 951/1544'den sonra)'ye aittir.⁸⁰⁴ Divâne Mehmed Çelebi, anne tarafından Mevlânâ'ya, baba tarafından da Germiyanoglu Süleyman Paşa'ya mensubtur. Seceresi ise, Divâne Mehmed Çelebi b. Bâli Çelebi b. Ahmed Paşa b. Muhammed Paşa b. Mutahhara Hatun binti Sultan Veled b. Mevlânâ şeklinde Mevlânâ'ya ulaşmaktadır.⁸⁰⁵

“Semâî” mahlası kullanan Mehmed Çelebi, mezkur mevlevîhânedeki şeyh olan babası Abâpûş-i Veli (Balı Sultan ö. 890/1485) tarafından daha sağlığında Karahisar

⁸⁰⁰ Ö. F. Atabek, *a.g.e.*, s. 160; Ziver Paşa'nın yazdığı tamir manzumesinin tam metni için bk. Yusuf İlgar, *Tarih Boyunca Afyonda Mevlevîlik*, Afyon 1985, s. 108.

⁸⁰¹ Y. İlgar, *Afyonkarahisarda Mevlevîlik*, 1992, s. 49.

⁸⁰² Ö. F. Atabek, *a.g.e.*, s. 160; Y. İlgar, *a.g.e.*, s. 51-52.

⁸⁰³ Abdülhamid Han döneminde son halini alan mevlevîhâne müstemilatının mimarı tarzları ile ilgili geniş bilgi için bk. H. Özönder, *a.g.m.*, s. 98-103.

⁸⁰⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 103; Nihat Azamat, “Divâne Mehmed Çelebi”, *DLA*, IX, 436; S. Gönçer, II, 95.

⁸⁰⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 132; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 101-103; Mustafa Çıpan, “Mevlevî Şeyhlerinde Divâne Mehmed Çelebi”, *VII. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 3-4 Mayıs 1993, Konya 1994, s. 98.

Mevlevîhânesi postuna tayin etmiştir.⁸⁰⁶ Mevlevîliğin Şems koluna müntesib kabul edilen Mehmed Çelebi, bazen Mevlevî bazen de Kalenderî külahı giyerek bir çok İslam beldesini dolaşmış ve Mevlevîliğin yayılmasına katkı sağlamış, bir çok yerde Mevlevîhâne onun gayretiyle açılmıştır.⁸⁰⁷

Afyon Mevlevîhânesi Mehmed Çelebi'den sonra onun soyundan gelenlere tahsis edilmiş, son zamanlara kadar bu durum bu minvalde devam etmiştir. Bu sebepten olsa gerek Mevlevîlik tarihinin en dikkat çekici olaylarından biri gerçekleşmiş ve Mehmed Çelebi kızı Destina Hatun (ö.1040/1630) oğulları adına mevlevîhânenin postnişinlik makamına geçmiştir.⁸⁰⁸ Destina Hatun'dan sonra Afyonkarahisar Mevlevîhânesi postuna Küçük Mehmed Efendi tayin edilmiş, 1045/1635 senesinde vefat edince yerine Destina Hatun'un diğer oğlu Karahisarlı II. Veled Çelebi'nin oğlu Küçük III. Mehmed Ârif Çelebi (ö. 1052/1640) geçmiştir. Afyonkarahisar Mevlevîhânesi tarihinde diğer ilgi çekici bir olay da, Mehmed Ârif Çelebi'nin meşîhati zamanında dergâhın idari işlerini büyük kızı Güneş Han'ın üstlenmesidir ki, Güneş Hatun Mehmed Ârif Çelebi'nin vefatından sonra da dergâhın postuna oturmuş bir süre dervişlerin irşadiyla meşgul olmuştur.⁸⁰⁹ Onun 1071/1660 yıllarında seksen yaşında vefatından sonra da kaynaklar Güneş Han-ı Sugrâ'nın Afyon Dergâhı'na bir süre şeyhlik ettiğini ilave etmektedirler.⁸¹⁰ Daha sonraki yıllarda Muhammed Çelebi Efendi, 1045/1635-1050/1640 yılları arasında beş yıl şeyhlik yaptıktan sonra 53 yaşında vefat etmiş yerine, III. Muhammed Ârif Çelebi geçmiştir.⁸¹¹

Afyon Mevlevîhânesi'nde, bu dönemden XIX. asra kadar kimlerin meşîhatte bulunduğu dair bir bilgiye rastlayamadık. XIX. asırda kimlerin dergâhta şeyh olduğuna dair de mufassal bir bilgi mevcut değildir. Bu asra dair dergâh içinde bulunan sandukalarda da bilgi bulunmamaktadır.⁸¹²

⁸⁰⁶ *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 16; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye*, s. 254; Mustafa Kara "Abâpûş-i Veli", *DİA*, I, 10; Azamat, a.g.m., 436.

⁸⁰⁷ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e., s. 140-141; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 109-110, 334; S. Gönçer, a.g.e., II, 95-100. Şuhutlu Halil, *Menakıb-ı Sultan Divani*, 1178, *Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphânesi (AGAPK)*, El Yazmalar 18234; Ahmed Kemaleddin Çelebi, *Müntehabat-ı Ahmed Kemaleddin Çelebi*, AGAPK, El yazmalar 18228, s. 70 vd.) S. Gönçer, a.g.e., II, 97'den naklen) Ayrıca tezimizin Halep Mevlevîhânesi kısmında da Divâne Mehmed Çelebi'nin Halep Mevlevîhânesinin ilk kez tesisinde rolünü zikretmiştik.

⁸⁰⁸ *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 252-253; Sahîh Ahmed Dede, a.g.e., s. 151-152, 163-164; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 279-280; Y. İlgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 33-36. H. Özönder, a.g.m., s. 103.

⁸⁰⁹ *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 253-255; Sahîh Ahmed Dede, a.g.e., s. 165; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 279; S. Gönçer, a.g.e., II, 120; Y. İlgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 36-42.

⁸¹⁰ *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 258; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 280; S. Gönçer, a.g.e., II, 120; Y. İlgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 42.

⁸¹¹ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e., s. 168.

⁸¹² Dergâh içindeki metfun Mevlevîlerle ilgili geniş bilgi için bk. Ö. F. Atabek, a.g.e., s. 160-161; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 360-362; Y. İlgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 55-58.

II. Mahmud döneminde dergâh postunda Ahmed Çelebi bulunmaktadır. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir Hatt-ı Hümayun, Ahmed Çelebi'nin uygunsuz hareketlerinden dolayı sabık Karahisar Müftüsü'yle birlikte başka bir mahalle nefyedilmesi emrini içermektedir. Ahmet Çelebi'den önce veya sonra kimlerin meşihat makamında bulunduğu dair kesin bir bilgi olmamakla beraber, XX. asrın başlarında meşihat makamında bulunan Mehmed Raşid Çelebi'nin şeceresi, Ahmed Çelebi'den sonra meşiate geçen şeyhleri sıralamamızda bizlere yardımcı olmaktadır.⁸¹³

Bu şecereye göre; Ahmed Çelebi'den sonra meşihat makamında Mehmed Alaaddin Çelebi bulunmuştur. Nitekim *Defter-i Dervişân II*'da da, Karahisarlı Ahmed Dede'nin 1244/1828 yılında vuku bulan vefatı bahsinde; Ahmed Dede'nin sabık Karahisar şeyhi Alaaddin Çelebi'ye uzun zaman hizmet ettiğinden ifade edilmektedir ki, Alaaddin Çelebi, M. Raşit Çelebi'nin dedelerindedir.⁸¹⁴ Mevlevî geleneğinde aksi mevcut olmadığı sürece postnişinliğin babadan oğula intikali göz önünde bulundurulursa, muhtemeldir ki, Alaaddin Çelebi'den sonra yerine oğlu İshak Çelebi posta geçmiştir.⁸¹⁵

Daha sonraki yıllarda dergâh postunda, 1310/1892 yılına kadar Ahmed Kemaleddin Çelebi gözükmektedir.⁸¹⁶ Kemaleddin Çelebi, Mevlevî çevrelerinde sevilen ve sayılan bir şeyhtir. 1304/1886 yılında vefat eden İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin akranı olması hasebiyle, vefatı ve gasli esnasında Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Hüsnî Dede ile birlikte hazır bulunmuş, şeyhin vefatından dolayı çok müteessir olduğunu ve "*Vah Osman sen de mi gittin*" dediğini Mehmed Ziya Bey nakletmektedir.⁸¹⁷

1310/1892'de vefat eden şeyhin yerine yine oğlu Ali Celaleddin Çelebi'nin geçtiğini⁸¹⁸ ve 1918 yılına kadar⁸¹⁹ bu makamda bulunduğunu anlıyoruz. Tahiru'l-

⁸¹³ *KMMA*, Dosya No: 159.

⁸¹⁴ *Defter-i Dervişân II*, s. 94; *KMMA*, Dosya No: 159.

⁸¹⁵ *KMMA*, Dosya No: 159.

⁸¹⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 361; S. Gönçer, a.g.e., II, 165, 168.

⁸¹⁷ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 176. 1300/1883 yılı Konya Salnâmesinde Karahisar-ı Sâhib (Afyonkarahisar) Mevlevîhânesi şeyhi olarak ismi kayıtlıdır. Bk. *1300/1883 Konya Salnâmesi*, s. 206.

⁸¹⁸ Ö. F. Atabek, a.g.e., s. 160. Celaleddin Çelebi 1313/1895 yılında İstanbul Bahariye Mevlevîhânesi postnişinini Hüseyin Fahreddin Dede'nin kızı Nakiyye Hanım'ın nikah merasiminde kız tarafı şahidi olarak bulunmuştur. Bk. Hüseyin Fahreddin Dede, *Mecmuâ*, s. 112. Ayrıca 1312/1896 yılı Konya Salnâmesinde Karahisar-ı Sâhib (Afyonkarahisar) Mevlevîhânesi şeyhi olarak ismi kayıtlıdır. Bk. *1312/1896 Konya Salnâmesi*, s. 328.

⁸¹⁹ A. Gölpınarlı her ne kadar Ali Celaleddin Çelebi'nin 1908 yılında vefat ettiğini belirtiyorsa da, Konya Mevlânâ Mützesi Aşivinde bulunan 27 şubat 1327/1909 ve 26 Kanunussani 1329/1911 tarihli belgeler Çelebi'nin 1911 tarihinden sonra vefat ettiğini göstermektedir. Ayrıca A. Süheyl Ünver, Celaleddin Çelebi'nin vefat tarihini 25 Eylül 1334/1918 olarak vermekte ve Mevlevî taburunda bulunduğunu ifade etmektedir. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 361, *KMMA*, Dosya No. 225/1,2; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", s. 35.

Mevlevî'nin Yenikapı Mevlevîhânesinde çile çıkardığı sıralarda, Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı bir mektupta (18 Ağustos 1321/30 Ağustos 1896), Celaleddin Dede ile ilgili şu satırlar yer almaktadır:

“Karahisar şeyhi Celaleddin Çelebi Efendi dergâha mevkuf bazı araziden geçen şimendifer hattının mezkur araziye ika ettiği hasarın tazmini zımında nafia nezaretine müracaat için maa-aile İstanbul'a gelmişler. Bahariye Dergâhı'nda misafir olup, irice bir ev tutacaklarmış. Bir akşam Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Efendi ile dergâha geldiler. Müttakî, mütevâzî, derviş-ninâd velhasıl evlâd-ı Mevlanâ demeye layık bir Çelebi. Hatta kahve, tütün gibi mükeyyefâtan bile vareste.”⁸²⁰

Nitekim Ali Celaleddin Çelebi'nin 25 Eylül 1334/1918 yılında⁸²¹ vefatı üzerine⁸²², onun yerine posta geçen Konya çelebilerinden Mehmed Raşid Çelebi, posta geçince, şecerede ifade edildiğine göre; “Konya'dan Karahisar'a gelince Mevlevî geleneğince vefat eden şeyhin ailesine bakmakla yükümlü olduğu ve herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için vefat eden şeyhin hanımıyla ikinci eş olarak evlenmiştir. Daha sonra da kızını vefat eden şeyhin oğluyula evlendirmiştir.”⁸²³

Mehmed Raşid Çelebi 1295/1878 yılında yanan dergâhı Afyonkarahisar dergâhı müntesibi olarak kendi parasıyla ahşap olarak tekrar inşa ettirmiştir.⁸²⁴ Bu yangın esnasında yüzü yanmış ve dumandan etkilenmesi sebebiyle uzun süre kısık sesli olarak kalmıştır.⁸²⁵ Mehmed Raşid Çelebi'nin Millet Kütüphânesi'nde kayıtlı, *Menâkıb-ı Sipahsalar* tercümesi bulunmaktadır.⁸²⁶

⁸²⁰ Tahirul'l-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, s. 81.

⁸²¹ A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 35.

⁸²² F. Nafiz Uzluk, Ali Celaleddin Dede'nin şehid olduğunu aktarmaktadır ki bu durum, Dede'nin Mevlevî taburuna iştirakiyle de birleştirilirse, Dede'nin şehadeti ifade edilebilir. Bk. F. Nafiz Uzluk, “Mevlevî Hilafetnâmeleri”, *Vakıflar Dergisi*, IX, s. 397.

⁸²³ *KMMA*, Dosya No: 159. Aynı zarfta Mehmed Raşid Çelebi'nin şecerisini veren bir belge de bulunmaktadır. Bu belgeye göre M. Raşid Çelebinin Mevlânâya ulaşan Şeceresi şöyledir: Hüseyin Çelebi oğlu Mehmed Raşid Çelebi – İshak Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi – Mehmed Alaaddin Çelebi oğlu İshak Çelebi – Mehmed Celaleddin Çelebi oğlu Mehmed Alaaddin Çelebi – Abdurrahman Çelebi oğlu Mehmed Alaaddin Çelebi – Abdülhalim Çelebi oğlu Abdurrahman Çelebi – Ebu Bekir Çelebi oğlu Abdurrahman Çelebi – Mehmed Ferruh Çelebi oğlu Ebu Bekir Çelebi – Hüsvrev Çelebi oğlu Mehmed Ferruh Çelebi – Kadı Mehmed Paşa oğlu Hüsvrev Çelebi – Cemaleddin Çelebi oğlu Kadı Mehmed Paşa – Adil Ekber Çelebi oğlu Cemaleddin Çelebi – Ulu Ârif Çelebi oğlu Adil Ekber Çelebi – Sultan Veled oğlu Ulu Ârif Çelebi – Mevlânâ Celaleddin Rumi oğlu Sultan Veled – Mevlânâ Celaleddin Rûmî. *KMMA*, Dosya No: 159/1.

⁸²⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 361.

⁸²⁵ *KMMA*, Dosya No: 225/1.

⁸²⁶ Bu eser; 81 yaprak ve 1304/1886 yılında Es-seyyid Mehmed Cemil tarafından rik'a olarak yazılmıştır. Bk. M. Önder-İ. Binark- N. Sefercioğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, s. 268.

4. BURSA MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ

A. BURSA MEVLEVÎHÂNESİ

Fonksiyonu itibariyle âsitâne olarak kabul edilen Bursa Mevlevîhânesi, Mevlevîlik tarihi boyunca önemli Mevlevî merkezlerinden biri olarak dikkat çekmiştir. Osmanlı padişahlarından Sultan I. Ahmed zamanında tesis edilen dergâhın kurucusu Ahmed Cunûnî Dede (ö. 1030/1620)'dir.⁸²⁷ Ferruh Çelebi (ö. 999/1591)'den sonra Konya'da posta geçen Bostan Çelebi (ö.1040/1630)'nin Sultan I. Ahmed'le iyi münasebetleri Mevlevî tarikatını da etkilemiş ve Sultanın desteğiyle Bursa'da Mevlevîhâne kurulmuştur.⁸²⁸

Her ne kadar Bursa Mevlevîhânesinin tarihi Ahmed Cunûnî Dede ile başlıyorsa da, tarihi kayıtlar Dede'den önce de Sultan Dîvâne Mehmed Çelebi⁸²⁹ öncesi dönemlerden beri bu şehirde var olan Mevlevîhânelere bahsetmektedir.⁸³⁰

Mustafa Kara'nın Bursa Şer'iyye Sicilleri'ne dayanarak verdiği bilgilere göre; Larendeli olan Ahmed Cunûnî Dede, 950/1543 tarihinde mezkur kasabada doğmuş ve ilk tahsilini burada tamamladıktan sonra⁸³¹, Konya'ya gitmiş, devrin medreselerinde eğitim görmüştür. Ailesinden gelen mevlevîlik tesiriyle Konya Merkez Dergâhı'na intisab etmiş, çilesini bu dergâhta tamamlamış ve Bağdat Mevlevîhânesi'ne mesnevîhan olarak tayin edilmiştir. Ömrünün büyük bir bölümünü Bağdat Mevlevîhânesi'nde şeyh olarak geçirdikten sonra, 1020/1611 tarihinde Larendeli (Karaman)'ye yerleşmek kasdıyla Konya'ya gelmiş fakat zamanın Konya Çelebisi Ebu Bekir Çelebi Efendi (ö. 1048/1638) tarafından Bursa'da mevlevîhâne açmakla görevlendirilmiş, Çelebi'nin talebini kırmayarak Bursa'ya gitmiş ve bu şehirde mevlevîhânenin inşâ edileceği bir mekan seçerek Sultan I. Ahmed'in de destekleriyle 1024/1615 tarihinde⁸³² buraya bir mevlevîhâne inşâ ettirmiş ve bazı

⁸²⁷ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, (Hzl. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 495.

⁸²⁸ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 1990, I, s. 120. Bursa Mevlevîhânesi ile ilgili en geniş araştırmayı Mustafa Kara ortaya koymuştur. Biz de Bursa Mevlevîhânesini yazarken büyük ölçüde M. Kara'nın çalışmalarından faydalandık.

⁸²⁹ Sakıb Dede, *Sefîne-i Mevlevîyye*'de; Divâne Mehmed Çelebi'nin Bursa Mevlevî Dergâhı'nı genişleterek tamir ettirdiğini ifade ederken, Seyyid Sahîh Ahmed Dede *de Mecmuâ-yı Tevârih-i Mevlevîyye*'de; "Şahidi İbrahim Dede'nin 895/1490 senesinde 24 yaşında olup Mevlevî olmak istediğini, validesinden icazet alıp, Baba Acem'le birlikte Bursa'ya gittiğini ve burada Mesnevi okuyanların meclislerine iştirak ettiğini" ve "Divâne Mehmed Çelebi'nin 926/1520 senesinde İstanbul dönüşünde Bursa'ya uğradığını" bildirmektedir. Bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, III, 58, Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 164, 170.

⁸³⁰ Mustafa Kara, "Bursa Mevlevîhânesi ve Ahmed Cunûnî Dede Vakfiyesi", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. II Mayıs 1996, Konya 1996, s. 155. Bu mevlevîhânelere ve Bursa'da kuruldukları yerler için bk. M. Kara, *a.g.e.*, I, 123-124.

⁸³¹ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 495; M. Kara, *a.g.e.*, I, 121.

⁸³² M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 496-497. Târih-i Burusa'da nakledildiğine göre; Yakub Efendi isimli bir şeyhin İstanbul Eyüb Sultan civarına taşınmasıyla tekkesi harabeye dönmüştür. Cunûnî Dede'nin Muhammed isimli müridlerinden biri buranın ihyasını sağlar, yine Bursalı bir kadın da evini bu tekkeye vakfeder, aynı zamanda Derviş Muhammed ve Dede'yi sevenler de bazı mülklerini

vakıflarla da mevlevîhânenin ve dervişlerin gelirlerini de temin ederek 1020/1611-1025/1616 tarihleri arasında mevlevîhânenin tam işlerlik kazanmasını sağlamıştır.⁸³³

Ahmed Cunûnî Dede, yaptırdığı âsitânede altı yıl hizmet verdikten, bu makamda şeyhlik ve mesnevihanlık yaptıktan sonra 1030/1620 tarihinde vefat etmiş⁸³⁴ ve vefatına Beyânî isimli bir şâir; “*Kıldı Cunûnî Dede teslîm-i rûh*” mısrasını tarih düşmüştür.⁸³⁵

Yaklaşık olarak XV. asrın ikinci yarısı ile XVI. asrın ilk yarısında yaşayan Ahmed Cunûnî Dede, Ümmî Sinan, Şaban Velî, Hüsameddin Uşşakî, Şemseddin Sivasî, Abdülahad Nurî, Hasan Kabadüz, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Abdullah Bosnevî, Üftâde, Aziz Mahmud Hüdayî, İsmail Rumî ve Sarı Abdullah Efendi gibi bir çok sûfî ile de çağdaştır. Bu dönem tarikatların yaygınlaşması açısından önemli bir dönem olduğu halde, Mevlevîlik açısından da Kadızâde-Sivâsî kavgasının neticesinde sema'nın yasaklandığı ve bir çok Mevlevî tekkesinin kapatılıp Mevlevî dervişinin zor günler yaşadığı bir dönemdir. Cunûnî Dede Türkçe ve Farsça şiirler yazan, özellikle *Mesnevî*'ye vukufiyeti sebebiyle mesnevihanlığı bulunan, teşkilatçı bir ruha sahip bir Mevlevî şeyhidir. Bağdat ve Bursa gibi zamanın büyük şehirlerinde *Mesnevî* kültürünün yayılmasında hizmet vermesi sebebiyle, sûfiler, yöneticiler ve özellikle de mevlevîler arasında çok tanınan ve sevilen aşık tabiatlı cezbe ehli şahsiyetlerden biridir.⁸³⁶

Ahmed Cunûnî Dede'den sonra XIX. asra gelinceye kadar Bursa Mevlevîhânesi'nde görev yapan postnişinler şunlardır: Zihnî Salih Dede (ö. 1073/1662), Mehmed Dede (ö. 1115/1703), Salih Recep Dede (ö. 1129/1717), Sahib Salih Dede (ö. 1131/1718), Mehmed Şeyhî Dede (ö. 1151/1738), Mehmed Sadık Dede (ö. 1182/1768), Ataulâh Dede (ö. 1214/1799).⁸³⁷

XIX. asra girildiğinde Bursa Mevlevîhânesi'nde postnişin olarak Mevlevî geleneğinde çok yaygın olan adet gereğince babası Atâullah Dede'nin yerine geçen Ahmed Dede bulunmaktadır.

dergâha vakfederler. Böylece Bursa'da Cunûnî Dede Mevlevîhâneyi faaliyete koymuş olur. Seyyid İsmâil Belîğ, *Tarih-i Burûsa*, Hüdavendigâr Matbaası, 1287/1841, s. 130-131.

⁸³³ *Sefîne-i Mevlevîyye*, III, 57-58; Seyyid İsmâil Belîğ, *a.g.e.*, s. 127-130; Ali Enverî, *Semahâne-i Edeb*, s. 30; M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 495-496; Seyyid Hasan Taib, *Hatıra Yahud Mir'at-ı Bursa*, Hüdavendigâr Matbaası, Bursa 1323/1905, s. 16; M. Kara, *a.g.e.*, I, 121-125. Ayrıca Ahmed Cunûnî Dede'nin vakfiyesi için bk. M. Kara, “Bursa Mevlevîhânesi ve Ahmed Cunûnî Dede Vakfiyesi”, s. 155-165.

⁸³⁴ Seyyid İsmâil Belîğ, *a.g.e.*, s. 131; M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 497; Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 17; M. Kara, *a.g.e.*, I, 126.

⁸³⁵ Seyyid İsmâil Belîğ, *a.g.e.*, s. 131; Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 17.

⁸³⁶ Seyyid İsmâil Belîğ, *a.g.e.*, s. 132; M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 497-498; M. Kara, *a.g.e.*, I, 118-130.

⁸³⁷ Seyyid İsmâil Belîğ, *a.g.e.*, s. 132; Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 10; M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 498-505; Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 17; M. Kara, *a.g.e.*, I, 134-138.

B. BURSA MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ

1. Ahmed Dede (ö. 1218/1803)

1195/1781 yılında Atâullah Dede'nin oğlu olarak dünyaya gelen Ahmed Dede, on dokuz yaşında iken babasının vefatı üzerine Bursa Mevlevîhânesi postuna geçmiş, dört seneye yakın bu makamda bulunduktan sonra genç yaşta 1218/1803 senesinde Şaban ayında vefat etmiş ve türbeye babasının yanına defnedilmiştir.⁸³⁸

2. Salih Dede (1246/1830)

Atâullah Dede'nin Bursa Mevlevîhânesi'ne postnişin olan ikinci oğlu Salih Dede, biraderinin genç yaşta vefatı üzerine bu dergâha şeyh tayin edilmiş, 1218/1803'den 1246/1830 tarihine kadar yaklaşık yirmi sekiz sene bu makamda âyîn-i mevlevîyye'yi icrâ ve müridleri ihya ettikten sonra, 1246/1830 yılında Hicaz'a gitmeye niyetlenmiş ve yerine dergâh aşçıbaşı Mehmed Dede'yi tayin ederek, Hicaz'dan dönmeyeceğini ima etmiş ve Konya'ya uğrayıp Mehmed Dede'nin vekilliğini tasdik ettirdikten sonra yola koyulmuştur. Aynı yıl Mekke'de vefat edip, oraya defnedilmiştir.⁸³⁹

1225/1810 tarihinde Ruslarla vuku bulan savaşa, Bursa şeyhlerinden Eşrefzâde Dergâhı postnişini Fahrettin Efendi, Narlı Dergâhı şeyhi Şerafeddin Efendi gibi gönüllülerle, yanına aldığı Mevlevî muhibban ve dervişan ile birlikte Konya Dergâhı postnişini Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'ye vekaleten Tuna Nehri civarında cerayan eden Osmanlı-Rus harbine katılmıştır.⁸⁴⁰

Salih Dede zamanında Bursa Mevlevîhânesi'ne, 1235/1820 tarihinde eski Bursa Valisi ve Mevlevî muhibbi olan Halil Hamid Paşa (ö. 1199/1785)'nin oğlu Nuri Paşa (ö. 1257/1841)'nin gayret ve yardımlarıyla yeni bir semahâne inşâ edilmiş ve eski semahâne mescid olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁴¹

⁸³⁸ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 10; M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 505; Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 17; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138.

⁸³⁹ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 10; M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 505-506; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138.

⁸⁴⁰ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 505-506; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138. Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 175. M. Kara, Salih Dede'nin 1282/1865 tarihinde vuku bulan Osmanlı-Rus savaşına katıldığını A. Gölpınarlı'nın Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik isimli eserinde verdiği bilgilere dayanarak aktarmaktadır ki, öncelikle 1830 tarihide vefat eden Salih Dede'nin 1282/1865 tarihideki bir harbe iştiraki mümkün değildir. İkincisi; A. Gölpınarlı'nın da verdiği bilgiye kaynak gösterdiği Defter-i Dervişân'daki kayıtlarda Konya'dan savaşa iştirak etmeleri için gönderilen dervişlerin İstanbul'a ulaşma tarihi 1244/1828'dir. Gölpınarlı olayın tarihini ve Defter-i Dervişân'daki yeri yanlış vermiştir. M. Şemseddin'in verdiği 1225/1810 tarihi de kanaatimizce yanlıştır. 1810 yılında vuku bulan bir Osmanlı-Rus harbi vakidir. Fakat, eldeki kaynaklar karşılaştırıldığında olayın doğrusu Defter-i Dervişân'da nakledilen ve bizim I. Bölüm'de M. Saîd Hemdem Çelebi kısmında aktardığımız 1244/1828 tarihinde vuku bulan Osmanlı-Rus Harbidir. Nitekim 1828-1829 tarihlerinde Osmanlılarla Ruslar arasında vuku bulan harb Rumeli ve Anadolu kıyılarına kadar yayılmıştır. Bk. E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 100, 120.

⁸⁴¹ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 506. Seyyid Hasan Saib'in verdiği sıralamada Salih Dede yer almamaktadır. Bk. Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 17.

3. Mehmed Dede (ö. 1269/1852)

Salih Dede'nin Hicaz'a giderken yerine tayin vekil bıraktığı Mehmed Dede, Salih Dede'nin Hicaz'da vefatı üzerine 1246/1830 tarihinde Bursa Mevlevîhânesi'ne asaleten şeyh tayin edilmiştir.

Şeyh Seyyid Nizameddin Efendi'nin soyuna mensub olan Mehmed Dede'nin babası Abdülkadir Efendi İstanbul Altımermer'de Sindî Halil Efendi Tekkesi şeyhi iken vefat etmiş, Mehmed Dede yetim kalmış, tekkenin harab olması ve varidatının da olmaması sebebiyle annesi muhibban-ı Mevlevîyye ve urefâ-yı tarikat-ı aliyyeden Ârif Dede ile evlenmiştir. Üvey babası ile birlikte Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Abdülbâkî Nâsır Dede zamanında, bu dergâha intisab etmiş ve çile çıkarmıştır. Daha sonra ailesi ile birlikte Bursa'ya göçen Mehmed Dede'nin üvey babası Ârif Dede, musikide hünerli ve neyzenlikte de nadir biri olması sebebiyle, Bursa Mevlevîhânesine neyzenbaşı olarak tayin edilirken, kendisi de Salih Dede'nin terbiyesi altında dergâhta aşçıbaşılık vazifesine kadar yükselmiştir. 1230/1815 tarihinde üvey babası Ârif Dede'yi kaybeden Mehmed Dede, bir çok Mevlevî'nin yaptığı gibi kendi el emeğiyle geçinen bir dervıştır.

1246/1830 senesinde Bursa Mevlevîhânesi postnişini Salih Dede'nin kendisini dergâha vekil tayin edip, Hicaza gitmese ve orada vefatı üzerine aynı tarihte dergâh postuna tayin edilmiştir. Zamanında 1260/1844 senesinde dergâh Sultan Abdülmecîd tarafından önemli bir tamire tabi tutulmuş ve padişah Abdülmecîd'in Bursa'ya gelmesi münasebetiyle mükemmel bir şekilde onarılmış, dergâhın bazı ilaveleri tamamlanmıştır.⁸⁴²

Vezirlik rütbesi elinden alınarak önce Kütahya'ya daha sonra da Bursa'ya sürülen Abdurrahman Nafiz Paşa (ö.1269/1852), Mehmed Dede'nin dostlarından. Paşa vaktinin çoğunu Mevlevîhâne'de geçirir hatta dergâhı süpürürmüş. Mehmed Dede'nin işaretiyle eski rütbesine kavuşan ve vezirlik rütbesi iade edilip Maliye Nezareti'ne tayin edilen Nafiz Paşa, ilk iş olarak Bursa Mevlevîhânesi'ne ekmek ve diğer malzemeleri tahsis olmuştur.⁸⁴³ Ayrıca Nafiz Paşa'nın Bursa Mevlevîhânesi'ne vakfının olduğunu Mehmed Ziyâ nakletmektedir.⁸⁴⁴

10 Rebitülevvel 1269/1852 tarihinde vefat eden Mehmed Dede, türbeye defnedilmiştir.⁸⁴⁵

⁸⁴² M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 510.

⁸⁴³ Mehmed Dede döneminde 1252/1836 tarihinde dergâhın dervişlere tahsis edilen taamiyenin azlığı ve Bursa ihtisab mukataasından zam yapılması için darsaadete başvurulmuş ve Bursa Mevlevîhânesine cizyeden 250 kuruş taamiye tahsis edilmiştir. Bk. *BOA*, Cevdet Tasnifi (CT) 22462, 23 B 1252/1836; *BOA*, CT 14229, 2 Ş 1252/1836.

⁸⁴⁴ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 105; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138.

⁸⁴⁵ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 510. Seyyid Hasan Tâib gibi M. Kara da, Mehmed Dede'nin vefat tarihini 1248/1832 olarak vermektedir ki, bu tarihe göre 1246/1830 tarihinde vefat eden babası Salih Dede'nin yerine geçen Mehmed Dede, iki yıl postnişinlik makamında bulunmuş olmaktadır. Mehmed Şemseddin ise Dede'nin vefat tarihini 1269/1852 olarak vermektedir ki, doğru tarih bu olsa gerektir. Bk. Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 17; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138.

Halim, selim bir yapıya sahip, ahlak-ı Muhammediyye ile muttasıf, herkes tarafından sevilen Mehmed Dede'nin belki de en önemli özelliği, Halvetiyye tarikatına mensubiyetiyle birlikte, Kâdiriyye tarikatından da mustahlef olmasıdır. Öz babasının dergâhın son şeyhi olması hasebiyle Sindî Halil Efendi Dergâhı her ne kadar evlatlarına intikal etmiş ise de, ne kendisi nede evlatları bu dergâhı hayata geçirmemişler, nihayet XIX. asrın son Bursa Mevlevî şeyhi ve Mehmed Dede'nin oğlu Mehmed Şemseddin Dede'nin rızası alınarak mezkur dergâh, Şeyh Necmeddin Efendiye tevcih edilmiştir.⁸⁴⁶

4. Nizameddîn Dede (ö. 1276/1859)

Mehmed Dede'nin vefatı üzerine dergâha postnişin olarak oğlu Nizameddîn Dede tayin edilmiştir. Ahlaken ârif ve zÂrif, bedenlen de nahif bir zât olan Nizameddîn Dede, Emiyye Dergâhı Şeyhi Nakşî Emin Efendi'nin hafidi Şeyh Emin Efendi'nin kızları Seyyide Dervişe Ümmügülsüm Hanım'la evlenmiş, bu evlilikten dünyaya gelmiş oğlu Mehmed Şemseddin Efendi kendisinden sonra Bursa Mevlevîhânesi meşihatine getirilmiştir.

Belki de nahif yapısından, 1276/1859 tarihinde genç yaşta vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.⁸⁴⁷

Zamanında, 1274/1857 tarihinde Bursa valisi bulunan Süleyman Ref'et Paşa'nın himmetiyle dergâhın matbah, türbe ve derviş hücreleri tamir edilmiş⁸⁴⁸, tamir keyfiyeti de Dersaadet'e bildirilmiştir.⁸⁴⁹

5. Mehmed Şemseddin Dede (ö. 1350/1931)

Bursa Mevlevîhânesinin son şeyhi olan Mehmed Şemseddin Dede, 1270/1854 yılında Bursa'da doğmuştur. Babası kendisinden önceki dergâh şeyhi Nizameddîn Dede, Annesi ise Emir Sultanın torunlarından Ümmügülsüm Hanım'dır. Soyu baba tarafından Seyyid Safiyullah ve Seyyid Nizameddîn vasıtasıyla Hazreti Hamza'ya, anne tarafından ise; Şeyh Emin Efendi'nin babası vasıtasıyla Hazreti Hüseyin'e ve anneleri vasıtasıyla da Abdülkadir Geylanî'ye ve Hazreti Hasan'a ulaşmaktadır.

Bursa Mevlevîhânesi şeyhi babası Nizameddîn Dede'nin vefatıyla birlikte dergâha postnişin olarak tayin edilmiştir. Babasının vefat ettiği 1276/1859 tarihinde henüz altı yaşlarında küçük bir çocuk olduğu için, özellikle Mevlevîlikte bu asra münhasır olan ve İstanbul dergâhlarında da sık sık rastlanan bir gelenek sebebiyle,

⁸⁴⁶ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 510-511.

⁸⁴⁷ Seyyid Hasan Tâib ve M. Kara, Mehmed Dede'nin vefat tarihinde olduğu gibi Nizameddin Dede'nin vefat tarihini de farklı olarak 1269/1852 şeklinde vermektedir ki, bu tarih M. Şemseddin tarafından Mehmed Dede'nin vefat tarihi olarak verilmiştir. Nizameddin Dede'nin doğru vefat tarihi M. Şemseddin'in verdiği 1276/1859 olsa gerektir. Bk. Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 17; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138.

⁸⁴⁸ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 510-513.

⁸⁴⁹ BOA, İD 16697, (18 Ra 1274/1857)

rüşde erinceye kadar kendisine Konya Çelebi'si tarafından aşçıbaşı Sabri Dede (ö.1284/1867) vekil tayin edilmiştir. Böylece Şemseddin Dede dergâhı idare edecek bir rüşde erinceye kadar usûl-ü tarîkat Sabri Dede tarafından, dergâhın idari işlerinde dayısı Şeyh Hacı Agâh Efendi tarafından yönetilmiştir. 1284/1867 yılında vekili Sabri Dede vefat edince⁸⁵⁰ henüz on dört yaşında olmasına rağmen sema ayinlerini yönetmeye başlamıştır.⁸⁵¹ Sabri Dede'den sonra Mevlevî dergâhı Aşçıbaşısı Osman Dede olmuş ve o da 1313/1895 yılında vefat edip aynı mezarlığa defnedilmiştir.⁸⁵²

Mehmed Şemseddin Dede dönemindeki Mevlevîhânenin durumunu Sabık Şam Kadısı Seyyid Hasan Sâib şöyle tasvîr etmektedir:

“Kapıdan içeri girildikte sağ cihette Türbe-i Şerif, vusûl cihette tûl-ı hücerât ve şeyh dairesi, daha ileride harem dairesi müşâhade olunur. İş bu ebniyeler cennet mekân firdevs-i âşiyân Hazret-i şehriyârî Abdülmecîd Han Efendimiz Hazretlerinin Bursa'ya teşrifi şahânelerinde merhum Serasker Rızâ Paşa delâletiyle on sekiz günde geceli gündüzlü iştigâl olunarak binâ ve inşâ buyurulmuş ve o vaktten beri hünkar dairesi nâmıyla inşâ edilen bu cihet ta'mir ve termîm görmemiştir. Münir Paşa-yı merhûmun valiliği hengâmında keşf-i ûlâ bir icrâ Seksen bin kuruşa i'mal idileceği Hazine-i Evkâf-ı Celîliye'ye bildirilmiş ve karşılığı bulunamadığından sarf-ı nazar olunmuştur. Fakat vâli-i esbak merhum Celâleddin Paşa'nın utbe-i felek-i mertebe-i hazret-i tâcdâr-ı uzmâya takdîm eylediği ma'rûzâtı tervîc buyurularak ihsân buyurulan atıyye-i seniyye-i hilâfetpenâhî ile vasi-i meydân ve ddilnişin üzerindeki bağçası üzerindeki sema'hâne ile mahfel-i hümâyûna ve türbe-i şerife sâye-i mükemmeliyyet-i hazret-i cihanbânide bir tarz-ı mi'mâri-i latîfe ve âliyyede ta'mîr ve tecdîd olunmuştur.

Mevlevîhâne-i mezkûr hümân-ı nâdirü'l-emsâl denecek sûrette enderdir. On altı kebîr sutûn üzerine bina olunmuştur. Mektab-i İ'dâdi-i Mülkiye-i Şâhâne esbak müdîri tarîkat-i aliyye-i Mevlevîyye müntesiblerinden izzetlü Ziya Bey Efendi'nin himâyet-i âliyyesiyle kadîm olan mihrâb-ı şerif dahi tarz-ı nevîn üzere nakş edilmiştir. Dergâh-ı şerif-i mezkûrun matbah ve ism-i celâl hücresi ve tûrbe-i şerif ve o cihette olan hücerât vali-i esbâk merhûm Süleyman Paşa'nın eser-i himmet ve gayretiyle 1274/1857'de ta'mîr olunmuştur.”⁸⁵³

Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar Bursa Mevlevîhânesi'nde postnişin olan Şemseddin Dede, 1276/1859-1344/1925 tarihleri yaklaşık altmış altı yıla yakın bu makamda bulunmuştur.

⁸⁵⁰ Şam-ı Şerif Kadısı Seyyid Hasan Taib'in, “Hatıra Yahud Mir'ât-ı Bursa”, isimli eserinde naklettiğine göre Dede'nin vefat tarihi 1283/1867'dir ve Mevlevîhânenin karşısındaki “Pikârbaşı Mezarlığı”na defnedilmiştir. Seyyid Hasan Taib, *a.g.e.*, s. 15.

⁸⁵¹ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 513-514; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138-139. Gölpınarlı, Şemseddin Dede'nin meşihatnamesinin Konya Çelebisi Abdülvahid Çelebi tarafından 1306/1888 yılında tertib edildiğini nakletmektedir. Bk. A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 400.

⁸⁵² Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 15.

⁸⁵³ Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 16. Ayrıca Matbah kapısının üzerinde bulunan kitabe için bk. *a. yer.*

1309/1891 tarihinde Bursa valisi olan Mahmud Celaleddin Paşa'nın arzı üzerine, Maliye Nâzırı tarafından ayrılan 500 liralık bir tahsisatla, semahâne, matbah ve derviş hücreleri tamir edilmiş ve Mahmud Celaleddin Paşa tarafından söylenen tarih, cümle kapısının üzerine konulmuştur.⁸⁵⁴

1313/1897 yılında kaplıcalarda ekzema illetine şifa bulmak için Bursa'ya giden Tahiru'l-Mevlevî, Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı mektubunda Bursa Mevlevîhânesini şöyle anlatır: "Sol tarfta hücerât ve şeyh dairesi, karşı tarafta ise şadırvan ve semahâne vardır ki, bahçenin tâ ortasından kâin olup önünde iki üç tane dâmü'l-cereyân havuzlarla cenneti hatırlatmaktadır. Gittiğim mukabele günü olan, Cuma idi. Lakin Şeyh Efendi olmadığından edâ-yı salâtı müteakib ism-i Celâl okundu. Fakat Yenikapı dergâhındaki ahenk nerede? Ne ise Hak kabul etsin, okundu bitti. O akşam dergâhta kaldım. Matbah-ı şerifi ziyaret ettim. Dört can vardı. Yatsı namazından sonra mekteb-i idadî-i mülkî müdürü olup muhibbandan bulunan Ziya Bey, Mesnevî-i Şerif takririne başladı. Cenâb-ı Mesnevî'nin ulviyetine hürmeten dinledik. Bâhis, ruhun uyku halinde alemine i'tilas ve uyku ölümün kardeşi olduğunu mübeyyen idi. Sabahleyin Gelibolu çilekeşlerinden Kayserili Arap Bekir Dede ile konuşuyorduk. Akşam bulunmadığı cihetle dersin neden bahsolunduğunu sordu. Fakir söyleyince, "Allah Allah birisi tûti hikayesini bıraktı da bülbül hikayesini söylüyordu" dedi. Gülüşük."⁸⁵⁵

Birinci Dünya savaşı esnasında oluşturulan Mevlevî Alayı'na katılmak üzere yetmiş dervişiyle birlikte Konya'ya gitmiş⁸⁵⁶, ancak şeyhlerin en kıdemlisi ve yaşlısı olması sebebiyle, Veled Çelebi tarafından çelebiliğe vekalet etmesi uygun görüldüğünden Bursa'ya geri gönderilmiştir.⁸⁵⁷

Arapça ve Farsça bilen, tıp ve edebiyata karşı da ilgisi olan Mehmed Şemseddin Dede, mesleğine vakıf, esrâr-ı *Mesnevî*'ye ârif, kamil bir zât olarak tanınmıştır. Tekkelerin kapatılmasından sonra dergâhın selamlık kısmı askeri kışla olmuş, harem kısmı da kendilerine verilmiştir. Bir müddet mescide çevrilen dergâhın semahânesinde imamlık görevinde bulunmuş, 7 Rebiülahir 1350/21 Ağustos 1931 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş, Bursa'ya getirilerek mevlevîhânenin karşısında harem dairesi bahçesine defnedilmiştir.⁸⁵⁸

⁸⁵⁴ *Hazret-i şahenşeh devrân kerdün-ı iktidâr itti ihyâ-u nûbenü âsâr-ı hayri bî adîd*
Pek harââb olmuş idi bu hangâh-ı Mevlevî eyledi i'mârına ibzâl-ı ihsan-ı mezîd
Rûh-u Mevlânâ'yı şâd iddi o hakan-ı kerîm zikr-i lâtifyle semah itmekte hep şeyh ve mürid
Âşikân gülbank-ı nigmeteyn çektikçe Hak eylesün eyyâm-ı ömrü şevket ve şânın mezîd
Cevhereyn tarihini vâli iken yazdı Celâl küldi bak tecdîd bu dergâhı Han Abdülhamîd.

1309/1891. Bk. Seyyid Hasan Tâib, *a.g.e.*, s. 16.

Ayrıca daha önceleri 6 Muharrem 1262/1846 tarihinde, Bursa Mevlevîhânesi tahsisatının Galata Mevlevîhânesi'nin tahsisatıyla birlikte tanzimine dair bir emir çıkarılmıştır. Bk. *BOA*, İD 5812, (6 M 1262/1846)

⁸⁵⁵ Tahirul'l-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, s. 120-121.

⁸⁵⁶ *KMMA*, Dosya No: 51/36-37.

⁸⁵⁷ M. Kara, *a.g.e.*, I, 139.

⁸⁵⁸ M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 514-516; M. Kara, *a.g.e.*, I, 138-139.

6. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ VE ŞEYHLERİ

A. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ

Konya'da tesis edilen Konya Mevlevî Dergâhı'ndan sonra mevlevîhânelerin kurulmasında ve yayılmasında birinci derecede çelebiler etkili olmuştur. İlk devir diye isimlendirilen bu dönemde Anadolu'nun pek çok yerinde ya bizzat çelebiler veya çelebilerin gönderdiği halifeleri tarafından mevlevîhâneler tesis edilmiştir.⁸⁵⁹

Mevlevîliğin yayılmasında ve tekkelerin açılmasında birinci derecede âmil olan çelebilerin temsil ettikleri bu ilk devirden sonra, Mevlevîliği bilhassa Dîvâne Mehmet Çelebi (ö. 951/1544'ten sonra) yaymıştır. Lazkiye, Mısır (Kahire), Cezayir, Sakız, Eğridir, Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur ve İstanbul'daki Galata (Kulekapısı) mevlevîhâneleri ve rivâyetlere göre Fars ülkesindeki mevlevîhâne ve Halep Mevlevîhânesi onun zamanında ve onun gayretiyle açılmıştır.⁸⁶⁰

Özellikle son zamanlarda Halep, Kütahya ve Manisa Tekkeleri'ne ekseriyetle çelebiler gönderilmesi bu dergâhların tarikat içerisindeki önemlerine birer işaret kabul edilebilir. Bunlardan Arap dünyasında Osmanlı kültürünü temsil eden önemli merkezlerinden biri kabul edilen Halep Mevlevîhânesi,⁸⁶¹ çoğu zaman daha sonra önemli asitânelere şeyh olarak atanacaklar Mevlevî dedeleri ve bilhassa son zamanlarda, Konya'da Mevlânâ Dergâhı'na postnişin olacak çelebiler için bir yetişme yeri veya geçiş noktası olarak göze çarpmaktadır.⁸⁶² Halep Mevlevîhânesi'nde bir süre görev yaptıktan sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'ne tayin edilen Mûsa Dede, Üsküdar Mevlevîhânesi'ne postnişin olan Ahmed Remzi Dede ve son devrin çelebilerinden Âmil Çelebi buna birer örnektir.

Bugüne kadar yukarıda ismi geçen Mevlevîhânelerle ilgili çeşitli araştırmalar yapılmışsa da Halep Mevlevîhânesi'ne dâir yapılmış Türkçe veya başka bir dilde çalışma bilinmemektedir. Arap âleminde ise, Klaus Kreiser'in ifadesiyle; "Kökenleri Arap dünyasının dışında bulunan belli tarikatlarla daha yakından bakılacak olursa, Arapça mahallî kroniklerin bu tarikatlarla ilgili derviş, tekke, zâviye ve hangahlardan çoğu zaman, ancak topluca ve dar bir özetlemeyle söz ettikleri"⁸⁶³ görülür.

⁸⁵⁹ Sultan Veled zamanında Şeyh Süleyman-ı Veledî Kırşehir'de, Amasyalı Alâaddin Amasya'da, Hüseyin Hüsameddin de Erzincan'da halife olarak bulunup Mevlevîhâneler tesis etmişlerdir. Ulu Ârif Çelebi de Bayburt, Iğın, Akşehir, Niğde, Denizli, Lârende (Karaman) ve Tokat'a halifeler tayin ederek bu illerde mevlevîhânelerin tesisini sağlamıştır. bk. Eflâkî, II, 313,337, 326; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332

⁸⁶⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334.

⁸⁶¹ Kreiser, Klaus, "Evlîyâ Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Âleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerde Mevlevîhâneler" *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 104.

⁸⁶² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335.

⁸⁶³ Örn. Muhammed Kürd Ali, *Hutatu's-Şâm*, Dimeşk 1975, VI, 146; Muhammed Râgıb Halebî, *A'lâmü'n-nübelâ bi târihi Halebi's-şehbâ*, Halep 1988, I-V; Muhammed Es'ad Talas, *Âsârü'l-İslâmiyye ve târihiyye fi Haleb*, Dimeşk 1958, s.256-257; Abdülfettâh Ravvâs Kal'acı, *Halebü'l-kadîme ve'l-hadîse*, Beyrut 1989, s. 251. vs. Özellikle *A'lâmü'n-nübelâ bi târihi Halebi's-şehbâ* isimli geniş hacimli eserde Halep ulemâsı ve binalarından bir çok örnek olduğu halde hiçbir Halep'li Mevlevîden veya Halep Mevlevîhânesi'nden söz edilmemesi dikkat çekicidir.

Halep Mevlevîhânesi âsitâne olarak, kuruluşundan itibaren 1925 yılında tekkelerin kapatılmasıyla tarîkatın son merkezi olarak kaldığı zamana kadar, bu bölgede en önemli Mevlevî temsilciliklerinden biri olmuştur.⁸⁶⁴

Sakıp Dede'nin naklettiğine göre, mevlevîliğin Şems kolundan olduğu belirtilen Dîvâne Mehmet Çelebi, daha gençliğinde, sırtında Kalenderî abası, başında ise bazen Mevlevî bazen de Kalenderî külâhıyla, zaman zaman saçlarını, kaşlarını, bıyıklarını ve sakalını traş (çâr-darb) ederek dağlarda ovalarda dolaşmış, ömrünün çoğunu seyâhatlerde geçirmiştir.⁸⁶⁵ Yanına aldığı Mevlevî dervişleri ve Bektaşî abdallarıyla Irak'a gitmiş, Necef, Kerbelâ, Bağdat ve Sâmerrâ'da ehl-i beyt imamlarını ziyaret ettikten sonra, sekizinci imam Ali er-Rızâ'yı ziyaret etmek üzere Meşhed'e geçmiştir. Meşhed'de oranın kalenderîleri tarafından saygıyla karşılanan Çelebi, etrafındakilerle beraber tekrar Bağdat'a dönmüş ve oradan da Halep'e gitmiştir.⁸⁶⁶

Pîr Âdil Çelebi zamanında (1421-1460)⁸⁶⁷ kırk Mevlevî dervişiyle Horasan'a oradan Bağdat'a, oradan da Halep'e geçen Dîvâne Mehmed Çelebi, Halep'te Tâcu'l-ârifin Ebû'l-Vefâ (ö.501/1107) soyundan ve Vefâiyye tarîkatinden, Ebû Bekr el-Vefâ'nin (ö.991/1583) dergâhına inmiş ve onu, kalenderîler gibi traş ettirip halîfe yapmış ve semâ'dan başka bütün tarîkat törenlerini yapmayı izin vermiştir.⁸⁶⁸ Buradan anlaşılıyor ki, Halep'e gelen Dîvâne Mehmet Çelebi, daha önce de uğradığı yerlerde olduğu gibi burada da bir halife bırakmış ki, o da Ebû Bekir Vefâ (ö.991/1583)'dir.⁸⁶⁹

Başta Sâkıb Dede olmak üzere diğer bütün kaynaklar, bundan sonra Halep'te müstakil bir Mevlevîhânenin kurulmasında iki isimden bahsederler: Mirza⁸⁷⁰ Fulâd ve Mirza Ulvân.⁸⁷¹

⁸⁶⁴ Klaus Kreiser, a.g.m., s., 107.

⁸⁶⁵ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 24; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 109,110.

⁸⁶⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.109,110; Ayrıca bu dipnot ve Dîvâne Mehmet Çelebi ile ilgili geniş bilgi için bk. Mustafa Çıpan, "Mevlevî Şeyhlerinden Dîvâne Mehmed Çelebi", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler*, 3-4 Mayıs 1993 Konya, s. 101-102; Nihat Azamat, "Dîvâne Mehmet Çelebi", *DİA*, IX, 435-437; Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, İstanbul 1996, s. 163-170 (Basılmamış Doktora Tezi).

⁸⁶⁷ Konya Mevlânâ Dergâhı'nda vazife yapan Çelebiler Listesi için bk. Ferit Uğur, "Mevlevîlik Üzerine Bazı Notlar", Konya Mecmuası, Mayıs 1940, sy. 32, s. 1744-1746; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 152-153.

⁸⁶⁸ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 24; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s.110.

⁸⁶⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 109-110. Gölpınarlı'nın naklettiği gibi, Dîvâne Mehmet Çelebi ile ilgili tarihî malûmâtı izâh etmek mümkün değildir. 1544'ten sonra vefat ettiği bilinen Dîvâne Mehmet Çelebi'nin Pîr Âdil Çelebi (1421-1460) zamanında yaşaması, Şâhidî'nin "1544 yılında Çelebi kulakları duymayacak kadar yaşlıydı." malûmâtıyla mümkün görülmemektedir. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* aynı yer.

⁸⁷⁰ Mirza: "*Farsça'da Emîr veya Seyyid anlamına gelen bir lakaptır.*" bk. Muhammed Tancî, *Mu'cemû'z-zehebî*, Beyrut 1993, s. 609.

⁸⁷¹ Bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 178-179; Ali Enverî, *Semâ'hâne-i Edeb*, s. 246; Kâmil el-Bâlf el-Halebî el-Gazzî, *Nehrû'z-zeheb fî târihi Haleb*, (thk. Şevki Şa's-Mahmud Fahûrî), Halep 1991

Sâkıb Dede'nin kaydettiğine göre; Fârisî olan Mirza Fulâd ve Mirza Ulvan, Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'le savaşıp yenilgiye uğrayan Safevî hükümdarı Şah İsmail'in ileri gelen iki adamıdır.⁸⁷² Savaş esnasında Şah İsmâil'in yanından kaçıp Halep'e yerleşirler. Şîa Mezhebi'ne mensûb olan bu iki kişi, şîa inancından vazgeçtiklerini göstermek için⁸⁷³ bir ehl-i sünnet tarikatı olan Mevlevîliğe intisâb ederler ve Mevlevî tarikatı şeyhlerinden Sultan Dîvâne Mehmet Çelebi'ye derviş olurlar. Kendi mallarıyla ortaklaşa, mevcut tekkeyi yaptırırlar. Tekke inşâ edilmeden önce tekkenin yeri etrafı boş ve küçük bir tepedir. Burayı tamamen sahibinden satın alıp tekkeye vakfederler. Tekkeyi inşâ ettirdikten sonra Konya'da bulunan Molla Hünkar Çelebi Efendi⁸⁷⁴ tarafından Fakrî Ahmed Dede⁸⁷⁵ (ö.950/1543)'nin buraya şeyh olarak tayin edilmesine muvaffak olurlar.⁸⁷⁶

Fakrî Ahmed Dede'den sonra Halep Mevlevîhânesi'nde postnişin olan zevâta ait elimizde iki ayrı liste bulunmaktadır. Birincisi; Halep Mevlevîhânesi şeyhi Sa'deddin Dede tarafından Konya'daki Mevlevî Âsitânesi'nden o dönemde (1909)

(İkinci Baskı), II, 236, Muhammed Kürd Ali, *a.g.e.*, II, 146.

⁸⁷² Yavuz Sultan Selim'le Şah İsmail arasında vuku' bulan bu savaş Çaldıran Ovası'nda yapıldığı için "Çaldıran Savaşı" diye bilinir ve 23 Ağustos 1514 tarihinde olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in zaferiyle neticelenmiştir. Geniş bilgi için bk. İ. Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, 11-14.

⁸⁷³ Sâkıb Dede her ne kadar bu iki kişinin şîa inancından vazgeçtiklerini göstermek için Mevlevî tarikatına intisâb ettiklerini kaydetse de, Klaus Kreiser'inde ifade ettiği gibi, Dîvâne Mehmet Çelebi'nin ehl-i beyt sevgisi ve bu sevgisinin tezâhürü olan İran seyahati, bu iki mirzanın belkide Çelebiyi orada tanımları Halep'te Mevlevî olmalarında etkili olmuştur. Bk. Kreiser, *a.g.m.*, s. 109; N. Azamat, *a.g.m.*, s. 436.

⁸⁷⁴ Bu dönemde Konya'da Hüsrev Çelebi (1503-1561) postnişin olarak bulunmaktadır. Bk. F. Uğur, *a.g.m.*, s. 1744-1746; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 152-153.

⁸⁷⁵ Kilis doğumlu olan Ahmed Dede, Sultan Dîvânî Mehmed Çelebi'nin evlâd ü emcâdındandır. Babasının da müntesibleri arasında yer aldığı Mevlevîliğe intisâb etmiş ve bu tarikatın sülûkünü tamamlamıştır. Şeyh Ahmed Kârî'nin sohbetlerinden feyizlenmiş ve Haremeyn-i Şerifeyn'i ziyaretten sonra memleketi olan Kilis'te hücrenişin olarak fakr u kanaât içerisinde yaşarken, kendisine kalan yüklü bir mirasın kifâyet edecek miktarını alıp geri kalanını fakîr ve yoksullara dağıtmıştır. Bu tasarrufundan dolayı "Fakrî" nisbesiyle anılmaya başlayan Ahmed Dede ve ömrünün sonuna kadar fakirlik içerisinde olmayı tercih etmiştir. Çilesini tamamladığı yıllarda, Sultan Selim İsmâilî'lerle yaptığı Çaldıran Savaşı'nı kazanmış ve bu savaş esnasında Şah İsmail'in ordusundan kaçan iki yakın adamı Fulâd ve Ulvân nâmlı mirzalar, Halep'e gelmiş sığınmış ve eski şîa inançlarından vazgeçip ehl-i sünnet inancını tercih edip Halep'e yerleşmişler, (muhtemelen) bu sıralarda Halep'te olan veya daha önceden tanıdıkları Sultan Divânî'ye muhabbetleri sebebiyle Mevlevî tarikatına intisab etmişlerdir.

Sâkıb Dede'nin naklettiklerine göre; çok zengin olan bu iki kişi, Halep'te bir mevlevîhânenin inşâsını temin ettikten sonra, Konya'da bulunan Hünkar Çelebi'den inşâ ettirdikleri mevlevîhâneye bir şeyh tayinini istemişler ve bu vesile ile Fakrî Ahmed Dede Halep Mevlevîhânesi'nin ilk postnişini olarak 937/1530 tarihinde vazifeye başlamıştır. Meşihatleri müddetince Mevlevîhâne, Halep'te bulunan ehl-i hâl'in merkezi, fakîr fukara ve dertlilerin sığınağı olmuş, mahşerî kalabalıklarla mukabele törenleri yapılmıştır. On üç yıla yakın meşihat makamında kalan Fakrî Ahmed Dede, *Mesnevî* sohbetleriyle halkın ve Halep'li sülûflerin dikkatlerini çekmiş, Mevlevî tarikatına sy.sız kimsenin intisâbına vesile olmuştur. Muhtemel vefat tarihi de 950/1543'tür. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 178-181; *Nehrü'z-zehab*, II, 236; *KMMA*, Dosya No: 51/7.

⁸⁷⁶ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 178-179; *Nehrü'z-zehab*, II, 236.

“her postnişinin bulunmuş olduğu Mevlevîhâne ile ilgili bilgileri göndermesi”ne dâir emirnâme⁸⁷⁷ üzerine, 5 Kanunu’l-evvel 1327/1911 yılında Konya’ya gönderilen liste.⁸⁷⁸ İkincisi de; *Nehrü’z-zehab* müellifi Kâmil el-Bâlî el-Gazzî (ö.1933)’nin naklettiği ve bizzat tekke sicilinden 1338/1919 yılında son postnişin Sa‘deddin Dede zamanında yazdığını ifade ettiği liste.⁸⁷⁹

Her iki listede de tarihi malûmat açısından bazı hatalar bulunmaktadır. Özellikle Mevlevîhânenin ilk dönem şeyhleriyle ilgili verilen meşîhat yıllarına ait tarihler birbirini tutmamaktadır. Fakrî Ahmed Dede’den Sâfî Mûsâ Dede’ye kadar Halep Mevlevîhânesi’nde meşîhat makamında bulunan şeyhlerin meşîhat sıralamalarını elde ettiğimiz diğer tarihi bilgilere de muvafık düşebilecek bir şekilde

⁸⁷⁷ *KMMA*, Dosya No: 50/27

⁸⁷⁸ Sa‘deddin Dede’nin 1911 yılında Halep Mevlevîhânesi’nde meşîhat makamında bulunan şeyhlere ait Konya’ya gönderdiği liste:

<u>Esmâ-yı Meşâyih</u>	<u>Tarihi Meşîhatleri</u>
Fakrî Ahmed Dede Hazretleri	937/1530
Şâtır Muhammed Dede Hazretleri	994/1585
Mûsa Dede	1020/1611
Şekib Dede	
Ömer Dede	
Hasan Dede	
Hüseyin Dede	
Muhammed Dede	
Diğer Hasan Dede	1144/1731
Mustafa Dede	1172/1758
Muhammed Ali Dede	1187/1773
Abdülganî Dede	1219/1804
Vâcid Dede	1298/1880
Çelebi Âmil Efendi	1309/1891. <i>KMMA</i> , Dosya No: 51/7.

⁸⁷⁹ *Nehrü’z-zehab* müellifi’nin “*Tekkenin sicilinden öğrendiğim kadarıyla tekkenin kuruluşundan bu güne kadar geçen şeyhler şunlardır*” diye naklettiği liste:

<u>Esmâ-yı Meşâyih</u>	<u>Tarihi Meşîhatleri</u>
Fakrî Ahmed Dede	937/1530
Şâtır Dede	994/1585
Hasan Dede	1062/1651
Diğer Hasan Dede	1065/1654
Mûsa Dede	1120/1708 (Tekkenin girişinde medfun)
Ömer Dede b. Osman b. Muhammed Hüsameddin el-Mevlevî	1126/1714
Muhammed Dede	1139/1726 (1124 olsa gerek)
Diğer Hasan Dede	1134/1721
Mustafa Dede	1172/1758
Muhammed Ali Dede	1187/1773
Abdülganî Dede	1219/1804
Vâcid Dede	1298/1880
Âmil Çelebi	1309/1891
Sa‘deddin Çelebi	1326/1908
Ahmed Râmiz (Remzi) Dede	1327/1909
Sa‘deddin Çelebi	1338/1919 (halen tekke şeyhi). <i>Nehrü’z-</i>

Zehab, II, 236.

sıralamak pek mümkün gözükmemektedir.⁸⁸⁰ Bununla birlikte tekke şeyhlerine dair elimizde başka bir silsile bulunmadığı için ancak bu iki listeye göre bir sıralama yapmaya çalışacağız.

Fakrî Ahmed Dede'den sonra XIX. Asra kadar Halep Mevlevîhânesi meşîhatine geçen şeyhler sırasıyla şöyledir:

Hasan Dede (ö. 1065/1654)⁸⁸¹, Hüseyin Dede (ö. 1120/1708)⁸⁸², Şâtır Mehmed Dede: (ö. 1705'ten önce)⁸⁸³, Şekîb Ömer Dede (ö. 1135/1722)⁸⁸⁴, Sâfi Mûsa Dede (ö.

⁸⁸⁰ Yukarıda verilen meşîhat listeleri karşılaştırıldığında görülür ki; her iki listede de Şâtır Dede'nin meşîhat tarihi 1585-1611 arası olarak verilmektedir. Fakat Sâkîb Dede'nin Şâtır Dede ile ilgili verdiği mâlûmatta; Dede'nin IV. Murat'ın Bağdat Seferi'nden (1638) sonra Mevlevîliğe intisab ettiği ve Nâfiz Uzluk'un naklettiği icâzetnâmedeki "Şâtır Dede'ye hilâfeti Kasımpaşa şeyhi Abdî Dede oğlu Halil Dede (1088/1677-1130/1718) vermiştir" ŞEKlindeki bilgi de göz önünde bulundurulursa Dede'nin meşîhatının 1645-1700 tarihleri arası olması gerekir ki, Mûsa Dede'nin 1708'de Halep Mevlevî şeyhinin vefatı üzerine buraya atanması da buna işaret etmektedir. Yine Saadettin Dede'nin listesinde verdiği sıralama Şâtır Dede'den sonra gelen Mûsa Dede'nin postnişin olma tarihi 1020/1611 olarak verilmektedir ki, diğer kaynaklara göre bu tarih 1120/1708'dir. Bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 180-181; F. Nafiz Uzluk, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri", sy. IX, s. 396; İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1976, III, 375-378; *Sicill-i Osmanî*, IV/11, 110; M. Ziya, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 154; *Nehrü'z-zeheb*, II, 236.

⁸⁸¹ Terceme-i hâline dâir elimizde hiçbir bilgi bulunmayan Hasan Dede, bizdeki listelerde vefatı 1065/1654 olduğuna göre, Fakrî Ahmed Dede'den sonra meşîhata geçen postnişinlerden biri olması muhtemeldir. 1062/1651-1065/1654 yılları arasında kısa bir süre meşîhat makamında bulunmuştur. *KMMA*, Dosya No: 51/7; *Nehrü'z-zeheb*, II, 236.

⁸⁸² Elimizdeki meşîhat listelerinde Hasan Dede'den sonra Halep Mevlevîhânesi'nde postnişin olarak Hüseyin Dede gözükmemektedir. 1065/1654 tarihinde meşîhate geçen Hüseyin Dede, gerek Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi gerekse diğer kaynaklarda Şâtır Dede ile ilgili verilen bilgilerde, Dede'nin Halep Mevlevîhânesi meşîhati 1645 yıllardan sonra olduğuna göre, kısa bir süre bu makamda kalmıştır.

Şâtır Dede'den önce meşîhat makamında bulunmuş olan Hüseyin Dede'nin vefat tarihi 1120/1708'dir. *KMMA*, Dosya No: 51/7; *Nehrü'z-zeheb*, II, 236.

⁸⁸³ Bağdat fatihi IV. Sultan Murad (1623-1640) zamanında Şâtırbaşı iken, Bağdat'ın fethinden sonra, padişahın izniyle sâhib olduğu makamı terk ederek Mevlevî tarikatına intisâb eden Şâtır Mehmed Dede, dönemin önemli kadularından birinin oğludur. Konya Mevlevî Dergâhı'na dâhil olan Şâtır Mehmed Dede, Sâkîb Dede'nin naklettiğine göre; Konya'da Pîr Hüseyin Efendi'nin terbiyesi altında yetişmiş, ondan feyz almıştır. Pîr Hüseyin Efendi'nin elinde terbiyesini itmâm ettikten sonra Halep Mevlevîhânesi'ne tayin olmuştur. Şâtır Dede'nin yüzyıla yaklaşan ömrünün altmış yılını irşâd faaliyetleriyle geçirdiğini ifade eden Sâkîb Dede, Dede'nin Bağdat Mevlevîhânesi'nde şeyh iken vefat eden Abdülhâfız Dede'den gaybla ilgili bir kâbiliyet mîras aldığını kaydetmektedir. Şâtır Dede II. Bostan Çelebi (ö. 1117/1705)'ye hilâfet icâzesi vermiş ve bir tarihte Konya'da iken kaybolan *Cifr-i Mesnevî* tabir edilen pek mühim bir eseri de göndermiştir. Bu kitabı Abdülhâfız Dede, Şâtır Dede'ye Konya'ya göndermesini vasiyet etmiş, Şâtır Dede de Hacı Bostan Çelebi'ye bu kitabı göndermiştir. II. Bostan Çelebi'den sonra Mevlâna makamına geçen oğlu Sadreddin Çelebi (ö.1124/1712)'nin üstâdı bulunan Yusuf Nesîb Dede (ö.1126/1714), Hacı Bostan Çelebi'nin hücrelerinde *Cifr-i Mesnevî*'yi görmüş, gerek kendi hayatına, gerek tarikat halifelerinin hayatlarına ait mâlûmâtı okuduğunu Sâkîb Dede, *Sefîne-i Mevlevîyye*'de Yusuf Dede'nin hayatına ayırdığı sayfalarda nakleder.

Ömrünün son zamanlarında Halep halkının ileri gelenleri ve bir çok yönetici, özelliklerle tarîkate intisabıyla birlikte açıkça kerâmetleri zuhûr eden Hocazâde Efendi, Dede'nin elinden arakiye giymişlerdir. Vefatının yaklaştığını Konya'daki Bostan Çelebi'ye yazdığı bir arzuhalle işaret eden Şâtır Muhammed Dede, kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

1157/1744)⁸⁸⁵, Muhammed Dede (ö. 1144/1731)⁸⁸⁶, Hasan Dede (ö. 1172/1758)⁸⁸⁷ ve Mustafa Dede (ö.1187/1773)⁸⁸⁸, dir.

Şâtır Dede zamanında Halep'e uğrayan Evliyâ Çelebi de tekkeden bahisle "Bu şehirde 176 tekke olup, en mükellefleri Bâb-ı Ferec dışında Mevlâna Celâleddin Rûmî makamıdır. Buranın etrafında bir çok fukarânın hücreleri vardır. Semâ'hânedeyse sema' faslı başlayınca Uşşâk makamından başlayıp devr-i revân usûlünde (olan âyine) âyin-i sema' ve devr-i Veleđî derler. Havuzda balıklar da âyin yapar. Bu tekkenin şeyhi Sultan IV. Murad'ın Şâtırbaşı, Şâtır Dede'dir." kaydını düşmüştür. *Sefine-i Mevlevîyye*, II, 181-182, 224-226; Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, (Sadeleştiren, Münir Çevik), İstanbul 1985, IX, 56; M.Z. Pakalın, *a.g.e.*, III, 311; İ. H. Danişmend, *a.g.e.*, III, 375-378; F. Nafiz Uzluk, *a.g.m.*, s. 396.

⁸⁸⁴ Asıl ismi Ömer olan ŞEKİB Dede, İstanbul'da Devirgîrzâde mahallesinde doğmuştur. Kadî Nükâfî Ali Efendi'nin küçük biraderidir. Tahsilini tamamladıktan sonra Mevlevî tarikatına intisâb etmiş, bir müddet Konya Hazret-i Mevlânâ Âsitanesi'nde kâri-i Mesnevî olarak görev yaptıktan sonra Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir. Çok fazla kalmadığı bu Mevlevîhânedeyse Halep Mevlevîhânesi'ne atanan ŞEKİB Dede'nin Ali Enverî'nin *Semâhâne-i Edeb*'te kaydettiğine göre şâirlik yönü de vardır. Fakat burada dîvânı olup olmadığına dâir bir kayıt bulunmayıp, sadece şiirlerinden bir mısra nakledilmiştir. 1135/1722 tarihinde vefat etmiştir. Sicill-i Osmânî de ise vefat tarihi 1153/1740 olarak verilmektedir. Ali Enverî, *a.g.e.*, s. 110; *Sicill-i Osmânî*, III, 176.

⁸⁸⁵ Trablusşam'da 1092/1681 tarihinde doğan Mûsa Dede, Trablusşam Dergâhı Şeyhi Celâl Ali Dede'nin oğludur. Babası Atina'lıdır. On bir erkek kardeşi bulunan Sâfî Mûsâ Dede, babasından Arapça ve Farsça okumuş, babasının 1114/1702 tarihinde vefatı üzerine ailesiyle birlikte Mısır'a göçmüş ve eğitimine burada devam etmiştir. Mûsa Dede Mısır'da bir çok Mevlevî ihvânından ders okuduğu gibi özellikle Abdülganî Nâblusî'den tefsir ve hadis dersleri almıştır. Devamlı sûrette okuyup tetkikler yaparak ilim ve irfanını artıran Mûsa Dede, 1120/1708 yılında Halep Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilmiştir. Bu dergâhta on altı seneye yakın irşatta bulunmuş ve Mevlânâ'dan feyz almak isteyenlere Mesnevî okutmuş, dîni bilgiler vermiştir. 1136/1723'de Hacı Mehmet Ârif Çelebi (ö. 1746) zamanında Kasımpaşa Dergâhı'na nakledilmiştir. Bu dergâhın yedinci postnişini olarak sekiz yıla yakın postnişinlik yapmıştır. Sekizinci postnişin ise yerine geçen oğlu Mehmed Şemseddin Dede (ö.1174/1760)dir. Mûsa Dede daha sonra 1144/1731 tarihinde Yenikapı şeyhi Muhammed Dede'nin vefatı üzerine Yenikapı Mevlevîhânesi meşihatine atanmıştır.

Mûsâ Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine atanmasıyla birlikte İstanbul Mevlevîhânelerinin ortak yönetimi bu şeyh ailesinin eline geçer. Mûsâ Sâfî Dede ailesine mensûb bulunan Mevlevî şeyhleri, bu yüzyılın sonuna kadar Galata, Kasımpaşa ve Yenikapı Mevlevîhânelerinde postnişinlik yapmışlardır. Oğulları Mehmed Şemseddin Dede (ö. 1174/1760) ile İsmâ Dede (ö. 1185/1771), damadı Selim Dede (ö. 1192/1778) ve torunu Mehmed Sâdık Dede (ö. 1192/1778) Galata Mevlevîhânesi postnişini olmuş, kendisiyle birlikte aynı adı taşıyan torunu Mûsa Dede (ö. 1197/1783) Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhliği yapmıştır.

Mûsâ Dede Yenikapı Mevlevîhânesi'nde on üç sene şeyhlik vazifesinde bulunmuş, bu müddet içerisinde Mevlevî tarikatı mensublarını irşâd ettiği gibi bir çok ilmi faaliyette de yer almıştır. Matbaâ-yı Âmire'nin ilk kurulduğu yıllarda Mûsâhâhlik yapmış olup, *Sihah-ı Cevherî* tercemesi olan *Vankulu Lügati*'ni tashih etmiştir. Ayrıca Hândmîr'in *Habîbü's-siyer* isimli mühim tarihî eserini Farsça'dan Osmanlıca'ya tercüme eden heyetin içerisinde bulunmuştur. Hânefî mezhebi üzerine ferâiz meselelerine dair *Ercûze-i Cedîde* de eserleri cümlesindedir. Çok iyi Arapça ve Farsça bilen Mûsâ Dede, dersiâmlık görevinde bulunmuştur. Şâirlik yönü de olan Dede, Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde iken *Şâhidî* isimli manzum lügati Arapça'ya tercüme etmiştir. 1157/1744 tarihinde vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi hâmuşân(hazîre)'ına defnedilmiştir.

Nehrü'z-Zehab müellifi Mûsâ Dede için "Tekkenin girişinde medfûndur" şeklinde bir bilgi aktarmaktadır ki, bu bilgi yanlıştır. bk. Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmuatü't-tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 175-176, 182; Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 230; *Sicill-i Osmânî*, IV/11, 110; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (hızl. A.F.Yavuz-İ.Özen), İstanbul ty., I, 195; Mehmet Ziya, *a.g.e.*, s., 153-156; Zâkir

XIX. asra gelindiğinde Halep Mevlevîhânesi postunda Mustafa Dede'nin oğlu Muhammed Ali Dede bulunmaktadır.

B. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ ŞEYHLERİ

1. Muhammed Ali Dede (ö. 1219/1804)

Nehrü'z-zeheb müellifinin, “tekke şeyhlerinden Ebu Bekir Vefâî'nin soyundandır”⁸⁸⁹ kaydını düştüğü Muhammed Ali Dede, Mustafa Dede'nin oğludur ve 1187/1773 yılında vefatı üzerine onun yerine meşîhate tâyin edilmiştir. 1187/1773-1219/1804 tarihleri arasında Halep Mevlevîhânesi postnişinliği yapmıştır. Şimdilik Muhammed Ali Dede ile ilgili bilgilerimiz bundan ibarettir.

Şam Esed Kütüphanesi'nde rastladığımız *Havâtîmü'l-hikem ve mefâtîhü'l-hulûm ve Hallü'r-rumûz ve Keşfü'l-kunûz min letâîfi'l-ulûm ve 'l-hikem* adlı eseri 233 varaktan ibaret olup, müstensihî Fârisî Cemil'dir. Mâlesef mikrofilme aktarılmadığı için eseri tetkik imkanı bulamadık.⁸⁹⁰

2. Abdülganî Dede (ö. 1294/1877)

Asıl adı, Abdülganî b. Muhammed Ali Dede b. Mustafa Dede el-Halebî⁸⁹¹ olan Abdülganî Dede'nin hayatına dair Sa'deddin Dede'nin Konya'ya gönderdiği belgede

Şükrü Efendi, *Mecmuây-ı Tekâyâ*, s. 83, 85, 95; *Nehrü'z-zeheb*, II, 236; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, IV, 154; Ahmed Refik, *Âlim ve Sanatkarlar*, (hızl. Vahid Çabuk) Ankara 1980, s.281-283; Ekrem Işın, “İstanbul'un Mistik Kültüründe Mevlevîhâneler, Yenikapı Mevlevîhânesi”, *İstanbul Dergisi*, İstanbul 1993, s., 128.

⁸⁸⁶ Ârif ve ashâb-ı kemâlden olan Muhammed Dede, Sâfi Mûsâ Dede'nin 1136/1723'de Kasımpaşa Mevlevîhânesi postnişinliğine tâyini üzerine aynı tarihte Halep Mevlevîhânesi meşîhatine gönderilmiştir. Bu tarihten vefatı olan 1144/1731 tarihine kadar yaklaşık sekiz sene Halep Mevlevîhânesi şeyhliğini ârifâne bir ŞEKilde ifâ etmiş ve vefatından sonra dergâhın hâmuşuna defnedilmiştir. Fındıklı İsmet Efendi, *Tekmilerü's-şakâik fi Hakk-ı ehl-i Hakâik, Şakâik-i Numâniye Zeyilleri*, (hızl. A.Özcan), İstanbul 1989, III, s. 336.

⁸⁸⁷ Muhammed Dede'den sonra meşîhate geçen Hasan Dede, 1144/1731-1172/1758 tarihleri arasında Halep Mevlevîhânesi postnişinliğinde bulunmuştur. Terceme-i hâli ile ilgili elimizde mâlumat yoktur. *KMMA*, Dosya No: 51/7; *Nehrü'z-zeheb*, II, s. 236.

⁸⁸⁸ Elimizde bulunan her iki listede de meşîhat sıralamasında adı geçen Mustafa Dede, muhtemelen Muhammed Dede'nin 1187/1758 tarihinde vefatından sonra Halep Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilmiş ve bu tarihten vefat tarihi olan 1187/1773'e kadar meşîhatte bulunmuştur. Hayatına dair elimizde şimdilik başka bir bilgi bulunmamaktadır. *KMMA*, Dosya No: 51/7; *Nehrü'z-zeheb*, II, 236.

⁸⁸⁹ *Nehrü'z-zeheb*, II, s. 236.

⁸⁹⁰ Şam Esed Kütüphanesi(ŞEK), Mahtûtât Bölümü (MB), Kayıt No: 7693 ve 17397. Esed Kütüphanesi kurallarına göre; yazma eserler ancak mikrofilmlere aktarıldığı takdirde okuyucunun istifadesine sunulmaktadır. Bunun dışında yazma eserleri tetkik imkanı bulunmamaktadır.

⁸⁹¹ *KMMA*, Dosya No: 68/40; Halep Vakıflar Müdürlüğü Mevlevîhâne Kütüphanesi Kitapları Listesi, Kayıt no: 529, 564.

de ifade ettiği gibi⁸⁹² pek fazla malûmata sahip değiliz. Elimizdeki meşihat listelerinden 1219/1804 yılında babası Muhammed Ali Dede'nin vefatı üzerine onun yerine posta tâyin edildiği anlaşılan Abdülganî Dede, uzun yıllar bu makamda kalmış ve 1294/1877⁸⁹³ tarihinde vefat edinceye kadar bu makamda irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Sa'deddin Dede tarafından Konya'ya gönderilen evraklar arasında bulunan bir vakıfnâme sûretinden anlaşıldığına göre; Abdülganî Dede; ilim ehli bir zattır ve aynı zamanda Mevlevîlikle alakalı bir çok eseri bulunmaktadır. Hânefi mezhebine mensub olan Abdülganî Dede⁸⁹⁴, vefatından önce kütüphânesinde bulunan 1000 cilde yakın kitabı, Halep Mevlevîhânesi Kütüphânesi'ne bağışlamış ve vakıfnâmede belirtildiği üzere, kütüphâneye bir nâzır görevlendirilmesini ve maâşının Mevlevîhâneye bağışladığı vakıflardan teminini şart koştur.⁸⁹⁵

Abdülganî Dede, 1250/1834 yılında İstanbul'a giderek devlet ricâlinden ve zenginlerden topladığı yardım paralarıyla "yeni sema'hâne" diye isimlendirilen ve bu gün mescid olarak kullanılan sema'hâneyi büyük meblağlar harcayarak inşa ettirmiştir.⁸⁹⁶

Daha sonraki yıllarda da zaman içerisinde semâ'hânenin yıpranması neticesinde binanın tâmiri masrafları için gerekli olan paranın dergâhın mevcut vakıfları varidâtı ile evkâf hazînesinden teminine dâir İstanbul'dan emirler gönderilmiştir.⁸⁹⁷ Fakat ne dergâhın vakıfları ne de evkâf hazinesinden temin edilen paralar sema'hânenin tamiratına kifâyet etmemiş, bunun üzerine yeniden hükümete başvurulmuş ve sema'hânenin kâmil tamiri için 70.000 kuruşa daha ihtiyaç olduğu 1274/1857 yılında yapılan keşf neticesinde tesbit edilmiştir. İhtiyaç duyulan bu miktarın 30.000 kuruşunu bizzat padişah hazînesinden ödemiş ve geri kalan 40.000 kuruşun da mahallindeki evkâf varidatlarından karşılanması emredilmiştir.⁸⁹⁸ Bu tâmirden sonra sema'hânenin kapısı üzerine bir kitâbe konulmuş ve tâmirin tamamlanış tarihi bu kitâbede 1278/1861 olarak kaydedilmiştir.⁸⁹⁹

⁸⁹² "Eslâf-ı kirâmdan meşâyih-i izâmdan Halep Dergâhı derûnunda türbe-i mahsûsasında "Şâtır Dede" Hazretleriyle bâni-i dergâh Ulvân Paşa ve haziresinde Ahmed Dede Hazretleri ve Mustafa ve Muhammed Dedeler sema'hânedeki Abdülganî Dede medfûn olup sâir-i güzesteğân meşâyihün darîhi mevcuddur. Tercüme-i ahvallerine dâir dergâh kütüphânesinde bir kayd olmadığı arz olumur. Ol babda ve her halde emr ü fermân hazret-i men lehu'l-emrindir. 5 Kanunul evvel 1327 Muhammed Sa'deddin" *KMMA*, Dosya No: 51/5.

⁸⁹³ Hâlen mevcûd olan mezarında vefat tarihi olarak 1294/1877 yazılı olduğu halde, gerek *Nehrü'z-zeheb*'de gerekse Sa'deddin Dede'nin Konya'ya gönderdiği belgelerde Dede'nin vefat tarihi 1298/1880 olarak verilmektedir. Biz mezar taşındaki tarihi esas aldık. Bk. *Nehrü'z-zeheb*, II, 236; *KMMA*, Dosya No:51/7.

⁸⁹⁴ Halep Vakıflar Müdürlüğü Mevlevîhâne Kütüphânesi Kitapları Listesi, Kayıt no: 498

⁸⁹⁵ *KMMA*, Dosya No: 68/40

⁸⁹⁶ *Nehrü'z-zeheb*, II, 236

⁸⁹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (*BOA*), Bâb-ı Âlî Evrak Odası (*BAEO*), Sadâret Evrakı (*SE*), Mektubî Kalemi (*MK*), Meclis-i Vâlâ Kısmı, (7 B 1274/1858-59), Sıra no: 2506, Dosya no: 95, Gömlek no: 97; *BOA*, *BAEO*, Amedî Kalemi (*AK*), (1274/1858-59), 5282/85/54.

⁸⁹⁸ *BOA*, *BAEO*, *AK*, (1274/1858-59), 5282/85/54.

⁸⁹⁹ Semahânenin tamiri üzerine kapısı üzerine konulan kitâbe;

1293/1876 yılında tâmir edilen ve oğlu Ahmed Sabuhî Dede b. Abdülganî Dede'nin ⁹⁰⁰ postnişin olduğu Kilis Mevlevîhânesi'nin tâmir masrafını da Halep Mevlevîhânesi postnişini karşılamıştır⁹⁰¹ ki, bu tarihte Abdülganî Dede postnişindir ve muhtemelen Halep Mevlevîhânesi'nin ilk postnişini Fakrî Ahmet Dede'nin Kilis'li olmasının hatırasına bu tâmirin masrafını üslenmiştir.

Abdülganî Dede'nin hayatına dair başka bir malûmâta sahip değiliz. Fakat eserleriyle ilgili elimizde bilgiler bulunmaktadır. Eserlerinin tamamını Halep Mevlevîhâne Kütüphânesi'ne vakfettiği için Mevlevîhâne kapanıncaya kadar burada bulunan eserler, daha sonra Halep Vakıflar Müdürlüğü Kütüphânesi'ne alınmış, 1981 yılında da Halep Vakıflar Müdürlüğü'nden Şam Esed Kütüphânesi'ne nakledilmiştir. Halen Esed Kütüphânesi'nde bulunan Abdülganî Dede'nin eserlerinden bizim tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1- *ed-Dürrü'l-berzah fî Esrâri Matbah*

Abdülganî Dede'nin en önemli eserlerinden biri olması sebebiyle, Sa'deddin Dede'nin de bir nüshasını Konya'ya gönderdiğini belirttiği⁹⁰² *ed-Dürrü'l-Berzah fî Esrâri matbah* isimli eserin, kâmil bir nüshası ve çeşitli tarihli müteaddid istinsahları Şam Esed Kütüphânesi'nde bulunmaktadır. Eserin ve istinsahlarının yerlerini kütüphânedeki tesbit ettiğimiz halde, mikrofilme aktarılmadığı için ne eseri nede müteaddid istinsahlarını tetkik imkanı bulamadık.⁹⁰³

2- *Sulûkü mesleki'l-Mevlevîyye ve Mensûkü Menâsiki's-Semâ'iyeti's-Sûfiyye*

<i>Biyâ âşık hayrana</i>	<i>meded dergâh-ı Mevlânâ</i>
<i>Bîşî zû nakîle evvel</i>	<i>münevver câr-ı erkânâ</i>
<i>Ganî şeyhî nezâretle</i>	<i>peyver dervişler meydana</i>
<i>Güzel dilber tarihiyle</i>	<i>temâmikez semâ'hâne.1278/1861</i>

⁹⁰⁰ 1303/1886 *Konya Salnamesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162. Sabuhî Dede, Halep Mevlevîhânesi şeyhi Abdülganî Dede'nini oğludur ve Mevlânâ Müzesi Arşivinde bulunan 1329/1911 tarihli bir belgede belirttiğine göre 43 senedir bu dergâhta vazife yapmaktadır. Bu da Sabuhi Dede'nin 1286/1869'da Kilis Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edildiğini göstermektedir. Mevlevîhânedeki bulunan ve 1293/1876 tarihindeki tamir neticesinde konulduğu belirtilen kitabede de, Sabuhi Dede'nin Abdülganî Dede'nin oğlu olduğu ve dergâhın tamiri için gayret sarfettiği belirtilmektedir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 90/10; İ.H. Konyalı, *A.g.e.*, s. 544.

⁹⁰¹ Aynı durum Abdülganî Dede'nin daha önce Kilis Mevlevîhânesi'nde vazif yaptığı ihtimalini de akla getirmektedir. Nitekim XIX. asırda Mevlevî dergâhlarındaki yaygın uygulamaya göre dergâh meşhâti babadan oğula intikal ettirilmiştir. Abdülganî Dede'nin oğlu Sabuhi Dede'nin Kilis Mevlevîhânesi'ne şeyh olması da bu uygulamadan kaynaklandığı kanaatindeyiz. Bk. Orhan Cezmi Tuncer, "Kilis Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 1996, s. 261.

⁹⁰² *KMMA*, Dosya No: 51/6

⁹⁰³ "*Dürrü'l-berzah fî Esrâr-ı Matbah*" isimli eserin Şam Esed Kütüphânesi'nde bulunan nüshalarının yeri ve kayıt numaraları: Mahtûtat (Yazmalar) Bölümü, Kayıt No. 8398 (103 varak), 17594 (Bend-i sâni, 221 varak), 17592 (Bend-i Sâni 90 varak), 17593 (Son Bend 82 varak), 18132 (69 varak) 18081 (104 varak), 17904 (166-196 arası varaklar), 18045 (71 varak), 18085 (1029 varak), 18255 (98-118,1-21,15-43,43b-80, 80b-95 arası varaklar), 17904 (202-232 arası varaklar), 1805 (47 varak), 17904 (1-161 arası varaklar), 17898 (288 varak), 17660 (279 varak), 17716 (53-178 arası varaklar), 17605 (Bend-sâlis 221 varak), 17610 (Bend-i râbi' 174 varak), 17595 (bend-i sâni 40 varak), 17760, (159 varak).

Dervişlere hitaben şiir uslubunda fakat nesir tarzında (secîli) yazılmış olan eserin her cümlesi arasına fâsıla işareti konmuş ve cümle sonları birbirine uygun kâfiyelerle bitirilmiştir. Tamamı 222 varak olan eser, dervişlere Mevlevî Tarîkatı'yla ilgili bilgileri bir nasihat uslubuyla aktarmaktadır. Eser "Lâihatü zikri Rahmeti'l-Husûsiyye, Lâihatü edebi sulûki'l-Mevlevîyye, Lâihatü'd-devriyye..." gibi "lâiha"⁹⁰⁴larla başlıklandırılmış ve bu başlıklar altında mevlevîliğin âdab ve erkânı, sırları, dervişlere gerekli haller gibi tarîkate dair 111 konu kısa kısa açıklanmıştır. "I'lem eyyühe'd-derviş...." cümlesiyle başlayan kitap "Lâihatü Hitâmiyye" kısmı ile son bulmaktadır.⁹⁰⁵

3- *Ulûmu Fethi'l-Mevâhibi'l-Lâhûtiyye fî Keşfi Esrâri Me'ârifi'l-Berzahîyye*

Bu eserinde de aynı te'lif tarzını kullanan Abdülganî Dede, bütün eserlerini şiir uslubunda fakat nesir olarak (secîli) yazmış ve konu başlıklarını "lâiha"lar şeklinde isimlendirmiştir. "Lâihatü sırrı esrâri'l-celâliyye", "Lâihatü esrârî işârati'l-Mevlevîyye" gibi... Eserin dokuzuncu sayfasında "tasavvufla ilgili meseleleri bu kitapta topladığını ve bir takım tasavvufî hakikatlere işaret ettiğini" belirtmektedir.

Hamdele ve salvele ile başlayan kitap, yine dervişlere nasihat tarzında te'lif edilmiştir. 153. sayfaya kadar bazı tasavvufî meselelere dair "lâiha"larla başlıklandırıldığı konuları aktarmaktadır. 153-188 sayfalar arasında bir mürîde lâzım olan itikadî ve amelî bilgileri soru cevap şeklinde vermektedir. 188-245. sayfalar arasında da; bir şeyhte bulunması gereken vasıflar nelerdir? Sorusunun cevabına ve yine bazı ilmî, akidevî ve felsefî meselelere soru-cevap uslubuyla yer verilmektedir. 245-298. sayfalar arasında ise; "Lâihatü suâlâtî't-tasavvufiyye" başlığı altında tasavvufla ilgili konulardan Mevlevî giyisilerine kadar bazı bilgiler vermektedir. 300-697. sayfalar arasında; "Lâihatü esrârî harekâtı ehl-i'l-Mevlevîyye, mukâbeletü'l-Mevlevîyye, Huşûiyye, Tevzûü 'atâyâ'r-Rabbâniyye, İ'tirâzu ale'l-Mevlevîyye, Ma'nâ işârâtî'l-âlâtî'l-mutribiyye, Bey'atü'l-Mevlevîyye, Nasîhiyye... gibi tasavvufî konulara yer verilmekte ve Lâihatü'l-hitâmiyye bahsiyle eser son bulmaktadır..⁹⁰⁶

Bu eserlerden başka Abdülganî Dede'ye ait olan, fakat henüz mikrofilme aktarılmadığı için görme imkanımız olmayan eserler ise şunlardır:

*ed-Dürri'l-Behiyye fî'r-Redd ale'l-Münkirin,*⁹⁰⁷ *Cilâü'l-Arûs ve Tayyibü'n-Nüfûsi Tarîkatü'l-Mevlevîyye,*⁹⁰⁸ *Menâkıbü Celâleddîn er-Rûmî,*⁹⁰⁹ *el-Kevâkibü'd-*

⁹⁰⁴ Lâiha-Levâih: "Tasavvufta; parlar parlamaz kaybolan tecellî nuru, içine doğma, manevî keşif anlamlarına gelmektedir." Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 303.

⁹⁰⁵ ŞEK, MB, Kayıt No: 17717.(222 varak)

⁹⁰⁶ ŞEK, MB, Kayıt No: 18017. (697 sayfa)

⁹⁰⁷ ŞEK, MB, Kayıt No: 17579, (187 varak).

⁹⁰⁸ ŞEK, MB, Kayıt No: 17582, (150 sayfa)

⁹⁰⁹ ŞEK, MB, Kayıt No: 16649 (9 varak)

*dervîşîyye Şerhü Risâleti'l-Ukudî'l-lü'lüyye fî Reddi alâ Tarîkati's-Sâdâti'l-Mevlevîyye li Abdülganî en-Nâblusî*⁹¹⁰

3. Vâcid Dede (ö.1309/1891-1892)

1298/1880 yılında Abdülganî Dede'nin vefâtı üzerine Konya'dan postnişinliğe tayin edilen Vâcid Dede daha sonra görülen sû-i hâli sebebiyle postnişinlikten azledilmiştir.⁹¹¹ Belgelerden 1309/1891 yılında vefat ettiği anlaşılan Vâcid Dede'nin yerine Âmil Çelebi tayin edilmiştir.⁹¹²

4. Âmil Çelebi (ö. 1920)

1309/1891 yılında Vâcid Dede'nin azli üzerine dergâha postnişin olarak atanan Âmil Çelebi, uzun bir süre postnişinlik makamında bulunmuştur. Abdülganî Dede'nin *Ulûmu fethi'l-mevâhibi'l-lâhûtiyye fî keşfi esrâri meârifi'l-berzahîyye* isimli eserinin sonuna iliştilmiş olan ve muhtemelen bir şeyh namzedi tarafından Abdülhamid Han'ın halli neticesinde yeni tesis edilen hükümet yetkililerine yazıldığı anlaşılan mektuba ve elimizdeki bazı belgelere göre; Abdülhamid Han döneminde hükümetle olan iyi ilişkileri neticesinde Halep Mevlevîhânesi postnişinliğine atandığı anlaşılan Âmil Çelebi, gerek dönemin hükümetiyle olan bağlantısı ve gerekse çelebi olması hasebiyle Halep'te hükümetin ileri gelenlerini memur ve vazifelilerini şöhretinden faydalanarak kendi nüfuzu altına almış ve Halep Mevlevîhânesi'nde de istediği gibi rahat tasarruf etme imkanını bulmuştur.⁹¹³ Tekke içerisinde dervişlerin ve dedelerin barındığı eski odaların üzerine ailesinin kalacağı bir selamlık inşâ ettirmiş, 1310/1892 yılında, Abdülganî Dede döneminde inşâ ettirilen semahâneyi mescid yapmış ve 1320/1902 yılında ise bu binaya bitişik olarak yeni bir matbah inşâ ettirmiştir.⁹¹⁴

⁹¹⁰ ŞEK, MB, Kayıt No: 17623 (617 varak)

⁹¹¹ KMMMA, Dosya No:65/3

⁹¹² KMMMA, Dosya No: 51/7; *Nehrü'z-zeheb*, II, 236

⁹¹³ “*Ulûmu fethi'l-mevâhibi'l-lâhûtiyye fî keşfi esrâri meârifi'l-berzahîyye*” isimli eserinin sonuna iliştilmiş olan ve Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'nde bulunan benzer bir şikayetnâmenin de sahibi olan Abdülganî Dede'nin ahfadından Gâlib b. Sâib? tarafından yazılan mektup. ŞEK, MB, Kayıt no: 18017; KMMMA, Dosya No:65/3

⁹¹⁴ *Nehrü'z-zeheb*, II, 237. Halep Mevlevîhânesi matbahının cümle kapısı üzerindeki kitabe şöyledir:

*Mefhar-ı evlâd-ı Mevlânâ veliy-yi zü'l-kerem
Vâhid-i hubbu ser sadât-ı muktedâ-yı âşikân
Emr idince Âmil sâhib-i makama
Yapılıb bu matbah oldu cilvegâh-ı ârifân
Düştü bir târih-i râ'nâ emr-i itmâm-ı kemâl
Matbah-ı Monlâ-yı Rûma es-salât yâ bendegân*

Mevlevîhâne vakfına ait olan bazı akarâtı satarak “devr-i meş’ûm-u istibdâdın ricâl-i ma’lûmesine” sarf etmiş, vakf arazilerini yedi-sekiz seneliğine kiraya vermiş, 10 bin liralık vakf arazisini de satarak bedelini kendisi almıştır.⁹¹⁵

Döneminde mevlevîhânenin vakıfları azalmış, varolanlarında bakımsızlığı sebebiyle değerleri düşmüştür. Halep’in en meşhur bahçelerinden biri Mevlevîhâne vakfi iken Âmil Çelebi’nin üzerine alması ve bakımsız bırakması neticesinde bahçenin değeri 15 bin Osmanlı altın lirası iken bin Osmanlı altın lirası değerine düşmüştür. Bu gibi davranışları sebebiyle tekkede bulunan dervişlerle ve eski şeyh ailelerinin muhalefetiyle karşılaşan Âmil Çelebi’yi, dervişler şikayetlerini ve hak taleplerini içeren birer mektupla, Abdülhalim Çelebi Efendiye, Meşihat-i İslamiyye’ye ve Nezâret-i Evkâf-ı Osmaniyye’ye şikayet etmişlerdir. Bu şikayete Halep eşrafından ve ulemâsından imza koyanlarda olunca Âmil Çelebi 1323/1905 yılında görevinden azledilmiştir,⁹¹⁶ yerine 9 Zi’l-ka’de 1323/1905 tarihinde Vâcid Dede’nin mahdumu olan Muhammed Sa’deddin Dede⁹¹⁷ tayin edilmiştir.⁹¹⁸ Fakat belgelerden anlaşıldığına göre Âmil Çelebi sekiz ay sonra tekrar Halep Mevlevîhânesi meşihatine geri dönmeyi başarmış ve 1326/1908 yılına kadar görevde kalmıştır.⁹¹⁹ Bu dönemde de yapmış olduğu icraatlar sebebiyle hakkında şikayetler devam etmiş, meşrûtiyetin i’lanıyla birlikte görevinden alınmış ve yerine tekrar 1 Şa’ban 1326/1908 tarihinde Sa’deddin Dede atanmıştır.⁹²⁰

C. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ’NİN VAKIFLARI

“Sermayeyi, Allah için insanların yararlarına yöneltmek ve bu yolda harcamak” diye nitelendirebileceğimiz vakıflar, karşılıksız insanlara yardım etmek için yapılmıştır. Yapılmakla kalmamış bu müesseseyi devamlı yaşatacak bakım ve onarımı için de gerekli kaynağı da göstererek bu yapıları toplumun menfaatine takdim etmiştir. Çok çeşitli hizmetleri çatısında birleştiren büyük tekkelerin vakıflara olan ihtiyacı açıktır.⁹²¹ Halep Mevlevîhânesi de bu manada çatısı altında bulunan dervişlerin barındırılması, tekkenin bakım ve onarımı için vakıflara ihtiyacı olan büyük tekkelerden biridir.

⁹¹⁵ *KMMA*, Dosya No:65/3; Ayrıca, Âmil Çelebi’nin azledildiği Halep Mevlevîhânesi postnişinliği görevine tekrar atanma ihtimalinin belirmesi üzerine Sadârate yazılan 5 Tışrîn-i Sâni 1329/1913 tarihli elimizde fotokopisi bulunan numarasız belge.

⁹¹⁶ Mektup, *ŞEK*, MB, Kayıt no: 18017; *KMMA*, Dosya No:65/3; Bizde fotokopisi bulunan belge.

⁹¹⁷ *KMMA*, Dosya No: 51/3, 51/9 ve 65/3; Mektup, *ŞEK*, MB, Kayıt no: 18017; *Nehrû’z-zehab*, II, 236; Ziver Tezeren, “Üstad Ahmed Remzi Akyürek”, *Erciyes Dergisi* (Özel Sy.) Ağustos 1993, sy. 68, s. 7-8; Celâleddin Çelebi, “Abdülhalim Çelebi” *DİA*, I, 212.

⁹¹⁸ *KMMA*, Dosya No: 51/3.

⁹¹⁹ *KMMA*, Dosya No: 51/3.

⁹²⁰ *KMMA*, Dosya No: 51/3; Bizde fotokopisi bulunan belge. Halep Mevlevîhânesi’nin XX. Asır başları ve 1925 yılı sonrası durumu için bk. Sezai Küçük, “Halep Mevlevîhânesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1999, s. 73-107.

⁹²¹ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1990, s.133,139.

Halep Mevlevîhânesi, 1919’lu yıllarda *Nehrü’z-zeheb* müellifi’nin ifadesiyle “Mevlevî Tarîkati’nin en büyük tekkelerinden biridir ve şehrin en güzel yerine kurulmuş, manzarası fevkalade, binası sağlam ve vakıfları bol bir tekkedir.”⁹²²

XVI. asrın başlarında Mirza Fulâd ve Mirza Ulvan, boş bir arsa iken sahiplerinden satın alınarak buraya inşâ ettirdikleri tekkenin yine etrafındaki boş arsaları da sahiplerinden satın alarak tekkeye bağışlamışlar, böylece tekkenin ilk vakıf gelirlerini de temin etmişlerdir.⁹²³ Fakat tekkenin bu ilk kuruluş dönemine ait vakıfnâmenin mevcut olmadığını ve mevcut diğer vakıfname sûretlerinin de Konya’ya gönderildiğini Sa’deddin Dede 5 Tışrini’l-Evvel 1327/1911 tarihli belge de bildirmektedir.⁹²⁴

Bu gün Konya Mevlâna Müzesi Arşivinde kayıtlı bulunan bu vakıfnâme suretleri, Halep Mevlevîhânesi vakıflarına dair elimizdeki tek bilgidir. Üç adet olan ve vakıfnameler içerisinde müteveli olarak isimlerinin zikredilmesi sebebiyle o şeyhler dönemine ait olduğu anlaşılan vakıfnameler, Halep Mevlevîhânesi’nin vakıflarının –bilhassa XIX. yüzyılda- yeterince zengin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yukarıda zikredilen “mektup”ta ve belgelerde de Halep Mevlevîhânesi’nin vakıflarının zenginliğinden ve kıymetinden bahsedilmekte ve belki de bu zenginliğin sebep olduğu meşihat çekişmelerine dair bilgiler verilmektedir.⁹²⁵

Konya Mevlâna Müzesi Arşivi’nde bulunan 68/39 no’lu vakıfnâme suretine göre; Hacı Ebû Bekir Ağa b. merhûm Veyis Ağa b. Bekir Ağa, Antakya Kapısı mahallindeki bütün dükkanlarını, öncelikle tekkenin tâmir ve bakımı için, gelirin geri kalanını da tekke içinde bulunan sebîlin yeniden inşâsı ve görevlisi sebîldârın ücreti için, gelirlerden artanının da tekkede bulunan dervişler için tercüman Mustafa Ağa b. Hâfız Ağa’nın da bulunduğu ve vakıfların tescili için müteveli tayin edildiği bir mecliste, müteveli ve tekke şeyhi Mustafa Dede’ye teslim etmiş ve bu dükkanlarını tekkeye vakfetmiştir.⁹²⁶

68/40 no’lu ikinci vakıfnâme sureti ise; Sandal Ağa b. Abdullah b. Abdülkerim’in tekkeye vakfettiği Halep’in dışında ve Kuveyk nehrinin kuzeyinde bulunan yarısı harabe halinde ve 24 kırat üzerinden 12 krat değerinde olan üç meskene aittir. Bu meskenlerin geliriyle öncelikle evler tâmir edilecek, daha sora kirasından elde edilecek gelir, tekke dervişlerine verilecek ve dervişlerde her Cuma günü mukabeleden sonra vakfedenin ruhuna fatiha okuyacaklardır. Müteveli olarak tekke şeyhi Ahmed Dede’nin tayin edildiği ve Ahmed Dede’den sonra da gelecek tekke şeyhlerinin bu vakfın mütevellisi olduğu vakıfnamede beyan edilmiştir.⁹²⁷

⁹²² *Nehrü’z-zeheb*, II, 262.

⁹²³ *Sefine-i Mevlevîyye*, II, 178-179; *Nehrü’z-zeheb*, II, 262.

⁹²⁴ *KMMA*, Dosya No: 51/10.

⁹²⁵ Bk. Mektup, *ŞEK*, MB, Kayıt no: 18017.

⁹²⁶ *KMMA*, Dosya No: 68/39

⁹²⁷ *KMMA*, Dosya No: 68/40. Vakıfnamede adı geçen Ahmed Dede ile ilgili hiçbir bilgiye rastlayamadık.

Üçüncü vakıfnâmede Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'nde 68/41 numara ile kayıtlı ve gerek Mevlevî tarihi gerekse tarikatlar tarihi açısından nâdir bir örnek diye takdim edebileceğimiz bir vakıfnâme suretidir.

Şöyle ki; Tarikatlar tarihi incelendiğinde görülür ki, genellikle tekkelere bağış ve vakıflar o çevrenin veya beldenin zengin ve yöneticileri veya halkı tarafından yapılır. Halep Mevlevîhânesi tarihinde de Abdülganî Dede'ye gelinceye kadar yukarıda örneklerini sunduğumuz gibi bu usul böylece devam etmiştir. Fakat Abdülganî Dede bizzat Tekke şeyhi olarak kendisinin vazife yaptığı dönemde malik olmuş olduğu bir çok akarâtını ve en önemlisi de 1000 cilde yakın kitaplarını tekkeye vakfetmiştir. Vakıfnâmede vakfin ayrıntıları şöyle geçmektedir:

es-Seyyid eş-Şeyh Abdülganî Dede Efendi b. el-Merhûm eş-Şeyh Muhammed Ali Dede Efendi b. el-Mebrûr eş-Şeyh Mustafa Efendi Halep Esedullah Mahallesi'nde 24 krat değerinde biri büyük biri orta olmak üzere iki evini, yine Ukbe Mahallesi'nde Gabgân Camii'nin batısında bulunan 24 krat değerindeki altı mesken ve içinde çeşitli meyve veren ağaçları ve Musâbîn mahallesi ve Zeyt Hanı yakınında bulunan evi ve yine Esedullah Mahallesi Bevâbetü'l-Muharram dışında bulunan altı adet tek katlı evi ve Benkarsa Mahallesi'ndeki dükkanını, Bâbü'l-Cenân dışında ve Mevlevî tekkesi yanında ve Yahudi kilisesi yanında bulunan dükkanlarını, onlarca kadife cinsinden, beş de normal cinsten halıyı ve 1000 adet kitap ve risaleyi, ayrıca kır kahveleri diye bilinen kahveleri içinde mevcut bütün müstemilatıyla (fincanlar, ibrikler, kandiller v.s) tekkeye vakfetmiştir.

Bu vakıflardan elde edilecek gelirleri de, öncelikle tekke kütüphânesine vakfettiği kitapların korunmasına, kütüphâneye bir nazır tayin edilmesine, tekkenin tamir ve onarımına, tekkede bulunan dervişlerin ihtiyaçlarına, tekkede mevcut meşâyihin kabirlerinin bakımına, vefatından sonra tayin edilecek türbedâr ve sebildâr'ın ücretine, cüzhânlara ve vakıf mütevellisi tayin ettiği kişilerin maaşlarının ödenmesine tahsis etmiştir.⁹²⁸

Abdülganî Dede'nin bağışlarıyla zenginleyen Halep Mevlevîhânesi vakıfları, Âmil Çelebi döneminde yukarıda da bahsettiğimiz gibi ciddi bir şekilde azalma göstermiş, Sa'deddin Dede'nin de vakıf akaratlarını ehil olmayan kimselere teslim etmesiyle bu azalma ve zayi' son safhaya varmıştır.⁹²⁹ Öyle ki, Mevlevîhânenin azalan vakıflarını teftiş için Konya'daki Çelebi Efendi müfettişler göndermiştir.⁹³⁰ Sa'deddin Dede'nin ikinci kez postnişin olduğunda Konya'ya bildirdiği demirbaş eşyalarla ilgili "*selefim tarafından bendelerine demirbaş eşya olarak bir şey teslim olunmamış ve bırakılan eşyâ-ı sâire ise kırık sandalye eski hasır gibi şey-i lâyezkûr kabilinden...*" cümlesi de dergâhın vakıflarının durumuna bir işaret kabul edilebilir.⁹³¹

⁹²⁸ *KMMA*, Dosya No: 68/41.

⁹²⁹ *KMMA*, Dosya No:65/3; Mektub, ŞEK, MB, Kayıt no: 18017.

⁹³⁰ *KMMA*, Dosya No: 51/4 ve 51/10.

⁹³¹ *KMMA*, Dosya No: 51/4.

D. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ'NİN KÜTÜPHÂNESİ

Mevlevî Tekkesi daima geniş bir bahçe içerisinde ve bir yanda da hâmuşhâne, yahut hamuşân (sukut yurdu, susanlar) adı verilen mezarlıklar bulunur. Bahçenin bir tarafında, şeyh ailesinin oturmasına mahsus harem dairesi vardır. Ekseriyetle de sahanın ortasında semâ'hâne ve semâ'hâneye yakın bir yerde mescid vardır. Semâ'hânenin bir kısmı türbedir. Türbede dergâhın büyük şeyhleri gömülüdür. Semâ'hâneye yakın bir yerde selamlık dairesi vardır. Semâ'hânenin arka tarafında zemini ve duvarları taş döşeli çok defa üstü örtülü bir koridorun bir yanında yahut karşılıklı ve birbirine bitişik derviş hücreleri bulunur. Bu koridorun bir ucunda ve ayrı bir yerde birbirine bitişik umûmî helalar vardır. Hücre koridorunun diğer bir ucu ekseriyetle matbah'a dayanır. Bunlardan başka her Mevlevîhânedede hücreler bölümünde yahut matbah'a veya mescide bitişik büyükçe bir oda olan Meydan-ı Şerif ve bütün bu yapıları tamamlayan dergâhın hususî kütüphânesi vardır.⁹³²

Bir çok büyük Mevlevî dergâhında olduğu gibi Halep Mevlevîhânesi'nin de bir kütüphânesi bulunmaktadır. Özellikle Abdülganî Dede'nin bağışladığı 1000'e yakın kitap ve risâle ile zenginleşen kütüphâne, ne zaman ve hangi şeyh döneminde tesis edilmiş, bu hususta fazla bir malûmatımız bulunmamaktadır. Fakat Abdülganî Dede dönemine ait Vakıfnâme'den anlaşıldığı kadarıyla, Dede'nin kütüphâneye kitaplarını bağışlamadan önce de kütüphânenin var olduğu ve tekke dervişlerine ve dışarıdan gelen okuyuculara hizmet ettiği anlaşılmaktadır.⁹³³

Abdülganî Dede'nin tekkeye vakfettiği kitaplarla kütüphâne daha zengin bir hale gelmiştir. Her Mevlevî şeyhi gibi kitap ve kütüphânenin ehemmiyetine vâkif olan Abdülganî Dede, kitaplarını vakfederken kitapların korunması ve kütüphânenin daha verimli bir şekilde hizmet vermesi için vakfa bazı şartlar koymuştur. Şöyle ki;

1- Her şeyden önce kütüphâneye bağışlanan kitaplar bir deftere kaydedilecektir.

2- Kütüphâneye ve özellikle bu kitaplara Derviş Ahmed Sabûhî b. Derviş Ahmet Bûşî nâzır⁹³⁴ ve kayyım tayin edilecek, onun vefatından sonra da Mevlevî dervişlerinden ehil olan biri bu görevi üslenecektir.

3- Kütüphânenin anahtarını taşıyana (Nâzır veya Hâfız-ı Kütüb) mütevellî tarafından aylık 60 kuruş dirhem-i sultanî ödenecektir.⁹³⁵

⁹³² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* s. 341-342.

⁹³³ *KMMA*, Dosya No: 68/41.

⁹³⁴ Yazılan vakfiye Arapça olduğu için burada kütüphâne görevlisi "Nâzır" diye isimlendirilmiştir. Bu dönemde Osmanlı beldelerinde kütüphâne görevlisi "Hâfız-ı Kütüb" diye isimlendirilir ve vakıfnâmelerde diğer personel bir iki satırla bazen de adları anılarak geçildiği halde hafız-ı kütüblerin vasıfları, tâyin ve azl ŞEKilleri ve yapması gereken işler (bu vakfiyede de olduğu gibi) uzun uzadıya anlatılırdı. Geniş bilgil için Bk. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, s. 154.

⁹³⁵ XIX. Aşır başlarında İstanbul ve İstanbul dışında kurulan bazı kütüphânelerde görevlendirilen hafız-ı kütüblerin ücretleri şöyledir: İstanbul Kılıç Ali Paşa Kütüphânesi birinci hafız-ı kütübü 40, ikinci ve üçüncüsü 20, dördüncüsü de 16 akçe, Konya Yusuf Ağa kütüphânesi birinci Hafız-ı Kütüb 100, ikinci hafız-ı kütüb 90'ar akçe günlük ücret alırken, İstanbul Hâlet Efendi

4- Yine vakfedenin şartlarındandır ki; kütüphânenin anahtarı teslim edilecek kişi doğru, güvenilir, okuma-yazma bilen biri olacak, ecânbiden (yabancılar) olmayacak, eğer Mevlevî fukarasından birisi bulunamazsa Mevlevî muhibbi birine anahtar teslim edilecektir.

5- Ve kütüphâne Cuma ve Pazartesi günleri açılacak, ehl-i ilmin adeti olduğu üzere ve o günler de tatil olduğu için sabahtan ikindi vaktine kadar kütüphânenen faydalanmaları sağlanacak, Perşembe günü de mukabele günü olduğu için sabahtan mukabele vakti olan öğle vaktine kadar kütüphâne açık olacaktır.

6- Her kim okumak veya araştırma yapmak için bir kitap isterse, kütüphânenin anahtarı elinde bulunan nâzır'a müracaat edecek ve "*ben filan kitabı istiyorum*" diye talep edecek, o da (nâzır) kütüphâne defterinden kitabı tesbit edip, okumak isteyene kütüphâne içerisinde okuması için verecek, böylece kitap kütüphâne içerisinde kalacak ve aynı kitabı isteyen bir başkasına "*kitap kütüphânedede değildir*" denilmeyecektir.

7- Kütüphânenen hiçbir kitap satılmayacak, rehin verilmeyecek, değiştirilmeyecek ve hiçbir kimseye (büyük-küçük, hakim-kadı, zengin-fakir) verilmeyecektir.⁹³⁶

Bu vakıf şartlarıyla sağlam bir şekilde korunan kitaplar, Halep Mevlevîhânesi son postnişini Sa'deddin Dede zamanına kadar hiç eksilmeden gelmiştir. 20 Kanunu'l-evvel 1327/1909 tarihinde Sa'deddin Dede Konya'daki Çelebi Efendi'nin isteği üzerine kitapların listesini çıkartmış ve Konya'ya göndermiştir.⁹³⁷ Halen Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'nde bulunan bu listede; hadis, tefsir, fıkıh ve tasavvuf gibi ilimlere ait 811 adet kitap ve 187 küçük risâle kaydı bulunmaktadır. Bir çok ciltli kitaplar tek isim altında kayıt edilmiş olduğu için kitap sayısı 811 gözükmemekte ise de aslında mevcut kitap sayısı binin üzerindedir.

Yukarıda da arzettiğimiz gibi tekke, Bâkır Çelebi'nin vefatından az bir müddet sonra Evkaf Umum Müdürlüğü tarafından zapt edilmiş ve sema'hâne içerisinde bulunan kütüphâne, kargaşalıkta yağma edilmiş, etrafında bulunan demir parmaklıklar kaldırılmış ve cami haline getirilmiştir.⁹³⁸

Biz de Halep'te yaptığımız araştırmalar esnasında, Halep Vakıflar Müdürlüğü'nde Mevlevîhâne Kütüphânesi kitaplarının bahsi geçen kargaşadan geriye kalanlarının 1949 yılında, önce Milli Kütüphâne'ye (Mektebetü'l-Vataniyye) nakledilmiş, 1981 yılına kadar bu kütüphânesinin depolarında bekletilmiş ve 1981 kurulan Halep İslam Vakıfları Kütüphânesi'ne aktarılmış olduğunu öğrendik. Aynı yıl, zamanın Vakıflar Kütüphânesi Müdürü Ahmed Muhammed Serdar tarafından "Mevlevîyye Kütüphânesi" başlığı altında kitapların bir listesi çıkartılmıştır.

Kütüphânesi Hâfız-ı Kütüblerinin ücretleri ise vakfiyesinde aylık 36'şar kuruş olarak belirlenmiştir. Bk. İ. Erünsal, *a.g.e.*, s. 175.

⁹³⁶ Aynı dönem ve öncesi İstanbul ve diğer Osmanlı illerinde bulunan kütüphânelerin açık olacağı günler ve kütüphânedede bulunan kitaplardan faydalanma esaslarına dair geniş bilgi için bkz. İ. Erünsal, *a.g.e.*, s. 237-264.

⁹³⁷ *KMMA*, Dosya No: 68/38-41

⁹³⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik a.g.e.*, s. 363.

Elimizde fotokopisi bulunan listede 1006 adet kitabın kaydı bulunmaktadır.⁹³⁹ Daha sonra Şam'da bulunan Esed Kütüphânesi'nin kurulmasıyla Suriye'nin bütün kentlerindeki bu nev'î kütüphânelere beraber, Mevlevîyye Kütüphânesi kitapları da Şam Esed Kütüphânesi'ne nakledilmiştir.

Esed Kütüphânesi'nde de yaptığımız araştırmalar neticesinde; gerek Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'nde ismi geçen listedeki kitapların, gerekse İslam Vakıfları Kütüphânesi Müdürü tarafından hazırlanan listede ismi geçen kitapların çoğunun – mahtûtaların ekserisinin mikrofilme aktarılmadığı için görülme imkanı olmasa da- bu kütüphâne kayıtlarında bulunuyor olduğunu müşahade ettik. Nitekim yukarıda Abdülganî Dede'nin eserlerinden bahsederken Esed Kütüphânesi'nde bulunan ve mikrofilme aktarılmış olan kitaplardan faydalandık.

E. HALEP MEVLEVÎHÂNESİ'NİN HÂMÛŞÂNI(HAZÎRESİ)

Mevlevîler mezarlığı “susanlar yurdu ve susanlar” anlamına gelen Farsça “hâmûşhâne, hâmûşân” diye isimlendirmişlerdir.⁹⁴⁰ Dergâhlarda, semahânedeki türbeden başka dergâh etrafında veya dergâha civar bir yerde de ayrıca “hâmûşhâne” vardır. Buraya dedeler ve dergâha muhibler “sırlanırdı.”⁹⁴¹

Mevlanâ soyuna mensup olan şeyhler destarlı sikke giydikleri gibi, mezar taşlarının başına da destarlı sikke şekli yapılırdı. Diğer dedelerin mezar taşlarının başında dal sikke vardır. Muhiblerin başlarına ise sikke yapılmaz, hangi memuriyette ise ona göre kafesî, kâtibî destarlı veya örfî sarıklı yahut da fesli taş yapılır, yalnız Mevlevî olduğu, baş taşının göğsüne hakkedilen kabartma sikkeden anlaşılırdı. Kadın taşları da bu şekilde idi.⁹⁴²

Halep Mevlevîhânesi de diğer büyük Mevlevî dergâhları gibi bir hâmûşâna sahiptir. Avlunun güney doğuya bakan kısmında içinde tarikat şeyhlerinin ve yüksek düzeydeki görevlilerin kabirlerinin bulunduğu büyük bir hâmûşân (mezarlık) bulunmaktadır. Burada eski semahâneye bitişik özel bir bölmede, Şâtır Dede, Abdülganî Dede ve Emin Dedelerin kabirleri vardır. Bunlardan başka iç hazîre diye isimlendirebileceğimiz ve yıkılan eski semahânenin yerinde bazı Mevlevîlerin kabirleri ve dış hazîre diye isimlendirilen ve çoğu Mevlevîlerin ve Mevlevî muhiblerinin (Halep'te vefat eden devlet büyükleri başta olmak üzere) kabirleri mevcuttur. Bu kabirlerin mezar taşlarının bazıları Arapça bazıları da Osmanlıca olarak yazılmıştır. Geçen zaman içerisinde ilgisizlik ve bakımsızlık sebebiyle yavaş yavaş yok olmaya yüz tutmuş bu hâmûşânda kabirleri bulunan bütün Mevlevîlerin ve Mevlevî muhiblerinin kabir taşları bulunmaktadır.⁹⁴³

⁹³⁹ Bizde bulunan Halep İslam Vakıfları Kütüphânesi Müdürünce hazırlanan kitapların kayıt listesi.

⁹⁴⁰ M. Z. Pakalın , a.g.e., I, 720-721.

⁹⁴¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 425

⁹⁴² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* s. 425.

⁹⁴³ Halep Mevlevîhânesi hâmûşâni'nda halen mevcut olan Mevlevî kabirleri için bk. S. Kütçük, a.g.m., s. 99-103.

6. MANİSA MEVLEVÎHÂNESİ

Konya'dan sonra âsitâneler içinde birinci derecede Afyonkarahisar ikinci derecede de Manisa ve Halep Mevlevîhâneleri gelmiştir.⁹⁴⁴ Bu anlamda Manisa Mevlevîhânesi Konya'dan sonra Mevlevî tekkeleri içinde önemli bir merkez sayılmıştır. Mevlevîhâne, Manisa'nın güney doğusunda Spil Dağı'nın eteğinde, Yukarı Tabakhâne Mahallesi ve Deresi'nin doğusunda, bu gün milli park içinde, şehre hakim تنها bir tepenin üzerinde bulunmaktadır.⁹⁴⁵

Evliyâ Çelebi'nin dergâhı ziyaret ettiği sırada mevlevîhânenin kapısının üzerinde bulunan ve bu gün yok olan bir kitabeye istinaden naklettiğine göre; mevlevîhâne, 770/1368 tarihinde Saruhanoğlu İshak Bey tarafından semahâne ve müteaddid hücreler şeklinde, mimar Emet b. Osman'a yaptırılmıştır.⁹⁴⁶

Aynı yıllarda İshak Bey'in bir külliye düşüncesiyle yaptırdığı cami, medrese bütünlüğü içinde yer alan mevlevîhânenin, vakıfnamede⁹⁴⁷ ifade edilen yapılış amacı; gelip geçen yolcuların doyurulması ve mevlevîliğin öğretilip, faaliyetlerinin icra edilmesidir.⁹⁴⁸

İshak Bey'in Manisa'da bir mevlevîhâne inşâ ettirmesinin sebebi; Saruhanoğullarının Mevlânâ ailesi ile sıkı bir ilişki içinde bulunması, bunun neticesinde İshak Bey'in Mevlânâ ailesine ait olan "Çelebi" ünvanı taşıyan ve Mevlânâ'nın soyundan gelen bir Mevlevî olması⁹⁴⁹ veya devrin siyâsî şartları çerçevesinde İshak Bey'in mevlevîliği hakimiyetinin meşru zeminini sağlamlaştırması bakımından bir çıkış kapısı olarak görmesi olarak yorumlanmıştır.⁹⁵⁰

Saruhanoğlu İshak Bey dönemiyle birlikte faaliyete geçen mevlevîhâne, Fatih döneminde tertip edilen vakfiyeye göre içinde Mevlevî şeyhinden, mesnevîhana, kilerciden, aşçıya kadar on kişinin ikamet ettiği ve maaş aldığı bir tekke olarak şehir

⁹⁴⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334.

⁹⁴⁵ Barihüda Tanıkorur, "Manisa Mevlevîhânesinin Restorasyonu: Tenkid Teklif", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1985, s. 331-332; Hakkı Acun, "Manisa Mevlevîhânesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 109; Nuran Tezcan, "Manisa Mevlevîhânesi", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 185-186.

⁹⁴⁶ *Seyahatnâme*, IX, s. 75.

⁹⁴⁷ Mevlevîhânenin ilk vakıfnâmesi Saruhanoğlu İshak Bey tarafından tertip edilmiş fakat günümüze ulaşmamıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde düzenlenen kopyası günümüze ulaşmış ve bu vakıfnameye göre Mevlevîhâne imaret düşüncesiyle inşâ edilmiş bir zâviye niteliğini taşımaktadır. Vakfiye'nin geniş özeti için bk. M. Çağatay Uluçay, *Saruhan Oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940, I, 34-36, II, İstanbul 1946, 93-97. Ayrıca vakfiye ile ilgili değerlendirme için bk. Feridun M. Emecan, "Saruhanoğulları ve Mevlevîlik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1985, s. 291-293.

⁹⁴⁸ M. Ç. Uluçay, *a.g.e.*, I, 35 ve 133; B. Tanıkorur, *a.g.m.*, s. 333-336; H. Acun, *a.g.m.*, s. 109-110.

⁹⁴⁹ M.Ç. Uluçay, *a.g.e.*, II, 16; Keşfi Karadanişman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa, ty., s. 6-7.

⁹⁵⁰ Bu noktadaki geniş değerlendirme için bk. F. M. Emecan, *a.g.m.*, s. 289-290.

hayatında etkinliğini sürdürmüştür. XVI. asırda bu etkinliğini sadece imaret fonksiyonuyla icra etmiş olsa da⁹⁵¹, XVII. asırdan itibaren mevlevîhânenin güçlü bir hale geldiği anlaşılmaktadır.⁹⁵²

Osmanlı döneminden itibaren mevlevîhânenin yönetimi Mevlânâ soyundan olan ve Konya'dan gönderilen şeyhlerin elinde bulunmuştur. XVII. asrın ikinci yarısından itibaren Mevlânâ soyuna geçen Mevlevîhânenin bu soydan gelen ilk şeyhi Şeyh Ali Efendi b. Muhammed Efendi (Nakşî Dede)'dir.⁹⁵³

Özellikle XVI. Asırdan itibaren⁹⁵⁴ Manisa, Osmanlılarda tahta çıkacak şehzadelerin idari görev yaptıkları şehir olması ve II. Selim'den itibaren de taht varislerinin gönderildiği yegane sancak merkezi olması, Mevlevîlerin bu şehirdeki Mevlevîhâneye daha çok ehemmiyet vermelerine sebep olmuştur. Bu nedenle, Manisa Mevlevîhânesi âsitâne statüsüne kavuşturulmuş ve tıpkı tahta geçecek şehzadeler gibi, özellikle son çelebiler zamanında Konya makamındaki Çelebi Efendi yerine geçecek kişiler buraya şeyh olarak gönderilmiştir.⁹⁵⁵

Mevlânâ soyuna mensup çelebilerin vazife yaptığı Manisa dergâhında şimdilik kimlerin şeyhlik makamında bulunduğu dair elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Fakat mevlevîlikte vakıf mütevelliliği ile şeyhlik görevinin aynı şahsın elinde bulunduğu göz önünde bulundurulursa, M. Ç. Uluçay'ın tespitlerine göre; XVII. Yüzyıl başlarında Manisa Mevlevîhânesi'nde Şeyh Ali (Çelebi)⁹⁵⁶ (ö. 1114/1702)⁹⁵⁷ postnişin olarak bulunmaktadır.⁹⁵⁸ Onun vefatından sonra oğlu Mehmet Lütfi (Çelebi) şeyhliği yürütmüştür. Mehmed Lütfi Efendi zengin, şair ve bilgin bir şeyhtir. 1139/1726 yılında vefatıyla yerine oğlu Osman Efendi (Çelebi) mütevellî ve şeyh tayin edilmiş, onunu da vefatı üzerine, XVIII. asırda Mehmed Bahaeddin (Çelebi) postnişin olmuş ve 1184/1771 yılında vefat etmiştir.⁹⁵⁹ Mehmed

⁹⁵¹ BOA, Tahrir Defteri (TD), nr. 398, s. 5-10. (F.M. Emecan, a.g.m.'den naklen).

⁹⁵² Bk. F.M. Emecan, a.g.m., s. 393.

⁹⁵³ M. Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa 1946, s. 91; a.mlf. a.g.e., II, 94; N. Tezcan, a.g.m., s. 191.

⁹⁵⁴ F. M. Emecan, a.g.m., s. 295. A. Gölpınarlı ise bu tarihi XVIII. Asırdan itibaren diye vermektedir. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 278.

⁹⁵⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 278.

⁹⁵⁶ Mevlevî kayıtlarında Mevlânâ'nın erkek ve kız tarafından gelen torunlarına Mevlevîlik tarih boyunca "Çelebi" nisbesiyle hitab edilmiştir. Resmi kaynaklarda ise Çelebi ve Dede nisbelerine pek rastlanmamaktadır. Bu sebeple Manisa dergâhında şeyh olanlar burada olduğu gibi her ne kadar Efendi nisbesiyle anılsalar da Mevlânâ soyundan geldikleri için hepsi de Çelebidirler.

⁹⁵⁷ M. Ç. Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s. 92; N. Tezcan, a.g.m., s. 192.

⁹⁵⁸ Esrar Dede Tezkiresinde XVIII. yüzyılın başında Manisa Mevlevî şeyhi olarak adı geçen, Nakşî Ali Dede ile Manisa Şer'iyye sicillerinde adı geçen Ali Efendi aynı kişi olmalıdır. Tezkirede, Ferruh Çelebi torunu, Şah Çelebi soyundan, Bayram Çelebi soyundan Nakşî Ali Dede diye geçmektedir. Böylece Nakşî Ali Dede'nin Konya çelebilerinden Ferruh Çelebi (ö. 1591) soyundan olduğu ve Manisa şeyhlerinin de bu soydan geldiği anlaşılmaktadır. Bk. Ali Enveri, *Semahâne-i Edeb*, s. 213; N. Tezcan, a.g.m., s. 191.

⁹⁵⁹ M. Ç. Uluçay'ın naklettiği vesikalarda, Mehmed Bahaüddin Efendi, mevlevîhâne şeyhi

Bahaeddin (Çelebi)'den sonra sırasıyla aynı soya mensub, Ahmed Efendi (Çelebi), Osman Efendi (Çelebi), Mustafa Efendi (Çelebi)'ler Manisa Mevlevîhânesi Postuna geçmişlerdir. Bu aileden posta geçen son Mevlevî şeyhi ise Mustafa Şefik Efendi(Çelebi)'dir.

1287/1870 yılında şehir merkezinden uzak bir tepede olan mevlevîhâne, Nakibzâde Mustafa Şefik Efendi (Çelebi) tarafından şehrin gelişen merkezine, Ali Bey Camii yanına indirilmiş ve tekkeler kapatılıncaya kadar faaliyetlerini burada icra etmiştir.⁹⁶⁰

Özellikle son zamanlarda Konya Mevlânâ Dergâhı'nda postnişin olacakların burada şeyhlik yapmışlardır. Nitekim 1298/1881 yılında vefat eden ve Konya dergâhı şeyhi iken Sadrettin Çelebi'nin yerine, Manisa'da şeyh olan Mahmud Fahrettin Çelebi tayin edilmiştir. Yine bu dönem içinde 1301-1305/1884-1887 yılları arasında Abdülvâhid Çelebi dergâh postnişini olmuştur. Daha sonra Manisa'da yine Konya çelebilerinden Abdülhalim Çelebi ve Murtazâ Çelebi postnişin olarak görev yapmışlardır. Nitekim Murtazâ Çelebi başarısız yönetiminden dolayı azledilmiş ve yerine Celaleddin Çelebi tayin edilmiştir.⁹⁶¹ Celaleddin Çelebi, Manisa Mevlevîhânesinin son postnişinidir.⁹⁶²

Manisa Mevlevîhânesi'nde XIX. asır öncesinde Kâmilî diye tanınan Derviş Ahmed Mevlevî (ö. 1068/1657), Bülbülname müellifi Attar Birri (ö.1128/1715), *Semahâne-i Edeb*'de isimleri bulunan Ferrûhî, Lâlî, Nehcî, Derûnî gibi bir çok Mevlevî şairi yetişmişse de XIX. asra tesadüf eden bir isim mevcut değildir.⁹⁶³

7. KÜTAHYA MEVLEVÎHÂNESİ

Mevlevî tarîkatinin önemli merkezlerinden biri olan Kütahya Mevlevîhânesi, Konya ve Afyonkarahisar'dan sonra erken dönem Mevlevîhâneleri içinde zikredilmiş ve Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled döneminde tesis edilmiştir.⁹⁶⁴ Dergâhın banisi, Sultan Veled'e müntesiblerinden "Kütahya Fatihî" diye bilinen Emir İmadüddin Hezâr Dinârî'dir. Kütahya'yı çok seven Sultan Veled'in arzusu üzerine daha sonra Ergüniye Dergâhı olarak meşhur olacak yere Mevlevî dergâhını inşâ ettirmiştir.⁹⁶⁵

olmakla birlikte ve mültezimlik te yapmaktadır. Müderris sıfatıyla da anılan Bahaddin Efendi, bölgenin önemli mukataalarını da iltizam etmekte ve çok zaman haksız, kanunsuz yollara sapıp, uygunsuz işler yapmaktadır. Bk. M. Ç. Uluçay, a.g.e., II, 93-97.

⁹⁶⁰ M. Ç. Uluçay-İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 91-92; B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 336; F. M. Emecan, a.g.m., s. 295. Eski Mevlevîhânenin mîmârî yapısı ve geçirdiği tamiratlar için bk. B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 331-349; H. Acun, a.g.m., s. 109-111.

⁹⁶¹ *1301/1884 Konya Salnamesi*, s. 173; *1305/1887 Konya Salnamesi*, s. 235; *1306/1888 Konya Salnamesi*, s. 237; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177. K. Karadaşman, a.g.e., s. 6.

⁹⁶² Veled Çelebi, *Konya Vilayetinin Ahval-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 822. A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve son Şeyhleri", s. 36.

⁹⁶³ *Semahâne-i Edeb*, s. 211; N. Tezcan, a.g.m., s. 193.

⁹⁶⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334, 335.

⁹⁶⁵ *KMMA*, Dosya No: 51/29; Sultan Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, (yay. F. Nafiz Uzluk, Uzluk

Daha sonra Ulu Ârif Çelebi'nin Ahmet Eflâkî ile birlikte ziyaret ettiği ve konakladığı, zamanın Germiyanoğlu Beyi I. Yakub Çelebi (702/1302-741/1340)⁹⁶⁶, nin de mürid olduğu bu zâviye⁹⁶⁷, bu dönemde Kütahya'nın köylerine kadar yayılan mevlevîliğin bu bölgedeki merkezi halini almıştır.⁹⁶⁸

Kütahya Mevlevîhânesi tarihinde en önemli mevki hiç şüphesiz, dergâhın bilinen ilk şeyhi kabul edilen Celaleddin Ergûn Çelebi(ö.775/1373)'ye aittir.⁹⁶⁹ Ulu Ârif Çelebioğlu Emir Alim (1342-1350) ve Emir Vacid Çelebi (1350-1368)'ler döneminde Konya'da yetişmiş ve Kütahya'ya postnişin olmuştur.⁹⁷⁰ Ergûn Çelebi ile birlikte dergâha ilave edilen hücre, matbah ve semahâne ile, Kütahya Mevlevîhânesi zamanının en önemli Mevlevîhânelerinden biri olmuş, hatta Ergûn Çelebinin vefatından sonra burası Ergûniye Zâviyesi olarak anılmaya başlanmıştır.⁹⁷¹

Sakıb Dede'nin rivayetlerine göre, 700/1300-1301 yılında doğan Celaleddin Çelebi'nin annesi, Abide Melik Hanım, babası Germiyanoğullarından Süleyman Şah (ö.789/1387) oğlu İlyas Çelebi olarak kabul edilir.⁹⁷² Hakkında fazla sağlıklı bilgi bulunmayan Celaleddin Ergûn Çelebi, Sakıb Dede'ye göre; bir müddet Kütahya Mevlevîhânesi'nde meşîhat makamında bulunduktan sonra 775/1373 yılında vefat etmiştir ve bu günkü bulunduğu yere defnedilmiştir. Fakat Uzunçarşılı, Sakıb Dede'nin bu rivayetini kabul etmez ve Süleyman Şah'ın 1387'de vefat ettiğine göre torunun vefatı hicri dokuzuncu asrın ortalarında vefat ettiğini kabul etmenin daha doğru olacağını söyler.⁹⁷³

Ergûn Çelebi'nin *Gençnâme* ve *İşâratü'l-Beşâra* isimli iki eseri olduğunu Sakıb Dede bildirip, şiirlerinden bazı bölümler aktarırsa da A. Gölpınarlı bunların Ergûn Çelebi'ye ait olduğunu kabul etmez.⁹⁷⁴

Basımevi, İstanbul 1941, 86-87; *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 45. İ. H. Uzunçarşılı, Sakıb Dede'nin anlatıklarının hiçbir tarihi kıymeti olmadığını söyler. Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s.23-24.

⁹⁶⁶ Yakub Bey b. Alişir ile ilgili geniş bilgi için bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 33-44.

⁹⁶⁷ Ahmet Eflaki, *Menakıbu'l-Ârifin*, (ter. T. Yazıcı), II, 343, 349; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 35-37.

⁹⁶⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245.

⁹⁶⁹ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148.

⁹⁷⁰ *KMMA*, Dosya No: 51/29;

⁹⁷¹ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 59-97; Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, İstanbul 1328, s. 236.

⁹⁷² Sakıb Dede'nin Ergûn Çelebi ile ilgili tarihi yanlışları için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 122-125; Hasan Özönder, "Kütahya Mevlevîhânesi", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1996, s. 75.

⁹⁷³ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 226.

⁹⁷⁴ Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 123-124. Ayrıca Ergûn Çelebi'nin hayatıyla ilgili bilgi için bk. *Sefîne*, I, 59-96; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 236-239; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 122-124.

Celeleddin Ergûn Çelebi'den sonra Kütahya Mevlevîhânesi'nde XIX. asra gelinceye kadar; Burhâneddin Çelebi (ö. 798/1395)⁹⁷⁵, Zeyneddin Çelebi (ö.828/1424)⁹⁷⁶, İbrahim Dede (ö. 1010/1601)⁹⁷⁷, Mehmed Dede (1060/1650)⁹⁷⁸, Kâmile Hanım⁹⁷⁹, Hüseyin Çelebi⁹⁸⁰, Fatma Hanım (ö. 1122/1710)⁹⁸¹, Sâkıb Dede (ö. 1148/1735)⁹⁸², Hâlis Ahmed Dede (ö. 1191/1177)⁹⁸³, Abdurrahim Atâ Çelebi (ö. 1206/1791)⁹⁸⁴ler meşîhat makamında görev yapmışlardır.

⁹⁷⁵ Ergûn Çelebi'nin oğludur. Babasının yerine bu makama geçmiş, yirmi üç yıl bu görevde kalmıştır. *Sefine*, I, 97-105; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 239; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75. Uzunçarşılı vefat tarihini 898/1492 olarak veriyor ve *Sefine-i Mevlevîyye*'nin verdiği 798/1395 tarihinin yanlış olduğunu söylüyor. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 225;

⁹⁷⁶ Ergûn Çelebinin yeğeni Şah Melik'in oğludur. Yirmi beş yıl meşîhatte kalmıştır. *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 102-107; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75.

⁹⁷⁷ İbrahim Dede döneminde ortaya çıkan Timur hadisesi mevlevîlerin bir çok merkezde sıkıntıya düşmelerine sebep olmuş, Kütahya 'da da mevlevîhâneye bir türbedar görevlendirilip 950/1543 tarihine kadar dergâh böylece hayatini sürdürmüştür. Timur hadisesi geçtikten sonra, İbrahim Dede tekrar dergâhi eski fonksiyonuna kavuşturmuş ve öncesi ve sonrasıyla altmış beş yıl görev yapmıştır. *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75-76.

⁹⁷⁸ İbrahim Dede'nin müntesiblerinden ve damadı olan Mehmed Dede "Ulûfecizâde" diye bilinir. Elli yıl meşîhat makamında kalmıştır. İ. Hakkı Uzunçarşılı Dede'nin güzel talik yazan bir hattat olduğunu ifade etmekte ve vefat tarihini 1100/1688 olarak vermektedir. *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 254.

⁹⁷⁹ Konya çelebilerinden Küçük Ârif Çelebi (ö. 1052/1642)'nin kızı, mesnevihan Kâmile Hanım, Mehmed Dede'den sonra meşîhat makamına Konya'dan gönderilmiştir. *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 255-259; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 241-242; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75;

⁹⁸⁰ Kamile Hanım'ın oğludur. *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 237-238; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 242; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 76;

⁹⁸¹ Kâmile Hanım'ın kızı olan Fatma Hanım da annesi gibi Kütahya Mevlevîhânesinde vazife yapmış, mesnevihan olması ve dervişlerin bütün ihtiyaçlarına koşması sebebiyle "Ümmü'l-fukarâ" diye isimlendirilmiş ve 1122/1710 tarihinde vefat etmiştir. *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 259-261; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 242-244; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 232; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 76.

⁹⁸² Sakıb Dede hakkında en geniş bilgiyi veren M. Ziya Bey'in naklettiklerine göre, İbn Arabi soyundan, İzmirli olan Sakıb Dede, Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Muhammed Dede'den inabet almış, gençliği döneminde Fazıl Ahmed Paşa'nın meclisine girmiş, Daha sonra Mısra seyahat etmiş, daha sonra İstanbul'a dönmüş, burada iken zamanın önemli mevlevîleriyle arkadaşlık etmiş, daha sonra İstanbul'da iken Fatma Hanım'ın vefatından sonra Kütahya Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiştir. Orada Fatma Hanım'ın kızı Havva hanımla evlenmiş ve kırk yıla yakın Kütahya Mevlevîhânesinde şeyhlik yapmıştır. Şairliği yanında Sakıb dede'nin en önemli tarafı, Mevlevî meşayihinin hal tercümelerine dair kaleme aldığı üç ciltlik meşhur "*Sefine-i Nefise-i Mevlevîyyâr*" isimli eserin müellifi olmasıdır. Her ne kadar aktardığı bazı bilgiler tarihi vakalara uymasa da, Eflâkî'nin "*Menakıb*"ından sonra mevlevîlik tarihini vefatı olan 1148/1735 tarihine kadar aktaran başka kaynak bulunmamaktadır. Geniş Bilgi için bk. *Sefine-i Mevlevîyye*, I, 261; *Sicill-i Osmani*, II, 62; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 245-246; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 179; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 76.

⁹⁸³ Sakıb Dede'nin oğlu olan Halis Dede, babasının vefatından sonra onun yerine geçmiş ve kırk üç yıl bu makamda bulunmuştur. *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 246; *Sicill-i Osmani*, II, 62; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 76-77.

⁹⁸⁴ Ahmed Halis Dede'nin oğlu olan Atâ Çelebi, on beş yıl meşîhat görevinde bulunmuştur.

İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'ne 1159/1746 senesinde şeyh tayin edilen ve bu zamandan sonra tekkeler kapatılıncaya kadar Yenikapı Mevlevîhânesi meşîhatı kendi soyundan gelen Mevlevîler tarafından yönetilen Ebu Bekir Dede de Kütahya Mevlevîhânesi'nde Sakıp Dede'nin yetiştirdiği müstesnâ Mevlevîlerden biridir.⁹⁸⁵ Ayrıca, yine Yenikapı Mevlevîhânesi'nin XIX. asırda postnişinlerinden olan Ebu Bekir Dede oğlu Ali Nutkî Dede'nin mürebbiliğini yapan *Mecmuâ-yı Tevârih-i Mevlevîyye* isimli eserin müellifi Seyyid Sahîh Ahmet Dede (ö.1228/1813) de Kütahya Melevihânesi'nde yetişmiştir.⁹⁸⁶

XIX. asra girildiğinde Kütahya Mevlevîhânesi meşîhatinde Abdurrahim Atâ Çelebinin oğlu Mehmed Saib Çelebi bulunmaktadır. On bir yaşında babasının vefatı üzerine dergâh postuna geçmiş ve vefat tarihi olan 1227/1812 yılına kadar görev yapmıştır.⁹⁸⁷ Mehmed Ziya beyin kaydettiğine göre Mehmed Sâib Çelebi döneminde dergâh asitanelikten zâviyeliğe tebdil edilmiştir.⁹⁸⁸

Daha sonra yerine Abdurrahim Atâ Çelebi'nin diğer oğlu Abdülkadir Çelebi şeyhliğe tayin edilmiş, 1272/1855 tarihine kadar geçen süre içinde yaklaşık kırk beş sene dergâhta postnişinlik yapmıştır.⁹⁸⁹

Vefatından sonra yerine tayin edilen oğlu İsmail Hakkı Çelebi de otuz sekiz yıl meşîhat görevini yerine getirmiş ve 1309/1891 senesinde vefat etmiştir.⁹⁹⁰

Yerine bu asrın en önemli mevlevîlerinden olan, daha sonra Kastamonu, Halep ve Üsküdar mevlevîhânelerinde Mevlevî şeyhi olarak görev yapan Ahmed Remzî Dede Kastamonu Mevlevîhânesi'ne asaleten tayin edilmeden önce dokuz aya yakın şeyh vekilliği yapmıştır. Kütahya dergâhında görev yaptığı müddetçe, ilim ve irfan sahiblerine dersler vermiş ve Ramazan ayı müddetince ikindi namazından sonra *Mesnevî-i Şerif* okutmuştur.⁹⁹¹

Sakıp Dede'nin Mevlânâ soyundan Küçük Ârif Çelebi'nin torunu Havva Hanımla evlenmiş olması, meşîhate gelen şeyhlerin ana tarafından Mevlânâ soyuna müntesib olmaları sebebiyle, Ahmed Halis Dede'den sonra şeyhler tekrar Çelebi ünvanıyla anılmış olmaları dikkat çekicidir.) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77;

⁹⁸⁵ M. Ziyâ, *Merakiz-i Mühimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 143, 158; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265. Geniş bilgi için bk. Tezimizin Yenikapı Mevlevîhânesi kısmı.

⁹⁸⁶ *Defter-i Dervişân II*, s. 86; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 145-146. Ayrıca Sahîh Ahmed Dede'nin hayatına dair geniş bilgi için bk. Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 442-443; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 181-191; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265-266.

⁹⁸⁷ *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77.

⁹⁸⁸ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247.

⁹⁸⁹ *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77.

⁹⁹⁰ *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77.

⁹⁹¹ *KMMA*, Dosya No: 49/15; Hasibe Mazioğlu, *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri*, s. 4. Hasibe Mazioğlu burada aktardığı bütün bilgileri elinde bulunan ve A. Remzi Dede'nin ailesinden aldığı "Remzinâme"nin fotokopisinden naklettiğini belirtir. Hüseyin Vassaf, *Remzinâme*, s. 20-21; Bk. Ziver Tezeren, "Üstad Ahmed Remzi Akyürek", s. 6-7. Ayrıca bk. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, VIII/1408.

A. Remzi Dede'nin Kastamonu'ya tayini üzerine İsmail Hakkı Çelebi oğlu İdris Hamdi Çelebi meşihat makamına geçmiş, üç yıl kadar bu makamda bulunduktan sonra 1313/1895 tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Ziya Bey, kendisi Bursa'da iken mektuplaştığı İdris Hamdi Çelebi'nin irfanına, zekasına ve özellikle taşıdığı güzel hasletlerine meftun olduğunu ifade eder. Kırk iki yaşında vefat etmiştir.⁹⁹²

Bu dönemin Kütahya mevlevîleri arasında dikkat çeken simalarından biri de dergâhın müntesiblerinden, şair Pesendî Hacı Ali Dede'dir. mevlevîler arasında Pesendi Dede diye meşhur olan Hacı Ali Dede, XIX. asırda mevlevîler arasında yaygınlık kazanan ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi başta olmak üzere bazı Mevlevî dergâhlarda toplanan rint meşrep zârif ve nüktedan Mevlevî tiplerinden biridir. 1841 yılında Kütahya'da doğmuş ve 1331/1913 yılında yetmiş yaşında vefat etmiştir. Pesendî Dede'nin Kütahya'nın Kunduk viranlardaki bahçesi Dede'nin hoş sohbetlerinden zevk alan zamanın ilim ve edebiyat ehlinin toplandığı bir mekandır. Kendisi gibi Mevlevî olan oğlu Mehmed Celal Dede, babasının çoğunlukla hece vezniyle yazdığı şiirlerini toplamış ve bu şiirlerin bir kısmı 1929 yılında Mustafa Hakkı Bey'in himmetiyle basılmıştır.⁹⁹³

İdris Hamdi Çelebi'nin yerine oğlu Ergün Çelebi'nin yaşının küçük olması sebebiyle ona vekaleten Rıza Çelebi oğlu Hüsameddin Çelebi posta tayin edilmiştir.⁹⁹⁴

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan evraklara göre; Ergün Çelebi yaratılış olarak safdil, ahlaken de "mütevahhiş", her şeyi anlasa da ifadeden âciz, cezbeli bir yapıya sahiptir. Hüsameddin Çelebinin de "tavr-ı avâm" üzere olması halkın teveccühüne sebep olmuştur.⁹⁹⁵ Nitekim 1317/1899 yılında kendisine "bir kıt'a nişân-ı âlî Osmânî ile taltîf" edilmesi de, Hüsameddin Çelebi'nin İstanbul'a yakın olduğunu göstermektedir.⁹⁹⁶ Hüsameddin Çelebi yaklaşık on beş yıl vekil olarak dergâhın postunda bulunmuş ve hüsn ü idare göstermiştir. Fakat on beş yıl sonunda dergâha şeyh olarak Konya Çelebilerinden Âmil Çelebi tayin edilmiştir. Evraklardan anlaşıldığına göre; Âmil Çelebi'nin tayini, halkın ve dervişlerin hoşuna gitmeyen uygulamaları ve üç yüz yıllık bir çelebi ailesini mâdüriyeti ve şeyhzadelerin hukuk-u şer'iyeleri gerekçe gösterilerek, şer'i mahkemeye başvurulmuş, vekalet-i umûmiyye tescil ettirilmiş, Meşihât-ı İslâmiyye, Sadâret ve

⁹⁹² *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77.

⁹⁹³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 262-263. Pesendî Dede'nin bir koşması şöyledir:

*Gönül hiç kimsenin izin izleme
Nefsini bil, el kusurun gözleme
Sûi zan haramdır, sırrın yizleme
Belki anın anda yoktur medhali.*

bk. Saadettin Nuzhet Ergün, *Halk Şairleri*, s. 40.

⁹⁹⁴ *KMMA*, Dosya No: 97/52; *KMMA*, Dosya No: 97/14.

⁹⁹⁵ *KMMA*, Dosya No: 97/52.

⁹⁹⁶ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; A. Süheyl Ünver "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", s. 36.

Meclis-i Mebûsân'a müracaatla bir vekil tayini ile dergâhın postu şeyhzâdelere tevcih edilmiştir. Kayseri Mevlevîhânesi şeyhi oğlu Ahmed Efendi (Ahmed Remzi Dede) beş yüz kuruşluk maaşla hem şehzadeleri okutmak hem de dergâha asaleten tayin edilen Sakıb Çelebi'nin çocuk olması hasebiyle vekaletini üslenmiştir. Ahmed Remzi Dede bir yıl sonra 1327/1909 senesinde Kastamonu Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiş⁹⁹⁷, yerine Ferruh Çelebi gönderilmiş fakat o da bir müddet sonra Üsküdar Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir. Daha sonra Kütahya Mevlevîhânesine yine vekaleten Hasan Dede ve ondan sonra da Çankırı şeyhi Nuri Dede gönderilmiştir.⁹⁹⁸ Bütün bu bilgileri Konya Mevlânâ Dergâhına bir rapor olarak aktaran ve 1328/1910 senesinde misafireten Kütahya Mevlevîhânesinde bulunan Akşehir Mevlevîhânesi şeyhi Muhammed Fâik Dede; "*şimdiye kadar takib edilen usûlün katıyyen muvafik olmadığını, bu sebeble usûl-ü kadîmeye riayet edilmesi*"⁹⁹⁹ gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰⁰⁰

Nitekim Sakıb Çelebi'ye vekaleten gelen şeyhlerin uygulamaları ve vakıf gelirlerini gerek çelebi ailesi gerekse dergâh için hakkaniyet ölçüsünde dağıtmadıklarına dair Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde onlarca belge bulunmaktadır.¹⁰⁰¹

XIX. asrın sonu XX. asrın başlarında ortaya çıkan bu manzara neticesinde 1925 öncesi dergâhın son şeyhi olarak Sakıb Çelebi'nin isminin geçmesi, neticede Sakıb Çelebi'nin posta geçtiğini göstermektedir.¹⁰⁰²

Kütahya Mevlevîhânesi, XIX. asrın başlarında II. Mahmud döneminde Mevlevîhâne bir çok onarım ve yenileme faaliyetlerine tabi tutulmuş, semahâne, selamlık-harem, derviş hücreleri ve matbah 1835-1839 yılları arasında yeniden inşâ edilmiştir. Yine aynı dönem başlarında, 1227/1812 yılında Nişancı iken 1808 yılında Kütahya'ya sürülen Halet Efendi'nin gayretler ile tamir edilmiş ve tamire dair kitabe Mevlevîhânenin batı duvarına asılmıştır. 1229/1813 yılında Kütahya'da ikamete mahkum olan Sadrazam Galip Paşa, dergâh yakınındaki bir hâneyi Mevlevî şeyhlerine tahsis etmiş ve buna dair bir vakfiye tanzim etmiştir.¹⁰⁰³ Aynı şekilde

⁹⁹⁷ Ayrıca bk. Hasibe Mazioğlu, *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara 1987, s. 4.

⁹⁹⁸ *KMMA*, Dosya No: 97/14.

⁹⁹⁹ Burada usûl-ü kadîme'den maksat iki türlü anlaşılabilir. Birincisi; başta İstanbul dergâhları olmak üzere diğer Mevlevî dergâhlarında rastlanan çocuk şeyhe dergâh içinden kamil bir dedenin vekaleti. İkincisi ise; dergâha asaleten yeni bir şeyhin tayini.

¹⁰⁰⁰ *KMMA*, Dosya No: 97/14.

¹⁰⁰¹ Bu belgelerin çoğu Konya'daki Çelebi Efendiye, çocuk şeyh Sakıb Çelebi'nin ailesi ve özellikle annesi Mutahhara Hanım tarafından yazılmış ve geçimlerinin zor durumda olduğunu beyan eden maruzatlar ve aynı mahiyetteki şehir ileri gelenlerinin yazdığı dilekçeler ve bunlara karşı vekil şeyhlerin ve taraftarlarının yazdığı maruzatlarıdır. Bk. *KMMA*, Dosya No: 97/1-52.

¹⁰⁰² Veled Çelebi, *Konya Vilayetinin Ahvali Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 824; A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 37;

¹⁰⁰³ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 148; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 9.

1257/1841 yılında da Abdülmecîd tarafından tamir ettirildiğine dair bir kitabede dergâhta bulunmaktadır.¹⁰⁰⁴

Ayrıca, XIX. asra ait bazı Kadı Sicillerinde dergâhın tamirine dair bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan birinde 1252/1836 tarihinde, Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi Abdülkadir Çelebi'nin isteği üzerine tekkenin tamiri için Kütahya Feriki Hafız Mehmet Paşa'ya emir verildiği belirtilmektedir. Hafız Paşa zamanında tamire başlanmışsa da Paşa'nın Kütahya'dan ayrılması neticesinde tamir yarım kalmış, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede'nin de aracı olması neticesinde 53979 kuruşluk tamirat tamamlanmıştır.¹⁰⁰⁵

Dergâh, Abdülmecîd ve mutasarrıf Mazhar Paşa zamanında 1257/1841 yeniden onarılmıştır. 1265/1848 senesinde postnişin Abdülkadir Dede, dergâhın çeşmelerini tamir ettirmiş, 1282/1865 yılında da Şehizâde Ahmed Hamdi geliri Mevlevîhâne dervişlerine verilmek şartıyla, Demirci kazasında bir değirmen ve bir bahçe vakfetmiştir.¹⁰⁰⁶

1305/1887 yılında II. Abdülhamid'in emriyle Mevlevîhâne yeniden inşa edilmiştir. Yine aynı kayıtlarda, 1306/1888 yılında Mutasarrıf Tevfik Paşa zamanında dergâhın onarıldığı ve dergâh camisindeki minberin de yenilenip, hatipliğini de İdris Hamdi Çelebi'nin tayin edildiğine dair bilgiler verilmektedir.¹⁰⁰⁷

XIX. asrın sonlarında dergâh, vekillerin kötü idaresi neticesinde harabe bir hale düşmüş ve bu durumun 1327/1909 yılına kadar devam ettiğini görüyoruz.

Kütahya Mevlevîhânesi diğer Mevlevî dergâhları gibi zengin vakıf gelirlerine sahiptir. Fakat dergâhın sahip olduğu geniş vakıflar zamanla azalmış, XVI. asrın başlarında 14 353 akçe iken¹⁰⁰⁸ XX. asrın başlarında bu gelirlerin 1326/1908 senesinde 12 572 kuruş, 1327/1909 senesinde de 23 339 kuruş olduğu görülmektedir ki bu durum XIX. asrın sonlarında da farklı değildir.¹⁰⁰⁹

8. ESKİŞEHİR MEVLEVÎHÂNESİ

Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan bir vakfiye suretine göre Eskişehir Mevlevîhânesi'nin tarihi 979/1571 senelerine kadar uzanmakta ve yine vakfiye suretinde, dergâhın bu tarihten önce Gazi Melek Mustafa Paşa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu vakfiyeye göre; dergâha Liva Sultanönü, Karacaşehir

¹⁰⁰⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 149; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 74; Kitabeler için bk. Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mîmârîsi, Bir Deneme", *Kütahya, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1981-1982, s. 351-352.

¹⁰⁰⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148; *BOA*, İD 1315 (20 L 1256/1840)

¹⁰⁰⁶ H. Güner, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁰⁰⁷ İ.H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148-149; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 9-10; A. Altun, *a.g.m.*, s. 353; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 74. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgede bu tamirata işaret etmektedir. Bk. *BOA*, CT, 2105, (Tarihsiz).

¹⁰⁰⁸ M. Çağatay Varlık, *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, Erzurum 1980, s. 170.

¹⁰⁰⁹ *KMMA*, Dosya No: 97/3; *KMMA*, Dosya No: 97/34.

ve Emir Köyü'nde bulunan mezzalar vakfedilmiş ve müteveli olarak da dergâh şeyhi Şerif Halil Efendi tayin edilmiştir.¹⁰¹⁰

Fakat bu tarihten XIX. asrın başlarına kadar Mevlevîhânenin tarihi seyri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız mevlévîhâne, Eskişehir'de Kurşunlu Cami külliyesi içerisinde yer almaktadır. Caminin arkasında bulunan Mevlevî tekkesi, ortada semahâne, her iki tarafında derviş hücreleri ve caminin doğu tarafında bulunan matbahtan oluşmaktadır.¹⁰¹¹

Mevlevîhâne, XIX yüzyılın başlarında on beş akçe aylık ile Muhammed b. Mustafa uhdesinde iken vefatıyla dergâh yönetimi oğulları Süleyman ve Muhammed Kasım'a müştereken tevcih edilmiş iken ehliyesiz ve kifayetsizlikleri sebebiyle dergâhın tevliyeti başkalarının eline geçmiş, dervişler dağılmış ve dergâh kapanmıştır. Daha sonra hükümete baş vuran Hasan Dede, Gazi Mustafa Paşa'nın bina ettirdiği caminin avlusunda bulunan binanın ve tekke odalarının Mevlevîliğe ait olduğunu ve şeyhliğinin de babasından da kendisine intikal ettiğini söylemiş, yapılan tetkikatlarda ve Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan yaşlı Mevlevî dervişlerinin de şehadetleriyle Receb 1282/1866 tarihinde düzenlenen bir beratla dergâh Hasan Dede'ye tevcih edilmiştir.¹⁰¹²

Bu sûretle dergâhı yeniden ihya eden Hasan Dede zamanında, Dede'nin gayret ve himmetleriyle Eskişehir Mevlevîhânesi, asitane olarak tekrar Mevlevîlik tarîkati içindeki yerini almıştır.¹⁰¹³ Mehmed Ziya'nın faziletli ve Ârif sıfatlarıyla andığı Hasan Hüsnü Dede¹⁰¹⁴, Mevlévî, Kâdirî ve Abdülbâkî Gölpınarlı'nın ifadesine göre aynı zamanda Melâmî'dir.¹⁰¹⁵

Mezartaşındaki kitâbede 1246/1830 senesinde Eskişehir'de doğduğu yazılı olan¹⁰¹⁶ Hasan Hüsnü Dede, İstanbul'da uzun müddet bulunmuş¹⁰¹⁷, iyi bir eğitim almış, dersiamlık ve mesnevîhanlık yapmıştır. Yine kabirtaşından 1325/1909 yılında vefat ettiği yazılı olan¹⁰¹⁸ Hasan Hüsnü Dede'nin yerine aynı yıl oğlu Şemseddin Efendi meşîhate tayin edilmiştir.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁰ Bu vakfiye sûreti 10 Ramazan 1293/1876 yılında yazılmıştır. *KMMA*, Dosya No. 88/30

¹⁰¹¹ Suzan Albek, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Eskişehir 1991, s. 268-269

¹⁰¹² *KMMA*, Dosya No: 88/29.

¹⁰¹³ Muhiddin Celal Duru, *Tarihi Simalardan Mevlévî*, İstanbul 1952, s. 164. M. Celal Duru, Hasan Hüsnü Dede'nin torunudur. Bk. M. Celal Duru, a.g.e., s. 54.

¹⁰¹⁴ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 177.

¹⁰¹⁵ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s. 314-315. Gölpınarlı burada Hasan Dede'nin vefat tarihini 1825 olarak yanlış vermiştir. Bk. a. yer.

¹⁰¹⁶ S. Albek, a.g.e., s. 269

¹⁰¹⁷ A. Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, s. 315.

¹⁰¹⁸ S. Albek, a.g.e., s. 269

¹⁰¹⁹ *KMMA*, Dosya No: 88/33. Veled Çelebi, *Konya Vilayetinin Ahval-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 822. S. Elbek, önce Bahaddin Dede'nin tayin edildiğini söylüyorsa da bu yanlıştır. Bk.

Mevlânâ Müzesi arşivinde 88 no'lu zarfta bulunan otuza yakın belgeden anlaşıldığına göre Şemseddin Efendi'nin meşhate tayini ile birlikte, kifayetsizliği, okuma yazmasının olmaması ve dergâhın idaresindeki kötü tutumu sebebiyle meşhatten azledilip yerine Bahaddin Dede'nin tayini için iki yıla yakın süren şikayetler, yazışmalar olmuş¹⁰²⁰ ve Meclis-i Meşâyih'in kararı¹⁰²¹ ve şeyhülislamında tensibleriyle¹⁰²² görevinden azledilen Şemseddin Efendi'nin yerine kardeşi Bahaddin Dede şeyh olmuştur.¹⁰²³ Bahaddin Dede'nin posta tayininden birkaç yıl sonra Mehmed Şemseddin Efendi, Mevlevî Taburu'yla Kanal Harekatı'na katılmış ve 20 Şubat 1331/1915 tarihinde Şam'da vefat etmiştir.¹⁰²⁴

Ayin günü Cuma olan Eskişehir Mevlevîhânesinin bazı vakıflarının olduğu da bilinmektedir. Eskişehir'de bulunan Akbaşı değirmeni, çarşıda bulunan bazı dükkanlar ve Kütahya'daki bazı araziler dergâhın vakıfları arasındadır.¹⁰²⁵

9. MISIR (KAHİRE) MEVLEVÎHÂNESİ

Kahire Mevlevîhânesi, Dîvâne Mehmed Çelebi tarafından mevlevîliğin XVI. asırda, Mısır'a ulaştırılması neticesinde tesis edilen mevlevîhânelerden biridir. Mevlevîliğin yayılmasında ve tekkelerin açılmasında birinci derecede âmil olan çelebilerin temsil ettikleri ilk devirden sonra, mevlevîliği bilhassa Dîvâne Mehmet Çelebi (ö. 951/1544'ten sonra) yaymıştır. Lazkiye (Suriye), Kahire (Mısır), Cezayir, Sakız, Eğridir, Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur ve İstanbul'daki Galata (Kulekapısı) mevlevîhâneleri ve rivâyetlere göre Fars ülkesindeki mevlevîhâne ve Halep Mevlevîhânesi onun zamanında ve onun gayretiyle açılmıştır.¹⁰²⁶

Gölpınarlı'nın Sakıp Dede'den naklettiğine göre; sırtında Kalenderî abası, başında Mevlevî külahıyla müridleriyle birlikte seyahatlere çıkıp, mevlevîliği yayan Mehmed Çelebi, bu seyatleri esnasında Mısır'a da uğramış, hapisinde olan İbrahim Şâhidî (ö.957/1550)'yi hapisten kurtarıp, Kahire de bir süre kalmış ve Sâfi Ahmed Dede'yi halife bırakarak İbn Arabî'nin kabrini ziyaret için Şam'a geçmiştir.¹⁰²⁷

S. Albek, a.g.e., s. 269.

¹⁰²⁰ Bu yazışmalar, her iki tarafa yönelik savunma ve şikayetleri havi belgeler için bk. *KMMA*, Dosya No: 88/1-33.

¹⁰²¹ *KMMA*, Dosya No: 88/33

¹⁰²² *KMMA*, Dosya No: 88/20

¹⁰²³ S. Albek, a.g.e., s. 268-269

¹⁰²⁴ A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", s. 32.

¹⁰²⁵ S. Albek, a.g.e., s. 269.

¹⁰²⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 122, 334; Ayrıca Dîvâne Mehmet Çelebi ile ilgili geniş bilgi için bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 15-58; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 318-319; Ali Enveri, *Semahâne-i Edeb*, 61-64; Mustafa Çıpan, "Mevlevî Şeyhlerinden Dîvâne Mehmed Çelebi", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler*, 3-4 Mayıs 1993 Konya, s. 101-102; Nihat Azamat, "Dîvâne Mehmed Çelebi", *DİA*, IX, 435-437; Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, s. 163-170

¹⁰²⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.109-110,324.

Böylece bu gün Kahire’de Tolonoğlu Cami ile Sultan Hasan Cami arasında uzanan XI. yüzyıldan kalma er-Rükbiyye Caddesi civarındaki “es-Sûfiyye Caddesi”nde bulunan ¹⁰²⁸ mevlevîhânenin ilk temelleri atılmış ve Kahire’de Dîvâne Mehmed Çelebi’den sonra Sâfi Ahmed Dede ile birlikte Mevlevî tarikatının bir şubesi açılmıştır.

Mevlevîhânenin tesis tarihi tam olarak bilinmese de, Hemedanlı bir Nakşî şeyhinin oğlu olan Abdülvahhab Dede(ö.954/1547)’in 947/1540 tarihinde Kahire Mevlevîhânesi’nde ikamet ettiğini ve *Menâkıbü’l-Ârifin*’in muhtasarı olan *Savâkıb-ı Menâkıb* adlı Farsça eseri burada yazdığını belirtmesi, dergâhın bu tarihten önce açıldığını göstermektedir. ¹⁰²⁹

Daha sonraki yıllarda Hafız Ahmed Paşa, 1003/1595’de mevlevîhâneye vakıflar sağlamış, 1016/1607’de de Yusuf Sinan Paşa, mevlevîhâneye ek gelirler vakfetmiştir. Klaus Kreiser’in bu son vakfiyeden naklettiklerine göre; mevlevîhâne de dergâh zabitanlarıyla birlikte, cami hademesi, otuz kişilik sema grubu, bir hânende ve üçü neyzen biri kanuncu, biri de tamburcu olmak üzere olmak üzere kalabalık bir Mevlevî topluluğu yaşamaktadır ki ¹⁰³⁰, bu da dergâhın bu dönemden beri âsitâne olduğuna işaret etmektedir. ¹⁰³¹

Evliya Çelebi’nin de ziyaret ettiği Kahire Mevlevîhânesi’yle ilgili “büyük bir âsitânedir. Kat kat hücreleri, semahânesi vardır” demesi de, dergâhın ilk zamanlarından beri önemli Mevlevî merkezlerinden olduğunu gösterir. ¹⁰³²

Sâfi Ahmed Dede’nin ilk postnişin olduğu mevlevîhâne ¹⁰³³, XIX. asra gelinceye kadar şu şeyhlerin postnişin olarak vazife yaptığını söyleyebiliriz:

Sâfi Ahmed Dede’den sonraki yıllarda Karamanlı Hamza Dede’nin şeyhliğe tayin edildiğini görüyoruz. 1028/1619 senesinde bu makama getirilen Hamza Dede, üç yıl vazifeden sonra 1031/1623 yılında yerine başka bir Mevlevî şeyh tayin edilmesiyle görevi bırakmıştır. ¹⁰³⁴ Muhtemeldir ki, bu Mevlevî şeyhi Yusuf Nesib

¹⁰²⁸ Mevlevîhâne bu Caddede bulunan Sungur Sadi Medresisinin avlusuna inşâ edilmiştir. Bk. Hasan Özönder , “Mevlevîliğin Mısır’daki Temsilciliği Kâhire Mevlevîhânesi”, *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs 1990, Konya 1991, s. 178.

¹⁰²⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 15; Bediuzzaman Fîrûzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, s. XXXIV (F. Nafiz Uzluk’un Önsöz’ü); Klaus Kreiser, “Evliyâ Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Aleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerde Mevlevîhâneler”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 111. Sevâkıb-ı Menakıb isimli bu eseri 998/1590 yılında Mesnevîhan Mahmud Dede (1011/1602) Osmanlıca’ya tercüme etmiş, A. Süheyl Ünver de “Sevâkıb-ı Menâkıb Mevlânâ’dan Hatıralar” ismiyle 1973 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. Bk. A. Süheyl Ünver, *Sevâkıb-ı Menâkıb Mevlânâ’dan Hatıralar*, İstanbul 1973.

¹⁰³⁰ Doris Behrens Abouseif, *Egypt’s Adjustmant to Ottoman Rule*, Leiden. Newyork, Köln 1994’den naklen, K. Kreiser, a.g.m., s. 111.

¹⁰³¹ H. Özönder, a.g.m., s. 176-177.

¹⁰³² Evliye Çelebi, *Seyahatname*, IX, 419.

¹⁰³³ *Semahâne-i Edeb*, s. 132-133.

¹⁰³⁴ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, a.g.e., s. 163.

Dede'nin de yetişmesinde emeği olan Kıbrıslı Siyahî Mustafa Dede'dir.¹⁰³⁵ Siyahî Mustafa Dede 1710 senesinde Kıbrıs'ta Lefkoşe Mevlevîhânesi şeyhi iken vefat etmiştir.¹⁰³⁶

1113/1701 senesinde ise Konyalı Nesib Yusuf Dede (ö. 1137/1724) Şam Mevlevîhânesi'nde şeyh iken görevinden azledilip, Hacı Bostan Mustafa Çelebi tarafından Mısır Mevlevîhânesi'ne postnişin olarak gönderilmiştir.1120/1708 senesine kadar bu vazifede kalmıştır.¹⁰³⁷ Daha sonra yerine geçen Nazmî Hasan Dede 1125/1713 tarihine kadar bu vazifede kalmış¹⁰³⁸, Nazmî Dede'den sonra Siyahî Mustafa Dede'nin oğlu Ârif Dede postnişin olmuş ve o da vefat tarihi olan 1138/1726 senesine kadar makamda kalmıştır.¹⁰³⁹

Bu tarihten sonra şimdilik bu dergâhta kimlerin şeyhlik yaptığını bilmiyoruz. Bu anlamda XIX. asırda Kahire Mevlevîhânesi açısından pek net değildir. Şimdilik XIX. asrın başlarında Fikrî Dede¹⁰⁴⁰, ikinci çeyreğinde ise Nakşî Dede'nin Kahire Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edildiğini biliyoruz.

Aslen Edirneli olan Nakşî Dede, tahsilini Edirne'de tamamladıktan sonra, Mevlevîliğe intisab etmiş, önce İstanbul'a gitmiş, sonra Konya'da çile çıkarıp 1240/1825 senesinde Mısır Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiş ve 1254/1838 tarihine kadar bu dergâhta postnişin olarak bulunmuş, musikişinas, şair ve hattattır.¹⁰⁴¹

XIX. asırda bu Mevlevîhânedeki meşihat makamında bulunan bir başka isimde, daha önce Gelibolu Mevlevîhânesi'nde şeyh iken Mısır Mevlevîhânesi'ne tayin olunan Galata Mevlevîhânesi son şeyhi Ahmed Celaleddin Dede'nin babası Hüseyin Azmi Dede'dir. Gelibolu Mevlevîhânesi bahsinde hayatıyla ilgili geniş bilgi verdiğimiz Azmi Dede, Kahire Mevlevîhânesi'nde özellikle na't ve ayin konusunda bir çok talebe yetiştirmiştir.¹⁰⁴² Babası ile birlikte on yedi yaşında iken Mısır'a giden

¹⁰³⁵ Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 143.

¹⁰³⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 315.

¹⁰³⁷ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 178; Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, IV, 426; *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 224-226. Ayvansarayî vefat tarihini 1137/1724, Semahâne-i Edeb 1123/1711 olarak vermektedir. Bk. Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 229; *Semahâne-i Edeb*, s. 231.; M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 143. Sahîh Ahmed Dede 1148/1735 senesinde Safî Mûsâ Dede'nin Mısır Mevlevîhânesi meşihatine getirildiğini yazıyorsa da, bu doğru değildir. Safî Mûsâ Dede babası Trablusşam Mevlevîhânesi şeyhi Celal Ali Dede'nin 1114/1702 yılında vefatı üzerine Kahireye gelmiş ve burada Abdülğani Nablusî'den dersler almış, bu sûre zarfında Mevlevî dergâhına gidip gelmişse de dergâhta bizzat şeyhliğe getirilmemiştir. Bk. *Semahâne-i Edeb*, s. 128-129; M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 143.

¹⁰³⁸ *Sicill-i Osmanî*, IV/II, 561.

¹⁰³⁹ *Sicill-i Osmanî*, III, 265.

¹⁰⁴⁰ Nezih Uzel, "Kahire Mevlevîhânesi", *Zaman Gazetesi*, 8.9.1988.

¹⁰⁴¹ *Sicill-i Osmanî*, IV/II, 578; Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, II, 424-428. Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 280.

¹⁰⁴² KMMA, Dosya No: 65/6; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 237-239; Saadettin Nuzhet Ergun, *a.g.e.*, II, 498, 664-666; R. Ekrem Koçu, "Ahmed Celaleddin Dede", *İA*, İstanbul 1958, I, 334-335; Abdullah

Ahmed Celeleddin Dede de çilesini bu Mevlevîhânedede tamamlamış ve dergâhta kudümzen ve neyzenbaşı görevinde bulunmuş, özellikle de Kahire’de bir taraftan musiki bilgisini geliştirmiş, diğer taraftan el-Ezher’de eğitim görerek ilmî dirayetini artırmıştır.¹⁰⁴³

1267/1870’den 1311/1893 senesine kadar Kahire Mevlevîhânesi’nde yirmi üç yıl vazife yapan Azmi Dede, hava değişimi için Rodos’a gitmiş daha sonra Beyrut’a geçmiş ve o yıl orada vefat etmiştir. Oğlu Ahmed Celeleddin Dede vefatını “*Çekti bir hâtif etti böyle nidâ. 1311*” cümlesini tarih düşmüştür.¹⁰⁴⁴

Dergâhın son şeyhi Azmi Dede’nin büyük oğlu, Ahmed Celeleddin Dedenin ağabeyi, Muhammed Bahaddin Dede’dir.¹⁰⁴⁵

Kahire Mevlevîhânesi, tarih boyunca Mevlevîler için, Hicaz’a gidip gelirken uğrak yerlerinden biri olmuş, hatta bu yolculuk esnasında vefat eden bir çok Mevlevî bu dergâha defnedilmiştir.¹⁰⁴⁶

10. GELİBOLU MEVLEVÎHÂNESİ

Mevlevîliğin Konya çelebileri vasıtasıyla yaygınlaştığı dönemde, I. Bostan Çelebi zamanında Şam ve Yenikapı mevlevîhâneleriyle aynı devirde açılan Gelibolu Mevlevîhânesi¹⁰⁴⁷, âsîtâne kabul edilen mevlevîhâneler içinde en geniş araziye ve en haşmetli semahâneye sahiptir. Binalardan bu güne kalanlar, Hamzakoy’daki askeri bölge içinde ve deniz kenarına yakın bir alanda bulunan semahâne-türbe binası ve iki taç kapıdan ibarettir.¹⁰⁴⁸

Gelibolu Mevlevîhânesi’nin ilk Şeyhi Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede (ö. 1063/1652)’dir.¹⁰⁴⁹ Beşiktaş Mevlevîhânesi bahsinde naklettiğimiz gibi; aynı

Uçman, “Ahmed Celeleddin Dede”, *DİA*, İstanbul 1992, I, 53. Ayrıca İlmî eserleri ve Şiirleri için bk. Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, II, 640-644.

¹⁰⁴³ Şehabettin Uzluk, “Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Ahmed Celeleddin Baykara Dede Efendi”, *III. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 298;

¹⁰⁴⁴ S. N. Ergun, *a.g.e.*, II, 498; Ayrıca İlmî eserleri ve Şiirleri için bk. S. N. Ergun, *Türk Şairleri*, II, 640-644.

¹⁰⁴⁵ Veled Çelebi, *Konya Vilayetinin Ahval-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 822; A. Süheyl Ünver, “Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri”, s. 36; Ş. Uzluk, *a.g.m.*, s. 298.

¹⁰⁴⁶ Bunlardan biri de Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Adem Dede (ö.1073/1662)’dir. Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 822. K. Kreiser, *a.g.m.*, s. 111-112; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 177. Ayrıca mevlevîhânenin günümüzdeki mimârî ayrıntıları ve geçirmiş olduğu son tamirat için bk. N. Uzel, “Kahire Mevlevîhânesi” *Zaman Gazetesi*, 8.9.1988; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 178-194.

¹⁰⁴⁷ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334.

¹⁰⁴⁸ Barihüda Tanrıkorur, “Gelibolu Mevlevîhânesi”, *DİA*, s. 6.

¹⁰⁴⁹ Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, s. 7; Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nûmaniyye ve Zeyilleri “Vekâyü’l-Füdelâ”*, (Nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, III, 550; Ayvansaraylı, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükürü, *a.g.e.*, 107; Muallim Nâci, *Esâmî*, s. 351-352; Ali Enverî, *Semahâne-i Edeb*, s. 9; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177.

zamanda Gelibolu Mevlevîhânesi'nin bânisi¹⁰⁵⁰ de olan ve Yeniçeri Ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğlu olduğundan "Ağazâde" lakabıyla anılan Mehmed Hakîkî Dede, genç yaşında malını mülkünü kardeşi Asaf Ağa'ya bağışlayıp I. Bostan Çelebi döneminde (1591-1630) Konya Mevlânâ Dergâhı'na intisab etmiştir. Uzun yıllar burada hizmet ettikten sonra hilafet alıp¹⁰⁵¹, maceralı bir yolculuk neticesinde Gelibolu'ya dönmüş ve şehrin merkezinde bulunan Ahî Devle Zâviyesi'nde *Mesnevi* okutmaya başlamış, talebin fazla olması sebebiyle de bu zâviyenin yanına tanıdıklarının da yardımıyla bir "Âyin-i Mevlevî Hangâhı" inşâ edip vefatına kadar burada meşihatını devam ettirmiştir.¹⁰⁵²

Bu arada devirin Kapdan-ı Deryâsı Ohrili Hüseyin Paşa¹⁰⁵³ Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu Mevlevîhânesine uğrayıp kerametleriyle şöhret bulan Ağazâde Mehmed Dede'ye intisab etmiş¹⁰⁵⁴ ve ondan yakında Sadâret Mührü'nün kendisine verileceği müjdesini almıştır. Mart 1030/1620 tarihinde Vezirâzam olan Hüseyin Paşa, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni yaptırıp, Mehmed Dede'den buraya ilk postnişin olmasını istemiş, Mehmed Dede'nin de bu isteği kabul etmesiyle Hüseyin Paşanın aynı yıl katline kadar devam edecek olan Gelibolu ve Beşiktaş Mevlevîhâneleri meşihatlığı başlamıştır.¹⁰⁵⁵

Mehmed Dede ikisi de Çarşambaya rastlayan mukâbele günlerine birer hafta münavebe ile¹⁰⁵⁶ iştirak edebilmek için küçük bir yelkenli ile Gelibolu-Beşiktaş arasında gidip gelmiştir. Ohrili Hüseyin Paşa'nın II. Osman'la birlikte Mayıs 1031/1621'de katledilmesinden sonra Gelibolu'ya dönmüş ve 1063/1652-53¹⁰⁵⁷ yılında vefatına kadar bu dergâhın postnişinliğini ifâ etmiş ve buraya defnedilmiştir. Yerine kendi müridi ve biraderzâdesi olan Parsa Muhammed Efendi postnişin olmuştur.¹⁰⁵⁸ Hiçbir mahlas kullanmadan şiirler de yazan Ağazâde Mehmed Dede'nin vefatına "*Saâtü'l-karâr 1063/1653*" tarih düşülmüştür.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, Gelibolu Mevlevîhânesinin Ağazade Mehmed Dede adına bina edildiğini belirtmektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 550.

¹⁰⁵¹ Kaynaklarda Ağazâde Mehmed Çelebi ismiyle de anılan, Ağazade Mehmed Dede, Karahisarî Mehmed Dede'den hilâfet almıştır. Bu hilafetnâme için bk. F. Nafiz Uzluk, "Mevlevî Hilafetnâmeleri", s. 389-391.

¹⁰⁵² *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 26-37. Sahîh Ahmed Dede, Gelibolu Mevlevîhânesinin inşâ tarihini 1033/1624 olarak vermektedir. Bk. Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁰⁵³ Şeyhî Mehmed Efendi, Ohrili Hüseyin Paşa'dan, Arnavud Hüseyin Paşa diye bahsetmektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 550.

¹⁰⁵⁴ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177.

¹⁰⁵⁵ Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 551.

¹⁰⁵⁶ F.Nafiz Uzluk ise, "Çarşamba günleri Beşiktaş'ta, Cuma günleri ise Gelibolu'da Mevlevî ayini icrâ eylemiştir" şeklinde bir not düşmüştür. Bk. F. Nafiz Uzluk, *a.g.m.*, s. 392.

¹⁰⁵⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 551; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükrü, *a.g.e.*, s.107; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, s. 166; KMMA, Dosya No: 65/5; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177.

¹⁰⁵⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, III, 551. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 26-37; Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 105; Zâkir Şükrü, *a.g. e.*, s.107; *Semâhâne-i Edeb*, s. 9; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, s. 166; R. Ekrem Koçu, "Beşiktaş Mevlevîhânesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1961, V, 2585 (Midhat Bahari Beytur'dan Naklen); Evliyâ Çelebi Ağazâde'nin ders ve sohbetlerinde bulunup elini öptüğünü

Ağazâde Mehmed Dede'den sonra XIX. asra gelinceye kadar dergâh postunda şu isimler vazife yapmışlardır: Muhammed Sâbir Parsa (ö. 1090/1679), Ağazâde Mehmed Dede'nin halifesi Kalender Mahmud Dede, Abdülkadir Dede, Rahmetullah Dede (ö. 1125/1713), Muhammed Dede, Abdülkerim Dede, Bosnevî Muhammed Dede (ö.1163/1750), Muhammed Dede'nin oğlu Mustafa Dede, Mustafa Dede'nin oğlu Hüseyin Dede (ö. 1210/1795)¹⁰⁶⁰.

XIX. asra gelindiğinde vefat tarihini bilmediğimiz Hüseyin Dede'nin oğlu Ali İzzet Dede (ö.1240/1824) Gelibolu Mevlevîhânesine postnişin olmuştur. Onun vefatı üzerine yerine oğlu Hüseyin Azmî Dede 1240/1824 senesinde posta geçmiştir. 1231/1815 senesinde Gelibolu'da doğan Azmî Dede, babasının vefatı üzerine dokuz yaşında posta geçmiştir. Kırk bir seneye yakın bu dergâhın postunda oturmuş ve 1285/1868 tarihinde Hicaz'a gitmiş daha sonra Mısır'a dönmüş ve 1287/1870 tarihinde Mısır/Kahire Mevlevîhânesine şeyh tayin edilmiştir. Hüseyin Azmî Dede Galata Mevlevîhânesi son postnişini Ahmed Celeleddin Dede'nin babasıdır. Ahmed Celeleddin Dede 1270/1853'te Gelibolu'da doğmuş ve 1287/1870 tarihine kadar babasının yanında bulunmuş ve babasının Mısır/Kahire Mevlevîhânesi'ne tayini ile birlikte Kahire'ye gitmiştir.

1311/1893 senesine kadar Kahire Mevlevîhânesi'nde yirmi üç yıl vazife yapan Azmî Dede, hava değişimi için Rodos'a gitmiş daha sonra Beyrut'a geçmiş ve o yıl orada vefat etmiştir. Oğlu Ahmed Celeleddin Dede vefatını "*Çekti bir hâtif etti böyle nidâ. 1311*" cümlesini tarih düşmüştür.¹⁰⁶¹

Azmî Dede devrinin alim bir şahsiyettir. Bazı şiirler ve eserler kaleme almış, gençliğinde ney üflemiştir. Musiki bilgisini ise her yıl İstanbul'a geldikçe Hammamîzâde İsmail Dede'den meşk etmiştir. İsmail Dede de birkaç defa Sultan II. Mahmud ve Sultan Mecid ile birlikte Gelibolu'ya giderek tekkede misafir olmuştur. Azmî Dede devrinin en güzel nat ve ayin okuyanlarındandır. Gerek Gelibolu gerekse Mısır'da bir çok kimselere meşke etmiştir.¹⁰⁶²

Hüseyin Azmî Dede'nin Kahire Meşîhatine gitmesi üzerine Gelibolu Mevlevîhânesi postuna biraderi 1285/1868'de Ali İzzet Dede oğlu Mehmed Hüsameddin Dede (ö. 1302/1885) tayin edilmiştir. 1233/1818 tarihinde doğan Hüsameddin Dede on yedi yıl bu makamda kaldıktan sonra 1302/1885 tarihinde vefatı üzerine yerine oğlu Mustafa Dâniş Dede postnişin olmuştur. 1261/1845 yılında

kaydetmektedir., bk. *Seyâhatnâme*, V, 317; Muallim Nâci ise *Esâmî*'de, "Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde iki aya yakın görev yaptıktan sonra yerine bir şeyh tayin ederek Gelibolu'ya dönmüş ve vefatına kadar buradaki mevlevîhânedeki irşada devam etmiştir." kaydı bulunmaktadır. Bk. Muallim Naci, *Esâmî*, s. 351-352.

¹⁰⁵⁹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 177, *Semâhâne-i Edeb*, s. 9.

¹⁰⁶⁰ KMMA, Dosya No: 65/6; B.Tanrıkorur, a.g.m., s. 6.

¹⁰⁶¹ KMMA, Dosya No: 65/6; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 237-239; Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 498, 664-666; R. Ekrem Koçu, "Ahmed Celeleddin Dede", *İA*, İstanbul 1958, I, 334-335; Abdullah Uçman, "Ahmed Celeleddin Dede", *DİA*, İstanbul 1992, I, 53.

¹⁰⁶² Saadettin Nuzhet Ergun, a.g.e., II, 498; Ayrıca İlmî eserleri ve Şiirleri için bk. Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, II, 640-644

doğan Mustafa Dâniş Dede de on bir yıl şeyhlik yapmış ve 1313/1896 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁶³

Mustafa Dâniş Dedenin vefatı üzerine tekkenin idaresi özellikle XIX. Asırda geçerli olan Tahirü'l-Mevlevî'nin ifadesiyle "ber müceb-i nizâm", oğlu Burhâneddin Efendi'ye intikal etmesi gerekirken, tekke postuna zamanın Mevlevîlerinden bir çok talib zuhur etmiştir. Bunlardan biri de Tahirü'l-Mevlevî'nin, "*Mevlevî sûret, Bektaşî sîret*" diye târif ettiği Mısır Mevlevî şeyhi oğlu Ahmed Celeleddin Dede'dir. Ahmed Celeleddin Dede Gelibolu Mevlevîhânesine şeyh olabilmek için bir çok yola baş vurmuş ise de buna muvaffak olamamış ve "bir çok mekâtibe ve mücâvebeden sonra Nafia Nâzırı Mahmud Celeleddin Paşa ve Dahiliye Nâzırı Memduh Paşanın ve Mâbeyn Başkatibi Tahsin Bey'in iltizamlarıyla" Mekteb-i Sultânî'den terk ve yirmi yaşında olan Burhâneddin Efendi Gelibolu Mevlevîhânesi'nde babasının postuna geçmiştir. Meşihatnâmesi Manisa Mevlevîhânesi sertabbâhı Konyalı Hüseyin Dede Efendi tarafından götürülmüş ve okunmuştur.¹⁰⁶⁴

Burhâneddin Dede tekkeler kapatılıncaya kadar Gelibolu Dergâhı'nda meşihat makamında bulunmuş ve Mevlevî taburuna katılmış ve 10 Ağustos 1954 yılında vefat etmiştir. İstanbul'da Ortaköy'de metfundur.¹⁰⁶⁵

Burhâneddin Dede Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderdiği Gelibolu Mevlevîhânesi ile ilgili tarihi malumatta, dergâhta vazifede bulunan görevlileri (dergâh zabitanı), dervişleri ve görevlilerin aldıkları maaşları bildirmiştir. Buna göre Gelibolu Mevlevîhânesi'nde vazife yapan dedeler ve aldıkları maaşlar şöyledir:

Ali Rıza Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış, sertabbah görevinde bulunmakta ve aylık 109 kuruş maaş almaktadır.

Ârif Efendi; Girit şeyhinin oğludur, çile çıkarmamıştır, dergâhta Mesnevihan görevini ifa etmekte ve aylık yetmiş iki kuruş maaş almaktadır.

Osman Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış, türbedar olarak görev yapmakta ve aylık elli dört kuruş maaş almaktadır.

Hacı İbrahim Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış, neyzenbaşı olarak bulunmakta ve 120 kuruş maaş almaktadır.

İsmail Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış, dergâhta neyzenbaşı muavini olarak görev yapmakta ve yüz kuruş maaş almaktadır.

Hafız İsmail Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış, Kudümzenbaşı ve Duâhan olarak vazife yapmakta ve yüz kuruş maaş almaktadır.

Hafız Süleyman Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış, Nâathan olarak vazife yapmakta ve yetmiş iki kuruş maaş almaktadır.¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶³ KMMA, Dosya No: 65/5/1; S. N. Ergin, a.g.e., s. 493; B.Tanrıkorur, a.g.m., s. 6.

¹⁰⁶⁴ Tahirü'l-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, s. 81.

¹⁰⁶⁵ Veled Çelebi, *Konya Vilayetinin Ahval-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 822; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", s. 34.

¹⁰⁶⁶ KMMA, Dosya No: 65/5/2.

Burhâneddin Dede başka bir malumatta da dergâhta bulunan dervişlerin ve çilekeşlerin isimlerini ayrıntılı olarak vermektedir.¹⁰⁶⁷

Diğer tüm Mevlevî âsitâneleri gibi Gelibolu Mevlevîhânesi de zaman zaman tamirata tabi tutulmuş, çoğu zaman bu tamiratlar, bizzat devlet erkânı tarafından yaptırılmıştır. Şimdilik ilk tamiratını III. Mustafa döneminde yapıldığını bildiğimiz Mevlevîhâne, 1766/ 1180 depreminde büyük zarar görmüş ve 5833,5 kuruş harcanarak tamir edilmiştir. Bu tamir esnasında düzenlenen “keşif raporu”nda, Mevlevîhâne binası ile ilgili verilen bilgiler, XVIII. asrın ikinci yarısında dergâhın müştemilatının nasıl olduğunu göstermektedir ki, buna göre Mevlevîhânenin; küfenk taşından yapılmış minareli, kiremit örtülü ve bakır alemlî, iki kat semahânesi vardır. Semahâne döşemesi, mahfel, merdiven ve kürsünün ahşaptır ve üst katın giriş kapısı saçaklı, duvarları nakışlıdır. Semahânenin bir yanında kadın mahfeli, divanhâne, ocaklı köşk, diğer yanında cephesi abdest musluklu, altı derviş hücreleriyle şeyhe mahsus sofalı iki oda ve kütüphâne vardır.¹⁰⁶⁸

Gelibolu Mevlevîhânesinin bilinen ikinci tamiri XIX. asrın başlarında III. Selim döneminde yapılmıştır. 1216/1801 yılında dergâhın tamiri için İstanbul’dan kurşun, kereste, boya v.s. gibi gerekli malzeme gönderilmiş¹⁰⁶⁹, muhtemeldir ki bu tamiratın uzaması sebebiyle dergâh 1220/1805 yılında 8974 kuruş harcanarak Kalyoncuzâde Mustafa Efendi tarafından tamir ettirilmiştir.¹⁰⁷⁰ II. Mahmud tarafından Lapseki’ye bağlı Camhâs ve Çeltikçi tımarlarının verildiği dergâh¹⁰⁷¹, daha sonra Sultan Abdülmecîd 47 430 kuruşluk bir masrafla harap olmuş binaları genişleterek yeniden bina ettirmiş ve avlunun doğu taç kapısı üzerine 1256/1840 tarihini taşıyan güneş ışıklı tuğralı Azmî imzalı kitabesini koydurmuştur.¹⁰⁷² Yine Sultan Abdülmecîd tarafından 1266-1267/1850-1851 tarihlerinde 95 390 kuruş harcanarak dergâh yeniden tamir ve tadil edilmiş ve tamir kitabesi yine Azmî tarafından yazılarak batıdaki taçkapının ön cephesine yerleştirilmiştir.¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁷ KMMA, Dosya No: 65/5/3.

¹⁰⁶⁸ BOA, (Eski Maliye Defteri) EMD, nr. 3160, 618-619; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 248; B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 6-7. Bahsi geçen kütüphanede bulunan kitapların 1327/1911 tarihinde gönderilen bir listesi, bugün Konya Mevlânâ Müzesi Arşivinde bulunmaktadır. Bk. KMMA, Dosya No: 65/8.

¹⁰⁶⁹ BOA, CT 734, (26 L 1216/1801)

¹⁰⁷⁰ B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 7.

¹⁰⁷¹ BOA, İD 40348, (17 M 1265/1849)

¹⁰⁷² Kitabede;

“İki mısradan çıkıp Azmî birer tarih-i tâm
İtsün erbab-ı hüner hesabı Sal ü mah
Yapdırup Abdülmecîd Han sâlikâne cây-gâh
Ehli vecde oldu bir cây-ı safâ bu hân gâh. 1256/1840”

mısrası tarih olarak düştülmüştür. Bk. İsmail Yakıt “Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi, Tebliğler, Mayıs 1996), Konya 1996, s. 34. B.Tanrıkorur, a.g.m., s. 7.

¹⁰⁷³ Bu kitabe de;

“Oldu nev ta’mirile âdâb cây-i pür safâ
Yapdı Şeh Abdülmecîd Hakk’a becâ irfan sezâ 1266-1267/1850-51”

Sultan Abdülaziz döneminde dergâh şeyhi Hüseyin Azmî Dede'nin biraderi Hüsameddin Dede'nin oğlu Mustafa Bey'e maaş tahsis edilmiştir ki, bu durum dergâha gösterilen ilgi açısından önemlidir.¹⁰⁷⁴

II. Abdülhamid de dergâhın semahâne ve türbe binalarını yenilemiş ve bu yenilemeye dair kitabeler de semahâne ve türbelerin kapıları üzerinde bulunmaktadır.¹⁰⁷⁵

Mevlevîhâne'de bulunan şeyh ve dervişlere Tanzimat-ı Hayriyye münasebetiyle otuzar kuruş maaş tahsis edilmiş¹⁰⁷⁶ 1265/1849 yılından itibaren de dergâhta bulunan dervişlerin ve fakirlerin yiyeceklerine mahsûsen de mukataa ve timar bedelinde 13 620 kuruş tahsis edilmiş, bu tahsisatla haftada iki gün dervişlere ve fakirlere dergâhta akşam yemekleri verilmiştir.¹⁰⁷⁷

Zamanında bir mescid, zengin kütüphâne, çok odalı harem dairesi, geniş bir matbah, bir han ve bir mektebe sahip olan Mevlevîhâne XX. asrın başlarında 1908 yılında aldığı son haliyle “ka’betü’l-uşşak-ı sâni” (İkinci Mevlânâ Dergâhı) diye anılır olmuştur.¹⁰⁷⁸

bk. İ. Yakıt, a.g.m., s. 35; B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 7.

¹⁰⁷⁴ BOA, İD 40348, 24 R (1285/1868)

¹⁰⁷⁵ B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 7.

¹⁰⁷⁶ BOA, CT 18617 (20 N 1257/1841)

¹⁰⁷⁷ KMMMA, Dosya No: 65/6.

¹⁰⁷⁸ Mevlevîhânenin mimârî yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. B.Tanrıkorur, a.g.m., s. 7-8. Bahsi geçen kütüphânede bulunan kitapların 1327/1911 tarihinde gönderilen bir listesi, bugün Konya Mevlânâ Mülzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Bk. KMMMA, Dosya No: 65/8.

II. XIX. ASIRDA MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ

XIX. asırda Mevlevî dergâhları kısmında belirttiğimiz gibi, Mevlânâ'nın sağlığında ortaya koyduğu anlayış çerçevesinde tertip ettiği özel meclisler, dinî sohbetler, zikir ve sema' toplantıları, vefatından sonra kendisine tâbi olanların gayretiyle oğlu Sultan Veled tarafından bir sistem dahilinde yaşatılmaya çalışılmış, böylece ortaya çıkan Mevlevîlik, Konya'daki dergâh merkez olmak üzere, kısa sürede çelebilerin önderliğinde, gerek Mevlevî halifeleri gerekse zamanın beyleri, paşaları ve sultanları vasıtasıyla, Anadolu'dan Balkanlara ve diğer İslâm beldelerine kadar yaygınlık kazanmış ve buralarda Mevlevî âsitâneleri ve zaviyeleri tesis edilmiştir.

İlk Mevlevî zaviyeleri, Mevlânâ zamanında Konya'da açılmıştır. Hânikâh-ı Ziyâ ve Hânikâh-ı Lâlâ isimli bu iki zaviyeye, Çelebi Hüsameddin şeyh tayin edilmiştir.¹⁰⁸⁰ Daha sonra, Veled Çelebi döneminde yine Konya'da bu zaviyelere ilave olarak, Dârü'z-zâkirîn, Merace'l-bahreyn¹⁰⁸¹, Şems¹⁰⁸² ve Âteş-bâz Velî¹⁰⁸³, Mevlevî zaviyeleri tesis edilmiştir. Bunlara XVI. Asır içinde, Meram'da Turud yöresinde bulunan Cemel Ali Zâviyesi¹⁰⁸⁴ ve Mevlânâ Dergâhı'nın güney-batı yönünde, Pîrî Mehmet Paşa Mahallesi'nde bulunan Pîrî Mehmet Paşa Zâviyesi¹⁰⁸⁵ ilave edilerek, Konya'daki Mevlevî zaviyesi sayısı sekize çıkmıştır.

Mevlânâ'dan sonra yerine geçen Hüsameddin Çelebi ile başlayıp, Veled Çelebi ve Ulu Arif Çelebi zamanında ve daha sonraki devirlerde, bizzat halifeler tarafından, Konya dışında da Mevlevî tekkeleri¹⁰⁸⁶ –ki bunların çoğu zaviyedir- kurulmuştur. Amasya'da Çelebi Hüsameddin'in halifesi Alaaddin, Kırşehir'de Veled Çelebi'nin halifelerinden Süleyman, Erzincan'da Hüseyin Hüsameddin, Karaman'da Ulu Arif

¹⁰⁸⁰ Bk. Eflâkî, *a.g.e.*, II. 169-173.

¹⁰⁸¹ Sakıb Dede, *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 204-205, 208,209. M. Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 381. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332; Yusuf Küçükdağ, "Les Zaviyas Mevlevîtes a Konya (Konyada Mevlevî Zâviyeleri)", 118; M. Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, s. 126; Muhammed Muhlis Bey ve Arkadaşları, *Konya Rehberi*, s. 83; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 589; Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", s. 203.

¹⁰⁸² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 26; *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 204, 207, 336; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, s. 69; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.330.

¹⁰⁸³ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 211-212; M.C. Huart, *a.g.e.*, s. 141-142; Muhammed Muhlis Bey, *a.g.e.*, s. 92-93; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332; S. Ünver, *a.g.m.*, s. 219; Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, s. 124; Hasan Özönder, "Âteş-bâz Velî ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Velî Makamının Önemi" III. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), Konya 1989, s. 99.

¹⁰⁸⁴ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, s. 215-216; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 311; *1306/1888 Konya Salnâmesi*, s. 241; Konyalı, *a.g.e.*, s. 498-499, 777-778; Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, 124.

¹⁰⁸⁵ *VGMA*, Defter No: 747, s. 178, 481. (Y. Küçükdağ, *a.g.m.*, 126'dan naklen); S. Ünver, *a.g.m.*, s. 219. Geniş bilgi için bk. Y. Küçükdağ, "Konya'da bir Mevlevî Manzumesi (Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi ve Vakfiyesi)", *LX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 159-178; a. mlf. *a.g.m.*, 126-128.

¹⁰⁸⁶ Mevlevî tekkelerinin tamamına, âsitâne veya zâviye statüsünde de olsa "Mevlevîhâne, Mevlevî Dergâhı veya Mevlevî Tekkesi" tabirleri kullanılmıştır. Biz de bu kısımda Mevlevî zaviyelerinden bahsederken, bu üç tabiri de kullandık.

Çelebi halifelerinden Mehmed Bey, Niğde'de Nasûhiddin Sebbağ¹⁰⁸⁷ tarafından açılmıştır. Bahsi geçen dönemde, diğer merkezlerde kurulan Mevlevî tekkeleri de aynı şekilde kurulmuştur.¹⁰⁸⁸ Kütahya Dergâhın banisi, Sultan Veled'e müntesiblerinden "Kütahya Fatihî" diye bilinen Emir İmadüddin Hezâr Dinârî'dir.¹⁰⁸⁹ Karahisar Mevlevîhânesinin banisi de Ulu Arif Çelebi'yi Afyon'da misafir eden Sahipoğlu Ahmed Bey'dir.¹⁰⁹⁰

XVI. asırda Ulu Arif Çelebi'nin yolunu takib eden Divane Mehmed Çelebi de bu dönemde Mevlevîliğin yayılması ve Mevlevî zaviyelerinin tesisinde önemli rol oynamış ve Lazkiye, Mısır (Kahire), Cezayir, Sakız, Eğridir, Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur ve rivâyetlere göre Fars ülkesindeki Mevlevî zaviyelerini tesis etmiştir. İstanbul'daki Galata (Kulekapısı) Mevlevîhânesi ve Halep Mevlevîhânesi de onun zamanında ve onun gayretiyle açılmıştır.¹⁰⁹¹

XVI. asrın ortalarında vefat eden *Gülşen-i Esrâr* müellifi Şâhidî'nin naklettiğine göre; bu asırda Mevlevîlik köylere kadar yayılmış ve Anadolu'da bir çok yerinde halkı tamamen mevlevîlerden oluşan Mevlevî köyleri kurulmuştur.¹⁰⁹²

İlk dönemlerde köylere kadar yaygınlık kazanan mevlevîhâneler, XVI. asrın sonlarından itibaren mevlevîliğin köyden kasabaya, kasabadan şehirlere çekilmeye başlamasıyla, daha çok beyler, paşalar ve vezirler gibi devlet erkânı tarafından büyük yerleşim birimleri olan şehirlere tesis edilmeye başlandığının daha önce zikretmiştik.¹⁰⁹³

Bunlara ilave olarak, Anadolu'da ilk tesis edilen mevlevîhânelerden biri kabul edilen Sivas Mevlevîhânesi¹⁰⁹⁴, 1911 yılında dergâhın postnişini olan Mehmed Reşid Çelebi'nin dergâh tarihçesi ile ilgili verdiği bilgilere göre; Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi tarafından kurulmuş, daha sonra Köprülü Mehmed Paşa (ö.1072/1661)

¹⁰⁸⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 313

¹⁰⁸⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245-333.

¹⁰⁸⁹ *KMMA*, Dosya No: 51/29; Sultan Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, s. 86-87; Sakıb Dede; *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 45; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s.23-24.

¹⁰⁹⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 288.

¹⁰⁹¹ *Sefîne-i Mevlevîyye*, 15-58; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 318-319; Ali Enveri, *Semahâne-i Edeb*, 61-64; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 122, 334; Mustafa Çıpan, "Mevlevî Şeyhlerinden Dîvâne Mehmed Çelebi", s. 101-102; Nihat Azamat, "Dîvâne Mehmet Çelebi", 435-437; Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (Basılmamış Doktora Tezi), s. 163-170

¹⁰⁹² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245-246; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler" s. 351, 355.

¹⁰⁹³ Bk. Giriş bölümü. Diğer Mevlevî zâviyelerinin bânileri hakkında da tezimizde, dergâhlarla ilgili bilgi verdiğimiz yerlere bakılabilir.

¹⁰⁹⁴ Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevîhânesi", *LX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 83; Ömer Demirel, "Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Tesbitler" *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Konya 1996, s. 217.

bu dergâh(inşa etmiş) yenilemiş¹⁰⁹⁵, Zaralı Recep Paşa (ö. 1218/1803)¹⁰⁹⁶ ise dergâha bir köşk ilave etmiş ve yapıyı yenilemiş ve bazı vakıflar tahsis etmiştir.¹⁰⁹⁷

Evliya Çelebi'ye göre de, mevlevîliğin Konya ile Halep arasında en görkemli tekkelerinden biri sayılan Ayıntab/Gaziantep Mevlevîhânesi, IV. Murad döneminde, Ayıntab Sancak Beyi Türkmen Mustafa b. Yusuf tarafından 1048/1638 yılında yaptırılmıştır.¹⁰⁹⁸

Bazı şehirlerde de Konya merkez dergâhının tensibleriyle Mevlevî dedeleri mevlevîhâneler açmıştır. Bunlardan bazıları da; Bursa'da Ahmed Cunûnî Dede'nin, Tavşanlı'da Esif Mehmed Dede'nin, Gelibolu'da Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede'nin açtığı mevlevîhânelerdir.¹⁰⁹⁹ Samsun Mevlevîhânesi de, Sultan Abdülaziz zamanında, 1279/1862 senesinde, Antalyalı Hasan Dede tarafından musalla arsası¹¹⁰⁰ üzerine inşa edilmiştir.¹¹⁰¹

Vezirler, beyler, paşalar veya zengin eşraf tarafından inşa edilen Mevlevî dergâhlarının, tamirlerini de yine ya bu zevât üslenmiş veya padişah emriyle tamir masrafları hazineden karşılanmıştır.¹¹⁰²

XV. ve XVI. Asırlarda Anadolu'da ve Rûmeli'deki Şif-Bâtınî cereyanlara karşı Osmanlılar mevlevîlere itibar etmişlerdir. Kaynaklarda Sultan II. Murad tarafından 837/1433 tarihinde tesis edildiği nakledilen Edirne Mevlevîhânesi'nin de bu amaçla tesis edildiği düşünülebilir.¹¹⁰³ XVIII. asrın sonları ve XIX. asrın başlarında ise bu politikanın yerini kendisi Mevlevî olan III. Selim'in de gayretleriyle, Yeniçeri ocağında bektaşîlerin yerine mevlevîleri ikame etme düşüncesi almıştır.¹¹⁰⁴

Özellikle XVII. ve XVIII. asırlar içerisinde Mevlânâ Dergâhı'nda postnişinlik makamında bulunan çelebiler tarafından, devlet üst düzey yöneticileriyle tesis edilen

¹⁰⁹⁵ *KMMA*, Dosya No: 51/40, 65/4; N. Göyünç, a.g.m., s. 84.

¹⁰⁹⁶ *Sicill-i Osmânî*, II, 374; Ö. Demirel, a.g.m., s. 218.

¹⁰⁹⁷ *KMMA*, Dosya No: 65/4; Eflâkî, a.g.e., II, s. 259-269.

¹⁰⁹⁸ *Seyâhatnâme*, IX, 335; *KMMA*, Dosya No: 65/6; Cahid Güzelbey, *Gaziantep Camileri*, Gaziantep 1984, s. 131; Hasan Yüksel, "Ayıntab Mevlevîhânesi", *Toplumsal Tarih*, Mayıs 1994, Sayı: 5, s. 44; Barihüda Tanrıkorur, "Gaziantep Mevlevîhânesi", *DİA*, XIII, 475.

¹⁰⁹⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 247. Şeyhî Mehmed Efendi, Gelibolu Mevlevîhânesinin Ağazade Mehmed Dede adına bina edildiğini belirtmektedir. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e., III, 550.

¹¹⁰⁰ *BOA*, Sadaret Evrâkı Mektûbî Kalemi,(SE. MK. MVK. KISIM IV) 3084/146/91, (26 Za 1278/1861)

¹¹⁰¹ *KMMA*, Dosya No: 87/11, 87/35.

¹¹⁰² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 248.

¹¹⁰³ Sahih Ahmed Dede bu tarihi 838/1434 olarak vermektedir. Bk. Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 131; *KMMA*, Dosya No: 68/32; *ASÜD*, Defter No: 59. M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırda Edirne*, İstanbul 1952, s. 203-204.

¹¹⁰⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 269.

yakınlıklar neticesinde, mevcut dergâhların varidatı artmış ve yeni dergâhlar açılmıştır.¹¹⁰⁵

Mevlevîliğin ilk dönemlerinden itibaren içerisinde çile çıkartılan büyük Mevlevî yapılarına âsitâne denildiği gibi küçük Mevlevî tekkelerine zâviye tâbir olunmuş, zaviyeler âsitânelerden küçük olduğu için, zâviye şeyhleri de Mevlevî tarikatı hiyerarşisinde mevki bakımından âsitâne şeyhlerinden aşağı tutulmuştur. Çile âsitânelerde çıkarılmış, dervişler bu tekkelerde yetiştirilmiş ve zâviyelerde hizmet etmek, çile sayılmamıştır.¹¹⁰⁶

Mevlevîler açısından zaviye; içlerinde çile çıkarılmayan fakat sema' meşk edip ayrıca ney üfleyen, kudüm çalan, ayin okuyan Mevlevî dervişlerinin bulunduğu mekanlardır. Bu zaviyelerin bazıları Konya'da Şems Tebrîzî, Ateşbâz Velî, İzmir'de Bahri Baba, Kayseri'de Burhâneddin Muhakkık Tirmizi, Halep'te Şeyh Ebu Bekir Vefai gibi bir Mevlevî büyüğünün türbesi yanına kurulmuştur.¹¹⁰⁷

Kurulan bu Mevlevî zaviyelerine, Ulu Arif Çelebi ve Divane Mehmed Çelebinin bıraktığı halifeler hariç tutulursa, ilk yıllarda dergâhı açmak veya açılan dergâha şeyhlik yapmak üzere gönderilen Mevlevî dedeleri postnişin olmuş, bunların vefatından sonra varsa oğulları, yoksa aileden ehil bir kişi olan Mevlevî dervişi o tekkeye postnişin olmuştur. Ancak zamanla Mevlevîlik yayılıp geliştikten ve dergâhlara zengin vakıflar bağlandıktan sonra bu uygulama değişmiş, Mevlevîhânelere şeyh ataması Konya'da bulunan ve tarikatın aynı zamanda idari lideri olan Çelebi Efendinin rızası ve işaretleriyle, belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰⁸

Son dönemler diyebileceğimiz XIX. asırda ise, şeyhlik bir miras malı gibi henüz çocuk yaşta dahi olsa babadan oğula geçmiş, kardeşler ve diğer Mevlevî şeyh namzetleri arasında çekişmelere sebep olmuş, güç, hatır ve sahabet geleneğe üstün tutulur hale gelmiştir.¹¹⁰⁹

Mevlevîliğin tarih sahnesine çıktığı XIV. asırdan, içtimâî faaliyetlerinin yasaklandığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar geçen süre içinde, daha önce isimlerini verdiğimiz âsitânelerin yanında, tesis edilen Mevlevî zâviyelerinin tespitine yönelik bir çok çalışma yapıldığını aktarmıştık.¹¹¹⁰ Yapılan bu tesbitlere dayanarak XIX.

¹¹⁰⁵ Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", *İ.Ü.E.F. Güney-Doğu ve Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5, İstanbul, 1975-1976, s. 18.

¹¹⁰⁶ Veled Çelebi (İzbudak), *Konya Vilayetinin Ahvâl-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 822; Şahabettin Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, s. 161; F. Nafiz Uzluk, a.g.m., s. 384; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334; M. Z. Pakalın, a.g.e., I, 94; B. Tanman, a.g.m., *DİA*, III, 486-487.

¹¹⁰⁷ F. N. Uzluk, a.g.m., s. 385; B. Furûzanfer, a.g.e., s. VI (F.N. Uzluk'un Önsöz'ü).

¹¹⁰⁸ Mehmed Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 82.; M. Erdoğan, a.g.m., s. 352-356.

¹¹⁰⁹ M. C. Duru, a.g.e., s. 158.

¹¹¹⁰ Bk. Osman Şevki, a.g.e., s. 17-19; Şerifzâde Muhammed Fazıl Paşa, *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakâyika Ezkârı Mevlânâ*, s.420-421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; Erdoğan Erol, "Veled Çelebi Zamanında Mevlevîhâneler ve Çelebi'nin Şeyhlere Resmi Hitap Şekilleri", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi 3-4 Mayıs 1993 Konya (Tebliğler)*, Konya 1994, s. 55-63. Veled Çelebi, a.g.e., s. 822-824.

asırda faal olduklarını tespit ettiğimiz 82 Mevlevîhânenin isimlerini ve hangi dönemlerde faaliyette olduklarına dair bir listeyi vermiştik.¹¹¹¹

Bu listede adı geçen mevlevîhânelerden Konya Mevlânâ Dergâhı ile birlikte on iki tanesi âsitane statüsünde olduğuna göre, XIX. asırda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bizim tespit edebildiğimiz yetmiş adet Mevlevî zaviyesi bulunmaktadır.

Biz bu kısımda, XIX. asırda fonksiyonlarına devam eden Mevlevî zaviyelerini; Anadolu'da Bulunan Mevlevî Zaviyeleri, Balkanlarda Bulunan Mevlevî Zaviyeleri ve Diğer İslam Beldelerinde Bulunan Mevlevî Zaviyeleri olmak üzere üç başlık altında incelemeye çalışacağız.

A. ANADOLU'DA BULUNAN MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ

1. Üsküdar Mevlevîhânesi

Üsküdâr Mevlevîhânesi, İstanbul'da kurulan Mevlevî tekkelerinin sonuncusudur. İstanbul'da bulunan diğer dört mevlevîhâne Avrupa yakasında inşa edilmiş olduğu halde, Üsküdâr Mevlevîhânesi Anadolu yakasında kurulmuştur.

Üsküdâr İlçesi'nde, İmrahor semtinde, Ayazma Mahallesi'nde, Doğancılar Caddesi'nin batı yakasında yer almaktadır.¹¹¹²

Kuruluşundan itibaren bir Mevlevî zâviyesi özelliği taşıyan bu mevlevîhâne, İstanbul'da bulunan diğer mevlevîhânelerden farklı olarak, özellikle taşradan İstanbul'a gelen ve İstanbul'dan Anadolu yönüne doğru hareket eden Mevlevî şeyh veya dervişlerin konaklaması için tasarlanmış bir mevlevîhânedir. Öyle ki, Anadolu'dan özellikle de Konya'dan gelenler burada konaklamış, birkaç gün istirahat ettikten sonra yapacakları işlere koyulmuş, Anadolu'ya gidecekler ise; yol ihtiyaçlarını hazırladıktan sonra Üsküdar Mevlevîhanesi'nden yola

Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 161-63. A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 334-335. Bk. A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri" *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 30-38. Mehmed Önder, "Konya'da Mevlânâ Dergâhı ve Merkez Arşivi" *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 140.

¹¹¹¹ Bk. Tezimizin XIX. Asırda Mevlevî Tekkeleri ve Şeyhleri kısmı.

¹¹¹² A. Gölpınarlı, *Mevlanadan Sonra Mevlevîlik*, s. 339; Baha Tanman, "Üsküdâr Mevlevîhânesi", *DBİA*, VII, 348. *Sefîne-i Evliyâ-i Evliya*'da ise Üsküdâr Mevlevîhânesi'nin bulunduğu mekan o zaman ki, yer ve mahalle isimleriyle şöyle târif edilmektedir: "medine-i Üsküdâr'da, Rum Mehmed Paşa Mahallesinde vâkı', etrâf-ı erbiâsı Kahveci Halîl Ağa menzili ve hallâc ve kürkçü dükkanları ve tarîk-ı âmm ile mahdûd..." Bk. Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ-i Evliyâ*, V, 224. Ayrıca burada şunu ifade etmek gerekmektedir ki; Üsküdâr Mevlevîhânesi ile ilgili en geniş kaynak, *Sefîne-i Evliyâ* müellifi Hüseyin Vassaf Efendi'nin mezkur kitabına koymak için dergâhın son Şeyhi Ahmed Remzi Dede'den istediği ve Ahmed Remzi Dede'nin de bir risale halinde yazarak Hüseyin Vassaf'a verdiği ve onunu da *Sefîne-i Evliyâ*'ya koyduğu bu risaledir. Bu sebeple en geniş ve tek kaynak olması nedeniyle biz de daha çok bu risaleden faydalandık. Geniş bilgi için bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 224 vd.

koyulmuşlardır.¹¹¹³ XVIII. Asrın sonlarına doğru kurulan mevlevîhanenin bânîsi ve ilk şeyhi Halîl Nûman Dede'dir.¹¹¹⁴

a. Nûman Dede (ö. 1213/1798)

Üsküdâr Mevlevîhânesi'nin kurucusu, Şeyh Halîl Nûman Bey, 1102/1691 tarihinde Osmanlı vezirlerinden Yiğit Ali Paşa'nın oğlu olarak doğmuş ve terk-i dünya ederek Konya'ya gitmiş, çile çıkarmış ve bir müddet sonra Galata Mevlevîhânesi'ne yirminci Şeyh olarak atanmıştır.¹¹¹⁵ Halîl Nûman Dede bu Mevlevîhânedeki Bakkalzâde Şeyh Ali Dede (meşîhati'nin ref'i 1201/1786)'den sonra dört yıl şeyhlik yapmış, daha sonra 1205/1790 tarihinde Galata Mevlevîhânesi meşîhatinden azledilmiştir.¹¹¹⁶

Muhtemeldir ki, daha önce XVII. asırda Galata Mevlevîhânesi postnişini iken 1019/1611 tarihinde¹¹¹⁷ Mevlana Dergâhı postnişini Bostan Çelebi (ö. 1040/1630) tarafından bilinmeyen sebeplerle bu makamdan azledilmiş¹¹¹⁸ ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ni kurmuş olan Abdî Dede'yi örnek alarak Üsküdâr'da bulunan evini tadilata tabi tutup bir de semahâne ekleyerek 1205/1790 senesinde¹¹¹⁹ Üsküdâr Mevlevîhânesi'ni tesis etmiş ve evini ve Tire'deki çiftliğini dergâha vakfetmiştir.¹¹²⁰

Sefîne-i Evliyâ'da aktarılan vakfiye ile ilgili bilgilere göre; 5 Rebîu'levvel 1205/1790 tarihli vakfiye senedi, Galata Mevlevîhânesi meydan odasında teşkil edilen bir mecliste akdedilmiştir. Tanzim edilen bu vakfiye senedinde;

¹¹¹³ Gölpınarlı, *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 338; Baha Tanman, a.g.m., *DBİA*, VII, 348. Buna 1230/1815'te İstanbul'a gelen Said Hemdem Çelebi'yi örnek verebiliriz. Hemdem Çelebi, İstanbul'da bir ay kadar kalmış, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne uğramışlar, 4 Cemâziye'l-Evvel 1230/1815 cuma günü Beşiktaş Mevlevîhânesi'nden ayrılıp Üsküdâr'a geçmiş, Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde misafir olmuş, aynı ayın onuncu perşembe günü, oradan da ayrılıp "ayrılık çeşmesi"ne kadar atla gitmiş, bütün Mevlevî şeyhleriyle dervişleri, orada el öpmüşler, dua edilip gülbank çekilmiş, Çelebi, geçirenlerin geri dönmelerine müsâade etmiş, taht-ı revâna binerek Konya'ya uğurlanmıştır. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 41.

¹¹¹⁴ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 224; *Sicill-i Osmânî*, IV/11, 572; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; Behçetî İsmail Hakkı Üsküdârî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdâr*, (hızl. Bedii Şehsuvaroğlu), İstanbul 1976, s. 89; İ. Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdâr Tarihi*, İstanbul 1976, s. 211.

¹¹¹⁵ Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, s. 1; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 175, 224; *Sicill-i Osmânî*, IV/11, 572; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24

¹¹¹⁶ Osman Şevki, a.g.e., s. 1; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 175, 224; *Sicill-i Osmânî*, IV/11, 572; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; *Tarih-i Cevdet*, VI, s. 108.

¹¹¹⁷ Seyyid Sahih Ahmed Dede, *Mecmuâtü't-Tevârih-i Mevlevîyye*, s. 161; Rûhî Dede, a.g.e., 14b.

¹¹¹⁸ *Ayvansarâyî*, II, 43; İzzet Molla, *Mensur Silsilenâme*, vr. 33b.

¹¹¹⁹ *Sicill-i Osmânî*'de Nûman Dede'nin Galata Mevlevîhânesi'nden azli 1204/1789, Üsküdâr Mevlevîhânesini tesis tarihi 1208/1793 olarak verilmektedir ki, bu iki tarihte *Sefîne-i Evliyâ*'da da belirtildiği gibi yanlıştır. Gerek Üsküdâr Mevlevîhânesi Vakfiyesi'nde gerekse İzzet Molla'nın Manzum Galata Mevlevîhânesi tarihçesinde; Nûman Dede'nin azl tarihi ve Üsküdâr Mevlevîhânesi'ni tesis tarihi 1205/1790 tarihi olarak verilmektedir. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 225.

¹¹²⁰ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 224; *Sicill-i Osmânî*, IV/11, 572; B. Tanman, a.g.m., s. 348.

mevlevîhânenin yeri târif edilmiş ve Nûman Dede'nin evini Mevlevî zaviyesi olarak vakfettiği belirtilmiştir. Vakfın tevliyeti de önce kendisine, kendisinden sonra ise sulbünden gelen ve Mevlevî terbiyesi görmüş ve Şeyh olmaya layık, küçük veya büyüklüğüne bakılmaksızın evladına veya torunlarına, eğer sulbünden biri hayatta değil veya nesli kesilmişse, evlatlarının halifelerinden birine verilmesi şart koşulmuştur.¹¹²¹

Sekiz yıla yakın bânisi olduğu Üsküdâr Mevlevîhânesi meşihatinde bulunan Halil Nûman Dede, 27 Recep 1213/1798 tarihinde vefat etmiş ve Üsküdâr Mevlevîhânesi Türbesi'ne defnedilmiştir.¹¹²²

Nûman Dede'nin Mevlevî Şeyhi olması ile birlikte Üsküdâr'da halkın dilinde şu söz dolaşır olmuştur:

“Üsküdâr'da vardır üç Nûman evi; Mevlevî ve dünyevî ve uhrevî”¹¹²³

XIX. yüzyıla girilirken vefat eden Nûman Dede'den sonra Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde bu yüzyıl içerisinde on şeyh vazife yapmıştır.

b. Mehmed Hüsameddin Dede (ö. 1216/1801)

Nûman Dede'nin vefatından sonra yerine vakfiye şartnamesinde belirttiği gibi oğlu Hüsameddin Dede geçmiştir ki, Üsküdâr Mevlevîhânesi'nin XIX. yüzyıldaki ilk, dergâhın ise ikinci şeyhidir.¹¹²⁴ Üç sene meşihat makamında irşâd faaliyetlerinde bulunmuş ve 1216/1801 senesinde vefat etmiş ve Üsküdâr Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.¹¹²⁵ Hüsameddin Dede'nin vefatıyla, Nûman Dede'nin soyundan kimse kalmamıştır.¹¹²⁶

¹¹²¹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 224. Bu gün mevcut olmayan bu vakfiye muhtemelen Dergâhın 7. Şeyhi Ârif Himmetî Dede döneminde, dergâhta çıkan ve büyük hasara sebep olan yangında yok olmuştur. Yangınla ilgili bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229.

¹¹²² *Sefîne-i Evliyâ*, V, 225; *Sicill-i Osmânî*, IV/11, 572; İ. Hakkı Üsküdârî, *a.g.e.*, s. 89; İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, I, 212; B. Tanman, *a.g.m.*, s. 348. Osman Şevki, Nûman Dede'nin Galata Mevlevîhânesinden azlını 1205/1790, vefat tarihini de 1213/1798 olarak verdiği halde, Dede'nin şeyhlik süresi iki yıl göstermiştir ki bu yanlıştır. Bk. Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 9.

¹¹²³ Üç Nûman'la ilgili geniş bilgi için bk. *Tarih-i Cevdet*, VI, s. 108; *Sicill-i Osmânî*, IV/11, 572; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 224.

¹¹²⁴ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 1; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 227; *Zâkir Şükrü*, *a.g.e.*, s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, *a.g.e.*, s. 89; İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, I, 212

¹¹²⁵ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 1; İ. Hakkı Üsküdârî, *a.g.e.*, s. 89; İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, I, 212.

¹¹²⁶ Nûman Dede'nin, Muhammed Sâdik isminde bir halifesi var idi ise de, Nûman Dede'nin Üsküdâr Mevlevîhânesi'ne vakfettiği İzmir'in Tire Kasabası'nda bulunan çiftliğin idaresi ile meşgul iken 1207/1792 senesinde vefat etmiş ve Tire'nin Arpacılar Köyü civarına defnedilmiştir. Mezar taşında “*Sabıkan Galata Mevlevîhânesinde şeyh olan Yiğit Ali Paşazâda Şeyh Nûman Bey'in hulefâsı, merhum ve mağfûr eş-Şeyh Muhammed Sadık Dede*” yazılıdır. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 227.

c. Ali Nâilî Dede (ö. 1217/1802)

Tercüme-i hâli ile ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Moralı¹¹²⁷ Ali Dede, 1216/1801'de Hüsameddin Dede'nin vefatı üzerine, Nûman Dede neslinden kimse bulunmadığı için Üsküdâr Mevlevîhânesi meşîhatına tayin edilmiş, bir yıl bu görevi ifâ ettikten sonra 1217/1802 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı mevlevîhânenin hazîresindedir¹¹²⁸

d. İsmail Hulûsî Dede (ö.1219/1804)

Ali Dede'den sonra iki sene Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yapan Doğanî İsmail Ağa'nın¹¹²⁹ oğlu Hulûsî Dede 1219/1804 senesinde vefat etmiş ve türbeye defnedilmiştir.¹¹³⁰ Kâmil ve fâzıl bir şeyh olarak bilinen Hulûsî Dede'nin vefatına Surûrî şu mısraları tarih düşmüştür:

Dedi kederle Surûrî-i muhlis tarih, çekildi çile-i kabre dönüb Hulûsî Dede
(1220/1805)¹¹³¹

e. Mehmed Emin Dede (ö. 1228/1813)

Yine hakkında fazla malumat bulunmayan Emin Dede, Hulûsî Dede'den sonra geçtiği Üsküdâr Mevlevîhânesi postunda seksiz sene irşatta bulunmuştur. Bu dergâhta yedi sene sekiz ay şeyhlik yapan¹¹³² ve "yeşil taçlı" diye maruf¹¹³³ olan Emin Dede, 15 Rebiülevvel 1228/1813 tarihinde vefat etmiştir. Türbede medfundur.¹¹³⁴

f. Abdullah Necîb Dede (ö. 1252/1836)

1199/1785 tarihinde doğan ve Galata Mevlevîhânesi'nin Şeyh Galib Dede'den sonraki postnişini Mehmed Rûhî Dede (ö. 1225/1810)'nin oğlu olan Abdullah Necîb

¹¹²⁷ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 9.

¹¹²⁸ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 227; *Zâkir Şükrü*, *a.g.e.*, s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, *a.g.e.*, s. 89. Osman Şevki, Ali Nâilî Dede'nin vefat tarihini 1218/1803, şeyhlik müddetini de iki yıl olarak vermektedir. Bk. Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 9.

¹¹²⁹ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 9.

¹¹³⁰ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 227-228; *Zâkir Şükrü*, *a.g.e.*, s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, *a.g.e.*, s. 89.

¹¹³¹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 228. Sandukasında yazılan tarihle Surûrî'nin verdiği tarih arasında bir yıl fark bulunmaktadır ki, kaynaklar da sandukasındaki tarihle birleşmektedirler. Vefat tarihini İ. Hakkı Konyalı da 1223/1808 olarak yanlış vermiştir. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 228; *Zâkir Şükrü*, *a.g.e.*, s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, *a.g.e.*, s. 89; İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 212.

¹¹³² Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervişân II*, s. 34.

¹¹³³ Osman Şevki, *a.g.e.*, s. 9.

¹¹³⁴ *Defter-i Dervişân II*, s. 34; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 228; *Zâkir Şükrü*, *a.g.e.*, s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, *a.g.e.*, s. 89; İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 212.

Dede'nin meşhâti 1228/1813 senesinin Cemâziyelevvel'in onuncu günü gelmiş, yirmi birinci Cumartesi günü de posta geçmiştir.¹¹³⁵

Galata Mevlevîhânesi şeyhi olan babasının vefatından iki yıl sonra, Üsküdâr Mevlevîhânesi postnişini olmuş ve bu tarihten itibaren XIX. yüzyıl boyunca uzun bir süre Üsküdâr Mevlevîhânesi meşihat makamı, bu ailenin elinde bulunmuştur.

Nûman Dede zamanından beri hiçbir tamir geçirmeyen ve harabeye yüz tutan Üsküdâr Mevlevîhânesi, Abdullah Necîb Dede ile beraber önemli bir onarım faaliyetine sahne olmuştur. Faal ve gayretkeşliği ile tanınan¹¹³⁶ Necîb Dede, muhtemeldir ki, babası Rûhî Dede'nin nüfûzunu da kullanarak Padişah II. Mahmud tarafından dergâhın tamir ettirilmesine muvaffak olmuştur. Bu onarım esnasında Müşir Ahmed Fevzi Paşa II Mahmud tarafından bina emini tayin edilmiş ve Dergâh 1250/1834 tarihinde onarılmıştır. Pertev Paşa da bu onarım için bir manzume yazmış ve şu mısraları tarihi düşmüştür:

*Yine şâdân kâlda ruh-u Mevlânâ'yı Mahmud Han
Yapıldı tarh-ı zîb-i efvâ bu a'lâ Mevlevîhâne. 1250/1834*

Dergâhın II. Mahmud tarafından tamir ettirilmesini başaran Necîb Dede, dergâhın vakıflarıyla ilgili sıkıntıları da gidermeye çalışmıştır. Bu mealde, Nûman Dede tarafından dergâha vakfedilen ve bir müddet dergâh mensubu bazı dervişlerce işletildiği anlaşılan, daha sonra da kiraya verilen¹¹³⁷ Mahmudlar Çiftliği, son zamanlarda başkalarının eline geçmiş, Necîb Dede bu çiftliği geri almak için gayret sarf etmişse de muvaffak olamamıştır.¹¹³⁸

Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde yirmi dört sene şeyhlik yapan Abdullah Necîb Dede 27 Cemâziyelâhir 1252/1836 günü vefat etmiş ve türbeye defnedilmiştir.¹¹³⁹

g. Ahmed Ârif Himmetî Dede (ö. 1290/1873)

Galata Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Rûhi Dede'nin diğer oğlu olan ve biraderi Abdullah Necîb Dede'nin vefatı üzerine Üsküdâr Mevlevîhânesi postuna geçen Ârif Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi ve aynı zamanda Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin mürebbsi Kadrî Dede (meşihat dönemi 1234/1818-1267/1850)'nin yetiştirdiği mevlevîlerdendir.¹¹⁴⁰ Âbid ve zâhid

¹¹³⁵ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 228; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, a.g.e., s. 89; İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 212.

¹¹³⁶ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229; İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 212.

¹¹³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1240/1824 tarihli bir senett "Tire'deki Mahmudlar çiftliğinin 4500 kuruş karşılığında kiraya verildiğini" göstermektedir. Bk. *BOA*, CT, 28316, (1240/1824.)

¹¹³⁸ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 228.

¹¹³⁹ Osman Şevki, a.g.e., s. 9; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, a.g.e., s. 89; İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 212.

¹¹⁴⁰ *Tarih-i Atâ*, II, 193; *Ayvansarâyî*, a.g.e., II, 107; Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 3; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 64, I, 264; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179.

Mevlevî kişiliği ile dikkat çeken Kadri Dede'nin bu özelliği Osman Selahaddin Dede ile Yenikapı Mevlevihânesine aktarıldığı gibi Ârif Dede ile de Üsküdâr Mevlevihânesi'nde temsil edilmiştir.¹¹⁴¹

Ârif Dede ile beraber Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) dergâh 1260/1844-1268/1852 tarihleri arasında bir çok tamirat geçirmiştir. Yaklaşık sekiz senelik tamirat süresi zarfında dergâhın müştemilatı ihtiyaç duyuldukta tamir ve tevsiye edilmiştir.¹¹⁴²

Ârif Dede zamanında bir de yangın geçiren Dergâhın bütün müştemilatı yok olmuştur. Ârif Dede'nin önderliğinde hayır sahiplerinin de katkılarıyla 1285/1868 yılında meydan odası, somathane, mutfaktan müştemil bir daire-i mahsusa, dört derviş hücre ve türbenin üzerine bir ism-i celâl odası yapılmıştır. Muhibbândan Asım Molla Bey bu inşaya şu tarihi düşmüştür:

*Yapıldı gayret-i Mevlânâ ile bu hücre-i molla,
Makâm-ı zikr ism-i zât a'ladır mürîdâna,
Yazıp tarihini derviş Âsım eyledi takdîm,
Dil ü aşk ile Allah de erenler gel bu meydâna. 1285/1868.*

Bu inşâdan sonra Ârif Dede, tedârik ettiği 150 cilde yakın çeşitli kitapları dergâha vakfederek hücrelerinde yaptırdığı bir dolaba koymuştur. Bu arada semâhane mütevellilerin müracaatlarına rağmen tamir olunmamış ve ism-i celâl odası semahane yapılmıştır.¹¹⁴³

Üsküdâr Mevlevihânesinde otuz sekiz seneye yakın postnişinlik makamında bulunan Ârif Dede Cemâziyelâhir 1290/1873 senesinde vefat etmiş ve türbeye defnedilmiştir.¹¹⁴⁴

h. Mehmed Zekî Dede (ö.1299/1881)

Bursa Kassâm-ı Askerî Kalemî'nden Manisalı Mehmed Refik Efendi'nin oğludur. 1227/1821'de Bursa'da doğmuştur. İlmî tahsilini tamamladıktan sonra Bâb-ı Zemîn Cami imametine ve Mahkeme-i Şer'iyeye katibliğinde bulunmuştur. Daha sonra Bursa Mevlevihânesi'nde Şeyh Mehmed Dede'ye intisab ederek çile çıkarmış,

¹¹⁴¹ E. Işın, a.g.m., s. 132. Şeyhine son derece bağlı olan Ârif Dede, Beşiktaş Mevlevihânesi kısmında bahsettiğimiz gibi Beşiktaş Mevlevihânesi'nin yıkıtılması ve Bahâriye taşınması esnasında hazîrede bulunan diğer nâşlar Bahâriye Mevlevihânesi'ne taşınırken, Ârif Dede, Kadri Dede'nin naşının Üsküdâr'a taşınmasını istemiş ve 1284/1867 yılında icra edilen bir merasimle Dede'nin nâşı Üsküdâr Mevlevihânesi'ne taşınmıştır. Bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 78; İ. H. Üsküdârî, a.g.e., s. 89; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179.

¹¹⁴² BOA, İD 4487 (21 Recep 1260/1844), BOA, İD 4834 (6 M 1261/1845), BOA, İD 8530 (14 Muharem 1264/1848), BOA, İD 4184 (22 Ramazan 1265/1849), BOA, İD 11225 (Gurre-i Şaban 1265/1849), BOA, İD 13140 (21 Zilkade 1266/1850), BOA, NSEK 14238 (21 Muharrem 1267/1851), BOA, İD 7379 (12 Zilkade 1267/1851), BOA, NSEK 14629 (5 Safer-13 Şaban 1268/1852).

¹¹⁴³ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229.

¹¹⁴⁴ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, a.g.e., s. 89; İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 212.

tâlik hattına çalışarak hat sanatındaki maharetini geliştirmiştir. 1271/1854'de Bursa'da vuku bulan büyük deprem neticesinde Sa'di Tekkesi bitişiğindeki evini satarak İstanbul'a gelmiş, yazdığı levhaları satarak, kitap tahrîr ve Mesnevî tedarik ederek maişetini temin etmiş daha sonra Fetvahâne'de ta'lik muallimi olmuştur.

Bir süre Yusuf Kamil Paşa'nın konağında kendisine tahsis edilen maaş karşılığında Mesnevî okutmuş, Paşa'nın kütüphanesinde Hâfız-ı Küttüp sıfatıyla bulunmuş ve Paşa'nın istediği kitapları istinsah etmiştir.¹¹⁴⁵

1291/1874 tarihinde Üsküdâr Mevlevîhânesi meşihatine tayin edilmiştir. Beş sene kadar şeyhlik yaptığı Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde Cumartesi günleri, Ramazan ayında da bazı camilerde Mesnevî okutmuştur. Yazmış olduğu bir çok hat eserinin yanında şairliği de vardır.¹¹⁴⁶

9 Safer 1299/1881 tarihinde vefat edip Üsküdâr Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir.¹¹⁴⁷ Vefatına Senîh Efendi şu mısraları tarih düşmüştür:

*Terk-i fâni eyledi tarihini söyle Senih
Tekke-i bâkiye nakl etti Zekî Mevlevî. 1299/1881*¹¹⁴⁸.

1. Mehmed Hasîb Dede (ö. 1304/1886)

Ahmed Ârif Dede'nin oğlu olan Hasîb Dede 1252/1836¹¹⁴⁹ senesinde babasının Üsküdâr Mevlevîhânesi meşihatine atandığı yıl dünyaya gelmiştir. Üsküdâr Mevlevîhânesi çevresinde yetiştiği muhtemel olan Hasîb Dede'nin nasıl tahsil gördüğü ve nerede ikrar verdiği hakkında bilgi sahibi değiliz. Yalnız babasının vefatından sonra 39 yaşında bulunduğu halde onun yerine geçmesi gerekirken *Sefîne-i Evliyâ*'da nakledildiğine göre bazı halleri¹¹⁵⁰ meşihat makamına uygun görülmediği için tayin edilmemiş, yerine Zeki Dede atanmıştır.¹¹⁵¹

Zeki Dede'nin vefatından sonra 1299/1881 tarihinde Hasîb Dede'nin mest hali geçtiği için Üsküdâr Mevlevîhânesi postuna geçmesi uygun görülmüş ve bu postta beş yıl hizmet ettikten sonra 1304/1886 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın haziresine defnedilmiştir.¹¹⁵²

¹¹⁴⁵ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 634; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229.

¹¹⁴⁶ *Son Hattatlar*, s. 634.

¹¹⁴⁷ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, a.g.e., s. 89; İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 212; *Son Hattatlar*, s. 634.

¹¹⁴⁸ *Son Hattatlar*, s. 635.

¹¹⁴⁹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 231.

¹¹⁵⁰ "Âlem-i hestî ve mestî de serkerdar olmağla..." *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229.

¹¹⁵¹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229.

¹¹⁵² *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, a.g.e., s. 89; İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 212

i. Vekil Konevî Halîl Hâlid Dede (ö. 1320/1902)

Hasîb Dede'nin vefatından sonra yerine biraderi Rûhî Dede geçmesi gerekirken, Rûhî Dede'nin meczub olması sebebiyle meşîhat oğlu Ârif Efendiye tevcih edilmiştir. Fakat Ârif Efendi de küçük yaşlarda bulunduğu için, Üsküdâr Mevlevîhânesi meşîhatinin işlerini yürütmek üzere Konyalı Hâlid Dede Ârif Efendi'ye vekil tayin edilmiştir. Kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre; on altı yıla yakın bu makamda vekil olarak bulunan Halîl Dede'nin vefatından sonra yerine daha sonra Galata Mevlevîhânesi şeyhi olan Ahmed Celeleddin Dede tayin edilip, bu makam Ârif Efendiye tevcih edilmediği için Üsküdâr Mevlevîhânesi tarihinde sadece ismi anılır olmuş¹¹⁵³, onun yerine Vekil Hâlid Dede şeyh sayılmıştır.¹¹⁵⁴

Ehl-i takva, zâhid ve aşık bir Mevlevî olarak bilinen Hâlid Dede, 1320/1902¹¹⁵⁵ senesinde bir sabah namazını müteakib zikir ve tefekkür ile meşgul iken secde halinde vefat etmiş, cenazesi Üsküdâr Yeni Cami'de Kadîrî şeyhi Abdüşşekür Efendi (ö. Şubat 1921)¹¹⁵⁶ tarafından kaldırılan cenaze namazından sonra Üsküdâr Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir.¹¹⁵⁷

XIX. yüzyılın sonlarına tesadüf eden bu yıllarda Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde bulunan dervişlerle ilgili bazı bilgiler de mevcuttur. Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan bir belgeye göre bu yıllarda Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde yaşayan dervişlerle ilgili malumatlar şöyledir:

"Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde hücrenişin dervîşânın isim ve mahallâtı ile tarih-i duhûlleridir:

1- Afyonkarahisarlı Dervîş Osman b. Arif. 1268/1852'de doğmuş, 1219/1803(?)¹¹⁵⁸de Afyonkarahisar'da ikrâr vermiş, 1288/1871 senesinde hücreye çıkmıştır. Okuma ve yazması yoktur.

2- Dersadette Üsküdârlı Aşçîdervîş Rıza b. Muhammed Efendi. 1296/1879 doğumlu, 1319/1901'de Yenikapı'da ikrâr vermiş, 1322/1904 senesinde hücreye çıktı. Okur, yazar.

¹¹⁵³ Ârif Dede, kendi yerine vekalet eden Hâlid Dede'nin vefatından sonra asaleten Üsküdâr Mevlevîhânesi şeyhliğine atanmışsa da , tahsil ve terbiyesinin noksanlığı ve mübtelâ-yı sû-i akrân olması sebebiyle, 1326/1908 senesinde Abdülhalîm Çelebi tarafından meşîhati kaldırılmıştır. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 235.

¹¹⁵⁴ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 230; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24. Tomar-ı Tekâyâ da ise, 1901 tarihine kadar bu dergahta vazife yapan şeyhlerin sayısı 10 olarak verilmektedir. Halbuki sadece XIX. asırda bu dergahta vazife yapan şeyhlerin sayısı ondur. Bk. M. E. Kılıç, a.g.m., s. 269.

¹¹⁵⁵ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 230; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24; İ. Hakkı Üsküdârî, a.g.e., s. 89; İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 212

¹¹⁵⁶ Bilgi için bk. *Sefîne-i Evliyâ*, I, 119.

¹¹⁵⁷ İ. Hakkı Üsküdârî, a.g.e., s. 89.

¹¹⁵⁸ Mevlevî çilesi 1001 gün olduğuna göre doğru tarih 1285/1868 olsa gerek.

3- Üsküdârlı derviş Hasan b. Osman Sıdkı. 1296/1879 doğumlu, 1313/1895'te Kahire Mevlevîhânesi'nde ikrâr vermiş, 1316/1898 tarihinde hücreye çıkmıştır. Arapça bilir.

4- Bursa'lı Aşçı Hafız Muhammed. 1287/1870 doğumlu 1320/1901 tarihinde Afyonkarahisar'da ikrâr vermiş, 1323/1904'te hücreye çıkmıştır. Okur yazar, hâfız-ı Kur'an ve âyinhandır.

5- Kemalî Aşçı Tahir b. Hüseyin. 1268/1852 doğumlu, 1295/1878 senesinde Kalekapısı(Galata)'nda ikrâr vermiş, 1313/1895 senesinde Eskişehir Mevlevîhânesi'nde ikmal-i hizmet yapıp hücreye çıkmıştır. Okuması yoktur.

6- Dersaâdette Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde Türbedâr Ârif Dede. 1278/1861 doğumlu.

7- Dersaâdtte Üsküdâr Mevlevîhânesi'nde Ferruh Dede b. Ahmed Kemaleddin Çelebi.¹¹⁵⁹ 1283/1866 doğumlu, 1299/1882 senesinde hücreye çıkmıştır.¹¹⁶⁰

Vekil Hâlid Dede'den sonra XX. yüzyılın hemen başlarında Üsküdâr Mevlevîhânesi meşihatine; Ârif Dede, daha sonra Galata Mevlevîhânesi şeyhi olan Ahmed Celeleddin Dede ve bu dergâhın son şeyhi olan Ahmed Remzi (Akyürek) Dede (ö.1944) sırasıyla şeyh tayin edilmişlerdir.¹¹⁶¹

2. Karaman Mevlevîhânesi

Mevlevî zaviyeleri içinde en mühimi, içinde Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hatun'un kabri bulunan, Karaman Mevlevîhânesidir.¹¹⁶²

Tarihi belgelerdeki adıyla Ali Şehne Mahallesi'nde bulunan, Mevlânâ Tekkesi, Mevlevî zaviyesi veya Mâder-i Mevlânâ ismiyle bilinen Mevlevîhânenin, en eski yapısı, Mü'mine Hatun'un türbesidir. Zamanla ziyaretgah halini alan bu türbenin etrafına, Kalemioğlu Ahî Mehmed Bey, 769/1367 yılında bir tekke inşa ettirmiş, daha sonra bu tekkeye Mevlevî olan Karamanoğlu Mirza Halil Bey ve oğlu Alaaddin Beylerin de 772/1370 yılındaki katkılarıyla Karaman Mevlevîhânesi teşekkül etmiştir.¹¹⁶³

Karamanoğulları döneminden XIX. asra kadar ilavelerle genişletilen Mevlevîhâne; yaklaşık beş yüz yılı bulan zaman içerisinde çeşitli defalar genişletme

¹¹⁵⁹ Terceme-i hâli için bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 233-234.

¹¹⁶⁰ KMMA, Zarf no: 68/43.

¹¹⁶¹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 237-247; *Zâkir Şükrü*, a.g.e., s. 24

¹¹⁶² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335.

¹¹⁶³ Tekkenin Ahi Mehmed Bey tarafından tertip ettirilen ilk vakfiyesi ve Halil Bey'in caminin kapısı üzerine koydurduğu kitabe için bk. İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul 1967, s. 233, 252; D. Ali Gülcan, *Karaman Mevlevîhânesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevîler*, Karaman 1975, s. 16-21; Hasan Özönder "Karaman (Lârendi) Mevlevîhânesi, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 147.

ve tamir faaliyetlerine tabi tutulmuştur. Bunlara dair başta vakfiyeler olmak üzere diğer tarihi belgelerle ilgili bir çok malumat mevcuttur.¹¹⁶⁴

XIX. asrın başlarında II. Mahmud döneminde tekkenin sahip olduğu müstemilatından semahâne, meydan odası, matbah, dokuz adet derviş hücre, harab olan türbenin kubbesi, kiler, odunluk, ahırlar, şeyh efendinin odası ve tekkeye bağlı bazı vakıf binaları, başmîmar Ali Rıza Efendi tarafından düzenlenen ve zamanın Mevlevîhâne şeyhi Ali Çelebi tarafından onaylanan bir keşifnâme neticesinde onarım geçirmiştir.¹¹⁶⁵

Bu keşifnâmeden, mevlevîhânenin sahip olduğu; semahâne, matbah, derviş hücreleri ve türbe kısımları ile XIX. asırda tipik bir Mevlevî zaviyesi görünümünde olduğu anlaşılmaktadır. 1233/1818 yılı Muharrem ayının 11. günü onaylanan bu onarım, aynı yılın Rebiülâhir ayında başlamış ve 1235/1820 yılı Cemâziyelevvel ayının sonlarında tamamlanmıştır. Yirmi altı aylık bir süre zarfında tamamlanan bu geniş çaplı tamiratta 10415 kuruş masraf edilmiş ve masraf defteri Sadarete takdim edilmiştir.¹¹⁶⁶

Konya Yusuf Ağa Kütüphânesinde muhafaza edilen mevlevîhânenin ilk dönem vakıf gelirlerine dair vakfiyeden¹¹⁶⁷ ve Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan XIX. asrın sonlarında tertip edilen vesikalardan anlaşıldığına göre; zengin vakıf gelirleri bulunan mevlevîhâne¹¹⁶⁸, XIX. asırdan itibaren diğer Mevlevî dergâhlarında da örneklerine rastlanan, vakıfların kötü yönetimi ve tekkedeki bir takım idarî aksaklıklar neticesinde, sosyal hayattaki etkinliğini kaybetmeye başlamıştır.¹¹⁶⁹

XIX. asrın başlarında yapılan tamiratlar neticesinde yenilenen tekke yapıları XIX. asrın ikinci yarısından itibaren gelir getiren vakıfların savsaklanması neticesinde, gelirleri azalmış ve bütün müstemilatıyla yeniden tamire ihtiyaç duyar hale gelmiştir.¹¹⁷⁰

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan belgelerden dergâhın ufak tamiratlarla ayakta kalarak, XIX. asrı tamamladığı anlaşılmaktadır. 1327/1909 tarihinde tertip edilen bir keşif defteri ise, dergâhın XIX. asrın başlarında olduğu gibi mevcut binalarının tamire tabi tutulduğuna dair, teferruatlı bir tarifi ve harcanacak miktarları içermektedir.¹¹⁷¹ Fakat tertip edilen bu keşif defterinin uygulamaya konup dergâhın tamir edilip edilmediğine dair henüz bir bilgiye ulaşamadık. 1327/1909 tarihli zamanın postnişini Muhammed Veled Çelebi'nin Konya'ya yazdığı yapılan

¹¹⁶⁴ Mevlevîhâneye yapılan ilave ve tamirat için bk. *KMMA*, Dosya No: 98/19; İ.H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 235-238, 252-255; D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 24-31.

¹¹⁶⁵ D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 24-29.

¹¹⁶⁶ D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 29.

¹¹⁶⁷ *Konya Yusuf Ağa Kütüphânesi*, Kayıt No: 10389; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 150.

¹¹⁶⁸ *KMMA*, Dosya No: 68/1, 68/19; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 151.

¹¹⁶⁹ H. Özönder, *a.g.m.*, s. 150.

¹¹⁷⁰ D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 31.

¹¹⁷¹ *KMMA*, Dosya No: 68/4.

keşfin bir türlü uygulamaya geçirilemediği şikayetini içeren yazıya¹¹⁷² ve D. Ali Gülcan'ın dergâh yapılarının XX. asrın ilk çeyreğindeki durumu ile ilgili naklettiği bilgilere bakılırsa bu tamirat gerçekleşmemiştir.¹¹⁷³

Karaman Mevlevîhânesinde kuruluşundan XIX. asra kadar ve XIX. asırdan da tekkelerin kapatılma tarihi olan 1925 senesine kadar, postnişinlik makamında bulunan şeyhlerle ilgili elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber biz, dergâhta medfun bulunan zevattan, diğer bazı kaynaklardan ve Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki belgelerden hareketle bu dergâhta vazife yapan şeyhlerle ilgili bir sıralama ortaya koymaya çalıştık. Buna göre Mevlânâ soyundan gelen ve dergâhta vazife yapan şeyhlerin isimleri sırayla şöyledir:

- 1- Şeyh Ebu Bekir Çelebi
- 2- Şeyh Ali Çelebi
- 3- Şeyh Ahmed Çelebi
- 4- Şeyh Celaleddin Çelebi
- 5- Şeyh Hasan Çelebi (ö. 1048/1638)¹¹⁷⁴
- 6- Şeyh Bahaeddin Çelebi
- 7- Şeyh Ali Çelebi¹¹⁷⁵
- 8- Şeyh Mehmed Çelebi¹¹⁷⁶
- 9- Şeyh Mustafa Çelebi
- 10- Mehmed Alaaddin Çelebi
- 11- Ali Rıza Çelebi¹¹⁷⁷

¹¹⁷² *KMMA*, Dosya no: 98/21.

¹¹⁷³ 1330/1912 tarihli salnamede dergâhın ahvali şöyle tasvir ediliyor: "Zaviyenin sekiz kadar derviş hücreleri ile bir şeyh dairesi vardır. Avlusunun ortasında havuzlu güzel bir bahçe olup, çoğu kimse bu bahçede vakit geçirir. Hala şeyhi Bekir efendi adında muhterem bir zattır. Zaviyenin avlusuna bakan yan kubbelerin saçakları müheddem olmuş, asıl kubbenin kurşunları çürümüş, tamire şiddetle muhtaç ise de maalesef evkâfi merbut olmadığından bakılmıyor. (ayrıca Salnameye konan bir resim de dergâhın harab vaziyetini göstermektedir)" 1330/1912 *Konya Salnamesi*, s. 614. Ayrıca "XX. asrın ilk çeyreğinde, mevlevîhâne eski yaşantısını tamamen kaybetmiş, matbah yok olmuş, gerektiğinde şeyh efendinin dairesinde bulunan matbahta yemekler pişirilmiştir." Bk. D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 30-31. Yine bu yıllarda, dergâhta mutrib heyeti teşkil edilemediği için mukabele yapılamamış, dergâh camiinde ezan okuyacak müezzin görevinden azledildiği ve yerine maddi sıkıntılar sebebiyle müezzin tayin edilemediği için cami bir aya yakın tatil edilmiş, ezan okunamamış, beş vakit namaz ifa edilememiştir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 68/22.

¹¹⁷⁴ Celaleddin Çelebi'nin büyük oğlu ve dergâh şeyhi olan Hasan Çelebi 1048/1638 yılında vefat etmiş ve dergâha defnolunmuştur. Bk. Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 168.

¹¹⁷⁵ Şeyh Ali Çelebi 1221/1806 yılında görevde gözükmektedir. *BOA*, CT, 12552, (21 R 1221/1806)

¹¹⁷⁶ Şeyh Mehmed Çelebi 1232/1816 senesindeki tamir keşfini onaylamıştır. Bu da Çelebi'nin bu tarihte görevde olduğunu göstermektedir. Bk. D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 24-29.

¹¹⁷⁷ 1300/1883-1313/1895 tarihleri arasında yayınlanan Konya salnamelerinde, dergâhta

12- Şeyh Muhammed Veled Çelebi¹¹⁷⁸

13- Muhammed Sa'deddin Çelebi¹¹⁷⁹

Karaman Mevlevîhânesi Mevlevî tarîkatının bir çok ünlü simalarının yetişmesinde de önemli rol oynamıştır. Mevlevîliğin Selanik'te hayat bulmasında önemli rolü olan Abdülkerim Dede, Mevlevîliği Şam'a götüren Kartal Dede, Bağdat ve Bursa Mevlevîhânelerinde önemli görevler ifâ eden Ahmed Cunûnî Dede ve yeğeni Bursa Mevlevîhânesi şeyhlerinden Salih Zihnî Dede, Hekim Derviş Sipâhi, Neyzenbaşı Gülüm Dede ve bestekar Emir Dede bu dergâhta yetişmiştir.¹¹⁸⁰

3. Sivas Mevlevîhânesi

Anadolu'da ilk tesis edilen mevlevîhânelerden biri kabul edilen Sivas Mevlevîhânesi¹¹⁸¹, 1911 yılında dergâhın postnişini olan Mehmed Reşid Çelebi'nin dergâh tarihçesi ile ilgili verdiği bilgilere göre; Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi tarafından kurulmuş, daha sonra Köprülü Mehmed Paşa (ö.1072/1661) bu dergâh(inşa etmiş) yenilemiş¹¹⁸², Zaralı Recep Paşa (ö. 1218/1803)¹¹⁸³ ise dergâha bir köşk ilave etmiş ve yapıyı yenilemiş ve bazı vakıflar tahsis etmiştir.¹¹⁸⁴

Mevlevîhânenin tesis edildiği Ulu Arif Çelebi döneminden XIX. asra gelinceye kadar ki tarihi seyri ile ilgili bilgiler de yeterli değildir. Her ne kadar Ulu Arif Çelebi döneminden itibaren dergâhla ilgili bilgi mevcut değilse ve Nejat Göyünç, dergâhın

postnişin olarak Ali Rıza Çelebi'nin ismi geçmektedir. Bk. 1300/1883 *Konya Salnâmesi*, s. 206; 1316/1895 *Konya Salnâmesi*, s. 314.

¹¹⁷⁸ XIX. asrın sonlarında 1316/1898 yılında posta tayin olan Veled Çelebi, 1288/1871 doğumludur. bk. *KMMA*, Dosya No: 98/24; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 822.

¹¹⁷⁹ Karaman Mevlevîhânesinin son postnişini olan Sa'deddin Çelebi 1338/1916 yılında bu makama gelmiş, tekkelerin kapanmasından sonra Ankara'ya gitmiş ve burada vefat etmiştir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 98/24; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 35; D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 34.

¹¹⁸⁰ D. A. Gülcan, *a.g.e.*, s. 74-100; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 151.

¹¹⁸¹ Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevîhânesi", s. 83; Ömer Demirel, "Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Tesbitler" *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Konya 1996, s. 217. Biz Sivas Mevlevîhânesi'nin XIX. asırdaki durumundan bahsederken daha çok bu iki makaleden faydalandık.

¹¹⁸² *KMMA*'nde bulunan bazı belgelerde, II. Selim'in eşi, III. Murad'ın annesi Nur-Bânû Sultan tarafından Mevlevîhâne fukarasına, Üsküdar'daki Valide Atik evkafından taamiye tayin edilmesi, Sivas Mevlevîhânesinin XVI. Asrın ikinci yarısında faal olduğuna işaretir. Nitekim bu husustan yola çıkan Nejat Göyünç dergâhın Köprülü Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilmediğini, inşa mahiyetinde tamir ettirdiğini belirtmektedir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 51/40, 65/4; N. Göyünç, *a.g. m.*, s. 84.

¹¹⁸³ Zarazâde Recep Paşa, III. Selim'in hükümdarlığının ilk senelerinde yedi-sekiz sene kadar Sivas valiliği görevinde bulunmuş, 1213/1798'de azledilmiştir. *Sicill-i Osmani*, II, 374. Ömer Demirel ise; Sivas Vakıfları ve Mevlevîhânesi hakkında bilgi veren 1835-1836 yılı vakıf Muhasebe Defteri'ni dayanarak, dergâha köşk ilave eden kişinin Silahdar Mehmed Paşa olduğunu belirtmektedir. Bk. Ö. Demirel, *a.g.m.*, s. 218.

¹¹⁸⁴ *KMMA*, Dosya No: 65/4. *Menakıbû'l-Arifin*'de Ulu Arif Çelebi'nin Sivas'a gelişi ile ilgili geniş bilgi bulunurken, burada bir dergâh tesis ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bk. Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 259-269.

XVI. asrın ikinci yarısından itibaren varlığını tespit etmişse de, Ö. Demirel, 1454-1455 tarihli tapu kayıtlarına, Sivas'daki diğer tekkelerle ilgili zengin bilgi veren 1576 tarihli Evkaf-ı Rûm'a, şehir hakkında bilgi veren XVII. asrın kaynaklarından Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne ve diğer vakıf kaynaklarına dayanarak, dergâhın tekrar faaliyete geçme tarihini XVII. asrın sonları ile XVIII. asrın başları olarak işaret etmektedir.¹¹⁸⁵

Sivas Mevlevîhânesi ile ilgili yapılan gerek bu çalışmalarda, gerekse Mevlânâ Müzesi Arşivinde bulunan belgelerde, XIX. asra gelinceye kadar ki dönem içerisinde, dergâhta vazife yapan postnişinler hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Dergâhın XIX. asırdaki şeyhleriyle ilgili bilgi ise; yine 1911 yılında postnişinlik makamında bulunan Mehmed Reşid Çelebi tarafından Konya'ya gönderilen bir belgede mevcuttur. Bu belgeye göre dergâha XIX. asırda postnişin olan şeyhler ve meşihat süreleri şöyledir:

- 1- Şeyh Mustafa Dede (1223/1808-1232/1817)
- 2- Oğlu Şeyh Mehmed Dede (1232/1817-1241/1825)¹¹⁸⁶
- 3- Trabzonlu Mehmed Niyazi Dede (1241/1825-1251/1835)
- 4- Ürgüplü İbrahim Dede (1251/1835-1259/1843)
- 5- Kütahyalı Şeyh Ali Dede (1259/1843-1269/1850)
- 6- Sivaslı Şeyh Bahşi Dede (1266/1850-1269/1852)
- 7- Zileli Yağşi Dede (1269/1852-1273/1856)
- 8- Konyalı Şeyh Mehmed Bahaddin Çelebi (1273/1856-1302/1885)¹¹⁸⁷

Mehmed Bahaddin Çelebi'yi takiben 1302/1885¹¹⁸⁸ yılında oğlu Mehmed Reşid Çelebi Sivas Mevlevîhânesi postuna tayin olmuştur. Yine bu belgede, Zile'li Yağşi Dede'nin Mevlevîhâneye bir künk su getirttiği ve birde havuz yaptırdığı ifade edilmektedir. Konya'lı Mehmed Bahaddin Çelebi de Recep Paşa'nın inşa ettirdiği köşkün bitişiğine, alt katında üç hücre, üst katında ise üç oda bulunan bir bina inşa ettirmiştir.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁵ Bk. N. Göytünç, a.g.m., s. 84; Ö. Demirel, a.g.m., s. 218.

¹¹⁸⁶ Ö. Demirel, Sivas Şer'iyye Sicillerine dayanarak Mehmed Dede ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Seyyid Mehmed Dede 1817 yılında Hac yolunda vefat etmiş, geride Mevlûde ve Züleyha isminde iki zevce, kendisinden sonra Mevlevîhâneye şeyh olan oğlu Mehmed Niyazi, Hatice ve Şerife isminde iki kızı ve nihayet bir de cariye bırakmıştır. Varlık sahibi, herkes tarafından sevilen ve güvenilen bir zattır." Bk. Ö. Demirel, a.g.m., s. 221-222.

¹¹⁸⁷ 1300/1883-1304/1886 yılları Konya Salnamesinde de Mehmed Bahatüddin Çelebi postnişin olarak görülmektedir. Bk. 1300/1883 Konya Salnamesi, s. 210; 1304/1886 Konya Salnamesi, s. 233.

¹¹⁸⁸ Bu tarihten itibaren Sivas mevlevihânesi şeyhi olan Reşid Çelebi 1920'li yıllara kadar bu vazifesini sürdürmüş, tekkeler kapandığında ise dergâh şeyhi Hüsameddin Dede'dir. Bk. 1313/1895 Konya Salnamesi, s. 312; Veled Çelebi, a.g.e., s. 824; A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 37.

¹¹⁸⁹ KMMA, Dosya No: 65/4.

Ö. Demirel'in tesbitlerine göre Mevlevîhânenin, XIX. asır öncesinde köklü vakıf gelirleri bulunmamaktadır. Nitekim, 1182/1768 tarihli bir meşihat tecdîd arzında, Mevlevîhânenin hiçbir gelirin olmadığı, buna rağmen dervişlerin buna sabrettikleri belirtilmiştir. Aynı şekilde 1218-1219/1803-1804 tarihli bir berat kaydında da benzer ifadeler yer verilmiştir. Bu tarihlerde tekkede postnişin olan Seyyid Mehmed Dede'nin Meclis-i Şer' den Mevlevîhâneye yardım talebinde bulunması üzerine, bu durumu gidermek için 1220/1804 yılında Sivas Balık Mukataası'ndan 200 kuruş tahsis edilerek Mevlevîhâneye ve içinde yaşayan dervişlere yardım edilmeye çalışılmıştır. Bunu II. Mahmud döneminde, 1251-1252/1835-1836 yıllarında Tokat Mukataasından da 73,5 kuruş ve Sivas Emvâl-i maliyesinden tahsis 288 kuruşun tahsisi izlemiştir.¹¹⁹⁰

Mevlânâ Müzesi Arşivinde bulunan bir ferman süretinde ise XVI. Asırda dergâhın vakıfları arasında bulunan ve muhtemelen zamanla kesintiye uğrayan Üsküdar Valide Atik evkafından 140 kuruşun tahsis edildiği belirtilmektedir.¹¹⁹¹

Sivas Mevlevîhânesi için tedarik edilen bu vakıf gelirleri neticesinde dergâhın yıllık geliri Ö. Demirel'in tespit ettiği diğer bazı arazi gelirleriyle birlikte 1835-1836 yıllarında 6440 kuruşa¹¹⁹², 1911 yılında tertip edilen masraf cetvelin de ise bu rakamın 35163 kuruşa yükseldiği belirtilmektedir.¹¹⁹³

XIX. asırda bir çok mevlihâne önceden sahip olduğu vakıf gelirlerini kötü yönetimler ve dergâh içi çekişmeler sebebiyle yavaş yavaş yitirirken Sivas Mevlevîhânesi'nin gelirlerinin artıyor olması dikkat çekici bir husustur.

1329/1911 yılında elde edilen bu gelirlerin nerelere harcandığı da ayrıntılarıyla bu belgede belirtilmektedir ki, buna göre aynı yıl dergâhın yıllık masrafının yekünü 29238 kuruştur. Bu masrafların 17460 kuruş gibi büyük bir kısmını yiyecek giderleri teşkil etmekte, geriye kalan gelirlerin ise 2675 kuruşu, dervişlere elbise, ayakkabı, sikke, arakiye yaptırılması, 3475 kuruşu odun, kömür, çıra, gazyağı, mum bedeli gibi masraflara, 1000 kuruşluk kısmı da tamirat, dergâhın vergisi, mevlüt masrafı ve dergâh hademelerinin masraflarına sarf edilmiştir.¹¹⁹⁴

Elimizdeki 1911 senesi masraf listesinden anlaşıldığına göre dergâh müntesipleri ve görevlileri olarak 47 kişinin adları ve aldıkları maaşlar tek tek sayılmaktadır. Çoğunun derviş diye isimleriyle birlikte kaydedildiği listede 45 kuruşluk maaşları belirtilmiş, dervişlerle beraber dergâh görevlilerinden ayinhan derviş Sabri, Mesnevihan Mustafa Efendi, Meydan dedesi Derviş Muhammed, Hoca Nuri Efendi, naathan Derviş Muhammed, dört neyzenin isimleri ve aldıkları maaşlar yazılmıştır.¹¹⁹⁵

¹¹⁹⁰ Ö. Demirel, a.g.m., s. 218-219; N. Göyünç, a.g.m., s. 85.

¹¹⁹¹ *KMMA*, Dosya no: 50/41.

¹¹⁹² Ö. Demirel, a.g.m., s. 219

¹¹⁹³ *KMMA*, Dosya no: 51/39.

¹¹⁹⁴ *KMMA*, Dosya No: 51/36.

¹¹⁹⁵ *KMMA*, Dosya No: 51/39.

Temmuz 1917 yılında Sivas Mevlevîhânesi'nin harab durumdu bulunduğu, kapı ve duvarlarının yıkılmaya yüz tuttuğundan, tamiri için vilayetçe 1500 liralık bir keşf bedeli tespit edilmiş¹¹⁹⁶ N. Göyünç'ün de belirttiği gibi, bu tamir gerçekleştirilememiş ve şehrin kuzeyindeki en dış mahallelerinden olan Kösedere-i Zımmî mahallesinde bulunan Mevlevîhâne¹¹⁹⁷, Ö. Demirel'in tesbitlerine göre de yok olan Mevlevîhâne¹¹⁹⁸ muhtemelen bu tarihten sonra Sivas'ta bulunan bir başka yere Ali Baba Zaviyesi¹¹⁹⁹ ne taşınmış ve tekkeler kapatılıncaya kadar burası Kadîrî-Mevlevî dergâhı olarak görev yapmıştır. Bu durumu dergâh haziresinde bulunan bazı Mevlevî kabirleri de teyid etmektedir.¹²⁰⁰

4. Samsun Mevlevîhânesi

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan 1327/1909 tarihli ve Samsun Mevlevîhânesi Şeyhi Hasib Dede imzalı bir belgeye göre; XIX. asrın ikinci yarısında inşa edildiği anlaşılan Samsun Mevlevîhânesi¹²⁰¹, Samsun'un merkezinde Sa'dî Bey Mahallesi'nde¹²⁰² çarşı ortasında ve Hükümet dairesi civarındadır.¹²⁰³

Mevlevîhâne Sultan Abdülaziz zamanında, 1279/1862 senesinde, Antalyalı Hasan Dede tarafından musalla arsası¹²⁰⁴ üzerine inşa edilmiştir.¹²⁰⁵ Sultan Abdülaziz'in irade-i aliyyesi ile inşa edilen bu ilk dergâh, bir semahâne ve üç derviş hücrelerinden ibarettir. Dergâhın ilk banisi olan Hasan Dede, semahânenin inşasını tamamladığı halde derviş hücrelerini bitirmeden 1281/1864 senesinde vefat etmiş,¹²⁰⁶ dergâhın inşası eksik kalan hücreleri A'yan'dan Bursalı Rıza Bey'in yardımlarıyla tamamlanmış¹²⁰⁷ ve meşihat makamına aynı yıl Hasan Dede'nin

¹¹⁹⁶ *KMMA*, Dosya No: 50/

¹¹⁹⁷ M. Erdoğan, a.g.m., s. 20.

¹¹⁹⁸ Ö. Demirel, a.g.m., s. 217.

¹¹⁹⁹ Bu zaviye ile ilgili Saim Savaş bir doktora çalışması yapmış ve bu çalışma yayınlanmıştır. Geniş bilgi için bakınız. Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 1992.

¹²⁰⁰ N. Göyünç, a.g. m., s. 85. Ayrıca bu zaviye ile ilgili fotoğraflar için bk. N. Göyünç, a.g.m., s. 88-92.

¹²⁰¹ *KMMA*, Dosya No: 87/11, 87/35,38.

¹²⁰² *KMMA*, Dosya No: 87/35, 87/16

¹²⁰³ *KMMA*, Dosya No: 87/5, 87/16

¹²⁰⁴ Bu arsa mescid yapılmak üzere terkedilmiş, buraya Mevlevîhânenin yapılmasının uygun olup olmadığına dair İstanbul'dan yazılan bir emir ile Samsun'dan bilgi istenmiş ve daha sonra mevlevîhânenin inşasına izin verilmiştir. Bk. *BOA*, SE. MK. MVK. KISIM IV 3084/146/91, (26 Za 1278/1861)

¹²⁰⁵ *KMMA*, Dosya No: 87/11, 87/35.

¹²⁰⁶ *KMMA*, Dosya No: 87/35

¹²⁰⁷ 1328/19010 tarihli bir başka belgede ise Evkaf-ı Hümayûn Hukuk Müşavirliği mimarlarından Hikmet Efendi, dergâhın babası Anadolu müfettişlerinden İzzet Efendi tarafından bina edildiğini ve taamiyesinin de bir karye i'şarından karşılandığını bu durumun otuz seneden beri aylık sekiz yüz kuruş olarak devam ettiğini bildirmektedir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 87/38.

biraderi Hafız Ali Dede tayin edilmiştir. Üç yıl meşihat makamında bulunan Hafız Ali Dede 1284/1867 yılında vefat etmiştir.¹²⁰⁸

Hafız Ali Dede'nin vefatıyla yerine aynı senenin Rebiülâhir ayında, oğlu Cemâleddîn Dede tayin edilmiş¹²⁰⁹, dergâhı hüsn-ü idaresi ile ahalinin teveccühünü kazanan ve bir çok muhibbin Mevlevîliğe intisabını temin eden Cemâleddîn Dede, eşi Züleyha Hanım'dan aldığı borçla, mevcut hücrelerin üzerine üç odalı bir selamlık dairesi inşa ettirmiştir. Bununla da kalmayan Cemâleddîn Dede, kayın pederinden miras yoluyla intikal eden araziye Ziraat Bankası'na, İstanbul Aksaray'daki dairesini de Suyolu Vakfı'na rehin bırakarak, elde ettiği paralarla, dergâhı tamir ettirmiş, buna ilave olarak, dergâh müştemilatına bir de harem dairesi ekletmiştir.¹²¹⁰

Yirmi yedi sene Samsun Mevlevîhânesi postnişini olarak görev yapan Cemâleddîn Dede, 1311/1893 senesinde vefat edince, yerine yedi yaşında bulunan oğlu Ali Enver Efendi geçmiş, fakat yaşı küçük olduğu için kendisine, Gelibolu çilekeşlerinden Laz Mehmed Dede vekil tayin edilmiştir. Laz Mehmed Dede'nin on bir yıl süren vekilliği 1321/1903 senesinde sona ermiş ve Ali Enver Dede, 20 Zilkade 1321/1903 tarihinde Samsun Mevlevîhânesi postuna asâleten tayin olunmuştur.¹²¹¹

Aynı yıl çıkan bir yangında dergâhın bütün müştemilatı ahşap yapı olduğu için, dergâhın hücreleri yanmış, dergâhın hiç bir geliri de olmadığı için, Ali Enver Dede'nin annesi Züleyha Hanım, dergâhı kendi varidatıyla tekrar yaptırmak istemiştir. Bunun için, Samsun Hançerli Mahallesi'nde bulunan ve babasından miras kalan evi Rıfat Bey isminde bir zata rehin bırakarak, aldığı yüz yirmi lira, aynı evin bitişiğindeki arsayı satarak elde ettiği otuz lira ve dergâhın yandığı esnada harab olan eşyanın sigortalı olması hasebiyle sigortadan aldığı paraya ve sattığı kendi eşya ve mücevherlerinin bedeli olan aldığı 200 lirayı da ekleyerek toplam 350 lira ile, dergâh arsası üzerine hücreler mahalline sekiz adet dükkan, dergâhın bitişiğindeki arsaya da altı iki mağaza üstü dört odalı bir bina inşa ettirmiştir.¹²¹²

Bu son ifadelerden anlaşılıyor ki, Züleyha Hanım yanarak yok olan dergâhın hücreleri yerine ailesi için bir ev ve geçimini temin için de dükkan ve mağazalar yaptırmıştır. Ev dışındaki yerleri de kiraya vermiştir. Bu esnada oğlu Ali Enver Dede'nin meşihati devam etmekte fakat dergâh müştemilatından geri kalan semahâne geçirdiği yangın sebebiyle terkedilmiş harab durumdadır.¹²¹³

¹²⁰⁸ *KMMA*, Dosya No: 87/11. Diğer bir belgede Hafız Ali Dede'nin yirmi sene dergâhta şeyh olduğu ve dergâhın eksik hücrelerini tamamladığı belirtilmektedir. Bu belge Samsun Müftüsü ve eşraftan yirmi kişinin mührü ile İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Abdülbaki Dede'ye gönderilen mazbatadan Abdülbâkî Dede'nin hülâsa ile Konya'ya gönderdiği belgedir. Belgenin sonunda Abdülbâkî Dede'nin imzası vardır. Bk. *KMMA*, Dosya No: 87/35.

¹²⁰⁹ *KMMA*, Dosya No: 87/11, 87/35

¹²¹⁰ *KMMA*, Dosya No: 87/35

¹²¹¹ *KMMA*, Dosya No: 87/11, 87/35. Ali Enver Dede'nin tayinine dair meşihatname için bk. *KMMA*, Dosya No: 50/20.

¹²¹² *KMMA*, Dosya No: 87/35.

¹²¹³ *KMMA*, Dosya No: 87/5.

1327/1909 senesinde Ali Enver Dede Konya'da Çelebilik makamında bulunan Veled Çelebi tarafından Mevlevîhâneyi harab ve muattal bıraktığı ve “mugâyri-i şer'i şerif ve tarikat-ı aliyye ahvalinden dolayı” görevinden alınmış, görevinden alındıktan iki ay sonra vefat etmiş, yerine 20 Rebiulahir 1327/1909¹²¹⁴ tarihinde Hüseyin Hasib Dede tayin edilmiştir.¹²¹⁵

Bu tarihten itibaren göreve başlamak üzere Samsun'a giden Hasib Dede, eski şeyh Ali Enver Dede'nin annesi Züleyha Hanım'ın karşı koymasıyla karşılaşmıştır.¹²¹⁶ Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde eski şeyh ailesi ile yeni şeyh Hasib Dede arasında geçen dergâhın devir teslimi ve tevliyetine dair meselelerle ilgili onlarca yazışma mevcuttur.¹²¹⁷

Hasib Dede vakıf ve hükümet yetkililerinin marifetiyle eski şeyh Ali Enver Efendi'nin ailesini dergâhtan uzaklaştırmış¹²¹⁸, dergâhı –ki sadece semahânenen ibarettir- teslim almış¹²¹⁹ dergâhı tamir ettirmiş,¹²²⁰ içini iki adet kilim, Kurban Bayramından faydalanılarak tedarik edilen on bir adet koyun postu, on adet ceylan derisi, iki fener ile tefriş etmiş¹²²¹, Samsun'da Mevlevîliği tekrar faaliyete geçirmiştir. Bunlara ilaveten dergâhın geçmişte var olan gelirlerini tespit etmiş kendi zamanında dergâhın gelirlerini ve nereye harcandığını bildiren belgeleri de Konya'ya göndermiştir.¹²²²

Bu faaliyetler çerçevesinde fakat aralarındaki çekişme o noktalara ulaşmış ki, dergâh yapılarını kendi parasıyla yaptırdığını bu sebeple dergâh şeyhliğine küçük oğlu Yusuf Efendi'nin tayini gerektiğini iddia eden Züleyha Hanım, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Abdülbâkî Dede'den, Kasımpaşa Şeyhi Ali Dede'ye, aynı tarihlerde Ali Enver Dede gibi meşihatinden alınarak müebbeden Kemah'a sürülen Kemahî İbrahim Hakkı Dede'ye ve Konya'daki Çelebi Efendi'ye kadar bir

¹²¹⁴ Hasib Dede, bu belgede tayin tarihini 1329/1911 senesi olarak gösterse de diğer belgelerde Samsun Mevlevîhânesi şeyhi olarak verdiği tarihler 1327/1909 senesidir. Bu da 1329 senesinin sehven yazıldığını ortaya koymaktadır. *KMMA*, Dosya No: 87/11, 87/16, 87/12.

¹²¹⁵ *KMMA*, Dosya No: 87/11, 87/16.

¹²¹⁶ *KMMA*, Dosya No: 87/21

¹²¹⁷ Bu belgelerle ilgili bk. *KMMA*, Dosya No: 87/1-69, 50/11-27.

¹²¹⁸ *KMMA*, Dosya No: 87/19, 87/15

¹²¹⁹ Hasib Dede, dergâhı teslim aldığı 7 Temmuz 1327/1909 tarihinde dergâhta bulunan ve teslim aldığı demir baş eşyayı havi bir belgeyi de Konya'ya göndermiştir. Hasib Dede, bu demirbaşları Fener, çıra, levhalar, ayin-i şerif kitabı gibi tek tek saymaktadır. *KMMA*, Dosya No: 87/15.

¹²²⁰ *KMMA*, Dosya No: 87/4, 86/1-46.

¹²²¹ Koyun postları ve ceylan derileri, Bekir Paşa Muhasebecisi Nazif Bey, Tahrirat Müdürü Hüsnü Bey tarafından dergâha gönderilmiştir. *KMMA*, Dosya No: 51/15.

¹²²² Buna göre 1282-1287/1865-18870 seneleri arasında, aylık dergâhın köy a'şarından toplam geliri 1524 kuruştur. *KMMA*, Dosya No: 51/19. 1327/1909 senesi gelirleri de; aylık 1524 kuruşluk evkaf sandığından alınan bele-i a'şar, 1219 kuruş bedel-i tevliyet ve 801 kuruş dükkan icarlarıdır. *KMMA*, Dosya No: 51/20-24. Bu hususla ilgili ayrıca bk. Nejat Göyünç “Das Mevlevîhâne in Samsun”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: XIV, s. 77-90.

çok kimselere mektupla veya bizzat müracaat ederek, dergâhı geri almaya teşebbüs etmiş fakat buna muvaffak olamamıştır.¹²²³

İki yıla yakın Samsun Mevlevîhânesinde postnişin olan Hasib Dede, kendi yerine Mahir Efendizâde Halid Efendiyi posta vekil bırakarak, tayin edildiği Çankırı Mevlevîhânesine gitmiştir.¹²²⁴ Bu arada 1330/1912 tarihli bir belgede dergâh postnişini olarak Emin Dede gözükmektedir.¹²²⁵ 1331/1913 tarihli bir belgede de Erzincan şeyhi Yusuf Dede'nin Samsun Mevlevîhânesine tayin edildiği hususunun kendilerine ulaştığı ve geldiklerinde her türlü yardımın kendilerine yapılacağına dair Canik Mutasarrıflığı tarafından Konya'ya yazılan bir belgede belirtilmektedir.¹²²⁶

Veled Çelebi, Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi olduğu dönemde Samsun postnişini olarak Nuri Dede'nin ismini verirken, Şahabettin Uzluk dergâhın son şeyhi olarak Mehmed Emin Dede'yi göstermekte, A. Süheyl Ünver de Mevlevî taburunda adı geçen Emin Dede'nin ismini zikretmekte ve son şeyhinin kim olduğunun bilinmediğini belirtmektedir.¹²²⁷

5. Amasya Mevlevîhânesi

Mevlevîlik tarihi içerisinde ilk dönem Mevlevîhânelerinden biri olarak kabul edilen Amasya Mevlevîhânesi Eflâkî'nin bildirdiğine göre Çelebi Hüsameddin'in halifelerinden Mevlânâ Alaeddin Amasyavî tarafından kurulmuştur.¹²²⁸

Amasya Tarihi müellifi Abdizâde Hüseyin Hüsameddin'e göre; "Pervane Alaeddin Mevlevîhânesi" diye de bilinen Amasya Mevlevîhânesi, 1071/1661 tarihinde kaybolan vakfiyesine göre; 714/1314 tarihinde Alaeddin Ali Pervane Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Mevlevîlerin Amasya'da varlıkları da dergâhın inşasından öncedir. Hüseyin Hüsameddin'in eski vesikalara dayanarak kaydettiğine göre; 675/1276'da Velîyüddin Ahmed Dede, 683/1284'de Alaeddin Ali Dede, 699/1300'de Celâleddin Mehmed Dede Amasya'da Mevlevî şeyhi olarak bulunmuşlar, Pervane Alaeddin Bey'in mevlevîhâneyi yaptırdığı sırada ise Yusuf Dede Mevlevî şehididir. Daha sonraki zamanlarda ise sırasıyla; Zileli Cemâleddin

¹²²³ *KMMA*, Dosya No: 87/12, 87/19, 87/22, 87/37, 87/40, 87/47.

¹²²⁴ *KMMA*, Dosya No: 87/58, 87/67.

¹²²⁵ *KMMA*, Dosya No: 87/28.

¹²²⁶ *KMMA*, Dosya No: 87/49. Bir başka belgede de, merhum şeyhin biraderi Yusuf Efendinin layıkıyla yetişinceye kadar yerine vekaleten sernayî Emin Dede'nin tayini düşünüldüğü belirtilmektedir. Bu hususta Kastamonu şeyhi A.Remzi Dede'den görüş istenmiş ve 13 Eylül 1329/1911 tarihinde Konya'ya bir yazı yazan A. Remzi Dede, Samsun Mevlevîhânesi'ne tayin edilmesi düşünülen Emin Dede ile ilgili hüsn-ü niyetini Çelebi Efendi'ye bildirmiştir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 74/15.

¹²²⁷ Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37. Ayrıca 13 Eylül 1329/1911 tarihinde Konya'ya bir yazı yazan A. Remzi Dede, Samsun Mevlevîhânesi'ne tayin edilmesi düşünülen Emin Dede ile ilgili hüsn-ı niyetini Çelebi Efendi'ye bildirmiştir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 74/15.

¹²²⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, s. 264. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 333; M. Erdoğan, *a.g.m.*, s. 19.

Ahmed Dede ve Mehmed Cûf Dede meşihat makamında bulunmuşlardır. Mehmed Cûf Dede kendi köyüne bir Mevlevîhâne yaptırarak meşihatten ayrılması üzerine yerine Mecdüddîn Kûpeli Dede ve 840/1436 senesinde Müstencid Dede şeyh olmuştur.¹²²⁹

975/1567 yılında Ömer Çelebi dergâh şeyhi olarak gözükmektedir. Daha sonra İbrahim Çelebi dergâh şeyhi iken 1011/1602 senesinde zuhur eden eşkıya hadisesinde dergâh yanmış şeyhi de yok olmuştur. İbrahim Çelebi'nin oğlu durumu Sadrazam Bayram Paşa'ya arz etmiş, paşa da 1047/1637 senesinde dergâhı yeniden yaptırarak, vakıflarını da genişletmiştir.¹²³⁰

Dergâhın bu ikinci döneminden XIX. asra gelinceye kadar postnişinlik makamında bulunan şeyhleri sırasıyla şöyledir:

Mehmed Arif Dede, damadı Mahmud Dede, Abdülkadir Dede, Alaaddin Dede (ö.1112/1701), Bilal Efendi (ö. 1118/1706), Arif Dede oğlu Osman Sâkib Dede (1118/1706'da görevi bırakmış), Ebu Bekir Dede (ö.1131/1719), Salih Dede (ö. 1121/1738), Derviş Mehmed Dede (ö.1166/1753), Mesnevîhan İsmail Dede (ö. 1177/1763), Hacızâde Ahmed Dede (ö. 1190/1776), İsmail Dede oğlu Feyzullah Dede (1194/1780'de ayrılmış), Seyyid Hasan Dede (1204/1790'da ayrılmış), Ahmed Dede oğlu Feyzullah Dede (1208/1794'de ayrılmış), Ahmed Dede yiğeni Hüseyin Dede.

XIX. asra gelindiğinde dergâhın post makamında 1209/1795 tarihinde postnişinlikten ayrılan Hüseyin Dede'nin yerine şeyh olan Ahmed Dede'nin oğlu Seyyid Mehmed Kâmî Dede bulunmaktadır. Bu yıllarda Mehmed Cûf Dede tarafından kurulan Mevlevîhâne de bir mesnevîhan tarafından yürütülmeye başlanmıştır. 1227/1812 senesinde vefat eden Kâmî Dede'nin vefatı üzerine Hüseyin Dede oğlu Seyyid Mehmed Mevlevîhâneye şeyh, Kâmî Dede'nin oğlu Mehmed Sabit Dede de, Şeyh Cûf Tekkesi Mesnevîhanı olmuştur. Mehmed Sabit Dede'nin 1228/1813 senesinde vefatıyla, mesnevîhanlık ve şeyhlik Cûf Tekkesi mesnevîhanı Seyyid Mehmed'e geçmiştir. Seyyid Mehmed Efendi, on beş seneye yakın Amasya Mevlevîhânesi postnişini olarak vazife yapmış1244/1828 senesinde Konya'dan dönerken katledilmiştir. Yerine Sabit Dede'nin oğlu Seyyid Ahmed Salim Dede tayin edilmiştir. Salim Dede'den sonra postnişinlik Hüseyin Dede oğlu Seyyid Hasan Dede'ye geçmiş ve XIX. asrın sonuna, hatta tekkeler kapatılıncaya kadar Amasya Mevlevîhânesi meşihati bu ailenin elinde bulunmuştur. Hasan Dede'nin vefatıyla yerine oğlu Seyyid Ali Rıza Dede, daha sonra oğlu Seyyid Mehmed Sıdkî Dede, yerine oğlu Seyyid Ahmed Dede tayin edilmiştir.¹²³¹ Ahmed Dede'nin 1287/1870 tarihinde vefatıyla yerine 1285/1868 doğumlu henüz iki yaşında olan oğlu Seyyid Mehmed Cemaleddin vekaleten dergâh postuna tayin edilmiştir. Mehmed Celaledin

¹²²⁹ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Hikmet Matbaa-yı İslamiyesi, İstanbul 1300, I, 246-247.

¹²³⁰ Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, I, 247.

¹²³¹ Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, I, 249-250.

1299/1882 tarihine kadar vekaleten yürüttüğü dergâh şeyhliğine 1299/1882 tarihinde asaleten tayin edilmiş, 1306/1888 tarihlerinde de meşihatnâmesi yenilenmiştir.¹²³²

Mehmed Celâleddîn Dede, Amasya dergâhı ile ilgili Konya'ya yazdığı bir 1327/1911 tarihli bir yazıda şu ma'lûmatı vermektedir; *"Amasya Mevlevîhânesi âsitane olmayıp zaviye olduğu cihetle, sertabbah, müstahdem bulunmadığı ve dergâhın geçen 1311/1893 senesinde vukua gelen harîk-i kebîrde kâmilen muhterik olarak vâridât-ı cüz'îyesi ile tarz-ı atîkini muhafazaten ancak bir tevhidhâne, iki hücre, divanhâne ve ittisalinde medfûn meşâyih-ı sâlifinin türbeleri musakkafâtı inşa ettirilip, semahâne henüz yaptırılmadığı cihetle, zâbitân-ı sâire de olmadığı, yalnız Kasımpaşa Mevlevîhânesi çilekeşlerinden Tokatlı Hacı Veli Dede nâmında ve on dört seneden beri hücrenişîn, türbedarlıkla, dergâhın umurunu rü'yete me'mûr bir dede müstahdem ve şehri istihkâkının yüz yirmi kuruştan ibaret bulunduğu, mamefîh muhibbân, neyzen ve ayinhan mevcud olmadığı ma'rûzadır."*¹²³³

Mehmed Celâleddîn Dede yine Konya'ya yazdığı diğer bir yazıda da dergâhta kütüphâne bulunmadığını söylemiş ve dergâhta mevcut olan demirbaşları bildirmiştir.¹²³⁴ Bunlara ilaven dergâhın bağ, bahçe, dükkan gibi mevkûfatını içeren bir yazı ile, dergâh gelir ve gider sarfiyatının daha önceki seneler altı biner kuruş iken zahire fiyatlarının artması üzerine on beş biner kuruşa çıktığını söylemektedir.¹²³⁵

Tahirü'l-Mevlevî de, Amasya Mevlevîhânesi son şeyhi Cemâleddîn Dede ile ilgili şu anekdotu aktarmaktadır; *"Cemâleddîn Efendi, babasının vefatı üzerine çocuk kalmış, dergâhın umûr-ı idâresi kendisine tevarüs etmiş ise de, meşihatnâmesi verilmediğinden, hem vukua gelen Ermeni vak'asında yanan dergâhını tamire vesile bulmak, hem de meşihatnâmesini derdest etmek fikriyle 1313/1898 yılında İstanbul'a gelmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi semazenbaşlarından Halid Dede'den sema meşk etmiş, sadece destarı sarılan Cemâleddîn Efendi, daha sonra kendi tekkesine dönmüştür. Dergâhını tamir ettirdi mi bilmiyorum ama Cemal Efendi, yirmi-otuz arası yaşlarda, orta boylu, esmer zayıf yapılı bir zâttir. Yazı yazmayı bilmez, sadece biraz okuması vardır"*.¹²³⁶

Celâleddîn ve Sadreddîn isminde iki oğlu bulunan Mehmed Celâleddîn Dede¹²³⁷, tekkeler kapatılıncaya kadar Amasya Mevlevîhânesi'nde postnişin olarak görev yapmıştır.¹²³⁸

¹²³² *KMMA*, Dosya No: 55/25.

¹²³³ *KMMA*, Dosya No: 55/28.

¹²³⁴ *KMMA*, Dosya No: 55/24. Amasya Mevlevîhânesi'nde 1327/1911 senesinde bulunan demirbaş eşyalar şunlardır: "iki adet Tevhidhânedeki mefruş kilim, bir halı seccade, on beş adet yastık, sandalye ve perde, iki adet hücrelerde mefruş kilim, bir adet yan halısı, on adet hücrelerde mefruş yastık ve perde, yedi adet kanepe, koltuk, sandalye, bir adet kebir ibrik, bir adet takımıyla beraber soba, iki adet sac mangal, bir adet türbede mefruş kilim, iki adet pirinçten ma'mûl şamdan, kahve fincan takımı" *KMMA*, Dosya No: 55/24.

¹²³⁵ *KMMA*, Dosya No: 55/26.

¹²³⁶ Tahirü'l-Mevlevî, *Çilehâne Mektupları*, s. 143.

¹²³⁷ *KMMA*, Dosya No: 55/27; 1300/1883 *Konya Salnamesi*, s. 208; 1313/1898 *Konya*

Evliya Çelebi'nin ziyaret edip, Amasya'daki tekkeler içinde en güzeli olarak tavsif ettiği dergâh¹²³⁹, tekkeler kapatıldıktan sonra harabeye dönmüş ve geriye sadece bir oda içerisinde birkaç Mevlevî kabri kalmış ve burası 1929 yılı başlarındaki tarife göre, Hükümet köprüsü civarında, Yeşilirmak sahilinde bulunmaktadır.¹²⁴⁰ Bu gün mevcut olmayan binası sebebiyle Alçak Köprü'nün güney doğu tarafında yer alan Saraçlar Mahallesi'ndeki Saraçlar Camii'nin batı kısmında, Hacı Mahmud Medresesi'nin ilerisinde bulunduğu tahmin edilmektedir.¹²⁴¹

1251/1835 yılında Şeyh Mehmed Efendi'nin mütevveli olduğu dönemde, dergâhın Mart başından Şubat sonuna kadar yapılan bir yıllık muhasebesinde Mevlevîhânenin 1680 kuruşluk bir geliri tespit edilmiştir.¹²⁴² Mehmed Celâleddin Dede'nin 1324/1906-1327/1909 seneleri arası dergâh gelir ve giderleriyle ilgili bir pusulayı Konya'ya göndermiş, buna göre dergâhın bu zaman içerisindeki toplam geliri 21960 kuruş gideri de 21960 kuruştur.¹²⁴³

6. Tokat Mevlevîhânesi

Tokat'ta mevlevîliğin tarihi Mevlânâ dönemine kadar uzanmaktadır. Eflâkî'nin naklettiklerine göre; Selçuklu Veziri Muineddin Pervane'nin daveti ve Mevlânâ'nın müsadeseyle Tokat'a giden şeyh Fahreddin-i Irâkî'ye burada büyük bir hankah yaptırılmış ve bu dönemde Tokat'ta Mevlânâ'yı sevenlerden bir topluluk oluşmuştur.¹²⁴⁴

Yine Eflâkî'nin rivayetlerine göre; Veled Çelebi döneminde Tokat'a giden Ulu Arif Çelebi'nin Tokat'ta, Konyalı Ârife-i Hoşlikâ isminde bir kadın müridesi vardır. Ulu Ârif Çelebi zamanında, Konyalı Mevlânâ Rukneddin-i Urmevîyyü'l-Veledî isimli vâizin oğlu Nasreddin, bu şehirde Mevlevîliğin temsilciliğini yapmıştır.¹²⁴⁵

Eflâkî'ye göre Tokat'a giden sadece Ulu Arif Çelebi değildir. Ulu Arif Çelebi'nin annesi Garâke Hatun¹²⁴⁶ da Tokat'a gitmiştir.¹²⁴⁷

Salnamesi, s. 315.

¹²³⁸ Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Şehabettin Uzluç, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 31. Konya Mevlânâ müzesi Arşivi'nde bulunan 1327/1909 tarihli iki belgede de Cemaledin Dede'nin mührü bulunmaktadır. Bk. *KMMA*, Dosya No: 49/12, 49/13.

¹²³⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 183.

¹²⁴⁰ Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, I, 146, 247-248, 213.

¹²⁴¹ Adnan Gürbüz, "Amasya Melevîhânesi ve Vakıfları", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 287.

¹²⁴² A. Gürbüz, *a.g.m.*, s. 292.

¹²⁴³ *KMMA*, Dosya No: 49/14.

¹²⁴⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 431.

¹²⁴⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 259-262, 326.

¹²⁴⁶ Gölpınarlı Fatma Hatun olarak kaydetmektedir. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 93-94.

¹²⁴⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 294-295.

Bu tarihlerden itibaren Osmanlı padişahlarından II. Mehmed dönemine kadar Tokat'ta Mevlevîliğe dair henüz başka bir kayıt bulunmamaktadır. II. Mehmed dönemi başlarında, 859/1475 tarihli bir tahrir defterinde, Tokat'ta faaliyetlerini sürdüren dergâhlar arasında Mevlevîhânenin de zikri geçmektedir.¹²⁴⁸ Fatih döneminde, 875/1471 tarihinde Tokat'ı alan Uzun Hasan'ın şehri baştan sona tahrip etmesi neticesinde Mevlevîhâne de yok olmuştur.¹²⁴⁹

Bu vak'adan sonra Tokat Mevlevîhânesi ile ilgili ilk bilgi, 1066/1656 yılında Tokat'ta bulunan Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin anlattıklarına göre; Sultan Ahmed vezirlerinden Sülün Muslu Paşa tarafından inşa ettirilen Tokat Mevlevîhânesi, bu dönemde Semahâne ve derviş hücrelerinden oluşan Mevlevîhâne oldukça gösterişlidir ve haftada iki gün ayin yapılmaktadır.¹²⁵⁰

Hasan Yüksel'in Tapu Kadastro ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nden de faydalanarak yazdığı makalede belirttiği gibi; asıl vakfiyesi bulunmayan Mevlevîhânenin, Aralık 1703 tarihli bir hüccet ve Nisan 1819 tarihli bir ilmühaberde Muslu Ağa Vakfı olarak kayıtlıdır. 1703 tarihli hüccette, 1048/1638 tarihinde inşa edildiği anlaşılan dergâhın banisinin Muslu Ağa olduğu belirtilmektedir.¹²⁵¹ ve bunu 1327/1911 tarihli Tokat Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Hâdî Efendi'nin Konya'ya gönderdiği belgeler de doğrulamaktadır.¹²⁵²

Evliya Çelebi, Tokat Mevlevîhânesi'nin bir çok vakıfları bulunduğunu belirtiyorsa da, ilk vakfiyesi bulunmadığı için bunu doğrulamak mümkün gözükmemektedir. Fakat H. Yüksel'in naklettiği 1703 tarihli hüccet'e göre, bir çok gelir kaynakları bulunan Mevlevîhâne, zamanla yıkılmış, vakıfları yok olmuş ve geriye sadece arsası ve akar olarak bir kapan hanı kalmıştır. Bu han da bir yangın neticesinde yok olması neticesinde 1703 senesinde dergâh postnişini olan Mûderris Şeyh Mehmed Efendi b. Danişi Ali Efendi, Mevlevîhânenin harab olan ve atıl duran arsalarını mütevellilerden icara almış ve bu arsalar üzerine gelir getirecek binalar¹²⁵³ ve bu gün Tokat Soğuk Pınar Mahallesi Behzat Bey Sokağı'ndaki Mevlevîhâneyi inşa etmiştir.¹²⁵⁴

15 Kanûnülevvel 1327/1911 tarihli Tokat Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Hâdî Efendi'nin Konya'ya gönderdiği belgeye göre; Tokatlı Muslu Ağa'nın inşa ettirdiği

¹²⁴⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İA*, 12/1, 405-406.

¹²⁴⁹ M. T. Gökbilgin, a.g.m., 12/1, 406; Hasan Yüksel, "Tokat Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, s. 62.

¹²⁵⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, V, 360.

¹²⁵¹ H. Yüksel, a.g.m., s. 62.

¹²⁵² *KMMA*, Dosya No: 68/36

¹²⁵³ Bu binalar ve Mûderris Mehmed Efendi'nin temin ettiği diğer vakıfları ve sarf yerleri için bk. H. Yüksel, a.g.m., s. 63-64.

¹²⁵⁴ H. Yüksel, a.g.m., s. 63. Ayrıca Mevlevîhânenin mimari yapısı ve bugünkü durumu ile ilgili bk. H. Yüksel, a.g.m., s. 66-67.

Mevlevîhânenin ilk şeyhi Ramazan Dede¹²⁵⁵ dir. Hadi Dede, dergâhın ilk şeyhi Ramazan Dede'den kendi cediti olan Abdülahad Dede'ye kadar Mevlevîhâne kimlerin vazife yaptığının bilinmediğini ifade eder.¹²⁵⁶ Fakat, *Şakâik-i Nu'maniye Zeyli Vakayii'l-Füdelâ*'da, XVII. asrın sonlarında ilim ve irfan sahibi Talib Mehmed Dede (ö.1100/1688)'nin Tokat Mevlevî şeyhi olarak ismi geçtiği gibi¹²⁵⁷, 1703 tarihinde de Müderris Mehmed Efendi'nin söz konusu Mevlevîhâne şeyh olduğunu biliyoruz.¹²⁵⁸

Ayrıca 1170/1757 tarihli bir arzuhalde, Ahmet el-Mevlevî ismindeki Mevlevî şeyhi, Tokat Mevlevîhânesi meşihat ve mütevelliliğinin kendisine verilmesine dair istekte bulunmaktadır.¹²⁵⁹ Bunlardan başka XIX. asra kadar, Abdülahad Dede'den sonra sırasıyla Şeyh Hüseyin Dede ve vefatıyla da oğlu Osman Dede posta geçmiş ve bilâ veled vefat etmiş, yerine Hâfız Emin Dede geçmiş ve yirmi beş yıl postnişin olarak bulunmuştur.¹²⁶⁰

XIX. asra gelindiğinde dergâh postunda, 1205/1790-1230/1814 tarihleri arasında vazife yapan Hafız Mehmed Efendi (ö.1230/1814) gözükmemektedir.¹²⁶¹ Hafız Mehmed Efendi, Mesnevi'nin yedinci cildini nazmen Türkçe'ye çevirmiş ve III. Selim'in vezirlerinden Gazi Yusuf Paşa (ö.1816)'ya ithaf etmiştir.¹²⁶²

Hafız Mehmed Efendi'den sonra dergâh postnişinliğinde, Mehmed Hadî Dede'nin XIX. asrda Mevlevîhâne'nin ilk postnişini olarak gösterilen Hasan Dede bulunmaktadır. 1230/1814 tarihinde babasının yerine posta geçen Hasan Dede, Tozanlılar için Sivas'a ricaya gitmiş, 1237/1821 tarihinde Tokat ileri gelenleri tarafından İstanbul'a şikayet edilen Filibosoğlu hakkında tanzim edilen arzuhalde mührü bulunmaktadır. 1245/1829 senesinde vefat etmiştir.¹²⁶³

Hasan Dede'den sonra postnişin olan Emin Dede, 1245/1829-1261/1845 tarihleri arasında Tokat Mevlevîhânesi postnişini olarak vazife yapmıştır. 1840

¹²⁵⁵ Mehmed Hadî Dede, Ramazan Dede'nin dergâh türbesinde medfun olduğu halde kabir taşında her hangi bir tarih olmaması nedeniyle vefat tarihinin bilinmediğini ifade etmektedir. *KMMA*, Dosya No: 68/36.

¹²⁵⁶ *KMMA*, Dosya No: 68/36.

¹²⁵⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'maniye ve Zeylleri Vakayii'l-Füdelâ*, (hızl. A. Özcan), İstanbul 1989, III, s. 58.

¹²⁵⁸ H. Yüksel, a.g.m., s. 63-64.

¹²⁵⁹ *BOA*, CT 22477, (C 1170/1757).

¹²⁶⁰ Mehmed Hadi Dede, Konya'ya gönderdiği belgede, Hafız Emin Efendi'nin yirmi beş yıl meşihatte bulunduktan sonra 1230/1815 vefat etmiş dese de bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 68/36.

¹²⁶¹ *KMMA*, Dosya No: 68/36.

¹²⁶² Bir nüshası İ.Ü. Kütüphânesi, Tarihi Yazmalar, no: 6323'de bulunmaktadır. Bk. A. Gölpinarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 146.

¹²⁶³ Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1951, III, 107.

tarikhinde Tokat'ta vuku bulan Latifoğlu isyanı ile alakaları olduğu şikayeti üzerine, isyanla alakalarının olmadığını bildirmek üzere Sivas'a bir adam göndermişlerdir.¹²⁶⁴

Emin Dede'nin 1261/1845 tarihinde bilâ veled vefatıyla, yerine kardeşi şeyh Ali Rıza Dede geçmiş ve 1292/1875 tarihine vefatına kadar yaklaşık otuz yıl meşihat makamında bulunmuştur.¹²⁶⁵ Sultan Abdülmecid zamanına tesadüf eden bu dönemde, dergâh tamir edilmiş ve dergâh şeyhine atıyye verilmiştir.¹²⁶⁶

Bu tarihten itibaren de dergâh postuna oğlu Mehmed Hâdî Dede geçmiştir. Mehmed Hâdî Dede, Konya'ya gönderdiği kendisi ile ilgili malumatta, 1288/1871 yılında doğduğunu ve 1292/1875 senesinde babasının vefatı üzerine Tokat Mevlevîhânesi meşihatine tayin olduğunu belirtmektedir ki, bu bilgi de bir yanlışlık yoksa, dört yaşında iken postnişin olan Mehmed Hâdî Dede, XIX. asırda mevlevîliğinde, Mevlevî postuna tayin edilen en küçük şeyh olarak ismi kaydedilebilir.¹²⁶⁷

Belgelerden anlaşıldığına göre XIX. asrın sonları ve XX. asrın başlarında Mevlevî zaviyelerinin içine düştüğü gelir sıkıntısı meselesi Tokat Mevlevîhânesi içinde geçerlidir. 1329/1913 tarihli Konya'ya yazdığı bir yazı da Mehmed Hadi Dede, dergâhın tek geliri olan ekmekçi fırınının tamamen harab olduğunu, bu sebeple Konya'ya mutad olarak gönderilen aylık otuz kuruş kapıçukadarlığı bedelinin aksatıldığını belirtmektedir.¹²⁶⁸ Ayrıca bir başka yazıda da dergâhın 1324/1909 senesinde bir yangın geçirdiğini ve dergâh içindeki demirbaş eşyaların telef olduğunu, daha sonra kendisinin tedarik ettiği demirbaş eşyaları ise bu yazıda zikrettiğini belirtmektedir.¹²⁶⁹

Posta geçtiği tarihten tekkeler kapatılıncaya kadar geçen süre içinde Tokat mevlevîhânesinde vazife yapan Mehmed Hadi Dede¹²⁷⁰, kendisine tabi 40-50 Mevlevî ile Mevlevî Alayı'na katılmak üzere Tokat'tan hareket etmiştir.¹²⁷¹

¹²⁶⁴ H. T. Cinlioğlu, *a.g.e.*, Tokat 1973, IV, 8.

¹²⁶⁵ *KMMA*, Dosya No: 68/36. Mehmed Hâdî Dede bu belgenin sonunda, dergâhta meşihatte bulunan şeyhlerin hiçbir eser veya te'lifatı bulunmadığını ifade etmektedir.

¹²⁶⁶ *BOA*, İD 2723, (22 S 1264/1848); *BOA*, İD 12864 (7 N 1266/1850).

¹²⁶⁷ *KMMA*, Dosya No: 68/37; 1300/1883 ve 1313/1895 tarihli Konya Salnamesinde ve S. Ünver'in verdiği listede aynı zamanda dergâhın son şeyhi olan Mehmed Hâdî Dede'nin ismi geçmektedir. Bk. *1300/1883 Konya Salnâmesi*, s. 208; *1313/1895 Konya Salnâmesi*, s. 315; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37.

¹²⁶⁸ *KMMA*, Dosya No: 68/34.

¹²⁶⁹ *KMMA*, Dosya No: 68/35. Dergâhta bulunan demirbaşlar şunlardır: on iki takım tennûre ve hırka, iki çift kudüm, iki ney, üç küçük büyük kilim, bir seccade, üç sandalye, yirmi dört yastık, bir bakır mangal, iki bakır şamdan, iki sarı şamdan, bir saç soba, bir saç mangal, bir büyük gaz lambası, sekiz küçük lamba, bir kahve ocağı, on sandalye. *KMMA*, Dosya No: 68/35.

¹²⁷⁰ Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Şehabettin Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37. Bu kaynaklarda ismi Abdülhâdî olarak zikredilmekte iken, kendi mühründe ismi "Şeyh-i Mevlevî Mehmed Hâdî" şeklinde geçmektedir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 68/37, 68/34, 96/1-6. Mehmed Hâdî Dede soyadı kanunundan sonra "Ergin" soyadını almıştır. H. Yüksel, *a.g.m.*, s. 66.

¹²⁷¹ H. T. Cinlioğlu, *a.g.e.*, IV, 61-62.

7. Edirne Mevlevîhânesi

Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra ilk tesis edilen dergâhlar arasında Afyonkarahisar Mevlevîhânesi ile birlikte ismi geçen Edirne Mevlevîhânesi,¹²⁷² kaynaklarda Sultan II. Murad tarafından 837/1433 tarihinde tesis edildiği nakledilmektedir.¹²⁷³ Fakat 10 Recep 796/1384 tarihli, Ulu Arif Çelebi oğlu Emir Âdil Çelebi oğlu Burhâneddîn Çelebi'nin Edirne'den Niğde'ye Ahî Mehmed oğlu Ahî Ahmed'i şeyh olarak gönderdiğine dair tertip edilen meşihatnâme, Mevlevîliğin Edirne'de, II. Murad tarafından bir Mevlevîhâne tesis edilmeden önce varlığını göstermektedir.¹²⁷⁴

II. Murad tarafından 837/1433 yılında Edirne'de Muradiye diye anılan Cami yaptırılmış, camiye bitişik inşa ettirilen imaretlerle birlikte de bu külliye içinde, hücrelerden müteşekkil bir Mevlevîhâne kurulmuş¹²⁷⁵ ve cami ile Mevlevîhâneye vakıflar bağlanmıştır.¹²⁷⁶ Bu yılda kurulan Mevlevîhânenin ilk şeyhliğine de, II. Emir Âdil Çelebi (ö. 1460) oğlu Celâleddîn Çelebi¹²⁷⁷ tayin edilmiştir.¹²⁷⁸ Celaleddin Çelebi'nin posta tayini, yukarıda verdiğimiz meşihatname ile beraber mütala edilirse, Mevlânâ ailesinin Edirne'ye ilgisinin önceden beri var olduğunu gösterir.

Edirne'de, kurucusu Sultan II. Murad'dan dolayı Edirne Muradiye Mevlevîhânesi diye anılan dergâha, 59 yaşında ilk şeyh olan Celâleddîn Çelebi,¹²⁷⁹ altı yıl meşihatte bulunduktan sonra 844/1440 senesinde vefat etmiş, ve yerine 58 yaşında bulunan kardeşi Cemâleddîn Çelebi geçmiştir.¹²⁸⁰ Cemâleddîn Çelebi, dokuz

¹²⁷² M. Erdoğan, a.g.m., s. 19.

¹²⁷³ Sahih Ahmed Dede bu tarihi 838/1434 olarak vermektedir. Bk. Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 131; *KMMA*, Dosya No: 68/32; *ASÛD*, Defter No: 59. M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırda Edirne*, İstanbul 1952, s. 203-204.

¹²⁷⁴ F. Nafiz Uzluk, *Mevlânâ'nın Mektupları*, Baskı Tarihi 1956, s. 150. Osman Nuri Peremeci ise; "II. Murad'ın cami ve tekkeyi yaptırdıktan sonra Konya'dan Mevlânânın torunlarından Celaleddin ve Cemâleddin isimli iki kardeşi getirip, yerleştirdiğini ve onlara büyük teveccüh gösterdiğini, bunu da zaman Konya'da Osmanoğullarının amansız düşmanı olan Karamanoğullarına karşı müessir siyasi bir tedbir olarak yaptığını" belirtir. Bk. Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 59.

¹²⁷⁵ "M. Tayyib Gökbilgin, Hibri Efendi ve Münecimbaşı Tarihlerinden naklen, bu caminin önce mevlevîhâne olarak yapıldığını daha sonra camiye tahvil edildiğini kaydeder." Bk. M. T. Gökbilgin, a.g.e., s. 203-204; Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 131; *KMMA*, Dosya No: 68/32; *ASÛD*, Defter No: 59.

¹²⁷⁶ II. Murad tarafından bağışlanan vakıflar için bk. M.T. Gökbilgin, a.g.e., s. 203-210.

¹²⁷⁷ Celâleddîn Çelebi'nin tam künyesi şöyledir: Celaleddin b. Amir Adil Küçük b. Salahaddin b. Mîrzâhid b. Çelebi Âbid b. Bahatüddin Sultan Veled. Bk. *KMMA*, Dosya No: 68/32.

¹²⁷⁸ Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 131; *KMMA*, Dosya No: 68/32; *ASÛD*, Defter No: 59.

¹²⁷⁹ Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 131.

¹²⁸⁰ Vefat etmeden önce "gitsin Celal gelsin Cemal" diyerek vefatını ve yerine geçecek kardeşini işaret etmiş ve vefatından sonra Muradiye caminin dışına, mihrabı önündeki üstü açık merkade defnolunmuştur. Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 132; *KMMA*, Dosya No: 68/27.

sene Mevlevîhânedede şeyhlik vazifesini yürüttükten sonra 853/1449 yılında¹²⁸¹ vefat etmiş ve büyük kardeşi Celâleddin Çelebi'nin yanına defnolunmuştur.¹²⁸²

Bu tarihten XIX asra gelinceye kadar, 1327/1911 tarihinde Edirne Mevlevîhânesi şeyhi olan Ahmed Salahaddin Dede ve 1963'te Edirne'de vefat eden son Mevlevîlerden Kadir Dede'nin arşivine dayanarak Edirne Muradiye Mevlevîhânesi'nde postnişin olarak vazife yapan şeyhlerle ilgili, A. Süheyl Ünver bir liste hazırlamışsa da, biz her iki listeyi göz önünde bulundurarak ve bunları bazı kaynaklarla da karşılaştırmak sûretiyle şöyle bir sıralama ortaya koymaya çalıştık:

Yusuf Sineçâk (ö.953/1546)¹²⁸³, Muhammed Dede (ö.1021/1612), Ali Dede (ö.?), Osman Dede (1081/1670)¹²⁸⁴, Neşâtî Ahmed Dede (ö. 1083/1672)¹²⁸⁵, Muhammed Arif Dede (ö.1095/1684)¹²⁸⁶, Recep Enîs Dede (ö. 1145/1734)¹²⁸⁷, Seyyid Muhammed Dede (ö. 1095/1684)¹²⁸⁸, Muhammed Emin Dede (ö. 1109/1697), Osman Dede (ö. 1115/1703)¹²⁸⁹, Ali Dede (ö.), Küçük Muhammed Dede (1157/1744'de azledildi), Semahat Ömer Dede (ö.1214/1799).¹²⁹⁰

¹²⁸¹ Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki 1327/1911 tarihli Edirne Mevlevî şeyhi Ahmed Salahaddin Dede'nin verdiği bilgilerde ve A. Süheyl Ünver Defterinde Cemaledin çelebi'nin vefat tarihi 850/1446 olarak verilmektedir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 68/32; *ASÜD*, Defter No: 59.

¹²⁸² Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 133.

¹²⁸³ Yusuf Sineçak ile ilgili geniş bilgi için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevilik*, s. 124-127.

¹²⁸⁴ A. Süheyl Ünver'in kaydettiğine göre Edirne Mevlevîhânesi Kabristanı'nda medfundur. Bk. *ASÜD*, Defter No: 59.

¹²⁸⁵ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 96-99; Fındıklı İsmet Efendi, *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeylleri Tekmileti's-Şakaik fi Hakk-ı Ehli'l-Hakâik*, (hzl. A. Özcan), V, 394. M. Tahir vefatını 1085/1674 olarak vermektedir. Bk. M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 260. Neşâtî Ahmed Dede Edirnelidir ve Edirne Mevlevîhânesi Kabristanı'nda medfundur. Bk. *ASÜD*, Defter No: 59. Neşâtî Ahmed Dede'nin, önceleri kabri kayıp iken Ali Eşref Dede tarafında tesbit edilip üzerine bir türbe yapılmıştır. *KMMA*, Dosya No: 68/27.

¹²⁸⁶ Fındıklı İsmet Efendi, *a.g.e.*, s. 394. Edirne Mevlevîhânesi Kabristanı'nda medfundur. Bk. *ASÜD*, Defter No: 59.

¹²⁸⁷ Recep Enis Dede ile ilgili geniş bilgi için bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 223-224; Fındıklı İsmet Efendi, *a.g.e.*, s. 393-398; *Sicill-i Osmânî*, I, 442; *KMMA*, Dosya No: 68/27. O.N. Peremeci, *a.g.e.*, s.265-266.

¹²⁸⁸ Edirne Mevlevîhânesi Kabristanı'nda medfundur. Bk. *ASÜD*, Defter No: 59.

¹²⁸⁹ Edirne Mevlevîhânesi Kabristanı'nda medfundur. Bk. *ASÜD*, Defter No: 59.

¹²⁹⁰ Yenişehir'lidir. Konya'da çile çıkarıp, pederi Hasan Efendi yerine Yenişehir Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuştur. Daha sonra Edirne Mevlevîhânesi'ne tayin edilmiş, oradan 1190/1776 tarihinde ayrılarak Galata Mevlevîhânesi'nde bir süre ikamet etmiş ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne Şeyh olmuştur. 20 Rebiu'l-evvel 1201/1786 tarihinde meşihati ref' olunmuş yerine tekrar Musa Dede şeyh tayin olunmuştur. 1201/1787'de Edirne, 1202/1789'da Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne tekrar şeyh olmuştur. Daha sonra azledilmiş, Eyüp'te ikamet ederken vefat etmiştir. *Ayvansarâyî*, *a.g.e.*, II, 11; *Sicill-i Osmânî*, III, 596. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 160,176, 183; *Semahâne-i Edeb*, 95-96; *KMMA*, Dosya No: 68/32; *ASÜD*, Defter No: 59.

XIX. asra gelindiğinde Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Muhammed Emin Dede (ö.1230/1815)'dir. Vefatıyla yerine aynı yıl oğlu Muhammed Saîd Dede tayin edilmiş,¹²⁹¹ daha sonra da muhtemelen vefatı neticesinde Süleyman Dede (ö. 1250/1834)¹²⁹² posta geçmiştir. Hakkında bundan başka bilgi bulunmayan Süleyman Dede'nin vefatıyla yerine Ahmed Dede tayin edilmiş ve 1255/1839 senesine kadar beş yıl postnişin olduktan sonra, aynı yıl vefat etmiş ve türbeye defnedilmiştir. 1272/1855 senesinde postnişin olan Ali Eşref Dede, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi postnişinlerinden Osman Selahaddin Dede'nin yetiştirdiği Mevlevî şeyhlerinden olup¹²⁹³, 1319/1901 tarihine kadar postnişinlik vazifesini ifâ etmiş ve vefatıyla yerine oğlu Ahmed Salahaddin Dede geçmiştir.¹²⁹⁴ Ahmed Salahaddin Dede, 1288/1871 tarihinde doğmuş ve babasının vefatı üzerine 19 Ramazan 1319/1901 tarihinde Edirne Muradiye Mevlevîhânesi postnişini olmuştur.¹²⁹⁵

Bu dönemde mevlevîhânedeki; 1250/1834'de vefat eden kudümzenbaşı Hüseyin Dede, hücrenişinlerden 1286/1869'da vefat eden neyzen Seyyid Hâfız Süleyman Sâkîb Dede, postnişin Ali Eşref Dede'nin yeğeni 1292/1875'de vefat eden neyzen Muhammed Nuri Efendi, 1334/1916'da vefat eden damadı kudümzenbaşı Kamil Efendi vazife yapmış ve dergâh kabristanında medfundur.¹²⁹⁶ Ayrıca Şeyh Ahmed Dede'nin küçük oğlu Nizameddîn Dede, bir zamanlar Edirne Mevlevîhânesi'nde neyzenbaşılık yapmış, daha sonra Aydın ve Konya dergâhlarında neyzenbaşı ve kudümzen olarak bulunmuş, Konya'da iken Mevlânâ'nın bir naatını İsfahan makamında bestelemiş, Edirne'ye döndüğünde bu natı uzun süre dergâhta okunmuş, 1286/1870 senesinde vefat etmiş ve Muradiye Cami avlusuna defnedilmiştir.¹²⁹⁷

Yine Ali Eşref Dede zamanında, Edirne Mevlevîhânesi'nde dikkat çeken Mevlevîlerden biri de, Hasan Hâlid el-Mevlevî'dir. Mevlevî şairlerinden, İstanbullu olup Önce Şumnu'da Nakşî-Halîdî şeyhlerinden Hacı Feyzullah Efendi (ö.1284/1867)'ye intisab etmiş, şeyhinin vefatı üzerine Hacı Eşref Dede'ye ikrâr-bende olmuş ve 1324/1906 yılında vefat edip, Muradiye Cami avlusuna defnedilmiştir. 850'den fazla istinsah toplayıp bunları harf sıralamasına göre dizmiş ve bir kitap haline getirmiştir. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, sadece bir kısmı basılan *Şerh-i Aşknâme-i Dil* isimli bir eseri, tasavvuf ıstılahlarını açıklayan bir te'lifi, Muallim Nâci'nin "*Reng-i Ruhsârın gibi her renginin hayranıyım*" gazelinin iki beytinin şerhi olan bir risalesi, Mevlânâ ve Sadreddin Konevî'nin kemâlâtını hâvî bir eseri ve bir şehidin ahvalini bildiren bir risalesinin olduğunu bildirmektedir.¹²⁹⁸

¹²⁹¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 38,40.

¹²⁹² *Defter-i Dervîşân*'da Süleyman Dede'nin vefat tarihi 1236/1821 olarak verilmektedir. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 78.

¹²⁹³ Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 191.

¹²⁹⁴ *KMMA*, Dosya No: 68/32; *ASÜD*, Defter No: 59.

¹²⁹⁵ *KMMA*, Dosya No: 68/30.

¹²⁹⁶ *ASÜD*, Defter No: 59.

¹²⁹⁷ O. N. Peremeci, *a.g.e.*, s. 310.

¹²⁹⁸ Hasan Halid el-Mevlîvî, *Istılahât-ı Meşâyih*, Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları, Kayıt No: 1475, s. 13a; *Osmanlı Müellifleri*, II, 178-179; A. Gölpınarlı, *Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları*,

Mevlevîhânenin son şeyhi Ahmed Salahaddin Dede döneminde ise dergâhta, neyzenbaşı olarak 1290/1873 doğumlu şeyhin kardeşi Hüsameddin Dede, kudümzenbaşı olarak yirmi seneden beri vazife yapan 1273/1856 doğumlu, eniştesi Kamil Dede, naathan olarak da Muradiye cami müezzini 1302/1885 doğumlu Derviş Emin görev yapmaktadır. Vefat eden türbedar Rıza Dede'nin yerine ise henüz kimse tayin edilmemiştir.¹²⁹⁹

Aynı dönemde dergâhta çilekeş olarak da, 1307/1990 tarihinde Galata Mevlevîhânesi'nde hizmet etmiş olan 1267/1851 doğumlu Derviş Nuri, 1309/1992 tarihide Gelibolu Mevlevîhânesinde hizmet etmiş olan 1290/1873 doğumlu Derviş Muhammed, 1304/1886 tarihinde yine Gelibolu Mevlevîhânesi'nde hizmet etmiş olan Muradiye Camii baş imamı Derviş Hafız Hakkı bulunmaktadır.¹³⁰⁰

1260/1844 senesinde Bosna Müşiri Vezir Osman Paşa, mübarek gecelerde ve Ramazan ayında kullanılan kandiller için bedeli emvâl-i eyâletten verilmek üzere, 12 kilo zeytinyağı tahsis etmiş,¹³⁰¹ 1264/1846 yılında mutat olduğu vechile tahsis edilen taamiye karşılığının verilmesi için berât-ı âli yazılmış,¹³⁰² 1270/1854 yılında Mevlevîhânedede okunan mîraciye için akçe tahsisi yapılmış,¹³⁰³ 1274/1857 yılında malı telef olan Ali Eşref Dede'nin, malının ikmâli için emir verilmiştir.¹³⁰⁴ Ayrıca 1263/1845-1263/1847 yıllarına âid dergâhın masraf defteri de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır.¹³⁰⁵

Ahmed Salahaddin Dede, Konya'ya gönderdiği bir belgede de dergâhın, hiçbir vakfi olmadığını yalnız, 1275/1858 tarihinden beri Züleyha Hanım isminde bir hayırseverin bir dergâh kabirleri civarında vakfettiği arazinin bulunduğunu bildirmiş ve buna hükümet tarafından tahsis edilen aylık 225 senelik 1500 kuruşu da ilave ederek giderleri içeren bir listeyi de takdim etmiştir.¹³⁰⁶

Edirne Mevlevîhânesi ve aşevi 1930 yılında Trakya Genel Müfettişi General Kazım Dirik'in emriyle "İmar Hareketi" amacıyla yıktırılmıştır.¹³⁰⁷

8. Çankırı Mevlevîhânesi

Dârü's-şifâ (Dârü'l-âfiye), Dârü'l-Hadîs, Taş Mescid veya Kangırı Mevlevîhânesi¹³⁰⁸ diye isimlendirilen, Çankırı Mevlevîhânesi, şehrin güneybatısında

Ankara 1994, III, s. 263-264.

¹²⁹⁹ *KMMA*, Dosya No: 68/26.

¹³⁰⁰ *KMMA*, Dosya No: 68/24.

¹³⁰¹ *BOA*, CT 25536, (7 Za 1260/1844)

¹³⁰² *BOA*, İD 8681, (24 S 1264/1846).

¹³⁰³ *BOA*, İD 12456, (25 R 1270/181854).

¹³⁰⁴ *BOA*, İD 16732, (29 Ra 1274/1857).

¹³⁰⁵ *BOA*, Sadaret Sonrası Evkaf Defteri (SSED) 12603, (3 Z 1261/1845-14 Z 1263/1847).

¹³⁰⁶ *KMMA*, Dosya No: 68/23, 68/25.

¹³⁰⁷ Bk. Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, Edirne 1990, s. 35-42.

Derbend diye bilinen Kuru Çay'ın kenarında, eski adıyla Tımarhâne Mahallesi'nde yüksekçe kayalık bir tepe üzerine bina edilmiştir.

Çankırı Mevlevîhânesi'nin tarihi XIII. Asra kadar uzanmaktadır. Selçuklu Devleti hükümdarlarından Alaaddin Keykubat, Çankırı'ya, atabek olarak Cemâleddîn Ferruh (ö. 633/1235)'u tayin edince, bu şehirde bir Dârü's-şifâ (Dârü'l-âfiye) yaptırmasını emretmiştir. Bu dönemde inşâ edilen Dârü's-şifâ'ya daha sonra, Taş Mescid diye anılan Dârü'l-Hadîs ve bir de türbe ilave edilmiştir.¹³⁰⁹ Bu yapılara daha sonra Mevlevîhâneye intikal ettiği anlaşılan vakıflar tesis etmiştir.¹³¹⁰

1328/1912 senesinde Çankırı Mevlevîhânesi şeyhi olan Hasib Dede'nin naklettiğine göre; zamanla Dârü'l-Hadîs yok olmuş, Darü's-şifâ fonksiyonunu yitirip Taş Mescid diye anılan mescid halini almış, Mevlevîhâneye de vakfiyesi bulunmadığı için¹³¹¹, kim tarafından ne zaman tesis edildiği bilinmese de bu binalara bitişik olarak tesis edilmiştir.¹³¹²

Bahaddin Ayhan ise Cemaleddin Ferruh'un inşa ettirdiği Dârü's-şifâ'nı yanına bir de Mevlevîhâne yaptırdığını söyleyken,¹³¹³ Hasib Dede de bu Mevlevîhânenin ilk şeyhinin de, Cemâleddîn Ferruh olduğunu naklediyorsa da¹³¹⁴, bu dönem Mevlânâ'nın gençlik yıllarına tekabül ettiğinden bu mümkün değildir.

Anlaşılan şudur ki, Selçuklu atabeklerinden Cemâleddîn Ferruh, Çankırı'ya Dârü's-şifâ ve yanına da bir Dârü'l-Hadîs inşa ettirmiş, vefatından sonra da bu binaların bitişğine kendisi için bir türbe yaptırılmış ve buraya defnedilmiştir. Daha sonra, ne zaman tesis edildiği bilinmeyen Mevlevîhâne de burada kurulunca, Cemâleddîn Ferruh, Çankırı Mevlevîhânesi'nin ilk şeyhi olarak kabul edilmiştir.¹³¹⁵ Böylece ne zaman tesis edildiği bilinmeyen mevlévîhâne ile, XIX. asırda dahil olmak üzere Türbe, bimarhâne (Taş Mescid) ve mevlévîhâne, üçü bir arada bir yapıyı teşkil etmişlerdir.¹³¹⁶

¹³⁰⁸ *KMMA*, Dosya No: 96/2.

¹³⁰⁹ Yılmaz Önge, "Çankırı Dârü's-şifâsı", *Vakıflar Dergisi*, V, 253.

¹³¹⁰ Şeyh Cemaleddin Vakıfları diye bilinen vakıfların XIX. asırda Mevlevîhâneye ait olan 1290/1875 yılı gelirleri, 19461 kuruş buna mukabil Mevlevîhânenin gideri ise 14961 kuruştur. 1291/1876 senesine ait gelirleri 14171 kuruş, Mevlevîhânenin giderleri ise 14171 kuruştur. *KMMA*, Dosya No: 69/21, 70/47, 70/50.

¹³¹¹ *KMMA*, Dosya No: 70/45.

¹³¹² *KMMA*, Dosya No: 70/47. Bk. Bahaddin Ayhan, *Çankırı*, Ankara 1984, s. 45.

¹³¹³ Bk. B. Ayhan, *a.g.e.*, s. 45.

¹³¹⁴ *KMMA*, Dosya No: 69/25

¹³¹⁵ Bk. *KMMA*, Dosya No: 69/25. Anadolu'da ve diğer beldelerde tesis edilen Mevlevîhânelerin çoğunun bir islam büyüğünün türbesi yanına inşa edildiği göz önünde bulundurulunca, durum daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Şehabettin Uzluğ ta Çankırı Mevlevîhânesinde Türbe'de yatanının Atabey Ferruh Lala olduğunu nakletmesi bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Bk. Ş. Uzluğ, *a.g.m.*, s. 162.

¹³¹⁶ *KMMA*, Dosya No: 96/6.

Mevlevîhânenin binası ile ilgili bu bulanık bilgilerden başka, XIX. asrın ikinci yarısına gelinceye kadar, 29 Zilhicce 1211/1797 senesinde dergâhın meşihati Mehmed Emin Halife'ye tevcih edildiği¹³¹⁷ ve 1257/1841 yılında aynı zamanda Mevlevîhâne müştemilatından olan Taş Mescid'de medrese eğitimi yapıldığı¹³¹⁸ bilgisi dışında şimdilik bir bilgi bulunmamaktadır.

Konya Mevlânâ müzesi Arşivi'nde bulunan belgelerde, XIX. asrın ikinci yarısından önce dergâhta kimlerin şeyh olduğuna dair başka bilgi bulunmamaktadır. XIX. asrın ikinci yarısına girildiğinde, Çankırı Mevlevîhânesi'nde 1281/1864 yılından önce meşihat makamına gelen ve bu tarihte görevde bulunduğu anlaşılan Mehmed Râgıb Dede postnişindir.¹³¹⁹ Mehmed Râgıb Dede 1303/1886 senesine kadar dergâhta vazife yapmış, yerine 1303/1886 tarihinde Mustafa Nuri Dede tayin edilmiş¹³²⁰ ve yaklaşık yirmi beş sene vazife yapmıştır.¹³²¹ Yine aynı tarihte dergâh meşihatinde Abdî Dede ismi görünmektedir.¹³²² Mustafa Nuri Dede'nin muhtemelen 1328/1910 tarihinde Kütahya Mevlevîhânesi tayini ile yerine vekaleten son şeyh Hasib Dede atanıncaya kadar Osman Efendi vekalet etmiştir. Daha sonra 18 Ağustos 1328/1912 tarihinde Çankırı Mevlevîhânesi son şeyhi Hasib Dede tayin edilmiştir.¹³²³

1303/1886 senesinde Nuri Dede'nin Konya'ya yazdığı mektupta, post makamına tayin edildiğinde, dergâhın harab durumda bulunduğunu ve dergâhın tamiri için İstanbul'a gittiğini ve gayretleri neticesinde Mevlevîhâneyi 54454 kuruşa tamir ettirdiğini nakletmektedir.¹³²⁴

Hasib Dede de dergâha tayin edilince Evkaf Memurluğu'na yazdığı yazıda dergâhın acilen tamire muhtaç olduğunu, biran önce tamir edilmez ise yakın zamanda çökeceğini bildirmiştir.¹³²⁵ Bu yazıdan da anlaşılıyor ki, 1303/1886 yılında tamir edilen dergâh, 1328/1912 tarihine kadar tekrar tamire muhtaç bir hale gelmiştir.

¹³¹⁷ *KMMA*, Dosya No: 69/4.

¹³¹⁸ *KMMA*, Dosya No: 69/28.

¹³¹⁹ 1282/1865 yılında bimarhânenin mütevellisinin bila veled vefatı üzerine bimarhâne tevliyeti de Ragıb Dede'ye verilmiştir. *KMMA*, Dosya No: 69/6.

¹³²⁰ *KMMA*, Dosya No: 69/4.

¹³²¹ *KMMA*, Dosya No: 69/24.

¹³²² *1303/1886 Konya Salnamesi*, s. 313.

¹³²³ *KMMA*, Dosya No: 69/4, 69/17, 70/56. Veled Çelebi (İzbudak), *a.g.e.*, s. 824; A.S. Ünver, a.g.m., s. 32. 1995 yılında S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda, Ferudun Ata "Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki belgelere göre Çankırı Mevlevîhânesi" adıyla bir Yüksek Lisans Tezi hazırlamışsa da, tezde gerek mevlevîhânenin tesis gerekse mevlevîhâne şeyhleri ile bu şeyhlerin meşihat sıralamalarını sağlıklı yapamadığı için, tezden faydalanmanın pek mümkün olmadığı görünmektedir. Bk. Ferudun Ata, *Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki 69 ve 70 no'lu Dosyadaki Belgelere Göre Çankırı Mevlevîhânesi*, Konya 1995 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹³²⁴ *KMMA*, Dosya No: 70/56.

¹³²⁵ *KMMA*, Dosya No: 69/2, 70/36.

Yapılan keşf neticesinde aylık sadece 300 kuruş varidatı olan¹³²⁶ ve bu tarihe kadar hakkıyla bir tamirat yapılmayan dergâhın tamiri muhtaç olduğu, Nâfia Mühendisiyle Belediye kalfası tarafından dergâhın tamir edilecek kısımlarının ve harcanacak miktarın bir listesi çıkarılmıştır.¹³²⁷

Samsun Mevlevîhânesi'nden Çankırı Mevlevîhânesi'ne tayinle gelen Hasib Dede, dergâhın içinde bulunduğu harab hali sebebiyle, Çankırı'ya gelişine sevinemediğini belirtmiştir.¹³²⁸

Fakat Hasib Dede'nin dergâhı tamir için gayretlerinin bir sonuç vermediği, Hasib Dede'nin Konya'ya tekrar tekrar yazdığı yazılardan anlaşılmaktadır.¹³²⁹ Neticede, dergâhın tekkeler kapatıldıktan sonra yok olup gitmesi geriye sadece Taş Mescid denilen binanın kalması -1970 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir-, mevlevîhânenin tamirinin gerçekleştirilemediğini göstermektedir.¹³³⁰

Hasib Dede'nin dergâh ile ilgili 1912 senesinde verdiği bilgiler, dergâhın geçmişine de ışık tutmaktadır. Buna göre Hasib Dede göreve başladığında dergâhta şeyhten ve bir türbedardan başka kimse bulunmamaktadır.¹³³¹ Hasib Dede ilk olarak Mevlevî muhibbanından semazen yetiştirmeye başlamıştır.¹³³²

¹³²⁶ Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki belgelerde, dergâhın Cemaleddin Ferruh tarafından inşa edilen binalarla beraber olması ve mevcut vakıfların bu binalar ismine kayıtlı bulunması muhtemelen önceden beri mevlevîhânenin bu vakıflardan geliri olduğunu göstermektedir. Fakat Mustafa Nuri Dede döneminde bu isim farklılığından faydalanmak isteyen bir takım kimselerin bu vakıfları ele geçirmek gayretinde olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim bu yıllarda mevlevîhânenin gelir 1291/1874-1293/1876 yıllarındaki yıllık geliri yukarıda belirttiğimiz gibi 14961-14171 kuruş iken vakıflar zamanla eiden çıkmış olmalı ki 1912 yılında Hasib Dede döneminde dergâhın yıllık geliri; Vakıflardan alınan senelik 2400 kuruş taamiye bedeli, Seyyed Ahmed Paşa vakfından yıllık 720 kuruş delâilhanlık ücreti, Babsa Köyü sennelik 756 kuruş öşür bedeli, Çankırı içinde bulunan 350 kuruş bağ-bahçe icarı ile toplam senelik 4226 kuruşa düşmüştür. *KMMA*, Dosya No: 69/3, 70/4.

¹³²⁷ Tamir edilecek kısımlarla ilgili yirmi beş maddelik bir liste çıkarılmıştır ki, bu liste dergâhın XIX. asrın sonlarıyla XX. asrın başlarındaki halini tavsife yeterli gözükmektedir. Bu listeye göre; dergâhın tamire muhtaç kısımları şuralardır: Semahânenin duvarlarının sıvanması, döşemesinin tamiri, züvvâr (ziyaretçi) odaların tamiri, türbe kubbesinin kiremitlerinin değiştirilmesi, matbah'ın kaba yontma taşla tamir ve teşrifi, dam mahalline bir adet fırın inşası, su oluğu inşası ve dergâha yeniden bir adet şadırvan yapılması. Bk. *KMMA*, Dosya No: 69/2.

¹³²⁸ *KMMA*, Dosya No: 70/4. Ayrıca Samsun Mevlevîhânesi'nde eski şeyh ailesiyle olan münazaralar neticesinde yaşamış olduğu sıkıntılar ve yine harab durumda bulunduğu Samsun Mevlevîhânesi'ni ihya için gayretlerine dair bk. Tezimizin Samsun Mevlevîhânesi kısmı.

¹³²⁹ Özellikle yazdığı bir mektupta, dergâhın kamilen tamir edilemeyeceğinin anlaşıldığı ama hiç olmazsa kış ayları yaklaştığından dergâh binasının kiremitlerinin değiştirilmesi için Konya'daki Celebi Efendi'den ricada bulunmaktadır. Bk. *KMMA*, Dosya No: 70/3, 70/14, 70/41, 70/52, 70/55.

¹³³⁰ F. Ata, *a.g.e.*, s. 12. Taş Mescid'in yapısı ile ilgili bk. Y. Önge, *a.g.m.*, s. 251-255.

¹³³¹ Bu duruma şaşırın Hasib Dede sabık şeyh Nuri Dede'yi kasederek Konya'ya şöyle bir yazı yazmıştır: "Yirmi beş senedir meşihatte bulunduğu halde, her sene bir muhib yetiştirmiş olsa, bu zaman zarfında yirmi beş semazen, âyinhan ve neyzen bulunması lazım gelirken dergâhta bir topal semazen dahi bulunmaması doğrusu tessüfümü mücib olmuştur." Bk. *KMMA*, Dosya No: 69/26.

¹³³² *KMMA*, Dosya No: 69/26.

Hasib Dede'nin yaptığı bir diğer iş de, Samsun Mevlevîhânesi'nde yaptığı gibi, dergâh demir başlarını tespittir.¹³³³ Fakat Hasib Dede'den önce Kütahya Mevlevîhânesi'ne tayin olan Mustafa Nuri Dede, gitmeden önce dergâhta var olan eşyaları bir liste halinde çıkarmış ve listeyi, Çankırı Mekteb-i İdâdî Müdürü Ahmed Fuâd Efendi'ye teslim etmiştir. Fakat Ahmed Fuâd Efendi'nin elindeki listedeki eşya kayıtlarıyla, dergâhta bulunan eşyaları karşılaştıran Hasib Dede, bu listedeki bir çok eşyanın kayıp olduğunu, hatta halktan bazı kimselerin Mustafa Nuri Dede'nin Kütahya'ya giderken bir tellal vasıtasıyla dergâhtaki bazı eşyaları sattığını ve bu duruma halkın taaccüp ettiğini Konya'ya bildirmiş ve Kütahya'da bulunan Mustafa Nuri Dede'den eşyaların akıbetini yazdığı bir mektupla sormuştur.¹³³⁴

Hasib Dede dergâhı canlandırmak ve Mevlevîliği Çankırı'da tekrar hayata geçirmek için önemli gayretler sarfetmiş, Mevlevî muhibbi olduğu anlaşılan Çankırı Mutasarrıfı Süleyman Fehmi Beyle irtibat kurmuş, onun yardımları ve halkın da desteği ile dergâhı tefrîş etmiş, semazen ve muhibler yetiştirmiş, halkın dergâha rağbetini temin etmiş, sema' törenleri tertip edip, Mesnevi kıraatını temin etmiştir.¹³³⁵ Bu durum halkla beraber Çankırı'daki diğer tarikat şeyhlerinin menmuniyetiyle karşılanmıştır.¹³³⁶ Hatta Hasib Dede'nin gayretiyle temin edilen imam ve müezzin le dergâhta teravîh namazları kılınmış ve teravîh namazlarına mutasarrıf, hakim ve müftü de iştirak etmiştir.¹³³⁷

Böylece Mevlevî dergâhı Çankırı'da tekkelerin kapatılması vaktine kadar görevini icra etmiştir. Tekkelerin kapatılmasıyla kendi haline terk edilen Çankırı Mevlevîhânesi zamanla yıkılmış, dergâh müstemilatından yukarıda ifade ettiğimiz gibi sadece Taş Mescid kalmıştır.¹³³⁸

9- Gaziantep Mevlevîhânesi

Evlîya Çelebi'ye göre Mevlevîliğin Konya ile Halep arasında en görkemli tekkelerinden biri sayılan Ayıntab/Gaziantep Mevlevîhânesi, IV. Murad Döneminde, Ayıntab Sancak Beyi Türkmen Mustafa b. Yusuf tarafından 1048/1638 yılında, yaptırılmıştır.¹³³⁹

¹³³³ 1328/1912 senesinde Çankırı Mevlevîhânesinde bulunan demirbaşlar şunlardır: Yirmi adet sikke-i şerif (altısı eski), iki adet hırka, iki adet Kudüm, beş adet sema tennûresi, yedi adet minder, on dört adet yastık, üç adet fincan takımı, ik adet somat, beş adet kazma, bir adet urgan, üç adet şamdan, yedi adet post, 150 adet tuğla, bir adet demir mangal, iki adet balta. *KMMA*, Dosya No: 69/12.

¹³³⁴ *KMMA*, Dosya No: 70/60. Hasib Dede, dergâhta bir kitaplarında bulunduğunu fakat Nuri Dede'nin bunları beraberinde götürdüğünü ifade etmektedir. *KMMA*, Dosya No: 69/24.

¹³³⁵ *KMMA*, Dosya No: 70/34.

¹³³⁶ *KMMA*, Dosya No: 70/49.

¹³³⁷ *KMMA*, Dosya No: 70/55.

¹³³⁸ F. Ata, *a.g.e.*, s. 12.

¹³³⁹ Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 335; *KMMA*, 65/6; Cahid Güzelbey, *Gaziantep Camileri*, Gaziantep 1984, s. 131; Hasan Yüksel, "Ayıntab Mevlevîhânesi", *Toplumsal Tarih*, Mayıs 1994, Sayı: 5, s. 44; Barihûda Tanrıkorur, "Gaziantep Mevlevîhânesi", *DİA*, XIII, 475.

Gaziantep Şahin Bey merkez ilçesi Kozluca Mahallesi, Buğday arastası, Kozluca ve Şehid Caddeleri arasından yer alan Mevlevîhâne, günümüzde, Mevlevîhâne (Tekke), Cami (Mustafa Ağa Cami) olarak devam etmektedir.¹³⁴⁰

1045/1635 yılı Gaziantep şer'i mahkemesi sicil kayıtlarında, Muharrem 1050/1640 tarihli vakfiyesinde ve Mevlevîhânenin 1912 yılındaki şeyhi İsmail Hakkı Dede'nin verdiği bilgiler içerisinde "Mevlevîhâne-i Cedîd" ibaresinin bulunması, Mevlevîhânenin inşasından önce aynı mekanda, bir Mevlevîhânenin bulunduğu işaret kabul edilmiştir.¹³⁴¹ Mevcut eski Mevlevî tekkesinin de Şaban Dede (ö. 1031/1622)'nin türbesinin bulunduğu yerde olduğu tahmin edilmektedir.¹³⁴²

1050/1640 yılında tertip edilen vakfiyesine göre Mustafa Ağa, Mevlevîhâneye Şaban Dede'in oğlu postnişin Mehmed Dede ile onun soyundan gelenlerin dergâha şeyh ve mütevellî olarak tayin edilmeleri şartını koymuş, eğer Mehmed Dede soyundan biri bulunmazsa Konya Mevlânâ Dergâhı'nın atayacağı birinin şeyh-mütevellî olması da vakfiye şartları arasındadır.¹³⁴³

Vakfiyeden anlaşıldığına göre ilk inşa edildiğinde dergâh müstemilatı; semahâne, mescid, Şeyh Mehmed Efendi'nin ikametine mahsus büyük bir oda, dokuz derviş hücre, havuzlu bir bahçeden ibarettir. Mustafa Ağa ayrıca Mevlevîhâneye çok zengin de bir vakıf tesis etmiştir.¹³⁴⁴

Gaziantep Mevlevîhânesi'nin tesisinden itibaren, ilk postnişin olan Mehmed Emin b. Şa'ban Dede, 1048/1638 yılında başladığı dergâh meşihatindeki vazifesine kırk bir yıl devam etmiş 1089/1678 yılında vefat etmiştir. Aynı yıl yerine oğlu Mehmed Dede geçmiş, o da yirmi yedi sene postnişinlik yapmış ve 1157/1744 yılında vefat edince yerine oğlu Feyzullah Dede geçmiştir. Feyzullah Dede yirmi beş yıl meşihat makamında kalmış ve 1182/1768 yılında vefat etmiştir. Daha sonra yerine oğlu Mehmed Dede postnişin olmuş, yirmi sene vazife yapmış ve 1202/1787 yılında vefat etmiş onun yerine yedi yıl postta kalan ve 1209/1794 yılında vefat eden oğlu Mehmed Dede postnişinlik yapmıştır.¹³⁴⁵

¹³⁴⁰ B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 475.

¹³⁴¹ *VGMA*, 598/129; 609/22 (H. Yüksel, a.g.m., s. 44'den naklen); *KMMA*, 65/6; C. Güzelbey, a.g.e., s. 131; H. Yüksel, a.g.m., s. 44.

¹³⁴² C. Güzelbey, a.g.e., s. 134; H. Yüksel, a.g.m., s. 44; B. Tanrıkorur, a.g.m., s., 475. "Mevlevîhâneyi inşa ettiren Mustafa Ağa, bu dergâhı küçük kardeşinin oğlu Mehmed Dede için yaptırmıştır. Şeyh Mehmed Dede bir Mevlevî şeyhi (Şaban Dede)'nin oğludur. Bu Mevlevîhâne kurulmadan önce İstanbul Galata mahkemesinde katib olara görev yapmaktadır. Ayıntab'da bulunan Mevlevî dervişlerinin de sığınacak bir dergâhları olmadığı için bu dergâhı inşa ettirmiş, vakıflar bağlamış ve vakfiyesine de kendi ailesinden olan Mehmed Dede'nin neslinden şeyhlerin görevli olmasını şart koşturmuştur." Bk. Klaus Kreiser, "Evliyâ Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Aleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerdeki Mevlevîhâneler" (trc. Semih Tezcan), *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: XIV, İstanbul 1994, s.105.

¹³⁴³ *VGMA*, 598/129, 609/22; *KMMA*, Dosya No: 52/2, 52/3.

¹³⁴⁴ *VGMA*, 598/129; *KMMA*, Dosya No: 52/2, 52/3. Ayrıca Vakfiye'nin transkribe edilmiş hali ve vakfiyede Mevlevîhâneye gelir için tahsis edilmiş yerler için bk. H. Yüksel, a.g.m., s. 44-46.

¹³⁴⁵ *KMMA*, Dosya No: 65/6.

XIX asra girildiğinde dergâh postunda Mehmed Dede'nin oğlu Feyzullah Dede bulunmaktadır. Elli dört yıla yakın uzun bir müddet Gaziantep Mevlevîhânesi postnişini olan Feyzullah Dede, vefat ettiği tarih olan 1263/1846 yılına kadar postnişinlik görevini sürdürmüş, yerine aynı tarihte oğlu İsmail Hakkı Dede şeyh olmuştur.¹³⁴⁶ 1263/1846 yılına ait gelir ve gider cetvelinde mevlevîhânenin gelirlerinin 8960 kuruş, giderlerinin de 9093 kuruş, borcunun da 133 kuruş olduğu görülmektedir.¹³⁴⁷

İsmail Hakkı Dede de otuz sekiz yıl gibi uzun süre postnişinlik makamında bulunmuş 1301/1883 yılında vefat edince yerine oğlu Mehmed Münîb Dede postnişin olmuştur. XIX. asrı Gaziantep Mevlevîhânesi postnişini olarak tamamlayan Mehmed Münîb Dede 1323/1905 senesinde vefat etmiştir.¹³⁴⁸

Münîb Dede zamanında 1901 ve 1903 yıllarında çıkan iki yangında Mevlevîhânenin akarlarından han ve dükkanlar yanmış, Münîb Dede 130.000 kuruş harcayarak, Mevlevîhâneye bitişik olan bu binaları tekrar inşa ettirmiş ve Mevlevîhâneye vakfetmiştir.¹³⁴⁹

Mevlevîhânenin kurucusu Mustafa Ağa tarafından Mmlevîhâne vakfiyesine konulan "dergâhın şeyhlerinin ilk postnişin Mehmed Dede'nin soyundan olacağı" şartı, dergâha şeyh tayininde, Konya'daki Çelebilik makamının müdahalesi ortadan kaldırdığı gibi, özellikle XIX asrın sonlarında yaşanan eski şeyh-yeni şeyh çekişmeleri bu dergâhta yaşanmamıştır. Buna mukabil, şeyhlerin makamlarının bir bakıma vakfiye garantisinde olması, dergâhta bazı keyfi uygulamalara sebep olmuştur.

1327/1911 tarihli bir belgede, mevlevîhâneyi teftişe gönderilen Ziya Çelebi ile Kastamonu Mevlevîhânesi şeyhi A. Remzi Dede, Konya'ya sundukları raporda; dergâh vakfiyesinde haftada iki defa ayin-i şerif icrası şart koşulduğu halde, uzun zamandan beri ayin yapılmadığı, semahânenin mescide çevrildiği, yine vakfiyede değişik görevliler için ayrı ayrı şahıs ve ücret tanzim edildiği halde, birkaç görev bir tek kişi tarafından yürütüldüğü, hata bazı görevlerin icra edilmediği halde ücretinin alındığı belirtilmiştir. Ayrıca dervişlerden bazılarının evli olup, dergâh dışında kaldıkları dergâhta sadece üç dervişin bulunduğu ve bunlardan birinin Derviş Hamza, ikincisinin tekkede ferrâş, ibrikçi, sumatçı ve pazarcı görevlerini beraberce ifa eden

¹³⁴⁶ 1846 yılında Mevlevîhânenin geliri 8960 kuruş, gideri ise 9093 kuruştur. Bk. *KMMA*, Dosya No: 52/1.

¹³⁴⁷ *KMMA*, Dosya No: 65/7.

¹³⁴⁸ *KMMA*, Dosya No: 65/6. *1303/1886 Konya Salnamesi*, s. 313. Mehmed Münîb Dede'den sonra yerine oğlu İsmail Hakkı Dede geçmiş, 1918 yılında vefat edince yerine, oğlu Mustafa Dede postnişin olmuştur ki dergâhın son şeyhidir. Mustafa Dede, posta geçmeden önce 1910-1918 yılları arasında Gaziantep Belediye başkanlığı, Cumhuriyetten sonrada Cumhuriyet Halk Partisi il Başkanlığı yapmıştır. Bk. B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 476.

¹³⁴⁹ C. Güzelbey, *Gaziantep Camileri Tarihi*, Gaziantep 1992, s. 131; a. mlf., *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep 1964, s. 104; H. Yüksel, a.g.m., s. 46; B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 475. Mevlevîhânenin bu günkü mimari yapılarının ayrıntıları için bk. B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 476-477.

bir hizmetçi, üçüncü şahsın ise dergâh içinde böyle bir vazife olmadığı halde şeyhin arabacısı olduğu da bu raporda belirtilmiştir.¹³⁵⁰

10. Çorum Mevlevîhânesi

Çorum'da Mevlevîliğin tarihi 984/1576 yıllarına dayanmaktadır. Fakat Çorum'da mevlevîliğin ve Çorum Mevlevîhânesi'nin bu ilk zamanları ile ilgili başka bir bilgi mevcut değildir.¹³⁵¹ Aynı şekilde, 1211/1796 yılında, Çorum'da bulunan mevlevîhânenin vakfına yapılan bir müdahalenin men'ine¹³⁵² dair bir bilgi bulunması, bu tarihten önce Mevlevîhânenin Çorum'da faal olduğuna delalet etmektedir. Fakat yeri ve ne zamandan beridir faaliyette olduğu şimdilik bilinmemektedir.

Kayıtlardan anlaşıldığına göre; 1273/1856 yılında Mustafa Baba isimli bir şeyh Çorum Azap Ahmed Mahallesi'nde bulunan Fatma Hatun Medresesi'nin mevlevîhâne olarak kendilerine tahsisini talep etmiş, bu talebi tahkik edilip¹³⁵³ yerinde bulunmuş ki, bu medresede bir mevlevîhâne tesis edilmiştir. Bu kayıt da daha önce var olan mevlevîhânenin herhangi bir sebeple kapandığını göstermektedir.

Bu mevlevîhânenin medreseye ait bir bina içinde açılmış olması¹³⁵⁴, daha sonraki yıllarda medrese ile mevlevîhâne arasında bir davaya neden olmuş ve davayı medrese kazanınca, zamanın mevlevîhâne şeyhi Muhammed İzzet Dede, mevlevîhâne olarak kullanılan medrese kısmının kendilerine verilmeyeceğini anlayınca, Çorum Azap Ahmed Mahallesi'nde yukarıda ismi geçen medresenin yanında bulunan ve bir süre önce onarılmış olan, iki oda bir semahane ve bir avludan müteşekkil binanın kendilerine mevlevîhâne olarak tahsisini istemiştir. İstanbul'dan gelen 23 Ramazan 1295/1878 tarihli yazı gereği mevlevîhâne bu yeni yerine taşınmıştır. Mevlevîhâne olan bu bina, 1297/1880 yılında da tekrar bir onarıma daha tabi tutulmuştur.¹³⁵⁵

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir kayda göre de; 1316/1898 yılında mevlevîhânenin bitişiğine bir cami yapılmış ve mevlevîhâneye ilave olunan hücrelerle birlikte, bir de hane (harem veya selamlık dairesi) inşası için 15084 kuruş tahsis edilmiştir.¹³⁵⁶ Barihüda Tanrıkorur'un tespitlerine göre bu dönemde

¹³⁵⁰ *KMMA*, Dosya No: 65/7.

¹³⁵¹ *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM)*, Kuyûd-u Kadîme 583/132b. (Barihüda Tanrıkorur, "Tarihin Tahribi; Çorum Mevlevîhânesi", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler)3-4 Mayıs 1993, Konya 1994, s. 72.)'den naklen.

¹³⁵² *BOA*, CT 21557, (za 1211/1796).

¹³⁵³ *BOA*, SE. MK. DEVAİ, Kısım III, 3160/100/37, (7 R 1273/1856).

¹³⁵⁴ B. Tanrıkorur bu Mevlevîhânenin medreseye ait bir arsa üzerine tesis edilmiş olduğunu söylemektedir. bk. B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 72.

¹³⁵⁵ *Çorum İl Yıllığı*, Çorum 1968, s. 224.

¹³⁵⁶ *BOA*, İrade Evkaf (İE) 1562, (1 B 1316/1898).

mevlevîhâne; semahane, türbe, matbah, hamušan, bahçe, harem ve selamlık dairelerinden müteşekkil bir Mevlevî zaviyesidir.¹³⁵⁷

Böylece XIX. asrın son çeyreğinde bu yeni yerinde faaliyete geçen Çorum Mevlevîhânesi'nin bu yeni dönemdeki postnişini Muhammed İzzet Dede'dir. Muhammed İzzet Dede, XIX. asrın sonlarında, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'nin en önemli şeyhlerinden biri olan Osman Selahaddin Dede (ö. 1820-1887)'nin yetiştirdiği Mevlevî dervişlerindendir.¹³⁵⁸

Şeyhine olan muhabbetinden dolayı, Osman Selahaddin Dede'nin vefatından sonra da, 1303/1898 yılında olduğu gibi sık sık İstanbul'a gelen İzzet Dede, Tahirü'l-Mevlevî'nin ifadelerine göre; "*Osman Selahaddin Dede zamanında çile çıkarmış ve uzun yıllar şeyhine hizmet etmiş, sonra da vatanı olan Çorum'da harab durumda bulunan Mevlevî tekkesine şeyh tayin olup gitmiştir. Orasını oldukça imar ederek evlenmiş, çoluk, çocuk sahibi olup Çorum'da kalmıştır. Uzun boylu, sakallı, kaba saba, altmış yaşlarında bir adamdır. Her ne kadar okuması yazması Hak vere ise de, cerbezesi oldukça lafzanî, susturmaya muktedirdir.*"¹³⁵⁹

Ne zaman vefat ettiği tam bilinmeyen ve vefatıyla dergahın semahanesine defnedilen¹³⁶⁰ Muhammed İzzet Dede'nin 1303/1886 ve 1313/1897 yıllarında da Mevlevîhânedeki postnişinliğinin devam ettiğini kaynaklar kaydetmektedir.¹³⁶¹

İzzet Dede'den sonra Çorum Mevlevîhânesi'nde aynı zamanda dergahın son şeyhi olan ve Mevlevî Taburu'nda da ismi bulunan Muhammed Hüsameddin Dede (ö. 1955) görev yapmıştır.¹³⁶²

Tekkelerin kapatılmasından sonra dergahın semahanesi ve türbe kısmı son şeyhi Hüsameddin Dede tarafından başka bir şahsa satılmıştır.¹³⁶³

¹³⁵⁷ bk. B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 78.

¹³⁵⁸ Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 191. 1300/1883-1313/1898 yılları arasındaki Konya Salnameleri'nde Muhammed İzzet Dede Çorum Mevlevîhânesi şeyhi olara ismi geçmektedir. bk. *1300/1883 Konya Salnamesi*, s. 208; *1313/1898 Konya Salnamesi*, s. 315.

¹³⁵⁹ Tahirü'l-Mevlevî, *Çilehane Mektupları*, s. 142-143.

¹³⁶⁰ B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 75.

¹³⁶¹ *1303/1886 Konya Salnamesi*, s. 312; Tahirü'l-Mevlevî, a.g.e., s. 142.

¹³⁶² Veled Çelebi, a.g.m., s. 823; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 162; A. S. Ünver, a.g.e., s. 32.

¹³⁶³ B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 73. Bu gün sadece semahane ve türbe kısmı kalan dergah, 1994 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından koruma altına alınması için bir çalışma başlatılmıştır. Çorum Mevlevîhânesinden geriye kalan Semahane ve Türbe ile ilgili mimârî ayrıntı için bk B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 73-75.

11. Kastamonu Mevlevîhânesi¹³⁶⁴

1 Kanunülevvel 1327/1911 tarihinde Kastamonu Mevlevîhânesi'nde A. Remzi Dede'nin şeyhliği döneminde, dergah müntesebi olarak bulunan ve ma'zûl şeyh Said Hemdem Dede'nin kardeşi olan Hüsameddin Dede'nin, Konya Mevlânâ Dergahı'na yazdığı bir yazıda, ismi geçen mevlevîhâne tarihçesi, vakıfları, şeyhleri ve mevlevîhânenin o zaman ki durumu ile ilgili mufassal bilgi bulunmaktadır.¹³⁶⁵

Eflâkî'nin nakilleri arasında, Ulu Arif Çelebi'nin Anadolu'yu dolaşması esnasında Amasya'dan Kastamonu'ya gittiği kaydı bulunduğu göre, Kastamonu'da mevlevîliğin tarihi bu zamana dayanmaktadır.¹³⁶⁶ Nitekim Hüsameddin Dede de, Kastamonu'da mevlevîliğin tarihinin Ulu Arif Çelebi zamanında başladığını kaydetmektedir. Kastamonu Mevlevîhânesi'nin banisi ise; Çandarlı Süleyman Paşa'dır. Kastamonu Mevlevîhânesinin ilk şeyhi de türbede metfun bulunan Dede Sultan (960/1553)'dir.¹³⁶⁷ Dede Sultan'dan sonra dergah postuna Elvân Dede geçmiştir. Elvân Dede, zamanında dergahın etrafına bazı binalar inşa edilmiş, dergah ise bir mescidle türbeden ibaret kalmıştır. Hüsameddin Dede, bu tarihten itibaren dergahın uzunca bir süre önce Nakşî daha sonra da Kâdirî dergahı olarak kullanıldığını belirtir.¹³⁶⁸

Nihayet Bolulu Kalender Dede'nin bir hayli gayretleri neticesinde, 1288/1871 tarihinde Galib Dede'nin "Her şey olur aslına şitâyân- Çıktı yine âsumâna Kur'an" beyti gereğince, burası mevlevîhâne olarak faaliyete geçmiştir. Kalender Dede, uzun süre başkalarının eline geçen dergah vakıflarını ve diğer bazı müstemilatını yeniden mevlevîhâneye kazandırmak için çaba sarfetmiş, İstanbul'a gidip gelmiştir. Bu süre zarfında çok münazaralar olmuş olmalı ki, Kalender Dede, nef'edilmiş, habse atılmış ve gözlerini kaybetmiştir. Neticede, 1293/1876 senesinde dergahta, Mevlevî mukabelesini icrâya muvaffak olmuştur. Aynı yıl vefat eden Kalender Dede'nin yerine, Sivashlı İbrahim Dede postnişin olmuş, o da on yıla yakın görevini îfâdan sonra 1303/1886 yılında vefat etmiştir.¹³⁶⁹

¹³⁶⁴ Ş. Uzluk, A. Gölpınarlı ve Veled Çelebi döneminde (1910-1919) tertip edilen listelerde Kastamonu Mevlevîhânesi'ni âsitaneler arasında zikrederken, 1300/1883 ve 1313/1898 yılları arasında yayınlanan Konya Salnâmelerinde, Kastamonu Mevlevîhânesi zaviye olarak takdim edilmektedir. Biz de Mevlevîliğin idari merkezi Konya Çelebiliği tarafından tertip edilen salnâmelerdeki listelere itibar ederek, XIX. asır mevlevîliği içinde Kastamonu Mevlevîhânesi'ni, zaviyeler kısmında mütala ettik. Fakat XX. asrın başlarından itibaren mevlevîhâne asitaneye çevrilmiş olabilir, nitekim Hüsameddin Dede'nin belgelerde dergah zabitanından bahsetmesi de buna işaret kabul edilebilir. bk. *1300/1883 Konya Salnamesi*, s. 206; *1313/18898 Konya Salnamesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 822; *KMMA*, Dosya No: 49/15; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 161; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335.

¹³⁶⁵ *KMMA*, Dosya No: 49/15.

¹³⁶⁶ Eflaki, *a.g.e.*, II, 330

¹³⁶⁷ Muhammed Behçet, *Kastamonu Eser-i Kadimesi*, İstanbul 1341, s. 92.

¹³⁶⁸ *KMMA*, Dosya No: 49/15.

¹³⁶⁹ *KMMA*, Dosya No: 49/15; 1300/1883-1303/1886 seneleri Konya Salnâmeleri'nde de Kastamonu şeyhi olara İbrahim Dede'nin adı geçmektedir. bk. *1300/1883 Konya Salnâmesi*, s.206; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 310.

Özellikle XIX. asır Mevlevî dergahlarında geçerli olan “ber-mücebi âdât”, yerine aynı tarihte oğlu Saîd Efendi posta tayin¹³⁷⁰ edilmiş fakat Said Efendi henüz rüşde ulaşmadığından kendisine türbedâr vazifesinde bulunan Halil Dede 1312/1894 senesine kadar vekalet etmiş, 1312/1894 senesinde Said Efendi asaleten posta tayin edilmiştir. Türbedâr Halil Dede de 1314/1896 senesinde vefat etmiştir. Said Efendi, 1326/1909 senesi Mayıs ayı başlarına kadar on iki seneye yakın Kastamonu Mevlevîhânesi postnişini olarak görev yapmış, aynı tarihte Mevlevî tarîkatına yakışmayacak davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle görevinden azledilmiştir.¹³⁷¹ Üç kız çocuğu olup erkek evladı olmadığı için yerine, XIX. asrın sonlarında Mevlevî tarîkatının en önemli simalarından olan, önce Kütahya Ergûniye Dergahı’nda dokuz ay kadar postnişin vekilliği yapan Kayserili Ahmed Remzî Dede, posta tayin olunmuştur. A. Remzî Dede’nin posta tayin tarihi “*Remzî Dede hâdimü’l-fukarâ*” mısrasının gösterdiği 1326/1909’dur.¹³⁷²

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi’nde Said Efendi ile ilgili, altında başta Reisü’l-Meşâyih Ahmed Ziyaüddin Efendi olmak üzere, şehirde mevcut bütün tarîkat şeyhlerin ve idarecilerin mühürleri olan bir belge bulunmaktadır. Bu belgede; Kastamonu Mevlevîhânesi’nin Said Efendi ile birlikte içine düştüğü vahim durumdan bahsedilmekte ve Said Efendi ile ilgili; “*âdâb ve namus-ı tarîkattan uzak ve hiçbir diyarda eşine rastlanamayacak çeşitli fîsk u fucûr ve sefahât içinde, binlerce fuşsiyyât ve cinâyet-i cilvegâh olmuş, neticede nefret-i âm ve sû-i hareketi eseri olarak tevkîf edilip habs olunmuş*” diye bahsedilmekte ve bu durumu devam ettiği halde halâ meşihatte gözü olduğu ve şeyh A. Remzi Dede’yi rahatsız ettiği belirtilmekte ve bu hususta Çelebi Efendi uyarılmaktadır.¹³⁷³

A. Remzi Dede, harab halde bulduğu Kastamonu Mevlevîhânesi’ni tamir ettirmiş, eski şeyhten kalan borçları ödemiştir. O sırada şair, edip Süleyman Nazif Kastamonu valisidir. A. Remzi Dede ile ilk karşılaştığında, “meşihatınız peder-mendemidir?” diye sorar. Ahmed Remzi Dede de “Hayır, Hüdâdâddır, lehü’l-hamd pederim berhayât ve Kayseri Mevlevîhânesi şeyhidir” cevabını verir.¹³⁷⁴ Süleyman Nazif’in bu sorusu özellikle XIX. asırda Mevlevîlikte ve diğer tarîkatlarda, şeyh tayininin babadan oğula geçmesinin adetten olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir.

¹³⁷⁰ 1304/1887 Konya Salnâmesi, s. 231.

¹³⁷¹ Hüsameddin Dede; “her üç şeyhin de matbu’ gayr-ı matbu’ bir eseri yoktur” demektedir. bk. *KMMA*, Dosya No: 49/15. A. Remzi Dede’nin 1328/1911 tarihli bir yazısında Said Dede’nin daha sonra Antalya Mevlevîhânesi’ne tayin edildiği kayıtlıdır. bk. *KMMA*, Dosya No: 74/6.

¹³⁷² *KMMA*, Dosya No: 49/15; Hasibe Mazioğlu, *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri*, s.4. Hasibe Mazioğlu burada aktardığı bütün bilgileri elinde bulunan ve A. Remzi Dede’nin ailesinden aldığı “*Remzinâme*”nin fotokopisinden naklettiğini belirtir. Hüseyin Vassaf, *Remzinâme*, s. 20-21; bk. Ziver Tezeren, “Üstad Ahmed Remzi Akyürek”, *Erciyes Dergisi*, sayı: 68, Kayseri 1983, s. 6-7. Ayrıca bkz. İbntülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, VIII/1408.

¹³⁷³ *KMMA*, Dosya No: 74/1. Ayrıca 74 no’lu dosyada, Remzi Dede ile Said Efendi arasında vukua gelen tartışmalar ve çekişmelerle ilgili evraklar da bulunmaktadır. bk. *KMMA*, Dosya No: 74/2-22.

¹³⁷⁴ H. Mazioğlu, *a.g.e.*, s. 4.

Kastamonu şeyhliği sırasında Halep Mevlevîhânesi'nde vuku bulan olayları tahkikat için 12 Ağustos 1327/1910 tarihinde Konya'da bulunan Çelebi Efendi tarafından Halep'e gönderilmiştir. A. Remzî Dede, Halep'ten sonra, Hama, Humus, Ayıntab (Gaziantep), Urfa, Kilis, Maraş, Şam, Trablus, Lazkiye ve Kudüs Mevlevîhânelerinde de bir dizi tahkikâta bulunmuştur.¹³⁷⁵

Hüseyin Vassaf, "Hakikaten Mevlevîlik tarihinde baba ile oğulun aynı tarihte iki ayrı Mevlevî tekkesinde şeyh olduğu nadirdir." demektedir.¹³⁷⁶

Ahmed Remzi Dede'nin Kastamonu Mevlevîhânesi meşihati her ne kadar XX. asrın başlarında tesadüf etse ve tezimiz de XIX. asır mevlevîliğine dair olsa da, A. Remzi Dede, Tahirü'l-Mevlevî gibi, XIX. asırda yetişen en önemli Mevlevî simalarından olması nedeniyle, burada onunla ilgili de bilgi vermenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Ziver Tezeren'in, Hüseyin Vassaf Efendi'nin telif ettiği "*Remzinâme*"ye dayanak verdiği bilgilere göre; Ahmet Remzi Dede, 1289/1872 tarihinde Kayseri Mevlevîhânesi'nde doğmuştur. Soyca bir Mevlevî ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmed Remzi Dede'nin cediti Seyyid Süleyman Türâbî'dir. Konya Mevlâna Dergâhı postnişini Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin mürşidi olan Süleyman Türâbî, Konya'dan Kayseri'ye göçmüş, Kayseri'de 1251/1835 yılında vefat etmiştir. Seyyid Süleyman Türâbî'nin oğlu Seyyid Ahmed Remzi el-Mevlevî'dir. Kayseri Mevlevîhânesi şeyhi olan ve 1282/1865 tarihinde vefat eden A. Remzi el-Mevlevî'nin oğlu Ahmet Remzi Dede'nin babası Seyyid Süleyman Ataullah Efendidir. Oğluna babasının adını koymuş olan Atâullah Efendi elli yıl Kayseri Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yaptıktan sonra 1332/1913 tarihinde vefat etmiş ve dedesi ve babası gibi Seyyid Burhaneddin Hazretleri türbesinin avlusuna defnedilmiştir.¹³⁷⁷

1289/1872'de Kayseri Mevlevîhânesi'nde doğan Ahmed Remzi Dede tekke havası içerisinde Mevlevî terbiyesiyle büyümüş, sıbyan mektebini ve Rüştiye'yi bitirdikten sonra babasından ve Kayseri'deki bazı alimlerden özel dersler almıştır. 1310/1892 senesinde İstanbul'a giden Ahmed Remzi Dede memuriyete başlamış ve Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede'ye intisab etmiştir. İstanbul'da bir yıl kaldıktan sonra Kayseri'ye dönen Ahmed Remzi Dede, Kayseri mutasarrıfı Nâzım Paşa'nın delaletiyle İdâdî'de muallimlik yapmaya başlamıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra Konya'ya gitmiş ve Çelebi Efendi'nin isteği üzerine Konya'da kalmıştır.¹³⁷⁸

¹³⁷⁵ *KMMA*, Zarf No: 49/15, 51/10; Mazioğlu, s.4; Z. Tezeren, a.g.m., s. 7.

¹³⁷⁶ *Son Asır Türk Şairleri*, VIII, 1408; *Remzinâme*, s. 39 (H. Mazioğlu, a.g.e., s. 4.'den naklen). Baba ile oğlunun aynı dönemde şeyh olduğu ikinci bir örnek te Halip Mevlevîhânesi şeyhi Abdülğani Dede ile oğlu Ahmed Sabuhî Dede'dir. bk. Tez içinde Halep ve Kilis Mevlevîhâneleri kısmı.

¹³⁷⁷ *Yeniçağ Mevlevîliği*, Ahmed Remzi Dede'nin Hayatı ve Şiirleri, s. 12. *Yeniçağ Mevlevîliği*, s. 12.

Konya'daki ikameti bir yıl süren Remzi Dede, önce vekaleten Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'ne, daha sonra da Kastamonu Mevlevîhânesi'ne, oradan da Halep Mevlevîhânesine şeyh olarak tayin edilir.¹³⁷⁹

Daha önce Kastamonu şeyhliği sırasında tahkikat için geldiği Halep Mevlevîhânesi'ne *Nehrü'z-Zeheb*'de geçen kayda göre 1327/1909 senesinde, *Remzinâme*'deki kayda göre ise 1332/1913 yılında şeyh olarak tayin edilir.¹³⁸⁰

Kastamonu Mevlevîhânesinde yaptığı gibi, meşihat makamına geçmesiyle birlikte çökmeye yüz tutmuş olan Halep Mevlevîhânesi'ni madden ve ma'nen canlandırmaya muvaffak olur. Mevlevîhânedeki yapılan mukabelelere halktan ve her inançtan insanlar katılarak coşkulu âyinler icrâ edilir.¹³⁸¹

Birinci dünya savaşı yıllarında Ahmed Remzi Dede Halep-Şam yoluyla Filistin cephesine giden gönüllü Mevlevî Taburu'na katılmıştır.¹³⁸² Savaş sırasında tekkenin camisini ve semahanesini Osmanlı Ordusu'nun erzak ve mühimmat deposu olarak kullanmasına izin vermiştir. Şavaş esnasında tekkedeki bir çok derviş de Remzi Dede ile beraber bu tabura katıldığı için dergâhta fazla derviş kalmamıştır.¹³⁸³

Gönüllü Mevlevî Alayı'nda Ahlak ve Din Dersleri veren Remzi Dede, Medine'ye giderek Hz. Peygamberin kabrini ziyaret etmiş, Şam'a dönmüş ve burada Emevî Camii'nde Arapça *Mesnevî* okutmuştur. Şam'dan Halep'e döndüğü sırada Halep düşman tarafından işgal edildiği için 1338/1922 yılında İstanbul'a gitmek zorunda kalmış, çok geçmeden de aynı yıl, Üsküdar Mevlevîhânesi meşihatine atanmıştır.¹³⁸⁴ Burada da mevlevîhâne'yi madden ve ma'nen ihya eden A. Remzi Dede, kısa sürede mevlevîhâne'nin onarım ve tamirat işlerini tamamlamış¹³⁸⁵ ve cumartesi günleri âyin yapılmaya başlanmıştır. Tekkelerin kapatılma tarihi olan 2 Eylül 1925 tarihine kadar, Üsküdar Mevlevîhânesi'nde şeyhlik görevini sürdüren Remzi Dede, tekkeler kapatıldıktan sonra Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi Müdürlüğü'ne tayin edilmiş ve bu göreve 1940 yılına kadar devam etmiştir. Bu görevden ayrıldıktan sonra hayatını Ankara'da sürdürmüş, Kütüphaneler Müdürlüğü'nde müşavirlik yapmıştır. Ankara'da bulunduğu yıllarda üst üste geçirdiği zatürreden hayli yorgun düşen Remzi Dede vefatına yakın Kayseri'ye

¹³⁷⁹ *Son Asır Türk Şairleri*, VIII, 1408; *Remzinâme*, s. 39.

¹³⁸⁰ *Nehrü'z-zeheb*, s. II, 236; *Son Asır Türk Şairleri*, VIII, 1408; *Remzinâme*, s. 52.

¹³⁸¹ Z. Tezeren, a.g.m., s. 7-8. "Bu gün mevcut olan ve Saadettin Nüzhet Ergun tarafından *Türk Şairleri* adlı eserinde yayınlanan A. Remzi Dede'nin başında Mevlevî kûlahı sakallı ve uzun bıyıklı resmi, Halep Mevlevîhânesi şeyhi iken çekildiği resimdir." bk., A. Rıza Karabulut, "Mevlevî A.Remzi Dede", s. 25.

¹³⁸² *Remzinâme*, s. 52; Tezeren, s. 8.

¹³⁸³ Mektub, ŞEK, MB, Kayıt no: 18017.

¹³⁸⁴ *Remzinâme*, s. 45-48; *Nehrü'z-zeheb*, II, 263; Z. Tezeren, a.g.m., s. 8.

¹³⁸⁵ *Son Asır Türk Şairleri*, VIII, 1408-1409.

gitmiş ve 7 Ekim 1944 tarihinde¹³⁸⁶ vefat etmiş, baba ve dedelerinin metfûn olduğu Seyyid Burhaneddin Türbesi mezarlığına defnedilmiştir.¹³⁸⁷

İyi derecede Farsça ve Arapça bilen Remzi Dede, hayatı boyunca bir çok eser vermiştir. Halen mevcut basılmış 17 basılmamış 5 eseri bulunan Dede, aynı zamanda divan edebiyatının nazım şekillerinin ve türlerinin hepsini kullanan ve halk edebiyatında da şiirler yazan kuvvetli bir şairdir.¹³⁸⁸

Hüsameddin Dede, Kastamonu Mevlevîhânesi'nin vakfi olan arazilerin vakfiyenâmeleri olmayıp, kuyûd-ı hakâni kayıtlarının da çok eski olması nedeniyle okunamaz durumda olduğunu, istinsahlarına çalışıldığını belirtmekte¹³⁸⁹ ve A. Remzi Dede tarafından dergahta Mesnevî dersleri okutulduğu ve dergahta ehil olan dervîşâna, ney ve ayin talimi yaptırdığını belirtmektedir.

Ayrıca, dergahta bulunan demirbaş eşyaların murûr-ı zaman ile tahrib olduğundan, A. Remzi Dede'ye teslim edilen beş on parça işe yaramaz eşya ve semahanedeki bir-iki kilimden başka bir şey bulunmadığını, ma'zûl şeyh Said Dede'nin dergahtan azledilince bir hafta boyunca eşyaların dergahtan taşındığını, geri kalanlarında bir hücreye toplanıp kapısının kilitlendiğini de ilave etmektedir.¹³⁹⁰

A. Remzi Dede'nin Halep Mevlevîhânesine tayininden sonra dergaha Tahir Amil çelebi atanmıştır.¹³⁹¹ Kastamonu Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Tâhir Âmil Çelebi (ö. 1953)'dir.¹³⁹²

12. Kayseri Mevlevîhânesi

Anadolu'da Mevlânâ zamanından başlayıp, oğlu Veled Çelebi ve torunu Ulu Ârif Çelebi zamanında bir çok mevlévîhâne tesis edildiğini bir çok defa belirtmiştik. Bunlara ilâve olarak yine Anadolu'da ve diğer İslam beldelerinde, Ulu Arif Çelebi ve

¹³⁸⁶ Hasibe Mazioğlu Dede'nin vefat tarihini 6 Kasım 1944 olarak vermektedir. bk. H. Mazioğlu, "Akyürek, Ahmet Remzi", *DİA*, II, 304-305.

¹³⁸⁷ Z. Tezeren, a.g.m., s. 8-11; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", s. 38.

¹³⁸⁸ A. Remzi Dede'nin. Hayatı, eserleri ve ilmi kişiliği için bk. *KMMA*, Dosya No: 49/15; H. Mazioğlu, a.g.e., 1-11; *Son Asır Türk Şairleri*, VIII, 1408-1410; *Türk Şairleri*, I, 324-329; Tâhir"ül-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, 29-178; Z. Tezeren, a.g.m., s. 6-15; Abdullah Satioğlu, "Kayseri Mevlevî Şeyhi A. Remzi Dede", *Erciyes Dergisi*, sy. 68, Kayseri 1983, s. 19-20; Abdulkâdir Zamantılı, "Yine Remzi Dede", *Erciyes Dergisi*, sayı: 68, Kayseri 1983, s. 21-23; A. Rıza Karabulut, *Erciyes Dergisi*, sy. 68, Kayseri 1983, s. 24-29; Kadir Özdamar, "A. Remzi Akyürek Üzerine Notlar", *Erciyes Dergisi*, sy. 68, Kayseri 1983, s. 35-39; Sezai Küçük, "Halep Mevlevîhânesi" *İLAM Araştırma Dergisi*, sy. 2, Temmuz-Aralık 1998, İstanbul 1999, s. 87-90.

¹³⁸⁹ Her ne kadar bahsi geçen belgelere Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde rastlayamadıkça da, A. Remzi Dede'nin kendi zamanıyla ilgili dergah gelirleri ve giderleriyle ilgili belgeler mevcuttur. bk. *KMMA*, Dosya No: 74/21.

¹³⁹⁰ *KMMA*, Dosya No: 49/15.

¹³⁹¹ *KMMA*, Dosya No: 74/17, 74/18, 74/20.

¹³⁹² A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 35.

daha sonra gelen çelebiler ve Mevlevî dedeleri zamanında bir çok mevlevîhâne de tesis olunmuştur.

Anadolu'da kurulan Mevlevî tekkelerinden biri olan Kayseri Mevlevîhânesi'nin tesisi ise, Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmîzî (ö.642/1244) zamanına uzanmaktadır. Babasının vefatından sonra Mevlânâ'ya hocalık vazifesini üzerine alan Seyyid Burhaneddin, bu vazifesini tamamladığı kanatına erişince, 638/1239 tarihinde memleketi Kayseri'ye dönmüş ve daha sonra mevlevîhâne olacak mekana bir tekke inşa etmiştir.¹³⁹³

Kayseri'de Seyyid Burhaneddin ile başlayan Mevlevîlik, onun vefatından sonra, tekkesi yerine inşa edilen mevlevîhane ile devam etmiştir. Kayseri Mevlevîhânesi'nin bu ilk dönemine dair fazla malumat yoktur. Fakat mevlevîhanenin tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 906/1500 tarihli Konya Evkaf Defteri'nde Kayseri Vakıfları arasında ismi geçmekte ve Mevlânâ Şucâ b. Emirşah'ın tasarrufunda olduğu belirtilmektedir.¹³⁹⁴ 1000/1592 tarihlerinde ise mevlevîhanenin şeyhi olarak Velîyüddin b. Hacı Bulam ismi geçmektedir.¹³⁹⁵

Kayseri'de mevlevîliğin ikinci dönemi ise; IV. Murad dönemi vezirlerinden Bayram Paşa'nın, Mevlevî dergahını yeniden inşa edip vakıflar bağladığı 1047/1637 tarihinde başlar. Bu tarihte Kayseri'de Kaleönü mevkiine, Yenikapı dahilinde (ki burası Seyyid Burhaneddin'in tekkesinin ve eski mevlevîhanenin yeridir) yaptırmış olduğu mevlevîhaneye aynı zamanda bir çok vakıflar da bağlamıştır.¹³⁹⁶

Bayram Paşa tarafından yeniden inşa edilen ve yeterince gelire sahip olduğu anlaşılan Kayseri mevlevîhânesi'nin, bu tarihten XIX. asrın başlarına kadar tarihiyle ilgili bilgi mevcut değildir.

1649 yılında Kayseri'yi ziyaret eden Evliyâ Çelebi de mevlevîhânedeki bahsetmekte, mevlevîhânedeki bilgili fakr ve faka erleri bulunduğunu, dergahta haftada

¹³⁹³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, 149; Feridun Sipahsalar, *a.g.e.*, s. 19; Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, (hızl. M. Diriöz-H.A. Diriöz), Kayseri 1991, s. 4; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Konya 1996, s. 91.

¹³⁹⁴ Yasemin Demircan (Özrmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 103; Mehmed Çayırdağ, *a.g.m.*, s. 92.

¹³⁹⁵ A. Nazif, *a.g.e.*, s. 20.

¹³⁹⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan ve 1983 yılında Hatice Karapaça tarafından Erciyes Dergisi'nin 68. sayısı sayfa 32-34 arasında neşredilen ve Mehmet Çayırdağ'ın da makalesinde bir fotokopisini verdiği 15 Safer 1047/10 Temmuz 1637 tarihli vakfiyeye göre; Bayram Paşa'nın 1637 yılında yeniden inşa ettirdiği Kayseri Mevlevîhânesi'ne şu akarları bağışlamıştır: Mevlevîhâne yanında bir ev, 65 adet dükkan, şimdi Pamuk Hanı olarak bilinen iki ev ve bir arsa. Bunlara ilave olarak, mevlevîhâne şeyhi ve vakıf mütevellisi Mustafa oğlu Ramazan Efendi'ye, daha sonra gelecek şeyh ve mütevellilere, günde 8 akçe, tekke görevlilerinden noktacıya 1, duacıya 2, nâthana 1,5, katibe 4, müezzine 1,5, aşçıya 3, aşçı yamağına 2, neyzenbaşına 4, kudümzene 2, farrâşa 1, meydancıya 1 akçe, mevlevîhâneye taamiye olarak 100 akçe, şeb-i arûs gününde harcanmak üzere 20 ve dergahın dokuz hücrelerinde bulunan dervişana 2'şer akçe yevmiye verilmesi vakfiye şartlarındandır. Bk. Hatice Karapaça "Kayseri Mevlevîhânesi Vakfiyesi" *Erciyes Dergisi*, Sayı: 68, Kayseri 1983. S. 32-34; M. Çayırdağ, *a.g.m.*, s. 92-95.

iki defa ayin yapıldığını ve matbah, semahane ve mutribhane ile süslü olduğunu belirtmektedir.¹³⁹⁷

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan bir belgeye göre; XIX. asrın başlarında 6 Safer 1215/1800 tarihinde, "şerî'ata ve Mevlevî tarikatine muhalif hareketten ve cem'i menâhiyi irtikâbdan dolayı" Mehmed Dede azledilip, yerine Abdülkâdir Dede tayin edilmiştir.¹³⁹⁸

Defter-i Dervîşân I'deki kayıtlara göre; Konya Mevlânâ Dergahı postnişinliğine, babasının 1815 yılında vefatı üzerine tayin edilen Mehmed Said Hemdem Çelebi ile birlikte meşihatnâmesini almak üzere, 29 Rebiulevvel 1230/1815 tarihinde İstanbul'a gelen topluluğun içinde, Çelebiyândan Hidâyetzâde Hüseyin Efendi, Muhammed Emîn Çelebi, Karaman Şeyhi Ali Dede, Mesnevîhan Süleyman Efendi ve biraderzâdesi Cemâl Çelebi ile birlikte Kayseri Mevlevîhânesi şeyhi Abdülkâdir Dede de bulunmaktadır. Abdülkâdir Dede İstanbul'da bulunduğu sürede Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde misafir edilmiştir.¹³⁹⁹

Bu durum gösteriyor ki, Abdülkâdir Dede, bu dönem mevlevîliğinde etkili bir şeyhtir. Nitekim kendisinden sonra Kayseri Mevlevîhânesi'ne Süleyman Tûrabî'nin tayini de tesadüfî değildir. Süleyman Tûrabî'nin Kayseri'ye tayininde kendisinin Hemdem Çelebi'nin mürcüdi olması yanında, Abdülkâdir Dede'nin de etkisi olmuştur. İstanbul'a yapılan bu seyahat 1815 yılında vukua geldiğine göre Abdülkâdir Dede'nin vefatı da bu tarihten sonradır.

Abdülkadir Dede'den sonra Kayseri Mevlevîhânesi postnişinliğine, XIX ve XX. asrın önemli Mevlevî simalarından şair edip ve Mevlevî şeyhi A.Remzi Dede'nin ceddî Süleyman Tûrabî tayin edilmiştir. Süleyman Tûrabî, Konya Mevlânâ Dergahı postnişinlerinden Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin mürcüdidir. Konya Mevlânâ Dergahı'nda yetişmiş, Seyyid Şah-ı Hindî'den dersler almış, tarikat adabını da, Konya Mevlânâ Dergahı sertasîki Seyyid Hasan Dede'den ta'lîm etmiştir. 1242/1826 yılında da, Konya'dan Kayseri Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir. Dokuz yıla yakın Kayseri Mevlevîhânesi postnişinliği yapan ve 1251/1835 yılında Kayseri'de vefat eden Süleyman Tûrabî, Seyyid Burhaneddin'in türbesine defnedilmiştir.¹⁴⁰⁰

Yıllar sonra torunu A. Remzi Dede, ceddî için tertib ettiği bir musammatta, onun manzum hayat hikayesini yazmıştır.¹⁴⁰¹

¹³⁹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, s. 70

¹³⁹⁸ BOA, CT 19374, (6 S 1215/1800)

¹³⁹⁹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 39

¹⁴⁰⁰ Ziver Tezeren, "Üstad Ahmed Remzi Akyürek", *Erciyes Dergisi*, Sayı: 68, Kayseri 1983, s. 6; A. Rıza Karabulut, "Mevlevî A. Remzi Dede", *Erciyes Dergisi*, Sayı 68, Kayseri 1983, s. 24; Kadir Özdamar, "A. Remzi Akyürek Üzerine Notlar", *Erciyes Dergisi*, Sayı 68, Kayseri 1983, s. 35; Hasibe Mazioğlu, *a.g.e.*, s. 1, 78-79.

¹⁴⁰¹ A. Remzi Dede, Seyyid Süleyman Tûrabî'nin terceme-i halini manzum olarak yazmıştır. bk. H. Mazioğlu, *a.g.e.*, s. 78-79.

1251/1835 yılında Süleyman Türâbî'nin vefatıyla yerine oğlu Seyyid Ahmed Remzi el-Mevlevî, Kayseri Mevlevîhânesi postuna tayin edilmiş, otuz yıla yakın postnişinlik yaptıktan sonra, 1282/1865 yılında vefat etmiştir. O da babası gibi Seyyid Burhaneddin'in türbesine defnedilmiştir.¹⁴⁰² Ahmed Remzi Dede 14 Muharrem 1274/1857 tarihinde mevlîhâne şeyhi iken Kayseri müftülûğüne tayin edilmiş ve vefat edinceye kadar bu görevini de sürdürmüştür.¹⁴⁰³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelere göre Ahmed Remzi Dede'ye 1263/1847 yılında, devrin padişahı tarafından atıyye ihsan edilmiş¹⁴⁰⁴, 1267/1851 yılında dergaha taamiye tahsisi yapılmış¹⁴⁰⁵, 1278/1861 yılında da A. Remzi Dede'ye maaş tahsis edilmiştir.¹⁴⁰⁶

Vefatından sonra "ber müceb-i âdât", yerine oğlu ve Kayseri Mevlevîhânesi'nin XIX. asırdaki son şeyhi Süleyman Atâullah Dede geçmiştir. 1282/1865 yılında babasından devraldığı Kayseri Mevlevîhânesi şeyhliğini, vefat ettiği 1332/1913 senesine kadar sürdürmüştür. Atâullah Dede de Seyyid Burhaneddin türbesine defnedilmiştir. Oğlu Ahmed Remzi Dede 1289/1872 tarihinde Kayseri Mevlevîhânesi'nde doğmuş ve babası Atâullah Dede'den ve eniştesi Göncüzâde Nuh Efendi'den özel dersler almıştır.¹⁴⁰⁷

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan belgelere göre 1327/1911 yılında Atâullah Dede'nin meşîhatinin son yıllarında diğer Mevlevî zaviyelerinin çoğunda olduğu gibi dergah harab bir hale geldiğinden tamir ettirilmesi için girişimlerde bulunulmuş, plan hazırlanmış, keşif yapılmıştır.¹⁴⁰⁸ Fakat bu tarihte dergahın tamir ettirilip ettirilmediği meçhuldür. Tamir edilmemiş ki, mevlîhâne tekkelerin kapatılmasıyla atıl bir hale düşmüş, harap olmuş ve yıkılmış, yeri bir arsa halini almış ve daha sonra bu arsa üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Bayrampaşa İşhanı yaptırılmıştır.¹⁴⁰⁹

13. Niğde Mevlevîhânesi

En eski Mevlevî tekkelerinden biri olan Niğde Mevlevîhânesi¹⁴¹⁰, veya daha sonraki ismiyle Kemal Ümmî¹⁴¹¹ Mevlevî Dergâhı'nın, tarihi bir çok mevlîhâne

¹⁴⁰² Z. Tezeren, a.g.m., s. 6; A. Rıza Karabulut, a.g.m., s. 24; K. Özdamar, a.g.m., s. 35; Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s. 1, 78-79.

¹⁴⁰³ BOA, İD 25443, (14 M 1274/1857); Z. Tezeren, a.g.m., s. 6

¹⁴⁰⁴ BOA, İD 7045, (21 S 1263/1847)

¹⁴⁰⁵ BOA, İD 5679, (2 M 1267/1851)

¹⁴⁰⁶ BOA, İD 32198, (3 R 1278/186/1)

¹⁴⁰⁷ Z. Tezeren, a.g.m., s. 6; A. Rıza Karabulut, a.g.m., s. 24; K. Özdamar, a.g.m., s. 35; Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s. 2, 78-79.

¹⁴⁰⁸ KMMA, Dosya No: 95/1-5.

¹⁴⁰⁹ M. Çayırdağ, a.g.m., s. 92.

¹⁴¹⁰ Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.333.

gibi Veled Çelebi(702/1302)'nin oğlu Ulu Ârif Çelebi (710/1310) zamanına kadar uzanmaktadır.¹⁴¹²

Babasının ölümü üzerine mevlevîliği temsile başlayan Ulu Ârif Çelebi, ömrünün mühim bir kısmını bu tarîkatı yaymak için seyahatle geçirmiştir. Niğde'nin de aralarında bulunduğu birçok şehre giden Ulu Ârif Çelebi, hemen hemen bütün Anadolu'yu gezmiş, Irak ve Tebriz'e kadar uzanmış, İlhanlı'ların merkezi olan Sultâniye'ye iki defa gitmiştir.¹⁴¹³

Niğde'ye kaç defa gittiğini bilmiyoruz. Fakat Eflâkî'nin kayıtlarından Ulu Ârif Çelebi'nin Niğde'ye birden fazla geldiğini anlıyoruz. İlk gelişinde Nasûhiddin Sebbâğ'ı halife olarak bırakmış, halîfesinin gayretiyle Niğde'de büyük bir Mevlevî topluluğu meydana gelmiştir.¹⁴¹⁴ Eflâkî'nin naklettiği "Ulu Ârif Çelebi'nin Nasûhiddin Sebbâğ'ın köpeğini alıp Konya'ya götürmesi" -ki bu köpeği Ulu Ârif Çelebi çok sever, onun yemeğini sürekli eliyle yedirirmiş¹⁴¹⁵- olayı da Ulu Ârif Çelebinin Niğde'ye birden fazla geldiğini göstermektedir.¹⁴¹⁶

XIV. yüzyılda yaşayan Nasûhiddin Sebbâğ'ın ne zaman vefat ettiği ve ondan sonra Niğde mevlevîhânesi'ne kimin postnişin olduğu hakkında henüz kesin bir bilgiye sahip değiliz. Sadece Ulu Ârif Çelebi oğlu Emir Âdil Çelebi (770/1368)'nin oğlu Burhanettin Çelebi(824/1395)'nin, Edirne'den Niğde'ye Ahî Mahmud oğlu Ahî Ahmed'in oğlu Hacı İbrahim'i 796/1393 yılında şeyh olarak gönderdiğini, Abdûlbaki Gölpınarlı *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik* isimli kitabında kaydetmektedir.¹⁴¹⁷

¹⁴¹¹ Bir çok Mevlevî dergâhında olduğu gibi (Mevlana Dergâhı, Yenikapı, Kahire, Kütahya ve Gelibolu, Gaziantep vb.) Niğde Mevlevîhânesi'nde de, semahane bir tarîkat büyüğünün türbesine bitişik olarak inşa edilmiştir. bk. Bârihüda Tanrıkorur, "Mevlevî Tekkesinin Kalbi Semahane", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, Konya 1996, s. 208.

¹⁴¹² Eflâkî, a.g.e., II, 313-314, 337-339

¹⁴¹³ Eflâkî, a.g.e., II, 234-366; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.69.

¹⁴¹⁴ Eflâkî'nin kaydettiklerine göre, Nasihüddin Sebbâğ; gönül sahibi, temiz kalbli, itibarlı bir zattır. Niğde'de büyük bir cemâat kurmuştur. Şehrin ileri gelenlerinin çocuklarını elde etmiştir. Fakat muhtemelen Ulu Ârif Çelebi gibi Kalenderî-Melamî meşreb olması, semâ'ı haram sayanların muhalefeti ve Kitmir adındaki köpeğine gösterdiği alakayı bir şeyhe yakıştıramayanlar, ona sık sık tuzak hazırlamışlar ve cemaatının kökünü kazımak için büyük gayret sarfetmişlerdir.

Nasihüddin Sebbâğ'a sadece Niğde'deki muhalifleri karşı çıkmamış, bizzat Mevlevî Tarîkatı içerisinde onun Kalenderî-Melamî meşreb halini beğenmeyen Denizli mevlevîhânesi Şeyhi Kadı Necmeddin de ona muhalefet etmiştir. Bk. Eflâkî, a.g.e, II, 313-314, 337-339; A. Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 81-82

¹⁴¹⁵ Eflâkî, a.g.e. II, 339

¹⁴¹⁶ Eflâkî, a.g.e., II, 338-339.

¹⁴¹⁷ Nafiz Uzluk tarafından tercüme edilen ve Gölpınarlı'nın eserine aldığı meşihâtnâme şöyledir:

"Ulu Tanrı korusun, Niğde şehrindeki dostlar, aşıklar, sâdıklar, muhibler, müridler, ileri gelenler ve şeyhler, bilsinler ve anlasınlar ki, fakirlerin övündüğü ve erenlerin makbulu Ahî Mahmud oğlu Ahî Ahmed'in oğlu Hacı İbrahim, Ulu Tanrı onu yüceltsin, tam bir sevgi ve inançla mürid oldu ve Tanrı, pek büyük sırrıyla bizi kutsasın, büyük Hüdâvendigâr Hazretleri'nin soyuna hizmet kemerini canla gönülle kuşandı.

Hacı İbrahim'e bir "meşihatnâme" verilerek Edirne'den Niğde'ye Mevlevî Şeyhi olarak gönderilmesi ve Farsça yazılan bu meşihatnâmenin içeriği, XIV. asrın sonlarında bu şehirde Ulu Arif Çelebi'nin halife bıraktığı Nasuhiddin Sebbâğ'dan sonra bir Mevlevî dergâhının ve Mevlevî müridlerinin varlığına en önemli işarettir.

Niğde mevlevîhânesi son şeyhi Hüsameddin Dede tarafından Konya'daki Mevlevî Âsitânesi'nden 10 Tışrini's-sânî 1327/1911 tarihli diğer bütün Mevlevî dergahlarına da yazılan "bulunmuş olduğu mevlevîhâne ve orada metfûn olan Mevlevî zevât ile ilgili bilgileri göndermesi"ne dâir emirname¹⁴¹⁸ üzerine, Konya Mevlânâ Dergâhı'na 15 ve 19 Kanunu'l-Evvel 1327/1911 verdiği bilgiler göz önünde bulundurulursa, 796/1393 yılında Niğde'ye şeyh tayin edilen Şeyh İbrahim'in bu dergâhta, 815/1412 tarihine kadar meşihat makamında bulunduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁴¹⁹

Yine Hüsameddin Dede'nin verdiği bilgilere göre; mevlevîhânenin bu tarihten, 1790 tarihine kadar geçen süre içerisindeki durumu ile ilgili şimdilik elimizde bir bilgi bulunmamaktadır.

1790 yılı sonrası dönemle ilgili bilgiler, Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde, 68 ve 98 no'lu dosyalarda bulunan belgelerde kayıtlıdır.

Bu belgelerden biri 15 Kanun-u Evvel 1327/1911 tarihlidir. Bu tarihte Niğde Mevlevîhânesi'nde postnişin olan Hüsametdin Dede (ö. 1955)'nin Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderdiği malumata göre;

*"815/1412 tarihinden 1205/1790 tarihine kadar geçen yaklaşık 400 sene zarfında dergâh-ı şerifte kimlerin postnişin olduğuna dair kimsenin malûmatı olmadığı gibi kitap ve evrakı dahi yoktur."*¹⁴²⁰ ifadesi yer almaktadır. Bu kayıt, Hacı İbrahim Efendi'den sonraki zamanlarda bu dergâhın kapandığı veya başka bir tarikatın eline geçtiği ihtimalini güçlendirmektedir.¹⁴²¹

Bu bakımdan zâviye sahibi olmak ve hizmet etmek şartlarını yerine getirsin ve hiçbir ince ve cüz'i bir şeyi bile ihmal etmesin diye şu yazılı vesika inâyet yoluyla ona verildi. Böylece de adı geçen Şeyh İbrahim'i bizden saysınlar, tarafımızdan tayin edilmiş olduğunu bilsinler. Kim ona riayette bulunur, yardım eder, tarafını tutup çalışıp çabalarsa adeta bize ve soyumuza riayet etmiş ve yardımda bulunmuştur. Bu inâyetnâmeyi okuyanlar, umarım ki itimad edip bu tarzda hareket ederler. Yedi yüz doksan altı (796/1393) yılı Receb ayının on altıncı günü Edirne'de yazıldı."¹⁴¹⁷ A. Gölpinarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, 398-399. (Nafiz Uzluk, *Mevlana'nın Mektupları Lahika II*, s. 150'den naklen)

¹⁴¹⁸ *KMMA*, Dosya No: 68/12. Konya'daki Mevlevî Âsitânesi'nden daha evvel (1909) "her postnişinin bulunmuş olduğu mevlevîhâne ile ilgili bilgileri göndermesi"ne dâir bir emirname bütün Mevlevî dergâhlarına gönderilmiştir. bk. *KMMA*, Dosya No: 50/27

¹⁴¹⁹ *KMMA*, Dosya No: 68/8-13.

¹⁴²⁰ *KMMA*, Dosya No: 68/9

¹⁴²¹ Evliya Çelebi Niğde'deki tarihi yapıardan bahsettiği halde Niğde Mevlevîhânesi'nden söz etmemektedir. Bu da o tarihlerde mevlevîhânenin faal olmadığına bir işaret kabul edilebilir. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, s. 410. Mevlevîhânenin bu tarihler arasında kapalı olmasıyla ilgili şu ihtimal de göz önünde bulundurulmalıdır; XVII. Ve XVIII. asır içinde, zaman zaman sarayla olan anlaşmazlıklar veya bir takım ulemanın (Kadıızâdeler, Vâni Efendi gibi) jurnallemeleri neticesinde Konya Mevlevîhânesi de dahil olmak üzere birçok Mevlevî dergâhı kapanma tehlikesi geçirmiş,

Hüsamettin Dede'nin bu ifadeleri mevlevîhânenin vakfiyesinin bulunmadığına işaret etmektedir. Bu da dergahın kimler tarafından ve inşa ettirildiği veya bu günkü bulunduğu mahalde, Kemal-i Ümmî'nin türbesinden önce var mı idi veya Kemal-i Ümmî türbesi şeyhin vefatından sonra mevlevîhâneye bitişik mi inşa edildi? gibi sorulara net bir cevap bulmamızı zorlaştırmaktadır.

Fakat Hüsamettin Dede'nin mevlevîhâne ile ilgili verdiği malumatın devamında, Niğde Mevlevîhânesi'nin ikinci dönemi diyebileceğimiz yeni dönem için verdiği şu bilgiler, dergahın ilk inşa yerinin burası olduğunu ve Kemal-i Ümmî'nin 880/1475 yılında vefatından sonra burada mevlevîhâneye bitişik yapılan türbeye defn edildiğine bir işaret kabul edilebilir:

“150 sene evvel (1177/1763), seyyâh ve Mekke-i Mükerrreme mücâvirlerinden olan, sakalık hizmetiyle meşgul iken bir işâret-i ma'neviyye ile “Niğde'ye git Kemal Ümmî Dergah-ı Şerifine hizmet et” diye emir ve işaret alan, Hacı Sâkî Muhammed nâmında biri gelip o zamanlarda herkes tarafından bilinen ve ziyaret edilen bu merkadde ikâmet eylemiş ve postnişin ve türbedar olmuştur. 1215/1800 senesinde geride iki küçük kızını ve Ahmed adında bir küçük oğlunu bırakarak vefat etmiştir. Daha sonra Ahmed Efendi (ö.1299/1883)¹⁴²² dergah-ı şerifin bir Mevlevî dergahı olduğunu bilkayd anlayarak; “Tarikat-ı Aliyye-i Mevleviyye'ye intisâb ve Çelebi Muhammed Saîd Efendi(ö.1274/1858) Hazretlerinden ahz-ı feyz-i meşîhat ve hırka ve destarıyla şerefyâb olmuş ve 1254/1838 senesinde¹⁴²³ postnişin ve zaviyedarlığa tayin olunmuştur.”¹⁴²⁴

Ahmet Efendi, kırk beş sene hizmet-i meşîhatte bulunduktan sonra 1299/1883 senesinde bilâ veled (çocuksuz)¹⁴²⁵ vefat etmiştir.

Daha sonra onun yerine Kemal-i Ümmî Mevlevîhânesi meşîhât ve zâviyedarlığına, 3 Cemaziyye'l-Evvel 1299/1883 tarihli meşîhatnâme ile Mehmed Nûri Efendi tayin edilmiş¹⁴²⁶, Mehmed Nûri Dede yaklaşık 25 yıl meşîhate devam ettikten sonra 1324/1909 senesinde hac dönüşü yolda vefat etmiştir.¹⁴²⁷

özellikle Anadolu'da bulunan dergahlardan bazıları kapatılmış ve bütün Mevlevîlere sema' yasağı konmuştur. Sakıb Dede, sema'nın yasak edilmesi üzerine bir haftada bine yakın Mevlevî'nin öldürüldüğünü, bir kısmının da seyahate çıktığını söyler. 1666 yılı sonlarına rastlayan bu yasak mevlevîler arasında “Yasağ-ı bed” diye isimlendirilmiş ve 1684'e kadar yaklaşık on sekiz yıl sürmüştür. Muhtemelen bu dönemlerden birinde kapanan Niğde Mevlevîhânesi belirtilen tarihe kadar kapalı kalmıştır. Sakıb Dede, *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 180; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 168.

¹⁴²² VGMA, Defter No: 9/2, 172'deki kayıtlarda ismi, es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed Efendi İbni es-Seyyid Mehmed şeklinde geçmektedir. Bk. VGMA, 9/2, 172.

¹⁴²³ VGMA'deki kayıtlara göre ise, 19 M 1261 senesinde tekkenişinliğe tayin olmuştur. Bk. VGMA, 9/2, 172

¹⁴²⁴ KMMA, Dosya No: 68/9

¹⁴²⁵ KMMA, Dosya No: 68/9

¹⁴²⁶ VGMA'nde ki kayıttta ise Mehmed Nuri Dede'ye tekkenişinliğin “bâ işâreti aliyye” verilmiş tarihi 17 Safer 1302/1886-1887 olarak geçmektedir. Bkz. VGMA, 9/2, 172

¹⁴²⁷ KMMA, Dosya No: 68/9

Mehmet Nûri Dedenin vefatıyla yerine 11 Saferü'l-cedîd 1327/1911 tarihinde oğlu Hüsamettin Efendi postnişinliğe tayin edilmiştir.¹⁴²⁸

Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderdiği 15 Kanun-u Evvel 1327/1911 tarihli bir başka mektubunda Hüsamettin Dede; "*Mevlevîhânedede eizze-i kirâmdan medfûn zevât olmayıp lâkin muhibbân-ı tarikat-ı celile-i Mevleviyye'den ulemâdan Firâkî Hüseyin Efendi nâmında bir zât-ı âli-i kâdirin medfûn olduğunu, divan şeklinde bir mecmuası bulunduğunu ve mezkûr mecmua damadı bulunan Evkaf Nezâreti Âzâsından Niğde'li merhum Evliyâ Efendi nezdinde kalmış ise de buradaki bulunan akrabaları tarafından getirileceği sûret-i kat'îyyede vaad edilmiş olduklarından vurûdunda takdim kılınacağına arzıyla, mümâileyhin Hazret-i Pîr-i Destegîr'imizin hakkında bir mersiyesi elde edilmekle sûreti leffen arz-ı takdîm pîşgâh-ı sâmi-i reşâdetpenâhileri kılınmış olduğu...*" şeklinde mevlîhânenin hâmuşânında medfun olanlarla ilgili bilgileri Konya'ya yazmıştır.¹⁴²⁹

Bugün Niğde ili Yenice Mahallesi'nde bulunan mevlîhânenin hâmuşânında halen Ziya Bey¹⁴³⁰, Alaybeyzâde Hasan ve Nuri Dede'nin babası Kayserili Süleyman Efendi¹⁴³¹ gibi isimlerini bazı Mevlî mensublarının mezarları bulunmaktadır.

Anadolu'da bulunan tipik Mevlî zaviyelerinden biri Niğde mevlîhânesi¹⁴³², geniş bir bahçeye sahiptir ve mevlîhânenin bahçesini Hüsamettin Dede tekkelerin kapatılmasından sonra tapusunu üzerine almış ve daha sonra bu bahçeye varisleri tarafından bazı binaların yapılmış -ki mevlîhânenin halen mevcut olan cümle kapısı bahçe içerisine yapılmış olan iki apartmanın arasındadır- ve bu binaların duvar diplerinde hala bazı mevlîhânenin hâmuşûndan olduğu anlaşılan mezarların duruyor olması tarihimiz açısından acı birer görüntü arz etmektedir.

¹⁴²⁸ *KMMA*, Dosya No: 68/9. Bu belgede Hüsamettin Dede, ayrıca 5 Ramazan 1298/1882-1883 olarak doğum tarihini de kaydediyor. *VGMA*'deki kayıtlarda ise, Hüsamettin Dede'nin tekenişinliğe tayini 2 Ramazan 13281/912-1913 olarak geçmekte, doğum tarihi de, 5 Ramazan 1298 olarak kaydedilmektedir. Bkz. *VGMA*, 9/2, 172

¹⁴²⁹ *KMMA*, Dosya No: 68/12

¹⁴³⁰ Hüsameddin Dede'nin kızı Tevhîde Aslan Hanımefendi (72), Ziya Bey'in devlet görevlisi olduğunu söylemektedir ki, ayak ucundaki mezartaşının kavuklu olması da buna işaret etmektedir. 1996 yılında kendisiyle Niğde'deki bağ evinde görüştüğümüz Tevhîde Hanım, bize Özellikle babası Hüsameddin Dede ve Niğde Mevlîhânesi'nin 1925 yılında diğer bütün tekkelerle beraber kapatılmadan önceki durumu hakkında değerli bilgiler vermiştir. Burada kendisine teşekkürü bir borç telakkî ediyoruz.

Bu bilgileri almamız için daha önce Tevhîde Aslan Hanımefendi'yle yapmış olduğu bir mülakatın kasetini bize dinletme lutfunda bulunan Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğ. Gör. Bayram Sönmez Bey'e teşekkür ediyorum.

¹⁴³¹ Mezartaşı şöyledir:

"*Have'l-Bâkî*

Kemâl-i Ümmî Hazretlerinin Dergâhı şeyhi el-Hâc Muhammed Nûri Dede'nin pederi Kayserili merhûm Süleyman Efendi. Ruhuna Fatîha . Rûmî 1202/1788."

¹⁴³² A. Gölpınarlı, *Mevlanâdân Sonra Mevlîlik*, s. 335.

Niğde Mevlevîhânesi, Hüsametdin Dede zamanında bir tamir görmüştür. Hüsametdin Dede tamirle ilgili bilgileri, Konya'ya gönderdiği bir mektupla bildirmiştir.¹⁴³³

Derğahın tamiratının tamamlanmasıyla derğahta edây-ı salâta ve her sabah ve her mübârek gecede İsm-i Celâl okunmasına tekrar başlanmıştır.¹⁴³⁴

Hüsameddin Dede meşihate tayin edilmesinden sonra seleften kendisine devrolunan Niğde Mevlevîhânesi'nde mevcut demirbaşları 15 Kanun-u Evvel 1327/1911 tarihli bir yazıyla Konya'ya arz eder.¹⁴³⁵

Hüsametdin Dede, soyadı kanununun çıkmasıyla "*Temizsoy*" soyadını almış ve o tarihten itibaren Hüsametdin Dede adı Hüsametdin Temizsoy olmuştur. 1955 yılında 73 yaşında iken vefat etmiştir.¹⁴³⁶

¹⁴³³ *KMMA*, Dosya No: 68/13 .Hüsametdin Dede'nin gayretleri neticesinde derğahın tamiratının tamamlanması Çelebi Efendi tarafından da memnûniyet verici bulunmuş ve Hüsametdin Dede'ye taltiff yazısının yazılması istenmiştir. (Bu ifade Hüsametdin Dede'nin Konya'ya gönderdiği mektubun kenarına yazılmıştır.)

¹⁴³⁴ *KMMA*, Dosya No: 68/13

¹⁴³⁵ O tarihte mevlevîhânedede mevcut olan demirbaşlar şunlardır: yedi adet kilim, iki adet köhne halı, iki adet zîlf (ince kilim), sekiz adet büyük şamdan (pirinçten mamul), dört adet küçük şamdan (pirinçten mamul), bir adet soba (sacdan mamul), bir adet mangal (sacdan mamul), dört adet kanepe, sekiz adet yastık (ottan mamul), dört adet orta keçesi, on adet koyun postu, on adet levha, iki adet tesbih, üç adet tennure takımı. *KMMA*, Dosya No: 68/11

¹⁴³⁶ 1998 senesinde Niğde mevlevîhânesi'nin son postnişini olan Hüsametdin Dedenin kızı, Tevhîde Aslan Hanımefendi (72) ile bir mülakât yaptık. Tevhîde Hanım'ın bu mülakâta verdiği bilgilere göre; Hüsametdin Dede çocuk ruhlu, gösteriş meraklısı olmayan bir yapıya sahiptir. Tüttün ve kahveyi çok sever. Arapça, Farsça ve Latince bilmektedir. Traşın Hakkı Hoca'yla birlikte Sâdî Şârâzî'nin "*Gülistân*"adlı eserini tercüme etmişler. Daha sonra Hakkı Hoca bu kitabı 1944 yılında "*Gülistan Tercümesi Gül Suyu*" adıyla bastırmıştır. Tevhîde Hanım "*Hakkı Hoca dil bilmezdi, o kitabı babam tercüme etti*" cümlesini de özellikle ifade ediyor. Darülmüallim mektebinden mezunu olan Hüsameddin Dede, (tekkeler kapatıldıktan sonra olsa gerek) yıllarca Niğde'de ve Niğde'nin köylerinde öğretmenlik yapmıştır.

Tevhîde Hanım'ın annesinden naklen anlattıklarına göre de; tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili kanun çıkınca vakıflardan bazı yetkililer gelip mevlevîhânenin kapısına kilit vurup, tekkenin faaliyetlerini yasaklamışlar. Bu duruma çok üzülen Hüsametdin Dede, yine de tekkeyi bırakmak istememiş ve her gece tekkedeki kandilleri uyandırmış, ıbrıkları doldurmuş, çocuklarına tekkenin etrafını temizletmiştir. Bir hafta sonra, bir gün rüyasında Kemal Ümmî Hazretleri'ni görmüş ve Kemal Ümmî Hazretleri ona "*Biz Konya'ya, Hz. Mevlana'ya gidiyoruz. Artık senin burada vazifen kalmadı*" demiş. Bu rüya'ya çok üzülen Hüsametdin Dede de, o gündün sonra kandilleri uyandırmaktan vazgeçmiştir.

Şüphesiz ki, Hüsametdin Dede'nin ve ondan önceki Şeyhlerin bir çok müridleri olmuştur. Bu müridlerden bir kaçı hariç diğerleri hakkında bir bilgi elde edemedik. Yine Tevhîde Hanımefendiye baş vurduğumuzda; Alaybeyzâdele'den diye bilinen aileden babasının müridleriyle beraber, Sami Efendi, Ali Beyefendi gibi isimleri hatırlıyor ve ilave ederek "*Babamın en son müridi bir hanımdı ve babamın vefatından sonra Tarsus'ta bulunan bir şeyhe intisab etti*" diyor.

Bu müridlerden biri de, Niğde Derbent Mezarlığı'nda medfun İsmail Dede (1869-1948)'dir. İsmail Dede on altı sene İstanbul'da bir Mevlevî derğahında bulunmuş, sonra Konya'ya gitmiş. Konya'dan Niğde'ye Sungur Bey Camii'ne görevli olarak gönderilmiştir. Aslen Çanakkaleti olan İsmail Dede, Niğde'den evlenmiş ve Niğde'ye yerleşmiştir. Tevhîde Hanım'ın anlattıklarına göre,

Yenice Mahallesinde Kemal-i Ümmiyye sokağında bulunan mevlevîhâne 1976 yılında Kemal-i Ümmî Türbesi'yle birlikte, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiş¹⁴³⁷ ve halen Niğde Müftülüğü'ne bağlı Torbalı Kız Kur'an Kursu olarak faaliyet göstermektedir.

Hüsameddin Dede'nin hizmetinde bulunan, kahve pişiren İsmail Dede, aynı zamanda dergâhın temizliğiyle ve dergâha gelen misafirlerle ilgilenir, şamdanlarını uyandırır. Bir süre de Kesikbaş Veli Türbesi'nde türbedarlık görevinde bulunan İsmail Dede, türbelerin de kapatılmasıyla bu vazifesi elinden alınmıştır. Soyadı kanununun çıkmasıyla Usuk soyadını alan İsmail Dede 1948 yılında vefat etmiştir.

Tevhide Hanım İsmail Dede, Niğde mevlevîhânesi ve babası Hüsameddin Dede ile ilgili şunları nakletmektedir:

“İsmail Dede halim, selim, çocukla çocuk olan büyükle büyük olan biriydi. Çok nazik bir yapısı vardı herkese yardım ederdi. Biz çocuk olduğumuz için ona “Dede” derdik. Sigara kullanır, kahveyi çok severdi. Bilgisi çoktu ama satışı yoktu. Mesnevî okurdu, zaman zaman müridlere Mesnevî dersi verirdi. Tekkenin dışında hiçbir yerde Mesnevî okumazdı. Kendisi bazan şiirler yazardı. Babamın bütün hatıralarını aldı gitti.

Babamın kitapları vardı, bende dahil varislerinin ilgisizliği sebebiyle kaybolup gitti. Mesela Mesneviler vardı. Bir banka memuru aldı gitti.

Babam tekkenin her türlü tamiriyle ilgilenirdi. Tuğlalar değişecekse değiştirir, badanası yapılıcaksa yaptırırdı.

Babamın isminin başında birde Celalettin vardır. Yani Celalettin Hüsametdin Dede idi tam adı. Babamdan önce muhterem pederi Nûri Efendi bu dergâhta şeyhlik yapmıştı. Nuri Efendi'den öncede şeyh Ahmet Efendi idi. Babaannem İneyet Hanım, iki evlenmiş. İlk evliliğini Ahmet Efendi yapmış iki sene evli kalmışlar, Ahmet Efendi Tûr-u Sînâ'da vefat etmiş, daha sonra Nûri Efendi ile evlenmiş.

Babam üç sene Konya'da çile çıkarmış. Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan Mevlevilerin toplu çekindikleri fotoğrafta babamda mevcuttur.

Babamın kırmızı bir postu vardı. Hatırladığım bir de sancak vardı. Babam yanında bütün Niğde'deki Mevlevî dervişleriyle ve sancakla beraber Halep'e gönüllü askere gitmişti. Bu gidiş esnasında babam ve müridleri Niğde'yi çıkıncaya kadar sema yapmışlar ve ilahiler söylemişler.

Zaman zaman dergâha Kayseri'den Konya'dan misafirler gelirdi. Taş dibeklerde kahveler dövülürdü. Gelenlerin çoğu yatılı gelirdi. Bizim evimiz dergahı hemen arkasında idi. Tabi şu an mevcut değil.

O dönemde babamla beraber Mevleviler ayin yaparlardı. Ayin yapanlar içerisinde kudum çalanlar vardı ney çalanlar vardı. Birde sema edenler vardı. Hepsi ayrı ayrı kimselerdi. Pazartesi ve Perşembe akşamı zikir yapılırdı.

Dervişler dergahta sema yaparlardı. Çayırılıkta (Çayırılık Dergahın ön tarafındaki geniş bahçe) yemek yenildiğini de hatırlıyorum.

Dergâhın içinden geçen bir su vardı. Künklerle gelen su dergahın içindeki çeşmeden akardı. Dergâhın etrafındakilerde buradan sularını alırlardı. Bizler büyüyünce babam çeşmenin dergahın dışına çıkarılması için yöneticilere başvurdu. Çünkü çeşmeye gelen insanlar dergahın içindeki çeşmenin başında olur olmaz konuşuyorlardı. Ama yöneticiler nedense çeşmenin dışarıya alınmasına pek razı olmadılar.”

¹⁴³⁷ İsmail Özmen, *Dünden Bugüne Niğdeli Şair ve Yazarlar*, Konya 1990, s. 11.

14. Urfa Mevlevîhânesi

Osmanlı Devleti sınırları içinde Güney Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan mevlevîhâneler içinde önemli bir mevkiye sahip olan Urfa Mevlevîhânesi'nin, vakfiyesinin olmaması ve dergah içinde de bir kitabenin bulunmaması sebebiyle, ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir.¹⁴³⁸ Bununla beraber dergahın ilk banisinin Hacı İbrahim Ağa, ikinci banisinin de Rakka Valisi Hüseyin Paşa olduğu zannedilmektedir.¹⁴³⁹ 1129/1716 tarihinde Urfa'daki Rıdvâniye Camii'ni yaptıran Rakka Valisi Rıdvan Ahmed Paşa, 1153/1740 tarihli vakfiyesinde bir yer tarifi münasebetiyle mevlevîhânenin de adının geçmesi, mevlevîhânenin 1153/1740 tarihinde varlığına işaret etmektedir.¹⁴⁴⁰

1060/1650 tarihinde Urfa'ya gelen Evliya Çelebi, şehirdeki camileri ve tekkeleri tek tek zikrettiği halde mevlevîhâneneden bahsetmemesi, dergahın bu ikinci inşasının 1060/1650-1153/1740 tarihleri arasında olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴¹

Bu gün Şanlıurfa merkez Pınarbaşı Mahallesi'nde bulunan ve sadece semahaneden ibaret olan mevlevîhâne¹⁴⁴², Konya Mevlana Müzesi Arşivi'nde bulunan, 1327/1911 tarihli krokisine göre, tamamı iki katlı ve kuzeyde semahane, üst katta iki oda bir salondan ibaret harem dairesi, güneyde üstü şeyh odası ve altı dükkan üstü dört oda bir salondan ibaret selamlık dairesi, doğuda kabirler ve ortada da büyükçe bir bahçe, batıda ise duvarlarla çevrilidir.¹⁴⁴³

1327/1911 tarihinde mevlevîhâne postnişin olan Seyyid Ahmed Dede'nin dergah tarihi ile ilgili verdiği bilgilere göre; dergahta meşihat ve vefat tarihleri bilinmemekle birlikte şu isimler postnişin olmuştur. Ali Haydar Dede, Hacı İbrahim Ağa'nın mahdûmu Hacı Sıddık Dede, Muhammed Dede, Bâkî Dede, Şeyh Salih Dede, Şeyh Yusuf Dede, vekaleten bulunan Konyalı Osman Dede ve babası Abdülhamid Dede. Bunlardan Ali Haydar Dede semahanede diğerleri ise hâmuşânda metfun bulunmaktadır.¹⁴⁴⁴

¹⁴³⁸ *KMMA*, Dosya No: 50/3; A. Cihat Kürkçüoğlu, "Urfa mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, Konya 1996, s. 303.

¹⁴³⁹ *KMMA*, Dosya No: 50/3; A. Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Camileri*, Ankara 1993, s. 56.

¹⁴⁴⁰ A. C. Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 303.

¹⁴⁴¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, 356.

¹⁴⁴² Urfa'da bu mevlevîhânenin yanında "Halilurrahman Mevlevî Zâviyesi" isminde bir başka mevlevîhânenin varlığı da müşahade edilmektedir ki, 26 Ca 1272/1856 tarihli bir belgeye göre şeyhin vefatı üzerine yerine naib olarak Mehmed Veliyüddin adında bir zat tayin edilmiştir. bk. Ziya Kazıcı, "Osmanlı Arşiv Belgelerine göre Urfa'daki Vakıf Hizmetleri" *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1993, Sayı: 5-6, s. 96. Adı geçen mevlevîhâne ile Pınarbaşı Mahallesi'ndeki mevlevîhâne aynıdır. Bk. A. C. Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 305.

¹⁴⁴³ *KMMA*, Dosya No: 68/45.

¹⁴⁴⁴ *KMMA*, Dosya No: 50/3

Ahmed Dede'nin naklettiklerinden anlaşıldığına göre babası Abdülhamid Dede 1290/1873 yılında vefat etmiş¹⁴⁴⁵ ve kendisi aynı yıl 22 yaşında iken postnişin tayin edilmiştir.¹⁴⁴⁶

Yine Ahmed Dede'ye göre; dergahta medfun zevatın hiçbir te'lifatı olmadığı gibi dergahın da kütüphanesi mevcut değildir ve seleften de kendisine hiç bir demirbaş eşya intikal etmemiştir.¹⁴⁴⁷

Ahmed Dede mevlevîhânenin faaliyetleri ile de ilgili Konya'ya şu bilgileri sunmuştur:

*“Meşihat, sertabbâh, türbedâr, neyzen, mesnevihanlık ve bil umum müsiği âşına muhibbanımızdan Hacı Said Ağazâde Müslim Sıdki Efendi var ise de hiçbir hizmet talibi olmayıp, ancak intisab ve muhibbanlıkla iktifa etmektedir. Emr-i âlilerinin vurudundan önce de dergahta padişahımız ve selâmet-i vatan ve ehli iman için dua lunmaktadır. mevlevîhânedeki görevli olarak, 1268/1852 tarihinde dergaha giren Osman Dede, 1264/1848 de dergaha intisab eden biraderim Hacı Mustafa Dede, 1279/1862 de dergaha intisab eden nâthan Hacı Abdullah Dede, 1285/1868 tarihinde intisablı Mesnevîhan Müslim Dede olup bunlardan hiç biri bir asitanede çile çıkarmamışlardır. Ulum-u lâzime ve hizmet-e âdâb-ı meşihati öğrenmek için Hüseyin dailerini âsitâne-i aliyyeye gönderilmesi düşünülürken, daha önce de arzettiğim gibi hizmet-i âciziyi diğer Hasan dâileri icraya mukadder ise de mümaileyh Hasan dâilerinin hizmet-i askeriyyeye dühûl eylediğinden âsitane-i aliyyeye gelmesi emr-i aliyye-i mün'imânelerine vâbestedir”*¹⁴⁴⁸

Ahmed Dede¹⁴⁴⁹, dergahta mükîm olan 9 kişiden ibaret ailesini de; *“Postnişin, mahdumum Derviş Hüseyin, diğer mahdumum derviş Hasan, Valideleri, yiğen derviş Hacı Mahmud, kerimesi Züleyha, Hûriye, Sekine ve Valideleri”* şeklinde belirtmektedir.¹⁴⁵⁰

XIX. asrın son çeyreğinden itibaren Urfa Mevlevîhânesi şeyhi olan Seyyid Ahmed Dede, 1338/1920 yılında vefat etmiş yerine oğlu Hüseyin Hüsameddin Dede Mevlevî şeyhi olmuştur.¹⁴⁵¹

A. Süheyl Ünver, Urfa Mevlevî şeyhlerinden Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin Mevlevî taburuna iştirak ettiğini belirtmekte ve vefat tarihi olarak 13 veya 16 Nisan

¹⁴⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir belgeye göre Abdülhamid Dede 1261/1845 yılında Urfa mevlevîhânesi şeyhi olarak görülmektedir. Bk. *BOA*, İD 4881, (28 M 1261/1845)

¹⁴⁴⁶ *KMMA*, Dosya No: 50/3. A. C. Kürkçüoğlu ise Urfa Şer'i mahkeme Sicillerine dayanarak Ahmed Dede'nin 1876 tarihinde postnişin olduğu ve dergah mütevelliliğinin aynı tarihte verildiğini, bunun da Abdülhamid Dede'nin vefat tarihinin 1876 olduğunu gösterdiğini nakletmektedir. Bk. A. C. Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 305.

¹⁴⁴⁷ *KMMA*, Dosya No: 50/3.

¹⁴⁴⁸ *KMMA*, Dosya No: 50/3.

¹⁴⁴⁹ 1300/1883 tarihli Konya Salnamesinde Abdülhamid Dede'ye Ahmed Dede, dergah şeyhi olarak gözükmektedir. Bk. *1300/1883 Konya Salnamesi*, s. 208.

¹⁴⁵⁰ *KMMA*, Dosya No: 50/4.

¹⁴⁵¹ Bk. A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 38; *KMMA*, Dosya No: 50/4.

1918 yılını göstermektedir.¹⁴⁵² Yerine geçen kardeşi Hasan Dede ise, dergahlar kapanıncaya kadar Urfa Mevlevîhânesi'nde vazife yapmış ve 1956 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁵³

Urfa'nın merkezinde olması sebebiyle mevlevîhâne gelirlerinde, dergahın alt katında bulunan dükkan icarlarının büyük katkısı olduğu gibi, Urfa'daki bazı küçük bağ-bahçenin icarlarının da, gelirler arasında olduğu görülmektedir.¹⁴⁵⁴ 1327/1911 yılında tertib edilen masarif defterine göre, dergahın gelir 19742 kuruş olup gideri de buna denk olarak 19743 kuruş olarak gösterilmektedir.¹⁴⁵⁵

XVIII. asırda bir tamir geçiren mevlevîhâne,¹⁴⁵⁶ Ahmed Dede döneminde 1327/1911 yılında semahane, harem dairesi ve hücreleriyle yıkılmaya yüz tutmuş, mevlevîhânenin tamiri için 78914 kuruş gerektiği, yapılan keşf neticesinde anlaşılması binanın krokisi ve tamir edilecek mekanlar ve masrafları tek tek çıkarılmıştır.¹⁴⁵⁷ Fakat dergahın bu tamiratının gerçekleştirilemediği 1925 tarihinde tekkelerin kapatılmasıyla harab olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihten itibaren mevlevîhânenin geriye sadece semahanesi kalmış ve burası da 1973'te restore edilmiştir.¹⁴⁵⁸

15. Antalya Mevlevînesi

Akdeniz Bölgesi'nde bulunan Mevlevî zaviyelerinden biri olan Antalya Mevlevîhânesi, kuruluş tarihini bildiren bir kitabe ve vakfiyesinin de bulunmaması sebebiyle, bu gün mevcut olan yapısından hareketle, mevlevîhânenin Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1210) ve I. İzzeddin Keykavus (1210-1219) zamanında, bir Rum Kilisesi'nden çevrildiği veya Anadolu Selçukluları döneminde yivli minareli Ulu Cami, İmaret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi, mevlevîhâne, Zincirkıran Mehmed Bey Türbesi, Nigar Hanım Türbesi ve hamamdan müteşekkil bir külliye olarak tesis edildiği tahmin edilmektedir.¹⁴⁵⁹

Evlîya Çelebi ve 1929 senesinde Antalya'yı ziyaret eden Rudolph Riefsthal'a göre de; mevlevîhâne, XIV. asırdan kalma Nigar Hatun ve Mehmed Bey türbeleriyle birlikte inşa edilmiş bir tekkedir.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵² A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 38

¹⁴⁵³ A. C. Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 305.

¹⁴⁵⁴ *KMMA*, Dosya No: 49/9.

¹⁴⁵⁵ *KMMA*, Dosya No: 50/4.

¹⁴⁵⁶ *BOA*, İD 20350, (2 R 1278/1861).

¹⁴⁵⁷ *KMMA*, Dosya No: 68/44, 68/45.

¹⁴⁵⁸ Restore edilen semahanenin mimari ayrıntısı için bk. A. C. Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 303-304.

¹⁴⁵⁹ İbrahim Numan, "Antalya Mevlevîhânesi'nin Aslı Hali Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, XIV, Ankara 1982, s. 125; H. Çimrin, *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi*, İstanbul 1974 (3. Baskı), s. 66; Esen Emekcil, "İçinde Yaşadığım Selçuklu Eseri", *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri*, Antalya 1986, s. 6-13; M. Kırmızı, "Yivli Minare ve Külliyesi", *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri*, Antalya 1986, s. 37-48;

¹⁴⁶⁰ Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 288; Rudolph Riefsthal, *Turkish Architecture in*

774/1373 senesi civarında Antalya'yı Kıbrıslıların elinden alan ve Antalya Fatih olarak bilinen, Hamidoğullarından Yunus Beyi'nin oğlu Zincirkıran Mehmed Bey (ö. 779/1377)¹⁴⁶¹, XVI. Asırda II. Bayezid'in oğlu şehzade Sultan Korkud'un annesi Nigar Hatun (ö. 1503)'un vefatı ve tekkeye defnedilmesi üzerine mevlevîhâne için yazdırdığı vakfiyede¹⁴⁶² ve *Sefîne-i Mevlevîyye*'de¹⁴⁶³, Antalya Mevlevîhânesi'nin kurucusu gösterilmiştir. *Sefîne*'ye göre; Antalya'yı yabancıardan temizlemek, halka yardım etmek ve mevlevîhâneyi kurmak üzere gönderilen Zincirkıran Mehmed Efendi vefatından sonra mevlevîhânenin hâmuşuna defnolunmuş ve kendisinden sonra meşihat makamına Ahmed Çelebi geçmiştir.¹⁴⁶⁴

XVII. asırda Antalya'ya gelen Evliyâ Çelebi, dergahla ilgili, "*Kal'a içinde mevlevîhâne, kargîr ve kubbe-i âlisi âsitâne-i Celâleddîndir, sahibü'l-hayrâtı da (Mehmed Efendi veya Nigar Hatun'u kastetse gerek) mihrab önünde bir sivrice kubbe-i âlinin içinde medfundur*" demektedir.¹⁴⁶⁵

Antalyalı olan ve 1631-1652 yılları arasında Galata Mevlevîhânesi postnişinliğinde bulunan Adem Dede de, Antalya Mevlevîhânesine bazı vakıflar bağışlamıştır.¹⁴⁶⁶

Sahih Ahmed Dede 1037/1627 ve 1045/1635 tarihi olayları içinde Antalya Mevlevîhânesinden bahsederken, "*Ve hicret-i nebiyyenin 1037/1627 yılında Muhammed Çelebi merhumun oğlu Şah Çelebi 45 yaşında Çelebi Bostan Efendi tarafından Antalya dâhil-i surda olan Mevlevîhâneye gönderildi. 1045/1635 yılında 53 yaşında vefat eyledi. Oğlu Antalya Şeyhi Zincirkıran Çelebi Şeyh Mehmed Efendi 33 yaşında hayatta baki kaldı. 1048/1638 yılında Zincirkıran Mehmed Efendi 35 yaşında iken İstanbul'a Galata Mevlevîhânesine teşrif buyurub, Şarih İsmail Efendi meslis-i saadetine vasil oldu. Adem Dede hücrenişin idi. Sultan Murad-ı Râbi'den Çelebi Mehmed Efendi'ye, inâm ve ihsân-ı Hümâyün olunup, ikrâm-ı kesire ile yine Antalya'ya avdet buyurdu.*" demektedir.¹⁴⁶⁷

souhtwestern Anatolia, Cambridge 1936, s. 46-47.

¹⁴⁶¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, İstanbul 1929, s.250; a. mlf., *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988, s. 68-69; a. mlf., *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1994 (6. Baskı), s. 53.

¹⁴⁶² "... nesl-i Hazret-i Mevlânâ'dan eş-şeyh Zinzirşiken (Zincirkıran) Mehmed Efendi Hazretleri..." S. Faik Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul 1948, III, 75.

¹⁴⁶³ "Hz. Şeyh Muhammed Zicirşiken (Zincirkıran), nesl-i Mevlânâ'dan" *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 225-232.

¹⁴⁶⁴ *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 231.

¹⁴⁶⁵ *Seyahatnâme*, IX, 288.

¹⁴⁶⁶ *VGMA*, Defter No: 605, s., 194-196.

¹⁴⁶⁷ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 16, 168. Sahih Ahmed Dede'nin Zincirkıran Mehmed Efendi diye bahsettiği kişi'nin Antalya Mevlevîhânesinin banisi Mehmed Efendi olması mümkün olmadığına göre, bu sıfat ya sehven yazılmış veya Antalya Mevlevîhânesinin banisi Zincirkıran Mehmed Efendi'nin bu lakabı bu şeyh içinde kullanılmıştır.

1929 yılında Mevlevîhâneyi gezen R. Riefstahl da, tekkeler kapatıldıktan hemen sonraki mevlvîhânenin durumunu, “*kaderine terkedilmiş, semahâne, ahşap derviş hücreleri ve hamuşandan ibaret bir tekke*” şeklinde nakletmektedir.¹⁴⁶⁸

Antalya Mevlevîhânesinde kuruluşundan XIX. asra gelinceye kadar vazife yapmış postnişinlerle ilgili, tekkenin kurucusu Zincirkıran Mehmed Efendi, daha sonra yerine geçen Ahmed Çelebi, XVII. asırda da şeyh olan Şah Çelebi ve oğlu diğer Zincirkıran Mehmed Efendi’den başka isimlere rastlanmamaktadır.

XIX. asra gelindiğinde 1263/1847’de vefat eden Mehmed Şah Dede¹⁴⁶⁹, 1300/1883-1312/1894 yılları arasında, postnişin olarak bulunan Muhammed Şemseddin Dede¹⁴⁷⁰, 1312/1894 senesinden 1327/1911 senesinde azledilinceye kadar, Hüsameddin Dede ve onun yerine Kastamonu Mevlevîhânesi’nden tayin edilen Mehmed Hemdem Dede¹⁴⁷¹, son şeyh olarak ta Ali Dede vazife yapmıştır.¹⁴⁷²

KMMA’inde azledilen Hüsameddin Dede ile yerine tayin edilen Hemdem Dede arasında vukua gelen olaylar ve tartışmalarla ilgili bir çok belge bulunmaktadır.¹⁴⁷³

16. Kilis Mevlevîhânesi

Osmanlılardan beri Anadolu’nun Suriye, Arabistan ve Hicaz’a açılan en önemli kapılarından olan Kilis’te Mevlevîhâne, Yavuz Selim’in 1516’da Merc-i Dâbık’ta Memlûklukluları yenip Kilis’i Osmanlı topraklarına katmasından 9-10 yıl sonra, 932/1525 tarihinde inşa edilmiştir.¹⁴⁷⁴ Halk arasında Mevlevîhâne veya beyaz kesme taştan yapıldığı için “Ak Tekke” olarak bilinen dergahın banisi, Abdülhamid el-Murtaza’dır.¹⁴⁷⁵ Cümle kapısı üzerindeki kitabeden söz eden Evliya Çelebi ise; dergahın Kethudâyeri Ali Ağa’nın hayratı olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁷⁶

¹⁴⁶⁸ R. Riefsthal, *a.g.e.*, s. 46. Mevlevîhânenin bu gün ki hali için bk. İ. Numan, *a.g.m.*, s. 125-132.

¹⁴⁶⁹ Ş. Uzluk, *Mevlânâ Türbesi*, Konya 1946, s. 162.

¹⁴⁷⁰ 1300/1883 *Konya Salnâmesi*, s. 207; 1312/1894 *Konya Salnâmesi*, s. 389.

¹⁴⁷¹ *KMMA*, Dosya No: 50/1-2; 1312/1894 *Konya Salnâmesi*, s. 389.

¹⁴⁷² A. Süheyl Ünver, “Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri”, s. 31.

¹⁴⁷³ Bk. *KMMA*, Dosya No: 50/1-2, 5-16, 38-42.

¹⁴⁷⁴ İ. Hakkı Konyalı, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1968, s. 533; Kadri Timurtaş, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1933, s. 23; O. Cezmi Tuncer, “Kilis Mevlevîhânesi”, II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîler Kongresi, (Tebliğler), *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Mayıs 1996, s. 259-260.

¹⁴⁷⁵ Cümle kapısı üzerinde bulunan kitabede “dergahın 932/1525 yılında vaktin beyi Abdülhamid el-Murtaza’nın himmet ve parasıyla “yiyeyeği-içeyeği bol bir zıkr ü ibadet ve misafirlere dinlenme yeri” olarak yapıldığı belirtilmektedir. Bk. O. C. Tuncer, *a.g.m.*, s. 259-260.

¹⁴⁷⁶ *Seyahatname*, IX, 362-363.

Sakıb Dede'nin ve A. Gölpınarlı'nın da Esrar Dede'den naklettiklerine göre; Kilis Mevlevîhânesi'nin ilk şeyhi daha sonra Halep Mevlevîhânesi kurulunca oraya tayin edilen Kilisli Fakrî Ahmed Dede (ö. 950/1543)'dir.¹⁴⁷⁷

Kilis Mevlevîhânesi'nin kuruluş tarihinden XIX. asra gelinceye kadar geçen zamanlar içerisindeki durumuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Yalnız 1072/1661 tarihinde Ali Dede'nin kendisine I. Abdülhalim Çelebi tarafından verilen meşihatnâme ile Kilis Mevlevîhânesi postnişinliğine ve mesnevîhanlığına tayin edildiğini, A. Gölpınarlı nakletmektedir.¹⁴⁷⁸

XIX. asır ilk yarısında da dergahta vazife yapan şeyhler bilinmemektedir. Bu asrın ikinci yarısından itibaren Mevlevîhânedeki; Abdülğanî Dede¹⁴⁷⁹, Ahmed Sabuhî Dede b. Abdülğanî Dede¹⁴⁸⁰ vazife yapmışlardır. Sabuhî Dede, vazifesi müddetince Kilis Mevlevîhânesinin îmar ve tamiri ile ilgilenmiş, eşi Ayşe Hanım da, dergahın arsasına yer vergisi ödeyerek bir ev inşa ettirmiştir.¹⁴⁸¹

Sabuhî Dede döneminde, diğer çoğu Mevlevî dergahlarında olduğu gibi, XX. asrın başlarında dergah zamanla yine tamire muhtaç bir hale gelmiş, mevlevîhânenin tamiri için Sabuhî Dede, Konya'ya bir çok arıza yazmış, gayretleri neticesinde, dergahın tamiri için keşifler yapılmış, fakat muhtemelen tamir gerçekleştirilememiştir. 1327/1912 tarihli bu keşif belgesinden ve İ. H. Konyalı'nın naklettiklerinden anlaşıldığına göre dergah; bu günkü semahânenin güneyinde hücreler, yaklaşık yüz elli kişinin içinde namaz kılabilceği bir mescid, hâmuşân, Hoca Dur'a ait bir açık türbe, alta dükkanlar ve kahve ocağı, üstte bir sofa ve iki büyük odası bulunan bir şeyh dairesi, ayrıca etrafında hücreler, ortasında bir fiskıyeli

¹⁴⁷⁷ *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 178-181; *Nehrü'z-zeheb*, II, 236; *KMMA*, Dosya No: 51/7. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 121.

¹⁴⁷⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 399.

¹⁴⁷⁹ 1293/1876 yılında tâmir edilen Kilis Mevlevîhânesi'nin tâmir masrafını da Halep Mevlevîhânesi postnişini karşılamıştır ki, bu tarihte Abdülğanî Dede postnişindir ve muhtemelen Halep Mevlevîhânesi'nin ilk postnişini Fakrî Ahmet Dede'nin Kilis'li olmasının hatırasına bu tâmirin masrafını üslenmiştir. bk. Orhan Cezmi Tuncer, "Kilis Mevlevîhânesi", II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi Tebliğler, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 1996, s. 261. Aynı durum Abdülğanî Dede'nin daha önce Kilis Mevlevîhânesi'nde vazife yaptığı ihtimalini de akla getirmektedir. Nitekim XIX. asırda Mevlevî dergahlarındaki yaygın uygulamaya göre dergah meşihati babadan oğula intikal ettirilmektedir. Abdülğanî Dede'nin oğlu Sabuhî Dede'nin Kilis Mevlevîhânesi'ne şeyh olması da bu uygulamadan kaynaklandığı kanaatindeyiz. Bk. O. C. Tuncer, a.g.m., s. 261.

¹⁴⁸⁰ *Konya Salnâmesi, 1300/1883*, s. 210; Veled Çelebi, a.g.e., s. 824; Ş. Uzluç, a.g.e., s. 162. Sabuhî Dede, Halep Mevlevîhânesi şeyhi Abdülğanî Dede'nin oğludur ve Mevlânâ Mützesi Arşivi'nde bulunan 1329/1911 tarihli bir belgede belirttiğine göre 43 senedir bu dergahta vazife yapmaktadır. Bu da Sabuhî Dede'nin 1286/1869'da Kilis Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edildiğini göstermektedir. Mevlevîhânedeki bulunan ve 1293/1876 tarihindeki tamir neticesinde konulduğu belirtilen kitabede de, Sabuhî Dede'nin Abdülğanî Dede'nin oğlu olduğu ve dergahın tamiri için gayret sarfettiği belirtilmektedir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 90/10; İ.H. Konyalı, a.g.e., s. 544.

¹⁴⁸¹ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 542.

havuz olan bahçeden müteşekkil bir Mevlevî zaviyesidir.¹⁴⁸² II. Abdülhamid de dergaha yeni bir tekke kapısı yaptırmıştır.¹⁴⁸³

Ahmed Sabuhî Dede, I. Dünya Savaşı'nda Şam'a giden gönüllü Mevlevî Alayı'na 31 dervişle birlikte iştirak etmiştir.¹⁴⁸⁴

Kilis Mevlevîhânesinin son şeyhi Sabuhi Dede'nin oğlu Abdülgani Dede (Abdülgani Tevfik Gündüz)'dir.¹⁴⁸⁵

17. Kıbrıs (Lefkoşe) Mevlevîhânesi

Kıbrıs'ta mevlevîliğin izleri, Osmanlıların Kıbrıs'ı 1571 yılında fethettiği döneme kadar uzanmaktadır. Osmanlıların Kıbrıs'ı fethini takip eden yıllarda ortaya koydukları iskan politikası neticesinde, Anadolu'dan her on hânedan bir hâne halkı, bütün malzeme, techizât ve malları ile, "sürgün hükmü" altında, adanın türkleştirilmesi için, 5720 hâne halkı, Kıbrıs'ta iskan edilmiştir.¹⁴⁸⁶

Sinan Paşa'nın kontrolü altında gerçekleştirilen iskan politikası neticesinde başta Konya, Karaman, Sivas ve Kula gibi, Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinden getirilen halk toplulukları Kıbrıs'a yerleştirilmiştir.¹⁴⁸⁷

Kıbrıs'a yerleştirilen bu halk kitleleri içinde o dönemde mevlevîliğin yaygın olduğu Konya ve Karaman civarından getirilenlerin bulunması, tabi olarak mevlevîliğin Kıbrıs'a intikalini de beraberinde getirmiştir. Kısa bir süre sonra Kıbrıs'ta etkinliğini göstermeye başlayan mevlevîler, adanın türkleşmesindeki katkılarıyla birlikte, mevlevîliğin Kıbrıs'ta kısa sürede yayılmasını sağlamışlar ve Kıbrıs fatihi Lal Mustafa Paşa'nın da Mevlevî olması da bu süreci hızlandırmıştır.¹⁴⁸⁸

Kıbrıs'ta mevlevîliğin intişarıyla birlikte ilk mevlevîhâne, fetihten yaklaşık yirmi yıl sonra Lefkoşe'de Girnekapı mevkiinde, yine Kıbrıs fatihlerinden Ahmed Paşa¹⁴⁸⁹ tarafından 1002/1593 yılında tesis ettirilmiştir. Şer'iyye Sicili ve Evkaf Defterleri gibi tarihi kayıtlarda, "Ahmed Paşa Mevlevîhânesi" diye de anılan Lefkoşe

¹⁴⁸² *KMMA*, Dosya No: 90/3; İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 544. Mevlevîhânenin bu günkü durumu ve mimari özellikleriyle ilgili bk. O. C. Tuncer, *a.g.m.*, s. 259-281.

¹⁴⁸³ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 544.

¹⁴⁸⁴ *ASÜD*, Defter No: 59, s. 10.

¹⁴⁸⁵ A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 35.

¹⁴⁸⁶ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Belli Başlı Antikiteleleri*, Lefkoşe 1939, s. 55-58; Hasan Eren, "Kıbrıs Ağzının Kökeni", *Milletler Arası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, (14-19 Nisan 1969), Tebliğler, Ankara 1971, s. 347-367.

¹⁴⁸⁷ H. Eren, *a.g.m.*, s. 347-348.

¹⁴⁸⁸ H. Fikret Alasya, "Lefkoşe Mevlevîhânesi", *I. Milletlerarası Mevâna Kongresi*, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1987, s. 99; Hasan Özönder, "Kıbrısta Mevlevîlik ve Mevlevîler" *VI. Milli Mevlânâ Kongresi* (24-25 Mayıs 1992) Tebliğler, Konya 1993, s. 99-100.

¹⁴⁸⁹ Arap Ahmed Paşa veya Siyahî Ahmed Dede diye de bilinen Ahmed Paşa'nın mezarı Lefkoşe Mevlevîhânesi'nde semahâneye bitişik olan türbeler kısmında bulunmaktadır. Bk. *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 131; H. F. Alasya, *a.g.m.*, s. 103; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 105.

Mevlevîhânesi'ni Ahmed Paşa kendi arsasını ve Haydar Paşazâde Fatma Hanım¹⁴⁹⁰ isminde bir Mevlevî muhibbinin de bağışladığı arsaya birleştirerek, geniş bir arazi üzerine inşâ ettirmiş ve dergaha bol imkanları olan vakıflar bağışlamıştır.¹⁴⁹¹

Seyyid Sahih Ahmed Dede, Kıbrıs'ta mevlevîhânenin kuruluş tarihi olarak 1015/1606 tarihini vermekte ve dergaha ilk şeyh olarak ta Karamanlı Hamza Dede'nin tayin edildiğini belirtmektedir.¹⁴⁹²

İlk yapıldığı devirlerde, türbe, derviş hücreleri, matbah ve misafir odalarından müteşekkil olan dergah, günümüze eski halinden çok şey kaybetmiş olan semahâne ve türbe bölümleriyle gelebilmiştir.¹⁴⁹³

Ahmed Paşa tarafından inşa ettirilen Lefkoşe Mevlevîhânesi'nin ilk binası zaman içerisinde mukadderatına terk edildiği için yıkılmaya yüz tutmuş, XVII. asır içerisinde, Ferhat Paşa tarafından eski temelleri üzerine tekrar inşa ettirilmiştir. Bundan dolayı Ahmed Paşa Mevlevîhânesi diye bilinen Lefkoşe Mevlevîhânesi bazı şerhiye sicillerinden bu tarihten sonra "Ferhat Paşa Mevlevîhânesi" olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁴⁹⁴

Mustafa Haşim Altan'ın tesbitlerine göre; Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi'nde kuruluşundan itibaren Ferhat Paşa'nın Mevlevîhâneyi yeniden inşasına kadar şu isimler postnişin olarak görev yapmıştır:

- 1- Hamza Dede¹⁴⁹⁵
- 2- Hacı Abdullah Efendi
- 3- İmam İbrahim Hatip Efendi
- 4- Hafız Mustafa Efendi¹⁴⁹⁶

H. Özönder ise; mevlevîhânenin bu ilk döneminde, 978/1571 tarihli "Kıbrıs Tarihçesi" isimli bir eseri bulunan Arif Dede'nin dergahın ilk şeyhlerinden olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁹⁷

Ferhat Paşa'nın dergahı yeniden inşasından sonra ise; mevlevîhâne de şu isimler şeyh olmuştur:

¹⁴⁹⁰ BOA, AK, 4861/81/42, (10 Ra 1274/1857). Bu belgede Lefkoşe Mevlevîhânesine Fatma Hanım tarafından bağışlanan arazinin Defterhâne-i Âmirede'ki kaydı tashih edilmiştir.

¹⁴⁹¹ Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, Kıbrıs 1986, II, 1338 vd; H. F. Alasya, a.g.m., s. 99-100.

¹⁴⁹² Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁴⁹³ H. F. Alasya, a.g.m., s. 100; H. Özönder, a.g.m., s. 101. Ayrıca Lefkoşe Mevlevîhânesinin bu günkü mimari durumu ile ilgili geniş bilgi için bk. H.F. Alasya, a.g.m., s. 99-103; H. Özönder, a.g.m., s. 101-105.

¹⁴⁹⁴ H. Özönder, a.g.m., s. s. 104.

¹⁴⁹⁵ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁴⁹⁶ M. H. Altan, *a.g.e.*, II, 868.

¹⁴⁹⁷ H. Özönder, a.g.m., s. 100.

1- Şeyh Sadettin b. Muharrem (1016/1607)¹⁴⁹⁸

2- Mehmed Sadrî Dede (1132/1719)

3- Şeyh Mehmed Arif Dede (1179/1765)

4- Şeyh Seyyid Abdullah Dede (1179/1765)

5- Şeyh Mustafa Dede (1179-80/1765-1766)

XIX: yüzyıla gelindiğinde ise Lefkoşe Mevlevîhânesi'nde vazife yapan Mevlevî şeyhleri ise şunlardır:

1- Şeyh Feyzullah Dede¹⁴⁹⁹ (1228/1813)¹⁵⁰⁰

2- Şeyh Mustafa Safvet Efendi (1267/1850)

3- Konyalı Şeyh Derviş Ali Dede (1273/1856)

4- Şeyh Mustafa Safvet Efendi¹⁵⁰¹ (1277/1860)

5- Şeyh Mehmed Celaledin Efendi¹⁵⁰² (1311/1894)¹⁵⁰³

Bu gün Kıbrıs Türk Etnoğrafya Müzesi olarak kullanılan Lefkoşe Mevlevîhânesi'nden başka Kıbrıs'ta Mevlevîlerin zaman zaman ayin ve sema yaptıkları başka mekanlar da bulunmaktadır. Kıbrıslı Mevlevîler başta Magosa'da bulunan Atpazarî Osman Fazlı Efendi Tekkesi başta olmak üzere, Limasol'da Pîrî Dede dergahında, Baf'ta Mehmed Bey Ebu Bekir Camii'nde, Aşağı Baf'ta Hacı

¹⁴⁹⁸ Şeyhlerin isimleri yanında verilen bu tarihler, posta geçiş tarihleri olsa gerektir. Çünkü aşağıda Safvet Dede ve M. Celaledin Dede ile ilgili dipnotta da belirttiğimiz gibi, bu tarihleri şeyhlerin vefat tarihleri olarak kabul ettiğimiz takdirde diğer kaynaklarda verilen bilgilere ter düşmekte ve izahı mümkün görülmemektedir.

¹⁴⁹⁹ BOA'nde bulunan bir belgede Kıbrıs Mevlevîhânesine tahsis edilen taamiyenin şeyh Feyzullah Efendi'ye verildiğini belirtilmektedir. Bk. BOA, CT 521 , (11 Ra 1261/1845). Aynı zamanda hakkak olan Feyzullah Dede, 1251/1835 yılında, Atpazarî Osman Efendi Türbesi'nde bulunan manzumeyi ahşap üzerine oyarak yazmıştır. Bk. H. Özönder, a.g.m., s. 110.

¹⁵⁰⁰ Bu tarihler meşihat tarihleridir.

¹⁵⁰¹ 1300/1883 tarihli Konya Salnamesi'nde Kıbrıs Mevlevîhânesi şeyhi olarak ismi geçmektedir. Bu da Safvet Dede'nin 1277/1860 yılında Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesine şeyh olarak tayin edildiğini göstermektedir. 1311/1894 tarihinde de Mehmed celaledin Dede şeyh olduğuna göre Safvet Dede'nin vefat tarihi 1311/1894 olsa gerektir. Bk. *1300/1883 Konya Salnâmesi*, s. 210.

¹⁵⁰² Vefat tarihi 22 Eylül 1931 olan Mehmed Celaledin Dede, 1894-1931 tarihleri arasında postnişinlik makamında bulunmuştur. Bk. Veled Çelebi, *Konya Vilayetinin Ahval-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 829; A.Süheyl Ünver, a.g.m., s. 35; Şehabettin Uzluğ, *Mevlânâ Türbesi*, s. 162. Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan 84 nolu zarftaki Kıbrıs Mevlevîhânesi ile ilgili bir çok belgede mührü bulunan Celaledin Dede özellikle Balkan Harbi sırasında adanın türk kalması için Kıbrıslı Rumlara karşı mücadele etmiştir. Bk. *KMMA*, 84/1-16; Nuri Köstüklü, "Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türklerine yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevîhânesinin Faaliyetleri", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, sayı: 4, 1996, s. 347-362.

¹⁵⁰³ M. H. Altan, a.g.e., II, 868.

Mehmed Baba Tekkesi'nde Mevlvî ayinleri yapıldığı Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerinde ve bazı arşiv belgelerinde kayıtlıdır.¹⁵⁰⁴

İçerisinde zaman zaman Mevlvî ayini yapılan yukarıda ismi geçen tekkeler, Kıbrıs'ta Lefkoşe Mevlevîhânesine bağlı birer Mevlvî zaviyesi olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁰⁵

18. Anadolu'daki Diğer Mevlevîhâneler

Yukarıda ayrı ayrı bölümler halinde verdiğimiz mevlvîhânelerin dışında, Mevlvîlik tarihi sürecinde, Anadolu'da nerede ise her şehirde ve bir çok kasabada bir mevlvîhâne tesis edilmiştir. Tesîs edilen bu mevlvîhânelerle ilgili fazla malumata ulaşamadığımız için, bu dergahları bu kısım altında tarihçeleri ve vazife yapan şeyhleriyle ilgili kısa bilgilerle, bu kısım altında vermeye çalışacağız. Bu anlamda Anadolu'da faaliyet göstermiş mevlvîhânelerden biri Ankara Mevlvîhânesi'dir.

Anadolu'nun merkezinde bulunan Ankara, muhtemelen XV. asırdan itibaren çok nüfuzlu Bayramiyye Tarîkati'nin merkezi olması hasebiyle, Mevlvî tarîkatinin gelişimine müsait bir yer olamamış ve Ankara Mevlvîhânesi küçük bir Mevlvî zaviyesi olarak varlığını sürdürmüştür.

Cenâbî Ahmed Paşa Camii ismiyle de anılan, Ankara Mevlvîhânesi¹⁵⁰⁶ ile ilgili ilk bilgiyi aktaran Sahih Ahmed Dede, dergahın bir "sâhibü'l-hayrât" tarafından 1040/1630 senesinde inşa ettirildiğini ve içinde âyin-i Hz. Mevlâna icrâ olunduğunu belirtmektedir.¹⁵⁰⁷ 1050/1640 senesi civarında Ankara'yı ziyaret eden Evliya Çelebi de "*Engürü (Ankara)'de Hz. Mevlânâ Tekkesi, Cenabî Ahmed Paşa'nın binası bir Mevlvîhânedir*" bilgisini vermektedir.¹⁵⁰⁸

Mevlevîhânenin 1911 yılındaki şeyhi Mustafa Nureddin Dede'nin Konya'ya yazdığı mektuplarda belirttiği üzere; Ankara Mevlvîhânesi'nin XIX asra gelinceye kadar ki tarihi sertüveni ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁰⁹ Yalnız Sahih

¹⁵⁰⁴ H. Özönder, a.g.m., s. 110.

¹⁵⁰⁵ H. Özönder, a.g.m., s. 110-111.

¹⁵⁰⁶ Edirne Mevlvîhânesinde olduğu gibi, başlangıçta cami olarak inşa edilen ve cami-semahâne görevini gören yapı, etrafına hücreler ve hâmuşânın da eklenmesiyle tarih boyunca Ankara Mevlvîhânesi olarak bilinmiştir.

¹⁵⁰⁷ Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 166. Cenâbî Ahmed Paşa ile ilgili bilgi veren kaynaklar Paşa'nın Kanuni dönemi devlet adamlarından olduğu ve 979/1571 yılında vefat ettiğini naklettiklerine göre Mevlvîhâne daha önceki yıllarda inşa edilmiş olmalıdır. Cenâbî Ahmed Paşa ile ilgili bk. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Ankara'da Cenabî Ahmed Paşa Cami ve Cenâbî Ahmed Paşa", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 213-219;

¹⁵⁰⁸ *Seyâhatnâme*, I, 164.

¹⁵⁰⁹ *KMMA*, Dosya No: 68/4.

Ahmed Dede, 1102/1691-1106/1694 yılları arasında Seyyid Yusuf Nesib Dede'nin Ankara Mevlevîhânesi'nde görev yaptığını aktarmaktadır.¹⁵¹⁰

XIX. asra gelindiğinde ise; Ankara Mevlevîhânesinde; Şeyh Ahmed Dede¹⁵¹¹, Mehmed Dede (ö. 1229/1814)¹⁵¹², Mehmed Tahir Dede¹⁵¹³, Abdullah Besîm Dede¹⁵¹⁴ ve son şeyh Mustafa Nureddin Dede (ö. 1941)¹⁵¹⁵, bu asırda dergahta postnişin olarak görev yapmışlardır. Son şeyh M. Nureddin Dede'nin naklettiklerine göre ise; hâmuşânda ayrıca, Mahmud Enver Dede ve Hüsameddin Dede medfundur.¹⁵¹⁶

Ankara Mevlevîhânesi veya diğer adıyla Cenâbî Ahmed Paşa Cami, 1802, 1813 ve 1887/88 yıllarında tamirlere tabi tutulmuştur. 1887/88 yılındaki tamiri zamanın Ankara valisi ve Mesnevî şârihi Abidin Paşa (ö. 1907) yaptırmıştır.¹⁵¹⁷

Dergahın son şeyhi Mustafa Nureddin Dede'nin Konya'ya yazdığı mektuplardan; Ankara Mevlevîhânesi'nin, içinde çile çıkarmış sertabbah, türbedar, neyzen, nat ve âyinhan gibi dedelerin bulunmadığı, bu hizmetlerin bazı muhibbân tarafından fahrî olarak yerine getirildiği, muntazam bir varîdâtı olmayan, fakir ve küçük bir zavâie olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵¹⁸ Mustafa Nuri Dede, Gönüllü Mevlevî Alayı'na 25 dervişle birlikte katılmış ve alayın bayraktarlığını yapmıştır.¹⁵¹⁹

Anadolu'da XIX. asırda faal olan bir başka Mevlevî dergahı da Afyon Bolvadin Mevlevîhânesi'dir. Beyşehirli oğulları Beyliği zamanında Mübariziddinzâde Süleyman oğlu Mehmed Bey'in Bolvadin'de inşa ettirdiği külliye'nin içerisinde bulunan Bolvadin Mevlevîhânesi'nin inşa tarihi külliye'nin inşa tarihi olan 720/1320'dir.¹⁵²⁰ Mevlevîhânenin kuruluşundan itibaren tarihi seyri hakkında malumat bulunmamakla birlikte, 1627-1708 tarihleri arasında yaşayan ve vefat ettiğinde Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini olan Pendarî Ahmed Dede, bir süre Bolvadin Mevlevîhânesinde vazife yapmıştır.¹⁵²¹ Muharrem Bayar'ın kendi arşivinde bulunan vesikalara dayanarak verdiği bilgilere göre, Bolvadin Mevlevîhânesi'nde Pendarî Ahmed Dede'den sonra sırasıyla Şeyh Veliyüddin Dede,

¹⁵¹⁰ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁵¹¹ BOA, CT 18075, (Z 1217/1802)

¹⁵¹² BOA, CT 22797, (13 Z 1229/1814)

¹⁵¹³ BOA, CT 22550, (Za 1229/1814); BOA, CT, 22797, (13 Z 1229/1814).

¹⁵¹⁴ KMMA, Dosya No: 68/4; Konya Salnaamesi, 1303/1886, s. 314.

¹⁵¹⁵ Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 31.

¹⁵¹⁶ M. Nureddin Dede, bu şeyhlerin hayatlarıyla ilgili hiçbir malumatın olmadığını da ilave etmektedir. Bk. KMMA, Dosya No: 68/4.

¹⁵¹⁷ H. T. Dağlıoğlu, *a.g.m.*, s. 214.

¹⁵¹⁸ KMMA, Dosya No: 68/1-7.

¹⁵¹⁹ Veled Çelebi İzbudak, *Canlı Tarihler (Hatıralarım)*, s. 54-55; ASÜD, Defter No: 59, s. 10.

¹⁵²⁰ Muharrem Bayar, "Bolvadin Mevlevîhânesi ve Pendarî Kârî Ahmed Dede", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 226.

¹⁵²¹ Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 138-142. M. Bayar, *a.g.m.*, s. 228.

Şeyh Ahmed Dede postnişinlik vazifesinde bulunmuşlardır. XIX. asrın başlarında ise dergah postuna, Şeyh Mehmed Dede geçmiş ve onun vefatıyla bu makama 1250/1834 senesinde Şeyh Ali Sultan Dede tayin edilmiştir. M. Bayar, Ali Sultan Dede'den sonra meşihat makamına geçenlerle ilgili bir şecere çıkarmaya çalışmışsa da bu şecerede ismi geçenlerin hangisinin kimden sonra posta geçtiği veya hangisinin şeyh olduğu pek anlaşılmamaktadır.¹⁵²²

Hakkında yine fazla malumat sahibi olmadığımız fakat XIX. asırda Anadolu'da faal olan bir başka Mevlevîhâne de Muğla Mevlevîhânesidir. Fatih Sultan Mehmed döneminde Muğlalı meşhur Mevlevî, Şahidî İbrahim Dede'nin babası Hüdaî Salih Dede (ö. 885/1480), Muğla'da Seyyid Kemaleddin'in medfun olduğu türbenin bitişiğine bir Mevlevîhâne kurmuştur.¹⁵²³ A. Gölpınarlı ise Muğla'da mevlevîhânenin tesisinin, Şahidî İbrahim Dede'ye ait olduğunu ileri sürmektedir.¹⁵²⁴ Mevlevîhânenin kuruluşundan, XIX. Asrın sonlarına gelinceye kadar henüz bir bilgiye ulaşamadık. KMMA'inde 96 numarada kayıtlı zarfta bulunan 17 adet belge içerisinde de mevlevîhânenin tarihi ve daha önce vazife yapan şeyhleri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu belgeler içerisinde 1328/1912 senesinde Muğla Mevlevîhânesi şeyhi olan Cemaleddin Dede'nin kifayetsizliği ve dergahı kötü idaresi neticesinde, Mevlevîhânenin harabe haline geldiğini belirten, Konya'ya yazılmış mektuplar, daha sonra dergaha şeyh vekili tayin edilen Muhammed Hilmi imzalı yazışmalar ve bu dönemde dergahının tamiri için yapılan keşf evrakı ve krokiler bulunmaktadır.¹⁵²⁵

Bu evraklardan da anlaşıldığı üzere dergahın son asıl şeyhi Cemaleddin Dede'dir.¹⁵²⁶ Ondan önce ise sadece iki postnişin bilinmekte, bunlar da, ne zaman meşiate tayin edildiği bilinmemekle birlikte, 1305/1887 senesine kadar dergah şeyhi olarak Hasan Rıza Dede¹⁵²⁷ ve bu seneden itibaren onun yerine geçen Atâullah Dededir.¹⁵²⁸ Atâullah Dede, 1314/1896 senesinde de vazifesine devam etmektedir.¹⁵²⁹

Yukarıda ismi geçen Mevlevîhânelerden başka XIX. asırda faaliyetlerini sürdüren ve kaynaklarda ismi geçen fakat tarihçeleri ve şeyhleri ile ilgili yeteri derecede bilgiye ulaşamadığımız mevlevîhâneler de şunlardır:

¹⁵²² M. Bayar, a.g.m., s. 228; Ayrıca bizim çıkarmaya çalıştığımız XIX. asır içinde faal olan mevlevihanelerle ilgili kullandığımız kaynakların hiç birinde de, bu asır içinde Bolvadin Mevlevihanesinin isminin geçmemesi dikkat çekicidir. Bk. XIX. Asırda Faaliyetlerini Sürdüren Mevlevihaneler Listesi.

¹⁵²³ Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye*, Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No: 1502, vr. 44a-44b.; Mustafa Çıpan, "Konya Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşivindeki Belgelere göre Muğla Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 233.

¹⁵²⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 135.

¹⁵²⁵ KMMA, Dosya No: 96/1-17.

¹⁵²⁶ KMMA, Dosya No: 96/3. Veled Çelebi, a.g.e., s. 823; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 163; A. Süheyl Ünver, a.g.e., s. 36.

¹⁵²⁷ *1305/1887 Konya Salnâmesi*, s. 237.

¹⁵²⁸ *1306/1888 Konya Salnâmesi*, s. 240.

¹⁵²⁹ *1314/1896 Konya Salnâmesi*, s. 372.

Antakya Mevlevîhânesi¹⁵³⁰, Burdur Mevlevîhânesi¹⁵³¹, Bilecik Mevlevîhânesi¹⁵³², Beyşehir Mevlevîhânesi¹⁵³³, Güzelhisar (Aydın) Mevlevîhânesi¹⁵³⁴, Denizli Mevlevîhânesi¹⁵³⁵, Isparta Mevlevîhânesi¹⁵³⁶, Erzincan Mevlevîhânesi¹⁵³⁷, Ermenek Mevlevîhânesi¹⁵³⁸, Eğirdir Mevlevîhânesi¹⁵³⁹, Demirci Mevlevîhânesi¹⁵⁴⁰, Bahriyye (İzmir) Mevlevîhânesi¹⁵⁴¹, İzmit Mevlevîhânesi¹⁵⁴²,

¹⁵³⁰ *KMMA*, Dosya No: 47/16; Erdoğan Erol, "Veled Çelebi Zamanında Mevlevîhâneler ve Çelebi'nin Şeyhlere Resmi Hitap Şekilleri", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi 3-4 Mayıs 1993 Konya (Tebliğler)*, Konya 1994, s. 55-63. 1301/1886-1314/1896 Konya Salnamelerinde Dergah şeyhi olarak Muhammed Şah Dede ismi geçmektedir. *1301/1884 Konya Salnâmesi*, s. 176; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; *1314/1896 Konya Salnâmesi*, s. 323; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 31.

¹⁵³¹ *KMMA*, Dosya No: 47/16; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 32. 1301/1884-1314/1896 yılları arası Konya salnamelerinde Dergah şeyhi olarak Ali Rıza Dede, 1919'lu yıllarda ise Fehmî Dede'nin ismi geçmektedir. Bk. *1301/1884 Konya Salnâmesi*, s. 176; *1314/1896 Konya Salnâmesi*, s. 373; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824.

¹⁵³² *KMMA*, Dosya No: 47/16; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 32.

¹⁵³³ Şerifzâde Muhammed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 32. 1312/1894-1314/1896 yılı Konya Salnâmelerinde dergah şeyhi olarak Muhammed Ârif Dede ismi geçmektedir. Bk. *1312/1894 Konya Salnâmesi*, s. 391; *1314/1896 Konya Salnâmesi*, s. 317.

¹⁵³⁴ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; *KMMA*, Dosya No: 53/30, 47/5, 50/17-29; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 32; *BOA*, HH, 27356, (25 Ş 1256/1840)..Aydın Güzelhisar Mevlevîhânesi'nin 1287/1870 yılında şeyhi Horasani Ali Dede bu yılda vefat etmiş yerine daha sonra 1297/1880 yılında bir Mirac Kandili gecesinde Hanya Mevlevîhânesi'ni açan ve dergahın ilk şeyhi olan Süleyman Şemsi Dede tayin edilmiştir. bk. İsmail Kara, "Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevîhânesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 35, Mart 1995, s. 133; a. mlf. "Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s.293; Ahmet Sevgi, "XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Divançesi", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi* (13 Aralık 1985), Konya 1985, s. 62-63. 1301/1884-1314/1896 yılları Konya Salnâmelerinde Dergah şeyhi olarak Mustafa Nûri Dede ismi geçmektedir. Bk. *1301/1884 Konya Salnâmesi*, s. 184; *1314/1896 Konya Salnâmesi*, s. 371.

¹⁵³⁵ *KMMA*, Dosya No: 47/16, 50/23, 98/1-47, 53/23; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 32; *BOA*, CT 477, 3 Ca 1252/1836.

¹⁵³⁶ *KMMA*, Dosya No: 47/16, 68/14-22; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34; *BOA*, CT 32032, (N 1264/1848).

¹⁵³⁷ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16, 87/5; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁵³⁸ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁵³⁹ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16, 50/33-37; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34; *BOA*, HH 27455 (27 M 1255/1839).

¹⁵⁴⁰ *KMMA*, Dosya No: 47/16; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁵⁴¹ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34; *BOA*, İD 28127, (1275/1858).

Marmaris Mevlevîhânesi¹⁵⁴³, Sandıklı Mevlevîhânesi¹⁵⁴⁴, Tavşanlı Mevlevîhânesi¹⁵⁴⁵, Tire Mevlevîhânesi¹⁵⁴⁶, Ulukışla Mevlevîhânesi¹⁵⁴⁷, Yenişehir Mevlevîhânesi¹⁵⁴⁸, Yozgat Mevlevîhânesi¹⁵⁴⁹.

B. BALKANLARDA BULUNAN MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından bir sistem dahilinde yaşatılmaya çalışılan Mevlevîlik, Konya'daki Mevlana Dergâhı merkez olmak üzere, kısa sürede Çelebiler, Mevlevî halifeleri ve Mevlevî tarikatine müntesip zengin kişiler, beyler, paşalar ve sultanlar vasıtasıyla, XIV. asırdan itibaren Anadolu'da, Balkanlar'da ve diğer İslâm beldelerinde yaygınlık kazanmış ve buralarda mevlévîhâneler tesis edilmiştir.¹⁵⁵⁰

Osmanlı Devletinin Balkanlar'da yerleşmesiyle birlikte, bu toprakların İslamlaştırılması için buralarda, çeşitli tarihi, kültürel ve sosyal yapılar inşa ettikleri gibi, tekke, dergâh ve bunların çevrelerinde sayıları bilinmeyen türbeler inşa etmişlerdir. Fakat çeşitli sebeplerle buralardaki tekkeler daha Osmanlı döneminden başlayarak varlıklarını sürdürmekte, Anadolu'da olduğu gibi fazla başarılı olamamışlar ve özellikle Osmanlı'nın 1912 senesinde Rumeli'den çekilmesinden sonra bu tekkelerin ortadan yok olması daha da hızlanmıştır. Başta eski Yugoslavya

¹⁵⁴² 1303/1886 *Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁵⁴³ 1303/1886 *Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁵⁴⁴ 1303/1886 *Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37.

¹⁵⁴⁵ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16, 38/1; 1303/1886 *Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37; *BOA*, İD, 11723, (2 Z 1265/1849).

¹⁵⁴⁶ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; 1303/1886 *Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37. Tire Mevlevîhânesinin son şeyhi Hayrullah Dede'dir. Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede'nin müntesibi olarak orada yetişmiş ve Tire Mevlevîhânesine şeyh olarak tayin edilmiştir. Mesnevi okutmuş bir Mevlevî olmakla birlikte Kadîrî ve Melâmî hilafeti de vardır. 1333/1915 yılında Mevlevîhânenin yanması üzerine İzmir'e göçmüş ve dergahın tekrar muhibban yardımıyla onarılması neticesinde Tire'ye geri dönmüş ve 1347/1928 yılında vefat etmiştir. Bk. A. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 315.

¹⁵⁴⁷ *KMMA*, Dosya No: 47/16; 1303/1886 *Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37.

¹⁵⁴⁸ *BOA*, İD 8629, (6 L 1268/1852).

¹⁵⁴⁹ *KMMA*, Dosya No: 47/16, 47/15, 85/1-17.

¹⁵⁵⁰ Geniş bilgi için bk. Eflâkî, *a.g.e.*, II, 313, 337, 326; Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*; B. Furûzanfer, *a.g.e.*; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245-246, 330-335; F. N. Uzluk, "Mevlevî Hilafetnameleri", *Vakıflar Dergisi*, IX, s. 383-386; Mehmed Önder, "Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneler", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XIV, 141-142; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", s. 351, 355; Şefik Can, *Mevlânâ Celalettin Rûmî*, İstanbul 1997.

topraklarında olmak üzere olmak üzere bir çok Balkan ülkesinde bazı tekkeler faaliyetlerine devam etseler de, içinde Mevlevî tekkeleri de dahil olmak üzere, tekkelerin büyük bir kısmı müritsiz kalmış ve yıkılmıştır.¹⁵⁵¹

1. Saraybosna Mevlevîhânesi

Mevlevî Tarîkati, XV. asrın sonuna doğru, Bosna-Hersek'teki Osmanlı iktidarının güçlendiği bir dönemde kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Tarihi kaynaklar, Mevlevî tekkelerinin eski Yugoslavya'da çoğunlukla büyük kentlerde (Sarayova, Belgrad, Üsküb, Mostar, Konjic, Belgrad ve Niş) kurulduklarını bildirmektedir. Bunlardan en meşhuru Saraybosna (Sarayova)'da, Osmanlı'nın yükselme döneminde kurulan ve asırlar boyunca Mevlevî kültürünün balkanlarda yayılmasına aracı olan Saraybosna Mevlevîhânesi veya diğer adıyla İsa Bey Mevlevîhânesi'dir.¹⁵⁵²

XV. yüzyılın ortalarında ve hatta Bosna'nın tamamı Osmanlıların hakimiyeti altına girmeden evvel (867/1463 yılı öncesi), Türkler Bosna'nın büyük bir bölümünü hakimiyetleri altına almışlardır. Bosna-Hersek Bölgesine yapılan seferler Murad Hüdavendigâr döneminde başlamış ve Fatih döneminde 1462, 1463 ve 1464 yıllarında üst üste yapılan üç seferle Bosna'nın fethi tamamlanmıştır. O zamanki Uçbeyi (1440-1463), daha sonra 1463-1469 yılları arasında Bosna Sancakbeyi olan İsa Bey, bu günkü Bendbaşı denilen mevkide Milatska Nehri kenarında bir misafirhane yaptırmış ve 866/1462 tarihli bir vakıfnâme ile bu misafirhaneyi diğer bazı bina ve yerler ile vakfetmiştir.¹⁵⁵³ Vakfiye kaydında her ne kadar bu bina için Mevlevî zâviye tabiri geçmeyip, menzil¹⁵⁵⁴ veya misafirhane tabiri kullanılsa da, İsa Bey'in Üsküb'de kurduğu Mevlevî tekkesinin vakıfnamesinde burasının Mevlevî zâviyesi olduğunu belirtmesi, Saraybosna'da inşa ettirdiği misafirhanenin de bir Mevlevî zâviyesi niteliğinde kurulduğu kanaatini oluşturmuştur.¹⁵⁵⁵

Zâviyenin bu tarihte inşasından yaklaşık yüz elli yıl sonra Hacı Mahmud (ö.1060/1650) adında birisi İsa Bey Zâviyesinin yanına, zâviyeyi gölgede bırakacak bir Mevlevî Tekkesi yaptırmıştır ki, bu tarihten itibaren, Saraybosna'da Mevlevî tekkesinin varlığından şüphe yoktur.¹⁵⁵⁶ Nitekim 1071/1659 tarihinde bölgeyi gezen

¹⁵⁵¹ Nimetullah Hafız, "Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri", *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, (hızl. Fevzi Halıcı), Ankara 1978, s. 173.

¹⁵⁵² M. Ali Uz, "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 102; Cemal Çehayîç, "Bosna-Hersek'te Mevlevîler", *İzlenim Dergisi*, Sayı: 21, Mayıs 1995, s. 19.

¹⁵⁵³ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977, III, 24-27; E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*, II, s. 390; Jasna Samiç, "Le Tekke Mevlevî De Bembasa A Sarajevo", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XIV, s. 162-163. Salih Trako, "Sarayevo'da Mesnevi Dersleri ve Mesnevihanlar Üzerine", *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), s. 143.

¹⁵⁵⁴ Jasna Samiç, a.g.m., s. 162; C. Çehayîç, a.g.m., s. 19.

¹⁵⁵⁵ İskender Muzbeg Şefikoğlu, "Yugoslavya'da Yaşayan Türk Şairlerinin Şiirlerinde *Mevlânâ*", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*(3-5 Mayıs 1990), Konya 1991, s. 249; Salih Trako, a.g.m., s. 144; Jasna Samiç, a.g.m., s. 162; M. A. Uz, a.g.m., s. 104; C. Çehayîç, a.g.m., s. 19.

¹⁵⁵⁶ E.H. Ayverdi, a.g.e., II, 387; Salih Trako, a.g.m., s. 144; C. Çehayîç, a.g.m., s. 19.

Evliya Çelebi; Saraybosna'da kırkyedi tekke olduğunu ve bunlardan birinin de Mevlevî tekkesi olduğunu kaydeder.¹⁵⁵⁷

Bu dönemlerde tekkenin tekkenin şeyhi Şeyh Atik Dede'dir. Aynı zamanda Mesnevihan olan Atik Dede'nin talebesi, Tevekkülî Dede, Atik Dede'ye halef olmuş ve vefatına kadar o da Mesnevî okutmuştur. Tevekkülî Dede XVII. Asrın birinci yarısında yaşamış ve kendisine halef olarak talebesi Dıbralı Mustafa Vecdî Dede (ö. 1080/1669)'yi halef bırakmıştır.¹⁵⁵⁸

M. Ali Uz, Saraybosna Mevlevîhânesi ve İsa Bey Külliyesi'nin 1697 yılında Bosnayı işgal eden Prens Eugen tarafından tamamen yakılıp yıkıldığını ve bu tarihten 1781-1782 yıllarına kadar mevlévîhânenin harap bir vaziyette kaldığını, bu tarihte yeniden inşa ettirildiğini söylemektedir.¹⁵⁵⁹

Bu dönem içerisinde mevlévîhâne her ne kadar harabe olsa da, Salih Trako'nun naklettiklerine göre, Saraybosna'da Mevlevîlik ve Mesnevî dersleri devam etmiştir. 1122/1710 yılında vefat eden Şeyh Abdülfettah Mesnevi geleneklerini devam ettiren Mevlevîlerden biridir.¹⁵⁶⁰ Jasna Samiç'in Saraybosna Mevlevîhânesi şeyhlerinin listesini verirken 1173/1759-1174/1760'larda vefat eden Şeyh Ataullah Dede'den başlaması da, bu tarih öncesinde bir kesintinin olduğunu göstermektedir.¹⁵⁶¹ Cemal Çehayîç de dergâhta vazife yapmış olan şeyhlerle ilgili bir liste sunmuş ve Atâullah Dede'den önce Atik Dede (XVI. asır sonu, XVII. asır başı), Tevekkülî Dede (XVII. Asrın birinci yarısı), Abdülfettah Dede (ö. 1709), Şeyh Starac (ö. 1757/1758)'in dergâhta vazife yaptıklarını belirtmiştir.¹⁵⁶²

Tekke Muhammed Salih Vecihî Paşa'nın (1835-1840) valiliği döneminde bütün müştemilatıyla birlikte onarılmıştır.¹⁵⁶³

Jasna Samiç, Ataullah Dede'den sonra Saraybosna Mevlevîhânesinde XIX. asırda dahil olmak üzere postnişin olarak vazife yapan şeyhlerin bir listesini vermiştir.¹⁵⁶⁴ Fakat Defter-i Dervişân'da ki kayıtlarla verilen bu listeyi karşılaştığımızda, özellikle XIX. asırda vazife yapan şeyhlerle ilgili isabetli

¹⁵⁵⁷ Evliya Çelebi Mevlévîhânenen "Malaçka Nehri kenarında, cennet bahçesi gibi bir yerde olup, semahane, meydan, yetmiş-seksen derviş hücre, matbahtan müteşekkil bir Mevlevî tekkesidir. Şeyhi ilim sahibi, duası kabul olunan bir zattır. Neyzenbaşısı, Derviş hattat Mustafa'dır ve gayet güzel yazı yazar" şeklinde bahsetmektedir. bk. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Üçdal Neşr. İstanbul 1984, V-VI, 298-299.

¹⁵⁵⁸ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 171; Salih Trako, *a.g.m.*, s. 145; Jasna Samiç, *a.g.m.*, s. 169.

¹⁵⁵⁹ M. A. Uz, *a.g.m.*, s. 105; C. Çehayîç, *a.g.m.*, s. 19.

¹⁵⁶⁰ Salih Trako, *a.g.m.*, s. 145.

¹⁵⁶¹ Jasna Samiç, *a.g.m.*, s. 169.

¹⁵⁶² C. Çehayîç, *a.g.m.*, s. 20-21.

¹⁵⁶³ E.H. Ayverdi, *a.g.e.*, II, 390-391; C. Çehayîç, *a.g.m.*, s. 20.

¹⁵⁶⁴ Liste şöyledir: Saraç Ahmed Efendi (ö. 1184/1770), Şeyh Mustafa Mlivar (ö.1191/1777), Şeyh Şeho Braver (ö.1212/1798), Osman Dede (ö. 1228/1813)¹⁵⁶⁴, Şeyh Muhammed Dede (ö.1244/1228), Hafız İbrahim (ö. 1261/1845), Lutfullah Dede (ö. 1277/1860), Lutfullah Dede oğlu Şeyh Osman (ö. 1284/1867), Şeyh Muhammed Fikri Dede (ö. 1295/1878).

olmadığını gördük ve bu üç kaynağı birleştirip, diğer kaynaklardan da faydalanarak XX. Asrın ilk çeyreğine kadar şöyle bir liste çıkardık:

Saraç Ahmed Efendi (ö. 1184/1770), Şeyh Mustafa Mlivar (ö.1191/1777), Osman Dede (ö. 1229/1814)¹⁵⁶⁵, Lutfullah Dede (ö. 1277/1860)¹⁵⁶⁶, Lutfullah Dede oğlu Şeyh Osman (ö. 1284/1867), Şeyh Muhammed Fikri Dede (ö. 1303/1886)¹⁵⁶⁷, Laz Muhammed Dede¹⁵⁶⁸ ve Mevlevîhânenin son şeyhi Ruhi Dede'dir.¹⁵⁶⁹

Bu günkü Bosna'da yaklaşık beş yüz yıl varlığını sürdüren Mevlevî tarîkatı, Bosnalı bir çok münevver, devlet adamı ve şairleri kendi bünyesine çekmiş ve Mevlana aşığı bir çok mensubu olmuştur. Mevlevî şair Mostarlı Derviş Paşa (ö. 1603), Şeyh Fevzi Mostarî Blagayi (ö.1747), Şerifzade Fazıl Paşa (ö. 1882)¹⁵⁷⁰ bunlardan bir kaçıdır. Yine bu bölgede Mesnevîhanlık geleneği uzun yıllar devam etmiş ve Mevlevî şeyhleri yanında, bir çok Bosnalı alim ve fazıl kimseler de camilerde ve başka hususî mahallerde Mesnevî okutmuşlardır. Başta yukarıda isimleri geçen Mevlevî şeyhleri olmak üzere, Mehmed Emin İseviç (ö.1816) Saraybosna Atmeydanı'ndaki Bekir Baba Camii'nde, Mustafa Efendi, Uçambarlıç 1878 senesine kadar Hüsvrev Bey Camii'nde, Mesnevî dersleri vermişlerdir.¹⁵⁷¹

¹⁵⁶⁵ Abdülbaki Nasır Dede; Osman Dede'nin 1192/1778 senesinde meeşihat makamına geçtiğini ve mevlévîhânenin tamirâtı için çok meşakkatler çektiğini ve 1230/1815 tarihinde vefat edip yerine oğlu Lutfullah Efendinin geçtiğini belirtmektedir. Bk. *Defter-i Dervişan II*, s. 38, 40.

¹⁵⁶⁶ Lutfullah Dede, babası Şeyh Osman Dede'nin vefatı üzerine Konya'ya gelerek Mehmed Said Hemdem Çelebi'den meeşihatnamesini almış, dönüşte İstanbul'a uğrayıp, Yenikapı Mevlévîhânesi'nde Abdülbaki Nasır Dede'nin misafiri olmuş, Üsküdar Mevlévîhânesinde, Edirne Mevlévîhânesi şeyhi Muhammed Said Efendi ile birlikte destâr'ı sarılmıştır. Bk. *Defter-i Dervişan II*, s. 40-42. Ayrıca Lutfullah Dede döneminde mevlévîhâne tamir ettirilmiş ve bir de cami eklenmiştir. Bk. BOA, CT 7161, (12 Ca 1252/1836).

¹⁵⁶⁷ Jasna Samiç, a.g.m., s. 169-171. J. Samiç, Laz Muhammed Dede'nin vefatını 1295/1878 olarak yanlış vermiştir. Bk. a. yer. Çünkü, Laz Muhammed Dede'nin 1303/1886 senesine kadar Saraybosna Mevlévîhanesi'nde vazife yapmıştır. *1303/1886 Konya Salnâmesi*, s. 311.

¹⁵⁶⁸ *1304/1887 Konya Salnamesi*, s. 231. Laz Muhammed Dede, XX. asrın başlarında da Saraybosna Mevlévî şeyhi olarak gözükmektedir. Bk. Veled Çelebi, a.g.e., s. 823.

¹⁵⁶⁹ A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 32; C. Çehayîç, a.g.m., s. 20-21.

¹⁵⁷⁰ Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa), *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakâyika Ezkârı Mevlânâ*, Bosnevi El-Hac Muharrem Efendi Destgâhı, İstanbul 1283 (1853), isimli eserin müellifidir. Bk. Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, I, 370-372; Zâkir Şükrü Efendi, a.g.e., 84. Ayrıca Kudretullah Dede'nin müntesibi olan Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa), aynı eserde kendisi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bu abd-i zelif, Bosnasaraylı ve Şerifzâde diye meşhur Mirlivâ es-Seyyid Muhammed Fazıl el-Mevlevîibni Seyyid Mustafa Nuruddin Nakşebendî ibni Seyyid Muhammed Hâşim ibni Seyyid Şerif Ahmed el-Hüseyinî el-Hanefî el-Kırmî. 1275/1858 sene-i hicriyesinde şeyhim Kudretullah Dede Efendi Hazretlerinden inabet aldım." Devamında, Kudretullah Dede'nin kendisinden *Evrâd-ı Şerife-i Celâliyye*'yi kısaca şerh etmesini istediğini ve *Şerh-i Hakâik-i Ezkâr-ı Mevlânâ* ismiyle şerh ettiğini belirtmektedir. Müellifin hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Şerifzade M. Fazıl Paşa, a.g.e., s. 447-449; *Son Asır Türk Şairleri*, s., 370-372; Lamija Hadziosmanoviç, "Fazılpaşa Şerifoviç Bosnavî (XIX. Yüzyıl) Eserlerinde Mevlévîlik Hattı", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (3-5 Mayıs 1990), (Tebliğler), Konya 1991, s. 155-158.

¹⁵⁷¹ Salih Trako, a.g.m., s. 144-146; C. Çehayîç, a.g.m., s. 20-21.

2. Selânik Mevlevîhânesi

Balkanlarda faaliyet gösteren Mevlevî dergâhlarından biri de, bu gün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Selânik Mevlevîhânesidir. Mevlevîhânenin banisi Ekmekçizâde Ahmed Paşa (1026/1617)'dir.¹⁵⁷² 1024/1615 senesinde bina edilen mevlevîhânenin ilk şeyhi de Ulu Bostan Çelebi'nin müridi olan Karamanlı Abdülkerim Dede'dir. Abdülkerim Dede'nin vefat edip dergâha defnolunmasından sonra, posta Manisalı Ramazan Dede geçmiştir. Bir müddet meşihatte kalan Ramazan Dede, istifa edip Siroz'a gitmiş ve burada yeni bir Mevlevî Dergâhı kurmuştur.¹⁵⁷³

A. Süheyl Ünver'e göre Ramazan Dede'den sonra dergâhın şeyhleri ile ilgili henüz bir bilgi yoktur. Defter-i Dervîşân'da 1235/1820 yılında dergâhın şeyhi Ali Efendi'dir ve aynı yıl vefat etmiştir.¹⁵⁷⁴ Şehabettin Uzluk ise; dergâhın son şeyhi Selahaddin Dede'nin notlarına dayanarak verdiği bir dipnotta; Topal Ali Dede namıyla bilinen bu zatın Selânik Mevlevîhânesi'nde, 40 seneye yakın şeyhlik yaptıktan sonra, kabir taşında yazılı olan "me'vâya göçtü Şeyh Ali Dede 1246/1830" ibareye göre, 1246/1830 yılında vefat ettiğini bildirmektedir.¹⁵⁷⁵ Mevlevî ressam Namî Dede de Ali Dede zamanında bu mevlevîhâne hücreye çıkmış ve büyükbabası Ali Dede'nin bir portresini yapmıştır ki, Ş. Uzluk bu portreyi gördüğünü ve portrenin başında sikke ve sırtında kürkü olan ihtiyar bir dervîşi tasvir ettiğini söylemektedir.¹⁵⁷⁶ Şeyh Ali Dede'nin yerine Niyâzî dede Postnişin olmuştur. Muhtemelen 1312/1894'de vefatıyla birlikte¹⁵⁷⁷, dergâh postuna, aynı yıl dergâhın şeyhi Ali Eşref Dede vazifeye atanmıştır.¹⁵⁷⁸ Dergâhın son şeyhi ise Selahaddin Dede'dir.¹⁵⁷⁹

3. Hanya Mevlevîhânesi

Balkanlarda XIX. asır içinde inşa edilmiş olan Hanya (Girit) Mevlevîhânesi, 1297/1880 yılında Süleyman Şemsi Dede tarafından kurulmuştur.¹⁵⁸⁰ Mevlevîhâne

¹⁵⁷² BOA, İbnü'l-Emin Evkaf, (İEE), 787, (8 B 1079/1668); BOA, CT 29840 (10 C 1172/1758).

¹⁵⁷³ Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 162; A. Süheyl Ünver, "Selânik Mevlevîhânesi", *Mevlânâ Yıllığı*, Konya 1963, s. 31-32; Nathalie Clayer "Trois Centres Mevlevîs Balkaniques Au Travers Des Documents D'archives Ottomans; Les Mevlevîhâne, D'Elbasan, De Serez, Et De Selonique", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XIV, İstanbul 1994, s. 18.

¹⁵⁷⁴ *Defter-i Dervîşân II*, s. 81; N. Clayer, a.g.m., s. 21.

¹⁵⁷⁵ Şehabettin Uzluk, *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957, s. 68.

¹⁵⁷⁶ Ş. Uzluk. A.g.e., s. 70-71.

¹⁵⁷⁷ 1306/1888 tarihli Konya Salnamesindeki listede Niyazi Dede, şeyh olarak görünmektedir. Bk. *1306/1888 Konya Salnâmesi*, s. 241.

¹⁵⁷⁸ *1312/1894 Konya Salnamesi*, s. 391; A. S. Ünver, a.g.m., s. 32.

¹⁵⁷⁹ A. S. Ünver, a.g.m., s. 32.

¹⁵⁸⁰ İsmail Kara, "Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevîhânesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 35, Mart 1995, s. 133; a. mlf. "Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.293; Ahmet Sevgi, "XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Divançesi",

ile ilgili en geniş çalışmayı ortaya koyan İsmail Kara'nın, Süleyman Şemsi Dede'nin Tuhfetü'l-Mesnevî alâ Hubbi'l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsi, isimli eserinden, Divançe'sini yayınlayan Ahmet Sevgi de bu eserindeki hayat hikayesinden faydalanarak, kurucu şeyh Süleyman Şemsi Dede'nin hayatı ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır.¹⁵⁸¹:

“Kurucu Şeyh Süleyman Şemsi Dede, 1828 yılında Konya’da Abdürreşid Mahallesinde dünyaya geldi. Yazları babası Aşık Osman’ın bağında çalıştı, kışları mektebe devam etti. On altı yaşında iken (1259/1843) Konya Şemsi Tebrizî Dergâhu türbedârı Seyyid Emirşah Kaygusuz Abdal Dede’ye intisab etti ve dört yıl yanında kaldı. Bu sırada mektebe devam ederek Kur’an-ı Kerimi hatmetti, ilmihal ve akâid okudu. Kaygusuz Dede onu Mehmed Sûdî Dede ile tanıştırdı. 1266/185’de kendisine hilafetname verdi. Sultan Dîvânî dergâhına hizmet ve ilim tahsili için Afyon’a gitti ve dört sene de burada kaldı. Bursa ve İstanbul’a giderek ziyaretgahları dolaştı ve yaşayan şeyhlerle görüştü. Ardından Konya’ya döndü ve (1272/1856), dervişlere Mesnevi dersi verdi.

Aydın Güzelhisar Mevlevîhânesi şeyhi Horasânî Ali Dede’nin vefatı üzerine bu dergâha şeyh tayin edildi. Bu görevde iken Hanya’aki Mevlevî muhiblerinin¹⁵⁸² ısrarlı davetleri üzerine Hanya’ya gitti¹⁵⁸³ (1289/1872) ve 1880’de (27 Receb 1297, Mirac Kandili) ve Mevlevî dergâhını açtı. 1886’da (23 Zilhicce 1303) vefat ederek dergâhın haziresindeki türbeye defnedildi.”¹⁵⁸⁴

Yukarıda isimleri geçen Tuhfetü'l-Mesnevî alâ Hubbi'l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsi isimli iki matbu eserin sahibi olan Şemsi Dede'nin vefatı üzerine Hanya Mevlevîhânesi postuna oğlu Mehmet Şemseddin Efendi geçmiştir.¹⁵⁸⁵ Hanya Mevlevîhânesinin ikinci şeyhi olan Mehmed Şemseddin Efendi 1275/1859 yılında Konya’da doğmuş, 14 yaşında babasıyla birlikte Hanya’ya göç etmiş, tahsilini burada tamamlamış ve Arapça ve Farsça öğrenmiştir. İslamî ilimlerde iyi bir tahsile sahip olan Şemseddin Dede, mevlevîhâne şeyhliği ile beraber, Girit Müftülüğünde de bulunmuştur. Bu sıralarda Şemsi Dede'nin ikinci oğlu Hasan Hüsnü Efendi, Girit Evkaf Müdürlüğü yaparken, üçüncü oğlu Hüseyin Arif Efendi dergâh bünyesinde

VII. Milli Mevlânâ Kongresi (13 Aralık 1985), Konya 1985, s. 62-63.

¹⁵⁸¹ Süleyman Şemsi Dede, *Tuhfetü'l-Mesnevî alâ Hubbi'l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsi*, İstanbul Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, 1305/1889, s. 1-7; İ. Kara, a.g.m., s. 133-134; A. Sevgi, a.g.m., s. 62.

¹⁵⁸² Bu Mevlevî muhiblerinden biri de Hanyalı İbrahim Efendinin oğlu şair Mehmed Şefik Efendidir. Hayatıyla ilgili kısa bilgiyle beraber bazı şiirleri Ahmet Sevgi tarafından yayınlanmıştır. Bk. A. Sevgi, “XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Mehmed Şefik Efendi”, *VI. Milli Mevlânâ Kongresi* (24-25 Mayıs 1992), Tebliğler, Konya 1993, s. 131-138.

¹⁵⁸³ Nitekim 1303/1886 senesi Konya Salnamesi’nde ve Veled Çelebi’nin verdiği malumatta, dergâhın banisi olarak “Umûm Ahâlî” ibaresi bulunmaktadır. bk. *1303/1886 senesi Konya Salnamesi*, s. 312; Veled çelebi, a.g.e., s. 824.

¹⁵⁸⁴ . Süleyman Şemsi Dede, a.g.e., 1-7; İ. Kara, a.g.m., s. 133-134; A. Sevgi, a.g.m., s. 62.

¹⁵⁸⁵ Fakat 1304-1306 seneleri Konya salnamesinde, Girit Mevlevi şeyhliği “Münhal” olarak kayıtlıdır. 1312/1894 senesi salnamesinde ise Mehmed Şemseddin Dede'nin ismi vardır. Bk. *1304-1306-1312/1886-1888-1894 Konya Salnâmeleri*, s. 238, 240, 390.

açılan özel Rüşdiye Mektebi'nde müdürlük ve muallimlik görevlerini beraber yürütmüş ve siyasetle ilgilenip, İttihat ve Terakki'nin çalışmalarına katılmıştır. Girit Mevlevîhânesi, Balkan ve I. Dünya Savaşında ve Lozan Antlaşmasından sonra baskı ve zulme uğrayan Giritteki müslümanların tek sığınağı olmuş¹⁵⁸⁶, 1924 yılında nüfus mübadelesi neticesinde ailesiyle birlikte İzmir'e dönmeye hazırlanan dergâhın ikinci ve son şeyhi Şemseddin Dede 7 Haziran 1340/1924 yılında vefat etmiş¹⁵⁸⁷ ve naaşı İzmir'e getirilerek İzmir Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir. Beraberlerinde getirdikleri mevlevîhâneye ait eşyalar da Konya Dergâhına hediye edilmiştir.¹⁵⁸⁸

Mevlevîhânenin vakfiyesi ile ilgili bilgiler veren İ. Kara, vakfiyeden dergâhın müstemilatının, mescid semahane, türbe ve hazire, matbah, su kuyusu'ndan ibaret olduğunu ve inşaat halinde tahtanî ve fevkanî altı adet hücre'nin bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Vakfiye'de mutfak eşyaları tek tek sayılmış ve dergâha vakfedilen 735 ciltlik 644 kitabın da listesi verilmiştir.¹⁵⁸⁹

4. Balkanlarda Bulunan Diğer Mevlevî Zâviyeleri

Balkanlarda varlığı bilinen diğer Mevlevî dergâhlarından biri de Üsküb (Makedonya) Mevlevîhânesi'dir.¹⁵⁹⁰

Üsküb Mevlevîhânesi'nin kuruluşu, Saraybosna Mevlevîhânesi'nin kuruluş yılları olan 1463-1469 yıllarına uzanır. Dergâhın kurucusu İsa Bey'dir ve Üsküb'de kurduğu Mevlevî tekkesinin vakıfnamesinde burasının Mevlevî zâviyesi olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹¹

Üsküb Mevlevîhânesi ile ilgili bu tarihten sonraki ilk bilgiyi 1661 yılında Üsküb'ü ziyaret eden Evliya Çelebi vermekte ve dergâhın banisinin (ki ikinci banisi) Melek Ahmed Paşa olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁹²

Daha sonra Sahih Ahmed Dede, 1087/1676 yılında, Mevlevîheneye İlbasânî Derviş Mustafa Dede'nin, Üsküb Mevlevîhânesi şeyhi Rahmetullah Dede'nin bu yılda vefat etmesi üzerine, bu dergâha şeyh olduğunu nakleder.¹⁵⁹³

¹⁵⁸⁶ *KMMA*, Zarf No: 89/3-10.

¹⁵⁸⁷ A. Sütüeyl Ünver, a.g.m., s. 34.

¹⁵⁸⁸ İ. Kara, a.g.m., s. 134-135.

¹⁵⁸⁹ İ. Kara, "Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi", S.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.293-295.

¹⁵⁹⁰ Liliana Masulovic-Marsol, "Le Tekke Mevlevî D'Üsküb (Skobje), *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XIV, s. 129-135; A. Gölparlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; *1303/1886Konya Salnâmesi*, s. 313; A. S. Ünver, a.g.m., s. 38.

¹⁵⁹¹ İskender Muzbeg Şefikoğlu, "Yugoslavya'da Yaşayan Türk Şairlerinin Şiirlerinde *Mevlânâ*", II. *Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*(3-5 Mayıs 1990), Konya 1991, s. 249; Salih Trako, a.g.m., s. 144; Jasna Samiç, a.g.m., s. 162; M. A. Uz, a.g.m., s. 104.

¹⁵⁹² *Seyâhatname*, V-VI, 250-251.

¹⁵⁹³ Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 175.

Bu tarihten itibaren dergâhta kimlerin şeyh olduğu şimdilik meçhuldür. XIX. asıra gelindiğinde, 1214/1799 yılında Üsküb Mevlevîhânesi şeyhi, Abdurrahman Efendi vefat etmiş ve yerine oğlu Abdülğanî Efendi tayin edilmiştir.¹⁵⁹⁴ 1261/1845 senesinde Sultan Abdülmecid tarafından dergâh şeyhi Abdülfettah Dede'ye verilen bir berat, bu tarihte dedinin dergâh şeyhi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu beratla dedeye 150 kuruş maaş bağlanmıştır.¹⁵⁹⁵

1300/1883 tarihinde ise dergâh şeyhi Niyazî Dede'dir.¹⁵⁹⁶ A. Süheyl Ünver ise dergâhın son şeyhinin Ali Rıza Dede olduğunu ve yaklaşık 30 yıl görev yaptıktan sonra 2 veya 25 Haziran 1923 tarihinde vefat ettiğini belirtir.¹⁵⁹⁷

Yukarıda isimleri geçen mevlevîhânelerden başka Balkanlarda, tarih sahnesi içinde faaliyet göstermiş bazı mevlevîhânelerin de ismi geçmektedir. Bu mevlevîhânelerden bazıları XIX. asır içerisinde de varlıklarını sürdürmüşler ve Türkiye'de tekkelerin kapandığı 1925 senesine kadar Konya'ki merkez dergâha bağlı olarak Mevlevî dergâhı vazifelerine devam etmişlerdir. Balkanlar'da neredeyse Osmanlı'nın gittiği her bölgeye ulaşmaya çalışan Mevlevîler, bu toprakların Türkleşmesi için diğer tarikatlerle (Bayramî-Melamiler, Bektaşiler, Nakşî, Rufâî, Sâdî, Kâdirî)¹⁵⁹⁸ birlikte Macaristan'da mevlevîhâneler tesis ettikleri gibi¹⁵⁹⁹, etkinlikleri, Polonya'nın içlerine kadar uzanmıştır.¹⁶⁰⁰

İsimlerini ve XIX. asırda faal olduklarını bildiğimiz bu dergâhlar şunlardır:

Rumeli Yenişehir (Larissa) Mevlevîhânesi (Yunanista)¹⁶⁰¹, Vidin (Vodine) Mevlevîhânesi (Bulgaristan)¹⁶⁰², Serez Mevlevîhânesi (Yunanistan)¹⁶⁰³, Niş

¹⁵⁹⁴ BOA, CT 12912, (28 Ş 1214/1799).

¹⁵⁹⁵ L. Masulovic-Marsol, a.g.m. s. 130.

¹⁵⁹⁶ 1300/1883 Konya Salnâmesi, s. 208, Veled Çelebi, a.g.e., s. 824.

¹⁵⁹⁷ A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 38. 1314/1896 ve 1337/1919 yıllarında da Ali Rıza Dede'nin şeyhliği devam etmektedir. Bk. 1314/1896 Konya Salnâmesi, s. 373; Veled Çelebi, a.g.e., s. 823.

¹⁵⁹⁸ İskender Rıza, "Kosova'daki Melamî Tekkelerinde Mevlânâ'ya ait Gelenekler", I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1988, s. 111-116.

¹⁵⁹⁹ Gabor Agoston, "Macaristan'da Mevlevîlik ve İslam Kültürü", Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Sayı: XIV, İstanbul 1994, s. 5-9.

¹⁶⁰⁰ Gabor Agoston, "16-17. Asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevîlik", I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1988, s. 221-231; Danuta Chmielowska, "Polonya'da Mevlânâ hakkında Yapılan Çalışmalar", I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1988, s. 201-203.

¹⁶⁰¹ Defter-i Dervişan'daki kayıtlarda 1215/1800-1235/1820 yılları arasında dergâh şeyhinin Abdullah Dede olduğu belirtilmektedir. Abdullah Dede, Şeyh Galib Dede zamanında Galata Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış ve 1215/1800 yılında Rumeli Yenişehir Mevlevîhânesine tayin edilmiştir. 1235/1820 yılında vefat etmiş ve tekkeye defnedilmiştir. Rumeli Yenişehir Mevlevîhânesinin 1303/1886 yılındaki şeyhi Gülşen Dede'dir. Son şeyhi ise Ahmed Dede'dir. Bk. Defter-i Dervişan II, s. 84; M. Fazıl Paşa, a.g.e., s. 421; KMMA, Dosya No: 47/16, 50/33-37; 1303/1886 Senesi Konya Salnamesi, s. 314; Veled Çelebi, a.g.e., s. 823; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 163; A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 335; A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 38.

¹⁶⁰² Vidin (Vodine) Mevlevîhânesinin 1910'lu yıllardaki şeyhi Hasan Dede'dir. Bk. Veled

Mevlevîhânesi (Sırbistan)¹⁶⁰⁴, Sakız Mevlevîhânesi (Yunanistan)¹⁶⁰⁵, Midilli Mevlevîhânesi (Yunanistan)¹⁶⁰⁶, İlbasan Mevlevîhânesi (Arnavutluk)¹⁶⁰⁷, Filibe Mevlevîhânesi (Bulgaristan)¹⁶⁰⁸, Peçoy (Peç) Mevlevîhânesi (Macaristan)¹⁶⁰⁹, İpek Mevlevîhânesi (Kosova)¹⁶¹⁰, Belgrad Mevlevîhânesi (Sırbistan)¹⁶¹¹.

Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 38.

¹⁶⁰³ Defter-i Dervişan'daki bilgilere göre; Serez Mevlevîhânesi postunda 1234/1819 yılında Şeyh Muhammed Dede bulunmaktadır ve aynı yıl Dede'nin vefatı üzerine posta Derviş Osman Dede tayin edilmiştir. Osman Dede İstanbul Gala Mevlevîhânesinde Muhammed Ruhi Dede zamanında çile çıkarmış ve Beşiktaş Mevlevîhânesinde Yusuf Dede zamanda hizmetini devam ettirirken bu mevlvihâneye tayin edilmiştir. 1303/1886 senesi Konya Salnamesinde ise; 1303/1886 yılındaki dergâh şeyhi Hacı Osman Dede olarak görünmektedir. Mevlevîhânenin 1910'lu yıllardaki şeyhi ise Muhammed Âgâh Dede'dir. Son Şeyhi de Celaleddin Dede'dir. Bk. *Defter-i Dervişan II*, s. 75; M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16, 50/33-37; *1303/1886 Senesi Konya Salnâmesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Gölpınarlı *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 37.

¹⁶⁰⁴ Niş Mevlevîhânesinin 1303/1886 yılındaki şeyhi Muhammed Dede'dir. Daha sonra Mahmud Dede şeyh olmuştur. Bk. *1303/1886 Senesi Konya Salnâmesi*, s. 311; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁶⁰⁵ Sakız Mevlevîhânesinin 1303/1886 yılındaki şeyhi İsmail Dede'dir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 47/16, 50/33-37; *1303/1886 Senesi Konya Salnâmesi*, s. 312; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34;

¹⁶⁰⁶ Midilli adasına Mevlevîlik II. Beyazıt Döneminde Sultan Divane Mehmed Çelebi'nin himmetleriyle ulaşılmış ve bir mevlvihâne tesis edilmiştir. Tesis edilen dergâhın ilk şeyhi de Derviş Hamid'dir. 1273/1856 senesinde postnişin Seyyid Abdülkadir Dede'dir. Abdülkadir Dede'ye Sultan Abdülhamid tarafından 648 kuruş maaş ödenmesi için bir berat verilmiştir. Midilli Mevlevîhânesinin 1303/1886 yılındaki şeyhi Nazîf Dede'dir. 19 Nisan 1914'de vefat etmiş ve Kasımpaşa Mevlevîhânesine defnedilmiştir. Bk. M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16, 50/33-37, 4/1; *1303/1886 Senesi Konya Salnamesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 120-122, 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36; Yusuf Küçükdağ, "Seyyid Abdülkadir Dede Vakfiyesi", *III. Milli Mevlânâ Kongresi* (12-14 Aralık 1988) Tebliğler, Konya 1989, s. 281-296.

¹⁶⁰⁷ Defter-i Dervişan'da 1235/1820 yılında vefat eden Osman Dede'nin ismi İlbasan Mevlevîhânesi şeyhi olara geçmektedir. Osman Dede, İstanbul Kasımpaşa Mevlevîhânesinde Şeyh Muhammed Efendi zamanında çile çıkarmış ve İlbasan Mevlevîhânesine tayin edilmiş, altı ay kadar vazife yaptıktan sonra İstanbul'a dönmüş ve burada vefat etmiştir. İlbasan Mevlevîhânesinin 1303/1886 yılındaki şeyhi Hafız Dede'dir. Bk. *Defter-i Dervişan II*, s. 80; *KMMA*, Dosya No: 47/16; *1303/1886 Senesi Konya Salnâmesi*, s. 311; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 822; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34;

¹⁶⁰⁸ Filibe Mevlevîhânesi Peçevî Ahmed Dede adına yaptırılmış ve Ahmed Dede bu mevlvihânedede 1714 yılına kadar ilk şeyh olarak görev yapmıştır. 1276/1859 yılında dergâhın şeyhi Hacı Hasan Efendi'dir. Mevlevîhânenin 1303/1886 yılındaki şeyhi Muhammed Nesib Dede'dir ve 1314/1896 yılında hayattadır. Bk. M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *1303/1886 Senesi Konya Salnâmesi*, s. 311; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 822; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 162; Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 151; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 33; BOA, İD 18984, (10 Şevval 1276/1859).

¹⁶⁰⁹ Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 1663 yılında ziyaret ettiği Peçoy Mevlevîhânesi'nden bahsetmekte ve Yakovalı Hasan Paşa hayratındandır demektedir. A. Gölpınarlı

C. ARAP TOPRAKLARINDA BULUNAN MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ

Daha önceki kısımlarda tarihleri ve XIX. asırdaki durumları hakkında bilgi verdiğimiz Halep ve Kahire Mevlevîhânesi dışında Arap topraklarında, başta Şam olmak üzere bir çok mevlevîhâne tesis edilmiştir. Anadolu ve Balkanlarda olduğu gibi Mevlevî kültürünü bu bölgelere yayan bu mevlevîhâneler, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunun bu topraklarda kültür temsilciliği görevini de yürütmüştür.

Türk topraklarında neş'et etmiş bir tarikat olma özelliğine sahip olan Mevlevîlik, ortaya çıkışından 1925 yılında kapatılmasına kadar geçen süre içerisinde, gerek Türk kültür muhitlerinde gerekse Osmanlı toprakları dahilindeki diğer kültür çevrelerinde, Türk kültür, sanat ve musikisinin tasavvufî zeminde temsilciliğini yapmış bir merkez olmuştur. Özellikle Arap aleminde tesis edilen Halep, Şam, Trablusşam mevlevîhâneleri gibi dergâhlar sayesinde, Osmanlı örf ve adetleri, kültür ve sanatı bu bölgelerde yayılma imkanı bulmuş, hangi milletten olursa olsun, mevlevîliğe intisabla veya intisab etmeksizin mühib kalmakla bir çok mutasavvıf, musikîşinas veya sanat erbabının yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Tarihi boyunca önemli bir çok sosyal ve siyasî olaya ev sahipliği yapan bu mevlevîhâneler, tasavvufî alanda da görevini en iyi şekilde yerine getirerek bir çok önemli mutasavvıfın yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Tasavvuf geleneğinde dergâhların ve zaviyelerin gelip geçen misafirlerin konaklama yerleri olma özelliğini en iyi şekilde yerine getiren bu dergâhlar, aynı zamanda Türklerin Bilâdü's-Şam bölgesine ilk uğradığı mekanlar olmuştur. Şam'a seyahat eden ilim ve irfan sahibi bir Osmanlı efendisi, yolda Hama ve Humus mevlevîhânelerinde konaklayabilir, eğer güneye doğru sahil boyunca inmekte ise yol üzerindeki iyi donanımlı Trablusşam ve Lazkiye mevlevîhânelerinde kalma imkanı da vardır.¹⁶¹²

ise dergâhın 1665 senesinde Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırıldığını söylemektedir. Bir müddet tekkenin şeyhliğini Yenikapı Mevlevîhânesinin 1708-1724 tarihleri arasında postnişinliğini yapan, Ârifi yahut Peçevî Ahmed Dede yapmıştır. Bk. Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 149-152; A. S. Ünver, a.g.m., s. 37; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; E. Hakkı Ayverdi, *Avrupada Osmanlı Mimari Eserleri (Romanya-Macaristan)*, İstanbul 1979, I, 210-222; Gabor Agoston, "Macaristanda Mevlevîlik ve İslam Kültürü", 5-9.

¹⁶¹⁰ M. Fazıl Paşa, a.g.e., s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16. Hüdaverdi Paşa Mevlevîhânesi diye de anılır. Bk. A. S. Ünver, a.g.m., s. 34. Konya *Mevlânâ* Müzesi Arşivi'nde bulunan ve 1327/19011 tarihli İsmail Dede imzalı belgelerde; İpek Mevlevîhânesi'nin bu tarihten iki yüz yıl önce Hüdavendigâr Paşa tarafından tesis edilip, posta da İsmail Dede'nin ecdadından Hacı Dede getirildiği belirtilmektedir. Hacı Dede'den sonra ise dergâhın şeyleri kaç yıl vazife yaptıkları ve ne zaman vefat ettikleri kayıtlı olmamakla birlikte; Mustafa Dede, Abdurrahman Dede ve Hacı Salih Dede'dir. Bk. *KMMA*, Zarf No: 47/3.

¹⁶¹¹ Belgrad Mevlevîhânesi'nin 1303/1886 yılındaki şeyhi Abdî Dede'dir. Bk. *1303/1886 Senesi Konya Salnâmesi*, s. 311; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335.

¹⁶¹² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, s. 335, 362.

1. Şam Mevlevîhânesi

Mevlevîler, Osmanlı Devleti'nin fethettiği merkezlere kısa bir süre içerisinde mevlevîhâne kurma geleneğini Balkanlarda olduğu gibi Arap dünyasında da gerçekleştirmişler ve Osmanlıların Şam'ı fethetmesiyle birlikte bu önemli merkezde de bir mevlevîhâne tesis etmişlerdir.

Mevlevîler nazarında Şam, mevlevîhâne kurulacak önemli merkezlerden biri olması yanında, Mevlânâ'nın babasının vefatından sonra Eflakî'nin rivayetlerine göre dört veya yedi yıl kaldığı¹⁶¹³ ve Şems-i Tebrîzî'nin yapılan baskılar neticesinde bu şehre gitmiş olması¹⁶¹⁴ sebebiyle de, önemli bir merkezdir.

Şam'da mevlevîhânenin tesis tarihiyle ilgili gerek Arap müellifler gerekse diğer araştırmacılar müttefiktirler. Buna göre Şam Mevlevîhânesi 993/1585 yılında tesis edilmiştir.¹⁶¹⁵ Bina üzerinde bulunan (her ne kadar da sonradan konmuş olsa da) kitabede bu tarihi göstermektedir.¹⁶¹⁶ Dergahın bânîsi K. Kreiser'e göre bu tarihlerde Şam valisi olan Hasan Paşa'dır.¹⁶¹⁷ Seyyid Ahmed Dede ve bazı Arapça kaynaklarda ise dergahın banisi olarak Lala Mustafa Paşa'nın ismi verilmektedir.¹⁶¹⁸

Şam Mevlevîhânesi surların dışında, surlara yaklaşık 400 metre mesafede olup, XIV. asırdan kalma Tenkiz Camii'nin yanında, Sultan Abdülhamid Han tarafından inşa ettirilen Şam Tren İstasyonu'nun karşısındadır.¹⁶¹⁹

Dergahın ilk şeyhi bu gün tekkenin içindeki mescid'in kuzey duvarı dibinde türbesi bulunan Karamanlı olan Derviş Kartal Muhammed Dede (Kartal Dede) (ö. 1033/1624)'dir.¹⁶²⁰

Kartal Dede'den sonra XIX. asra gelinceye kadar Şam Mevlevîhânesi'nde vazife yapmış olan Mevlevî şeyhleri de, kaynaklardan sıralayabildiğimize göre şunlardır;

¹⁶¹³ Eflakî, *a.g.e.*, I, 84, 86.

¹⁶¹⁴ B. Firûzanfer, *a.g.e.*, s. 91-97.

¹⁶¹⁵ Muhammed Celaleddin Kasımî, *Ta'tîrû'l-Meşâm fi Meâşiri Dimeşki's-Şâm*, III, 234. (Bu eser yazma olup, Şam'da oğlu Muhammed Said Kasımî'nin özel Kütüphanesinde bulunmaktadır.); Muhammed Kürd Ali, *Hutatu's-Şâm*, Beyrut 1953, VI, 129; Yusuf Cemil Naîse, *Muctemeu Medîneti Dimeşk*, Dimeşk 1986, II, 418; Mouradeg Dohsson, *Tableau General de l'Empire Othman*, Paris 1788-91, V, 634-655; Klaus Kreiser, "Evliya Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Aleminin Doğusundaki Mevlevîhâneler", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XIV, s. 108-109.

¹⁶¹⁶ K. Kreiser, *a.g.m.*, s. 108.

¹⁶¹⁷ K. Kreiser, *a.g.m.*, s. 108.

¹⁶¹⁸ Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 159; Sakıb Mustafa Dede, *Sefine-i Evliya*, II, 25; *Semahâne-i Edeb*, s. 24-26; Yusuf Cemil Naîse, *a.g.e.*, s. II, 414.

¹⁶¹⁹ K. Kreiser, *a.g.m.*, s. 108; Yusuf Cemil Naîse, *a.g.e.*, s. II, 414.

¹⁶²⁰ Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 159; Yusuf Cemil Naîse, *a.g.e.*, s. II, 414; K. Kreiser, *a.g.m.*, s. 108. *Semahâne-i Edeb*'e göre ise; Kartal Dede, 980/1572'de vefat etmiştir. Bk. *Semahâne-i Edeb*, s. 65.

Kartal Dede'den vefatıyla yerine müridi olan Abdurrahman Çelebi postnişin olmuştur.¹⁶²¹ Daha sonra 1033/1624 senesinde, Sabuhî Ahmed Dede mevlevîhâneye şeyh tayin edilmiş, 1039/1629 senesinde azledilerek yerine Karamanî Derviş Hamza Dede posta geçmiştir.¹⁶²²

XVII. asır içinde Şam mevlevîhânesini ziyaret eden Evliya Çelebi, dergahtan kısaca bahsetmekte fakat şeyhlere dair bir bilgi vermemektedir.¹⁶²³ A. Gölpınarlı'da Şam Melvevîhânesi'nin XVII. asrın ilk devirlerinde I. Bostan Çelebi döneminde büyük bir dergah olduğunu kaydetmektedir.¹⁶²⁴

XIX. asra gelinceye kadar Şam Mevlevîhânesinde vazife yapan diğer şeyhlerle ve dergahla ilgili şimdilik başka bilgi bulunmamaktadır.

XIX. asra gelindiğinde Şam Mevlevîhânesinde postnişin olarak şeyh Mustafa Dede bulunmaktadır. Alim ve fazıl bir zat olarak bilinen Mustafa el-Mevlevî¹⁶²⁵, 1220/1805 yılında vefat etmiştir.¹⁶²⁶ Daha sonra yerine Şeyh Said Efendi postnişin olmuştur.¹⁶²⁷

XIX. asırdaki diğer bir Mevlevî şeyhi de Said Ahmed el-Mevlevî'dir. 1282/1868 yılında vefat eden, sabık şeyh Said Efendi'nin oğlu olan Ahmed Said el-Mevlevî de fazıl, alim ve ahlak-ı hamîdiyye sahibi bir zat olarak tanınmış, tekkenin vakıflarını korumak için bir çok mücadele vermiştir. Muhtemelen babası zamanında sertabbah vazifesini yürüttüğü için, şeyhliği döneminde de dergahın yemeklerini pişirmiştir. Vefatından sonra tekkenin haziresine defnedilmiştir.¹⁶²⁸

Bu asırda Şam Mevlevîhânesi'nin dördüncü şeyhi Ataullah el-Mevlevî'dir. Ahmed Said el-Mevlevî'nin oğludur. Babasının vefatından sonra posta tayin edilmiş, âlim ve sâlih bir zat olarak tanınmıştır. O da babası gibi tekkenin aynı zamanda sertabbahlık vazifesini idâme ettirmiş ve Şam'daki yetim ve miskinlere karşı yardımseverliğiyle meşhur olmuştur. 1290/1873 yılında vefat etmiştir.¹⁶²⁹ Yerine geçen Sabri el-Mevlevî, aslen Halebli olup, Şam'da ilim tahsilinde bulunmuş daha sonra Mevlevîliğe intisab etmiş ve Ataullah Dede'nin vefatından sonra tekkeye şeyh

¹⁶²¹ Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 159; Yusuf Cemil Naîse, *a.g.e.*, s. II, 414.

¹⁶²² *Sefine-i Mevlevîyye*, II, 76-81; Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 159,166.; *Semahane-i Edeb*, s. 120-122; M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 120-121.

¹⁶²³ *Seyahatnâme*, IX, 541.

¹⁶²⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334.

¹⁶²⁵ Arapça kaynaklarda Mevlevî şeyhleri için "Dede" tabiri yerine daha çok "el-Mevlevî" nisbesi kullanılmıştır. 1001 gün çile çıkarmayan dervişlerin Mevlevî tarikatı geleneğine göre şeyh tayin edilmediği göz önünde bulundurulursa, bu şeyhlerin tamamının "Dede" ünvanının aldığı muhakkaktır.

¹⁶²⁶ Mustafa Mutî' el-Hafız-Nizar Abaza, *Tarihu Ulemâi Dimeşk ve A'yânuhâ*, Dimeşk 1991, s. 129.

¹⁶²⁷ Muhammed Cemil Şattî, *A'yânu Dimeşk*, Dimeşk 1994, 134.

¹⁶²⁸ Muhammed Cemil Şattî, *a.g.e.*, s. 134; Muhammed el-Hafız, *Tarihu Ulemâi Dimeşk*, Dimeşk 1883, II, 694.

¹⁶²⁹ Muhammed el-Hafız, *a.g.e.*, II, 665.

tain edilmiştir. O da diğer Mevlevî şeyhleri gibi cömertliği, fazileti ve ilmiyle meşhur olmuştur. 1310/1898 yılında vefat etmiştir.¹⁶³⁰

Bu gün Şam'da yaşayan ve Ataullah Dede'nin torunu ve Mevlevîhanin Türkiye'de tekkeler kapatıldığı sırada son şeyhi Muhammed Said Dede'nin torunlarından aldığımız bilgiye göre; Ataullah Dede'nin vefatından sonra tekke dervişlerinden olan Sabrî Dede, Konya'ya giderek Ataullah Dede'nin çocuğu olmadığını ifade ile Şam Mevlevîhânesi şeyhliği beratını almış ve tekkeye postnişin olmuştur. Bunun üzerine harekete geçen Muhammed Said Dede, yanına dergahtan bazı müridleri de alarak Konya'ya gitmiş ve durumu Çelebi Efendiye arz ederek, Şam Mevlevîhânesi postunun kendilerine ait olduğunu ispatla, şeyhlik beratını alarak Şam'a dönmüş ve posta geçmiştir.

Tekkenin XIX. asırdaki son şeyhi Mevlevî taburunda da ismi geçen Ataullah el-Mevlevî'nin oğlu Muhammed Said el-Mevlevî, diğer tabirle Muhammed Said Dede'dir.¹⁶³¹ Torunlarının verdiği bilgiye göre 1927 yılı sonlarında vefat etmiştir.

Konya Dergahı postnişinlerinden Âmil Çelebi, 1329/1911 senesinde Şam'da bulunmuş, bu esnada Şam Mevlevîhânesi'ni teftiş etmiş, mevlevîhânenin ihtiyaçlarını da tespit ederek, Konya'ya takdim etmek üzere mevlevîhânenin masârif ve vâridât defterlerini Şam Mevlevîhânesi şeyhi Muhammed Said Dede b. Atâullah Dede'den almıştır.¹⁶³²

Arap topraklarında Şam Mevlevîhânesi, mevlevîler için gerek hac yolculuğunda gerekse diğer seyahatlerde, âsitâne olan ve bir bakıma bu bölgedeki mevlevîhânelerin merkezi kabul edilen Halep Mevlevîhânesinden sonra uğranılacak bir mekan olarak görülmüştür. Bu meyanda; Birinci dünya savaşı yıllarında Filistin cephesine sevk edilen Gönüllü Mevlevî taburu Halep-Şam yoluyla Filistine intikal etmiştir. Meşhur Mevlevîlerden Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Remzi Dede'de Halep-Şam yoluyla Filistin cephesine giden gönüllü Mevlevî Taburu'na katılmıştır.¹⁶³³ Gönüllü Mevlevî Taburu'nda Ahlak ve Din Dersleri veren Remzi Dede, Medine'ye giderek Hz. Peygamberin kabrini ziyaret etmiş, Şam'a dönmüş ve burada Emevî Camii'nde Arapça *Mesnevî* okutmuştur.¹⁶³⁴ Bu anlamda Mevlevîler Şam'da, diğer bütün mevlevîhânelerin bulunduğu merkezlerde olduğu gibi 1965 yılında Faik Dede'nin vefatına kadar, Mesnevî dersleri de dahil olmak üzere diğer bütün tarikat faaliyetlerini devam ettirmişler, her hafta dergahta Salı ve Cuma günleri sema törenleri düzenlemişler, Ramazan ayında ve mübarek gün ve gecelerde başta Emevî Cami olmak üzere, diğer bir çok mekanda ayinler tertib etmişlerdir.¹⁶³⁵

¹⁶³⁰ Muhammed el-Hafiz, *a.g.e.*, I, 141; Abdullatif Salih Farfur, *A'lâmu Dimeşk*, Dimeşk 1987, s. 56; Konya Salnamesi, 1303/1886, s. 311.

¹⁶³¹ Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Muhammed el-Hafiz, *a.g.e.*, II, 694; A. Süheyl Ünver, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁶³² *KMMA*, Zarf No:65/2

¹⁶³³ *Remzinâme*, s. 52; Tezeren, s. 8.

¹⁶³⁴ *Remzinâme*, s. 45-48; *Nehrü'z-zeheb*, II, 263; Tezeren, s. 8.

¹⁶³⁵ Yusuf Cemil Naîse, *a.g.e.*, s. II, 414; Ayrıca Ramazan ve mübarek gecelerde Şam'da

Bu gün bu bölgede (Suriye) Halep Mevlevîhânesi'nden başka, Şam, Hama, Humus ve Lazkiye Mevlevîhâneleri bulunmaktadır. Bunlardan gezip görme imkanını bulduğumuz (1998) Şam (Dımeşk) Mevlevîhânesi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Şam'ın merkezinde Hicaz demiryolu projesi çerçevesinde Abdülhamit Han tarafından inşâ ettirilen tren istasyonunun karşısında Tengiz Camii'nin batısında bulunmaktadır. Bütün Mevlevî dergâhlarında olduğu gibi semâ'hâne, mescid ve hamuşân gibi müstemilâtı bulunan tekkenin bânisi, mescid kısmının kuzey duvarına bitişik merkadi bulunan Muhammed Kartal Dede (ö. 1033/1623)'dir. Arap mimarî tarzıyla yapılmış olan minaresinin aleminde ve iki kubbeli semâ'hânenin kubbelerinde, mevlvî tarikatının sembolü olan sikke şeklinde alemler bulunmaktadır. Yıllardır kullanılmadığı için harâbe haline gelen semahânesi'nde onarım faaliyetleri devam eden tekkenin, hamuşân ve diğer müstemilâtının da onarımına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu gün Şam'da yaşayan ve son şeyh Saîd Dede'nin mahdumu Fâik Dede (ö.1965)'nin evlatlarından oluşan bir aile, halen "el-Mevlevî" soyadını kullanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde tarikatlerin kaldırılışından sonra 1925'te son postnişin Abdülhalîm Çelebi'nin vefatı üzerine, Halep Dergâhı'nda şeyh bulunan Muhammed Bâkir Çelebi, çelebilik makamını Halep'te tesis etmiş ve Suriye'deki Fransız mandater hükümeti tarafından da bu müessese tasdik edilmişti. Bu sûretle Halep Âsitânesi, Şam başta olmak üzere öbür Mevlevîhânelere merkez olmuş, şeyhlerin azl ve tâyini bu makama ait bulunmuştu. Nitekim Şam Şeyhi Said Dede'nin ölümü üzerine yerine oğlu Şemseddin Dede ve Trablusşam Mevlevîhânesi Şeyhi Şefik Dede'nin ölümü üzerine de yerine Mehmed Enver Dede tayin edilmişti. Bu vaziyet, 1925 yılından 1944 yılına kadar devam etmiştir.¹⁶³⁶

Görülen o ki, Suriye'deki bütün Osmanlı eserlerine -bir an önce Osmanlı izlerinin silinmesi için- revâ görülen ilgisizlik Halep Mevlevîhânesi'nin de olduğu gibi Şam Mevlevîhânesinde de kaderi olmuştur. Fakat Şam Mevlevîhânesinin bir şansı hala Şam'da yaşayan ve yukarıda zikrettiğimiz son şeyh Saîd Dede'nin mahdumu Fâik Dede (ö.1965)'nin evlatlarından oluşan bir ailenin bu binaya sahip çıkmış olması ve zaman zaman tamiratıyla ilgilenmesidir.

Ayrıca bu gün Halep başta olmak üzere özellikle Şam'da oluşan ve kendilerini "Mevlevî Fırkası" olarak isimlendiren bazı grublar, çoğu zaman bazı özel törenlerde, figürleri tamamen bozulmuş sema' gösterileri yapmaktadır. Bizim de Halep ve Şam'da tanıma fırsatı bulduğumuz "Halep ve Şam Mevlevî Fırkasıları", yaptığı sema' gösterilerini tamamen maddî imkanlar karşılığında icrâ etmektedirler. Zaman zaman sema' gösterilerinde bulunmak üzere Suriye dışına da çıktıklarını ifade eden fırka mensublarının, Mevlevîlikle ve Mevlevî kültürüyle çok fazla alakalarının olmadığı da müşahadelerimiz arasındadır.

Mevlevî tarikatının faaliyetleri için bk. Münir Keyyal, *Ramazânu ve't-Takâlîdû'd-Dımeşkî*, Dımeşk 1984, s. 163-180.

¹⁶³⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 362-363.

2. Trablusşam Mevlevîhânesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap eyaletleri içinde kurulmuş olan Mevlevî tekkelerinden biri de Trablusşam Mevlevîhânesidir. Tarihi kaynaklar Trablus Mevlevîhânesinin kuruluş tarihini 1029/1620 olarak vermektedir.¹⁶³⁷ Dergahın banisi olarak ta Sıssımcı Ali'dir.¹⁶³⁸

Mevlevî tekkelerinin genellikle şehir dışında ve büyük bir bahçenin içinde kurulduğuna dikkat çeken A. Gölpınarlı'nın tesbitlerine¹⁶³⁹ uygun düşen bir konumda tesis edilmiş olan Trablusşam Mevlevîhânesi, Ebu Ali Nehri kenarında meyve ağaçları arasında bulunmaktadır. Tekkenin kurulduğu tarihten itibaren tekkeyi bir çok Arap ve yabancı seyyahlar ziyaret etmiş ve tekke ilgili bilgiler aktarmıştır. Bunlardan, İbni Mehâsin tekkeyi 1048/1639 senesinde gezmiş, tekkenin o zamanki şeyhi Muhammed Dede ile sohbet etmiştir. İbni Mahâsin, Muhammed Dede'den "yaşlı, haşmetli ve vakarlı bir zât" olarak bahsetmektedir. Tekke hakkında bilgi veren İbn Mahasin, tekkeyi iki tepe arasında, yeşillikler içerisinde bir mekan olarak tavsif etmektedir.¹⁶⁴⁰

Evliya Çelebi de 1672 senesinde Trablusşam'ı ziyareti esnasında tekkeyi gezmiş ve o da tekkenin bulunduğu yere hayranlığını ifade eden cümleler sarfetmiş fakat tekke şeyhlerinden bahsetmemiştir.¹⁶⁴¹

Daha sonraki yıllarda tekkeyi ziyaret eden ve tekke ile ilgili bilgi veren seyyahlardan biri de, Şamlı meşhur müellif Abdülganî en-Nablûsî (ö. 1731)'dir. XVII. Asrın sonlarında tekkeyi iki kez ziyaret eden Nablûsî de, tekkenin çok muhteşem bir mekan içinde bina edilmiş olduğundan, yüksek yapılarından ve geniş kubbeli semahanesinden bahsetmektedir.¹⁶⁴²

¹⁶³⁷ Trablusşamlı Araştırmacı Ömer Abdüsselam Tedumrî, Trablusşam Şer'i Mahkeme Sicillerine dayanarak, mevlevîhânenin kuruluşunu bu tarih olarak vermektedir ki diğer kaynaklarda da mevlevîhânenin kuruluşuyla ilgili bu tarih öncesi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, "Tekiyyetü'd-Derâvîşî'l-Mevlevîyyeti bi Trablus fî Akdemi Vesîkatin indehâ ve mâ Ketebehü'r-Rahhâletü'l-Arabü ve'l-Ecânbü fî Vasfiha", *Târihü'l-Arabu ve'l-Âlem*, Sene:12, sayı: 140, Beyrut 199/2, s. 12; Frederick De Jong, "The Takiya Of The Mawlawiyya In Tripolis", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XIV, s. 93; Erika Glassen, "Trablusşam Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 27.

¹⁶³⁸ E. Glassen, a.g.m., s. 27; Frederick De Jong, a.g.e., s. 93. Ö. Abdüsselam Tedmuri ise Trablusşam Şer'iyye Sicilleri'ne dayanarak tekkenin banisinin Zağracı Ali Ağa olduğunu söylemektedir. Bk. Ömer Abdüsselam Tedumrî, a.g.m., s. 14.

¹⁶³⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 341.

¹⁶⁴⁰ İbni Mehasin, *el-Menâzili'l-Mehâsiniyye, fî Rhleti't-Trablusuyye*, (yay. Muhammed Adnan al-Bahit), Beyrut 1981, s. 76.

¹⁶⁴¹ *Seyahatnâme*, IX, 409-410.

¹⁶⁴² Abdülganî en-Nablûsî, *et-Tuhfetü'n-Nablusiyye fî Rhleti't-Trablûsiyye*, (yay. H. Busse), Beyrut 1971, s. 73.

XIX. asrın başlarında tekkeyi, batılı seyyahlardan Jhon Karn gezmiş ve müşahadelerini anlatırken; tekkenin limon ve zeytin ağaçları arasındaki büyüleyici atmosferinden bahsetmiş, tekkedeki dervişlerin misafirperverliğini övmüştür.¹⁶⁴³

XIX. asır içerisinde tekkeyi gezen Fransız seyyah Lewis Lord da; tekkeye hayran kalmış ve tekkenin şehir dışında, iki yüksek tepe arasında, nehir kenarında muhteşem bir manzara içinde olduğunu yazmıştır.¹⁶⁴⁴

Maalesef yukarıda zikrettiğimiz tekkeyi ziyaret edenlerden hiç biri tekke şeyhleriyle ilgili bilgi vermemişlerdir.

Sahih Ahmed Dede, 1084/1673 yılında Celâlî Ali Dede'nin kısa bir süre Trablusşam Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yaptığını aktarmaktadır.¹⁶⁴⁵ F. De Jong da mevlevîhânenin XIX. asır öncesi şeyhlerinden bahsederken, 1690'da vefat eden Abdülcilil Dede ve 1695'de vefat eden İsmail Dede'nin isimlerini vermektedir.¹⁶⁴⁶

XIX. asrın başlarında tekkenin şeyhi Mustafa Dede (ö. 1223/1808)'dir. 1857 yılında ise yine başka bir Mustafa Dede tekke şeyhidir ki muhtemelen önceki Mustafa Dede'nin torunudur ve babasının yerine tekkeye şeyh olmuştur. Fakat kaynaklarda babasının ismi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁴⁷ Bu Mustafa Dede zamanında Şam Mevlevî şeyhi Muhammed Said Dede Trablusşam'a gelmiş ve Mustafa Dede ile birlikte tekkenin sahip olmuş olduğu mali kaynakları tespit etmiştir.¹⁶⁴⁸

Mustafa Dede'den sonra yerine kardeşi Şâkir Dede posta geçmiş daha sonra yerini kardeşinin oğlu Ahmed Dede'ye bırakmıştır.¹⁶⁴⁹ Ahmed Dede 1328/1910 yılında vefat etmiş ve posta Şefik Dede (ö. 1931) tayin olunmuştur.¹⁶⁵⁰ Aynı zamanda Trablusşam Evkaf Müdürü de olan Şefik Dede, Osmanlıya bağlılığıyla dikkat çekmiş, İttihat ve Terakki Cemiyetiyle yakın ilişki içinde bulunmuştur. Şefik Dede zamanında mevlevîhânesi bir çok çevreden insanın toplandığı ve tertib edilen sema ayinlerini seyrettiği bir yer halini almıştır. Fransız mandası zamanını da yaşamış olan Şefik Dede, cesaretiyle müslümanları müdafaa etmiş, diğer Mevlevî dergahlarıyla sürekli irtibat halinde olmuştur. Türkiye'de tekkelerin kapatılmasından sonra merkezi Haleb'e taşıyan Çelebi Efendilerle de iyi ilişkiler içinde bulunmuştur.¹⁶⁵¹ 1931 yılında vefat eden Şefik Dede'nin yerine Mehmed Enver Dede tayin edilmiştir.¹⁶⁵²

¹⁶⁴³ Ömer Abdüsselam Tedumrî, a.g.m., s. 23-24.

¹⁶⁴⁴ Ömer Abdüsselam Tedumrî, a.g.m., s. 24.

¹⁶⁴⁵ Seyyid Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 175.

¹⁶⁴⁶ Frederick De Jong, a.g.e., s. 94.

¹⁶⁴⁷ Frederick De Jong, a.g.e., s. 96; Ömer Abdüsselam Tedumrî, a.g.m., s. 14.

¹⁶⁴⁸ Ömer Abdüsselam Tedumrî, a.g.m., s. 24-25.

¹⁶⁴⁹ Frederick De Jong, a.g.e., s. 96. 1300/1883 yılı Konya Salnamesinde de Tekke şeyhi olarak Şakir Dede'nin ismi geçmektedir. Bk. *1300/1883 Konya Salnamesi*, s. 209.

¹⁶⁵⁰ Veled Çelebi, a.g.e., s. 823.

¹⁶⁵¹ Frederick De Jong, a.g.e., s. 96-99; E. Glassen, a.g.e., s. 28-29; A. Süheyl Ünver, a.g.m., s.

3. Kudüs Mevlevîhânesi

Bir çok kaynakta ismi geçen Kudüs Mevlevîhânesi¹⁶⁵³ ile ilgili bilgimiz sınırlı olmakla birlikte, Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi’de bulunan belgeler özellikle XIX. asır içerisindeki dergah şeyhleri ve bu asrın sonlarında dergahın durumu ile ilgili bize aydınlatıcı bilgiler vermektedir.¹⁶⁵⁴

1327/1909 yılında Arap topraklarındaki mevlevîhâneleri teftişe gönderilen Ahmed Remzi Dede, bu görevi gereği Kudüs Mevlevîhânesini de teftiş etmiş ve Konya Mevlânâ dergahı Postnişini Çelebi Efendiye bir rapor sunmuş ve Kudüs Mevlevîhânesi ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Ahmed Remzi Dede’nin verdiği bilgilere göre; Kudüs Mevlevîhânesi, Kudüs’ün Sa’diyye Mahallesinde, yüksekçe bir tepe üzerinde kuruludur. Cümle kapısının bulunduğu batı tarafı umumi yol, diğer cihetleri ise çeşitli şahıslara ait evdir. Tekkenin müstemilâtı ise; önceki şeyhlerden Hasan Dede, Ali Dede, Dâniş Dede¹⁶⁵⁵’lerin medfûn bulunduğu bir türbe, türbe üzerinde bir mescid ve yine diğerinden büyükçe minareli bir mescid, alt katı iki, üst katı dört odalı derviş hücreleri, dört oda, bir mutfak ve bir kilerli harem dairesi ve iç ve dış havludur. A. Remzi Dede’ye göre bu müstemilatın çoğu da tamire muhtaçtır. Vakıfnâmesi mevcut olmayan tekkenin üst katındaki hücrelerin nihayetindeki minare kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre dergahın bânisi “Emîrû’l-Umerâi’l-Kirâm Gâzî Ebû Sebîn”dir ve dergâhı 995/1587 yılında inşa ettirmiştir. A. Remzi Dede tekkede bulunan meşihatnâmelere göre de önceki şeyhlerin isimlerini ve meşihat tarihlerini şöyle sıralamaktadır: 1260/1844 yılında meşihate Seyyid Hacı Ali Dede¹⁶⁵⁶, 1271/1854-55 yılında büyük oğlu Şemseddin Dede, 1293/1876’da diğer oğlu Osman Nureddin Dede, 1303/1886’da üçüncü oğlu Muhammed Ârif Dede tayin edilmiştir.¹⁶⁵⁷ A. Remzi Dede, daha önceki şeyhlerin bilinmediği ve onlarla de ilgili meşihatnâmelerin olmadığını da beyan etmektedir. Ârif Dede’nin 1323/1905 senesinde vefat etmesiyle de, Hilmi Efendi dergaha şeyh tayin edilmiştir ki, KMMA’ bulunan Muhammed Hilmi imzalı başka bir belge de bu malumat doğrulanmaktadır.¹⁶⁵⁸

37;

¹⁶⁵² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 363.

¹⁶⁵³ Bk. Seyyid Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 175; M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; KMMA, Dosya No: 47/16;; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335.

¹⁶⁵⁴ KMMA, Dosya No: 47/18-47/22.

¹⁶⁵⁵ “Daniş Ali Dede, Abdullah Efendi’nin oğludur. Tahsilini ikmal ettikten sonra Adem Dede’den inabet alıp Mevlevî olmuştur. Kıbrıs ve Kudüs Mevlevîhânesinde postnişin olup, 1095/1684 senesinde vefat etmiştir. Şairdir.” Bk. *Sicill-i Osmânî*, III, 517.

¹⁶⁵⁶ BOA’inde bulunan Maliye Nâzırı Abdurrahman Nazif imzalı bir belgede de Kudüs Mevlevîhânesi postnişinliğinin Şeyh Mehmed Efendi’ye ait olduğu kayıtlıdır. Bk. BOA, CT 27804, (21 N 1261/1845). Bu belge ve A. Remzi Dede’nin verdiği bilgiler gösteriyor ki, 1260/1844 senesinde posta tayin edilen Seyyid Hacı Ali Dede ile Şeyh Mehmed Efendi arasında postnişinlik çekişmesi olmuş ve nihayet Seyyid Hacı Ali Dede Kudüs Mevlevîhânesi postuna tayin edilmiştir.

¹⁶⁵⁷ 1303/1886 tarihli Konya salnamesinde Muhammed Ârif Dede’nin adı Ali Arif Dede kayıt edilmiştir. bk. *1303/1886 Senesi Konya Salnamesi*, s. 312.

¹⁶⁵⁸ KMMA, Zarf No: 47/21, 47/18.

Muhammed Hilmi Efendi, 1305/1887 doğumludur ve 1317/1899 senesinde İstanbul'da Terakkî Mektebi'ne devam ederken, aynı yıl babasının vefatı üzerine Kudüs'e dönmüş ve tekkede posta oturmuş, meşihatnâmesi ise 1323/1905 senesinde verilmiştir.¹⁶⁵⁹

A. Remzi Dede'nin verdiği bilgilere göre; Muhammed Hilmi Efendi'nin hayatta bir validesi, bir kız kardeşi, on altı on yedi yaşlarında Beyrut Mekteb-i Sultanî'si talebelerinden bir erkek kardeşi bulunmaktadır.

A. Remzi Dede mevcut şeyhle ilgili de, "Yirmi dört yirmi beş yaşlarında olan şeyh bekindir. Başındaki sikkesinden başka dervişliğine delalet eden bir hali olmayıp daha çok nefesine ve hevâ ve hevesine tabi bir kişidir." diyerek, ilginç tespitlerini nakleder ve kendisine sûretiyle sûretinin mütenasip olmasına gayreti için nasihatte bulunulduğunu belirtir.¹⁶⁶⁰

Veled Çelebi'nin verdiği 1910'lu yıllara ait listede ise dergahın şeyhi Hamza Dede Efendi olarak kayıtlı olması muhtemeldir ki, Muhammed Hilmi Efendi A. Remzi Dede'nin nasihatlerine uymadığı için azledilmiştir.¹⁶⁶¹ A. Süheyl Ünver ise 1925 öncesi dergahın son şeyhi olarak Adil Dede ismini vermektedir.¹⁶⁶²

KMMA'nde ayrıca Muhammed Hilmi Dede imzalı dergahın acilen tamire ihtiyaç duyduğu ve hiçbir varidatının olmadığına dair bir belge ile, 1325/1907, 1326/1908 ve 1327/1909 senesine ait masârif defteri bulunmaktadır.¹⁶⁶³

4. Arap Topraklarında Bulunan Diğer Mevlevî Zâviyeleri

Arap topraklarında daha önce verdiğimiz Halep, Kahire olmak üzere yukarıda da zikrettiğimiz Şam ve Trablusşam Mevlevîhâneleri dışında; bu gün ki Suriye'de; Hama¹⁶⁶⁴, Humus¹⁶⁶⁵ Lazkiye¹⁶⁶⁶ ve Musul'da¹⁶⁶⁷, Suudi Arabistan'da; Medine¹⁶⁶⁸ ve

¹⁶⁵⁹ KMMA, Zarf No: 47/18.

¹⁶⁶⁰ KMMA, Zarf No: 47/21.

¹⁶⁶¹ Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824.

¹⁶⁶² A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁶⁶³ KMMA, Zarf No: 47/20, 47/22.

¹⁶⁶⁴ 1303/1886 tarihli Konya salnamesinde bu yıldaki dergah şeyhi olarak Salih Dede kayıtlıdır. Veled Çelebi'nin verdiği 1910'lu yıllara ait listede de Salih Dede'nin ismi bulunmaktadır. bk. 1300/1883 *Senesi Konya Salnamesi*, s. 209; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁶⁶⁵ Ş. Uzluç, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevilik*, s. 335, 364; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 34. 1314/1894 tarihli Konya salnamesinde bu yıldaki dergah şeyhi olarak Muhammed Kamil Dede kayıtlıdır. Veled Çelebi'nin verdiği 1910'lu yıllara ait listede de Muhammed Kamil Dede'nin ismi bulunmaktadır. Bk. 1314/1894 *Senesi Konya Salnamesi*, s. 372; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824. Ayrıca bu tarihlerde aynı ismin şeyh olduğuna dair bir mahkeme kaydı için Bk. Mahmud Ömer es-Sabaî-Naîm Selîm ez-Zehravî, *Hıms Dirâsetün Vesâikatün*, Hıms 1992, s. 254-266. BOA'indeki bir belgeye göre de dergahın 1278/1861 yılındaki şeyhi Yusuf Dede'dir. Bk. BOA, SA. E. MKUV. Kısım XII (1861) 757/501/56, (19 Ra 1278/1861).

¹⁶⁶⁶ 1303/1886 ve 1314/1896 tarihli Konya salnamesinde bu yıllardaki dergah şeyhi olarak

Mekke'de¹⁶⁶⁹, Irak'da; Bağdat¹⁶⁷⁰, Kerkük¹⁶⁷¹ ve Şehrızor'da¹⁶⁷² mevlevîhâneler tesis edilmiş ve ismi geçen bu dergahlar XIX. asır içerisinde faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Muhammed Saib Dede kayıtlıdır. Veled Çelebi'nin verdiği 1910'lu yıllara ait listede de Muhammed Râğıb Dede'nin ismi bulunmaktadır ve A. S. Ünver'e göre dergahın son şeyhidir. Bk. M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; *1303/1886 i Konya Salnamesi*, s. 312; *1312/1896 Senesi Konya Salnamesi*; s. 373; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335, 364; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁶⁶⁷ A. Süheyl Ünver dergahın son şeyhi olarak Hafız Osman Efendi ve Mahdumu kaydını düşmüştür. Bk. *KMMA*, Dosya No: 47/16; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁶⁶⁸ Defter-i Dervişan II'de, Medine-i Mûnevvere Mevlevîhânesi'nin 1230/1815 yılında postnişini olarak Şeyh Hacı Taha ismi kayıtlıdır. 1303/1886 tarihli Konya salnamesinde bu yıldaki dergah şeyhi olarak Abdurrahman Mahmud Dede kayıtlıdır. Veled Çelebi'nin verdiği 1910'lu yıllara ait listede de Hamza Dede'nin ismi bulunmaktadır. A. Süheyl Ünverde aynı ismi dergahın son şeyhi olarak vermektedir. Bk. *Defter-i Dervişan II*, s. 43; *1303/1886 Senesi Konya Salnamesi*, s. 311; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 823; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁶⁶⁹ Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36. *BOA*'indeki bir belgeye göre Mekke Mevlevîhânesi faaliyettedir ve dergahın harab ve Nazır ve mütevellisi yoktur diye Konya Mevlânâ Dergahı'ndan bir talebde bulunmuş ve nazır ve mütevelliliğinin Konyalı Ali Efendi'ye tevcihi istenmiştir. Bk. *BOA*, HH 27133, 25 R (1240/1824).

¹⁶⁷⁰ A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 36; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335. Bağdat Mevlevîhânesi ile ilgili, Ahmed Cünûnî Dede'nin 1610 yılına kadar bu dergahta vazife yapıp yerine Ahmed Niyazî Dede'yi vekil bırakarak Konya'ya döndüğünü biliyoruz. Bk. *Sefine-i Mevlevîyye*, III, 57; *Semahâne-i Edeb*, İstanbul 1309/1891, s. 30; M. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 495-496; Seyyid Hasan Taib, *Hatra Yahud Mir'at-ı Bursa*, s. 16; M. Kara, *a.g.e.*, I, 122.

¹⁶⁷¹ 1303/1886 tarihli Konya salnamesinde bu yıldaki dergah şeyhi olarak Muhammed Hamdi Dede kayıtlıdır. A. Süheyl Ünver ise 1312/1896 Musul Vilayeti Salnamesine dayanarak dergahın son şeyhinin Abdullah Dede olduğunu ve 18 Haziran 1915 tarihinde vefat edip Kerkük Mevlevîhânesine defnedildiğini ve dergahın kurucusunun da Kapış Mehmed Paşa olduğunu aktarmaktadır. Bk. *KMMA*, Dosya No: 47/16; *1303/1886 Konya Salnamesi*, s. 311; Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 163; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 35.

¹⁶⁷² Veled Çelebi'nin verdiği 1910'lu yıllara ait listede Haydar Dede'nin ismi bulunmaktadır. Bk. Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 32.

İKİNCİ BÖLÜM
MEVLEVÎLER VE SİYÂSET

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLEVİLER ve SİYÂSET

Mevlevîliğin kurucusu olmamakla birlikte, ona fikirleriyle yön veren Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin zamanındaki Sultanlarla ve vezirlerle çok yakın münasebetler kurduğunu ve hatta bunlardan bazılarının Mevlânâ'ya mürit olduklarını bize Eflâkî *Menâkıb 'ul-Ârifîn* isimli eserinin bir çok yerinde nakletmektedir.¹

Eflâkî'nin naklettiklerine göre; şöhreti Belh'i aşarak Anadolu'ya kadar uzanan Mevlânâ'nın babası Bahaüddin Veled Konya'ya gelince bizzat Selçuklu yöneticilerinden iltifat görmüş, şehre gelişinde bütün kalem erbabı ve ilim sahipleri Sultan ve halkla birlikte onu karşılamış, Sultan Alaaddin atından inip gidip Sultan Veled'in dizini öpmüş ve gelen misafirleri sarayında konuk etmek istediğini bildirmiştir.²

Dolayısıyla bu ikili ilişki daha Mevlânâ'nın babası zamanında başlamıştır. Bu karşılıklı ilişkide Selçuklu padişahlarının eskiden beri bilginlere, din adamlarına ve tarikat pirlarına muhabbet göstermelerinin de etkisi büyüktür.³

İbtidânâme'nin ve Eflâkî'nin rivayetlerinden anlaşılıyor ki; Selçuklu padişahlarının tamamı, Mevlânâ'ya saygı duymuşlar; bunlardan Sultan II. İzzettin Keykavus (643/1245-655/1257), IV. Rukneddin Kılıç Arslan (655/1257-664/1266), Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunmuşlar, sema' meclislerine iştirak etmişlerdir. Tasavvufa meyli olan, yahut bu meşrepten tat alan o devrin emirleri, vezirler de Mevlânâ'nın sohbetlerini büyük bir kurtuluş yolu saymışlardır.⁴

Mevlânâ, Moğollar Anadolu'yu işgal ettikten sonrada Moğol otoriteleriyle de yakın münasebetler geliştirmiştir.⁵ Mevlânâ'dan sonra Sultan Veled de, Moğol beyleriyle hoş geçinmiş, girgin tabiatıyla zamanın beylerine, Moğol emirlerine ve Mevlânâ'yı sayan büyüklere nüfuz etmiştir.⁶

¹ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s.251-255, 258, 269 vd; A. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 69-73, 73-75, 93.

² Eflâkî, *a.g.e.*, s. 1-24

³ B. Firûzanfer, *a.g.e.*, s. 183; M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 53-55; A. Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 19.

⁴ B. Firuzanfer, *a.g.e.*, s. 183; M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 54; A.Y. Ocak, *a.g.m.*, s.19.

⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, muhtelif yerler, B. Firuzanfer, *a.g.e.*, s. 182-189

⁶ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 38, 62; A. Y. Ocak, *a.g.m.*, s. 19. M. F. Köprülü'ye göre; Mevlevîlerin Moğollara yakın olmalarının sebebi ise; Anadolu'da yaygın bir konumda olan "kuyûd ve alakayı dünyadan âzâd" felsefesini benimseyen Türkmen babalarını

Mevlânâ'nın vefatından sonra hilafet makamına geçenlerin de sultanlarla ve beylerle ilişkilerini sürdürmekte âzamî gayret gösterdikleri, özellikle bu kimselerin siyâsî desteğini sağlayarak tarîkatın yayılmasına katkıda buldukları dikkat çekmektedir. Yöneticilerle kurulan bu münasebetler neticesinde XIV. yüzyıldan itibaren Mevlevîlik bu yöneticilerin hakim oldukları topraklarda gelişme zemini bulmuştur. Sultanların ve beylerin Mevlânâ'nın yoluna yapmış oldukları bağışlar ve verdikleri ekonomik destekler, bu gelişmenin ana kaynağını oluşturmuştur.⁷

Moğolların zayıflamasıyla beraber Anadolu'da birer birer hakimiyet kuramaya başlayan Türkmen beyliklerinin yöneticileri de diğer tarikat şeyhlerine olduğu gibi, Mevlânâ'nın torunlarına da ilgi göstermeye başlamışlar, bu ilgiyi iyi kullanan ve Moğol beyleri kadar Türkmen beyleriyle de iyi münasebetler kuran Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliği Moğol başkenti Sultaniye'ye kadar tanıtip yayarken, diğer taraftan da Türkmen boylarının yaşadığı topraklara yapmış olduğu seyahatlerle, Menteşoğulları, Aydınoğulları, Germiyanogulları ve Eşrefoğulları beyliklerinde Mevlevîliği tanıtip yerleştirmeye gayret göstermiştir. Onun bu seyahatlerinde, Menteşoğullarından Mesut Bey, Aydınoğullarından Şucaeddin İnanç, İlyas ve Mehmed Beyler, Germiyanogullarından Alişir oğlu Yakup Bey, ve Eşrefoğullarından Mehmed Bey'le çok iyi ilişkiler kurmayı başardığı anlaşılmaktadır.⁸

Mevlevî tarîkatının geleceğini bu beyliklerin siyâsî desteklerini sağlamada gören Ulu Ârif Çelebi, Anadolu'nun birçok yerindeki mevlevîhânelerin faaliyete geçmesine de bu dönemde muvaffak olmuştur. Türkmen beyleri de Mevlevîliğin halk nazarında yerini bildikleri için, bu tarîkata vakıflar sağlamışlar, böylece hem kendilerine halk nazarında meşrû bir zemin bulmuşlar, hem de mevlevîhâneler varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁹ Çelebi "garip karakteri, celâlli tabiatı, laubâlî meşrebi ve enerjik atılganlığı ile nazarı dikkati celbetmiş, yıkılan Selçuklu imparatorluğunun geniş arazisinde beliren ve her biri tutunmak ve genişlemek için himmet isteyen bütün iktidar zümresi tarafından hürmet görmüştür."¹⁰

Hayatını Mevlevîliği adeta yaymaya adanmış Ulu Ârif Çelebi, ömrünün mühim bir kısmını gezmekle geçirmiş, hemen hemen bütün Anadolu'yu dolaşmış, Irak ve Tebriz'e kadar uzanmış, o zamanlar İlhanlılar'ın merkezi olan Sultaniye'ye kadar iki defa gitmiştir.¹¹

kendilerine rakib görmeleri ve bunlara kucak açan Karamanlılara karşı Moğol hakimiyetini benimsemeleridir." A. Yaşar Ocak ta Anadolu'da tutunmak isteyen Moğolların Mevlevîliğe ilgisini "Mevlevîlerin gerek brokrasi, gerekse esnaf ve her kesimden halk tabakaları arasında sahip olduğu nüfuzu bilmelerine" bağlamaktadır. Bk. M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 55; A. Y. Ocak, *a.g.m.*, s. 19.

⁷ P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, (trc. O.Ş. Gökyay), Ankara 1986, s. 60-61; Feridun M. Emecan, "Saruhanogulları ve Mevlevîlik", *E. Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 283-285.

⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s.251-255, 258, 269 vd; M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 54-55; A. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 69-73, 73-75, 93; A.Y. Ocak, *a.g.m.*, s.19-20; F. M. Emecan, *a.g.m.*, s. 284.

⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, II, 258, 346; A.Y. Ocak, *a.g.m.*, s.19.

¹⁰ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s.93

¹¹ Eflaki, II, 294, 296, 298; M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 54; Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s.69.

Çelebi'nin bu seyahetleri esnasında onunla beraber olan Eflâkî, Çelebi'nin her gittiği yerde o şehrin yöneticilerini etkileyip kendisine cezbetmesini ve şehrin ileri gelenlerinin Çelebi'ye mürit olmasını "zamanın Rüstemleri onun huzuruna gelselerdi onun temiz nazarının heybetinden sersem olurlardı" şeklinde bir ifadeyle nakletmektedir.¹²

Mevlevîler arasında her ne kadar Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Osman Gazi'ye kılıç kuşattığı iddiası yaygın olsa da, bu vakianın tarihle uyuşması mümkün değildir.¹³ Bu sebeple Mevlevîlerle Osmanlıların kuruluş dönemlerinde, devlet ile bu tarikat arasındaki ilişki iyi bilinmemektedir. Kaynaklar mevlevîlerle Osmanlı Devleti yöneticileri arasındaki ilk ilişkiyi, I. Murad'ın son senelerine götürmektedirler. Bu dönemde 789/1387 yılında Vezir-i âzam Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali Paşa Serez'de bir mevlevîhâne inşa ettirmiştir.¹⁴

A. Gölpınarlı'ya göre; daha sonra II. Murad ve Fatih döneminde, bu iki padişah ta Mevlevîlere ilgi göstermiştir. Fakat bu ilgi (Sakıb Dede'nin sözlerine rağmen), Mevlevîlerin sahib oldukları güç ve kudret için değil, bu dönemde Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de ortaya çıkan Şîî-Batınî cerayanlara karşı Mevlevîlerin (Dîvâne Mehmed Çelebi, Yusuf Sîneçak, Şahidî gibi bazı Mevlevîler bu görüntüye sahib olsalar da) sünnilîğine bir ilgi olmuştur.¹⁵

Anahatlarıyla Osmanlıdaki durum Selçuklulardakine benzemektedir. Genel olarak devletin sûfilerle olan ilişkileri müspet olmasına rağmen, sarayın hakimiyeti esas olmaktadır. Mesela, Osmanlı ülkesinde büyük nüfuzu ve şöhrete sahip olan Mevlevîliği en üst noktada temsil eden Konya Postnişini Ebu Bekir Çelebi (ö. 1048/1638)'yi, gördüğü birtakım aksaklıklar üzerine idama mahkum edilecek kadar IV. Murat kendisini güçlü addedebilmiştir.¹⁶

Bektâşîlik gibi merkezîyetçi bir tarikat olan Mevlevîlik, Sultan Veled'in Konya Mevlânâ Âsitânesi postuna geçmesinden sonra, XIII. asır sonlarında tarikatın yönetimini üstlenen çelebilik makamı kurulmuş ve bunun neticesinde her türlü idarî yetki bu makamı temsil eden Mevlânâ soyuna mensup erkek üyelerin, babadan oğula ya da büyük kardeşe devrettikleri bir aile tipi yönetim kasti tarafından kullanılmıştır. Mevlevîliğe merkezîyetçi bir karakter veren bu örgütlenme yapısı içinde Çelebi ailesi, gerek mensubu bulunduğu Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin manevi kişiliği, gerekse o dönemin tarih sahnesine yeni çıkan Osmanlı hânedanına oranla daha köklü

¹² Eflaki, II, s. 297; Ayrıca daha geniş malumat için bkz. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s.69-75.

¹³ A. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 274-278; F. William Hasluck, *Anadolu ve Balkanlarda Bektâşîlik*, (trc. Yücel Demirel), İstanbul 1995, s. 170.

¹⁴ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", *T.T.K. Belleten*, LV/213, Ağustos 1991, s. 352-353.

¹⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 269; N. Göyünç, a.g.m., s. 352; a. mlf, "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, 3-5 Mayıs 1990, (Tebliğler), Konya 1991, s. 96.

¹⁶ *Nâimâ Tarihi*, III, 320-322; M. Kara, *Din Sanat ve Siyaset Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, s. 301;

bir geçmişe sahip olmaları nedeniyle, sarayın gözünde her zaman itibarlı bir konumda yer almışlardır. Saray nezdindeki bu itibarın, devlet tarafından Mevlevîliğe yansıtılmış şekli ise, çelebilik makamının siyasî yönden güçlendirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet dönemi hariç tutulursa, kuruluşundan modernleşme hareketinin ilk başlangıç tarihi olan XVIII. asra kadar, Osmanlı idaresinin taşra yönetiminde, merkezîyetçi tarikat temsilcileri sayılan şeyh aileleri ve bu arada Çelebiler ile yakın siyasî ilişkilere girdiği, söz konusu yerel güç odaklarının devletin vilayetlerdeki resmî kadroları olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu çerçevede devlet tarafından bahsi geçen ailelere ve çelebilere tahsis edilen büyük ölçekli vakıf gelirleri ile vergi muafiyetleri, hem merkezîyetçi tarikatları ve bu arada Mevlevîliği iktisadi yönden güçlendirmiş, hem de manevî otorite ve siyasî otorite arasındaki bütünleşmeyi sağlamıştır.¹⁷

Geçmişten gelen bu özellikleriyle Mevlevîler, “Osmanlı padişahlarının saraylarında muhasip, nedim gibi adlarla gece gündüz devrin hükümdarı ile birlikte bulunmuşlardır. Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö.1118/1706), başındaki Mevlevî külâhını çıkarmadan, IV. Mehmed’in sarayında mühâsiblik görevinde bulunmuştur.¹⁸

A. Gölpınarlı'nın ifadesiyle “Mevlevîlik XVII. yüzyıldan itibaren bir devlet müessesesidir.”¹⁹ Bir çok araştırmacının da aynı kanaati taşıdığı göz önünde bulundurulursa Mevlevîler, daha genel bir ifadeyle tarikatlar ve tekkeler, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ile uyum içerisindedirler. Osmanlı Devleti'nin her şeyden önce dîni konulara öncelik veren bir devlet olduğunu iddia edenler, bu uyumu devlet ve tarikatların amaç birliğine yorumlamaktadırlar.²⁰ Özellikle İstanbul'daki mevlevîhânelere zaman zaman padişah ve vezirlerin ziyarete gelmeleri ve teveccühleri, eşrafında Mevlevîliğe karşı ilgisini artırmıştır. Osmanlı sadrazamlarından Sûfi Mehmed Paşa (ö.1059/1649), Yenikapı Mevlevî Şeyhi Doğanî Ahmed Dede'ye (ö.1050/1630) mensuptur²¹ ve görevinden azledildikten sonra uzun bir süre bu mevlevîhâne kaldığı için "sûfi" lakabıyla anılmıştır.²²

¹⁷ Ekrem Işın, “Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib”, *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul 1995, s. 52-53.

¹⁸ Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin Mevlevî kılığını değiştirmedeğini, Sefine-i Mevlevîyye, II, 168-173' de kaydeder. Aynı zamanda 1106/1690-1110/1693 seneleri arasında Mekke Mevlevîhânesi şeyhliğini ifa eden Müneccimbaşı Ahmed Dede ile ilgili geniş bilgi için bk. *Sefine-i Mevlevîyye*, II, 168-173; Muhammed Siracüddîn, *Mec'ma-ı Şuarâ ve Tezkire-i Udebâ*, İstanbul 1325, s. 81-86; B. Firuzanfer, a.g.e., önsöz; F. N. Uzluk, a.g.e., önsöz.

¹⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.248; Sefine-i Mevlevîyye, II, 168-173,

²⁰ Mesela; M. Kara, a.g.e., s. 165-169, 174-184; İ. Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*, s. 120.

²¹ Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, I, 392

²² Osmanzâde Tâib, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 88-89; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 248; “Sofu Mehmet Paşa” da denilen ve Evliya Çelebinin Seyahatname'sinde “Koca Mevlevî Vezir Derviş Mehmet Paşa” diye bahsettiği Mehmet Paşa, 7 Ağustos 1648-21 Mayıs 1649 tarihleri arasında 9 ay 15 gün Vezirzamlık yapmıştır.”. Nihâl Atsız, *Evliya Çelebi Seyahatname'sinden Seçmeler*, İstanbul 1972, II, 125.

XIX. Asrını başlarını da içine alan III. Selim dönemiyle birlikte, klasik anlamda bürokratik yönetim geleneğinin dayandığı idârî yetkinin yerel gruplara devrini esas alan devlet felsefesi değişmeye başlamıştır. Bu sürece damgasını vuran modernleşme hareketi, devlet yönetiminde merkezileşme ilkesini gündeme getirmekte, dolayısıyla yerel güç odakları sayılan şeyh ailelerinin, siyâsî nüfuzu ortadan kaldırılmaktadır. Taşra yönetiminde âyân ve şeyh ailelerinin elinden alınmaya başlayan idârî tasarruf hakkının doğurduğu boşluğu devlet, bürokratik rasyonaliteyi benimseyen modern elit kadroyu yetiştirmek suretiyle doldurmaya çalışmıştır.²³

Bunun ilk etkisi III. Selim'in kişiliğinde sembolleşen Nizâm-ı Cedid'e karşı Hacı Mehmed Çelebi'nin göstermiş olduğu muhalefettir. Geçmişte devlet tarafından temsil ettiği makama tanınmış ayrıcalıkların birer birer elinden alınması, vakıf gelirlerinin kısıtlanması üzerine, Hacı Mehmed Çelebi tepkisini Mevlevîlik adına modernleşme karşıtlığı şeklinde göstermiştir.²⁴

XIX. Asır içinde "Mevlevîliğin halktan ayrılıp edebiyatta dîvân şiirini, müzikte klasik şark müziğini, zevkte münevver zevkini benimsediğini, tarikatın Osmanlı yüksek zümresine mal olduğunu göstermesi açısından"²⁵, Ali Nutkî Dede'nin ve yerine geçen Abdülbâkî Nâsır Dede'nin *Defter-i Dervîşân I ve II*'ye kaydettikleri arakiye giyenler listesi önemlidir.²⁶

Defterdeki kayıtlardan da anlaşılıyor ki, Mevlevîliğe muhib olanlar ve intisab edenler, kadılar, divan katipleri, resmi memurlar, valiler ve yüksek kişilerden beyler ve beyzadedir. Özellikle II. Mahmud döneminde, Mevlevîliğe karşı büyük sevgisi olan II. Mahmud'un yanında, devletin tek sözü geçer adamı olan Halet Efendi vardır ve İstanbul başta olmak üzere bütün Mevlevîhânelerin o dönemde devletle olan ilişkilerinde tek mümessildir. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede'ye bağlı olan Halet Efendi, Konağının kapısında iki sürekli iki Mevlevî dervîşi niyaz durur halde olacak kadar Mevlevî müntesibidir.²⁷

Bu hususta Ziya Bey'in "Yenikapı Mevlevîhânesi" isimli kitabı da Şeyh Osman Efendi zamanında, şeyhe mensup olanların ve muhibânın adlarını vermesi ve bu zevâtın hemen hemen hepsinin yüksek zümreden olması da dikkat çekicidir.²⁸

III. Selim ve II. Mahmud dönemleri başta olmak üzere, XIX. asır içindeki bütün padişahlar Mevlevîliğe yakın ilgi göstermişler ve padişahların bu yakın ilgi ve

²³ E. Işın, a.g.m., s. 53.

²⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 271; E. Işın, a.g.m., s. 53.

²⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 254

²⁶ Bk. Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervîşân I*, Süleymaniye Kütüphânesi, Nafiz Paşa No: 1194, vr. 15b-16a; Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, s. 1-20.

²⁷, *Defter-i Dervîşân I*, vr. 15b; Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, , Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1913, s. 71-72; A. Gölpınarlı, *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 249-254. Halet Efendi ve Mevlevîlerle ilgili tezeminin II. Mahmud Dönemi Mevlevîlik kısmında geniş bilgi verilmiştir.

²⁸ Bk. M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 190-192

alakaları devletin tüm kademesindeki memurları tarafından da desteklenmiştir. Bu destek sayesinde Osmanlı toprakları içinde bulunan bütün mevlevîhâneler, başta tamir ve iâşe olmak üzere bir çok ihtiyaçlarını karşılamakta pek zorlanmamışlardır.

XIX. asır içerisinde padişahlar, dolayısıyla devlet ile Mevlevî Tarikatı ve mevlevîhâneler arasındaki ilişkileri, üç ayrı kısımda takip etmek gerekmektedir. Bu da; 1- Padişahlar ve Konya Dergâhı İlişkileri 2- Padişahların İstanbul mevlevîhâneleri ile ilişkileri 3- Padişahların diğer mevlevîhânelerle ilişkileri.

I. XIX. ASIRDA MEVLEVÎLER VE SİYÂSET

A. III. SELİM DÖNEMİ (1281/1789-1222/1807) VE MEVLEVÎLER

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı İmparatorluğunda özellikle siyasi ve askeri alanda yenileşme çabalarının hız kazandığı, eğitim ve kültür açısından batıya yönelme gereğinin anlaşıldığı bir dönemdir. Bu dönemdeki devlet ve toplum yapısını yeniden düzenleme çalışmaları, amaçlanan sonuçlara tümüyle ulaşmasa da, daha sonraki dönemlerde bu yoldaki çabaların sürdürülmesi zorunluluğunun ilke olarak benimsenmesinde önemli bir etken olmuştur. Fakat bu düzenlemeler yapılırken, ulema sınıfının cahilliğini ve taassubunu, yeniçeri ocağının çıkarlarını hesaba katmak zorunda kalındığı için yapılan yenilikler köklü ve devamlı olamamıştır. İslahat çalışmalarının gerekliliğine inanan III. Selim de Nizâm-ı Cedîd adı altında bir yenileşme hareketine girişmiştir. Bu nedenle XVIII. asrın son yılları ile XIX. asrın ilk yıllarını kapsayan 1204/1789-1222/1807 tarihleri arasındaki on sekiz yıllık dönem, Osmanlı tarihinde Nizâm-ı Cedîd, yani “yeni düzen” dönemi olarak adlandırılmıştır.²⁹

III. Selim 1204/1789 da “İmparatorluğun varlığını ve kurumlarını yeni temellere dayandırarak yeni bir düzen kurmak amacıyla tahta geçer.”³⁰ Ve saltanat dönemine ad olarak verilecek, Osmanlı İmparatorluğu’nda mevcut idare rejiminin yerine yenisinin konulması manasına gelen Nizâm-ı Cedîd çalışmalarına hemen başlar.³¹

III. Selim’in adıyla birlikte anılan Nizâm-ı Cedîd terimi, dar anlamda “bu dönemde batı ustüllerine göre yetiştirilen yeni ordu”, geniş anlamda da “III. Selim’in yeniçerileri kaldırmak, ulemanın etkisini kırmak, Osmanlı Devleti’ni Avrupa’nın bilim, sanat, ziraat, ticaret ve uygarlıktaki ilerlemelerine ortak yapmak için giriştiği yenilik hareketlerinin bütünü”³²dür.

²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, (Beşinci Baskı), Ankara 1988, V, 11; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1978, VI, 385, 389-392; Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, (Üçüncü Baskı), İstanbul 1993, II, 235-249; Cem Dilçin, “Şeyh Gâlib’in Mevlevîhânelerin Tamirlerine İlişkin Şiirleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XIV, İstanbul 1994, XIV, 29-30. III.Selim’in tahta çıkışı 7 Nisan 1789, Nizâm-ı Cedîd’in kurulması ise 24 Şubat 1793’tür. bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, IV, 68, 72;

³⁰ Enver Ziya Karal, a.g.e., V, 13.

³¹ E. Z. Karal, a.g.e., V, 61.

³² E. Z. Karal, a.g.e., V, 61; E. Z. Karal, *III. Selim’in Hatt-ı Humayunları –Nizâm-ı Cedîd -*,

III. Selim, hükümdar olmasının yanı sıra, güzel sanatlarla da uğraşan üstün yetenekli bir kişidir. İlhâmî mahlasıyla Nabî (1642-1712), Nedim (öl.1730) ve Şeyh Gâlib'in yolunda şiirler yazan bir şâirdir ve "Divan"ı vardır. Mevlevî olması nedeniyle şiirleri tasavvufun ve Mevlevîliğin kavramlarıyla zenginleşmiş bir özellik taşır. Padişah, müzik alanında da gerçekten üstün yeteneği olan bir sanatkârdır. Türk Müziği tarihinde 1199/1785'ten 1230/1815'e kadar olan dönem "III. Selim ekolü" olarak bilinir.³³

Âdeta inzivâ ile geçen şehzadeligi döneminde, kendisini mûsikîye vererek bir hayli kâr, beste ve şarkılarını, dinî ve din dışı saz ve söz müziği formlarında yapan III. Selim, Kıymılı Ahmed Kamili Efendi (ö. 1233/1818) ile Tanbûrî Hoca İshak'tan ders görüp, gerek bestekârlıkta, gerekse tanburda, hatta neyde üstat derecesine ulaşmıştır.³⁴

III. Selim o tarihe kadar bilinen mûsikî makamların haricinde, ortaya koyduğu "Sûzi Dilârâ" makamında peşrev, beste, Mevlevî ayini, yürük ve saz semaileri bestelemiştir. Bunların arasında kendi icadı olan sûz-i dilârâ makamında bestelediği Mevlevî âyin-i şerifi,³⁵ onun müzik alanındaki yeteneğinin eşsiz örneği ve bu padişahın mûsikîdeki dehasının şaheseridir. Çünkü sûz-i dilârâ makamı, rast, bûselik ve hüseyinî gibi yekdiğerine mübâyin olan üç makamın mecz ve telifinden hasıl olmuştur. III. Selim ayin-i şerif'i Galata Mevlevîhânesi'nin 1206/1791'deki tamirinden sonra besteleyerek musahiplerinden Tanburî Vardakosta Ahmet Ağa'ya (ö.1209/1794) meşk ettirmiştir. O da mevlevîhânenin âyinhan dedelerine geçmiş ve dergahın açılışında okunmuştur.³⁶

III. Selim'in Türk müziğine katkısı sadece besteleriyle kalmamış, Ermeni asıllı bestekâr Hamparsum Limonciyan (1768-1839) ile Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden bestekâr Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede'ye, iki ayrı sistemde iki ayrı nota icat etmelerini emretmiş ve bu iki bestekâr tarafından icad edilen iki ayrı nota sayesinde, o dönemde pek çok beste notaya alınarak kaybolmaktan ve pek çok bestekâr unutulmaktan, III. Selim sayesinde kurtulmuştur. Saadettin Nuzhet Ergun'un tabiriyle, "III. Selim İsmâil Dede Efendi'nin yetişmesinde en büyük âmildir."³⁷ Samiha Ayverdi de bir başka ifadelendirme ile, "bir eliyle Şeyh Gâlib'i

Ankara 1988, 2. Bs., s.29.

³³ Enver Behnan Şapolyo, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul 1961, s. 348-349; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Müsiki Antolojisi*, Ankara 1990, II, 282; S. Ayverdi, a.g.e., II, 235, 246; O. Nuri Özpekel, "Şair ve Müsikişinas Osmanlı Padişahları", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, X, 619. Ayrıca "III. Selim Ekolü" ile ilgili olarak bk. Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, Ankara 1996, s.33-34

³⁴ Seyyid Ebu Bekir, *Yayla İmamı Tarihi*, (hızl. Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, s.132. Y. Öztuna, a.g.e., VI, 385; O. Nuri Pekel, "Şair ve Bestekâr Osmanlı Padişahları", *Osmanlı*, X, 619.

³⁵ Bu ayin-i şerif'in güttesi için bkz. Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi Dini Eserler*, İstanbul 1943, s. 513

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, 3. Bs, IV, 565 ve aynı sayfadaki 4 nolu dipnot; O. Nuri Pekel, a.g.m., X, 619.

³⁷ S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 399.

tutan padişah diğer eliyle de İsmail Dede'yi yakalayıp, onu musâhibleri arasına sokmuş, bir müddet sonra da Dede'ye ser-müezzin (saray başmüezzini) payesini vermiştir." demektedir.³⁸

III. Selim, tasavvufun kolu kanadı altına girmek ve mevlevîliği de hükümdarlık müessesesinin kolu kanadı altında tutmak gibi bir çifte imtiyaz yüzünden, bu tarîkatın cemiyet safları arasında felsefesi, mûsikisi ve şiiri ile geniş ölçüde yayılmasına sebep olmuştur.³⁹

III. Selim'in Mevlevî müziğine olan katkıları, İstanbul'daki mevlevîhâneleri ziyareti⁴⁰, Mevlevî bestekâr, kudûmzen ve neyzenlerin yetişmelerini özendirdiği gibi, mevlevîhânelerin tamirine ve oralara yeni bölümler yapılmasına ilişkin imar çalışmaları, saltanat döneminde Mevlevîliğin daha güçlenmesinde, devlet adamları ve halk arasında yaygınlaşmasında önemli bir etkidir.⁴¹

Aynı zamanda III. Selim, hüsn-ü hat sanatında da ustasıdır ve babası III. Mustafa (1717-1774) gibi o da hatt-ı humâyunlarını talik kırması sitilinde güzel bir yazıyla yazmıştır.⁴²

F. Nafiz Uzluk; "İstanbul'da padişah camilerinde *Mesnevî* okutulması için özel bir vakıf kurulduğunu, III. Selimin annesi tarafından Galata Mevlevîhânesinde ayrıca bir Mesnevîhanlık ihdas edildiğini, Galata, Kasımpaşa, Yenikapı, Beşiktaş mevlevîhânelerinde bulunan dervişlerle diğer istekliler oradaki Mesnevîhandan *Mesnevî* okuduklarını hatta Hüsn ü Aşk şairi Gâlip Dede'nin ilk defa başladığı *Mesnevî* okumasının, yüzlerce yıl sürdüğünü ve kendi zamanlarında Galata Şeyhi Ahmed Celalettin Baykara'nın bu dersi verdiğini ve onunla son bulduğunu" nakleder.⁴³

III. Selim'in Şeyh Gâlib'e hayranlığı, Hacı Mehmet Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd'e karşı Konya isyânını adetâ tertip ve idâre etmesine rağmen, Mevlevîliğe bağlılığında bir değişme olmayıp, döneminde Mevlevîlik, münevver zümre içinde en yüksek mevkiyi almış, mevlevîhâneler tamir edilmiş, vakıfları çoğaltılmış, bir çok

³⁸ S. Ayverdi, a.g.e., II, 258-264.

³⁹ S. Ayverdi, II, 246.

⁴⁰ III. Selim, Şeyh Gâlib'e olan muhabbeti sebebiyle sık sık Galata Mevlevîhânesine gittiği gibi İstanbul'daki diğer mevlevî tekkelerini de ziyaretten uzak durmamıştır. Böyle bir ziyareti Seyyid Sahih Ahmed Dede (ö.1229/1813), *Mecmuâtü't-Tevarih-i Mevlevîyye* isimli eserinde şu şekilde kaydeder: "(1203 senesinin) 14. günü ve mah-ı zilhicce guresinde Sultan Selim Han-ı Sâlis cenabı Yeni Kapu Mevlevîhânesine teşrif buyurub, türbe-i saâdeti ziyaret ve Şeyh Seyyid Ali Dede (ö.1205/1790-91) ile hem sohbet ve atıyye-i hümayun ihsan buyurub, badehu musavvir-i mahir gönderub sikke-i saadetinin ve destâr-ı hudrâsının tasvirini yapdurub, tuğra ile çok mahalle vaz itirdi." Bk. Seyyid Sahih Ahmed Dede, *Mecmuâtü't-Tevarih-i Mevlevîyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar No. 1462, s. 190.

⁴¹ S. Ayverdi, a.g.e., II, 255; Dilçin, a.g.m., s. 32

⁴² İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., IV, 553, Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 34. O. N. Özpekel, a.g.m., s. 619.

⁴³ Dart'l-Mesnevîlerle ilgili bak. Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, M. Kara., A.g.e., s.109-111; Cevdet Paşa, *Tezâkir (Tetimme 40)*, (neşr. Cavit Baysun), Ankara 1967, s.13-17

kişi Mevlevîliğe intisab ederek teveccüh kazanma yolunu denemeye başlamıştır. Şeyh Gâlib, gerek padişaktan gerekse Beyhan Sultan'dan görmüş olduğu ilgi neticesinde bir çok iltifatlara nail olmuş, divanı üç bin altın sarfedilerek tezyin ettirilirken, padişapta Mevlânâ'nın Divân'ından seçtiği beyit ve rubâilere, üçüncü selamda Şeyh Gâlib'inde bir rubaisini katarak sûzîdilâra makamından bir ayin bestelemiştir. Zamanın meşhur bestecisi ve III. Selim'in musahibi Mevlevî Ahmet Ağa da (ö.1209/1794) hicaz, sabâ ve nihavent makamlarından birer ayin besteleyerek mevlevîhânelerde okumaya başlamıştır. Sık sık mevlevîhânelere giden padişah, burada bulunan şeylere ve dervişlere ihsanlarda bulunurken, padişahın bu tutumu ve Mevlevîliğe bağlılığı, diğer devlet büyüklerini de mevlevîhânelere çekmiştir.⁴⁴

Yayla İmamı Tarihi, Mevlevî Padişah Sultan Selim'in sık sık Galata Mevlevîhânesi'ne gittiğini, mevlevîhâne şeyhi Şeyh Gâlib Dede'yi ziyaret ettiğini hatta bu sık ziyaretler sebebiyle neticesinde Cuma selamlığının Galata Dergâhı'nda yapıldığını, Sultan Selim'in burada uzun saatler oturduğunu, Cuma namazından sonra okunan *Mesnevî*'yi dinlediğini nakleder. Mevlevî Padişah, zorbalar tarafından şehîd edilirken seccadesi üzerinde namazını yeni tamamlamış ve ney üflemede imiş, zorbalar üzerine atıldıklarında neyi yüzüne tutarak kelime-i şahâdet getirmiştir.⁴⁵

a) III. Selim ve Konya Mevlânâ Dergâhı

XII. yüzyıldan itibaren adeta bir devlet müessesesi sayılan Mevlevîlik,⁴⁶ XIX. asırda Hacı Mehmet Çelebi dönemine kadar devletle uyum içerisinde, problemi olmayan bir beraberlik sürdürürken, Hacı Mehmet Çelebi'nin Nizam-ı Cedid'e karşı açık muhalefetiyle bu uyum bozulma noktasına gelmiştir.

Hacı Mehmet Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd 'e karşı muhalefetinin sebepleri çok net olarak bilinmese de⁴⁷ Gölpınarlı'nın, seccâdenişinin tutumunu daha çok, onu maddî çıkarları gözetmeye sevk eden, yozlaşmış kişiliği ile açıklamaya çalıştığını daha önce belirtmiştik.⁴⁸ Bununla beraber Çelebi'nin muhalefetini ülkede Nizâm-ı Cedîd 'e karşı oluşturulan havada aramak gerekmektedir⁴⁹

Gölpınarlı, Çelebi'nin isyâna ön ayak olması ve âsitâne vakıflarıyla ilgili istediği gibi davranmasını, Çelebi'nin III. Selim'in yapmış olduğu yenilikleri köksüz ve geçici saymasına ve bütün bu mülahazalarını ve menfaat kaygısını devlette süregelen nizamsızlığın devamını menfaati icabı görerek istemesi olarak nitelendirmektedir. III. Selim'in ise bütün bu olan bitenlere karşı Çelebi'yi makamında tutmasını da Çelebi'den çekindiğinden değil, İstanbul Galata

⁴⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s 249; S. Ayverdi, 251-258.

⁴⁵ *Yayla İmamı Tarihi*, s. 132-133.

⁴⁶ Bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 248

⁴⁷ C. Neumann, a.g.m., s.179.

⁴⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 170-174.

⁴⁹ Bu dönemde, Ulemanın, Yeniçerilerin ve Halkın Nizâm-ı Cedîd 'e bakışı için bkz. E. Z. Karal, a.g.e., V, 77-80.

Mevlevîhânesi Şeyhi, Şeyh Gâlib'le olan dostluğuna ve Mevlânâ sevgisine bağlıyor.⁵⁰

Bütün bu gelişmelere rağmen III. Selim, Çelebi'ye karşı bir tavır almadığı gibi Konya'daki âsitânenin tamiratını yaptırmış ve âsitâne'de bulunan sandukaların örtülerini yenilemiş ve dergaha para yardımları yapmıştır.

Yine Gölpınarlı, bu dönemde Mevlevîliğin gerek halk gerekse padişah nazarında kıymetinin arttığını ifade eder. III. Selim döneminde, yöneticilerle Hacı Mehmet Çelebi arasında vuku bulan ve Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd'e muhalefetinin neden olduğu sıkıntının, gerek padişahın Mevlevî olması gerekse Konya Mevlânâ Dergâhı'nın o zamanki gücü sebebiyle, her iki taraf açısından da daha sonraki dönemlere tesir edecek kötü bir sonuç getirmemiştir. Aksine 1242/1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ve yeniçerilerin çoğunun Bektâşî olması, Bektâşîliğin de ilgâsını icap ettirmiş, halk üzerinde en az Mevlevîler kadar tesiri olan bu tarîkatın kaldırılmasıyla beraber ortaya çıkan boşluğu Mevlevîlik doldurmuştur.⁵¹

XVIII. asrın sonlarına doğru, I. Abdülhamid döneminde, hem Mevlânâ türbesi ve hem de Süleymaniye Camii'nin tamiratı başlamış ve tamirat için Çelebi Efendi'ye Bozkır Mâdeni'nden 10.000 okka kurşun ile 4.500 kuruş tahsis edilmişti. İkisinin yetmediği gerekçesiyle 12.500 okka kurşun ve 5000 kuruşluk bir ek ödenek Mevlânâ Âsitânesi postnişini tarafından istenmiş ve fazla beklemeden de devletçe 25 Safer 1204 (14.11.1789) tarihinde, yani III. Selim döneminde verilmiştir.⁵²

Bir sene sonra Konya Nâibi Mehmet Tahir Efendi'nin i'lâmına göre, tamirat Çelebi'nin nezaretinde tamamlanmış, kendisi de tamir edilen yerleri gezerek her şeyin sağlam yapıldığını görmüştür.⁵³ O senelerde Osmanlıların Rusya ve Avustralya'ya karşı savaştığı göz önünde bulundurulursa, harb levâzimatından olan bu maddenin dergâh ve müştemilatının tamiri için kullanılması ve daha önce devletçe üslenilmediği halde tamirat esnasında harcanmış 3.505 kuruşluk ek masrafların şeyhin ricası üzerine sonradan hükümet tarafından karşılanması⁵⁴ ve III. Selim'in Mevlânâ Türbesindeki sandukaları örtülerinin yenilenmesini önermesi⁵⁵ ve

⁵⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 173; Ayrıca III. Selim Şeyh Gâlib dostluğu ve bunun Nizam-ı Cedîd çerçevesinde yorumlanması için. Bk. George W. Gawrych, "Şeyh Galib And Selim III: Mevlevizm And The Nizâm-ı Cedid", *International Journal of Turkish Studies*, IV/1, 1987, s. 91-114.

⁵¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s. 175-176; Ayrıca bk. F. Hasluck, *Bektâşîlik Tetkikleri*, (terc. R. Hulusi), İstanbul 1928; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1983, s. 146.

⁵² BOA, C. EVK, 25829 (25 S 1204) ve Kamil Kepeci (KK) 2373, s. 308-309 (25 S 1204/1789) ayrıca daireler arası yazışmalar için Cevdet Tasnifi (CT) 1140 (tarıhsiz), 1141 (13 R 1204), 1142 (16/17 Ra 1204/1289), 10889 (21 S 1204/1289). Ashında 6000 kuruşluk bir ek ödenek istenmişse de, daha önce 4000 kuruş yerine 4500 kuruş gönderilmiş olduğundan şimdi sadece 5500 kuruş tahsis edilmiştir.

⁵³ Tamirat gören yerler; türbenin kubbesi, derviş hücreleri, âsitânenin matbahı ve sair kubbelerdir. BOA, CT, 16185 (9 Ca-25 Ş 1205)

⁵⁴ BOA, CT, 16185 (9 Ca-25 Ş 1205)

⁵⁵ Mevlânâ ve öteki Mevlevî büyüklerinin puşidelerinin yenilenmesi için 10000 kuruş

eskilerinin muhafaza edilmek üzere İstanbul'a gönderilmesini istemesi, devletin Mevlânâ dergahına ve Mevlevî tarikatına verdiği önemi gösterir.⁵⁶

Saltanatın Mevlânâ Dergahı'na karşı sergilediği bu cömert tutumu, sadece III. Selim'in Mevlevî olmasına bağlamak yetersiz olacaktır. Hükümet harcanan paraya bir karşılık beklemiş ve bunu "nice nice menâfi-i ma'neviyye" olarak ifadelendirmiştir.⁵⁷ Bu bağlamda naibin keşif raporunu bitirirken kullandığı; "hayırsever Halife tarafından Mevlânâ Türbesi'nin ve içerisinde âbidlerin, zâhidlerin ibadet ettikleri Sultan Selim Camii'nin tamirâtı, tevfiât-ı ilahiyye'ye muvafık, hususen a'day-ı din üzerine nüsret-yab olmağa delalet edeceği ve buralarda dervişlerin ve abidlerin yapacakları duaların küffarı hezimete uğratacağı" ifadeleri,⁵⁸ kalıplaşmış ifadeler olmakla beraber, Osmanlı Devleti tarafından Mevlevîyye'ye karşı beklentilerin ne kadar kök saldıgını gösterir.⁵⁹

Cristoph K. Neuman'a göre; Mevlânâ Dergâhı da devletin bu desteğine karşılık vermekte gecikmemiştir. Sultanın çevresinde yeri olan meşhur şair ve Galata Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Gâlip Konya Mevlevîhânesi'nin tamiri ile sanduka pûşidelerinin yenilenmesini öven şiirleri de bu gibi beklentilere cevap verir niteliktedir. Kendi dergahını tamir edemeyen veya en azından etmeyen Mevlevîyye, böylece devlete bağlı ve bağımlı bir duruma düşmüştür.⁶⁰ III.Selim'in Mevlevîliği sadece dergahların tamirlerinde değil, bizzat dervişlere verdiği atıyyelerle de kendisini göstermektedir. Gölpınarlı, 1215/1800 yılında Mevlevî şeyh ve dervişlere ihsan edilen atıyyeleri tek tek saymaktadır.⁶¹ Değişik vergi kaynaklarından Mevlevî dergahına ödenen ve senede 3.280,5 kuruş gibi yüksekçe bir yekûn tutan taamiye denilen ödemeye, savaş nedeniyle âsitânede derviş sayısı arttıkça⁶², orada çekilen zaruret sebebiyle 500 kuruşluk bir zammın yapıldığını 5 Safer 1214/1799 tarihli bir vesikadan öğreniyoruz.⁶³

harcanmış ve para Sultan Mustafa Vakıflarından karşılanmıştır. Bk. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1278, c. 5, s. 273.

⁵⁶ C. Neumann, a.g.m., s. 170.

⁵⁷ Mevlevî dergâhlarının tamiri ve "Hz Mevlânâ'nın ve etrafındaki eizze-i kiram'ın pûşidelerinin tecdid ettirilmesi ve pûşidelerin Konya'ya irsal ile sandukalara vaz' olunduğu günlerde Nemçe musâlahasının akdolanması" ve Galata Mevlevîhânesi'nin tamirinin bitirildiği günlerde Kapudan Paşanın Donanmay-ı Hümayun ile Akdeniz'de başarı kazanması Mevlevîliğin "uğur ve kerameti" sayılmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., V, 272, VI. s.166

⁵⁸ BOA, CT 16185, (9 Ca-25 Ş 1205) Belgenin tam metni için bkz. C. K. Neumann, a.g.m., s. 171)

⁵⁹ C. Neumann, a.g.m., s. 171.

⁶⁰ C. Neumann, a.g.m., s. 172. Şeyh Gâlib'in dergâhın tamirine dair yazdığı şiirler için bkz. Dilçin, a.g.m., s.73-76.

⁶¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 259.

⁶² "Savaş esnasında dergâha katılan dervişlerin çoğu muhtemelen ya asker ya vergi kaçağı idi". C. K. Neumann, a.g.m., s. 173

⁶³ BOA, CT 16455, (5 S 1214-24 R 1215), CT 984, (Ra 1216); CT 16455, (S 1215) Konya Mevlânâ Celalettin Hangahına Karaman cizye malından taamiye mukabili tahsis olunan meblağın alındığına dair hüccet. Dergâhın vergi kaynaklarına dair daha geniş bilgi için bk. C. K. Neumann,

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi Mevlevî dergahına devlet tarafından taamiye yanında muntazam ödemeler de yapılıyordu. Bu ödemelerden biri de, senede 240 kuruş tutan ve “şem’-i rûgan ve traş bahaları” adıyla anılan bir tür tahsisattır.⁶⁴ Hatta dergahın vefat eden neyzenbaşının çocuklarına dahi devletin baktığına dair belgelere de rastlanmaktadır.⁶⁵

III. Selim döneminde, devlet her açıdan tarikatın yönetimini Çelebi Efendilerin eline verirken, bir taraftan da onları denetim altına almaya çaba göstermiştir. Söz konusu dönemde, Çelebi Efendi’nin tevliyetinde olan vakıflar, hakimü’l-belde olan Konya Kadısı veya Nâib’in değil, İstanbul’daki Darü’s-saâde Ağası’nın nezaretindedir.⁶⁶ Kadı ve nâiblerin kısa aralıklarla değiştiğinden ve yerel söz sahipleriyle iyi geçinmek zorunda olduklarından, ayrıca büyük bir manevi otoriteye sahip Çelebi Efendi karşısında muhtemelen, oldukça güçsüz kalmış olacaktı. Dârü’s-saâde Ağası ise, sarayda önemli bir mevkiye sahip bir görevli olduğundan ona karşı koymak, silahlı birlikleri olmayan bir Çelebi Efendi için uzun vadede oldukça güç olacaktı. Bunun en açık örneği; Mehmet Çelebi’nin Selimiye Camii vakfına bağlı olan bir köyün tevliyetini gerektiği gibi kullanmadığını, bu sebepten köylülerin topraklarını terk etmek zorunda kaldıklarını bildirmeleri üzerine, söz konusu mütevelliliğin çelebi efendiden alınmasıdır.⁶⁷

Ayrıca III. Selim zamanlarında yeşil kubbe onarılması, III. Selim’in Mevlânâ Mevlevîlere Çelebi’nin tutumuna rağmen rağbetinin bir göstergesidir.⁶⁸

b) III. Selim ve İstanbul Mevlevihâneleri

1789-1807 yıllarını kapsayan III. Selim Dönemi Osmanlı modernleşmesinin toplum hayatında ilk etkilerinin hissedilmeye başladığı bir zaman kesitidir. Bu dönem, Mevlevîliğin modernleşme hareketiyle hem çatışma hem de uzlaşma gibi birbirine zıt iki ayrı ilişki biçimi oluşturmaya çalıştığı bir dönemdir. Mevlevîliğin modernleşme hareketi karşısında takındığı bu iki farkla tavır, XVII. asıdan itibaren tarikatın içinde baş gösteren, Çelebiler ile İstanbul şeyh aileleri arasında üstü örtük mücadeleye dayanır. Bir bakıma modernleşme, bu mücadeleyi III. Selim döneminde açığa çıkarmış, II. Mahmud’un saltanat yıllarında ise daha da netleşmesine sebep olmuştur. Söz konusu reformcu padişahların döneminde, Konya’daki Mevlânâ Âsitânesi postnişinliğini üstlenen ve Mevlevîliğin merkezi yönetimini temsil eden Çelebilerin, modernleşme hareketinin karşısında buldukları, diğer yandan

a.g.m., s. 173, 24 nolu dipnot.

⁶⁴ BOA, CT 5052 (5 L 1208). Mevlânâ Dergâhı’nda bulunan dervişlerin şem’-i rûgan ve traş bahaları olarak Konya cizye malından 28912 akçenin memurun elinden alındığına dair bk. a. yer.

⁶⁵ BOA, CT 30813 (18 Za 1213 (23.4. 1799) tarihli buyrultu.

⁶⁶ BOA, CT 18240 1 C 1258 (4.1.1794)

⁶⁷ C. K. Neumann, a.g.m., s. 174.

⁶⁸ Ş. Uzluk, *a.g.e.*, s. 158. III. Selim’nin yenilediği bu örtülerle ilgili geniş bilgi için. Bk. Erdoğan Erol, “Padişah III. Selim’in Mevlânâ’nın Türbesi için Yaptırdığı Püşide”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, XIX, Ankara 1991, s. 9-29.

İstanbul'daki Mevlevî kökenli şeyh ailelerinin ise modernleşmeyi desteklemek suretiyle iktidarın yanında yer aldıkları görülmektedir. Modernleşmeye karşı Mevlevîlik bünyesindeki bu çift yönlü tavır alışı çelebilerin çatışmayı İstanbul şeyhlerinin ise uzlaşmayı ana ilke olarak benimsedikleri söylenebilir.⁶⁹

İstanbul'da ilk mevlevihânenin inşasından itibaren tekkelerin kapatılma tarihi olan 1925 senesine kadar geçen beş asır süre zarfında varlığını sürdüren her ne kadar sekiz mevlevihânededen söz edilse de⁷⁰, III. Selim dönemine gelindiğinde, İstanbul'da beş mevlevihâne faaliyet göstermektedir. Bunlar, Galata, Yenikapı, Beşiktaş, Kasımpaşa ve Üsküdar mevlevihâneleridir.⁷¹

Diğer Mevlevî dergâhlarında da olduğu gibi, kurulduğu günden itibaren devrin padişahı veya ileri gelen ve Mevlevî muhibbi olan devlet adamları tarafından korunup gözetilen Kasımpaşa Mevlevihânesi, zaman içerisinde harab düştüğü için, Sultan III. Ahmed zamanından itibaren, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde bir çok tamir ve tadilâta tabi tutulmuş ve mezkur padişahlar tarafından da zaman zaman ziyaret edilmiştir.⁷² *Tarih-i Atâ*'da nakledildiğine göre mûsikîşinâş Mevlevî şeyhlerinden olan Kasımpaşa şeyhi Şemseddin Dede, III. Selim'den beri adet haline getirilen ve Sultan Mahmud Dönemi'nde de sarayda icrâ edilen küme fasıllarına katılmıştır.⁷³

1205/1790 yılında Galata Dergahı'na şeyh tayin edilen Şeyh Gâlib de, bu dönemde İstanbul mevlevihânelerinde yerleşmiş olan her hangi bir şeyh ailesine mensup olmadığı halde, Posta oturmasıyla beraber, İstanbul'daki diğer Mevlevî şeyhlerinin sergilediği tutumu ortaya koyarak modernleşme yanlısı bir yolu izlemiştir. Bu tavrı sergilemesinde her ne kadar Şeyhi Ali Nutkî Dede'nin etkisi büyükse de, Ali Nutkî Dede'ye mensup devrin ünlü siyaset adamı Hâlet Efendi'nin katkısını da unutmamak gerekir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd hareketini, bütün Mevlevîlere tercüman olan şiiirleriyle desteklemesi sebebiyle⁷⁴ Gâlib Dede'nin, padişahla olan yakınlığı iyice ilerlemiş ve bu yakınlığı farkedenden Hacı Mehmet Çelebi'nin de tensipleriyle, Haziran 1205/1791 tarihinde Nûman Bey'in azlinden açık kalan Galata Mevlevihânesi'ne şeyh olarak atanmıştır.⁷⁵ Meşihatı döneminde Galata Mevlevihânesi, 1210/1795 tarihinde Padişah III. Selim tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Yine bu dönem içerisinde bir çok devlet adamı tarafından da

⁶⁹ E. Işın, a.g.m., s. 52.

⁷⁰ M. Erdoğan, a.g.m., s. 24.

⁷¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 339.

⁷² E. Yücel, a.g.m., s. 81; B. Tanman, a.g.m., s. 482-483.

⁷³ *Tarih-i Atâ*, İstanbul 1293, III, 193.

⁷⁴ Cem Dilçin, "Şeyh Gâlib'in Mevlevihânelerin Tamirine İlişkin Şiiirleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XIV, İstanbul 1994, XIV, s. 33.

⁷⁵ *Sicill-i Osmânî*, III, 726; Asaf Hâlet Çelebi, "Gâlib Dede", *Türk Yurdu*, Şubat 1957, sy. 265, s. 597-598; A. Gölpınarlı *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. II.

dergâha hayratlar ilâve edilmiş, böylece Galata Mevlevîhânesi tarihinin en ma'mûr ve en müreffeh dönemini yaşamıştır.⁷⁶

Yenikapı şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Mevlevî şeyhleri arasında özel bir yeri vardır. III. Selim döneminde bir otorite olduğunu gösteren yetiştirdiği talebeler, tasavvuf, edebiyat ve mûsikî alanında telif ettiği ve bestelediği eserlerle şöhret bulmuş padişahın da yakın ilgi görmüştür.⁷⁷

Mûsikîye karşı aşırı istidadı ve meyli olan Musâhib Ahmed Ağa Mevlevî olduktan sonra bütün mûsikî bilgisini makamât-ı mevlevîyyeye sarf ederek Hicaz, Nihâvend ve Sabâ makamında ayin bestelemiş ve III. Selimin huzurunda okumuştur. Dinlediği bu bestelerin tesiriyle de III. Selim meşhur sûz-i dilârâ makamını ihdas ederek bir ayin bestelemiştir ki, bu ayin daha sonra Yenikapı Dergâhı'nda okunagelmıştır.⁷⁸

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerini idrak eden Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Zühdi Dede zamanında, III. Selim tarafından Çırağan Sarayının genişletilmesi sırasında dergâhın yeniden inşâ ettirilmesine onarılması kayda değer bir olaydır.⁷⁹ Sarayın genişletilmesi esnasında önce Rodoslu Yalısı yıktırılarak yerine Mabeyn Dairesi inşâ edildiği halde,⁸⁰ Ayvansarayî'nin naklettiklerine göre; bu esnada dergâha dokunulmamış ancak, yine III. Selim zamanında Çırağan Sarayı'nın tamiri tamamlandıktan iki sene sonra, Beşiktaş Mevlevîhânesi de ciddî bir tamir geçirmiş,⁸¹ dergâha ait şeyh dairesi ve on iki adet derviş hücresi bu imâr faaliyetleri sırasında baştan sona yenilenmiş⁸², adeta Çırağan Sarayı'nın yeni görüntüsüne adapte edilmiştir.⁸³

Mevlevî çevrelerini çok sevindiren bu tâmir neticesinde, "Es'ad" isimli bir Mevlevî şairi, III. Selime medhiyeler içeren uzunca bir şiir yazmış ve

"Çıkıp bir pîr-i rûşendil didi tarih-i itmâmın
Yeniden kaldı bu dergâhı pîr-i şeh Selim bünyâd" (1219/1804)

mısrasını tarih düşmüştür.⁸⁴

⁷⁶ *Sicill-i Osmânî*, III,726; Asaf Hâlet Çelebi, a.g.m., s. 598-602.

⁷⁷ *Osmanlı Müellifleri*, I, 39; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199.

⁷⁸ M. Ziyâ, a.g.e., s. 157. Musahib Ahmed Ağa 1209/1794 tarihinde vefat ederek Galata dergâhı haziresine defnedilmiştir. M. Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi* s. 157.

⁷⁹ Ayvansarayî, a.g.e., II, 107-108. XIX. Yüzyılın başlarında III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan'ın ikamesine ait bulunan Çırağan Sarayı 1802 tarihinde genişletilmek maksadıyla Kocaali Sancağı Mutasarrıfı Tahir Paşa'nın sorumluluğunda elden geçirilmiştir. Bk. *BOA*, CT, 5337, (5 Receb 1217/1802).

⁸⁰ *Tarih-i Cevdet*, VII, 145.

⁸¹ Ayvansarayî, a.g.e., II, 108.

⁸² Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervişân I*, Süleymaniye Kütüphânesi Nafiz Paşa nr. 1194, vr. 22a.

⁸³ Ekrem Işın, a.g.m., s. 132.

⁸⁴ Ayvansarayî, a.g.e., II, 108-109.

c) III. Selim ve Diğer Mevlevihâneler

XIX. asrın az bir zamanını idrâk eden III. Selim, daha çok Konya ve İstanbul dergâhlarına hasrettiği teveccühünü, diğer Mevlevî dergâhlarına gösterip göstermediği hakkında şimdilik fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak, Gelibolu Mevlevihânesi'nin bilinen ikinci tamiri, XIX. asrın başlarında III. Selim döneminde yapılmıştır. 1216/1801 yılında dergahın tamiri için İstanbul'dan kurşun, kereste, boya v.s. gibi gerekli malzeme gönderilmiştir.⁸⁵

B. II. MAHMUD DÖNEMİ (1223/1808-1255/1839) VE MEVLEVİLER

Tarihi kaynaklarda 1223/1808 yılı, Osmanlı Devleti'nde idârî karmaşanın hâkim olduğu bir dönem olarak geçer. Bu sene içinde, Kabakçı Mustafa isyanıyla III. Selim'in tahttan indirilmiş ve ayaklanan Yeniçeriler tarafından öldürülmüş, yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmış, fakat padişahlığı fazla sürmeyen IV. Mustafa, Bayraktar Mustafa Paşa'nın gayretiyle, tahtı II. Mahmud'a bırakmak zorunda kalmıştır.⁸⁶ II. Mahmud, otuz bir yıl süren bir saltanattan sonra elli dört yaşında vefat etmiştir. Yapmış olduğu yeniliklerle arkasında yepyeni bir Osmanlı Devleti bırakmış, Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra gelen padişahların en dirâyetlisi olarak tarihe geçmiştir. Bestakâr, şâir ve büyük bir hattattır. Şiirdeki mahlası ise Adlî'dir.⁸⁷

1223/1808 yılında Osmanlı tahtına geçen II. Mahmud, bir taraftan Osmanlı Devleti sınırları içinde zuhura gelen isyanlarla mücadele ederken⁸⁸, bir taraftan da devletin her alanda yeniden yapılanması için sosyal ve siyasal ıslahat hareketlerine girişmiştir.⁸⁹

II. Mahmud dönemindeki bu ıslahat çalışmalarından tasavvufî hayatta nasibini almış ve bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler yapılırken de, tarikatların manevî nüfuzları gözardı edilmeden, tekkeleri ıslahattan ziyade, tekke hayatı zabt ü rabt altına alınmaya çalışılmıştır. 1227/1811 yılında çıkarılan bir fermanla; tarikat pirlilerinin medfun olduğu tekke, o tarikatın merkezi kabul edilmiş ve vefat eden şeyhlerin yerine, bu merkez tekkelerden atamaların yapılması ve bu hususta şeyhulislamlığın görüşünün alınması sağlanmıştır. Ayrıca bu düzenlemeler içerisinde; tekkelere şeyh tayinlerinde ehliyete önem verilmesi istenmiş ve tekke vakıfları Evkâf-ı Humâyun Nezareti'nin kontrolüne verilmiştir.⁹⁰

⁸⁵ BOA, Cevdet Tasnifi (CT) 734, (26 L 1216/1801)

⁸⁶ E.Ziya Karal, *a.g.e.*, V, 80-89.

⁸⁷ Y. Öztuna, *Türk Müsiki Ansiklopedisi*, II, 2; *Son Hattatlar*, 189-194; Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 35-39.

⁸⁸ E. Z. Karal, *a.g.e.*, V, 98-142

⁸⁹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, V, 142-164.

⁹⁰ Mustafa Kara, "Tanzimat Dönemi ve Tasavvufî Hayat", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu* (Bildiriler), Ankara 1991, s. 299; a. mlf., "Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", *Tanzimattan. Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, IV, 983.

Yine aynı dönemde, 1242/1826 yılında Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmış⁹¹, bu sürece bizzat Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede ile Kasımpaşa şeyhi Ali Efendi de iştirak etmiştir.⁹²

Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırılmasıyla beraber, Bektâşîliğin yasaklanması neticesinde, İstanbul'da ve taşrada Bektaşî tekkeleri kapatılmış, Bektâşîliğin ordu üzerindeki tüm yetki, imkan ve moral kaynağı olma ile ilgili faaliyetleri, o günden itibaren Mevlevîlik tarikatine geçmiş ve tarikatın ordudaki temsilcisi olan şeyhe "mareşallik" unvanı verilmiştir. Tarikatların halk seviyesindeki hizmetleri de Nakşbendîliğe devredilmiştir.⁹³

Meşâyih ve tekkelerin halkın nabzını elinde tutan kişi ve kuruluşlar olduğunu dikkate alan II. Mahmud, hayata geçireceği bir çok yenilikte tarikat mensuplarını yanına almayı ihmal etmemiştir. Böylece, hem yeniliklere karşı, halk indinde doğacak muhalefetin önleneneğini, hem de onların cemiyet tarafından daha kolay benimseneceğini hesap ettiği düşünülebilir.⁹⁴

Nitekim dînî ve fikhî bakımdan durumu oldukça münakaşalı, toplumun o zamanki anlayış ve yaşayışına yabancı olan, devlet dairelerine kendi resminin asılması teşebbüsünde, resminin Selimiye Kışlası'na asılması için yapılan merasime, zamanın devlet erkanı yanında tarikat şeyhleri de katılmış, Hz. Hüdâyi Şeyhi tarafından okunan duaya Sünbülüyye Tarikatı şeyhi Yunus Efendi "Fâtîha" demiştir.⁹⁵

Yine "1251/1835 yılında Bâb-ı Âli'ye alay ile gelen resmin açılışında, duâsını Sütölüce Sa'diyye tekkesi Şeyhi Hasırcızâde Süleyman Sıdkı Efendi yapmıştır."⁹⁶

Burada II. Mahmud'un tekkeler ve tekke mensupları disiplin ve yönetimi ile ilgili uygulamaya koyduğu 1252/1836 tarihli bir fermana da değinmek gerekir. Bu fermanlarda saray tekkelerden şu hususlara uyulmasını istemiştir: 1- Her tarikat mensubu kendi tarikatına ait özel kıyafetini giyecektir. 2- Her derviş şeyhinin imza ve mührünü taşıyan bir kimlik taşıyacaktır. 3- Yeterli olmayanlara irşâd için icâzetnâme verilmeyecektir. 4- Aynı şeyhe birden çok tekke şeyhliği verilmeyecektir.

⁹¹ İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, 110-111.

⁹² Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Bektaşîlerle ilgili ne yapılması gerektiği hususunda, 2 Zilhicce 1241/ 8 Temmuz 1826 günü saray içinde bulunan cami-i şerifte yapılan, Padişah II. Mahmud'un kafes arkasından takip ettiği, sadrazam, eski ve yeni Şeyhulislamlar ve zamanın önemli tekke şeyhlerinin de hazır bulunduğu toplantıya Kudretullah Dede de iştirak etmiş ve Bektaşî tarikatının tarihine yön veren kararlara katkıda bulunmuştur. bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, XII, 236. Ayrıca bu toplantının dönemin tarikat ve tekkeleri açısından değerlendirmesi için bk. İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, s. 133-147.

⁹³ Frederich W. Hasluck, *Bektaşî Tedkikleri*, s. 133; M. Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, (Üçüncü Baskı) Aralık 1990, s. 210; a.mlf., a.g.m, s. 983.

⁹⁴ İ. Gündüz, a.g.e., s. 150.

⁹⁵ Ahmed Rasim, *İstibdaddan Hakimiyet-i Milliyeye*, İstanbul 1936, s. 205-206.

⁹⁶ Lütüfi, *Tarih-i Lütüfi*, V, s. 50; R. Ekrem Koçu, "İstanbul", *İstanbul Ansiklopedisi (İA)*, V-II, 1214-1234.

5- Tekkeye ait olan sancak, kudüm, mazhar gibi eşya ve âletler dışarı çıkarılmayacaktır.⁹⁷

II. Mahmud'un tarafından tasavvufî hayatla ilgili yapılan bütün bu düzenlemelerden, Mevlevîlerde üzerlerine düşeni yapmışlardır.

A. Gölpınarlı, bu dönemde Mevlevîliğin gerek halk gerekse padişah nazarında kıymetinin arttığını ifade eder. III. Selim döneminde, yöneticilerle Hacı Mehmet Çelebi arasında vuku bulan ve Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd 'e muhalefetinin neden olduğu sıkıntının, gerek padişahın Mevlevî olması gerekse Konya Mevlânâ Dergâhı'nın o zamanki gücü sebebiyle, her iki taraf açısından da daha sonraki dönemlere tesir edecek kötü bir sonuç getirmemiştir. Aksine 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ve yeniçerilerin çoğunun Bektâşî olması, Bektâşîliğin de ilgâsını îcap ettirmiş, halk üzerinde en az Mevlevîler kadar tesiri olan bu tarîkatın kaldırılmasıyla beraber ortaya çıkan boşluğu Mevlevîlik doldurmuştur.⁹⁸

a) II. Mahmud ve Konya Mevlânâ Dergâhı

Bu dönemde yapılan bazı yeniliklerle halk nazarında görüntüsü zedelenen hükümet, dindârlığını ispat için sahâbe ve şehit türbelerini tâmire, çeşmeler, camiler ve tekkeler yaptırmaya, eskilerini tamir ettirmeye ve bu arada bilhassa Mevlevîliğe ehemmiyet vermeye başlamıştır. Konya'daki Mevlevîliğin merkez dergâhı şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi de, hükümetin bu siyasetinden azamî istifâde etmiştir.⁹⁹

Mevlânâ'nın kabri üzerinde bulunan Mubbe-i hadrâ'nın çinilerinin tamire muhtaç bir hale geldiği, Hemdem Çelebi tarafından Padişaha arz edilmesi üzerine, padişah kubbenin mükemmel bir şekilde onarılması için irade çıkartmış ve bu onarım içinde Cemâziyelevvel 1232/Mart 1817 tarihinde Mevlevîliğe yakınlığı bilinen Hâlet Efendiyi görevlendirmiştir. Ferman gereği Hâlet Efendi bu tamir için yakınlarından Mevlevî muhibbi Dede Mustafa Ağa isminde bir bina eminini görevlendirmiştir. Mustafa Ağa, İstanbul'dan yanına yeteri kadar mimar, kalfa, nakkâş ve amele toplayıp Konya'ya gitmiştir. Kubbenin çinilerini de Kütahya Valisi vasıtasıyla bu şehirden temin etmiş, aynı sene Ağustos ayının on ikinci günü tamirine başlanmış ve Kubbe-i hadrâ'nın tamiri 25 Ekim tarihinde bitirilmiştir. Kubbe-i hadrâ'dan çıkartılan eski çiniler, tarîkatçi bahçesine gömüldüğü gibi, çinilerin bir kısmı da İstanbul Kız Kulesine konmuştur. Bu tamir vesilesiyle de dergâhın tamire muhtaç diğer kısımlarında da onarımlar yapılmış ve 10 Muharrem 1233/23 Aralık 1817 tarihinde de bu onarım da tamamlanmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ BOA, CT 159/7, (Ş 1252/1836); BOA, CT 18014, (S 1252/1836); M. Kara, a.g.m., s. 300.

⁹⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 175-176; Ayrıca bk. F. Hasluck, *Bektâşîlik Tetkikleri*, s. 133; İ. Gündüz, a.g.e., s. 146.

⁹⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik*, s. 175-176

¹⁰⁰ Mehmed Ziya, a.g.e., s. 103.

Defter-i Dervişân II'deki kayıtlara göre de; muhtemelen aynı tamirat çerçevesinde, yine II. Mahmud zamanında 1233/1818 yılında Mevlânâ'nın türbesi, semahâne, matbah ve derviş hücreleri tamir ettirilmiştir.¹⁰¹

Özellikle 1242/1826'da II. Mahmud'un yeniçeriliği ilga faaliyetlerinde Hemdem Çelebi ve Mevlevîlerin tarafsız kalmaları, padişah tarafından hüsn-ü kabûl görmüş ve II. Mahmud birçok mevlevîhâneyi tamir ettirmiş, vâkıf işlerine yeni düzenler vermiştir.¹⁰²

Kendisinin Mevlevî ya da Nakşî olduğu rivayet edilen¹⁰³ Padişah, halkın kendisine ve saltanata olan itimatlarını sarsmamak için tekke tamirleri, sebiller, camiler ve çeşmelerin inşa ve imarına ayrı bir önem vermesi yanında, daha önce adet olmadığı halde, baba soyundan Mevlânâ'ya mensup olanlara dağıtılmak üzere, Konya Mukataası'ndan, yılda 1500 kuruş verilmesini, ayrıca İstanbul ve diğer bölgelerdeki Mevlevî meşâyihine maaşlar tahsisini emretmiştir.¹⁰⁴

b) II. Mahmud ve İstanbul Mevlevîhâneleri

Amcası III. Selim'in elinde yetişen ve ondan mûsikî dersleri alan ve onun Mevlevîliğinden etkilenen II. Mahmud'un, Mevlevîliğe muhabbetinde Yenikapı mevlevîhânesi müntesiplerinden Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin etkisi büyüktür. III. Selim'i Mevlevîliğe adeta rabt eden Şeyh Gâlib kabul edilirse, İsmail Dede Efendi de, II. Mahmud için aynı konumdadır. İsmail Dede'den yedi-sekiz yaş küçük olan II. Mahmud, Dede ile sabık padişah III. Selim'den daha samimidir. Onun dönemi, Dede'nin Neoklasik Türk Mûsikîsi Dönemi'dir ve İsmail Dede bestelediği ayinlerle, Mevlevî mûsikisinde otorite olduğunu kabul ettirmiştir.¹⁰⁵

Sanat ve sanatkârlara gösterdiği ilgi ile bilinen II. Mahmud, kulağına kadar gelen İsmail Dedenin bir bestesi, Dede'nin saraya çağrılmasında ve yıllar boyu sürecek II. Mahmud-İsmail Dede Efendi dostluğunu bir başlangıcı olmuştur. Dede'yi dinlemek için haftanın hemen her çarşambası Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne devam eden II. Mahmud, yine bir defasında hasta yatağından kalkarak âyin dinlemek üzere Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne gitmiştir.¹⁰⁶

Bu dönemde Beşiktaş Mevlevî şeyhi Mahmud Dede (ö. 1234/1818)'nin mevlevîhânenin ta'miri için padişah II. Mahmud'a yazdığı arzı kabul görmüş ve Şehremini Hayrullah Efendi tarafından dergâhın tamamen tamir ve hamam ve meydan hücrelerinin yanına yeni hücrelerin yapılması uygun görülmüş, inşaat ve

¹⁰¹ II. Mahmud'un Mevlânâ dergâhını tamir ettirmesi ile ilgili *Defter-i Dervişân II*'de geniş malumat vardır. bk *Defter-i Dervişân II*, s. 65-87.

¹⁰² M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 65.

¹⁰³ İ. Gündüz, a.g.e., s. 153.

¹⁰⁴ BOA, UM, 31768.

¹⁰⁵ Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 35-37.

¹⁰⁶ II. Mahmud ve İsmail Dede Efendi ile ilgili bilgi için bkz. Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, s. 35-39; S. Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, II, 258-264

tamir 1230/1815 yılında başlayıp, 1231/1816'da tamamlanmış ve Mukabele merasimiyle açılmıştır. Bu tamirat ve inşa için 40.000 kuruş harcanmıştır.¹⁰⁷

Atâ Tarihi'nde, II. Mahmud'un huzurunda tertip edilen küme fasıllarına Mahmud Dede'nin, kayınpederi Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi Yusuf Dede ile birlikte katıldığı belirtilmektedir ki, bu da Mahmud Dede'nin mûsikî dalında da maharetine bir işaret kabul edilebilir.¹⁰⁸

II. Mahmud, Beşiktaş Mevlevihânesi'ni, Mehmed Kadri Dede döneminde dergâh Çırağan Sarayı'nın genişletilmesi maksadıyla tamamen yıktırılmıştır. Dergâhın yeri saraya ilhak edilmiş ve mevlevihâne saraya bitişik olan Musahib Abdi Bey'in yalısına taşınmıştır. Mevlevîliğe muhabbeti bilinen Sultan Mahmud, belki de dergâhları yıktırılan dedegânın gönüllerini almak ve onlara karşı muhabbetini izhar etmek maksadıyla, mazereti olmadıkça her hafta mukabele günü dergâha gelir, mukabeleden sonra Kadri Dede ile sohbet edermiş. Ayrıca Çırağan Sarayı dahilinde kalmış olan Mevlevî dedelerinin kabirlerine de, her gece kandiller yakmıştır.¹⁰⁹ Sultan Mahmud, 1255/1839'da kendisinin de katıldığı bir mukabelede, İsmail Dede'nin "Ferahfezâ Âyini"ni izlemiştir.¹¹⁰

Aynı şekilde Yenikapı Mevlevihânesi'ni de sık sık ziyaret giden II. Mahmud'a, mevlevihâneye ziyaret için geldiği sıralarda, dervişler tarafından tekkedeki normal faaliyetleri aksatacak derecede özel bir karşılama merasimleri yapılmaktadır. Tekkelerin ve dervişlerin genel anlayışına ters olan bu nev'i hareketlerden sıkılan Şeyh Abdülbaki Nâsır Dede (ö. 1236/1820), bir fırsatını kollayarak durumu padişaha arz etmek ister. Yine bir ziyaret dönüşü, mükabele bitiminden sonra, memnuniyetini ifade için şeyhin yanına gelen padişah, garb olduğu manevi zevkten dolayı şeyhe teşekkür eder. Şeyh de bu fırsatın geldiğine inanarak padişaha: "*Ne olur Efendim, bir daha böyle bu dergâha gelmeyin.*" dediğinde, ummadığı ve beklemediği bu sözler karşısında irkilen ve şaşkına dönen padişah birden kendini toparlayarak: "*Şeyhim beni bâb-ı Mevlâna'dan mı kovuyorsunuz?*" deyince, şeyh Abdülbâki Dede: "*Hayır Devletlüm, bu kapıdan kimse kovulmaz. Fakat siz geliyorsunuz giderken de dervişe para dağıtıyor, hediyeler veriyorsunuz. Bu durum onları dervişlik yerine dünyaperest yapıyor. Sizden istirhamım bir daha bu dergâha Sultan Mahmud olarak değil Mahmud Efendi olarak gelmeniz. Hatta her zaman buyurun gelin.*" demiştir. Padişah şeyhin kastını anlamış ve "*Eyvallah*" diyerek ayrılmıştır. Fakat Abdülbâki Nâsır Dede, padişaha karşı bu cüretkarlığını affettirmek için İstanbul'da mevcut diğer Mevlevî dergâh şeyhleriyle görüşerek, mevcut mevlevihânelerde mukabele günlerin programlamış ve durumu padişaha arz ederek, "*Ne zaman Mevlânâ aşkı zuhûr ederse*

¹⁰⁷ *Defter-i Dervişan II*, s. 44.

¹⁰⁸ *Tarih-i Atâ*, II, 193.

¹⁰⁹ Sultan Mahmud'un Mehmed Kadri Dede'ye ve Beşiktaş Mevlevihânesi'ne olan ilgisinin bir başka örneği de, Şeyhin biraderlerine kadar atıyye ihsanlarında bulunmasıdır. Bk. *BOA*, İD, 23 Muharrem 1266/1849. Dergâha tahsis edilen pirincin de bu dönemde büyük bir hassasiyetle ifâsı devam etmiştir. Bk. *BOA*, HH, nr. 27199 (1253/1837)

¹¹⁰ R. E. Koçu "Beşiktaş Mevlevihânesi", *İA*, V, 2586; M. Erdoğan, a.g.m., s. 37; E. Işın, a.g.m., s. 132.

buyurasınız.” diyerek padişahın gönlünü almıştır.¹¹¹

II. Mahmud nazarında Abdülbâki Nâsır Dede'nin Mevlevî şeyhleri arasında özel bir yeri vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde yetiştirdiği talebeler, tasavvuf, edebiyat ve mûsikî alanında telif ettiği ve bestelediği eserlerle şöhret bulmuş, bir otorite olduğunu göstermiş ve her iki padişaktan da yakın ilgi görmüştür.¹¹²

Dönemin devlet erkanından Keçecizâde İzzet Molla da, Abdülbâki Dede'nin mürididir.¹¹³ İsmail Dede Efendi'ye de, ney ve dinî mûsikîsi dersleri veren ve Yenikapı Mevlevîhânesi'ni tam anlamıyla mûsikî konservatuarına dönüştürmüş olan Abdülbâki Nâsır Dede'yi, II. Mahmud, huzurunda icrâ olunan küme fasıllarında dinlemiştir.¹¹⁴

II. Mahmud'un, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâki Nâsır Dede'ye karşı muhabbeti neticesinde, Yenikapı Mevlevîhânesi himmet-i padişahî ile esaslı bir tamir geçirmiş, dergâhın semahâne ile türbesi yeniden yaptırılmıştır. Abdülbâki Nâsır Dede'nin *Defter-i Dervîşân II*'a ayrıntılarını da yazdığı bu tâmir o zamanlar Nişancıbaşı görevinde bulunan Hâlet Efendi ve Şehremîni Hayrullah Efendi'nin bir urgana bağlanmış taşı yerine koymalarıyla, Abdülbâki Nâsır Dede'nin de dua ve gülbankıyla 1231/1816 Şa'ban ayında başlamış¹¹⁵ ve 9 Cemaziyelûla 1232/1817 tarihinde Padişahın, ve İstanbul'da bulunan bütün meşâyihinde teşrifleriyle icra edilen bir mevlit merasimi sonunda açılmıştır.¹¹⁶

Bu tamir neticesinde yarım kalan bazı mekanların tamiri de, 30 Zilkade 1232/1817 tarihinde tamamlanmış ve bütün bu tamirat için 33474 kuruş harcanmıştır.¹¹⁷

Ayrıca XIX. asırda dergâha yapılan yardımlar sadedinde, Sultan II. Mahmud, mevlevîhâneye erzak bağışında bulunmuş, Maliye Nâzırı Abdurrahman Nafiz Paşa, dergâha kütüphâne ve sebil yaptırdıktan sonra, Maliye Nezaretine işletilip artırılması ve dergâh giderlerine harcanması için yüklüce para bırakmış, Hâlet Efendi ve Kasabbaşı Bakir Efendi çeşitli bağışlarda bulunmuşlar, Sabık Konya Valisi Mustafa Hıfzı Dede Paşa bir miktar para vakfetmiş, Mehmed Arif Paşa'nın Hanımı yanan

¹¹¹ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1969, s. 162-165.

¹¹² *Osmanlı Müellifleri*, I, 39; N. Özcan, a.g.m., DİA, II, 199.

¹¹³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, II, 834. Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatıyla ilgili geniş bilgi için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, ty, s. 735-756; A. Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul 1988, s. 88-93; İbrahim Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, Ankara 1989, s. 1-45.

¹¹⁴ E. Işın, a.g.e., s. 129. Nuri Özcan, a.g.m., DİA, II, 199.

¹¹⁵ *Defter-i Dervîşân II*, s. 46.

¹¹⁶ Ayvansaraylı, a.g.e., I, 330. Abdülbâki Nâsır Dede dergâhın geçirdiği bu tamirle ilgili detaylı bilgiyi, dergâhın bütün unsurlarının tamirine başlanılıp bitirildiği tarihleriyle birlikte verilmektedir. *Defter-i Dervîşân II*, s. 46-57.

¹¹⁷ *Defter-i Dervîşân II*, s. 70.

mutfağı yenilemiş, mevlevîhânedeki sarnıcı yaptırmıştır.¹¹⁸ Bunlara ilave olarak, dergâha Filibe Nezareti Mukataası malından taamiye olarak senelik bir miktar pirinç tahsis edilmiş ve bu tahsisat Abdülbâkî Nâsır Dede döneminde, senelik 18 kilo olarak Filibe'den Matbâh-ı Âmire'ye gelen ocaklık pirincinden alınmıştır.¹¹⁹ Bu tahsisatın Receb Hüsni Dede döneminde de devam ettiğini ve senelik on sekiz kilo olarak alındığını görüyoruz.¹²⁰

Kendi padişahlığı döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Osman Salahaddin Dede'ye de, daha önceki şeyhler gibi teveccüh ve iltifat göstermiştir. Sultan Mahmud'un Yenikapı Dergâhı müdavimlerinden olduğu, hatta karlı ve soğuk kış günlerinde dahi dergâhı ve Osman Salahaddin Dede'yi ziyaret ettiği, oğlu Abdülmecîd'inde tahta geçtikten sonra babası gibi Yenikapı Dergâhı'nı ve Osman Salahaddin Dede'yi sık sık ziyaret ettiği herkesçe malumdur.¹²¹

II. Mahmud devrinde henüz genç olan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Efendi, bir gün dergâhı ziyarete gelen padişahın ziyaretinden çok mütehassis olacak ki, dergâhlardaki usûlü ve manevi otoritesinin icabını unutarak cümle kapısından dışarı çıkmış ve padişahı karşılamak için arabasının yanına kadar gelmiştir. Fakat Padişah hükümdarlık gururundan üstün tuttuğu manevi haysiyetin bu suretle ihlalinden memnun olmamış ve yanındakilere; "*Eskiden böyle bir usûl yoktu, Şeyhler bizi cümle kapısının içinde karşılardı. Acaba biz mi büyüdük? Onlar mı küçüldü?*" demekten kendisini alamamıştır.¹²²

II. Mahmud zamanında, 1253/1837 yılında Osman Salahaddin Dede'nin meşihat döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi büyük bir tamirat geçirmiştir. Padişahın yaptırdığı bu tamirat neticesinde dergâhın bütün yapıları yenilenmiştir.¹²³

XIX. asrın bu döneminde, Mevlevîlerle-devlet arasındaki ilişki sadedinde üzerinde durulması gereken önemli bir şahsiyet de, Hâlet Efendi diye maruf Mehmed

¹¹⁸ M. Ziya, a.g.e., s. 90-97..

¹¹⁹ BOA, Cevdet Tasnifi (CT), nr., 26246, 26 Şaban 1235/1819.

¹²⁰ BOA, CT nr., 2132, 10 Ramazan 1241/1825.

¹²¹ M. Ziya, a.g.e., s. 182. Mevlevîlerde, tekkeleri ziyarete gelen padişahların özel bir karşılanma usûlü vardır. "Padişahların gelmekte olduğu evvelce bir yaverle tekkeye haber verilir, tekkenin şeyhi ve meydancı resmi hırkalarını giyerler ve diğer dergâh mensupları da bütün mevcutları ile saf bağlayıp padişahı karşılarlar idi. Yalnız şeyh efendi cümle kapısına kadar gelir teşrifatı içerden takip eder, padişahı binanın içinde karşılardı. Şeyhin elinde buhurdan bulunur, Padişah selamlık dairesindeki şeyh odasına girince, buhurdanı meydancıya verir ve padişahla görüşürdü. Yani padişahın elini tutar, hafifçe eğilerek öperken padişah ta aynı zamanda eğilerek birbirlerinin ellerini öperlerdi. Şeyh ve padişah aynı zamanda otururlar, meydancı kapı yanında niyaz vaziyetinde beklerdi. Mevlevî şeyhlerinin padişahı yerden selamlamaları, saray teşrifatınca ve padişahın emriyle oturmaları gibi adetler yok idi. Padişah mukabele öncesi meydancının delaletiyle semahânedeki hünkar mahfiline geçer, yine meydancının delaletiyle sema'dan sonra şeyh odasına geçerdi. Padişah tekkeden ayrılırken de yine şeyh ve meydancı, buhurdanla padişahı dış kapıya kadar uğurlardı. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 422-423.

¹²² S. Ayverdi, *Boğaziçinde Tarih*, İstanbul 1982, s. 185-186.

¹²³ BOA, İrade Dahiliye (İD), 6298, (14 Receb 1262/1845)

Said Hâlet Efendi (.1238/1822)'dir.¹²⁴ Hâlet Efendi, III. Selim zamanından itibaren devletin çeşitli kademelerinde görevlerde bulunmuş, nihayet II. Mahmud döneminde Devlet Kethüdalığı¹²⁵ ve II. Mahmud'un Mühürdarlığı makamına yükselmiştir.¹²⁶

Şeyh Gâlib zamanında, evi Galata Dergâhı'na yakın olduğu için dergâha sık sık gelip giden ve Şeyh Gâlib'le sohbet eden Hâlet Efendi, Mevlevî tarikatına Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede (ö. 1219/1804) vasıtasıyla girmiş ve Dede'ye intisab etmiştir.¹²⁷ Mehmed Ziya, Hâlet Efendi'nin Devlet Kethüdası olduğu zaman Galata Dergâhı'na yaptığı bir çok yardımlara Şeyh Gâlib'e karşı bu zamanda husule gelen sevgisinin azmettirdiğini ve bunda da muvaffak olduğunu kaydetmektedir. Hâlet Efendi'ye, 1234/1818 yılında da Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından Mevlevî icazeti verilmiş ve destarlanan sikkesi usûl gereğince on sekiz gün Mevlânâ'nın sandukası altında kalarak kendisine gönderilmiştir.¹²⁸

Mevlevîliğe müntesipliği ve resmi sıfatı sebebiyle, tüm Mevlevîlerce, devlet kethüdalığı yanında, A. Gölpınarlı'nın tabiriyle "Mevlevî kethüdası" olarak kabul edilmiştir. Mevlevîler üzerinde etkinliği o dereceye varmıştır ki, 1246/1830 yılında vefat eden Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Recep Hüsnî Dede'nin meşihatnâmesi 1236/1821 yılında usûl gereği, Konya'dan Şeyhülislamlığa gönderilmesi gerekirken, doğruca Hâlet Efendi'ye gönderilmiş, Hâlet Efendi şeyhi çağırılmış, Aşçıbaşı, Hüsnî Dede ve Kasımpaşa şeyhi Ali Efendi, meşihatnâmeyi Hâlet Efendi'den alıp Şeyhülislâm'a gitmişler, Şeyhülislâm meşihatnâmeyi alıp okumuş ve şeyh efendiye teslim etmiş ve posta oturma töreni bundan sonra tertip edilmiştir.¹²⁹

Mevlevîlerin, özellikle de Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinin bu dönemde, Hâlet Efendi gibi Osmanlı siyâsî tarihinde çok önemli rol oynamış, brokrasinin kilit noktalarındaki devlet adamlarını tarikat şemsiyesi altına alarak devletin tarikat üzerindeki etkisini, kendi istedikleri doğrultuda yönlendirme imkanını bulmuşlardır. Galata Mevlevîhânesini tarihini yakından ilgilendiren, devlet Kethudâsı Hâlet Efendi'nin faaliyetlerini de bu çerçevede değer kazanmaktadır. Hâlet Efendi'nin, II. Mahmud üzerindeki nüfuzunu kullanarak Kudretullah Dede'nin Galata Mevlevîhânesi meşihatine atanmasını sağlamasını da bu çerçevede değerlendirmek lazımdır.¹³⁰

¹²⁴ Hâlet Said Efendi ile ilgili geniş bilgi için bk. *Tarih-i Şânîszâde*, İstanbul 1290, I, 249; *Tarih-i Cevdet*, XII, 54-60; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 27-38; M. Ziya, a.g.e., s. 99-105; A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, 174, 248-254, 414; E. Işın, a.g.m., s. 123.

¹²⁵ Sadrazam yardımcılığı demek olan memurun ünvanıdır. Aynı zamanda Yeniçeri Ocağının büyük zabıtlarından biri. Bk. M. Z. Pakalın, *OTDTS*, II, 251-252.

¹²⁶ Hâlet Efendi'nin Resmi görevleri için bk. E. Z. Karal, a.g.e., V, 77,102,111,113.

¹²⁷ *Defteri Dervîşân I*, vr. 15b; Mehmed Ziya, a.g.e., s. 103-104.

¹²⁸ Mehmed Ziya, a.g.e., s. 99-105.

¹²⁹ M. Ziya, a.g.e., s. 71-72; A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 253.

¹³⁰ Abdurrahman Şeref, a.g.e., s. 36. *Sicill-i Osmani*, IV/1, s. 63.

Hâlet Efendi tarafından Galata Dergâhının girişinin sağ tarafına iki katlı kâgir bir yapı olarak sebil, muvakkithâne ve kütüphânedan müteşekkil bir bina inşâ ettirilmiştir.¹³¹

Binanın üs katında ise iki odadan müteşekkil bir kütüphâne vardır.¹³² Hâlet Efendi kendi kurduğu bu kütüphâneye 1820’de hazırlattığı vakfiyesinde belirttiğine göre, önce 266, daha sonra da 547 cilt kitap vakfetmiş ve düzenlediği vakfiyesinde birinci Hâfız-ı kütüb’ün bekar olması, ikincisinin de dergâhın duacı dedesine verilmesini şart koşturmuştur.¹³³ Daha sonrada Hâlet Efendi ve diğer Mevlevîlerce kütüphâneye konulan kitapların sayısı 1081’i ulaşmıştır. Hâlet Efendi, kütüphânenin idaresi, korunması, memurlarının maaşları ve Mevlevîhânenin sakinlerinin hayır içinde yaşamaları için çoğu bu gün Yunanistan sınırları dahilinde olmak üzere önemli arazi ve çiftlikler vakfetmiştir.¹³⁴

1230-1231/1815-1816 yılında 33475 kuruş sarf edilerek tamamlanan Yenikapı Mevlevîhânesi’nin tamirinde büyük rol oynamış ve ilk taşı Şehreminiyle beraber yerine koymuştur.¹³⁵

Mevlevîlere ve mevlevîhânelere yaptığı katkılar Mevlevîlerce takdirle karşılanan Hâlet Efendi, siyasî hayattaki bir takım icraatları ve zaman zaman düşmanlarını yok etmedeki acımasızlığı ve halkı yıldırma için adam öldürmekten çekinmemesiyle de meşhur olmuştur.¹³⁶

II. Mahmud’un Yeniçeriliği ortadan kaldırmasına direnmesi neticesinde, padişah tarafından azledilmiş, önce Bursa’ya, daha sonra da kendi isteğiyle Konya’ya sürülmüş, Çelebi dairesinde ikamet ederken, 1223/1823 yılında Konya’ya gönderilen Mehmed Ağa tarafından kılıç kaytanıyla boğularak öldürülmüş, vücûdu Mevlânâ Dergâh’ının kapısı önündeki türbeye, başı da İstanbul’a getirilerek Galata Dergâhı’na defnedilmiştir.¹³⁷

II. Mahmud Hâlet Efendi’yi hiç unutmamış ve yine bir gün dergâha gelen padişah, Kutretullah Dede ile birlikte mevlevîhânedeki gezirken gözü daha önce katlettiği Hâlet Efendi’nin mezar taşına ilişmiş ve Dede’ye: “Şeyhim bizim Hâlet’e ne dersin” demesi üzerine Kudretullah Dede “Efendim o da bir Hâlet idi geçti” diyerek nükteli ve ince bir cevap vermiştir.”

Bu olayı aktaran Abdurrahman Şeref Efendi, Hâlet Efendi ile ilgili halk

¹³¹ C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 23-24; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 51; Ö. Faruk Şerifiğlü, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 158.

¹³² E. Yücel, *a.g.m.*, s. 76; C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 24.

¹³³ İsmail E. Ertünel, *Türk Kütüphâneleri Tarihi*, Ankara 1988, II,127.

¹³⁴ E. Yücel, *a.g.m.*, s. 77.

¹³⁵ Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s.88-89; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 253.

¹³⁶ Halkı yıldırma için yaptığı icraatlarına örnek için bk. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, XI, 174.

¹³⁷ Davud Fatih, *Hatimetü'l'eş'ar*, İstanbul 1271, s. 54-55; Sicill-i Osmani, II, 102; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s.105. Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, s. 34; Cemil Çiftçi, *Maktul Şairler*, İstanbul 1997, s. 553-560.

arasında bilinen şu mısrayı da nakletmektedir:

*Ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzur
Yıkıldı gitti cihândan, dayansın ehl-i kubûr*¹³⁸

Galata Mevlevîhânesi, Hâlet Efendi'nin katkılarıyla Kudretullah Dede döneminde yoğunlaşan inşa faaliyetleri ardından, 1240/1824 yılında bir yangın geçirmiş ve başta matbah ile mescid olmak üzere, dokuz adet derviş hücresi yangından etkilenmiş, kullanılmaz hale gelmiştir. Bunun üzerine Kudretullah Dede'nin Sadaret Makamı'na yazdığı 1828 tarihli arzuhalde, yangının üzerinden dört yıl geçmesine rağmen dervişlerin hala Padişah tarafından verilen çadırlarda ikamet ettikleri belirtilmekte ve bu çadırların yıprandıkları için gereğinin yapılmasını istemektedir. 2 Cemaziyelevvel 1244/1828 tarihli Sadaret cevabında ise bu talebin padişah tarafından yeni çadırlar verilerek karşılanacağı belirtilmektedir.¹³⁹

Mevlevîlerin bu çadırlarda ne kadar yaşadıklarına dair elimizde bir bilgi yoktur. Bundan sonraki dergâhla ilgili ilk tamir yine II. Mahmud tarafından 1835'te yaptırıldığına göre, muhtemelen bu tarihe kadar dervişler çadırlarda yaşamışlardır. Bu tarihte semahâne ile dergâhın diğer müştemilatı dergâhı kısmen tahrip eden bir yangın neticesinde, yeniden inşa edilmiş olup, bunu dile getiren Şair Lebîb'in Yesârîzâde Mustafa İzzet hattıyla yazılmış 1251/1835 tarihli ve II. Mahmud tuğralı ta'lik kitabesi, bu gün dergâhın Gâlib Dede caddesine bakan giriş kapısı üzerindedir.¹⁴⁰

Diğer Mevlevî dergâhlarında da olduğu gibi, kurulduğu günden itibaren devrin padişahı veya ileri gelen ve Mevlevî muhibbi olan devlet adamları tarafından korunup gözetilen Kasımpaşa Mevlevîhânesi, zaman içerisinde harab düştüğü için, Sultan III. Ahmed zamanından itibaren III. Selim döneminde olduğu gibi, II. Mahmud tarafından da bir çok tamir ve tadilâta tabi tutulmuş ve mezkur padişahlar tarafından da zaman zaman ziyaret edilmiştir.¹⁴¹

Tarih-i Atâ'da nakledildiğine göre mûsikîşinaş Mevlevî şeyhlerinden olan Şemsedin Dede'yi, II. Mahmud, III. Selim'den beri adet haline getirilen sarayda icra edilen küme fasıllarına katmıştır.¹⁴² Belki de bu sebeptendir ki, Mehmed Şemseddin Dede döneminde Kasımpaşa Mevlevîhânesi, gerek II. Mahmud gerekse Sultan Abdülmecîd tarafından görüp gözetilmiştir.

1250/1834 senesinde II. Mahmud tarafından dergâh tarihinin en önemli tamiratlarından birini görmüş¹⁴³, bu tamir neticesinde Şair Ziver'in söyleyip,

¹³⁸ . Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, s. 35.

¹³⁹ BOA, Cevdet Evkaf, nr. 14508

¹⁴⁰ C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 20; E. Işın, *a.g.m.*, s. 124

¹⁴¹ E. Yücel, *a.g.m.*, s. 81; B. Tanman, *a.g.m.*, s. 482-483.

¹⁴² *Tarih-i Atâ*, III, 193.

¹⁴³ *Ayvansarâyî*, *a.e.*, II, 11.

Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı II. Mahmud'a övgülerle bezenmiş on iki beyitlik kitâbe avlu kapısının üzerine konmuştur.¹⁴⁴

Sicill-i Osmanî de; Halil Mehmed Rıfat Paşa (ö.1272/1856)¹⁴⁵'nin da 1250/1834 tarihinde dergâhı tamir ettirdiği belirtilmektedir ki, bu tamirat ¹⁴⁶ II. Mahmud'un yaptırdığı geniş çaplı tamirata katkı mahiyetinde bir katılım olsa gerektir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgeler, II. Mahmud'un dergâhı onarmakla yetinmeyip, dergâha aylık 400 kuruşluk taâmiyye tahsisinde bulunduğunu¹⁴⁷ dergâhın bazı masraflarının devlet tarafından karşılandığını¹⁴⁸ göstermektedir.

II. Mahmud döneminde, yine Üsküdar Mevlevihânesi şeyhi Necîb Dede de, muhtemeldir ki, babası Rûhî Dede'nin nüfûzunu da kullanarak, padişah II. Mahmud tarafından dergâhın tamir ettirilmesine muvaffak olmuştur. Bu onarım esnasında Müşir Ahmed Fevzi Paşa II Mahmud tarafından bina emini tayin edilmiş ve dergâh 1250/1834 tarihinde onarılmıştır. Pertev Paşa da bu onarım için bir manzume yazmış ve şu mısraları tarihi düşmüştür:

*Yine şâdân kılda ruh-u Mevlânâ'yı Mahmud Han
Yapıldı tarh-ı zîb-i efvâ bu a'lâ Mevlevihâne. 1250/1834¹⁴⁹*

c) II. Mahmud ve Diğer Mevlevihâneler

II. Mahmud Konya ve İstanbul dergâhları yanında, diğer Mevlevî dergâhlarıyla da ilgilenmiş ve tekkelerin gerekli tamirleri yapılmıştır. Bunlardan biri de Karaman Mevlevihânesi'dir. XIX. asrın başlarında II. Mahmud döneminde tekkenin sahip olduğu müstemilatından semahâne, meydan odası, matbah, dokuz adet derviş hücre, harab olan türbenin kubbesi, kiler, odunluk, ahırlar, şeyh efendinin odası ve tekkeye bağlı bazı vakıf binaları, başmimar Ali Rıza Efendi tarafından düzenlenen ve zamanın mevlevihâne şeyhi Ali Çelebi tarafından da mühürlenmiş bir keşifnâme neticesinde onarım geçirilmiştir.

1251/1835-1255/1839 yılları arasında da yine dergâh onarım ve yenileme faaliyetlerine tabi tutulmuş ve semahâne, selamlık-harem, derviş hücreleri ve matbah yeniden inşa edilmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Bu kitabenin tamamı için bk. E. Yücel, a.g.m., s. 82-83.

¹⁴⁵ Geniş bilgi için bk. *Sicill-i Osmânî*, II, 307-308.

¹⁴⁶ *Sicill-i Osmânî*, II, 307.

¹⁴⁷ BOA, HH 27178, 1251/1835 (II.Mahmud İradesi)

¹⁴⁸ BOA, NSEK, nr. 10578, 25 Cemaziyelahir 1253/1837, 24 Ramazan 1254/1838.

¹⁴⁹ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 229; İ. Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, İstanbul 1976, s. 212.

¹⁵⁰ D. Ali Gülcan, *Karaman Mevlevihânesi, Mevlevilik ve Karamanlı Mevleviler*, Karaman 1975, s. 24-29.

Yine aynı dönem başlarında, 1227/1812 yılında Nişancı iken 1223/1808 yılında Kütahya'ya sürülen Hâlet Efendi'nin gayretleriyle tamir edilmiş ve tamire dair kitabe mevlevîhânenin batı duvarına asılmıştır. 1229/1813 yılında Kütahya'da ikamete mahkum olan Sadrazam Galip Paşa, dergâh yakınındaki bir hâneyi Mevlevî şeyhlerine tahsis etmiş ve buna dair bir vakfiye tanzim etmiştir.¹⁵¹

Salih Dede zamanında Bursa Mevlevîhânesi'ne, 1235/1820 tarihinde eski Bursa Valisi ve Mevlevî muhibbi olan Halil Hamid Paşa (ö. 1199/1785)'nın oğlu Nuri Paşa (ö. 1257/1841)'nın gayret ve yardımlarıyla, yeni bir semahâne inşa edilmiş ve eski semahâne mescid olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵²

II. Mahmud zamanında Gelibolu Mevlevîhânesi'nde âlim, şâir ve musikîşinas Azmî Dede vardır. Bazı şiirler ve eserler kaleme almış, gençliğinde ney üflemiştir. Mûsikî bilgisini ise her yıl İstanbul'a geldikçe Hammâmîzâde İsmail Dede'den meşk etmiştir. İsmail Dede de birkaç defa Sultan II. Mahmud'la birlikte Gelibolu'ya giderek tekkede misafir olmuştur. Ayrıca Azmî Dede, devrinin en güzel nât ve âyin okuyanlarından. Gerek Gelibolu gerekse Mısır'da bir çok talebe yetiştirmiştir.¹⁵³ Bu samimiyetten olsa gerek, II. Mahmud tarafından Lapseki'ye bağlı Camhâs ve Çeltikçi tımarları Gelibolu Mevlevîhânesi'ne verilmiştir.¹⁵⁴

C. ABDÜLMECİD DÖNEMİ (1255/1839-1278/1861) VE MEVLEVÎLER

II. Mahmud'un ölümünden sonra, Osmanlı tahtına Abdülmecîd geçmiş ve tahta cülûsu ile birlikte 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhâne Hatt-ı Hümayunu'nu ilan etmiştir. Böylece XIX. asır Osmanlı tarihi içinde Tanzimat Dönemi diye isimlendirilen bir dönem başlamış ve yine toplumu sosyal ve siyasal alanda düzenlemeye matuf tedbirler getirilmiştir.¹⁵⁵ Bilindiği gibi Tanzimat Fermanı tasavvufî hayatı düzenleyici veya ıslah edici anlamda her hangi bir hüküm içermemektedir.¹⁵⁶

Sultan Abdülmecîd sağlam bir dini terbiye görmüş, sohbeti tatlı, nazik, sanat yönü olan ve el yazısı hattat denilecek kadar güzel bir padişah'tır. Bazı geceler sarayda yalnız başına ney üflediği de rivayet edilmiştir.¹⁵⁷ Abdülmecîd'in Mevlevî çevreleri dışında, Mevlevî olduğu bilinmemekle birlikte, vefatından sonra on Nakşî-Hâlidî dervişinin türbesinde hatm-i hâcegân icrâ etmelerini vasiyet etmesi, tasavvufî

¹⁵¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 148; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 9.

¹⁵² Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigar-ı Şemsî I-II*, (Hızl. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 506.

¹⁵³ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 498; Ayrıca ilmi eserleri ve şiirleri için bk. Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, II, 640-644; Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 363.

¹⁵⁴ BOA, İD 40348, (17 M 1265/1849)

¹⁵⁵ E. Z. Karal, *a.g.e.*, V, 169-195.

¹⁵⁶ M. Kara, *a.g.m.*, s. 301.

¹⁵⁷ Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul 1981, s. 409-410.

çevrelere yakınlığı açısından önemlidir.¹⁵⁸

a) Abdülmecîd ve Konya Mevlânâ Dergâhı

II. Mahmûd'tan sonra tahta geçen Sultan Abdülmecîd de babası gibi Mevlevîleri çok seven bir padişaktır. Bu yüzden Konya çelebisinin hiç bir isteği geri çevrilmemiştir. Tahta çıktığında Konya şeyhi Said Hemdem Çelebi'ye 1000 kuruşluk bir maaş bağlamıştır.¹⁵⁹

Veled Çelebi İzbudak'ın naklettiğine göre; Abdülmecîd, Hemdem Çelebi'yi çok sevmektedir. Abdülmecîd, Çelebi'nin kendisini sarayda ziyaret ettiği bir esnada ona çok yakın davranmış ve onunla birlikte bahçede gezmiştir ki, Veled Çelebi'ye göre bu davranış, çelebiler arasında unutulmayan bir konudur.¹⁶⁰

Padişahla bu derecede samimim olan Hemdem Çelebi, 1263/1846'da Sadrazam'a gönderdiği bir mektupta, damatları Râsîh ve Hüseyin Efendilere birer kaymakamlık verilmesini rica etmiş, bu ricâsı padişah nezdinde de kabul edilmiştir. Aynı yıl İstanbul'a gelmiş Hırka-i Şerîf'i ziyaret etmiş, padişah tarafından kabul edilmiş, yalısında misafir olduğu Müfid Bey'in dahi maaşına zam yapılmış, rütbesi terfi olunmuştur.¹⁶¹

Bu karşılıklı sevgi sebebiyle olsa gerektir ki, İbrahim Paşa kumandasındaki Mısırlı Mehmet Ali Paşa ordusu Konya'yı ele geçirince, Hemdem Çelebi İstanbul'a firâr etmiş, bu suretle Osmanlıya bağlılığını ortaya koymuş ve Abdülmecîd'in iltifatlarına mazhâr olmuştur. Konya'yı ele geçiren İbrahim Paşa, Çelebilik makamına Hemdem Çelebinin oğlu Celâleddin Çelebiyi tayin etmiş, Mısır Ordusu Konya'dan çekildikten sonra, Saîd Hemdem Çelebi Konya'ya dönmüş, oğlunu azlederek posta oturmuştur.¹⁶²

Yine Saîd Hemdem Çelebi Padişaha bağlılığı sadedinde; 1244/1828 yılında Rusya harbine¹⁶³ katılmak üzere İstanbul'a dokuz dervîş göndermiş, Çelebi'ye vekaleten Bursa şeyhi Salih Dede (ö.1246/1830) önderliğinde, Karahisar ve Bursa'dan gelenlerle de 21 kişi olan bu Mevlevîler, harbe iştirak için İstanbul'a gelmiş¹⁶⁴ ve Halil Hamit Paşa'nın oğlu Nurullah Paşa'nın maiyetine katılmışlar ve

¹⁵⁸ M. Kara, a.g.m., s. 301.

¹⁵⁹ *KMMA*, Dosya No. 80/1.

¹⁶⁰ İsmet Kayaoğlu, "Çağdaş Mevlevî Bilgin ve Edib Veled Çelebi İzbudak (1868-1953), *VI. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 53.

¹⁶¹ *BOA*, İrade Dahiliye (İD), 8205 (26 Za 1263/1846); *BOA*, İD, 7540 (3 C 1263/1846); *BOA*, İD, 24898, (4 Ra 1263/1846); *BOA*, İD, 8576 (8 S 1264/1847).

¹⁶² Sa'deddin Nûzhed-Muhammed Ferid, *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyat*, Konya 1926, s.15; *Son Asır Türk Şairleri*, IV/628; M. Önder, a.g.m., s. 3609-3610; N. Elgin, a.g.m., s. 7.

¹⁶³ Nitekim 1828-1829 tarihlerinde Osmanlılarla Ruslar arasında bir savaş vuku bulmuş, savaş Anadolu ve Rumeli kıyılarına kadar yayılmış ve 14 Eylül 1829 tarihinde yapılan Edirne anlaşmasıyla neticelenmiştir. Bk. E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, V, 120.

¹⁶⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 175. Ayrıca bk. *Defter-i Dervişan II*, s. 94.

Nurullah Paşa'nın kardeşi Ârif Beyin konağında misafir edilmişler ve daha sonra Tuna civarında harbe iştirak etmiştir.¹⁶⁵

Mehmed Said Hemdem Çelebi ile Abdülmecîd arasındaki bu ilişki, Konya Mevlânâ Dergâhı ile XIX. asırdaki bütün padişahlar için de (bir iki olay müstesnâ) genellenebilir bir ilişkidir. Konya Mevlânâ Dergâhı arasında tesis edilmiş olan iyi ilişkiler neticesinde; gerek Hemdem Çelebi ve diğer çelebiler ve aileleri, gerekse bütün Mevlevî dervişleri ve dergahları bu dönem içerisinde görüp gözetilmiştir. Padişahlar tarafından Çelebi Efendi'ye sürekli atıyyeler ihsan edilmiş ve maaşı zamlandırılmış¹⁶⁶, borçları silinmiş¹⁶⁷, mevlevîhâne şeyhlerinin muhassasât-ı kadimeleri artırılmıştır.¹⁶⁸ Bazılarına yeni maaşlar bağlanmış, vefat edenlerin maaşları varislerine tevdi edilmiş, bazılarının evleri tamir edilmiştir.¹⁶⁹ Mevlânâ türbesi ve dergah müstemilatının bazı kısımları elden geçirilmiş, Hemdem Çelebinin hânesi onarılmıştır.¹⁷⁰

1275/1858'de Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Efendi'nin, yerine bir vekil tayin ederek Konya'yı ziyâret etmesi için, padişah'tan izin ve delâlet buyurması ricasıyla Sadrazam Ali Paşa'ya Konya Dergâhı'ndan bir mektup göndermiş, Osman Efendi'ye bu seyahat için izin ve 25000 kuruş ihsân-ı şahâne verilmiştir.¹⁷¹

Aynı yıl Saîd Hemdem Çelebi'nin Konya'daki evinin tamir masrafları, padişahın iradesiyle Maliye Nezâreti tarafından ödenmiştir.¹⁷²

b) Abdülmecîd ve İstanbul Mevlevîhâneleri

Sultan Abdülmecîd de II. Mahmud gibi İstanbul Mevlevîhânelerinin müdavimlerindedir. Babası II: Mahmud'la ve kardeşi Abdülaziz'le birlikte Osman Salahaddin Dede zamanında dergâhı ziyaret etmiş, mevsimin kış ve havanın soğuk olması sebebiyle II. Mahmud'un şeyhe söylediği "*Bu havada bizi sizin gönlünüz*

¹⁶⁵ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 505.

¹⁶⁶ BOA, İD, 2120 (23 C 1257/1841); BOA, İD, 4242 (14 S 1260/1844); BOA, İD, 3816 (28 C 1265/1849)

¹⁶⁷ BOA, İD, 5751 (23 Z 1261/1845); BOA, İD, 1520 (120C 1262/1846); BOA, İD, 14226 (24 Ş 1267/1851); BOA, İD, 14416 (23 L 1267/1851).

¹⁶⁸ BOA, İD, 8474 (7 Za 1274/1857)

¹⁶⁹ BOA, CT, 1026 (2 Ra 1256/1840); BOA, CT, 29323 (Za 1259/1843); BOA, İD, 5348 (21 B 1261/1845); BOA, İD, 5797 (fi Gurre 1262/1846); BOA, İD, 9208 (8 C 1264/1848); BOA, İD, 3467 (16 M 1265/1849); BOA, İD, 3832 (17 Ca 1265/1849); BOA, İD, 10388 (18 S 1265/1849); BOA, HH, 27471 (1251/1834).

¹⁷⁰ BOA, HH, 27471, 23 Ş 1251/1835); BOA, CT, 29770, 15 Za 1263/1847); BOA, CT, 22430 (15 Za 1263/1847). Ayrıca 1251/1835 tarihinde yapılan Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağının Tamiri için bk. Yusuf Küçükdağ, "1835 M. Tarihli yapılan Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşa Defteri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II. Milletler Arası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi, Mayıs 1992, Sayı 2, s. 181-206.

¹⁷¹ BOA, İD, 26863, (18 Z 1274/1857)

¹⁷² BOA, İD, 26793.

çektii, bunlar olsa gelmezlerdi” sözünü unutmamış ve padişahlığı zamanında yine bir kış günü Yenikapı Mevlevîhânesini ziyaret ederek Şeyh Osman Salahaddin Dede’ye; “Nasıl şeyh Efendi, peder bunlar olsa gelmezlerdi demişti. Gelebildik mi?” demiştir.¹⁷³

Mevlevî tarîkatı çevrelerince babası II. Mahmud gibi Mevlevî kabul edilen Sultan Abdülmecîd, Mevlevî tekkelerindeki *Mesnevî* öğretim sistemini yayma düşüncesiyle saltanata cülûsunun ilk yıllarında iki Dârü’l-*Mesnevî* açtırmıştır. Mevlevî tarîkatine mensup olsun olmasın herkese açık olan ve bir nevi *Mesnevî* Enstitüsü kabul edilen bu merkezler yoluyla, Farsça’nın öğretilmesi yanında, bir tasavvufi-edebî zevk de topluma kazandırılmaya çalışılmıştır.

Birinci Dârü’l-*Mesnevî* Koca Mustafa Paşa’da kurulmuş olup bir müddet sonra *Mesnevîhan* Hoca Hüsameddin Efendi (ö.1285/1869) tarafından Eyüb Sultan semtine taşınmıştır. Diğeri ise Mehmed Murad Efendi (ö.1263/1848)’nin Fatih-Çarşamba’daki Murad Molla Dergâhı’ndadır. Bu dergâhın ilk icazetnameleri verilirken Sultan Abdülmecîd bizzat Dârü’l-*Mesnevî*’ye gelerek mezun olan gençlere teşvik mahiyetinde hediyeler vermiştir ki aralarında Ahmed Cevdet Paşa¹⁷⁴ da vardır. Buralardan Feyzullah efendilerle, Hoca Hüsameddin Efendi’nin halifesi Mustafa Vahyi (ö.1295/1878) ve Mustafa Said (ö.1257/1841) gibi *Mesnevîhanlar* yetişmiştir. Sa’diyye tarîkatı şeyhlerinden Elif Efendi de *Mesnevîhandır*.¹⁷⁵ Bu hadise devrin padişahının konuya verdiği ehemmiyeti göstermesi açısından da önemlidir.¹⁷⁶

Abdülmecîd Dârü’l-*Mesnevîleri* tesis yanında zaman zaman İstanbul’daki Mevlevî dergahlarını da ziyaret etmiş ve mevlevîhânelere desteğini devam ettirmiştir.

Yarım yüzyıldan fazla meşihat makamında bulunan Kudretullah Dede zamanında, II. Mahmud’un Yeniçeri-Bektaşilere karşı yürüttüğü Mevlevîleri destekleme politikası, Abdülmecîd tarafından da sürdürülmüş ve bunun sonucu Galata Mevlevîhânesi, tarihindeki yoğun tamir ve imar faaliyetlerinden birine daha sahne olmuştur.¹⁷⁷

Yine bu dönemde II. Mahmud’un kızı Adile Sultan¹⁷⁸ın, babasının yolunu izleyerek Nakşibendî olmasına rağmen, 1263/1847 tarihinde Dergâha büyük bir sarnıç ve şadırvan yaptırması, Kudretullah Dede’nin girişimleriyle de Sultan

¹⁷³ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 183.

¹⁷⁴ Ahmed Cevdet Paşa’nın *Mesnevî* tedrisi, Galata Mevlevîhânesinde ikameti ve *Mesnevî*’nin yedi cild olup olmadığı hususunda Sivas valisi *Mesnevî* mütercimi Abidin Paşa ile ilgili mektuplaşması hususunda geniş bilgi için bk. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, s. 13, 230; İskender Pala, “Âbidin Paşa”, *DİA*, I, 310.

¹⁷⁵ *Osmanlı Müellifleri*, I, 191, 219; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sorna Mevlevîlik*, s. 321; M. Kara, “Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarîkatler”, s. 989.

¹⁷⁶ *Tezâkir*, 13, 230; *Osmanlı Müellifleri*, I, 115, 159; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1939, s. 133-135; Celalettin Çelebi, *Hız. Mevlânâ’da İlim*, Konya ts.(719. Vefât Mîns.), 53-54; B. Furûzanfer, *Mevlânâ*, (F. Nafiz Uzluk’un Önsözü), s. V; M. Kara, *a.g.m.*, s. 305.

¹⁷⁷ E. Işın, *a.g.m.*, s. 124.

¹⁷⁸ Bkz. M.Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 135-138.

Abdülmeçid tarafından 1276/1860 yılında semahânenin tamir ettirilmesi¹⁷⁹ Mevlevîliğe olan teveccühün XIX. asrın ikinci yarısında da sürdürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Daha ilginç, bir tahsisat sadedinde, 1261/1845 senesinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bulunan hayvanları için arpa ve saman tayinin yapılmasıdır.¹⁸⁰

Yenikapı Mevlevîhânesi Osman Salahaddin Efendi'nin gençlik zamanında devrin ileri gelen devlet adamlarının, alimlerin ve ariflerin toplantı yeri haline gelmiştir. Bu toplantılara katılanlar arasında kendisine intisab eden Sadrazam Kececizade Fuad Paşa ve Ali Paşalarla, Mısırlı Kamil Paşa, Prens Mustafa Paşa, Adile Sultanın eşi Mehmed Ali Paşa, Sadrazam Midhat Paşa ve Şeyhulislam Sadeddin ve Refik Efendiler bulunmaktadır.¹⁸¹

Fuad Paşanın intisabı babası Kececizade İzzet Molla'nın Abdülbâkî Nâsir Dede'nin müridi olması sebebiyledir ki, bu dergâha ailece bağlanmanın bir sonucu olduğunu belirtmiştik. Nitekim her iki devlet adamının aile mezarlar da Yenikapı Mevlevîhânesi haziresinde bulunmaktadır.¹⁸²

Mehmed Ziya'nın naklettiğine göre; Sultan Abdülmeçid maiyetinde bulunan şehzade Abdülhamîd ve Reşad Efendilerle birlikte Yenikapı dergahına geldiği gibi, ayrıca Abdülhamîd kardeşi Reşad Efendi ile birlikte dergaha iki defa da yalnız gelmişlerdir.¹⁸³

Salahaddin Dede'nin meşihat döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi üç büyük tamirat geçirmiştir. Sultan Abdülmeçid döneminde de ikinci tamirata geçiren dergâha çevre duvarları tamir edilmiştir.¹⁸⁴ 1261/1845-1267/1851 tarihleri arasında yer alan bu dönem içerisinde dergâh dahilinde bulunan çeşmeler ve bazı mahaller de tamirata tabi tutulmuştur.¹⁸⁵

"Bu tamiratin dergâhın günümüzdeki topoğrafik konumunu belirlemesi açısından önemi büyük olmuştur. 1261/1845'den itibaren mevlevîhânenin gelişim aksları şekillenmeye başlamış, özellikle hazîrenin dergâh içinde kapladığı alan ilk defa bu yıllarda belirgin bir mekan olma özelliğini kazanmıştır. Maliye Nâzırı Abdurrahman Nafiz Paşa'nın hazîrenin kuzey-doğu köşesinde yer alan ve 1850 yılında inşa ettirdiği kütüphâne ve bitişiğindeki türbesi, yine karşı yöne inşa ettirdiği muvakkithâne¹⁸⁶ dergâhın dış avlu sınırlarını belirlemiş ve bu yapılarla beraber dergâh müştemilatı 1266/1850'den itibaren belirli bir plan dahilinde inşa edilmeye

¹⁷⁹ C. Kerametli, *a.g.e.*, s. 34; E. Işın, *a.g.m.*, s. 124

¹⁸⁰ BOA, İD 4867, 23 Za 1260/ 1844.

¹⁸¹ M. Ziyâ, *a. e.*, s. 180; İ. Mahmud Kemal İnan, *Son Sadrazamlar*, I, 436.

¹⁸² E. Işın, *a.g.m.*, s. 130

¹⁸³ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁸⁴ BOA, İD, nr. 6298, (14 Receb 1262/1845)

¹⁸⁵ BOA, İD nr., 6755, (22 Zilkade 1262/1845). 1851 yılında tamamlanan bu tamiratin musahabesine ait defter BOA, NSEK, nr. 17518'de kayıtlıdır.

¹⁸⁶ BOA, Plan Proje ve Kroki, nr. 70, (29 Muharrem 1281/1864)

başlanmıştır. Ayrıca dergâhın sokak cephesine inşa ettirdiği sebil¹⁸⁷, bugün mevcut değildir.”¹⁸⁸

Sultan Mahmud tarafından sevilen ve döneminde de sarayda icrâ edilen küme fasıllarına katılan¹⁸⁹ Mehmed Şemseddin Dede’yi ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi’ni, II. Mahmud gibi Sultan Abdülmecîd de görüp gözetilmiştir. 1260/1844 senesinde padişah tarafından Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Şemsî Efendi’ye atıyyeler verilmiş¹⁹⁰, aynı yıl Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhinin hayvanatı için şa’r (arpa) ve saman tayini dahi yapılmıştır.¹⁹¹

c) Abdülmecîd ve Diğer Mevlevîhâneler

II. Abdülhamîd gibi Sultan Abdülmecîd de Hammamîzâde İsmail Dede’nin mûsikî talebesi Azmî Dede zamanında, Dede Efendi ile birlikte Gelibolu’ya giderek tekkede misafir olmuştur.¹⁹²

Sultan Abdülmecîd, Gelibolu Mevlevîhânesi’ni 47 430 kuruşluk bir masrafla harap olmuş binaları genişleterek yeniden bina ettirmiş ve avlunun doğu taç kapısı üzerine 1256/1840 tarihini taşıyan güneş ışıklı tuğralı Azmî imzalı kitabesini koydurmuştur.¹⁹³ Yine Sultan Abdülmecîd tarafından 1266-1267/1850-1851 tarihlerinde 95 390 kuruş harcanarak dergah yeniden tamir ve tadil edilmiş ve tamir kitabesi yine Azmî tarafından yazılarak batıdaki taç kapının ön cephesine yerleştirilmiştir.¹⁹⁴

Bursa Mevlevîhânesi 1260/1844 senesi de, Sultan Abdülmecîd tarafından önemli bir tamire tabi tutulmuş ve Padişah Abdülmecîd’in Bursa’ya gelmesi

¹⁸⁷ 1266/1849 yılında, bu sebile bir sebilci tayin edilip kendisine maaş bağlanmıştır. *BOA*, İD 12000, (10 Safer 1266/1849).

¹⁸⁸ E. Işın, a.g.m., s. 130.

¹⁸⁹ *Tarih-i Atâ*, İstanbul 1293, III, 193.

¹⁹⁰ *BOA*, İD, 4572, (4 Ramazan 1260/1844)

¹⁹¹ *BOA*, İD, 4728, (24 Zilkade 1260/1844)

¹⁹² Saadettin Nuzhet Ergun, *a.g.e.*, II, 498; Ayrıca İlmi eserleri ve Şiirleri için bk. Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, II, 640-644

¹⁹³ Kitabede;

“İki mısradan çıkıp Azmî birer tarih-i tâm

İtsün erbab-ı hüner hesabı Sal ü mah

Yapdırup Abdülmecîd Han sâlikâne cây-gâh

Ehli vecde oldu bir cây-ı safâ bu hân gâh. 1256/1840”

mısrası tarih olarak düşülmüştür. Bk. İsmail Yakıt “Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi, Tebliğler, Mayıs 1996), Konya 1996, s. 34. B.Tanrıkörür, a.g.m., s. 7.

¹⁹⁴ Bu kitabe de;

“Oldu nev ta’mirile âdâb cây-i pür safâ

Yapdı Şeh Abdülmecîd Hakk’a becâ irfan sezâ 1266-1267”

bk. İ. Yakıt, a.g.m., s. 35; B. Tanrıkörür, a.g.m., s. 7.

münasebetiyle mükemmel bir şekilde onarılmış, dergahın bazı ilaveleri tamamlanmıştır.¹⁹⁵

Kütahya Mevlevîhânesinin de aynı şekilde 1257/1841 yılında da Abdülmecîd tarafından tamir ettirildiğine dair bir kitabe dergahta bulunmaktadır.¹⁹⁶

Sultan Abdülmecîd'in Konya Mevlânâ Dergahı şeyhi Said Hemdem Çelebi başta olmak üzere, İstanbul ve diğer mevlevîhânelere ve şeyhlerine gösterdiği teveccüh, Mevlevî muhibbi devlet adamlarının da mevlevîhânelere maddî ve manevî destek çıkmalarına öncülük etmiştir.

1260/1844 senesinde Bosna Müşiri Vezir Osman, Paşa Edirne Mevlevîhânesine mübarek gecelerde ve Ramazan ayında kullanılan kandiller için bedeli emvâl-i eyâletten verilmek üzere 12 kilo zeytinyağı tahsis etmiş,¹⁹⁷ 1264/1846 yılında mutad olduğu vechile tahsis edilen taamiye karşılığının verilmesi için berât-ı âli yazılmıştır.¹⁹⁸

Vezirlik rütbesi elinden alınarak önce Kütahya'ya daha sonra da Bursa'ya sürülen Abdurrahman Nafiz Paşa (ö.1269/1852), Bursa Mevlevîhânesi postnişini Mehmed Dede'nin dostlarından. Paşa vaktinin çoğunu Mevlevîhâne geçirir hatta dergahı süpürürmüş. Mehmed Dede'nin işaretiyle eski rütbesine kavuşan ve vezirlik rütbesi iade edilip Maliye Nezareti'ne tayin edilen Nafiz Paşa, ilk iş olarak Bursa Mevlevîhânesine ekmek ve diğer malzemeleri tahsis olmuştur.¹⁹⁹ Ayrıca Nafiz Paşa'nın Bursa Mevlevîhânesine vakfının olduğunu Mehmed Ziya nakletmektedir.²⁰⁰

Yine Mehmed Dede zamanında, 1274/1857 tarihinde Bursa valisi bulunan Süleyman Ref'et Paşa'nın himmetiyle dergahın matbah, türbe ve derviş hücreleri tamir edilmiş²⁰¹, tamir keyfiyeti de Dersaadet'e bildirilmiştir.²⁰²

D. ABDÜLAZİZ DÖNEMİ (1278/1861-1293/1876) VE MEVLEVÎLER

II. Mahmud'un oğlu olan Sultan Abdülazîz, 1278/1861 yılında tahta geçmiş, hattat ve mûsikîşinaş bir padişah. İ. Mahmud Kemal'in, padişahın başkatibi Atif

¹⁹⁵ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 509.

¹⁹⁶ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 149; H. Özönder, "Kütahya Mevlevîhânesi", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1996, s. 74; Kitabeler için bk. Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme", *Kütahya, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1981-1982, s. 351-352.

¹⁹⁷ BOA, CT 25536, (7 Za 1260/1844)

¹⁹⁸ BOA, İD 8681, (24 S 1264/1846).

¹⁹⁹ Mehmed Dede döneminde 1252/1836 tarihinde dergahın dervişlere tahsis edilen taamiyenin azlığı ve Bursa ihtisab mukataasından zam yapılması için dersaadete başvurulmuş ve Bursa Mevlevîhânesine cizyeden 250 kuruş taamiye tahsis edilmiştir. Bk. BOA, Cevdet Tasnifi (CT) 22462, 23 B 1252/1836; BOA, CT 14229, 2 Ş 1252/1836.

²⁰⁰ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 105; M. Kara, a.g.e., I, 138.

²⁰¹ M. Şemseddin, a.g.e., s. 510-513.

²⁰² BOA, İD 16697, (18 Ra 1274/1857)

Bey'den naklettiğine göre; mûsikîşinaslığı ön plana çıkmış, her saza aşına ise de tarikat-ı Mevleviyyeye muhabbetinden dolayı ney üflemeğe meraklıdır. Ney derslerini Yusuf Paşa (1821-1884)'dan almıştır.²⁰³ Aynı zamanda şair ve bestekârlık yönü de bulunan Abdülazîz'in, bazı şiirleri bestelendiği gibi, yaptığı bazı bestelerin güftelerini bizzat de kendisi yazmıştır.²⁰⁴

Onun padişahlığı yıllarında, tasavvuf çevrelerin yakından ilgilendiren en önemli gelişme, II. Mahmud döneminde yapılan tanzim ve ıslah çalışmalarının bir neticesi olan "Meclis-i Meşâyih"ın kurulmasıdır.²⁰⁵

XIX. yüzyılda Tanzimat öncesi başlayan "tarikatları ve tekkeleri kontrol altından bulundurma" düşüncesinin kemâl noktası Meclis-i Meşâyih'in kurulmasıdır.²⁰⁶ 1283/1866'da faaliyete geçen bu meclisin ilk reisliğini üslenen Osman Salahaddin Dede, 1285/1868-1296/1878 yılları arasında Meclis-i Meşâyih'in ilk safhası diye de nitelenen dönemde vazife yapmıştır. Osman Salahaddin Dede'nin bu makama layık görülmesinde Dedenin salahiyetiyle birlikte; devrin padişahu Abdülazîz'in Mevlevî muhibbi ve aynı zamanda neyzen olmasının da tesiri olmuştur.²⁰⁷

Sultan Abdülazîz, 1284/1867 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nın yıpranan bazı bölümlerinin onarılması için dergah şeyhinin kendisine yazdığı bir rica dilekçesi geri çevirmemiş, şeyhin ricâsı kabul ederek dergâhın; matbah, kubbe-i hadrâ ve diğer bazı bölümlerini onartmıştır. Bu onarımda dergâha 700 000 kuruş masraf edilmiştir. Sultan Abdülazîz 1285/1868 yılında dergâhın bu onarımına dergah şadırvanını da ilave etmiştir.²⁰⁸

Sultan Abdülazîz döneminde, 1284/1867 yılında bir ihmal yüzünden yanan Konya çarşısı ile Yüksek Cami ve Kapu Camiinin tekrar yapılması için gayret sarfeden Mahmud Sadreddin Çelebi'nin yardımına Padişah ve annesi Pertevniyal Valide Sultan yetişmiş ve Yüksek Cami yerine şimdiki Aziziye Camii'ni yaptırmıştır.

Padişahın bu davranışı zamanın Konya valisi olan Burdurlu Ahmed Tefvik Paşa'ya da örnek olmuş ve bugün ki Konya Kapu Cami yerinde, 1285/1868 yılında yaptırılan Cami Vali ve Konya Dergahı şeyhi Mahmud Sadrettin Çelebini'nin para yardımı ile tamamlanmış, ayrıca yanan dükkanların yerine 55 yeni dükkan inşa edilmiştir.²⁰⁹

²⁰³ İ. Mahmud Kemal İnan, *Hoş Sâddâ*, İstanbul 1958, s. 19-21. İ. Mahmud Kemal İnal bunları naklemeden, E. Ziya Karal ise, "mûzik ve edebiyata karşı fazla ilgisi yoktu." demektedir. Bk. E. Z. Karal, a.g.e., VII, 2.

²⁰⁴ O. Nuri Özpekel, a.g.m., s. 624.

²⁰⁵ İ. Gündüz, a.g.e., s. 203-206; M. Kara, a.g.e., s. 302-310

²⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. Osman Nuri Ergin, *Meârif Tarihi*, I, 241-243; M. Kara, a.g.e., s. 302 vd.

²⁰⁷ M. Kara, a.g.e., s. 304.

²⁰⁸ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 158.

²⁰⁹ M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 65-66.

Konya yangın felaketlerinin ardından 1290/1873 yılında büyük bir kuraklık tehlikesine maruz kalmış, yine Mahmud Sadreddin Çelebi Konya Valisiyle birlikte halka yardıma koşmuş, bu iki olayda gösterdiği yardım severlikten dolayı halk ve yöneticiler nazarında Konya Mevlânâ dergâhına teveccüh artmış, hatta Sultan Abdülazîz, Çelebi'ye nişanlar tevcih etmiştir.²¹⁰

Padişah nezdinde bıraktığı güzel intiba sebebiyle Sadrettin Çelebi'ye padişah atiyeler vermiş, ailesine mensup çelebilere maaşlar tahsis edilmiş -ki bunlardan Fahrettin ve Abdülvahid Çelebiler, XIX: asır postnişinleridir-²¹¹, hatta Mısır'a gidecek olan Mevlevî tarikatından Hacı Ahmed Dede'ye, yolculuğu müddetince yardım edilmesi ve kolaylık gösterilmesine dâir saray tarafından gerekli makamlara emirler gönderilmiştir.²¹²

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Abdülazîz dönemdeki tamirini, ise Mısır Valisi İsmail Paşa üslenmiştir. 1280/1863-1281/1864 yılları arasında 83.432 kuruş harcanarak gerçekleştirilen bu tamirde derviş hücreleri, harem ve selamlık daireleri yeniden inşa edilmiş, dergâhın semahânesi de esaslı bir şekilde tamir görmüştür.²¹³

Sultan Abdülazîz'in hallinden sonra Osmanlı tahtına geçen ve sadece üç ay üç günlük padişahlık yapan V. Murad, ömrünün çoğunu Osmanlı saraylarında mahpus olarak geçirmiş bir padişaktır. Özellikle Padişahlık makamından azlından sonra, ömrünün geri kalan 28 yılını, 17 Cemâziyelâhir 1322/1914 Salı günü vefat edinceye kadar Çırağan Sarayı'nda geçirmiştir. Bu süre zarfında biraderi Abdülhamit Han tarafından saraydan çıkmasına dahi izin verilmemiştir.²¹⁴

Osmanlı hânedânı olması sebebiyle iyi bir eğitim alan Sultan V. Murad, iyi bir mûsikî tahsili de görmüştür. Alaturka ve alafranga mûsikiden hoşlanan genç veliaht, iyi derecede piyano çalabildiği gibi, ufak tefek şarkılar da bestelemiştir.²¹⁵

1312/1894 senesinde Çırağan Sarayı'nda mecburî ikametinde iken annesinin aynı sene vefatı üzerine, bu teessür sebebiyle oğlu Şehzâde Salahaddin Efendiyle beraber uzun uzun *Mesnevî* okumuşlardır. Bundan çok zevk aldıkları da kaydedilmektedir.²¹⁶

²¹⁰ BOA, İD, 34077 (17 R 1276/1860)

²¹¹ BOA, İD, 34699 (20 M 1280/1863)

²¹² BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubî Kalem Umûmî Vilâyet (BAEO, SEMKUV), 2436, 431/37 (24 Ra 1277/1860).

²¹³ M. Ziyâ, a.g.e., s. 63-64.

²¹⁴ Sultan V. Murat'ın hayatıyla ilgili geniş mâlûmat için bk. Ziya Şakir, Çırağan Sarayında 28 Sene V. Murad'ın Hayatı, İstanbul 1943.

²¹⁵ Ziya Şakir, a.g.e., s. 18-19.

²¹⁶ Ziya Şakir, a.g.e., s. 201.

E. II. ABDÜLHAMÎD (1293/1876-1326/1908) DÖNEMİ VE MEVLEVÎLER

II. Abdülhamîd dönemi bir anlamda devlet-tarîkat yakınlaşmasının yaşandığı bir dönem olmuştur. Her geçen gün kötüye giden devleti kurtarma tedbirlerinin başarısızlığa uğradığını gören II. Abdülhamîd, hem iç hem de dış politikada icraatlarında, medrese ve tekke gibi iki temel müesseseye dayanmayı tercih etmiştir. Padişah tarîkat mensuplarıyla iyi geçinmek için elinden geleni yapmış ve bu sadette bir çok tarîkat şeyhiyle fikir alış verişinde bulunmuş, bu ilişkiyi devletin bekâsı için zaruri görmüştür.²¹⁷ II. Abdülhamîd'in sık görüşüp fikir alış verişinde bulunduğu şeyhlerden biri de Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'dir.²¹⁸

1. II. Abdülhamîd ve Konya Mevlânâ Dergâhı

II. Abdülhamîd döneminde Konya Mevlânâ dergâhında Sadreddin Çelebi, Mustafa Safvet Çelebi ve Abdülvahid Çelebiler postnişin olarak Mevlevî tarîkatının başında bulunmuşlardır. Bu dönemdeki ilk iki çelebi zamanında Konya Mevlânâ Dergâhı ile devlet arasındaki ilişkiler iyi bir düzeyde seyretmiştir. Hatta 1306/1888 yılında, II. Abdülhamîd tarafından Konya Mevlânâ Dergâhı semahânesi genişletirilip tamir ettirilmiştir.²¹⁹

II. Abdülhamîd döneminin son on bir yılında postnişin olan Abdülvahid Çelebi'nin zaman zaman II. Abdülhamîd aleyhinde konuşması ve Abdülhamîd'in Yıldız Sarayına karşılık Konya Meram bağlarında "Yıldız Köşkü" adıyla süslü bir köşk yaptırması ve şehir içinde saray faytonlarına benzer faytonlarla gezinmesi ve her haliyle padişahı kuşkulandırır davranışlarda bulunması, Çelebi'nin saray tarafından sürekli takibat altında tutulmasına sebep olmuştur. Şehzade V. Reşad'ın Mevlevî olması ve Çelebi'nin Bektaşî meşrep tavırları da bu takibatın bir başka sebebini teşkil etmektedir.²²⁰

Gölpınarlı'nın kanaatine göre, Abdülvâhid Çelebi'nin bektâşîliğe de intisap etmesi ve Bektâşîlikten hilafet alması, ona uyan dedelerin bir çoğunun Bektâşîliğe girmesi, Mevlânâ Dergâhı'na Bektâşî babalarının gelip gitmesi, çelebinin Hacı Bektaş Tekkesi'yle mektuplaşması, hasılı Bektâşîlikle Mevlevîliğin kaynaşıp büyük bir kuvvet teşkil edecek mahiyet alması vehmi, jurnalciler sermaye hazırlamış ve saray, bu halden fevkalade rahatsız olmuştur.²²¹

²¹⁷ II. Abdülhamîd'in muhtelif tarîkat şeyhleriyle "Panislamizm" politikası çerçevesinde kurmuş olduğu irtibatlar ve şeyhlerin çalışmalarıyla ilgili geniş bilgi için bk. İ. Gündüz, *a.g.e.*, s. 216-235; Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamîd ve İslam Birliği*, İstanbul 1992, s. 217.

²¹⁸ İ. Gündüz, *a.g.e.*, s. 218; Mustafa Kara, "II. Abdülhamîd Dönemine Tasavvuf Tarihi Açısından Genel Bir Bakış", *II. Abdulhamid ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (2 Mayıs 1992), İstanbul 1992, s. 69-70.

²¹⁹ M. Muhlis Bey, *a.g.e.*, s. 55.

²²⁰ M. Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 67.

²²¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177, 236; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 67

Abdülvâhid Çelebi'nin Konya halkı üzerindeki etkinliğini kıskanan Konya valilerinden biri belki de en önemlisi, Ali Sürûrî Paşa (ö. 1308/1890)'dır. 1306/1888 yılında Konya valiliğine tayin edilen ve iki yıla yakın bu makamda kalan Ali Sürûrî Paşa²²² ile Çelebi Efendi arasındaki bu kıskançlık düşmanlığa dönüşmüş²²³ ve vali 20 Mayıs ve 5 Haziran 1306/1888 tarihlerinde arka arkaya Sadrazamlık makamına, etrafının da telkinleriyle Çelebi Efendi ile ilgili iki mektup yazmış ve "Çelebi Efendinin, bütün çelebileri Alevî mezhebine dahil etme gayretinde olduğu, bu mezhebe girenlere bazı yeminler ettirdiği gibi bir takım hadiselerin halk arasında dolaştığını, zaten Çelebinin de ays-ı işret ve enva-ı fuşşiyatta ziyadesiyle ileri gittiği, hatta küçüklüğünden beri mezheb-i bâtil-ı şîa'ya girmiş ve Bektâşîyân tarafından zehirlenmiş olduğu, bu maksatla da Çelebilik makamını kendi inancının çoğalması gayreti için kullandığını, içinde bulunduğu bu hal sebebiyle halktan büyük küçük herkes tarafından kendisinden nefret edilen bir konuma geldiği ve bizzat kendisi tarafından uyarıldığı halde hal ve gidişatına bir düzen vermediği..." gibi ithamlarda bulunmuştur.²²⁴

Böyle büyük ithamlardan dolayı çok üzülen Abdülvâhid Çelebi de hakkında saraya ulaştırılan bu jurnallere, 22 Haziran 1306/1888 tarihli bir mektupta özetle şöyle cevap vermiştir:

"Devletlü Efendim Hazretleri,

Malumunuz olduğu üzere, tarikat-ı sūfiyenin gayesi Hak yolunda fenâ-ı vücûddur. Bu ise ancak şerîata, sūnnet-i Rasûlullâha ve Ashabın yoluna uymakla mümkündür. Ecdâd ve eslâfım bu yolda bulunmuşlar, ben de küçüklüğümden beri gücüm nisbetinde bu yolda Hakk'ın rızası için gayret sarf etmekteyim. Bu sebeple bu yola muhalif olan Rafizilik veya Şîa'ya mensubiyetim isnadı hiçbir erbâb-ı insâf nezdinde kabul edilmeyecek, bazı erbâb-ı muhâdese ve nifâkın iftirası olup, Vali-i Vilayet Paşa Hazretleri'nin de niyyât-ı muhtelefesine muvafık düşmüş ve hakk-ı dervîşâneme iftiralarda bulunmuştur. Hatta bizzat devletin ihsanı olan atiyyelerimize de el koymuştur. Bu durum şimdiye kadar böyle bir isnâda maruz kalmamış olan bütün Mevlevîleri dilhûn etmiştir. Bütün bu verilen yanlış malumatlardan sarfı nazar edilmesi ve altı yüz seneyi mütecâviz var olan bu tarîkatın ve mümessillerinin bir müdekkik gönderilerek tetkik edilmesi neticesinde hakîkatın ortaya çıkacağı niyazıyla....ed-dâi'l-Muhlis Postnişin-i Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ Abdülvâhid İbn Mevlânâ"²²⁵

Tahirü'l-Mevlevî'nin naklettiğine göre; "Allah'ın garip bir cilvesi olarak, Konya Valisi olduğu sırada Mevlevîlik ve Mevlevîlere karşı elinden gelen fenalığı işlemekten çekinmemişken cesedi İzmir Mevlevîhânesine defnedilmiş, Merhum Şair Eşref de, Surûrî Paşa için şu kıtayı yazmıştır:

²²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, III, 14.

²²³ Veled Çelebi, *Hatıralarım*, İstanbul 1946, s. 22; Tahirü'l-Mevlevî (Tahir Olgun), *Matbuât Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, (hzl. Sadık Albayrak), İstanbul 1990, s. 32.

²²⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 237-238.(Yıldız Arşivi, Mârûzât-ı Resmîye Evrakı'ndan)

²²⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 238-239.

*“Ey Surûrî hâk-ı Mevlânâ nasip oldu sana
Eski Münkirlikte kalma, şimdilik bir kerre dön.
Sen dönersen Mevlevîler şöyle eder hitap:
Eşkiyayı yakma ey nâr-ı Cehennem, sen de sön.”²²⁶*

Konya’da oturan valiler başta olmak üzere her fırsatçı da bu hassasiyeti kullanmış ve Mevlevîlerle ilgili her türlü gelişmeyi padişaha jurnallemiştir.²²⁷

Bu fırsatı değerlendirmek isteyenlerden biri de Ferid Paşa(ö. 1332/1914)²²⁸ dır. 1898-1903 yılları arasında Konya Valiliği yapan Ferid Paşa, Vilayette hükümetin nüfûzunu tesis maksadıyla çelebilerden başlayarak, nüfûz sahibi kim varsa bunların halk üzerindeki etkinliğini kırma yoluna gitmiştir. Bu hususta da fazla şiddet göstermekten kaçınmamıştır. Çelebi Efendi rind meşrep, hoş sohbet bir zat olduğu halde paşa ile yıldızları barışık gitmediği gibi esasen Mevlevîlerin nüfûzunu kırmayı tasmin ettiğinden bu yolda fırsat gözetmekten ve vesile aramaktan geri durmamıştır.

Çelebi Efendi Celâliye Evkâfına ait olan “Acem” ile diğer köylerin a’şarını bizzat toplamak ve oralarda bulunan müntesipleri görüşmek üzere yola çıktığını Konya Valisi Ferit Paşa haber alınca saraya “Çelebi Efendi bu gün Acem’e²²⁹

²²⁶ Tahirü’l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 32-33. Yıllar sonra Sururî Paşa’nın oğlu Nazif Sururî de Tahiru’l-Mevlevî’yi Sultan Abdülhamid’e Veliahd-ı saltanat propagandacısı olarak jurnallemiş ve Tahirü’l-Mevlevî’nin çıkardığı gazetesinin kapatılmasına sebep olmuştur. Meşrutiyet döneminde ise gözden düşmüş ve bir gazetede (Tahirü’l-Mevlevî’nin tabiriyle yine cilve-i İlahî olarak) “Ali el-Mevlevî” takma adıyla yazılar yazmıştır. Bk. Tahirü’l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 28-33. Sururî Paşa 17 Rebiulahir 1307/1890 tarihinde İzmir’de vefa etmiştir. bk. *Sicill-i Osmâni*, III, 14.

²²⁷ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 145.

²²⁸ Ferid Paşa’nın hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1982, s. 1587-1653.

²²⁹ Aynı olayı Mehmed Ziya Bey; “Bir defasında Hacı Bektâş Türbesi’ni ziyarete giden saraya “Çelebi Efendi şiiği yaymak üzere Hacı Bektâş kasabasına gidiyor” diye zamanın Konya Valisi Hacı Hasan Paşa tarafından bir telgraf çekilmiş, Saraydan gelen cevapta “Çelebi’nin hemen durdurulması ve bulunduğu yerde ikamete memur edilmesi” emredilmiş, Telgraf geldiğinde Ilgın’da bulunan Çelebi Efendi, kaza kaymakamının çelebiye saygısından telgrafi geciktirmesiyle Konya’ya dönmeye muvaffak olmuştur.” şeklinde nakletmiş, Abdülbaki Gölpınarlı da muhtemelen buradan aldığı bu olayı “Duyduğumuza göre; Hacı Bektâş ziyaret etmek üzere Konya’dan ayrılan Abdülvâhid Çelebi, yolda Tahran adlı bir köyde iken jurnalcinin biri mabeyne “Mevlevî Çelebisi Şiiği yaymak üzere Tahran yoluyla Hacı Bektâş’a gidiyor” mealinde bir telgraf çekmiş, telgraftaki “Tahran” İran Hükümeti’nin merkezini hatırlattığından saray, büyük bir telaşa düşmüş, Konya Valisi’ne bütün kazalara tamim edilmek üzere Çelebi’nin nerede ise orada ikamete memur edilmesi üzerine bir emir gönderilmiş. Ilgın’da bulunan Çelebi’yi kaza kaymakamı ikaz ederek, Konya’ya yollamış, bu surette Konya’ya dönen Çelebi artık Konya’dan bir yere kımlıdayamaz olmuştur.” şeklinde nakletmektedir. Bk. M. Ziya, *a.g.e.*, s. 226-227; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 236. Yine aynı hadiseyi Tahirü’l-Mevlevî Sururî Paşa için şöyle nakletmektedir: “Sururî Paşa Konya Valisi iken Makam-ı Mevlânâ’da bulunan Abdülvahid Çelebi ile arası açılmış. Çelebi’yi tevkif ettirip dövdürtmek için bir bahâne aramış. Bir gün Çelebi arabasına binmiş, Konya civarında “Acemler” istasyonuna doğru tenezzehe (gezinti) çıkmış. Bunu haber alan vali paşa fırsatı ganimet bilmiş. Hemen telgrafhâneye koşmuş ve Mabeyn’e hitaben “Çelebi Efendi Acemlere müteveccihen hareket etmiştir” diye bir telgraf çekmiş. Telgrafın mübhem olması, Acemler istasyonunun Yıldız’ca müphem olması, Çelebi’nin İran’a doğru gitmekte olduğuna dair bir zehab husûle getirmiş, bundan sonra Konya’dan dışarı çıkmasına meydan verilmemesi için irade edilmiştir.” Bk. Tahirü’l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 32

müteveccihen hareket etmiştir” diye bir telgraf çekmiş, ertesi gün de Aksaray’dan gelen “Çelebi Efendi bu gün buraya geldi. Yüz Bektâşî babası tarafından karşılandı. Bir evde toplandılar. Halvet devam ediyor. Dışarıya bir şey sızdırmıyorlar.” şeklindeki bir telgrafi da saraya ulaştırınca, sarayda bir telaş vukua gelmiş ve Çelebinin bulunduğu noktadan iler gönderilmeyerek hemen Konya’ya iadesi ve Konya’da ikameye memur kılınması hususunda Padişah tarafından emir gönderilmiştir.²³⁰

Abdülvâhid Çelebi’nin vilayetle arasında meydana gelen bu gerginlik tabiatıyla Sarayı da etkilemiş ve uzun müddet devam etmiştir. Çelebi Efendi 2 Kanunü’levvel 1316/1898 yılında, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Celâleddîn Dede²³¹’ye bir mektup yazarak “Valinin düşmanlığı ve maaşlarını tedahülde bırakması yüzünden istifaya mecbur olduğumu, 24 Teşrinisâni 1316/1898 Cumartesi sabahı, Aydın Vilayeti dahilinde münasip görülecek bir mahalde nakline müsaade buyurulması hakkında Şeyhulislam’a, arkasından da Sadrazamla mabeyn başkatipliğine bu yolda birer telgraf çektiğini, hatta ertesi günü padişahın doğum günü olduğu halde vilayetten gelen davet tezkiresine, rahatsız olduğuna dair bir cevap yazıp törene katılmadığını ve yine mabeyn başkatipliğine çektiği telgrafına “*Postnişin-i Sabık-ı Hazret-i Mevlânâ*” tarzında imza atıldığını, fakat gelen cevapta mektubun üstüne “*Çelebi Efendi Hazretlerine*” yazısı bulunduğunu” anlatmaktadır.²³²

Aynı olaya değinen Mehmed Ziya Bey ise; Abdülvâhid Çelebi’ye yapılan baskılar çok ileriye gittiğinden şeyh görevinden istifa ederek saraya bir telgraf çekip “*Bütün Mevlevîlerle birlikte ferman buyurulacak yere göç etmeye hazırız*” dediğini nakletmektedir.²³³

Sultan Abdülhamîd, Reşad Efendi’nin Mevlevî tarikatına müntesip olması sebebiyle Konya’daki Çelebi Efendiyi ve bütün Mevlevîleri tarassut altında tutturmuştur. Konya’da oturup da saraya hoş görünmek isteyen herkes de bu fırsattan faydalanmak istemiştir. Hatta öyle ki Konya Mevlânâ sertabbâhının (Aşçıbaşı) İstanbul’a hareket ettiğini bile Konya Valisi önemli bir hâdise imiş gibi saraya jurnalleme yoluna gitmiştir.²³⁴

Sultan Abdülhamîd Mevlevîlerin en büyüğü olan Konya’daki Çelebi Efendi ile Veliâht Reşad Efendi’nin arasında sıkı münasebet olabileceği zehâbına düşmüştür. Hünkara o kanaat gelmişti ki, Reşad Efendi Konya’da Çelebi Efendi delâleti ile memleketin sair noktasındaki Mevlevîleri kendisine celbedebilir, bu surette kuvvetli taraftarlar meydana çıkar ve herhangi bir harekete ön ayak olur. Bu suretle Çelebi

²³⁰ M. Kemal İnan, *a.g.e.*, III, 1652-1653.

²³¹ Celâleddîn Dede, Çelebilik makamıyla Saray arasında meydana gelen bunalımın ortadan kalkması için çok gayret sarf etmiş, hatta bir tedbir olması açısından mabeyne yazılacak arzuların bir müsveddesi Yenikapı Dergâhında Celâleddîn Dede tarafından kaleme alınıp, Konya’ya, oradan da Çelebi Efendi tarafından temize çekilip gerekli yerlere gönderilme yoluna gidilmiştir. bk. M. Ziya, *a.g.e.*, s. 228

²³² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 240.

²³³ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 228.

²³⁴ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 145.

Efendi'nin ahval ve hareketi mütemâdiyen tarassud altında tutulmakta ve bir çok kimselerin bu yüzden canını yakmaktadır.²³⁵

Aynı şekilde İstanbul'da da şehzade V. Reşad'ı sürekli kontrol altında tutmaktadır. Çünkü II: Abdülhamîd'e göre; saltanatın kendi elinden gitmesinde, herkesten çok V. Reşad'ın menfaati vardır ve mazide padişah aleyhindeki entrikalar hep veliaht dairelerinde düşünülmüştür. . Bu sebeple padişah V. Reşad'la irtibatlı olan, Beyoğlu'ndaki terzisine varıncaya kadar herkesi takip ettirmiştir.²³⁶

Konya da, gerek Çelebi Efendi'nin merkez-i ikameti olması ve gerek Reşad Efendi'ye mensup bir çoklarının, bu vilayette ikamet etmeleri sebebiyle, bu şehirden gelecek her habere ayrı bir hassasiyet de gösterilmiştir.²³⁷

Mehmed Ziya Bey, bütün bu olayları Çelebinin kalender meşrep hallerine, A. Gölpınarlı da Alevi-Bektâşi meşrep olmasına bağlasa da, asıl sebep öncelikle Mahmud Kemal'in belirttiği Konya valilerinin, Çelebi'nin Konya'daki nüfuzunu kırmak, daha sonra da Tahsin Paşa'nın belirttiği ve Ferit Paşa'da açık bir şekilde görüldüğü üzere Konya Valilerinin, Abdülhamîd Han'ın Sultan Reşad'la ilgili vehminden ve onun Mevlevî olmasından faydalanarak, Padişahın nezdinde daha iyi bir yere gelme çabalarından kaynaklanmaktadır.

Mehmed Ziya Bey gelişen olaylardan aşırı derece de müteessir olan Çelebi Efendi'nin bizzat kendisine "*Biz Mevlevîlerin Osmanlı Devletine ve hânedâna sadakat ve bağlılığımız çok eskidir. Bu husus tarihe mal olmuş bir sadakattir. Bilmem neden bağlılığımız bu şekilde yansıtılıyor?*" diye sezlenişte bulunmuştur.²³⁸

Neticede, saray tarafından Abdülvâhid Çelebi'ye yapılan baskılar 1325/1907 yılında vefatına kadar devam etmiştir. Kendisinden sonra yerine geçen oğlu Abdülhalim Çelebi de, siyâsetin dışında kalmamış ve II. Abdülhamîd'in tahttan indirilmesi için çalışan İttihat ve Terakkî'ye destek mahiyetinde, Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebûsan Reisliği'ne ve Hareket Ordusu Kumandanlığı'na bir mektup yazmıştır.²³⁹

2. II. Abdülhamîd ve İstanbul Mevlevîhâneleri

Mehmed Ziyâ'nın naklettiğine göre; II. Abdülhamîd şehzadeliği zamanında Sultan Abdulmecid maiyetinde Reşad Efendilerle birlikte Yenikapı Mevlevîhânesine geldiği gibi, ayrıca Abdülhamîd kardeşi Reşad Efendi ile birlikte dergâha iki defa da yalnız gelmişlerdir.²⁴⁰

²³⁵ Tahsin Paşa (Esbak Mabeyn Başkâtibi), *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 66-67.

²³⁶ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 67. Aynı nedenle Tahirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı olaylarla ilgili bk. Tahirü'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 23-33.

²³⁷ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 144-145.

²³⁸ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 228.

²³⁹ Mektup için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 178-180.

²⁴⁰ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 186.

II. Abdülhamîd'in Mevlevîliğe muhabbeti şehzadelîği günlerinden başlamış ve V. Murad'ın tahttan indirilip yerine kendisinin geçirilmesi döneminde, önemli bir rol oynayan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede ile olan diyalogların esnasında daha da artmıştır.

II. Abdülhamîd döneminde Mevlevîler içerisinde siyasî anlamda en faal ve etkin şahsiyet Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'dir. Daha sonra yerine postnişin olan oğlu Mehmed Celâleddîn Dede de, babasından kalan bu siyasî etkinliği devam ettirmiştir. Osman Salahaddin Dede'nin devrin siyasî olayları içinde olmasında, Mevlevî olan devlet erkanın şeyhin gençliğinden beri Yenikapı dergâhına devamları da önemli bir etkidir. Bu dönemde Mithat Paşa başta olmak üzere, Sadrazam Fuad (ö. 1286/1869)²⁴¹ ve Âli Paşa (ö. 1288/1871)²⁴²lar, Mısırlı Kamil Paşa (ö. 1303/1886)²⁴³, Prens Mustafa Paşa²⁴⁴, Damad Celâleddîn Paşa, Adile Sultanın eşi Mehmed Ali Paşa, şeyhulislamlardan Sadeddin ve Refik Efendilerle, Mehmed Sahib Efendi (Sahib Molla)²⁴⁵ gibi önemli isimler bu dergâhın müdavimlerindedir.²⁴⁶

²⁴¹ Hayatıyla ilgili bilgi için bk. *Son Sadrâzamlar*, I, 4-58.

²⁴² Hemdem Çelebi 1275/1858 yılında, Osman Salahaddin dede'nin Konya'ya yapacağı ziyaret için padişahın izin ve müsaade buyurması delâleti ricasıyla Sadrazam Âli Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 176. Hayatıyla ilgili bilgi için bk., *Son Sadrâzamlar*, I, 4-58.

²⁴³ Hayatıyla ilgili bilgi için bk., *Son Sadrâzamlar*, I, 196-258.

²⁴⁴ Abdülazîz dönemi Mısır Hidivi İsmâil Paşa'nın kardeşi olan, Prens Mustafa Fazıl Paşa ile ilgili her ne kadar Osmanlı Tarihi kaynaklarında, onun Mevlevî olduğuna dair bilgi yoksa da, M. Fazıl Paşa'nın Avrupa'da kurulan Genç Osmanlılar Cemiyetinin başında yer aldığı ve bu cemiyete maddî destek sağlayıp, Meşrûtiyet için çalıştığı bilinmektedir. Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Genç Osmanlılarla irtibatlı olduğu göz önünde bulundurulursa, Mustafa Fazıl Paşa'nın Mevlevîlikle irtibatlı olduğu düşünülebilir. M. Fazıl Paşa ve Genç Osmanlılar Cemiyeti için bk. E. Ziya karal, *a.g.e.*, VII, 299-302.

²⁴⁵ Şeyhulislam Mehmed Sahib Efendi, Beşiktaş şeyhi Hasan Nazif Dede ve daha sonra da Osman Salahaddin Dede'den sulûkünü tamamlamıştır. Sahib Molla devrin padişahlarının haksız muamelelerini korkusuzca sert bir şekilde eleştirmesiyle şöhret bulmuş bir din adamıdır. Özellikle Abdülhamîd'e karşı pervasız ve fütursuz hücumlarından dolayı, te'dib maksadıyla görev yerleri değiştirilmişse de, buralara gitmemiş ve direnmiştir. V. Murad döneminde, Damad Mahmud Celâleddîn Paşa öncülüğünde, içinde O. Salahaddin Dede'nin de bulunduğu, Abdülhamîd'in tahta çıkarılması için çalışan grupta yer almış ve zaman zaman Yenikapı Dergâhı'nda yapılan toplantılara iştirak etmiştir. Abdülhamîd de bu sürecin hızlandırılması için kendisine haberler gönderdiğinde; "*Şehzade Abdülhamîd Efendi niçin acele ediyorlar? Kaza ve kader zaten kendilerini o mevkiye götürüyor*" diye cevap vermiştir. Abdülhamîd'in tahta geçmesi için çalışan Sahib Molla, daha sonra padişahlık süresi içindeki uygulamalarını beğenmediği için, saraya ayak basmamıştır. Devrin siyasî olaylarından sıkıldığı için, Konya'ya gitmek istemiş fakat saray buna izin vermemiştir. O da, kendi parasıyla Paşabahçe Kristal İmalathânesi'nde yaptırdığı bir ton ağırlığındaki avizeyi, Mevlânâ Dergâhına göndermiştir. Nihayet 1908 yılında padişahın halli için alınan kararın padişaha kendisi tarafından tebliği isteyenlere, Sahib Molla; "*İktisâb-ı ma'nevîm bu hizmetî kabule manîdir. Onu siz yapın*" cevabını vermiştir. 1328/1910 yılında vefat etmiştir. Bk. Necati Elgin, "Konya Mevlânâ Dergâhına Manen ve Maddeten Hizmeti Olan Mevlevî; Şeyhulislam Mehmed Sahib (Pîrizâde)" *Çağrı Dergisi*, sayı: 68, Eylül 1963, s. 8-10.

²⁴⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 181; A. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 294-295; M. Kara, *a.g.m.*, s. 991.

Hiç kuşkusuz Osman Salahaddin Dede'nin II. Abdülhamîd devrinin siyasi olayları içine yer almasında, Midhat Paşa etkili olmuştur. Yenikapı Mevlevîhanesi'ne komşu olarak ikamet eden Midhat Paşa'nın zaman zaman konağında başında Mevlevî sikkesi ile oturduğunu ve bu komşuluk sayesinde dergâha daha sık gelip gittiğini Mehmed Ziyâ nakletmektedir.²⁴⁷

Bu anlamda Abdülhamîd Han'la özel bir diyalogu olan Osman Salahaddin Dede, Midhat Paşa sayesinde Abdülhamîd Hanın tahta geçmesinden önce ve tahta geçtikten sonra padişahla yakın ilişkide bulunmuştur. Bu ikili ilişki ile ilgili tek kaynağımız olan Mehmed Ziya'nın naklettiklerine göre; Osman Salahaddin Dede'nin Abdülhamîdle dergâha gelişleri anındaki diyalogları daha sonra Abdülhamîd Han'ın tahta geçmeye hazırlandığı sıralarda ve tahta geçtikten sonra da devam etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi, Damad Mahmud Paşa ve Midhat Paşa tarafından bu meselelerin konuşulup planlandığı merkez haline getirilmiştir.

Abdülhamîd ile Osman Selaheddin Dede arasında dergâh dışındaki ilk mülakat ise, Beşiktaş Sarayın'da bulunan Abdülhamîd Han'ının veliaht dairesinde gerçekleşmiştir. V. Murad'ın padişahlığı döneminde, Veliiaht Abdülhamîd'in daveti üzerine gerçekleşen buluşmada muhtemeldir ki, Abdülhamîd Han Osman Salahaddin Dede'den tahta geçmesi hususunda destek talebinde bulunmuş, talebine olumlu cevap almış olmalıdır ki, Abdülhamîd Şeyhin elini öpüp hürmet ve yakınlık göstermiş, kendisinden Sultan Abdülaziz'e ait olan ve Hıristaki isminde birine rehin verilen mücevherlerin kaybolmaya başladığından bahsederek, şeyhe bu hususta dahil bulunan Damat Nuri Paşa'yı şikayet etmiş, buna çare bulunması için durumu Midhat Paşa'ya anlatmasını rica etmiştir.²⁴⁸

Bu buluşma neticesinde Osman Salahaddin Dede aracılığı ile Sultan Abdülhamîd Han'la Midhat Paşa arasında ilk buluşma Boğaziçi'nde Hacı Osman Bayırı ile maslak yolu üzerindeki köşkte vukua gelmiştir.²⁴⁹ Mehmed Ziya bu buluşmaya aracılık edenin Cemile Sultan'ın eşi Tâifte vefat eden Damad Mahmud Paşa olduğunu kaydediyor.²⁵⁰ Bu buluşmaya Midhat Paşa'yı Osman Salahaddin Dede götürmüştü²⁵¹ ve bu önemli buluşma neticesinde Şehzade Abdülhamîd Midhat Paşa'ya padişah olduğu takdirde Teşkilat-ı Esâsiyye Kanunu'nu ilan edeceğine dair söz vermiş ve bu sözün tek tanığı da Osman Salahaddin Dede olmuştur.²⁵²

Nitekim Osman Salahaddin Dede, V. Murad'ın tahttan indirilip yerine Abdülhamîd Han'ın tahta çıkarıldığı gün Koca Mustafa Dergâhı şeyhi Râzî (ö. 1309/1891) Efendi, Merkez Efendi Şeyhi Nureddin Efendi (ö. 1298/1882) ve diğer meşâyihle beraber Topkapı Sarayında yapılan bey'at merasimine çağrılmışlar,

²⁴⁷ M. Ziyâ, *a. e.*, s. 181.

²⁴⁸ M. Ziya, *a. g. e.*, s. 184.

²⁴⁹ M. Ziya, *a. g. e.*, s. 183-184.

²⁵⁰ M. Ziya, *a. g. e.*, s. 184.

²⁵¹ Mustafa Kara "Tanzimat Dönemi ve Tasavvufî Hayat" *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1991, s. 301.

²⁵² M. Ziya, *a. g. e.*, s. 184-185. M. Kara, *a. g. m.*, s. 301.

Fetva-yı Şerif'in gecikmesi üzerine telaşa düşen Şeyhulislam Hayrullah Efendiye: "İcmâ-yı ümmet fetva değil midir?" diyerek orada bulunan zevatın Abdülhamîd'e bey'atını temin etmiştir. Bu sözlerden ve Dede'nin ferâsetinden etkilenen Abdülhamîd Han eğilip Dede'nin elini öpmüştür.²⁵³

Sultan Abdülhamîd tahta geçtikten sonra Osman Salahaddin Dede'den sarayda *Mesnevî* okutmasını istemiş ve kendisine ayda bin kuruş maaş bağlanmıştır. Haftada bir veya iki gün olarak belirlenen *Mesnevî* okuma programlarına maalesef Abdülhamîd Han sadece bir defa katılabılmıştır.²⁵⁴

Osman Salahaddin Dede, Abdülhamîd'in saltanatı süresince zaman zaman huzura çağrılmış, bazı konularda görüşlerine başvurulmuş, hatta padişah tarafından Midhat Paşa'yı sert tavırlarından dolayı uyarması için, kendisine mektup dahi yazılmıştır. Salahaddin Dede de mektubun gereğini yerine getirerek Midhat Paşa'yı uyarmıştır. Midhat Paşa'nın bu mektubu gözden düşükten sonra, evi arandığı bir sırada sobada yaktığını Osman Salahaddin Dede'nin oğlu Celâleddin Dede nakletmiştir.²⁵⁵

Daha sonra gelişen olaylar Abdülhamîd'in Osman Salahaddin Dede ile olan irtibatının kopmasına neden olmuştur. Osman Salahaddin Dede'nin padişah nazarında gördüğü iltifat bazılarını kıskandırmış, Midhat Paşa'nın Abdülaziz'in hal'inde dahli bulunduğu suçlamasıyla saray nezdinde gözden düşmesi, onunla yakın dost olan Osman Salahaddin Dede'nin Abdülhamîd'le olan ilişkilerini de etkilemiştir. Yaşlı olması bahâne edilerek sarayda verdiği *Mesnevî* derslerini nihayetlendirmesi ve dergâhta oturup zikirle iştiğali irade buyurulmuştur. Dedeğe karşı önceden husûmet besleyenlerin durumdan istifâde etmesiyle, kendisine verilen bin kuruş maaşı da kesilmiş, duruma hayli üzülen Osman Salahaddin Dede, dergâha kapanmış ve vakitlerini okuyup yazmakla geçirmiştir.²⁵⁶

Osman Salahaddin Dede'den sonra yerine geçen oğlu Mehmed Celâleddin Dede de, devrinin siyasî olaylarıyla yakından ilgilenmiştir. Mehmed Ziya'nın da naklettiği gibi, babası Osman Salahaddin Dede'den Yenikapı Mevlevihânesi meşihatını devralmakla beraber, onun aynı zamanda sosyal ve siyasî mirasına da konmuştur. Uzun süre babasının meşihat makamına vekaleti ve babasıyla birlikte bir çok siyasî ve sosyal meselelere müdahaleleri, kendisine babasının sahip olduğu sosyal ve siyasî meselelerdeki ince görüşü kazandırmıştır. Hatta bir meseleden dolayı Abdülhamîd Han'ın Celâleddin Dede için "*Celâl Efendi ince düşünür*" dediğini işittiğini Mehmed Ziya nakletmektedir.²⁵⁷

Celâleddin Dede kendisine karşı padişahın bu teveccühü olmasına rağmen sarayın takibinden kendini kurtaramamıştır. Bunda Abdülhamîd Han'ını memleketin içinde bulunduğu siyâsî çalkantılar sebebiyle memleketin her yerinde olup biten

²⁵³ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 182.

²⁵⁴ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 186.

²⁵⁵ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 188.

²⁵⁶ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 189.

²⁵⁷ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 204

hadiselerle ilgili müteyakkız olması²⁵⁸ ve Celâleddin Dede'nin babası üzerindeki kuşkuların da etkisi olmuş, böylece dergâhla ilgili takibat devam etmiştir. Bu takibattan Celâleddin Dede ciddi bir şekilde üzüntü duymaktadır. Babasının vefatı neticesinde onun için dergâhta mevlüd okutmaya teşebbüsü, saraydan çekindiği içinde davetliler listesini kısa tuttuğu halde, yine de takibata uğraması ve o gece dergâha âdetâ devletin hafiye teşkilatının her kademesinde görevli zevatın hücumu mevlidin önce men edilmesi daha sonra izin verilmesi, onu daha çok üzüntüye sevk etmiştir.²⁵⁹

Öyle ki dergâh Abdülhamîd Han'ın hafiyelerince sürekli kontrol altında tutulmuştur. Dergâha giren çıkanlar takip edilir, dergâha müdavim olan zevatla ilgili istihbaratlar toplanır olmuştur. Bu hassasiyet o dereceye ulaşır ki, neticede Celâleddin Dede ve Yenikapı dergâhıyla ilgili akla gelmedik jurnaller saraya ulaştırılmıştır.

Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Aydınlı Eşref Dede'nin vefatı ile görevin oğlu Salahaddin Efendi'ye tevcihini bildiren tezkere ile Konya aşçıbaşı Salahaddin Dede'nin İstanbul'a gelişi "Çelebi Efendi İstanbul'a geldi" şeklinde saraya bildirilmesi neticesinde olayın takip ve tahkiki için her tarafa gönderilen memurların karlı bir gecede Yenikapı Dergâhına gelerek Celâleddin Dede'yi yatağından kaldırıp sorguya çekmeleri dergâh üzerindeki kontrolü göstermesi açısından ilgi çekicidir.²⁶⁰

Bunlardan belki de en tuhaf olanı Celâleddin Dedenin oğlu Abdülbâkî Efendi'nin evlendiği sırada vuku bulan olaydır. Saraya ulaşan jurnale göre; düğün esnasında, bu bahâne ile bazı devlet büyükleri kadın kılığına girerek dergâha geleceklerdir ve burada devletle alakalı mühim işler müzakere edilecektir. Bunu haber alan saray, hafiyeleri o gece dergâha doldurmuş ve kale kapısından çıkıp dergâha doğru giden kapalı kadın arabalarına varıncaya kadar aranmıştır.²⁶¹

Bu dönemde Abdülhamîd Han'ın Mevlevîliğe karşı bir kuşku içerisine girmesinde, Konya'da bulunan ve kalenderî meşreb haliyle dikkat çeken Abdülvâhid Çelebi'nin davranışlarının da etkisi olmuştur. Çelebinin bu hali, Veliaht Sultan Reşad'ın da Mevlevî olması gibi sebepler, etrafın da telkinleriyle padişahın dikkatini celbetmiş, padişah Çelebi Efendinin sürekli takibini istemiştir. Tabi ki bu takip sadece Çelebi Efendi ile sınırlı kalmamış, bütün Mevlevîleri de içine almıştır.²⁶²

Sarayın Celâleddin Dede üzerindeki takibine bir başka sebepte; o dönemde memlekette hakim olan istibdadı ortadan kaldırmak için bir teşekkül oluşturan ve merkezi Paris'te bulunan Jön Türkler diye bilinen teşkilatın aralarına İstanbul'dan bazı zevatı da almaları ve bu zevat içinde yer alan Bedevî Şeyhi Nail Efendi, kardeşi

²⁵⁸ Tahsin Paşa, *Abdülhamîd ve Yıldız Hatıraları*, s. 144-145.

²⁵⁹ Mehmed Ziyâ, bu mevlit hadisesiyle ilgili bilgileri geniş bir şekilde vermektedir. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 220-224.

²⁶⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 224.

²⁶¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 225-226.

²⁶² Abdülvâhid Çelebi'nin Alevî meşreb oluşu ve bu sebeple gelişen olaylarla ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizin Abdülvâhid Çelebi kısmı.

Devlet Şûrası Bidayet Mahkemesi Reisi Hakkı Bey, Müşir Kazım Paşa, Fuad Paşa, Bursa Valisi Azmi Bey'in babası, Gâlib Paşa'nın damadı Cemal paşaların dergâhta toplanmaları ve Dedeyle fikir alış verişinde bulunmalarıdır. Cemiyetin Paris'te yayınlanan gazetelerini Hakkı Bey, Şeyhin damadı Sivil Emekli Sandığı Nâzır Muâvini Muhiddin Bey'e verdiğini, onun da potinlerinin içine koyarak gizli bir şekilde dergâha getirerek okunmasını sağladığını Mehmed Ziyâ kaydetmektedir.²⁶³

Bu olaylar başta Celâleddin Dede olmak üzere bütün Mevlevîlerin hürriyet severliklerine yorumlanmıştır.²⁶⁴ Bu noktada daha da ileri gidilerek, düzenlenecek bir komplo ile Veliâht Mehmed Reşad'ın II. Abdülhamîd'in yerine tahta geçirileceği Şeyh Naili Efendi tarafından Celâleddin Dedeye anlatılıp fikir alınmış, fakat "böyle mühim bir meselede esaslı tedbirler almadan işe girişmenin millet ve memleketin yararına olmayacağı, durumu kadere terk etmenin bu aşamada en iyi netice olacağını" ifade eden Celâleddin Dede ileri görüşlülüğünü ve siyasi alandaki maharetini sergilemiştir.²⁶⁵

Bütün bunlara rağmen Mehmed Celâleddin Dede'nin vefatından üzüntü duyan padişah, definden sonra Hazine-i Hassa memurları ile cenaze masrafı olarak 2000 kuruş göndermişse de, bu para şeyhin vasiyeti gereğince bu hizmete sarf edilmemiştir.²⁶⁶

Yukarıdaki siyasi olaylar gelişmeden önce, tahta çıktığı sıralarda Hüseyin Fahreddin Dede'nin mensup ve muhiblerinin destekleriyle inşaatı devam eden Bahariye Mevlevihânesine, II. Abdülhamîd'in de katkıları olduğu bilinmektedir. İlk binaları, semahâne, türbe, on sekiz odalı derviş hücreleri ve matbah-ı şeriften oluşan dergâha, daha sonra II. Abdülhamîd güney cephesi Haliç'e bakan ilk iki katı harem, üç katlı da selamlık olarak kullanılmak üzere yirmi sekiz odalı bir meşrûtahâne inşâ ettirmiştir. Ayrıca, somathâne, hamam, helalar ve harem mutfağının da bu sırada inşâ edildiği anlaşılmaktadır.²⁶⁷

3. II. Abdülhamîd ve Diğer Dergâhlar

Konya ve İstanbul'daki Mevlevihâne şeyhleriyle bir takım siyasi sebeple sıkıntısı olan II. Abdülhamîd, siyasetin dışında kalan Mevlevihânelere yardım ve taltif etmeye devam etmiştir.

²⁶³ Kendisi de bu harekete destek olan Mehmed Ziyâ, bu dönemde bütün Mevlevîlerin Jön Türklere destek verdiğini gösterir bir hadise olarak; kendisinin Bursa'da Lise Müdürü olarak çalıştığı sırada Bursa'da ileri gelen bazı zevâtle birlikte Bursa Mevlevihânesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede'nin de içinde bulunduğu bir grubla ve diğer Mevlevîlerle birlikte toplanıp bu gazeteyi mütelaat ettiklerini nakletmektedir. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 229-230

²⁶⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 230-231; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 4

²⁶⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 231.

²⁶⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 217.

²⁶⁷ Veled Çelebi (İzbudak), *Canlı Tarihler Hatıralarım*, İstanbul 1946, s., 24; R. E. Koçu, "Bahâriye Mevlevihânesi", *İA*, IV, s., 1855; E. Işın, *a.g.m.*, s. 134-135; Baha Tanman, *a.g.m.*, *DİA*, III, 471.

1305/1887 yılında, II. Abdülhamîd'in emriyle Kütahya Mevlevîhânesi yeniden inşa edilmiştir. Yine 1306/1888 yılında Mutasarıf Tevfik Paşa zamanında dergâhın onarıldığı gibi, dergâh camisindeki minber de yenilenmiştir.²⁶⁸

1317/1899 yılında da, “tavr-ı avâm” üzere olması sebebiyle halkın teveccühünü kazanmış olan Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi Hüsameddin Çelebi'yi²⁶⁹, “bir kıt'a nişân-ı âlî Osmânî” ile taltif etmiştir.²⁷⁰

1323/1905 yılında Afyonkarahisar Mevlevîhânesi, Ali Celâleddîn Çelebi'nin gayretleriyle II. Abdülhamîd Han tarafından 14000 altın sarf edilerek esaslı bir şekilde tamir ettirilmiş, tamir üç yıl sürmüştü ve 1908 yılında sona ermiş, dergâh içinde medfun zevatın puşîdelerini yenilemiş, dergâha bir de minare ilave edilmiş ve dergâh bu günkü biçimini almıştır.²⁷¹

Kilis Mevlevîhânesi'ne de yeni bir tekke kapısı yaptırmıştır.²⁷²

II. Abdülhamîd, Gelibolu dergâhının semahâne ve türbe binalarını yenilemiş ve bu yenilemeye dair kitabeler, semahâne ve türbelerin kapıları üzerinde bulunmaktadır.²⁷³

Yine II. Abdülhamîd zamanında, 1309/1891 tarihinde, Bursa valisi olan Mahmud Celâleddîn Paşa'nın arzı üzerine, Maliye Nazırı tarafından ayrılan 500 liralık bir tahsisatla, Bursa Mevlevîhânesi'nin semahâne, matbah ve derviş hücreleri tamir edilmiş ve Mahmud Celâleddîn Paşa tarafından söylenen tarih, cümle kapısının üzerine konulmuştur.²⁷⁴

Anadolu'daki diğer bazı Mevlevî dergâhları da siyasi alanda faaliyetlere girişmişler ve Abdülhamîd muhalifi bazı hareketlerin içinde bulunmuşlardır.

Yine Mehmed Ziya Bey bizzat kendisi ve Bursa Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede'nin ve diğer Mevlevîlerin de içinde bulunduğu Jön Türk taraftarı bir grubdan bahsetmekte ve araçlar ile Paris'ten gelen gazetelerin bu topluluk tarafından icra edilen meclislerde okunduğunu nakletmektedir.²⁷⁵

A. Gölpınarlı da, Abdülhalim Memduh (ö. 1905), İzmir'de çıkan Hikmet Gazetesi sahibi Doktor İbrahim Edhem ve bu gazetenin başyazarı Tevfik Nevzat (ö.

²⁶⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148-149; H. Güner, *a.g.e.*, s. 9-10. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgede bu tamirata işaret etmektedir. Bk. *BOA*, Cevdet Tasnifi (CT), 2105, (Tarihsiz).

²⁶⁹ *KMMA*, Dosya No: 97/52.

²⁷⁰ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; A. Süheyl Ünver “Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri”, s. 36.

²⁷¹ Ömer Fevzi Atabek, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, (hzl. Turan Akkoyun), Afyon 1977, II. Fasikül, s. 160; Yusuf İlgar, *Tarih Boyunca Afyonda Mevlevîlik*, Afyon 1985, s. 51-52.

²⁷² İ.H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 544.

²⁷³ Barihüda Tanrıkorur, “Gelibolu Mevlevîhânesi”, *DİA*, s. 7.

²⁷⁴ Bk. Seyyid Hasan Tâib, *Hâtıra Yahud Mir'at-ı Burusa*, Hüdavendigâr Matbası, Bursa 1323/1905, s. 16.

²⁷⁵ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 204-205.

1905) gibi hürriyet taraftarları arasında İzmir Mevlevîhânesi şeyhi Nuri Dede ve Tokadzade Şekib gibi Mevlevîlerin de bulunduğunu, bunların “erbâb-ı mefsedettendir” diye Bitlis’e sürüldüklerini belirtmektedir.²⁷⁶

Buna mukâbil Halep Mevlevîhânesi’nde 1309/1891 yılında Vâcid Dede’nin azli üzerine, Abdülhamîd Han döneminde hükümetle olan iyi ilişkileri neticesinde Halep Mevlevîhânesi postnişinliğine atandığı anlaşılan Âmil Çelebi, gerek dönemin hükümetiyle olan bağlantısı ve gerekse çelebi olması hasebiyle Halep’te hükümetin ileri gelen memur ve vazifelilerini şöhretinden faydalanarak kendi nüfuzu altına almış ve Halep Mevlevîhânesi’nde de istediği gibi rahat tasarruf etme imkanını bulmuştur.²⁷⁷

²⁷⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 273.

²⁷⁷ “*Ulûmu Fethi’l-Mevâhibi’l-Lâhûtiyye fi Keşfi Esrâri Meârifi’l-Berzahîyye*” isimli eserinin sonuna ilâştirilmiş olan ve Konya Mevlâna Müzesi Arşivi’nde bulunan benzer bir şikayetnâmenin de sahibi olan Abdülganî Dede’nin ahfadından Gâlib b. Sâib tarafından yazılan mektup. Şam Esed Kütüphânesi, Matbuat Bölümü, Kayıt no: 18017; KMMA, Zarf No:65/3

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
XIX. ASIRDA MEVLEVÎ DERGÂHLARINDA GÜZEL SANATLAR

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVÎ DERGÂHLARINDA GÜZEL SANATLAR

I. MEVLEVÎLİKTE MÛSİKÎ VE MÛSİKÎŞİNAS MEVLEVÎLER

Dînî mûsikî; câmi mûsikîsi, ve tasavvuf mûsikîsi diye ikiye ayrılır. Tasavvuf mûsikîsi de; Mevlevî mûsikîsi, Bektaşî mûsikî ve diğer tarikatlardaki mûsikî diye üç grupta mütalâa edilmiştir.¹

Tarikat toplulukları içinde musîki ve semânın bir vecd unsuru olarak zikir meclislerinde, Mevlânâ döneminde ve ondan önceki dönemlerde var olduğu bilinmekle birlikte², daha sonra Mevlevî mûsikîsi diye isimlendirilecek olan mûsikînin, Mevlânâ ile başladığı hususunda bütün kaynaklar müttefiktir.³ Bu mûsikî, Mevlevî semânının icrâsı için meydana gelmiş olduğundan, semâ mukabelelerinin başladığı devirden itibaren -ki bu gün ki tertibiyle olmasa bile Mevlânâ döneminde önceden tasarlanmamış zamanlarda semâ' yapıldığı bilinmektedir- var olmuştur.⁴ Mevlânâ'nın meclislerinde neyzenlerin, rebabzenlerin ve hânendelerin olduğunu da, Eflâkî başta olmak üzere diğer menâkıb kitapları bildirilmektedir.⁵

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'nin ilk beyitlerinde, "ney"e yer vermesi, sazlıktan koparılan neyi, asıl vatanından ayrılan "ruh" olarak takdim etmesi ve bununla Rabb'ine kavuşmanın hasretini çeken "insan-ı kâmil"i remz etmesi de, Mevlevîlikte mûsikînin ehemmiyetine katkı yaptığı düşünülmüştür.⁶

¹ Halil Can, "Mevlevîlikte Mûsikî ve Mûsikîde Mevlevîler", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1969, s. 32-37

² Asaf Hâlet Çelebi, "Mevlânâ'da Sema", *Türk Yurdu Dergisi*, Ocak 1956, Sayı: 252, s. 529; Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ'*, Bursa 1976, s. 357-370; Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 455; a. mlf. *Mevlevîlik Adab ve Erkanı*, İstanbul 1963, s. 49-54; M. Zeki Pakalın, *OTDTS*, III, 162-164. Ayrıca bk. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, (Üçüncü Baskı) İstanbul 1980, s. 394-404.

³ H. Can, a.g.m., s. 32; A. H. Çelebi, a.g.m., s. 528.

⁴ Ethem Üngör, "Mevlevî Mûsikîsi", *Yeni Mûsikî Mecmuâsı*, Aralık 1959, sayı: 142, s. 307-308; Sabahattin Volkan, "Mevlânâ ve Mevlevî Mûsikîsi", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1969, s. 45-46; S. Uludağ, a.g.e., s. 358-359; A. H. Çelebi, a.g.m., s. 529-532.

⁵ Eflâkî, a.g.e., I, 178-180, 193-199, 252, 280, 304-305, 323; Ferîdûn Ahmed Sipahsalar, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, (çvr. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 70-73.

⁶ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, (trc. Veled İzbudak), İstanbul 1990, I, 1-2; Saadetin Nuzhet (Ergun), "Mevlânâ'nın Türk Şiiri ve Mûsikîsi Üzerindeki Tesirleri", *Konya*, Konya 1943, s. 112; Uğur Derman, "Mevlevîlikte Sanat", *Mevlânâ Güldestesi*, Ankara 1974, s. 65. Ayrıca, Mûsikî ve Sema' ile ilgili Mesnevî'den seçmeler için bk. Celâleddîn Çelebi, *Hazret-i Mevlânâ*, Konya 1996, s.

Sultan Veled devriyle birlikte semâ' meclislerinde, bestelenen âyinler okunmaya başlanmıştır. Mevlevî mûsikîsinin kendisi olan âyinler denince; "mülga mevlevîhânelerde çalınıp okunan eserler" manası anlaşılır. Bu eserler klasik Türk mûsikîsi sistemi dahilinde, dînî duygulara tercüman olacak üslupta bestelenmiş "âyin-i şerifler"⁷dir.

Bu âyin-i şerifler de tarihî seyirleri içerisinde; İtrî'ye kadar, İtrî'den İsmâil Dede'ye kadar ve İsmâil Dede sonrası olmak üzere üç grupta ele alınmıştır. Üçe ayrılan bu süreçte, Mevlânâ'nın yolundan gidenlerce belirlenin tarîkat erkân ve âdâbı gibi âyin şekli de, onun fikir ve işaretlerinin ilhâmı ile oluşmuştur. Mevlevîlikte semâ' törenleri esnasında, sadece ism-i Celâl (Allah) kelimesinin tekrarıyla zikredilmiş, zikir sessizce gerçekleştirilmiştir. Âyinde bu zikir duyulmadığı, yalnızca icrâ edilen mûsikî duyulduğu için, Mevlevîlikte mûsikî bu açıdan da önem kazanmıştır. Öteki tarîkat âyinlerinde kullanılmayan ney, rebâb, tanbûr, ûd gibi sazların kullanılması da Mevlevî mûsikîsinin ayırt edici özelliklerindedir.⁸

Mevlevî mûsikîsi, yukarıda verdiğimiz tarihi seyir içerisinde XIX. asra gelinceye kadar mevcut bütün dergâhlarda, âyin günleri semâ' meclislerinde icrâ edilmiştir.⁹

XIX. asrın ilk yarısında Türk mûsikîsi tabii seyrini devam ettirerek en yüksek derecesini bulmuştur. Bu dönem içerisinde mûsikînin bu derecelere gelmesinde, kendisi de bir mûsikîşinas olan, yapmış olduğu besteler tüm mûsikî çevrelerince bilinen III. Selim'in, mûsikîşinaslara karşı büyük teveccüh göstermesi ve onları himaye etmesi, bu sanatın ülke dahilinde yükselmesinde büyük bir amil olmuştur. O'nun döneminde bu sahada, Türk Mûsikîsi'nin büyük ustası İsmâil Dede Efendi gibi bir dâhî yetişmiştir. Yine bu dönemde II. Mahmud'un da mûsikîşinaslara karşı daima taltifkâr tavırlar içinde olduğunu, kendisi her ne kadar III. Selim gibi bestekar

61-68.

⁷ Geniş Bilgi için bk. S. Nuzhet, a.g.m., s. 112; Saadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1974, s. 368-374; Cınuçen Tanrıkorur, "Osmanlı Mûsikîsinde Mevlevî Âyini Besteciliği", *Osmanlı*, Ankara 1999, X, 707-721. Ayrıca, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi'nde, Manisalı Mahmud Dedezâde Câzîmü'l-Mevlevî tarafından toplanmış ve 1318/1900 tarihinde, bu kütüphâneye hediye edilmiş, altı adet Âyin-i Mevlevî Mecmuâsı bulunmaktadır. bk. Manisalı Mahmud Dedezâde Câzîmü'l-Mevlevî, *Âyin-i Mevlevî Mecmuâsı*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, No: 2197-2202.

⁸ Buraya kadar aktardıklarımızla ilgili geniş bilgi için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul 1985, s. 214-217; a. mlf. *Mevlevîlik Adab Ve Erkânı*, s. 48-109; a. mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 453-516; O. Şevki Uludağ, "Mevlânâ ve Mûsikî", *Türk Mûsikîsi Dergisi*, Kasım 1949, III/25, s.4-21; Aralık 1949, III/26, s.9-21; Galip Alnar, "Mevlevî Mûsikîsi", *Türk Mûsikîsi Dergisi*, Mart 1950, III/27-28-29, s. 4-19,7-21,7-19; A. H. Çelebi, a.g.m, *Türk Yurdu Dergisi*, Ocak, Şubat, Mart 1956, sayı: 252-253-254, s. 529-532,613-616,677-681; E. Üngör, a.g.m., s. 307-308; S. Volkan, s. 44-48; H. Can, a.g.m., s. 32-37; Ö. T. İnançer, "Mevlevî Mûsikîsi ve Semâ", *DBİA*, İstanbul 1993, V, 420-430; Bülent Aksoy, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Mûsikî ve Batılılaşma", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, V, 1212-1236. Ayrıca daha geniş literatür için bk. M. Önder-İ. Binark-N. Seferoğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası I*, Ankara ty.

⁹ Mevlevî ayini olan sema' (Mukâbele-i Şerif), taşra mevlevîhânelerinde, ekseriyetle Cuma namazını müteakib yapılmak üzere, İstanbul Mevlevîhânelerinde ise; haftanın belirli günlerine sırayla dağıtılmıştır. Ayrıca mevlevîhânelerde ihya geceleri denilen mübarek gün e gecelerde de Mevlevî ayinleri tertip edilmiştir. Bk. A. Halet Çelebi, a.g.m., s. 613; A. Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkânı*, s., 99-100; Ö. T. İnançer, a.g.m., s. 420.

olmasa da, sarayda tertip ettiği küme fasıllarında mûsikîşinas şeyhleri ve dervişleri görmekten büyük mutluluk duyduğunu bilmekteyiz.¹⁰

Bu iki padişahın âzamî gayretleri, mûsikîşinas bestekarları, müezzinleri, hânende ve sâzendeleri himaye etmeleri ve onlara ihsanlarda bulunmaları, XIX. asrın birinci yarısında, dinî ve lâdinî mûsikînin gelişmesinde büyük etken olmuştur. Bu asrın ikinci yarısında, bu rağbetin yavaş yavaş azalması neticesinde Türk mûsikîsi'nde bir yavaşlamanın olduğu görülmektedir. Gerek klasik mûsikîde gerekse cami ve tekke mûsikîsinde bariz bir durgunluk varlığını hissettirir olmuştur. Olgun eserler ortaya koyan bestekarlar azalmış, evvelce vücûda getirilen sanatkarâne mahsuller unutulmaya başlanmıştır.

XIX. asırda tekke mûsikîsi, XVIII. asra nazaran terakkî etmiş görülmez. Bu asırda tekkelerde daha çok önceki iki asırda bestelenmiş dini mahsuller okunmaktadır. Bu asırda bestelenen bazı eserler ise, pek revaç bulmamış ve kısa zamanda unutulup gitmiştir.¹¹

Dînî mûsikî alanında XIX. asırda bilhassa Mevlevî mûsikîsi, yukarıda verdiğimiz genel değerlendirmelerin dışına çıkmaktadır. Bu asırda Mevlevî mûsikîsinde özellikle âyin besteciliğinde büyük bir gelişme içindedir. Bu asır öncesi dönemlerde, Mevlevî âyinlerinin miktarı 3-5 sayısıyla mahdut iken, XIX. asırda bu tarz dini bestelerin sayısı 56'ya çıkmıştır.¹² Mevlevî mûsikîsinin de bu asırda bu dereceye yükselmesinde, Mevlevîliğe karşı özel ilgileri bulunan devrin Osmanlı padişahlarından III. ve II. Mahmud'un büyük tesirleri olmuştur. II: Mahmud'un oğlu olan Sultan Abdülaziz de hatt ve mûsikîye karşı aşırı ilgisi bulunan bir padişaktır. İ. Mahmud Kemal'in padişahın başkaşibi Atıf Bey'den naklettiğine göre; mûsikîşinaslığı ön plana çıkmış, her saza aşına ise de tarîkatı-ı Mevlevîyyeye muhabbetinden dolayı ney üflemeye meraklıdır.¹³

Mevlevîliğe karşı büyük bir ilgisi bulunan ve kendi icadı olan "Sûzîdilârâ" makamıyla bir Mevlevî âyini besteleyen III. Selim, kendi döneminin mûsikîşinas Mevlevî şeyhlerinden Ali Nutkî Dede ve Abdülbâkî Nâsır Dede'ye daima teveccühkâr davranmıştır. Abdülbâkî Nâsır Dede'nin de bestelemiş olduğu iki eserini III. Selim'e ithaf etmesi de, padişahın gördüğü büyük ilgi sebebiyledir. Ayrıca gerek III. Selim gerekse II. Mahmud'un mevlevîhânelere sürekli devam etmeleri, "marifet iltifata tabidir" sözü gereğince, bu dergâhlardaki mûsikî faaliyetlerinin artmasında önemli bir âmil olmuş, bu asırda değerli bestekarların, kudûmzenlerin ve neyzenlerin yetişmesini temin etmiştir.¹⁴

¹⁰ Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 399-401.

¹¹ S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 401-403.

¹² XIX. asırda bestelenen Mevlevî âyinleri listesi için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 457-459; Saadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, s. 368-374; Ö. Tuğrul İnançer, a.g.m., *DBİA*, V, 420-430.

¹³ İ. Mahmud Kemal İnan, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 19-21.

¹⁴ S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 405-406.

XIX. asırda lâdîni mûsikîde de, daha ziyade Mevlevîler gelişme göstermiştir. Abdülbâkî Nâsır Dede, bu mûsikî tarzında da önde gelen Mevlevîlerdendir. Dîni mûsikîdeki maharetini bu alanda da sergileyen Nâsır Dede, bir takım terkipler bulmuş, bir nota icat etmiş ve “Teddîk u Tahkîk” isimli mûsikî nazariyatından bahseden bir eser telif etmiştir.¹⁵ Yine bu asırda dîni ve ladîni alanda mahir olan iki mühim simadan biri bestekar İsmâil Dede Efendi, diğeri ise asrın sonlarına doğru yetişen Zekâî Dede’dir.¹⁶

S. Nuzhet Ergun’un tespitlerine göre; bu asırda Mevlevî mûsikîsindeki hakim ruh, tamamıyla “İslâmî” bir mahiyet arz etmektedir. Mevlevîlikte akîde bakımından diğerkarîkatlere uymayan hiç bir yön mevcut değildir. Tekke ve Mevlevî mûsikîsi’nde ancak sanat farkı vardır. Tekke mûsikîsi daha çok tekke edebiyatına denk bir şekilde devam etmiş, Mevlevî mûsikîsi ise, Mevlevî edebiyatında olduğu gibi “klasik” bir çizgide varlığını sürdürmüştür.¹⁷

Mevlevî mûsikîsinin intişar ettiği yerler Mevlevî tekkeleri olmuş, başta İstanbul olmak üzere bütün Mevlevî dergâhları bir konservatuar görevi yapmış ve bu merkezlerden, bestekarlar, kûdümzenler ve neyzenlerle birlikte diğerkarîkatînaslar yetişmiş, Mevlevî olmayan mûsikî mensupları da buralardan faydalanmıştır.¹⁸

1. Mevlevî Bestekârlar

XIX. asırda mevlevîhânelerden İsmâil Dede Efendi olmak üzere, bir çok Mevlevî bestekâr yetişmiş, bu dönemde bilhassa bestelemiş oldukları âyin ve ilahileriyle meşhur olmuşlardır. XIX. asır başlarında vefat eden Ali Nutkî Dede bu bestekârlardan biridir. Hayatıyla ilgili daha önce geniş bilgi verdiğimiz¹⁹ Ali Nutkî Dede’nin, mûsikîşinas olduğuna tarihi kaynaklar hiç yer vermezken, şifahî kaynaklar onu devrin mûsikî üstadlarından biri olduğunu nakleder. Yine aynı kaynaklara göre, İsmâil Dede Efendi de, Ali Nutkî Dede’den mûsikî tahsili yapmıştır.²⁰

¹⁵ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Teddîk u Tahkîk*, Süleymaniye Kütüphânesi, Nafiz Paşa Yazmaları 1242/1.

¹⁶ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 406.

¹⁷ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 406-407; a.mlf, a.g.m., s. 112.

¹⁸ Mevlevî tekkelerinde ve mevlevî muhitlerde yetişen ve klasik Türk mûsikîsi alanında eserler ortaya koyan mevlevîlerin yanında, özellikle Konya’da Halk mûsikîsi alanında faaliyet gösteren ve kendilerine “aşık” denilen bazı mevlevî muhibbi saz sanatçıları da vardır. Hulusi Baba (ö.1225/1811), Aşık Mehmet (ö. 1310/1894), Hikmetî (ö. 1315/1899), Aşık Ömer (ö. 1325/1910), Salih (Safderî) (ö. 1330/1914), Aşık Rıza (ö. ?), Demirci Ahmet (ö. 1924). Bk. Mahmud Ragıp Gazimihal, *Konya Mûsikîsi*, Ankara 1947, s. 40-50.

¹⁹ Bk. Tezimizin Yenikapı Mevlevîhânesi kısmı.

²⁰ Rauf Yekta, *Dede Efendi- Esâtiz-i Elhân*, III. Cüz, İstanbul 1341/1924, s. 127-131; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 415.

Bu şifahî kaynaklara göre; Ali Nutkî Dede'nin bestelediği ve ölümünden bir ay kadar önce dergâhta okunan “Şevk-i Tûrâb” Mevlevî âyinini, talebesi olmasına rağmen İsmâil Dede'ye ithaf etmesi de, aralarındaki samimiyetin bir neticesidir.²¹

Ali Nutkî Dede meşihati müddetince Mevlevî tarihinde, Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi, Vak'anüvis Pertev Efendi, Mehmed Said Hâlet Efendi, şuarâdan Hayret Efendi, Süleyman Neşâti ve Musahib Seyyid Ahmed Ağa gibi, mûsikî ve edebiyat alanlarında ün yapmış bir çok kişinin yetişmesine, dergâha intisap ederek veya muhip sıfatıyla, bir çok zevatın Mevlevî terbiyesi almasına önder olmuştur.²²

Yine bu asrın kıymetli bestekarlarından biri de, Abdülbâkî Nâsır Dede'dir. Ali Nutkî Dede'nin küçük kardeşi olan Abdülbakî Nâsır Dede, onun vefatından sonra 1219/1804 yılında Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olmuş ve 1236/1820 senesinde vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür.²³

Kaynaklarda kendisinden tâzizle bahsedilen Abdülbâkî Nâsır Dede'nin meclislerinde bulunmak bir mazhariyet sayıldığı belirtilmektedir.²⁴ Meşihatte bulunduğu dönem içerisinde Yenikapı Mevlevîhânesi'ni tam anlamıyla mûsikî konservatuarına dönüştürmüş, Türk mûsikîsi konusundaki derin bilgisi nedeniyle dergâhta geniş bir sanat çevresi oluşmuştur. Dede Efendi'ye ney ve dinî mûsikîsi dersleri vermiş ve II. Mahmud zamanında padişahın huzurunda icrâ edilen küme fasıllarında bulunmuştur.²⁵

Bestelemiş olduğu mûsikî eserleri ve bu alanda telif ettiği kitaplarıyla²⁶ klasik ve Mevlevî mûsikîsinde yed-i tûlâ kabul edilmiştir.²⁷

XIX. asırda yetişmiş önemli bestekarlardan biri de, yine Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bu dönem şeyhlerinden Abdurrahim Künhî Dede'dir.²⁸ Abdurrahim Dede, “Künhî” malasıyla sınırlı sayıda bazı şiirler de yazmıştır. Fakat onun asıl kıymeti mûsikî sahasındadır. Şiirlerinde daha çok tasavvufî konuları ele alan Abdurrahim Dede, şiirlerini bir divanda toplamamıştır. Tabii bir ses güzelliğine

²¹ Rauf Yekta, *a.g.e.*, III, 127-128; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 423; E. Işın, “Ali Nutkî Dede”, *DBİA*, I, 194-195.

²² Bk. *Defter-i Dervişan I*, Süleymâniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa 1194, vr. 1a, 15b; Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tetkik u Tahkik*, s. 2b; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 144; S. Nuzhet Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 413-415; Yılmaz Öztuna, *Türk Mûsikî Ansiklopedisi (TMA)*, İstanbul 1969, II, 32-33; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 423.

²³ Hayatı ve Yenikapı Mevlevîhânesindeki şeyhliği ile ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizin Yenikapı Mevlevîhânesi kısmı.

²⁴ Ahmed Atâ, *Atâ Tarihi*, İstanbul 1293, III, 193.

²⁵ E. Işın, *a.g.m.*, s. 129. Nuri Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

²⁶ Telif etmiş olduğu mûsikî alanındaki kitaplarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizin Yenikapı Mevlevîhânesi, Abdülbâkî Nâsır Dede kısmı.

²⁷ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 415-420; *Hoş Sadâ*, s. 24-26; Y. Öztuna, *TMA*, II, 4-5.

²⁸ Hayatı ve Yenikapı Mevlevîhânesindeki şeyhliği ile ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizin Yenikapı Mevlevîhânesi Abdurrahim Künhî Dede kısmı.

sahib olan Abdurrahim Dede, bestelediği dînî ve dînî olmayan eserler ve yetiştirdiği talebeleriyle zamanının en önemli mûsikî üstadlarından kabul edilmiştir. Yetiştirdiği talebeleri arasında Galata Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Derviş Mehmed'le, III. Selim'in musahibi Ahmed Ağa en meşhurlarıdır.²⁹

O'nun talebelerinden, mûsikîye karşı aşırı istidadı ve meyli olan Musahib Ahmed Ağa, Mevlevî olduktan sonra bütün mûsikî bilgisini makamât-ı mevlevîyyeye sarf ederek Hicâz, Nihâvend ve Sabâ makamında âyin bestelemiş ve III. Selim'in huzurunda okumuştur. Dinlediği bu bestelerin tesiriyle de III. Selim, meşhur Sûz-i Dilârâ makamını ihdas ederek bir âyin bestelemiştir ki, bu âyin daha sonra Yenikapı Dergâhı'nda okuna gelmiştir.³⁰

Abdurrahim Dede'yi, gayet tesirli ve güzel sesi, mûsikîye ileri derecede meyli sebebiyle "fenn-i mûsikîde ikinci Fârâbî" sıfatıyla tanımlayacak kadar ileri gidenler de olmuştur.³¹

Bu asrın bir başka Mevlevî bestekarı da, Hemdem Çelebi döneminde Mısır Mevlevîhânesi şeyhliği yapan Mustafa Nakşî Dede (ö. 1270/1853)'dir. Genç yaşta tasavvuf, hat, edebiyat ve mûsikî ile meşgul olmuş ve bütün bu sahalarda muvaffakiyyet göstermiştir. Arapça ve Farsça'ya da hakimiyeti olan Nakşî Dede, bir müddet Konya'da Hemdem Çelebi'ye ders okutmuştur. Aslen Edirneli olan Nakşî Dede, tahsilini Edirne'de tamamladıktan sonra, Mevlevîliğe intisab etmiş, önce İstanbul'a gitmiş, sonra Konya'da çile çıkarıp 1240/1825 senesinde Mısır Mevlevîhânesine şeyh tâyin edilmiş ve 1254/1838 tarihine kadar bu dergâhta postnişin olarak bulunmuş, mûsikîşinas, şair ve hattattır.³²

Nakşî Dede, mûsikî alanında meşhur neyzen Subhi Bey'i yetiştirmiştir. S. Nuzhet Ergun'nun naklettiğine göre; Nakşî Dede'nin bu gün sadece bir mûsikî eseri mevcuttur. Kıvrak ve o derecede üstadâne olan bu eser Mısır'da bestelenmiştir. 1260/1844 yılında ilk defa Mısır Mevlevîhânesi'nde okunmuş, daha sonra oradan Gelibolu ve İstanbul'a intişar etmiştir. Nakşî Dede, ney üflemek hususunda da asrın ileri gelenlerinden biridir. Ve bir çoklarına ney meşk ettirmiştir.³³

XIX. asırda Mevlevî bestekarlar denince hiç şüphesiz ki en önemli şahsiyet Hammamîzâde İsmâil Dede Efendi'dir. Dede Efendi'nin hayatıyla ilgili kısa bilgi vermek gerekirse; İstanbul Şehzadebaşı semtinde, 1191/1778 yılında bir Kurban Bayramı günü doğduğu için İsmâil adını almıştır. Babası Süleyman Ağa, İsmâil doğduğu sıralarda Şehzadebaşı semtinde hamam işletirken, İsmâil'in 3-4 yaşlarına

²⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 155-156; H. Can, *a.g.m.*, s. 47-48; N. Özcan, *a.g.m.*, II, 292.

³⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 157; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 420. Musahib Ahmed Ağa 1209/1794 tarihinde vefat ederek Galata dergâhı haziresine defnedilmiştir. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 157.

³¹ Zekâfzâde Ahmed-Dr. Suphi-Mesut Cemil, *Mevlevî Âyinleri*, İstanbul Konservatuvarı, İstanbul 1936, s. 560; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 420; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 155; Y. Öztuna, *TMA*, I, 21-22; H. Can, *a.g.m.*, s. 45; N. Özcan, *a.g.m.*, II, 292. Hayatıyla ilgili bk. Tezimizin Yenikapı Mevlevîhânesi kısmı.

³² *Sicill-i Osmanî*, IV/11, 578; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 500. Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 280.

³³ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 427; Y. Öztuna, *TMA*, I, 64-65.

ulaştığı sıralarda vefat etmiş ve geriye miras olarak bu hamamı bırakmıştır. Daha sonraki yıllarda babasının mesleği dolayısıyla “Hammâmîzâde” lakabıyla anılır olmuştur. İsmâîl’in 7-14 yaşları arasında mektep hayatı vardır ki, burada sesinin güzelliği ile temâyüz etmiş ve okulda ilâhicibaşı olmuştur. Bu dönemde mûsikîye yatkınlığı, onun kendini Yenikapı Mevlevîhânesi’nde bulmasına neden olmuş ve dergâh şeyhi Ali Nutkî Dede’den mûsikî dersleri almaya başlamıştır. Burada da mûsikîye kabiliyetini ispat etmiş ve Ali Nutkî Dede’ye intisab ederek çileye soyunup, semâ’ meşkine başlamış fakat çilesini tamama erdirememiştir. Çilede iken bestelediği “Zülfündedir benim baht-ı siyahım” bûselik şarkısı, hızla İstanbul mûsikî meraklıları arasında yayılmış, hatta padişah III. Selim’in kulağına kadar gitmiştir. III. Selim de saraya çağırıp, şarkıyı iki defa dinlemiş ve bir kese altınla ödüllendirmiştir. 1214/1799 yılında yirmi bir yaşında iken “Dede” unvanını resmen almış ve Yenikapı Mevlevîhânesi’nde hücreye çıkmış, mukabele günlerinde meraklılarının dergâha akın etmelerine sebep olmuştur. Bu esnada bestelediği “Ey çeşm-i âhû” diye başlayan Hicaz Nakış Beste’si şöhretini artırmış ve İsmâîl Dede bir kez daha padişahın ihsan almıştır. Padişahın isteği üzerine saraydaki fasıllara iştirak etmeye başlamış, bu suretle saray hânendeleri arasına katılmış ve daha sonra bestelediği “Mustak-ı Cemâlin” diye başlayan Sûznâk beste, onun padişah tarafından “Musâhib-i şehriyârî” unvanıyla ödüllendirilmesini sağlamıştır.

Böylece saray hayatı başlayan İsmâîl Dede, 24 yaşında evlenmiş, 1219/1804 yılında şeyhi Ali Nutkî Dede vefat etmiş, yerine geçen Abdülbâkî Nâsır Dede geçmiştir. III. Selim’in şehid edilmesinden önce saray başmüzzini olarak atanmıştır. II. Mahmud döneminde de İsmâîl Dede’nin gözde mûsikîşinaslardan olduğunu görüyoruz. II. Mahmud da III. Selim gibi, İsmâîl Dede’ye yakınlık göstermiş ve 1227/1812’de padişahın, Musahib-i Şehriyârî unvanını almış ve daha sonra ikinci kez saray başmüzzinliğine atanmıştır. II. Mahmud’un 31 yıllık padişahlığı döneminde devrin en gözde bestekarı olarak şöhreti artmış ve hiçbir bestekarın ulaşamayacağı derecelere ulaşmış, talebeleri çoğalmıştır. Bu arada Yenikapı Dergâhu ile de irtibatını hiç kesmeyen İsmâîl Dede, Abdülbâkî Nâsır Dede ve Hüseyin Hüsnü Dede dönemlerini ve nihayet Osman Salahaddin Dede zamanını idrak etmiş ve şeyhlerinin teşvikleriyle bir çok Mevlevî âyini bestelemiştir. Dede Efendi’nin mûsikî sahasında bir başka özelliği de, XIX. asırda yetişen en değerli na’tanlardan olmasıdır. Bu özelliği sebebiyle “Na’tan Dede” diye de anılmış, Yenikapı Mevlevîhânesi’nde irticâlen okuduğu na’tlarla iştirah etmiştir. Dede 55 yaşlarına geldiğinde en verimli yıllarını yaşamaktadır ve yıkılmaz sarsılmaz bir şöhrete sahiptir. II. Mahmud’tan sonra yerine padişah olan oğlu Abdülmecid de, Dede Efendi’ye karşı sevgi beslemekte ve saraydaki fasıllarda onu dinlemektedir. Fakat padişahın mûsikîden iyi bir dinleyici olması dışında mûsikîden uzak olması, Dede’nin saraydan ayağını kesmesine neden olmuş ve “artık bu işin tadı kalmadı” diyerek hacca gitmeye niyetlenmiş ve padişahın izniyle, bazı talebelerini de yanına alarak hacca gitmiştir. Hac esnasında Kabe’yi tavaf ederken gördüğü manzara karşısında duygulanan İsmâîl Dede, Yunus Emre’nin haccı terennüm eden;

*Yürük değirmenler gibi dönerler
Elele vermişler Hakk'a giderler
Gönül ka'besini tavaf ederler
Muhammed'in kûsu çalınır burda
Ol sultanın demi sürülür burda*

şiiirini irticalen Şehnâzdan Evsat üsûlünde bestelemiş ve yanındaki talebelerine okumuştur. Bu sûretle kırk sekiz yıl süren bestekarlık hayatının son bestesini yapmış ve hac esnasında kapıldığı kolera mikrobundan 29 Kasım 1846 yılında Mina'da talebesi Ahmed Efendi (ö. 1300/1883)³⁴,nin kucağında vefat etmiş ve talebeleri tarafından Hz. Hatice'nin ayak ucuna defnedilmiştir.³⁵

S. Nuzhet Ergun, Dede Efendi'nin mûsikîşinaslığını değerlendirme babında şunları söylemektedir: “Dede, yalnız kuvvetli bir bestekar değil, Türk Mûsikî Tarihi'nin hakîkî bir üstadı vasfıyla tanınmıştır. Devrinde onun kadar mahfuzâtı çok olan ve eslâfin eserlerini onun kadar mükemmel bir sûrette öğrenmiş olan şahsiyet pek nâdirdir denebilir.”³⁶

Yılmaz Öztuna da, Dede Efendi ismiyle hazırladığı ve onu bütün yönleriyle inceleyen eserinde, onun Türk mûsikîsindeki yerinden bahsederken; “Türk mûsikîsinde İsmâil Dede'nin XVIII. ve XIX. asrın tamamında yetişen bestekârların en büyüğü olduğu üzerinde anlaşmazlık yoktur. Daha tam bir ifadeyle, Itrî (1638-1712) ve Arel (1880-1955) arasında yetişenlerin en büyüğü olduğunu söylemek gerekir. Muazzam dehasını görebilmek için, hangi formlarda neler yaptığını gözden geçirmek lazımdır.” demektedir.³⁷

Dede Efendi arkasında başta yine Türk mûsikîsinin meşhur bestekarı Dellalzâde Hacı Hafız İsmâil Efendi (ö. 1316/1898)³⁸ olmak üzere Hacı Arif Bey ve Zekâî Dede'ye varıncaya kadar bir çok talebe yetiştirmiştir.³⁹

Dede Efendi'nin kızından torunu Rifat Bey de onun yolunda gitmiş bir Mevlevî bestekardır. 1235/1820 yılında doğmuş, Muzikâ-yı Hümâyun Miralay rütbesine kadar yükselmiştir. Mevlevî âyini, durak, ilahi, beste, şarkı gibi mûsikî şekillerinde muhtelif ika' ve makamlardan meydana getirdiği eserlerin sayısı yüzden fazladır. 1313/1896 yılında vefat etmiştir.⁴⁰

³⁴ Ahmed Efendi'nin terceme-i hali için bk. *Hoş Sadâ*, s. 31-33.

³⁵ Hammamizâde İsmâli Dede'nin hayat hikayesiyle ilgili geniş bilgi için bk. Rauf Yekta, *Dede Efendi- Esâtiz-i Elhân*, III. Cüz, s. 127-131; Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, Ankara 1996; Y. Öztuna, *TMA*, 302-308; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, s. II, 428-442, 469; *Hoş Sadâ*, 133-170; Baki Süha Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekarları*, İstanbul 1962, s. 51-59.

³⁶ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 438.

³⁷ Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 41.

³⁸ *Hoş Sadâ*, s. 171-172.

³⁹ Dede Efendi'nin yetiştirdiği talebeleri ve hayat hikayeleri için bk. Y. Öztuna, *TMA*, II, 402-408; Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 62-108. Ayrıca dede efendi ile ilgili kaynaklar için bk. a.yer, s. 132-144.

⁴⁰ *Hoş Sadâ*, s. 247.

Yine bu asrın Mevlevî mûsikîşinaslarından biri bestekar Behlül Efendi (ö. 1313/1895)'dir. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'ye genç yaşta intisab etmiş, mûsikî tahsiline bu yaşta başlamış ve İsmâil Dede'den istifade etmiştir. Fakat onun asıl hocası mezkûr dergâhın neyzenlerinden Musa Dede'dir. Sesi güzel, mahfuzâtı bol, kuvvetli bir mûsikîşinastır.⁴¹

XIX. asrın sonlarında büyük bir şöhret kazanan Mevlevî Hafız Mehmed Zekâi Dede de bu asırda yetişen mûsikîşinas bestekarlardan biridir. 1240/1824 yılında Eyüp'te doğmuştur. 1259/1843 senesinde hıfzını tamamlamış, bu arada Dede Efendi'nin talebelerinden Eyyûbî Mehmed Bey'den mûsikî dersleri almaya başlamış ve mûsikîdeki kabiliyetini farkedene hocası tarafından Dede Efendi ile tanıştırılmıştır. Dede Efendi'den de dersler alan Zekâi Dede, bir ara Mustafa Fazıl Paşa'nın yanında Mısır'a gitmiş ve orada da Şeyh Şahab isminde bir mûsikîşinastan dersler almıştır. 1285/1868 yılında Yenikapı şeyhi Osman Salahaddin Dede'ye intisab ederek Mevlevî olmuştur. Her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri dergâha devam ederek âyin okumuştur. 1300/1882 Dârü's-şafaka Mûsikî Muallimliği'ne tâyin edilmiş, 1302/1884'de de Bahariye Mevlevîhânesi kudümzenbaşılığına getirilerek, "Dede" unvânı verilmiştir. Hayatının sonuna kadar bu vazifeyi ifâ etmiş ve 1315/1897'de vefat etmiştir.⁴²

Zekâi Dede Türk mûsikîsinde "Hoca" unvanını almış tek şahsiyettir. Onun dînî eserleri arasında en büyüklerini Mevlevî âyinleri teşkil etmiştir. Dede Efendi gibi çok eser vermiştir.⁴³ Zekâi Dede'nin fevkalade süratli besteler meydana getirdiği de meşhurdur. Dede'nin en önemli eseri olan talebeleri de şunlardır: Başta oğlu Hâfız Ahmet Efendi (Irsoy) (ö. 1943)⁴⁴, Beylikçizâde Ali Aşki Bey, Hüseyin Fahreddin Dede, Şevki Bey, Ahmed Avni Konuk, Dr. Suphi Ezgi, Muallim kazım Uz, Dr. Arif Ata ve Rauf Yektâ.⁴⁵

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bu asırdaki son şeyhi Mehmed Celaleddin Dede de bu asrın yetiştirdiği Mevlevî mûsikîşinaslardandır.⁴⁶

Mehmed Celaleddin Dede, dînî mevzularda edebiyatta ve bilhassa tasavvuf ile mûsikîde ihtisas sahibi bir Mevlevî şeyhidir. Bestekâr, Tanbûrî ve mûsikî alanında Atâullah Dede ve Hüseyin Fahrettin Dede ile birlikte Türk mûsikîsinin ses sistemi

⁴¹ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 442-444; *Hoş Sadâ*, s. 104-105; Behlül Efendi ile ilgili kaynaklar için bk. Y. Öztuna, *TMA*, I, 104; Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 76.

⁴² Rauf Yektâ, *Esatiz-i Elhan, Hoca Zekâi Dede Efendi*, İstanbul 1900; *Hoş Sadâ*, 286-300; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 446-464; Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 94-108; Bülent Aksoy, "Zekâi Dede", *DBİA*; VII, 544-545.

⁴³ Eserleriyle ilgili geniş bilgi için bk. *Hoş Sadâ*, 296-300.

⁴⁴ Hayatıyla ilgili bilgi için bk. *Hoş Sadâ*, s. 46-47; Cem Behar, *Zaman Mekan Müzik*, İstanbul 1993, s. 141-162.

⁴⁵ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 457-463; B. S. Ediboğlu, *a.g.e.*, s. 81-87; Bülent Aksoy, *a.g.m.*, *DBİA*, VII, 545. Ayrıca tercüme-i hali ve mûsikî hayatı ile ilgili kaynaklar ve talebeleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Y. Öztuna, *a.g.e.*, 94-108.

⁴⁶ Hayatı ile ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizin Yenikapı Mevlevîhânesi Mehmed Celaleddin Dede kısmı.

üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınmıştır.⁴⁷ Mehmed Celeleddin Dede, mûsikîyi ve tanbûru, İsmet Ağa, Büyük ve Küçük Osman Beyler'le, meşhur Bestekar Niğoğos'tan öğrenmiştir.⁴⁸

Rauf Yekta onun mûsikîşinaslığını şu cümlelerle tavsif etmektedir:

*"Celeleddin Efendi, mûsikîdeki iktidârı ilmî ve amelî itibarıyla eslâfından tekaddüm etmiştir. Tanbûrnevazlıkta asrının cidden feridi olduğu gibi, nazariye-i mûsikîde dahi nadirdir."*⁴⁹

Zekâî Dedezâde Ahmed Efendi de; *"Celeleddin Efendi mehere-i mûsikîşinaslardan Büyük Osman Efendi (ö.1303/1885)⁵⁰'den tanbûr öğrenmiştir. Tarz-ı mahsus ile tanbûr çalmakta mâhir idi. İlm-i mûsikîde vukufu derin olmakla beraber, bilhassa nazârî kısmını pek iyi bilirdi. Dugâh-ı Cedîd makamında büyük, ruhnevâr bir âyin-i şerif bestelemiştir."* demektedir.⁵¹

Yine bu asırda yaşayan Mevlevî bestekârlardan Arif Hikmet Dede (ö. 1291/1874), 1254/1838-1291/1874 yılları arasında Üsküdar Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yapmıştır. Mâhurdan bir âyin-i şerif bestelemiş fakat unutulmuştur.⁵²

Bu asırda yetişmiş bir başka Mevlevî bestekar da, Hacı Haşim Bey'dir. Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Nazif Dede ve Eyüb Bahariyesi karşısında Bektaşî şeyhi Hafız Baba'ya intisablı olan Haşim Bey, Dede Efendi ve Dellalzâde İsmâil Efendi'den mûsikî dersleri almıştır. Çeşitli makamlarda değerli eserleri ve Haşim Bey Mecmuası adıyla bilinen bir şarkı mecmuasının var olduğunu Mahmud Kemal İnal aktarmaktadır.⁵³

2. Mevlevî Kudümzenbaşılar, Âyinhanlar

Mevlevîhânelerde icrâ edilen Mevlevî âyinleri esnasında en mühim vazifeyi yerine getirenler hiç şüphesiz ki, kudümzenbaşılardır. Mevlevî mûsikîsine ve bu

⁴⁷ Osmanlı Müellifleri, I, 133; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 464.

⁴⁸ *Hoş Sadâ*, s. 111.

⁴⁹ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 239; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 466.

⁵⁰ Tanbûrî Büyük Osman Efendi, Galata Mevlevîhânesi başta olmak üzere İstanbul'daki diğer mevlevîhânelere muntazaman devam eden, hoş sohbet, rind meşreb, zarif ve nüktedanlığı ile tanınan bir mûsikîşinastır. Sultan Abdülmecîd döneminde sarayda başsâzendelik yapmış ve bu görevini Abdülazîz döneminde de sürdürmüştür. Mahareti tanbûr olsa da, son zamanlarında peşrev ve saz semâ'ileri de bestelemiştir. Bk. *Hoş Sadâ*, 279-280.

⁵¹ Mehmet Tâhir, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326, s. 15; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 466; *Hoş Sadâ*, s. 111; Ayrıca tercüme-i hali ve mûsikî hayatı ile ilgili kaynaklar için bk. Mehmet Tâhir, *a.g.e.*, s. 1-18; Y. Öztuna, *TMA*, I, 122-123; Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 75.

⁵² S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 637-638; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 457; Y. Öztuna, *TMA*, I, 68.

⁵³ *Hoş Sadâ*, s. 185-186; Y. Öztuna, *TMA*, I, 255-257; Mehmet Güntekin, "Haşim Bey", *DBİA*, IV, 14.

mûsikîde kullanılan usullere vakıf olmaktan başka, kudüm usüllerini de hakkıyla vuran bu Mevlevî mûsikîşinasların, Türk mûsikîsinde kıymetli sîmâlar olduklarını belirtmek gerekmektedir.

XIX. asır Mevlevî mûsikîsi içinde meşhur olmuş bir çok kudümzenbaşı vardır. Seyyid Hafız Efendi, bu asrın ilk yarısında meşhur olan kudümzenlerdendir. Beşiktaş Mevlevîhânesinde kudümzenbaşılık yapmış ve 1224/1809 yılında vefat etmiştir.⁵⁴

Mehmed Dede de, bu asrın değerli kudümzenbaşılardanıdır. Galata Mevlevîhânesi'nde yetişmiştir. Sonra kudümzenbaşı olmuş, bilahare Gelibolu, oradan da Mısır Mevlevîhânesi'ne gitmiştir. Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Celeddin Dede, onun çok kıymetli bir kudümzenbaşı olduğunu ve mükemmel bir idâre kabiliyetine sahip bulunduğunu söylemektedir.⁵⁵

Bu devrin yetiştirdiği kudümzenbaşılardan bir diğeri de Arif Dede'dir. Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Ali Dede'nin amcasıdır. Bahariye ve Kasımpaşa mevlevîhânelerinde kudümzenbaşılık yapmıştır. 1302/1884 yılında vefat edince yerine, Bahariye Mevlevîhânesi kudümzenbaşılığına Zekâî Dede tâyin edilmiştir.⁵⁶

XIX. asrın son yarısında bu alanda meşhur olan Mevlevîlerden biri de Mehmed Hüsameddin Dede'dir. Hüsameddin Dede, 1233/1817 yılında Gelibolu'da doğmuştur. Babası Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Ali İzzet Dede'dir. Bu dergâhta uzun süre kudümzenbaşılık görevinde bulunmuş ve daha sonra 1287/1870 yılında dergâh şeyhliğine getirilmiştir. Vefat tarihi ise, 1320/1884'dür.⁵⁷

Bu asırda yetişmiş bir başka Hüsameddin Dede daha vardır ki, o da kudümzenbaşılık sıfatı ile şöhret bulmuştur. Ahmed Hüsameddin Dede, 1255/1839 yılında Yenikapı Mevlevîhânesi'nde doğmuştur. Aynı mevlevîhânenin aşçıbaşısı Hacı Arif Dede'nin oğlu, Abdülbâkî Dede'nin de torunudur. Genç yaşta mûsikîye heves eden Hüsameddin Dede, bu sahadaki ilk bilgilerini Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Osman Salahaddin Dede ve bu dergâhtaki mûsikîşinaslardan almıştır. Bu dergâhta mûsikî bilgisini artırmış ve nihayet dergâhın kudümzenbaşılığına getirilmiştir. Hüsameddin Dede'nin bestekarlık, âyinhanlık yönü de varsa da asıl şöhreti kudümzenbaşılığı ile ilidir. 1318/1900 senesinde vefat etmiştir.⁵⁸

XIX. asrın ikinci yarısında meşhur olan kudümzenbaşılardan biri olan Râif Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin meşhur şeyhlerinden Ali Nutkî, Abdülbâkî Nâsır Dede ve Kühî Abdurrahim Dede ile amca çocuklarıdır. Râif Dede, Galata Mevlevîhânesi kudümzenbaşılardan Ziya Dede'den mûsikî meşk etmiş, Mehmed Dede Mısır'a gittikten sonra, yerine Galat Mevlevîhânesi kudümzenbaşılığına tâyin

⁵⁴ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 492.

⁵⁵ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 492-493.

⁵⁶ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 493.

⁵⁷ KMMMA, Zarf No: 65/1, 65/5; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 493.

⁵⁸ *Hoş Sadâ*, 190-191; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, s. 494-495; Saadettin Heper, "Ünlü Kudümzenbaşılar", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1967, s. 25; a. mlf., *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1974, s. 368-374; Y. Öztuna, Y. Öztuna, *TMA*, I, 271-272; Nuri Özcan, "Ahmed Hüsameddin Dede", *DİA*, II, 92.

edilmiştir. Bir ara Üsküdar'da attâr dükkanı açmış, Galata Mevlevîhânesi'nde kudümzenbaşılığı devresinde aldığı "niyâz", ailesinin maişetine yeterli olmadığı için bazen de, özellikle Ramazan aylarında Bâyezit Camii avlusunda sucuk satarmış. Râif Dede, bir aralık Yenikapı Mevlevîhânesi'ne hücrenişin olmuşsa da, daha sonra yine Galata Mevlevîhânesi'ne nakledilmiştir. 1321/1903 senesinde vefat etmiş ve Bahariye Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir.

Râif Dede, okuyuşuyla ve idâredeki muvaffakiyetiyle tanınmış, muasırları arasında en iyi kudümzenbaşı olarak şöhret bulmuştur. Âyinleri de en doğru bilenlerden kabul edilmiştir.⁵⁹

Yukarıda ismi geçen kudümzenbaşılardan başka muhakkak ki, mevlevîhânelerin olduğu her şehirde şöhret sahibi, mâhir, mûsikîşinas mevlevîler vardır. Fakat bunların çoğu ile ilgili bilgiler kaynaklara geçmediği için şimdilik onlarla ilgili bir şey söyleyemiyoruz. Yalnız bu konuda İstanbul Mevlevî dergâhlarında vazife yapanlar, isim ve maharetlerinin kaynaklara geçmesi hususunda şanlı olmuşlardır.

Bu isimlerden bazıları şunlardır: Galata Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Şâir Ziya Dede, Üsküdar Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Hacı Rıza Dede, Şevki Dede'dir.

Yine XIX. asırda isimleri âyinhan olarak tespit edilmiş ve kaynaklara geçmiş olan Mevlevî âyinhanlar da şunlardır:

Kanber Dede, Bestekar Hüsam Dede ve Gelibolu ve Mısır şeyhi Azmî Dede. Özellikle Mısır Mevlevîhânesi şeyhi Azmî Dede (ö. 1311/1893)⁶⁰, Mevlevî âyinlerinin İstanbul, Mısır, Gelibolu gibi merkezlerde yayılmasında büyük amil olmuştur. Âyinhanlığı yanında alim bir zat, bazı şiirler kaleme alacak kadar şair ve neyzendir. Dini mûsikîyi her yıl İstanbul'a geldikçe İsmâil Dede'den meşk etmiştir. Gerek Gelibolu, gerekse İstanbul ve Mısır'da bir çok talebe yetiştirmiştir.⁶¹

3. Mevlevî Neyzenler

XIX. asırda bir çok değerli neyzen yetişmiştir. Daha önceki asırlarda daha çok Mevlevî tekkelerinde veya küme fasıllarında yer alan bu çalgı, bu asırdan itibaren diğer tarikat tekkelerinde de üflenmeye başlanmıştır. Mustafa İzzet Efendi, Hammamizâde Üsküdarlı Osman Bey (Kâdiri), Musahib Said Efendi, Üsküdarlı Salim Bey (Sa'dî), Şeyh Halim Efendi (Rifaî) ve Zâkir Göbel Mehmed gibi Mevlevîliğe intisabı olmayan isimler de ney çalmakla meşhur olmuşlardır.⁶²

⁵⁹ Çilehâne Mektupları, s. 90; *Hoş Sadâ*, 176; S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 496-497; Y. Öztuna, *TMA*, I, 163.

⁶⁰ Tezimizin Mısır (Kahire) Mevlevîhânesi kısmında bilgi vermiştik. Bk. a. yer.

⁶¹ KMMA, Zarf No: 65/6; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 237-239; S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 497, 664-666; R. Ekrem Koçu, "Ahmed Celaleddin Dede", *İA*, İstanbul 1958, I, 334-335; Abdullah Uçman, "Ahmed Celaleddin Dede", *DİA*, İstanbul 1992, I, 53. Ayrıca İlmî eserleri ve Şiirleri için bk. S. Nuzhet E. *Türk Şairleri*, II, 640-644.

⁶² S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 502-505,

Fakat daha çok Mevlevîlere ait olan ney, bu dergâhlarda bir çok neyzenin yetişmesine sebep olmuştur. Bunlardan biri XIX. asrın maruf neyzenlerinden Kütahyalı Mehmed Dede'dir. Kütahya Mevlevîhânesi'nin neyzebaşısıdır ve 1220/1805 yılında vefat etmiştir.⁶³

Yine Yenikapı Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Mücellid Derviş Mustafa (ö. 1223/1808), Rumeli eşrafından İsmâil Efendi (ö. 1220/1805), Beşiktaş ve Galata Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Derviş Mehmed Emin (ö. 1227/1812) bu devrin önemli neyzenlerindedir.⁶⁴

Bu arada ismi Mevlevî bestekarlar kısmında geçen Abdülbâkî Nâsır Dede'yi de ünlü neyzenler arasında zikretmek gerekir. XIX. asrın en bilinen neyzeni Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Said Dede (ö. 1270/1853)'dir.⁶⁵ Mûsikî alanında, özellikle neyzenlikte zamanının üstatlarından kabul edilen Mehmed Saîd Dede, ilm-i ma'nevîyedeki yüksek derecesi ile de dikkat çekmiştir. Oğulları Üsküdarlı Neyzen Salih Bey (ö.1304/1886)⁶⁶ ve Yusuf Paşa(ö.1301/1883)⁶⁷'yı ve kardeşi Salih Dede'yi yetiştirmiştir. Oğlu Neyzen Yusuf Paşa ve kardeşi Neyzen Salih Dede, "Mızıkâ-i Hümâyûn"da görev yapmışlardır.⁶⁸

Yine bu asrı idrâk eden ve neyzenliği ile meşhur olan bir Mevlevî de İsmâil Dede'dir. Serbest bir yapıya sahip olması ve her ortamda pervasızca konuşması sebebiyle "Deli İsmâil" namıyla tanınmış, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede'ye intisab etmiş, bu zâtın 63 yıllık şeyhliği müddetinde büyük şöhret kazanmış ve dergâhın neyzenbaşılığına tâyin edilmiştir. Hemdem Çelebi İstanbul'a geldiğinde onun bu husustaki maharetine hayran kalmış ve hangi Mevlevî tekkesine giderse gitsin neyzenbaşılığın kendisine verilmesi hususunda imtiyaz vermiştir. Nakşî Dede'nin şeyhliği sırasında Mısır'da bulunmuş, daha sonra İstanbul'a dönmüş ve tahminen 1275-1280/1858-1863 yılları arasında vefat etmiştir.

İsmi sık sık İsmâil Dede Efendi ile karıştırılan ve devrinin en mümtaz ustadı olarak tanınan Deli İsmâil Dede, bir çok neyzen yetiştirmiştir ki, bunlardan en meşhuru Kozyatağı Rifai tekkesi şeyhi Halim Efendi'dir.⁶⁹

XIX. asrın ortalarında neyzenlik yönü ile bilinen Mevlevîlerden biri de Nizameddin Dede'dir. Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Dede'nin küçük oğludur. Bir müddet Edirne, Aydın ve Konya Mevlevîhânelerinde neyzenbaşılık görevinde

⁶³ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 498; Y. Öztuna, *TMA*, I, 301-302.

⁶⁴ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 498-499.

⁶⁵ Hayatıyla ilgili bilgi için bk. Tezimizin Beşiktaş Mevlevîhânesi kısmı.

⁶⁶ *Hoş Sadâ*, 259

⁶⁷ *Hoş Sadâ*, 285-286.

⁶⁸ Hüseyin Fahreddin Dede, *a.g.e.*, s. 5; *Hoş Sadâ*, 255, 259; Y. Öztuna, *TMA*, II,197; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 499-500; *A. Süheyl Ünver Defteri*, vr. 4.

⁶⁹ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 500; Y. Öztuna, *TMA*, I, 301-302.

bulunmuştur. Bazı saz eserleri de besteleyen Nizameddin Dede, cezbe aleminde iken 1286/1870 yılında vefat etmiş ve Edirne Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir.⁷⁰

Bu isimler arasında neyzenliği ile bilinen Gelibolu Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Ziya Dede (ö.1298/1889), Yenikapı Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Ahmed Hüsameddin Dede'nin oğlu Cemal Dede (ö. 1317/1899) ve Galata, Üsküdar ve Bahariye mevlevîhânelerinde görev yapan Aziz Dede de vardır. Aziz Dede Üsküdar'da doğmuş, Genç yaşta Mısır'a gitmiş, neyzenliği oradaki dedelerden öğrenmiş, daha sonra Gelibolu'da Ali Efendi'nin meşihati esnasında çileye soyunmuş, Hüsameddin Dede'nin şeyhliği sırasında çilesini tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul'a dönmüş ve yukarıda ismi geçen mevlevîhânelerde neyzenbaşılık görevini yapmıştır. Aziz Dede yetmiş yaşlarında iken 1323/1905 senesinde vefat etmiş ve Üsküdar Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir. Neydeki mahareti ve bazı saz eserleri bestelemekteki şöhreti herkesçe bilinen Aziz Dede'nin vücûda getirdiği "Hicaz Peşrevi" mevlevîhânelerde çokça çalınan eserlerdendir.⁷¹

Konyalı Hasib Dede, hem şair, hem ressam hem de neyzendir. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda yetişmiş, resim bilgisini Edirneli Nakşî Dede'den almış, 1232/1817-1245/1829 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı'nda aşçıbaşılık vazifesini yürütmüş daha sonra neydeki kabiliyeti sebebiyle dergâhın neyzenbaşısı olmuştur. Mısır valisi İbrahim Paşa Konya'ya geldiğinde Dede'yi dinlemiş ve çok beğendiği için beraberinde Mısır'a götürmüş, altı ay Mısır'da kalan Hasib Dede, orada bir müddet hekimliğe merak sarmış ve bu alanda ilaç yazabilecek dereceye gelmiş, kendisine Mısır Mevlevîhânesi şeyhliği teklif edilmişse de kabul etmeyip, Konya'ya dönmüştür. Ney üfleyip, şiir ve resimle olan ülfetini devam ettirerek ömrünü tamamlamış ve 1287/1871 yılında vefat etmiş ve Mevlânâ Türbesi avlusuna defnedilmiştir.⁷²

XIX. asırda yetişmiş neyzen Mevlevî şeyhlerinden, Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede (ö.1329/1911), bu asrın son yarısının meşhur neyzenlerindendir. Daha önce Beşiktaş/Bahariye Mevlevîhânesi kısmında hayatıyla ilgili geniş bilgi verdiğimiz Beşiktaş/Bahâriye Mevlevînesi'nin bu asırdaki son şeyhi olan Hüseyin Fahreddin Dede, mutasavvıf, neyzen, şâir, mûsikîşinastır. Salih Efendi, Yusuf Paşa ve Zekai Dede'den dersler alan Fahreddin Dede, devrinin zarîf bir sîması olarak temayüz etmiş, ney üzerindeki mahareti ve neyle yaptığı taksimleri taklid edilemeyecek kadar üstadane bulunmuştur. Akif Paşa'nın "*tıfl-ı nâzenim unutmam seni*" mısrasıyla başlayan türküsünü besteleyen ve birkaç şarkı vücûda getiren Hüseyin Fahreddin Dede nin en mühim eser Acemaşiran Âyini'dir.⁷³

⁷⁰ S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 501.

⁷¹ *Hoş Sadâ*, s. 93-96; S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 501-512; Y. Öztuna, *TMA*, I, 90.

⁷² Şehabettin Uzluç, *Mevlevîlikte Resim Ve Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957, s. 72-73.

⁷³ *Musavver Nevsal-i Osmânî*, yıl 4 (1328-1330), s. 279-280; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 186; Zâkir Şükrü, *a.g.e.*, V, s. 108; *Hoş Sadâ*, s. 202; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 348; S. N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II,507-511; Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 96; Y. Öztuna, *TMA*, I, 211-212; Muzaffer Erdoğan, *a.g.m.*, s. 42.

Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişini Mehmed Saîd Dede'nin oğlu Muzika-i Hümayun feriki Yusuf Paşa ile dergâhın neyzenbaşısı Sâlih Dede'den ney, Zekâî Dede ve Dede Efendi'nin talebelerinden Mûtyâbzâde Ahmed Efendi'den musikî teorisi öğrenmiştir. Yağlıkcızâde Ahmed Efendi'den Mi'râciyye'nin tekmil bahrlarını geçmiştir. Ayrıca şeyh Abdülhalîm Efendi'den Hamparsum, Fülitist Râtib Efendi'den Batı Notası öğrenen Fahreddin Dede, Chopen'in eserlerini çalabilecek kadar da Avrupa müziğine vakıftır.⁷⁴

Bestelediği Acemaşiran Âyini, Mevlevî mûsikîsinin son dönem Osmanlı kültüründe vardığı aşamayı göstermesi açısından önemli kabul edilmiştir.⁷⁵ Hüseyin Fahreddin Dede'nin mûsikî alanındaki başarısı XIX. yüzyılın sonlarına doğru Bahâriye Mevlevîhânesi'ni, İstanbul'un belli başlı mûsikî merkezlerinden biri haline getirmiş ve aralarında Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Celaleddin Dede, Galata dergâhı şeyhi Ataullah Dede'nin de bulunduğu ve Hafız Şevki Bey, Medenî Azîz Efendi, Tanbûrî Kemal Bey, Yeniköylü Hasan Efendi, Bolahenk Nûri Bey, Dr. Süphi Ezgi ile Rauf Yekta gibi tanınmış devrin mûsikî üstâdlarının da katılımlarıyla fasıllar meşkedilmiştir.⁷⁶ Kendisinden sonra XX. yüzyılın en önemli bestekâr ve mûsikîşinaslarını yetiştirmiştir. Bunlar arasında Mevlevî olanlar şunlardır: Udî Mehmed Sabri Efendi (ö 1914)⁷⁷, Mehmed Raûf Yektâ Bey (ö. 1935)⁷⁸, Ahmed Avnî Konuk (ö. 1938)⁷⁹, Şeyh Rıza Efendi⁸⁰, Kazım Uz⁸¹, Şeyh Osman Dede⁸². Zekâizâde Ahmed Nureddin, Telgraf Nezâreti memurlarından Râşid Efendi, Doktor Subhî ve Arif Beyler, Münir Kökden, Sabri Efendi, Nurullah Kılıç ve Neyzenbaşı Cemal Dede'dir.⁸³

Bu devrin nâthanlıkta ve neyzenlikte şöhret bulmuş bir diğer Mevlevî ismi de Galata Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Ahmed Celaleddin Dede'dir. Bir dîvan teşkil edecek kadar da şiirleri bulunan Celaleddin Dede, Mevlevî âyinlerini yaymak

⁷⁴ *Musavver Nevsal-i Osmânî*, s. 279, 282; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 185; *Hoş Sadâ*, 193-196; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 507.

⁷⁵ *Musavver Nevsal-i Osmânî*, s. 282; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 185.

⁷⁶ *Musavver Nevsal-i Osmânî*, s. 279; M. Ziya, a.g.m., s. 279; *Hoş Sadâ*, 197.

⁷⁷ Y. Öztuna, *TMA*, I, 193; *Hoş Sadâ*, s. 249-250

⁷⁸ Y. Öztuna, *TMA*, II, 169-171; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 668-669; a. mlf. *Türk Şairleri*, I, 101; M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, 237-241; İ. Aladdin Gövsa, *Meşhur Adamlar ve Türk Meşhurları*, 317-318;

⁷⁹ *Hoş Sadâ*, s. 40-41; Y. Öztuna, *TMA*, I, 348-349; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 645; a. mlf. *Türk Şairleri*, II, 573-575. Ayrıca A. Avni Konuk'un Hayatı Eserleri ve mûsikîşinaslığı için bk. Selçuk Eraydın, "Ahmed Avni Konuk, Hayatı ve Eserleri", *Fusu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (hızl. M. Tahrallı-S. Eraydın), İstanbul 1994, I, 13-20.

⁸⁰ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 505.

⁸¹ Y. Öztuna, *TMA*, II, 355-356; *Hoş Sadâ*, 211-212;

⁸² *Hoş Sadâ*, s. 187-188; Y. Öztuna, *TMA*, II, 126; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 677-678; a. mlf. *Türk Şairleri*, II, 463. Ayrıca, yetiştirdiği talebeleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Y. Öztuna, a.g.e., s. 96-108.

⁸³ *Musavver Nevsal-i Osmânî*, s. 279; Y. Öztuna, *TMA*, II, 212.

hususunda önemli bir görev ifâ etmiştir. Beste vücûda getirmemiş olmakla birlikte, pek çok eser meşk etmiş ve bu eserlerin zâyi' olmasını önlemiştir. Kudümzenlik, neyzenlik, na'thanlık, âyinhanlık, gibi muhtelif sahalarda başarı gösteren Dede'nin bir çok talebesi vardır.⁸⁴ Tekkeler kapatıldığı da ise Yenikapı Mevlevîhânesi'nin neyzenbaşısı aynı zamanda hattat olan Emin Dede (ö. 1945)'dir.⁸⁵ Emin Dede'den önce ise aynı dergâh neyzenbaşılığı görevini neyzen deli Salih ve Cemâl Efendi yürütmüştür.⁸⁶

Ayrıca, Konya Mevlânâ dergâhında bu asır içinde vazife yapmış neyzenbaşılardan bazıları da şunlardır: Çerkez Hasan Dede (ö. 1295/1878), Esrar Dede (ö. 1306/1888), Halebli Abdî Dede (ö. 1322/1904).⁸⁷

Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Atullah Dede (1328/1910)'nin de, kanun ve ud çalmakta fevkalade mahareti olduğunu, Mehmed Ziya Bey, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'a naklettiği gibi, talebesi Rauf Yekta Bey de bunu doğrulamaktadır.⁸⁸

Mevlevî dergâhları yukarıda isimlerini verdiğimiz bestekâr, kudümzen, neyzen ve âyinhanların dışında, XIX. asır içerisinde bazı mûsikî araştırmacılarını da yetiştirmiştir. Bu araştırmacıların başında da Galata Mevlevîhânesi şeyhi Atullah Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mehmet Celaleddin Dede ve Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede gelmektedir. Bu araştırmacılar mûsikînin bir ilmi olması gerektiğine inanarak, Farsça, Arapça ve Osmanlıca çeşitli eserleri ve edvârı okumaya koyulmuşlardır. Türk mûsikîsinin perdeleriyle aralıkları, makamlarıyla usulleri üzerinde zaman zaman derinlemesine bilgi edinmişlerdir. Böylece sadece araştırma inceleme değil, "aydınlanma" yolunu da açmışlardır. O zamana kadar nota yazısına ihtiyaç duymadan, geleneğin kulağıyla perdeleri, aralıkları bulan icrâcı, makamları gene geleneğin zevkiyle bulan besteci, bu uygulamaların temelli bir açıklamasını, niçinini nasılını aramaya, bu tanımlanmamış mûsikîyi yönetip yönlendiren sistemin sırlarını çözmeye girişmişlerdir.

Adı geçen üç Mevlevî mûsikîşinas yoğun çalışmalarını yazılı eserler haline getirme fırsatını bulamamışlar, fakat ortaya koydukları bilgi ve bulgularını Râuf Yekta Bey, Suphi Ezgi, Hüseyin Saadettin Arel gibi talebeleri aktarmışlardır. Böylece yetişen bu grup sayesinde, son asrın mûsikî araştırmacıları ortaya çıkmış ve mûsikî ile ilgili bir çok konunun telifi temin edilmiştir.⁸⁹

⁸⁴ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 237-239; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 217-218; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 664-666; a. mlf. *Türk Şairleri*, II, 273-276;

⁸⁵ *Hoş Sadâ*, s. 176; Y. Öztuna, *TMA*, II, 383-384

⁸⁶ *Çilehâne Mektupları*, s. 48, 143.

⁸⁷ M. R. Gazimihal, *a.g.e.*, s. 40.

⁸⁸ Rauf Yekta, *Türk Mûsikîsi*, (trc. Orhan Nasuhoğlu), İstanbul 1986, s. 54; *Hoş Sadâ*, s. 85. Ayrıca mevlevî veya mevlevî muhibbi olan diğer mûsikîşinaslar için bu bahiste ismi geçen kaynaklara ayrıca müracaat edilebilir.

⁸⁹ Rauf Yekta, *a.g.e.*, s. 54, B. Aksoy, *a.g.m.*, V, 1233. Rauf Yekta Bey'in Hayatı, *Türk Mûsikîsi* ile ilgili yazmış kitaplar ve makaleler için bk., R. Yekta, *a.g.e.*, (Giriş) s. 9-16.

Yukarıda gerek bestekarlıkta gerekse kudümzenlik ve neyzenlikte usta derecesinde mahir olan Mevlevîlerin dışında, mevlevîhânelerde ikamet eden derviş ve dedelerin de çoğu da mûsikîşinastır. Bu durumda olan Mevlevîlerle ilgili tezimizin içinde yeri geldikçe bilgiler aktarmıştık.

II. MEVLEVÎLİKTE ŞİİR VE MEVLEVÎ ŞÂİRLER

“Tasavvuf his işidir, gönülde başlar, gönülde ma’kes bulur. Sanat ve sanatın sözlü kolu edebiyat ile onun en soylu kısmını teşkil eden şiir de bu duygu mahsulüdür. Türk şiirinin Anadolu’daki teşekkül ve tekâmül çağına bir göz gezdirilecek olunursa, Mevlânâ’dan sonra Anadolu’da yetişen tasavvuf ehlinin zengin bir edebiyat muhiti ortaya koydukları görülmür. Bu muhit içerisinde en müstesna yeri şüphesiz Mevlevî tekkeleri işgal etmektedir.”⁹⁰

Mevlevîlik kültürünün sanat ve edebiyat sahasında zengin motifler taşımış olması, Mevlânâ müntesiplerinin genellikle münevver tabakadan bulunması, onun tefekkür sisteminde şiire büyük önem verilmesi ve daha da önemlisi, şiir yoluyla irşadı bizzat Mevlânâ’nın da şiâr edinmesi⁹¹, Mevlevîliğin diğer tarîkatlara nazaran edebiyat hamiliğini daha aktif olarak üslenmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bunda vezin ve kafiyeyle bağlanan sözün, daha uzun yaşayan ve daha fazla akılda kalan söz olmasının da etkisi büyüktür.”⁹²

Duyguyu anlatmak ve muhâtabı iknâ etmekte nesirden kat kat üstün olan şiiri bizzat Mevlânâ kullanmıştır. *Mesnevî* başta olmak üzere telifâtının çoğunu şiir üslûbuyla yazan Mevlânâ, bunu gerek şiirin tesiri sebebiyle gerekse o dönem Anadolu’da şiirin çok geçerli olduğunu bildiği için yapmıştır.⁹³ Buna, Mevlânâ’nın *Fîhi Mâ Fîh*’te dediği gibi “onu sevenlerin şiiri sevdiklerini ve kendisinden şiir söylemesini istediklerini, bu yüzden şiir söylemeye başladığını”⁹⁴ da ilave etmek gerekmektedir. Mevlânâ’dan sonra Anadolu’da şiir el üstünde tutulmuş ve özellikle mevlevîler için hayatın bir parçası olmuştur.⁹⁵ Mevlevîler ve mevlevîhâneler ile şiir

⁹⁰ Saadettin Nuzhet (Ergun), “Mevlânâ’nın Türk Şiiri ve Musikisi Üzerindeki Tesirleri”, Konya, Konya 1943, s. 110-111; İskender Pala, “Edebi Çehreleriyle Mevlevîhâneler”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: II, s. 55.

⁹¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981, (Üçüncü Baskı), s. 246-248; Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti Fikirleri*, İstanbul 1995, s. 198-202.

⁹² Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul 1957, s. 148; İ. Pala, a.g.m., s. 55.

⁹³ Şefik Can, “Mevlânâya Göre Şiir ve Şâirlik”, *III. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 55-60. Ayrıca, Selçuklular döneminde Türk Dili ve Edebiyatı için bk. O. Turan, a.g.e., s. 417-427.

⁹⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 234; Adnan Karaismailoğlu, “Tasavvufî Şiir Geleneğinde Mevlânâ’nın Yeri ve Önemi”, *VI. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 87-90.

⁹⁵ Ş. Can, a.g.e., s. 202-205; Hasibe Mazıoğlu, “Anadolu’da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ’nın Yeri ve Etkisi”, *Mevlânâ Sevgisi, IV. Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu*, 15-17 Aralık 1980 (Hzl. F. Halıcı), Konya 1981, s. 30-39; İ. Pala, a.g.m., s. 56.

bütünleşmiş ve işte bu sebeptendir ki, “ Osmanlı döneminde sanat hayatında Mevlevîhâneler birer mûsikî ve edebiyat okulu olmuşlardır.⁹⁶

Böylece şiirle ünsiyeti olan aydın kesim, tarîkat tercihi yaparken Mevlevîliği tercih etmiş ve Mevlevîlik tarihi boyunca, gerek bu kesimden, gerekse devlet erkanından olan paşalar, beyler ve sanat heveslisi zengin eşraf tarafından tercih edilen ve desteklenen tarîkat olmuştur. Mevlevîliğin tarîkat yapılaşması içerisinde yavaş yavaş şehirlere çekilmesi ve saraya yakın olup, XVII. asırdan itibaren bir devlet tarîkati görüntüsü vermesi de bu sebebe bağlanabilir.

Ayrıca bizzat bu tarîkatin içinde derviş olarak yetişen Mevlevîler de şiire meyletmişler ve coşkun duygu ve düşüncelerini bu dille ifadeye çalışmışlardır ki, bunda da en etkin sebep, tarîkatin pîrî olan Mevlânâ'nın en önemli eseri olan *Mesnevî*'yi okuyup anlama gayretidir.⁹⁷ Bu sebeple mevlevîhânelerde, *Mesnevî* okutma görevi olan mesnevîhanlık mesleği gelişmiştir. Biliyoruz ki, XIX. asır içinde de bu vazife bizzat devlet eliyle desteklenmiş ve Dârü'l-Mesnevîler açılmıştır.⁹⁸

Şiir, Mevlevî kültürü içinde öncelikle mevlevîhânelerde canlı tutulmuş, bu müesseselerde görev yapan hemen hemen bütün şeyh ve dedeler, dervişler şiirle yakından ilgilenmişler, hatta pek çoğunun şâir diye anılacak kadar şöhret bulduğunu, bu alanda yazılan şuarâ tezkirelerinden biliyoruz.⁹⁹ Şuarâ tezkirelerinde, Mevlevî olarak zikredilen dîvân şâirlerinin sayısının pek de az olmadığı ve dîvân edebiyatının önde gelen isimlerinden Şeyhulislam Bahaî, Cevrî, Şeyhulislam Yahya, Fasîh Ahmed Dede, Neşâtî Ahmed Dede, Müneccimbaşı Ahmed Dede, Nâyî Osman Dede, Receb Enis Dede, Nef'î, Nâilî, Nâbî, Nedîm, Sâkıb Mustafa Dede, İlhâmî (III. Selim)

⁹⁶ İsmail Ünver, *Neşâtî*, Ankara 1986, s. 9; Nevzad Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevilik, Masonluk*, İstanbul 1988, s. 337.

⁹⁷ H. Mazıoğlu, a.g.m., s. 32-36.

⁹⁸ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1939, s. 133-135; Celalettin Çelebi, *Hız Mevlânâda İlim*, Konya ty. (719. Vefat Müns.), 53-54; B. Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, (F. Nafiz Uzluk'un Önsözü), s. V; M. Kara, a.g.m., s. 305.

⁹⁹ Özellikle mevlevîlere yer veren, Mustafa Sakıb Dede (ö. 1145/1732)'nin telifi “Sefine-i Mevleviyye” isimli eseri, her ne kadar Mevlevî şâirleri ihtiva ediyor ve eserde Mevlevî şâirleri hakkında biyografik bilgiler ve menkıbeler varsa da, eserin aşırı derecede külfetli bir nesirle ve her bakımdan yorucu bir ifade ile kaleme alınmış olması, bu asırda yazılan ve tamamen Mevlevî şâirlerini ihtiva eden Esrar Dede (ö. 1315/1897)'nin “Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye” isimli eserinin daha sevimli ve meşhur olmasını sağlamıştır. Bu sebeple, şuarâ tezkirelerinin en şöhretlisi Esrar Dede'nin tertip ettiği ve içinde Mevlevî şâirlerini topladığı “Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye”dir ve yaklaşık iki yüz Mevlevî şâirin hal tercümelerini ihtiva eder. Fakat XIX. asır öncesi döneme ait olduğu için, biz tezimizde bu eserden ancak XIX. asır öncesi mevlevîleriyle ilgili bilgiler aktarırken bu eseri kullanma imkanı bulduk. Bk. Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, Millet Kütüphânesi, Ali Emiri No: 756, 204 yk.; İlhan Genç, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye, İnceleme-Metin*, A.Ü. Sos. Bil. Enst. 1986 (Yayınlanmamış Doktora Tezi); N. S. Banarlı, a.g.e., II, 789; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (terc. B. Üçok), Ankara, 1982, s. 348-349. Ayrıca bk. Osman Horata, *Esrar Dede, Hayatı Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı*, Ankara 1998, 5-42; Ağah Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, I, 348-352; Haluk İpekten, *Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum 1988, s. 157-161.

ve nihayet Şeyh Gâlib gibi şâirlerin, Mevlevî oldukları bütün edebiyat çevrelerinin ve tezkire yazarlarının malumudur.¹⁰⁰

Ayrıca, XIX. asra girmeden birkaç yıl önce vefat eden ve XIX. asrı etkileyen, Şeyh Gâlib'in yakın arkadaşı Esrar Dede (ö. 1211/1796)¹⁰¹, yine Şeyh Gâlib'in dervişlerinden Neyyîr Dede (ö. 1225/1810) ve Galata Mevlevîhânesi'nin aşçbaşı Hulusî Dede, Mevlânâ'nın yolunda dîvânlar teşkil etmişlerdir. Yine bu alanda Tanzimat devrinde, dîvân şiirinde en iyi temsilcilerinden Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Nazîf Dede (ö. 1278/1861) ve damadı Avnî Bey (ö. 1300/1883), Mehmed Saîd Hâlet Efendi (ö. 1239/1823), Nâfi mahlaslı Mehmed Abdünnâfi (ö. 1275/1858), Konyalı Şem'î (ö. 1253/1837), Şeref Hanım (ö. 1278/1861), Leyla Hanım (ö.1263/1847), Ramiz Abdullah Paşa (ö. 1226/1811), Pertev Mehmed Paşa (ö. 1253/1837), Ziver Paşa (ö. 1277/1860), Hakkı Paşa, Nazım Paşa gibi devlet ricâli Mevlânâ ve diğer Mevlevî büyüklerini metheden, dergâhları, sikke-i Mevlânâ'yı, külâh-ı Mevlânâ'yı, sema'ı, neyi öven şiirler yazmışlardır.¹⁰²

Bunlar arasında XX. yüzyılı da idrâk eden Veled Çelebi (İzbudak)'yi, Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'yi, Tahirü'l-Mevlevî (Olgun)'yi, A. Avni Konuk'u, ve Midhat Bahârî Baytur'u da anmak gerekir.¹⁰³

“XIX. asrın ilk yarısında Türk şiirinin manzarası bir bakıma geçen asırdan pek farklı değildir. Nedîm'den sonra ârâzı iyiden iyiye görülen, fakat başlangıcı daha evvel çıkan bir zevk bozulması ve dağılışı, ilhamı umumiyetle küçük ve kelime ifade oyunlarına dayanan buluşlardan öteye geçememesinden gelen bir yoksulluk, Mesnevîlerde Nâbî'den beri çalışılan fakat bir türlü sırrı bulunamayan yerli icat arzusu, daha ziyade nesre ait hususiyetlerin artması bu yarım asrın şiirinin esas vasıflarıdır. Şiirlerde ana fikirden yoksunluk, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan insanların vakit geçirmek için konuşmalarını andıran yarenlik edâsı, ilk göze çarpan şeylerdir. Bu manzarayı geçen asrın sonunda Şeyh Gâlib'in musammatlarla yapmaya çalıştığı geniş nefesli ve hamleli şiir tecrübesi ve yine onun tesiriyle hızını artıran

¹⁰⁰ İ. Pala, a.g.m., s. 56. Ayrıca XVIII. Tezkireleri ve burada isimleri geçen Mevlevî şâirler için bk. A. S. Levent, a.g.e., I, 305-327; H. İpekten, a.g.e.

¹⁰¹ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II, s. 789-780.

¹⁰² Bu tezkireler şunlardır. Şefkat (ö. 1242/1826), *Şefkat Tezkiresi* (Te'lif Tarihi; 1229/1813), İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar 3916; Tevfik (ö. ?), *Mecmuatü't-Terâcîm* (1242/1826), İ. Ü. Kütüphânesi, Ty. 192; Vak'antüvis Es'ad Efendi (ö. 1264/1848), *Bahçe-i Safâ Endûz* (1251/1835), Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi Yazma Bağışlar 4040; Şeyhulislam Arif Hikmet (ö.1275/1859), *Arif Hikmet Tezkiresi* (1250/1834-35), Millet Kütüphânesi, Ali Emîri 749; Fatîm Davud (ö. 1283/1866), *Hâtîmetü'l-Eş'âr* (1269/1852), İstanbul 1271/1854; Mehmed Tevfik (ö. 1311/1892), *Kâfile-i Şuarâ* (1290/1873), İstanbul 1290. XIX. Asırda yazılan şuarâ tezkireleri ve bu tezkirelerde yer alan Mevlevî şâirler için bk. A. S. Levent, a.g.e., I, 327-348.

¹⁰³ A. Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, II, 396; H. Mazioğlu, a.g.m., s. 38; Ayrıca bu şâirlerle ilgili geniş bilgi ve bibliyografya için bk. a. mlf., *Sefîne-i Evliya*, I, 3332-342; *Son Asır Türk Şâirleri*, X, 1820-1823; XI, 1934-1939; S. N. Ergun, *Türk Şâirleri*, yer ve ty., II, 573-575, II, 671-678; Tahir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, (hızl. C. Kurnaz), Ankara, 1995, s. 7-27; H. Mazioğlu, *A. Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara 1987; Atilla Şentürk, *Tahirü'l-Mevlevî*, İstanbul 1981; Nevin Koruc, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1994; Edip Seviş, “Mevlevî Şâir Mithat Bahârî Beytur ve Neyzen Şeyh Hüseyin Fahrettin Dede”, *VI. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 183-86.

Mevlevî ve tasavvufî ilham değiştirememiştir. Bununla beraber, Keçecizâde İzzet Molla, Enderunlu Vâsîf (ö. 1824)¹⁰⁴, Akif Paşa, Şeyhulislam Yahya Efendi gibi bu vasıflandırmaların dışına çıkan şâirler de yok değildir. Fakat vakıa şudur ki, bu asırda dîvân edebiyatı Şeyh Gâlib'le Avnî Bey arasında çok şaşkıncu bir acemiliğe düşer.”¹⁰⁵

Bu asırda dîvân Şiiri, eski sanatından bir hayli sıyrılarak bâriz bir sadelik ve yerlilik temayülû göstermeye başlamıştır. Bu temayülün en göze çarpan mümessili Vâsîf'tır. Daha çok eski geleneğe bağlı görülen İzzet Molla'da bile, XIX. asır mahsûlü ve az çok Avrupa tesirinin neticesi olan modern bir siyâsî tenkit fikri ve yenilik ruhu kendini göstermektedir. XIX. asrın ikinci yarısında ise, dîvân edebiyatında görülen tek yenilik; Avrupa edebiyatını söylemeye başlamasıdır. N. Sami Banarlı'nın “Avrupaî Türk Edebiyatı, Tanzimat Devri” diye isimlendirdiği bu dönemde, F. Köprülû'nün ifadesiyle “saraya ve onun dayanağı olan medreseye, tekkeye devlet adamlarına, âyân ve eşrâfa dayanan feodal klasik edebiyata karşılık, Şinâsî-Ziya Paşa-N. Kemal mektebi; vatan, millet, halkçılık mefkûrelerine hizmet eden ve tamamıyla Fransız Edebiyatı'ndan mülhem bir burjuvazî edebiyatı oluşturmak istiyordu.”¹⁰⁶ Yine bu asır içinde dîvân şiirinde saz şâirleri ağzından şiirlere daha çok rastlanmaya başlanmıştır.¹⁰⁷

Bu isimler, Mevlevî şiiriyle ilgili değerlendirmede bulunmazken, A. Gölpınarlı da, Mevlevî şiiri ve şâirleri ile ilgili şunları söylemektedir: “Mevlevî şâirleri dîvân edebiyatı içinde üstün şâirlerdir. Şiirleri bu edebiyatın teknik ve estetik çerçevesi içindedir. Mevlevîliğin âdâb, erkân, an'ane ve terim hususiyetleri, dîvân edebiyatı içinde pekâlâ ayrılabilir bir Mevlevî edebiyatı meydana getirmiştir. Mevlevî şâirlerinin hemen hemen hepsi, kasîde, gazel ve sair vadilerde dîvân şâiridirler fakat bazı şiirleri bütün hususiyetiyle Mevlevî şiiridir. Hatta bu şiirler şerh ve izâh edilmedikçe anlaşılacak kadar Mevlevîyânedir. Bilhassa Şeyh Gâlib ve Esrar Dede, bu hususiyeti pek güzel göstermişlerdir.”¹⁰⁸

Bu sözlere ilaveten, XIX. asır Mevlevîlerinin (Şeyh-Dede-Derviş-Muhib) hemen hemen hepsinin, musiki de olduğu gibi şiir hususunda da, kendi kabiliyetleri mesabesinde bu maharetlerini ortaya koyduklarını ifade etsek, pek isabetsiz olmaz kanaatindeyiz.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Hayatı, Edebi şahsiyeti ve Dîvânı ile ilgili geniş bilgi ve Bibliyografya için bk. Rahşan Gürel, *Enderunlu Vasîf Dîvânı*, İstanbul ty.

¹⁰⁵ A. H. Tanpınar, *a.g.e.*, s. 77-81; A. Kabaklı, *a.g.e.*, II, 394-396; İsmail Parlatır, “ XIX. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri”, *Türk Dili*, Ocak-Şubat 1992, sayı: 481-482, s. 1-3.

¹⁰⁶ Fuad Köprülû, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966, s. 299-300; N.S. Banarlı, *a.g.e.*, II, 858; A. Kabaklı, *a.g.e.*, II, 540-552.

¹⁰⁷ Vasîf Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Ankara ty., s. 12; N. S. Banarlı, *a.g.e.*, II, s. 829-230.

¹⁰⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 449, 456.

¹⁰⁹ Tahir Olgun'un Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı mektuplar içerisinde XIX. asrın sonlarında İstanbul ve diğer Mevlevî dergâhlarında bulunan bazı Mevlevî şeyh ve dervişlerinden de kısa kısa bahisler bulunmaktadır. Bk. Tahir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, s. 46-48, 90-92, 142-146.

1. Mevlevî Şâirleri

XIX. asırda Mevlevî şâirleri ile ilgili bilgi vermeye tarîkatin bu asır başlarındaki mümessili Mehmed Saîd Hemdem Çelebi ile başlıyoruz. Saîd Hemdem Çelebi ile ilgili her ne kadar tezkirelerinde şâir sıfatıyla söz edilmese de, Çelebi, İ. Mahmud Kemal İnal ve Mevlevî çevrelerince şâir kabul edilmiştir.

Kendi zamanında herkes tarafından fazîletli, ârif, kamil bir zât olarak bilinen Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, özellikle *Mesnevî*'ye vukûfiyeti ve tasavvufâne şerhleriyle dikkat çekmiş, Tefsîr ve Hadis ilimleriyle uğraşmış, ehl-i ilim ve kalem, şâir, hattat ve mesnevîhândır.¹¹⁰ Çelebi, "Kâmil, ârif ve esrar-ı tarîkate hakîkati vechile âşinâ bir mürşid olup, eş'âr-ı fesahat beyanı cümle indinde makbûl ve pesendîdedir." "Türkçe ve Farsça pek çok şiiri vardır."¹¹¹ Mevlevîlik tarihinde yerinin doldurulamayacağını ifâde için söylediği ve merkadinin başucunda asılı şu beyit ve beytin yazısı, onun şiirde ve ta'lik yazıda mertebesine işaret etmektedir.

*Nîce aktâb nîce Ârif-i billâh gelûr
Dergeh-i pîre, velî ben gibi Hemdem gelmez.*¹¹²

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede ise; meşîhati müddetince Mevlevî tarihinde, Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi, Vak'anüvis Pertev Efendi, Mehmed Saîd Hâlet Efendi, şuarâdan Hayret Efendi, Süleyman Neşâtî ve Musâhib Seyyid Ahmed Ağa gibi, mûsikî ve edebiyat alanlarında ün yapmış bir çok kişinin yetişmesine, dergâha intisap ederek veya muhip sıfatıyla, bir çok zevatin Mevlevî terbiyesi almasına önder olmuştur.¹¹³ Ali Nutkî Dede ayrıca, zamanının sanat zevkiyle yetişmiş, hat, mûsikî ve şiir dallarında da eserler vermiştir. 1203/1788'de talik hattı ile istinsah ettiği *Neşâtî Dîvânı*, Süleyman Neşâtî Efendi'nin şiir severler tarafından sürekli hatırlanmasına sebep olmuştur.¹¹⁴

Bu asırda şâirlik yönüyle de tanınmış Mevlevî şeyhlerinden biri de Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Mehmed Celâleddîn Dede'dir. Şeyhin ârifâne ve âşıkâne şiirleri bulunduğunu ve "Şeyhî" mahlasını kullandığını Mehmed Ziyâ Bey nakletmektedir.¹¹⁵

Yine bu asrın önemli şâir Mevlevî simalarından Beşiktaş mevlevîhânesi şeyhi Hasan Nazif Dede (1228/1861-62) de, yazdığı aşıkâne şiirlerle tanınmıştır. Tasavvufî

¹¹⁰ Şerifzade M. Fazıl, *a.g.e.*, s. 420.

¹¹¹ Saadettin Nüzhet-Mehmed Ferid, *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyat*, Konya 1926, s. 143-147; *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 628-630.

¹¹² *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 628; N. Elgin, *a.g.m.*, s. 6. Ayrıca bu iki eserde Çelebi'nin Terci-i bend ve gazelinden birer örnek vardır. Bk. a. yerler.

¹¹³ Bk. *Defter-i Dervişan I*, Süleymâniye Kütüphânesi, Nafiz Paşa 1194, vr. 1a, 15b; Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tetkik u Tahkik*, s. 2b; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 144; S. Nuzhet Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 413-415; Y. Öztuna, *Türk mûsikî Ansiklopedisi (TMA)*, II, 32-33; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 423.

¹¹⁴ Süleyman Neşat Efendi, *Neşâtî Dîvânı*, Süleymaniye Kütüphânesi, Nafiz Paşa Yazmaları, nu: 942; S. Nuzhet Ergun, *Neşâtî*, İstanbul 1933, s. XLVII.

¹¹⁵ M. Ziyâ, *a. e.*, s. 232. Celâleddîn Dede'nin yazdığı şiirlerine örnekler için bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 232-234; *Son Asır Türk Şâirleri*, II, 217-218; *Türk Şâirleri*, II, 939-942.

umdeleri ve klasik Türk edebiyatının teknik ve estetiğini lâyıkıyla yansıtan ve üzerinde durulması gereken muhtevalı şiirleri hâvî orta hacimli bir dîvânı vardır.¹¹⁶ Eserlerinden *Ta'rifu's-Sulûk* isimli bir risalesi matbudur. Şu beyit bir gazelindedir:

*Görüp hal-i perişânım benim bihûde taan etme
Bu emri bir de gel mülk-i dilde sultân olandan sor
Azîz-i Mısr-ı vuslat sûziş-i firkat nedir bilmez
Onu tenhâ-nişîn-i ahzân olanlardan sor.*¹¹⁷

Es'ad Muhammed Dede de, bu asır şâirlerindedir. 1259/1843 yılında Selanik'te doğmuş, burada gençliğinde ilim tahsilinde bulunmuş daha sonra aynı maksatla İstanbul'a gelmiştir. Bu bağlamda İstanbul'da çeşitli hocalardan ders alırken, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'ye intisab etmiş ve onun ilim halkasına dahil olarak, *Fusûs-u Hikem* ve *Mesnevî* okumuş, şeyhinin vefatından sonra, *Mesnevî* icazetini, Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede'den almıştır. Daha sonra Fatih Cami'inde *Mesnevî*, *Hâfız Divânı*, *Pend-i Attâr*, *Gülistân*, *Levâyih*, *Molla Câmî*, *Gülşen-i Râz* ve *Sipehsalar* okutmuş ve bir taraftan da, Davud Paşa ve Mahmûdiye rüştiyelerinde Farsça muallimliği yapmıştır.

Seyahat etmeyi seven Es'ad Dede, kitaba karşı aşırı merakı sebebiyle, büyük bir kütüphâne oluşturmuş fakat kitaplarının bir kısmı Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çıkan yangında yok olmuştur.

Daha çok mesnevîhanlığı ile tanınan Es'ad Dede'nin bir özelliği de, "câmiu't-turuk" olmasıdır. Mevlevî olmasıyla beraber devrinin diğer tarikat şeyhlerinden, Şâzeli, Kâdirî, Şa'bânî ve Nakşî icazetleri almış, bunlarla da kalmayıp, Mekke'de Sünûsî-İdrisî, Haleb'de Ekberî tarikatlerinden de icazet almıştır.

Son zamanlarında bir müddet Yenikapı Mevlevîhânesi'nde oturmuş daha sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhanlığına tayin olur. İki sene kadar burada görev yaptıktan sonra 1329/1911 yılında vefat etmiş ve bu mevlevîhânenin hamusuna defnedilmiştir. Tasavvufa dair telif ettiği kitapları yanında şiirlerini topladığı *Dîvânçe-i Eş'âr* isiminde bir de dîvânı bulunmaktadır. Bir de;

*Görünen cümle eşyadan Hudâ'dır
Sakin sanma ânı senden cüdâdır*

matla'lı ve "Tevhîd" başlıklı üç yüz beytli bir de mesnevîsi vardır.¹¹⁸

Yine bu asır sonunda yaşamış Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede alim ve fâzıl bir zât olarak bilinmesinin yanında şâirlik yönü ile de meşhurdur. Hüseyin Fahreddin Dede Türkçe ve Farsça şiirlerini kendisine ait *Mecmu'a*¹¹⁹'sında toplamış ve şiirlerinde "Fahri" mahlasını kullanmıştır. *Menâkıb-ı*

¹¹⁶ Rahşan Gürel, *Enderunlu Vasf Dîvânı*, İstanbul ty., s.22

¹¹⁷ Davud Fatin, a.g.e., s. 312-313; *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1109-1110; Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, (hızl. C. Kurnaz), İstanbul 1995, s. 327-328. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1110-1112.

¹¹⁸ *Sefine-i Evliya*, I, 329-332; *Osmanlı Müellifleri*, II, 95; *Son Asır Türk Şâirleri*, II, 328-330.

¹¹⁹ Hüseyin Fahreddin Dede, *Mecmuâ*, Konya Mevlânâ Mützesi Kütüphânesi,

Mevlânâ'yı nazmen tercümeyle başlamış fakat ancak mukaddime ile bazı kısımlarını tamamlayabilmiştir.¹²⁰

Bir başka Mevlevî şâir de, Süleyman Şemsi Dede'dir. Şemsi mahlasıyla tanınmış, Konya Mevlânâ dergâhında yetişmiş, önce dergâh şeyhi Horasani Ali Dede vefatıyla 1287/1870 yılında Aydın Güzelhisar Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilmiş, daha sonra 1297/1880 yılında Hanya Mevlevîhânesi'ni açmış ve dergâhın ilk şeyhi olmuştur. 1303/1886 yılında vefat etmiştir. Tertip ettiği dîvânı A. Sevgi tarafından 1985 yılında Türkçe harflerle yayınlanmıştır.¹²¹

Fehmi Hüsam Dede, 1265/1849 yılında İstanbul'da doğmuş bir Mevlevî şâirdir. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Osman Salahaddin Dede'ye intisab etmiş, dergâha mürid olmuştur. Şiir ve mûsikîde mâhir bir Mevlevî olup, 1330/1912 yılında vefat etmiştir. Şiirde "Fehmî" mahlasını kullanmıştır. "Müstear" makamında bir ayin bestelemiştir, mahirâne keman çaldığı rivayet edilir.¹²²

Mahrem Dede, Edineli dîvân şâirlerinden olup burada doğup büyümüş, mevlevîliğe intisab edip yıllarca seyahat etmiş ve nihayet Sultan Abdülmecid devri sonlarında İzmir'de vefat etmiştir. Neyzen olarak da tanınan Mahrem Dede, içli şiirler söylemiştir.¹²³

Edirneli Nakşî Dede, mutasavvuf şâirlerdendir. Edirne'de doğmuş ve Konya'da çile tamamlamıştır. Daha sonra Kahire'ye gitmiş ve mevlevîhânenin kudûmzenbaşısı olmuştur. 1254/1838 yılında aynı dergâha de şeyh olarak tayin edilmiş ve 1270/1854'de vefat etmiştir. Bestekâr neyzen, şâir olarak bilinir. Türkçe ve Farsça rubâileri vardır.¹²⁴

Hüseyin Azmî Dede, XIX. asrın son yarısında yetişmiş Mevlevî şâirlerindendir.¹²⁵ Fatin, *Tezkiresi*'nde bir gazelini aktarmış, S. N. Ergun da eserinde, üç manzumesine yer vermiştir.¹²⁶

¹²⁰ *Musavver Nevsal-i Osmânî*, s. 275; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 185; *Son Asır Türk Şâirleri*, I, 348-349. Mehmed Tahir Efendi ise "Mevlânâ Hazretlerinin menkıbelerini açıklayan Farsça Sipehsalardan seçme suretiyle tercümelere olduğunu belirtmektedir. Bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 170.

¹²¹ M. Fazıl Paşa, *a.g.e.*, s. 421; *KMMA*, Dosya No: 47/16; *KMMA*, Dosya No: 53/30, 47/5, 50/17-29; *1303/1886 Konya Salnamesi*, s. 314; Veled Çelebi, *a.g.e.*, s. 824; *Son Asır Türk Şâirleri*, X, 1768-1769; A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s. 32; *BOA*, HH, 27356, 25 Ş 1256/1840; İsmail Kara, "Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevîhânesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 35, Mart 1995, s. 133; a. mlf. "Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.293; Ahmet Sevgi, "XIX. Yüzyıl Mevlevî Şâirlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Dîvânçesi", *VII. Milli Mevlânâ Sempozyumu* (Tebliğler), (13 Aralık 1985), Konya 1985, s. 62-63.

¹²² *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 387.

¹²³ Fatin, *a.g.e.*, 366-67; O. Peremeci, *a.g.e.*, s. 280-281; Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri*, s. 432.

¹²⁴ O. Peremeci, *a.g.e.*, s. 280-281; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Dergâh yay, Nakşî Dede mad. VI, 506. R. Canım, *a.g.e.*, s. 430.

¹²⁵ Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizin Mısır Mevlevîhânesi kısmı.

¹²⁶ *Türk Şâirleri*, II, 640-644. Azmî Dede'nin diğer telifatı da şunlardır; 1- Temyzü'l-emreyn (Meşietle irade arasını farak ve temyize dair) 2-Temdidü'l-hayat 3- Mir'âtü'l-hakâyık 4- İşrâbü'l-haram, 5-Mîzânü'l-edyan 6- İlzâm 7-Şîa7ya dair bir risale, 8- Lâzîmü'l-beyan 9-Tatbîk 10- Beyânü'l-

Mevlevî müntesibi devlet adamlarından Keçecizâde İzzet Molla, bu asırda şâir olarak şöhret bulmuştur. 1200/1775 yılında İstanbul'da doğmuş, babası Tanzimat sadrazamlarından Fuad Paşa'dır. Hâlet Efendi sayesinde bir çok devlet kademesinde görev almıştır. Fıtraten şâir olarak doğan nâdir insanlardandır diye tavsîf edilmiştir. İzzet Molla'nın yetişmesinde iki amil rol oynamıştır. Bunlardan biri şâirin mensup olduğu Mevlevîlik, diğeri ise şiirin nazîrecilik geleneğidir. Şiirinin ilhâmı büyük ölçüde Mevlevîlikten gelmiştir. Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî'ye hayran olduğu kadar da tesirleri altında kalmıştır. İzzet Molla'nın Mevlevîliğe nasıl intisab ettiği bilinmemekle beraber, yakını ve hamisi Halet Efendi'nin bir Mevlevî olmasından yola çıkarak, şâirin Mevlevîliğe intisabının Halet Efendi kanalıyla olabileceği üzerinde durulmuştur. Şeyh Gâlib de, ilham kaynaklarından biridir ve İzzet Molla üzerindeki tesiri büyüktür.¹²⁷

Türk Edebiyatına iki dîvân, iki mesnevî, iki lâyiha bırakmıştır. Dîvânlarından biri *Bahâr-ı Efkâr*¹²⁸ diğeri ise *Hazân-ı Âsâr*¹²⁹, dır. Dîvânlarında Nef'î'ye nazire babında kasideler, tasavvuf duyguları ve Mevlânâ'ya bağlılık ifadeleriyle söylenmiş gazeller ve birer vesîka değerindeki çok sayıda tarihler dikkati çeker. İki Mesnevîsinden biri olan *Mihnet-i Aşk*, şâirin ilâhî aşk anlayışıyla, Şeyh Gâlib'in tesirinde yazılmış 290 beyitlik eseridir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye bağlılık ifade eden bu tasavvufî *Mesnevî* bir Mevlevî edebiyatı mahsulüdür.¹³⁰ İki matbu dîvânı ve iki manzum eseri var olduğunu İ. E. Mahmut Kemal İnan nakletmektedir. Her vadîde istediğine istediği gibi şiirler söylemiştir. Mevlevî tarikatine mensub olduğu için, bu tarikatın feyziyle mutasavvifâne şiirler yazmakta da maharetini göstermiştir.¹³¹

Yine bu asrın Mevlevî şairlerinden biri de Yenişehirli Avni (ö. 1301/1884)'dir. XIX. asır şiirinin istisnasız en kudretli şâiri olarak kabul edilmiştir. Farsça'ya olan aşırı düşkünlüğü sebebiyle, ekseriye İrân Edebiyatı ile meşgul olmuştur. Mevlânâ'ya olan muhabbeti sebebiyle de, *Mesnevî*'nin en güzel beyitlerini sürekli okuyan biridir. Avnî Bey "alafranga" denilen yolda şiir söylemenin sürekli karşısında olup, şiirde, eskilerin dilinin asrın tabiatına göre ıslahını arzu edenlerdendir. Hemen bütün dîvânı

maksad 11-Nuhbetü'l-âbâd (Mevlevîliğe dair) 12- Miftahu'l-Kulûb (Mevlevîlik sulûktüne dair). Bk. *Türk Şâirleri*, II, 643.

¹²⁷ İzzet Mollanın edebî şahsiyetiyle ilgili daha geniş değerlendirmeler için bk. İ. Bülbül, *a.g.e.*, s. 21-34.

¹²⁸ Şâirin gençlik yılları şiirlerini ihtiva eden bu dîvân 1839'da Bulak'ta basılmıştır. Bk. N. S. Banarlı, *a.g.e.*, II, 835; İ. Bülbül, *a.g.e.*, s. 35-37.

¹²⁹ Birinci dîvânından sonra söylediği şiirlerini topladığı dîvânıdır. 1841 Matbaa-yı Amire'de basılmıştır. Bk. N. S. Banarlı, *a.g.e.*, II, 835; İ. Bülbül, *a.g.e.*, s. 37.

¹³⁰ Bk. N. S. Banarlı, *a.g.e.*, II, 835; İ. Bülbül, *a.g.e.*, s. 35-37.

¹³¹ Hayat hikayesi ile ilgili geniş bilgi için bk. M. Naci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 311; *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 735-756; *Osmanlı Müellifleri*, I, 181-183; E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, Ankara 1999, III-V, 473-486; İsmail Ünver, "İzzet Molla", *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1988, VIII, 116-132; Gazellerine örnekler için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 755-756; İ. Ünver, *a.g.m.*, s. 118-132. Ayrıca Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili geniş bibliyografya için bk. İ. Bülbül, *a.g.e.*, s. 194-198.

sehl-i mûmteni şiiirleri câmi'dir. Merâtib silsilesine göre Mevlevî şeyhi Nazif'in mürîdi ve damadı, şiiir fenninde ise cûmlenin mürşidi ve üstadı olmuştur.¹³²

II. Mahmud dönemi, devlet adamlarından Mevlevî Mehmed Said Hâlet Efendi¹³³ de Mevlevî şâirler arasında sayılmıştır.¹³⁴ Türkçe bir dîvânı bulunan Hâlet Efendinin, bu dîvânı yazma olup, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı 829 numarada kayıtlıdır. "Halet" ve "Saîd" mahlaslarını kullanan şâirin, dîvânı 1258/1842 yılında basılmıştır.¹³⁵

Hasîrîzâde şeyhi Mehmed Elif Efendi de, mevlevîliğe intisab etmiş şâirlerdendir. Sütlüce Sa'dî Dergâhı şeyhi Ahmed Muhtar Efendi'nin oğludur. 1266/1850 yılında doğmuştur. Zeki Dede'den ve Râkîb Efendi'den ta'lik meşketmiş, Sa'diyye, Şâzileyve ve Şa'baniyye tarikatlerinden icâzetlidir. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Efendi'den de *Mesnevî* dersleri alarak, hem *Mesnevî* icâzetnâmesi, hem de Mevlevî icâzetnâmesi almıştır. Osman Salahaddin Dede'nin terceme-i halini de ihtivâ eden *Tenşîtü'l-Muhibbîn* isimli bir eser te'lif etmiştir.¹³⁶ Babasından sonra Sütlüce Sa'dî Dergâhı'na şeyh olmuş ve dergâhında *Mesnevî* okutmuştur. 1325/1907 yılında Meclis-i Meşâyih reisliğine getirilmiş ve 1345/1927 yılında vefat etmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça gazellerden müteşekkil bir dîvânı vardır.¹³⁷

Hoca Neş'et de, büyük bir şâir olmamakla birlikte bu dönemde şiiirler yazmış önemli bir şahsiyettir. Farsça öğrendikten sonra, kendini *Mesnevî* üzerinde yoğunlaştırmış ve kısa zamanda bir Mesnevîhan olarak meşhur olmuştur. Mevlevîlikte olduğu kadar Nakşîlikle de ilişkisi vardır ve tasavvuf ilminde oldukça mesâfe kaydettiği söylenir. 1222/1807 yılında vefat etmiştir. Türkçe ve Farsça şiiirler yazmış, dîvânındaki şiiirlerinin çoğu Farsça'dır fakat bunların hiç biri Türkçe şiiirlerinden daha iyi olmamıştır. Dîvânı, öğrencisi Pertev Efendi tarafından derlenmiş ve 1200/1785 yılında bastırılmıştır.¹³⁸

¹³² M. Naci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 142-145; *Son Asır Türk Şâirleri*, I, 123-124; *Türk Şâirleri*, II, 578-596; İ. Ünver, "Yenişehirli Avni", *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1988, VIII, 163. Şiiirlerinden örnekler için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, I, 124-132; *Türk Şâirleri*, II, 582-596; İ. Ünver, a.g.m., VIII, 163-165.

¹³³ Hayatı ve Mevlevîliğe hizmetleri için bk. Tezimizin II. Mahmud dönemi ve Mevlevîler kısmı.

¹³⁴ Fatim, a.g.e., s. 54-55.

¹³⁵ Cemil Çiftçi, *Maktul Şâirler*, İstanbul 1997, s. 553-560.

¹³⁶ Elif Efendi, *Tenşîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hoca Hüsameddin*, İstanbul 1300/1883.

¹³⁷ *Son Hattatlar*, s. 810-813; *Son Asır Türk Şâirleri*, II, 291-293. Ayrıca diğer eserleri için bk. a. yer.

¹³⁸ Faik Reşat, *Eslâf*, (hızl. Ş. Kutlu), İstanbul 1975, s. 311-314; *Osmanlı Müellifleri*, I, 279-280; E.J.W. Gibb, a.g.e., III-V, 411-414.

Bu asırda İbrahim Fehmi Bey de, Mevlevî tarikatına muhib şâirlerdendir. 1270/1854 yılında vefat etmiş ve Dîvân'ı 1287/1870'de Salim Bey tarafından bastırılmıştır.¹³⁹

Hüseyin Firakî Efendi, Niğde'lidir. Niğde Mekteb-i Rüşdiye muallimlerindendir. İyi derecede Farça bilgisi vardır. Son zamanlarında Mevlevîliğe intisab etmiş, bir müddet *Mesnevî* okutmuştur. Manzumeleri çoğunlukla mutasavvifânedir. Âşıkâne nazımları da mevcuttur. 1307/1889 yılında Niğde'de vefat etmiştir.¹⁴⁰

Yine Hakkı Efendi, hattat ve şâirdir. Dîvânı olduğu rivayet ediliyorsa da tab' olunmadığı için zayı' olmuştur. Galata Mevlevîhânesi şeyhi Ataullah Dede ile birlikte Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'den tâ'lik meşketmiştir. 1279/1862 yılında vefat etmiştir.¹⁴¹

İbrahim Hakkı Bey, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Saîd Dede zamanında bu dergâha devam eden Mevlevî muhibbi şâirlerdendir. Arapça, Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Şiirde Nef'î'yi taklit etmiştir. Dîvânı olduğu rivayet edilir. 1313/1895 yılında vefat etmiştir.¹⁴²

Mevlevî şâirlerden Hasan Hakkı Paşa, İskodralı vezir Mustafa Şerîfî Paşa'nın oğludur. Çeşitli illerde valilik yapmış, asil, mustakîm, edebiyata ve tasavvufa, Arap, Acem, Fransız ve Arnavut lisanlarına vakıf bir münevverdir. Erbâb-ı marifetten olan babası gibi nâdir kitaplara mâlik olup, kitaplarının arkasına "Hasan Hakkı Mevlevî" imzasını koymuştur. Hemdem Çelebi zamanında Mevlevîliğe intisab etmiş, Galata melevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede'den tecdîd-i inâbet etmiş, daha sonra Safvet Çelebi tarafından kendisine hilâfet verilmiştir. İ. Mahmud Kemal İnal, kendisinin bir dereceye kadar şâir ve şiire aşinâ bir zat olduğunu aktarmakta ve bir gazelini vermektedir. 1313/1895 yılında vefat etmiştir.¹⁴³

Halid Hasan Efendi de, Mevlevî şâirlerinden olup İstanbulludur. Kendi gayretiyle Arabça ve Farsça öğrenmiş, Edirne Mevlevîhânesi'ni Mesnevîhan olarak tayin edilmiştir. *Şerh-i Aşknâme-i Dîl* isimli manzum eserinin bir kısmı basılmıştır. *Osmanlı Müellifleri*'nde ve *Son Asır Türk Şâirleri*'nde, şiirlerinden bazı örnekler vardır. 1324/1906 yılında Edirne'de vefat etmiştir.¹⁴⁴

Mahmud Râif İsmet Bey, Dîvân Dairesi Müdürü olarak görev yapmış, melevîliğe mensub devlet ricalindendir. İ. E. Mahmud Kemal İnal, onun için "*Mensub olduğu Yenikapı Mevlevîhânesi'nde döner, tarih söyler, dem çeker, mahbûb sever, deryâdîl, rind meşrep, halîm, terbiyeli, nazik ve iyi bir âdem idi.*

¹³⁹ *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 383.

¹⁴⁰ *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 433. Bir gazeline örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 433.

¹⁴¹ *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 487. Bir gazeline örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 488.

¹⁴² *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 49/3. Bir gazeline ve diğer bazı şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 49/3-497..

¹⁴³ *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 498-500.

¹⁴⁴ *Osmanlı Müellifleri*, II, 178-179; *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 531-532.

Kaside, gazel tarzında nazımlarını görmedim. Gördüğüm eseri manzum tarihlerden ibarettir. ” demektedir.

1334/1916 yılında vefat etmiş ve vefatına Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Celâleddîn Dede ile Bahâriye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, birer tarih söylemişlerdir. Yenikapı Mevlevîhânesi yandığında dedegândan bazılarının muvakkithânedede kaldıklarında İsmet Bey şu beyti söylemiştir:

*Tarih taz'if eyledi nâr-ı dîl-i vîrânemiz
Oldu muvakkithânemiz hayfa muvakkathânemiz.*¹⁴⁵

Mehmed Abdünnâfi Efendi, Mevlânâ'nın torunlarından olan Mevlevî şâirlerindedir. En son Meclis-i Vâlâ azalığında bulunmuştur. Mevlevî tarîkatine mensup, sâlih, müdebbir, terbiyeli bir zât olarak tanınmış ve 1274/1858 yılında vefat etmiştir. Davud Fatin, şiirlerinin nâdir ve hârîka olduğunu rivayet etmiştir.¹⁴⁶

Salih Nailî Efendi, 1239/1823 Manastır doğumludur. Manastır'dan İstanbul'a gelip, bazı medreselerde ilim tahsilinde bulunmuş, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Nazif Dede'ye intisab etmiştir. Kumral sakallı, top burunlu, kırmızı yüzlü, zamanının ulemâ, şuarâ ve hattatlarından olarak tanınmıştır. Rind meşrep, hoş sohbet ve zarîf bir zât olduğu bilinir. Bir mecliste kendisine “Hoca Efendi raka içeriyor musun?” diye sorulduğunda “şişe, şişe” nükteli cevabını vermiştir. Şâirler arasında “nâil-i cedîd” namıyla ma'ruf, şiirde üstâd ve hicivde dili sivridir. 1293/1876 yılında Mısır'da vefat etmiştir.¹⁴⁷

Yine Mevlevî şâir ve devlet adamlarından Ahmed Sadık Ziver Paşa, 1208/1793'de İstanbul'da doğmuştur. Mevlevîliğe intisabı sebebiyle Hâlet Efendi'nin yanında bir süre görev yapmış, daha sonra çeşitli devlet kademelerinde bulunduktan sonra 1252/1837 yılında Evkaf Nezâreti'nde çalışmış ve Fatma Sultan Kethudâlığı'na atanmış ve en son Harem-i Şerif Meşîhati'ne memur edilmiştir. 1278/1862 yılında bu görevde iken vefat etmiş ve Medine'de Cennetü'l-Bâki'de Hz. Osman'ın kabri civarına defnedilmiştir. Edebiyata olan aşinalığı ve düşkünlüğü sebebiyle, tertip etmiş olduğu dîvânı, bazı mektuplarıyla birlikte oğlu tarafından *Âsâr-ı Ziver Paşa* ismiyle basılmıştır. Yine şiirlerini topladığı bir kitabı da Hocapaşa yangınında Cağaloğlu'ndaki evinde yanmıştır. Evinde sürekli şeyhler, dervişler ve garibleri ikramda bulunmasıyla bilinen Ziver Paşa, Sultan Abdülmecîd'in teveccühüne mazhar olmuş ve daima padişahın iltifat görmüştür.¹⁴⁸

Yine bir başka Mevlevî devlet adamı olan Mehmed Nâzım Paşa, 1265/1840 Üsküdar doğumludur. Özellikle XIX. asır sonlarının ileri gelen devlet adamlarındandır. Bir çok ilde valilik yaptıktan sonra en son Rumeli

¹⁴⁵ *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 728-729.

¹⁴⁶ *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1061-1062. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1062-1064.

¹⁴⁷ *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1074-1076; *Son Hattatlar*, s. 225-228. Hicivde ve hattaki maharetini gösteren şiirleri için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1076-1078; *Son Hattatlar*, s. 225-228.

¹⁴⁸ *Son Asır Türk Şâirleri*, XI, 2042-2044. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, XI, 2045-2046.

Mutasarrıflığı'nda bulunmuştur. 1345/1926 yılında vefat etmiştir. Mevlevî tarikatine müntesibtir ve Çelebi Efendi tarafından kendisine “Destâr-ı teberrük” verilmiştir. Zarîf orta boylu, nükteli, nazma meftûn, her vadîde nazma kâdir bir şâir olarak tanınmıştır. Matbu bir çok eseri vardır.¹⁴⁹

Seyyid Mehmed Pertev Paşa, Osmanlının II. Mahmud dönemi Umur-i Mülkiye Nâzırı olarak görev yapmıştır. Derviş meşreb bir yapıya sahip, Mevlevî muhibbi devlet adamlarındandır. Hoca Neş'et Efendi'den *Mesnevî* okumuştur. Şehzade Abdülmecîd ve Abdülazîz'e takdirâne sözler sarfettiği için görevinden alınıp, Edirne'de ikâmete memur edildiği sırada, II. Mahmud'un emriyle 1253/1837 yılında boğularak öldürülmüştür. Arapça ve Farsça'ya vakıf, bu iki lisanda da şiirler yazmış bir dîvân tertip etmiş ve dîvânı Bâb-ı Serasker matbaasında iki defa basılmıştır. Güzel rik'a da yazan Pertev Paşa'nın, her yaz padişah irâdesi ile şarkı sözleri tanzim ettiği, Sultan Mahmud da besteleyip, saray fasıllarında okunduğu rivayet edilmiştir.¹⁵⁰

Bu asır içerisinde bazı kadın Mevlevî şâirler de rastlanmaktadır. Bunlardan biri Leyla Hanım'dır. Leylâ Hanım, henüz kız mekteplerinin açılmadığı bir dönemde, aile içinde ciddi tahsil gören, münevver ve kültürlü bir kadın şâirler olarak yetişmiştir. Annesi Keçecizade İzzet Molla'nın kızkardeşi, babası eski Kazaskerlerden Moralızâde Hamîd Efendi'dir. İzzet Molla'dan şiir hususunda faydalanmış, münevver bir aile içinde iyi bir tahsil görmüş, dîvân edebiyatı üzerine derin bilgiler edinmiş, bu arada aileden gelen bir gelenekle mevlevîliğe intisap etmiştir. Vefatından sonra da Galata Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir. İnce, derviş ruhlu, hür fikirli olgun bir kadın şâir olan Leyla Hanım, zeki ve hazır cevap biri ve şiiri çabuk söylemesiyle tanınmıştır. Güzel bir hanım olmadığı halde şiiri güzel söylediği için de devrinde, bülbüle benzetilmiştir. Arapça ve Farsça şiirlerde söyleyen Leyla Hanım'ın dîvânı vardır ve önce 1260/1844 yılında Bulak'da, daha sonra da 1267/1851 yılında İstanbul'da basılmıştır. Vefatı sebebiyle tarih manzumesini yine bu asrın Mevlevî kadın şâirlerinden Şeref Hanım söylemiştir:

*Adn'e aldı gitti Leylâ Hanım'ı Kays-ı ecel (1264/1848)*¹⁵¹

Bir başka kadın Mevlevî şâirde olan Şeref Hanım (ö. 1278/1861) da bu asırda yetişmiş, eğitimini aile içinde almış ve Mevlevî tarikatine intisab etmiş, derviş ruhlu, olgun bir kadındır. Babası uzun müddet Mısır kadılığında bulunmuş, dîvân şâiri Mehmed Nebil Bey'dir. Şeref Hanım'ın şiir dili sade ve nazım tekniği kuvvetlidir.

¹⁴⁹ *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1137-1139. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1139-1141. Ayrıca geniş bilgi için bk., Fevziye Abdullah Tansel, “Bir Mevlevî Nâzım ve Şâiri M. Nazım Paşa”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1966, XIV, Ankara 1966, s. 155-174.

¹⁵⁰ *Son Asır Türk Şâirleri*, VII, 1301-1311; İ. Ünver, “Pertev Paşa”, *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1988, VIII, 133. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VII, 1311-1312; İ. Ünver, a.g.md., VIII, 134-136.

¹⁵¹ Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 271; a. mlf., *Osmanlı Şâirleri*, I, 311; *Osmanlı Müellifleri*, II, 213; *Son Asır Türk Şâirleri*, 880-885; N. S. Banarlı, a.g.e., II, 839-840. Ayrıca şiirlerinden örnekler için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, 880-885.

Nazmında ev ve aile lisanından aktarılmış sözler bulunması dikkat çeker. Şeref Hanımın dîvânı vefatından yedi yıl sonra 1285/1868 yılında basılmıştır.¹⁵²

Hersekli Ali Paşa'nın kızı Habibe Hanım da, Mevlevî kadın şâirlerdendir. Konya'da iken bu tarîkate intisab etmiştir. 1308/1899 yılında vefat etmiştir.¹⁵³

Bir başka Mevlevî kadın şâir, Mü'mine Hanım'dır. Sadrazamlardan Mehmed Derviş Paşa'nın kızıdır. 1241/1825'te İstanbul'da doğmuş, Kerbela Mutasarrıfı Ali Rıza Paşa ile evlenmiş, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'nin müridelerindendir. Şiirlerinin ekserisi, münacât ve nâttan ibaret olup, dört halife ve pirân-ı tarîkat hakkındaki medhiyelerden müteşekkildir. 1321/1903 yılında vefat etmiştir.¹⁵⁴

Bu asır içinde yetişen Mevlevî şâir Hatice Nakiye Hanım, Müneccimbaşı Osman Saib Efendi'nin kızıdır. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'ye intisab etmiş ve *Mesnevî* dersleri alarak icazetnameye mâlik olmuştur. Farsça'yı iyi bildiği için, Dârü'l-Muallimât'da Farisî hocalığı yapmıştır. Osmanlı Şehzade ve sultanlarına ve bazı paşaların kızlarına dersler vermiş, Sultan Reşad'ın takdirini kazanmıştır. 1316/1899'da vefat etmiştir. Türkçe ve Farsça şiirler söylemiş fakat hepsini kaydetmemiştir. M. Kemal İnal kütüphanesinde kendi yazısı ile kırk gazel ve medhiye ve kırk dokuz parça manzumeyi hâvi iki eserinin bulunduğunu söylemektedir.¹⁵⁵

Yukarıda kısa hayat hikayelerini vermeye çalıştığımız Mevlevî şâirleri dışında kaynaklarda şâir olarak ismi geçen mevlevîler de şunlardır:

Abdullah Râmiz Paşa (1226/1811)¹⁵⁶, Akif Efendi (1243/)¹⁵⁷, Mihrî Efendi (ö. 1255/1840)¹⁵⁸, Şem'î (ö. 1257/1841)¹⁵⁹, Muharrem Dede (ö. 1273/1856)¹⁶⁰, Fazıl Mehmet Paşa (ö. 1300/1883)¹⁶¹, Mustafa Safvet Efendi (ö.1283/1866)¹⁶², Mehmed

¹⁵² *Osmanlı Müellifleri*, I, 402-403; M. Naci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 323; N. S. Banarlı, *a.g.e.*, II, 840-841; Önder Göçgün, "Bir Mevlevî Şâiri Şeref Hanım", *II. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1986, Konya 1987, s. 287-293. Şeref Hanımın hayatı, edebi şahsiyeti ile ilgili geniş bilgi için bk. Yusuf Mardin, *Şâir Şeref Hanım*, Ankara 1994.

¹⁵³ *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 475. Bir Gazeline örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, III, 475.

¹⁵⁴ *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1015. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1015-1017.

¹⁵⁵ *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1094-1095. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1096-1099.

¹⁵⁶ Bursalı Mehmet Tahir, *Kırım Meşâhiri*, (hzl. Hasan Aksoy), İstanbul 1989, s. 82-83.

¹⁵⁷ *Son Asır Türk Şâirleri*, I, 78-79.

¹⁵⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Aydın Vilayetine Mensub Ulemâ Şuarâ Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İzmir 1990, s. 79-80.

¹⁵⁹ *Son Asır Türk Şâirleri*, X, 1755-1756. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, X, 1756.

¹⁶⁰ Mehmet Tahir, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁶¹ *Son Asır Türk Şâirleri*, II, 372-373; *Kırım Meşâhiri*, s. 81-82.

Şefik Efendi (ö. 1288/1871)¹⁶³, Nebil Bey (ö. 1307/1889)¹⁶⁴, Süleyman Salim Bey (ö.1311/1894)¹⁶⁵, Mahmud Râtib Bey (ö. 1317/1899)¹⁶⁶, Ali İlhâmî Efendi (İlhâmî)¹⁶⁷, Süleyman Senîh Efendi (ö.1318/1900)¹⁶⁸, Ref'et Efendi (ö.1321/1903)¹⁶⁹, Abdullah Celal Paşa (ö.1321/1903)¹⁷⁰, İhsan Mahfi (ö. 1936)¹⁷¹, Ahmed Kemaleddin Perî Dede (1864-1937)¹⁷², Tahirü'l-Mevlevî (1877-1951)¹⁷³.

III. MEVLEVİLİKTE HAT SANATI VE HATTAT MEVLEVİLER

İslam aleminde resme pek rağbet edilmediğinden hüsn-ü hat, özellikle Osmanlılarda milli bir resim kabul edilmiş ve bu sanat dalının gelişmesi için gayret sarfedilmiş, hatta halkı ve sanatçıları teşvik için padişahlar, şehzadeler ve ileri gelen devlet erkânı, “elin dili” kabul edilen hüsn-ü hat sanatını taallüm ederek güzel yazılar yazmışlardır.¹⁷⁴

Devrinin birer sanat akademisi gibi çalışan Mevlevî tekkelerinde ve bu tekkelerin mensup olduğu Mevlevî tarîkati bünyesinde, kültür ve sanat tarihinde ün yapmış, musikîşinas ve şairlerin yanında, bir çok hattat, hakkâk, nakkaş, müzehhib, minyatürcü ve ressam yetişmiştir.¹⁷⁵

¹⁶² *Osmanlı Müellifleri*, I, 386-387; *Son Asır Türk Şâirleri*, IX, 1566-1571. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, IX, 1573-1575.

¹⁶³ Ahmet Sevgi, “XIX, Yüzyıl Mevlevî Şâirlerinden Mehmet Şefik Efendi ve Divânçesi”, *VI. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 131-138.

¹⁶⁴ *Osmanlı Müellifleri*, I, 287; *Son Asır Türk Şâirleri*, VII, 1153. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VII, 1154-1155.

¹⁶⁵ *Osmanlı Müellifleri*, I, 367; *Son Asır Türk Şâirleri*, IX, 1612-1614. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, IX, 1614-1615.

¹⁶⁶ *Osmanlı Müellifleri*, I, 331; *Son Asır Türk Şâirleri*, VIII, 1366-1370. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1370-1372.

¹⁶⁷ *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 712-714. Bir gazeline örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 712-714.

¹⁶⁸ *Osmanlı Müellifleri*, I, 369-370; *Son Asır Türk Şâirleri*, IX, 1658/1659. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, IX, 1659-1661.

¹⁶⁹ *Son Asır Türk Şâirleri*, VIII, 1382-1383. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1383.

¹⁷⁰ *Son Asır Türk Şâirleri*, II, 209-210.

¹⁷¹ *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 702-704. Bir Gazeline örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 704.

¹⁷² *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, 863-865.

¹⁷³ *Sefîne-i Evliya*, I, 332-342; *Son Asır Türk Şâirleri*, X, 1820-1822; T. Olgun, *Çilehâne Mektupları*. Şiirlerine örnek için bk. *Sefîne-i Evliya*, I, 332-342; *Son Asır Türk Şâirleri*, X, 1822-1823; *Çilehâne Mektupları*, s. 29-182.

¹⁷⁴ Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 1-3. Hüsnüv Subaşı, “Hattat Osmanlı Padişahları”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, XI, s. 52-60.

¹⁷⁵ Şahabettin Uzluk, *Mevlevilikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957, s. 2; Hamit

Ana gaye olarak ruhu tasfiye ve nefsi tezkiyeyi hedef alan ve bu amaçla hücreye yerleşen dervişler, genellikle bir uğraş ve bazen de bir gelir kaynağı olarak el sanatı türünde de güzel eserler vermişlerdir.¹⁷⁶ Musiki ve şiirle birlikte, yukarıda isimleri geçen sanat dallarında ve hattatlıkta da isimlerinin sonuna “el-Mevlevî” sıfatını yerleştiren bir çok hattat, bu dergahlardan yetişmiştir.¹⁷⁷

Hat sanatının başta gelen malzemesi olan “kamış”, Mevlânâ ile Mevlevîlerin dilinde ve tefekküründe önemli bir unsur, mühim bir sembol olmuştur. Kamış gibi “kamışlık” ve kamıştan yapılan “ney” de, Mevlevî kültüründe derûnî manalar ifade eder. Mevlânâ’nın dilinden süzülen *Mesnevî*’nin ilk on sekiz beyti neyden, kamış ve kamışlıktan bahseden satırlarla başlar. Mevlevî kültür ve tefekküründe derin manalar sembolize eden kamış, Mevlevî sanatında hüsn-ü hattın gelişip revaç bulmasında büyük ölçüde rol oynamış¹⁷⁸, Mevlevî çilesi ve hattatlığın, her ikisinin de azâmî sabrı gerektirmesi, Mevlevîleri bu sanata yönlendiren başka bir unsur olmuştur. Bir sanat ocağı olan dergahlarda hüsn-ü hat, başlı başına bir güzel sanat kolu olarak gelişmiş ve bu mekanlardan çıkan bir çok sanat eseri levhalar bu gün bazı kütüphâne, müze ve koleksiyonları süslemektedir.¹⁷⁹

XIV. asırdan itibaren, Konya’da, bir çok Mevlevî hattat tarafından *Mesnevî*’nin yazıldığı bilinmektedir. Bu gelenek, daha sonraki asırlarda da devam etmiştir. Mevlevî hattatlar Fatih devrine kadar “Selçuk nesîhi” denilen yazıyı kullanmışlardır. Fatih devrinden sonra da diğer hat türleriyle örnekler vermişler, her çeşit yazıda başarı gösteren Mevlevî hattatlar, daha çok ta’lik yazmışlar ve aralarında sülüs, nesih, kûfî ve bunların “celî”leri daha sonra gelmiştir.¹⁸⁰

Mevlevî hattatlar Mevlevî şairleri gibi, Mevlevîlikle ilgili konuları işlemişler, Mevlânâ’nın ismini bir Mevlevî sikkesi gibi istiflemeyi adet haline getirmişlerdir.¹⁸¹

Arbaş, “Mevlevî Sanatçılar”, *Osmanlı*, Ankara 1999, XI, 93-99.

¹⁷⁶ Mevlânâ’nın “eski erenler nefislerini aşağılatmak için dilenmeyi hoş görmüşler, ama biz bizi sevenlere bu kapıyı kapattık. Herkes bir iş tutmalı, emeğiyle geçinmelidir. Böyle davranmayanlar bizden değildir.” Sözleri ona bağlananları her dalda çalışmaya zorlamış ve bu teşvik mevlevîlerin sanat alanında da çalışmalarını sağlamıştır. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, s. 3; H. Arbaş, a.g.m., s. 93.

¹⁷⁷ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar* isimli kitabında, bu sahada telif edilmiş eserleri tanıtan bir giriş yazmıştır. Bk. Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 1-14. Ayrıca, XIX. asra kadar yetişmiş Mevlevî hattatlar ve geniş bibliyografya için bk. A. H. Bayat, a.g.m., s. 85-99; Z. Cihan Özsayiner, “Mevlevî Hattatlar”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı* (Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhânelerin Yeri Seminerleri), 2-4 Aralık 1991, Ankara 1992, s. 124-125; H. Anbaş, a.g.m., s. 98-99.

¹⁷⁸ Hasan Özönder, *Mevlevîlerde Hat ve Hattat Sıdkî Dede*, II. *Milli Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1986, Konya 1987, s. 129-131.

¹⁷⁹ Mehmed Önder, “Türk Hat Sanatında Sikkeli Yazı Levhaları”, *Antika*, Sayı: 36, 1988, s. 36-37; Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 125; H. Özönder, a.g.m., s. 130.

¹⁸⁰ C. Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1959, III, 318; Ali Alpaslan, “İslam Yazı Sanatı Hattatlık’a Mevlevîler Önemli Katkıda Bulundu”, *Milliyet Sanat Dergisi*, 58 (1973), s. 9-15.

¹⁸¹ A. Alpaslan, a.g.m., s. 21; Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 125.

Hüsn-ü hat için gerekli kalem, makta', makas gibi aletlerin imâlinde de mâhir olan Mevlevîler, seyr ü sulûklerinin geliştirdiği sabrı ve olgunlaştırdığı rûhî yapılarıyla, görenleri şaşırta ve hayran bırakan eserler ortaya koymuşlardır. Bu alanda dergah mensubu Mevlevî sanatkarlar yanında, Mevlevî muhibbi hattatlar da, başta Kur'an Kerim ve Hadis-i Şerifler olmak üzere, Mevlânâ'nın şiirlerini bütün incelikleriyle kaleme almışlar ve böylece Türk-İslam sanatları arasında önemli bir yeri olan hüsn-ü hat sahasına Mevlevî sanatkarlar büyük katkıda bulunmuşlardır.¹⁸²

Mevlevîlik tarihi boyunca Mevlevî dergahlarından bir çok hattatın yetiştiği kayıtlarda mevcuttur.¹⁸³ Biz bu yetişen hattatları burada tek tek verecek değiliz. Konumuz XIX. asır Mevlevî hattatlar olduğu için, bu asır içinde yetişmiş Mevlevî hattatlar hakkında kısa bilgiler aktarmaya çalışacağız.

1. Mevlevî Hattatlar

XIX. asır Mevlevî hattatlardan olan Mehmet Bâhir Efendi, 1205/1790-1282/1865 yılları arasında yaşamıştır. Kazasker İbrahim Bey'in talebesi olduğu bilinen hattat, Enderun'da ta'lik hocalığı yapmıştır. Enderun'da ve evinde verdiği talik derslerinde iki yüz kadar talebesi olduğu rivayet edilmektedir. Mehmet Bâhir'in Galata Mevlevîhânesinde 1269/1853 ve 1273/1856 tarihli, ta'lik hattı ile yazılmış iki Farsça rubâisi bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Kütüphânesi'nde ise, 1270/1854 tarihli yine ta'lik hattıyla yazılmış bir eseri bulunmaktadır.¹⁸⁴

Bu asırda yaşamış bir başka Mevlevî hattat Mehmed Zeki Dede'dir. 1236/1821-1291/1874 yılları arasında yaşamıştır. Bursa Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Dede'ye intisab etmiş, Caîni imâmeti ve Mahkeme-i Şer'iyye katipliklerinde bulunmuş, 1271/1854 yılındaki Bursa depreminden sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Hüsn-ü hat ile uzun yıllar meşgul olmuş, ta'likte mahir olduğu için İstanbul'a gelişinde, hattatlıkla geçimi sağlamış, Fetvâhâne'de ta'lik öğretmenliği yapmıştır. Bir ara Yusuf Kamil Paşa'nın konağında mesnevihanlık ve hafız-ı kütüp olarak vazifede bulunmuş ve 1291/1874 yılında Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilmiştir. Şairlik yönü de vardır. Emin Paşa (ö. 1326/1908) ve Değirmenci İbrahim Efendi (ö. 1320/1902)¹⁸⁵ gibi, hatta meşhur olan talebeler yetiştirmiştir.¹⁸⁶ Zeki Dede'nin Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde talik hat ile yazdığı bir eseri

¹⁸² Ali Haydar Bayat, "Hüsn-ü Hat Sanatında Mevlevîlik ve Mevlevîler", *IV. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 12-13 Aralık 1989, Konya 1990, s. 81; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul ty., s. 206-207.

¹⁸³ Mevlevî hattatların yüzyıllara göre dağılımı ve kaynaklar için bk. Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 125-127; H. Arbaş, a.g.m., s. 95-99.

¹⁸⁴ *Son Hattatlar*, s. 512; Ş. Rado, a.g.e., s. 210; Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 126.

¹⁸⁵ Değirmenci İbrahim Efendi, Bursa Ulu Cami ve Hüdavendiğan camilerinin yazıları ve Söğüt'teki Ertuğrul Cami yazılarını yazmıştır. Bk. *Son Hattatlar*, s. 555-557; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 75.

¹⁸⁶ Habib Efendi, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305/1887, s. 249; *Sefine-i Evliyâ*, V, 229; *Son Hattatlar*, s. 634, 672-686; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 74-75; Ş. Rado, a.g.e., s. 226.

vardır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Osman b. Ali el-Mevlevî'nin de, yine aynı müzedeki 1222/1807 tarihli bir eseri bulunmaktadır.¹⁸⁷

Mevlevî hattat Hasan Sırrı Efendi, İstanbulludur. Yazıyı önce Mehmet Emin Efendi'den öğrenerek icâzet almış daha sonra Kazasker Mustafa İzzet'den de faydalanmıştır. Kırk sekiz adet hilye yazdığı bilinen Hasan Sırrı Efendi, Mevlânâ'nın kabri üzerinde bulunan 1312/1894 tarihli pûşideyi yazmıştır. Musikişinas yönü de olan Sırrı Efendi, Sünbül Efendi Dergâhı'nda bir müddet vekaleten zakirbaşılık yapmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde de, "*Yâ Hazret-i Bilâl-i Habeşî*" ibareli yazı kalıbı bulunmaktadır. Dede'nin Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde ise, 1321/1903 tarihli "*Ya Hazret-i Abdülkâdir Meded*" ibareli celi sülüs hattı ile, yine aynı müzede 1316/1898 tarihli "er-ricâlü kavvâmüne ale'n-nisâ" ibareli eseri bulunmaktadır.¹⁸⁸

Terceme-i hâli ile ilgili Galata Mevlevîhânesi kısmında bilgi verdiğimiz bu asır Mevlevî hattatlarından Ataullah Dede, Galata Mevlevîhânesi şeyhlerindedir.¹⁸⁹ 1258/1842-1328/1910 yılları arasında yaşamış, talik hattını Sami Efendi ve Kıbrısîzâde İsmail Hakkı Efendi'den öğrenmiştir. Dergâh matbahının üzerine asılmış olan tarih kıt'ası Dede'nin yazısıdır.¹⁹⁰

Ataullah Dede'nin;

*"Aman" lafzı senin ism-i şerîfinle müsâvidir
Anınçün âşıkın zikri "Aman"dır Yâ Rasûlallah"*

ibâreli ve 1241/1825 tarihli eseri, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde bulunmaktadır.¹⁹¹

Hayatı hakkında bilgi sahibi olmadığımız Seyyid Ali Ulvî el-Mevlevî de Mevlevî hattatlardandır. Hattatın, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 1272/1855 tarihli, Seyyid Mehmed Lütfi el-Vasfî'ye verdiği icazetnâmesinin tasdik kısmında icâze hattı ile yazısı vardır.¹⁹²

¹⁸⁷ Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 126.

¹⁸⁸ *Son Hattatlar*, s. 370-371; Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 127.

¹⁸⁹ Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizizin Galata Mevlevîhânesi Şeyhleri kısmı.

¹⁹⁰ İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*'da, Dede'nin hat meşki esnasında yaşadığı bir olayı şöyle nakleder: "Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Ataullah Efendi yazı arkadaşı Sami Efendi ile beraber ta'lik hocaları İsmail Hakkı Efendi'nin ziyaretine gittiklerinde ilm-i Nucûma vâkıf olan Hoca Efendi, "bu gün saat üçte gayet şiddetli bir zelzele olacaktır. Tövbe ve istiğfar ediniz. Açık bir yerde bulununuz. Vakit yaklaşıyor, gaflet etmeyiniz." der. İki arkadaş korkarak hocanın altındaki odaya girerler. Hocanın dediği zelzele saatından beş on dakika önce şiddetle tepinmeye başlarlar. Ahşap olan oda çökecek hale gelir. Hoca zelzelenin beklediği saatten evvel vukuundan pek ziyade ürkerek, heyecanla kendini bahçeye atar. Bir zaman sonra oyunu anlayan Hoca Efendi, bir mukabele günü Galata Mevlevîhânesinde mutribhânedede otururken arkasında duran Sami Efendi'ye oradakilerin de duyacağı bir sesle "Sami için çıksın, böyle yerde öyle edepsizlik edilir mi?" diyerek tevbih eder". *Son Hattatlar*, s. 360-361.

¹⁹¹ Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 127.

¹⁹² Z. C. Özsayiner, a.g.m., s. 127.

Mevlevî hattat, Hasirîzâde şeyh Mehmed Elif Efendi, Sütlüce Sa'dî Dergahı şeyhi Ahmed Muhtar Efendi'nin oğludur. 1266/1850 yılında doğmuştur. Zeki Dede'den ve Rakıb Efendi'den ta'lik meşketmiş, Sa'diyye, Şazileyve ve Şa'baniyye tarikatlerinden icazetlidir. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Efendi'den de Mesnevi derslerin alarak, hem mesnevi icazetnamesi hem de Mevlevî hilafeti almıştır. Babasından sonra Sütlüce Sa'dî Dergahı'na şeyh olmuş ve dergahında *Mesnevî* okutmuştur. 1325/1907 yılında Meclis-i Meşayih reisliğine getirilmiş ve 1345/1927 yılında vefat etmiştir. Sütlüce Sa'dî Dergahı'nın semahâne kapısındaki, babasının manzume-i tarihiyyesi, Sütlüce Kapıağası Mahmud Ağa Cami kapısı üzerindeki yine babasının tamir tarihçesi, Elif Efendi'nin hattıdır.¹⁹³

1239/1823-1290/1873 yılları arasında yaşayan ve tezimizin Mevlevî Şairler kısmında hayatı hakkında bilgi verdiğimiz, âlim, şâir ve hattat olan Nailî Efendi, kendi hattatlığını ögen şiirleriyle de dikkat çekmiştir.

*"Hüsn ü hat hüsn ü beyân sahibi nâdir bulunur
Nailî gibi sühenvâr, tarafeyni cami'
Ben ki hem aşık u hem şâir ü hem hattatım
Ben gibi zümre-i uşâkta ender bulunur"*

mısralarını söyleyen Nailî Efendi'nin, sülûs ve nesih maharetli olduğu bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim yazdığı bilinen Nailî Efendi'nin, Süleymaniye Kütüphânesi'nde celif sülûs hat ile yazdığı 1267/1851 tarihli "*Allahu vahde*" ibareli levhası bulunmaktadır.¹⁹⁴

Bu asır içinde yetişen bir başka Mevlevî hattat Ahmed Vesim Paşa'dır. İstanbullu olan ve 1240/1824-1328/1910. yılları arasında yaşayan Ahmed Vesim Paşa, son Osmanlı Kaptan-ı Derya'sı ve Bahriye Nâzırı'dır. Aynı zamanda minyatürlerde çizen Ahmed Vesim Paşa'nın, Deniz Müzesi'nde, 1311/1893 ve 1323/1905 tarihli nesih hat ile yazdığı Kur'an-ı Kerimler bulunmaktadır. 1323/1905 tarihli Kur'an-ı Kerim'in sonunda "Ketebe Ahmed Vesim el-Mevlevî" ibaresi bulunmaktadır. 1311/1893 tarihli Kur'an-ı Kerim'in Medine ve Mekke minyatürlü olması da ilginç bulunmuştur. Ahmed Vesim Paşa'nın 1305/1887 tarihli, Galata Mevlevîhânesi'ndeki bir ayini resmeden ve minyatür içinde de kendisini de gösteren bir çalışması meşhurdur.¹⁹⁵

Yukarıda isimleri geçen ve Mevlevî hattat olarak anılanlardan başka, Nâfi Efendi (ö.1274/1858)¹⁹⁶, Rıza Efendi (1815/1905)¹⁹⁷, Edirneli Derviş Mustafa¹⁹⁸,

¹⁹³ *Son Hattatlar*, s. 810-813. Ayrıca diğer eserleri için bk. a. yer.

¹⁹⁴ *Son Hattatlar*, s. 225-228; Z. C. Özsaymer, a.g.m., s. 126-127.

¹⁹⁵ Z. C. Özsaymer, a.g.m., s. 127. Bu minyatür için bk. Ş. Uzluk, a.g.e., s. 76-77; A. S. Ünver *Defterleri*, Süleymaniye Kütüphânesi, Def. No: 77.

¹⁹⁶ *Son Hattatlar*, s. 586-589.

¹⁹⁷ *Son Hattatlar*, s.745-747.

¹⁹⁸ Oral Onur, *Edirne Hat Sanatı*, İstanbul 1985, s.79-80.

Ömer Vasfi Efendi (1880-1928), Sıdkî Dede (1824-1933)¹⁹⁹, Nâyî Emin Dede (1884-1945)²⁰⁰, Hulûsi Efendi (1860-1940), Suûd el-Mevlevî (1882-1948)²⁰¹ ve Necmeddin Okyay (1885-1976) da, XIX. asrı idrak etmiş Mevlevî hattatlar arasında ismi geçenlerdendir.²⁰²

IV. DİĞER SANAT DALLARI VE MEVLEVÎLER

1. Mevlevîlikte Resim, Tezhib, Nakş ve Ressam, Müzehhib, Nakkâş Mevlevîler

Her birini birer sanat akademisi diye ifadelendirilen Mevlevî dergâhlarında mûsikî, şiir ve hat sanatının yanında, sanatının diğer şubeleri olan resim, tezhib, nakş gibi konularda da eser veren mevlevîler mevcuttur.²⁰³

Mevlevîler musiki, şiir ve hat sanatını nasıl Mevlânâ'ya onun fikir ve düşüncelerine dayandırıyor ve bu sanatlarını icrâ ederken ondan ilham alıyorsa, sanatın bir kolu olan resim sanatını da, yine Mevlânâ'nın işaretlerinden yola çıkarak icra etmişlerdir.

Şahabettin Uzluğ'a göre; "bütün Mevlevî kaynakları, Mevlânâ ile Sultan Veled'in resim sanatında geniş bilgileri olduğunu bildirmektedir. Bilhassa bu haberleri, Mevlânâ'nın muhtelif kayıtlarıyla da teyit etmek mümkündür. Mevlânâ *Mesnevî*'nin bir çok yerinde resme ait pek çok fikirler vermektedir. Resme ait iki büyük hikaye nakletmesi, bu hususta kendisinin ciddi bilgilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu hikayelerinden birinde, resim sanatının tarihine temas etmekte, diğer bir hikayesinde de, Çinlilerle Rumlar arasında geçen bir resim müsabakasını nakletmektedir."²⁰⁴

Eflâkî ise Mevlânâ dönemi ressamlarından Aynüddeve'nin bir defasında Mevlânâ'nın resmini çizmek istediğini fakat Mevlânâ'nın kerametiyle, sürekli değişen sûreti neticesinde buna muvaffak olamadığını, her biri diğerinden farklı yirmi sûret çıkarıp, geçirdiği heyecan neticesinde kalemini kırdığını

¹⁹⁹ Sıdkî Dede ile ilgili geniş bilgi için bk. H. Özönder, a.g.m., s. 131-149.

²⁰⁰ *Son Hattatlar*, s. 80-84.; Halil Can, "Ebedileşen Dehalarımız Emin Dede", *Türk Musikisi Dergisi*, I/4, s. 2-3, 23, I/5, 4-5, 20, 1948; İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Emin Dede", *Yeni Adam*, sayı: 530, 1945, s. 1,3,11.

²⁰¹ *Son Hattatlar*, s.374-376.

²⁰² Z. C. Özsayınar, a.g.m., s. 127-128. Ayrıca, Veli Sabri Uyar, Konya Dergisinde seri halinde telif ettiği "Hattatlar Armağanı" isimli makalelerinde Konyalı hattatları anlatmış ve bunlar içerisinde Mevlevî olan hattatlardan; Cemalettin Çelebi (ö. 1928), Abdülhamid Efendi (ö. 1887), Şemszâde Derviş Ahmed (ö. 1943), Hafız Abdurrahman Vehbi (ö. 1253/1836), Fehmi Efendi (ö. 11902) gibi hattatların hayat hikayelerine kısaca yer vermiştir. Bk. V. Sabri Uyar, "Hattatlar Armağanı", *Konya*, sy. 93-94, 95-96, 116-117, 120-121, 123-124, yıl: 1946-1949.

²⁰³ Şahabettin (Uzluğ), "Türk Nakş Tarihinde Mevlevîler", *Milli Mecmua*, sayı: 42, 1 Ağustos 1341, s. 680.

²⁰⁴ *Mesnevî*, I, 242-444; Şahabettin Uzluğ, *Mevlânâ'nın Ressamları*, Konya 1945, s. 5-6

nakletmektedir.²⁰⁵ Mevlânâ'nın resmini yirmi ayrı suret üzerine çizen Aynü'd-devle, bunlardan başka Mevlânâ'nın başneyzeni Hamza Dede'nin resmini çizmiştir.²⁰⁶

Şehabettin Uzluğ XIX. asrı da içine alan, *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler* başlığı altında yayınladığı bir eserle bu konudaki boşluğu doldurmuş tur.²⁰⁷ Biz de bu eser başta olmak üzere diğer başka kaynaklarda da faydalanarak XIX. asırda yaşamış Mevlevî ressamı takdim etmeye çalışacağız.

XIX. asrın en tanınmış Mevlevî ressamı Hasan Leylek Dede'dir. Yenikapı Mevlevîhânesi müntesiblerinden, mesnevihan Hasan Leylek Dede, "leylek" sıfatını, uzun boylu olduğundan veya bu hayvanın resimlerini çok tekrarladığından almıştır. Aynı zamanda Mevlevî hattatlar arasında adı geçen ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nde hücrenişin olan Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesi muhiblerinden Musahib Said Efendi'den resim dersleri almış, hat bilgisini de Yusuf Dede'den talim etmiştir. Hocası Said Efendi gibi portre çizmekten daha çok, allegorik resimler vücûda getirmiştir. Ş. Uzluğ, sulu boya bir leylek resmini, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin son şeyhlerinden M. Celaleddin Dede'de gördüğünü belirtmektedir. Günümüze 1209/1794 tarihli bir hilyesi ile leylek şeklinde;

"Aşk-ı Mevlânâ ile hayretzede
Mevlevî Seyyid Hasan Leylek Dede"

yazısı ulaşmıştır. 1243/1827 yılında vefat etmiştir.²⁰⁸

Musâhib veya Hayâlî diye meşhur Said Efendi de, XIX. asrın birinci yarısında yaşamış Mevlevî ressamıdır. 1190/1776 yılında Eyüb'te dünyaya gelmiş, III. Selim zamanında saraya girmiş, II: Mahmud dönemini de idrak etmiş²⁰⁹ ve bu dönem içinde Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne devam etmeye başlamış, aynı dergâhta Şeyh Yusuf Dede'ye intisab etmiş, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede, Kasımpaşa şeyhi Şemseddin Dede ve Nuri Dede ile tanışmıştır. Daha çok portreler çizmeye ağırlık veren Said Dede, ayna karşısına geçerek çizdiği kendi resmi başta olmak üzere, Şişman Emin ile Keresteci Nuri Dede'nin bir arada yapılmış kompozisyonu, 1239/1823'de Galata Mevlevîhânesi baş neyzeni Neyzen Ali Bey (ö. 1245/1829)'in ayakta ney üflerken resmini çizmiştir.²¹⁰

Said Dede, mütevâzî, şöret ve makamdan sürekli kaçan, fitrî zekası ve güzel huyları ile herkesin muhabbetini kazanmış bir Mevlevî'dir. Hafızası kuvvetli, gördüğünü hayalinde tutan, duyduğunu unutmayan özellikleri olan Said Efendi aynı zamanda gayet de iyi ney üflediği rivayet edilmiştir. Ş. Uzluğ'un Galata

²⁰⁵ Eflaki, a.g.e., I, 459-460; Elif Nâci, "Mevlânâ'nın Portreleri", *Yeni Musiki Mecmuası*, XIII/154, (Aralık 1960), s. 694-695.

²⁰⁶ Ş. Uzluğ, a.g.e., s. 14-15; O. Turan, a.g.e., s. 391-392.

²⁰⁷ Şehabettin Uzluğ, *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957. XIX. asra gelinceye kadar mevlevîlerin resimle ilgili ortaya koydukları ve ressam mevlevîler için bk. a. yer.

²⁰⁸ Ş. Uzluğ, a.g.e., s. 66-68; Malik Arsel, *Türklerde Dini Resimler*, İstanbul 1967, s. 77; Celal Esat Arseven, "Yazı Resimler", *Yedigün*, XVIII, 1973, s. 12-13.

²⁰⁹ Ahmed Atâ, *Enderun Tarihi*, III, 193-196.

²¹⁰ Ş. Uzluğ, a.g.e., s. 68

Mevlevîhânesi şeyhlerinden Atâullah Dede'den naklettiğine göre; daha çok sulu boya ile insan resimleri yapan Said Dede, pek çok dervişin resimlerini çizmiştir. 1273/1856'da vefat etmiş ve Eyüb mezarlığına defnedilmiştir.²¹¹

Mehmet Nûrî de bu asır başlarında yaşamış bir başka Mevlevî ressamdır. Babası Seyyid Cemâleddîn tekkesi şeyhlerinden Seyyid Mehmet Efendi'dir. Halet Efendi'nin saygısını kazanmış, ney üflemede de mahir olan M. Nuri, "Fahrî Oyması" tabir edilen bir usûlde resimler yapmıştır. 1238/1822 yılında vefat etmiştir.²¹²

Yine XIX. asrın ilk yarısında yaşamış Mevlevî ressamlar arasında; daha çok cansız resimleri konu edinen Mustafa Ağa (ö. 1238/1822), dîvan katiblerinden Vehbi (ö. 1234/1819) ve Selanik Mevlevîhânesi mensublarından Nâmî Dede'nin ismi geçmektedir. Bunlardan aynı zamanda şâir olan Nâmî Dede'nin bir suluboya portresini gördüğünü söyleyen Ş. Uzluk, portrenin Nâmî Dede'nin büyükbabası Selanik Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ali Dede'ye ait olduğunu ve başında sikkesi ve sırtında kürküyle bir ihtiyar dervîşi tasvir ettiğini belirtmektedir.²¹³

Cerrahpaşalı Salih (ö. 1310/1892 öncesi) de bu dönem Mevlevî ressamlarından. Ş. Uzluk bir suluboya tablosuyla ilgili şunları aktarıyor; "*Tabloda birinci planda elinde asası olan bir Mevlevî şeyhi görülüyor ki, bu Beşiktaş şeyhi merhum Nazîf Dede'dir. Arkada duran ve eliyle bir şeyler işaret eden yeniçeri kıyafetli biri daha vardır ki, o da kendisidir. İkinci planda ise pek geniş detaylı Mecidiye Cami bulunmaktadır.*"²¹⁴

Yine XIX. asır Mevlevî ressamlarından olan Hasib Dede, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda yetişmiş, aynı dergâhta aşçıbaşılık ve neyzenbaşılık yapmış, şair ve neyzendir. Mısır Valisi İbrahim Paşa ile Mısır'a gitmiş orada hekimlik öğrenmiş, kendisine Mısır Mevlevîhânesi şeyhliği teklif edildiği halde kabul etmemiş ve Konya'ya dönerek, şiir, ney ve resimle olan uğraşını devam ettirmiştir. Ş. Uzluk'un naklettiğine göre, Mevlânâ'nın neyzenbaşılardan Hamza Dede'nin o dönemde Aynü'd-devle tarafından çizilen resminin kopyası olmak üzere, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan "Tabut Ali" isimli tabloyu resmetmiştir. Sembolik ve serbest mevzularda resimler yapan Hasib Dede, 1287/1871 yılında vefat etmiş ve Cumhuriyet döneminde kaldırılan Mevlânâ Dergâhı avlusuna defnedilmiştir.²¹⁵

Bu asrı idrak eden bir diğer Mevlevî ressam da Hüsnü Yusuf Efendi'dir. 1232/1817'de İstanbul'da doğmuş, orta tahsilini tamamladıktan sonra Topçu Mühendis Mektebi'ne girmiş, resim kabiliyetiyle dikkatleri üzerine çekmiş ve Müşir Topçu Fethi Paşa tarafından bir resmi Sultan Abdülmecîd'e sunulmuş, bu vesile ile Avrupa'ya resim tahsiline gönderilmiştir. Avrupa'da bir çok resim üstadından faydalanarak resim bilgisini geliştirmiş, bilhassa İtalya'da bir kadın ressamdan çok istifade etmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra, yetiştiği mektebin resim hocalığını

²¹¹ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 69.

²¹² M. Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, I, 354-355; Ş. Uzluk, a.g.e., s. 70.

²¹³ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 70-71.

²¹⁴ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 71.

²¹⁵ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 72-73.

kabul etmiş ve 1265/1849 yılında aynaya bakarak çizdiği kendi resmi olmak üzere, suluboya tablolar vücûda getirmiştir. Ayasofya Cami'nin iç manzarası, Afyonkarahisar Mevlevîhânesi ve Konya Mevlânâ Dergâhı üzerine yaptığı beş tablo, suluboya resim çalışmalarından bir kaçıdır.²¹⁶

Ş. Uzluk, Konya Çelebileri soyundan olan Çelebi Yusuf Ziya Paşa (ö. 1326/1908) ve Osman Hamdi Bey'i de Mevlevî konuları çalıştıkları için melevvîliğe intisapları olmadığı halde Mevlevî ressamı arasında zikretmiştir.²¹⁷

XIX. asrı idrak eden bir diğer Mevlevî ressam da, Hattatlar kısmında ismini zikrettiğimiz fakat daha ziyade ressam ve minyatürcülüğü ile tanınan, Ahmed Vesim Paşa'dır. 1240/1824-1328/1910 yılları arasında yaşamış, Son Osmanlı Kaptan-ı Deryası ve Bahriye Nâzırı'dır. Bir çok tabloya imza atan ve bir tablosu Galata Mevlevîhânesinde bulunan Ahmed Vesim Paşa'nın Deniz Müzesi'nde, 1311/1893 ve 1323/1905 tarihli nesih hat ile yazdığı Kur'an-ı Kerimler bulunmaktadır. 1323/1905 tarihli Kur'an-ı Kerim'in sonunda "Ketebe Ahmed Vesim el-Mevlevî" ibaresi bulunmaktadır. 1311/1893 tarihli Kur'an-ı Kerim'in Medine ve Mekke minyatürlü olması da ilginç bulunmuştur. Ahmed Vesim Paşa'nın Galata Mevlevîhânesi'ndeki bir âyini resmeden ve minyatür içinde de kendisini de gösteren bir çalışması meşhurdur. 1305/1887 tarihli olan bu minyatürde, Ahmet Vesim Paşa; Abdülvahid Çelebi, Galata Şeyhi Ataullah Dede, Kasımpaşa Şeyhi Ali Dede, Selanik Şeyhi Eşref Dede, Yenikapı Şeyhi Mehmed Celaleddin Dede, Üsküdar Şeyhi Vekil Halid Dede, Manisa Şeyhi Abdülhalim Dede, Semazenbaşı Hacı Halil Efendi, Bahâriye Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Sernâyî Cemal Dede, Üsküdar Küçük Şeyhi Arif Efendi ve kendisini resmetmiştir.²¹⁸

Ahmet Vesim Paşa'dan başka bu asırda yaşamış bir Mevlevî ressam da, Dr. Ali Bey'dir. Galata Mevlevîhânesi son şeyhi A. Celaleddin Dede'den sikke giymiştir. Bir çok peyzaj ve natürmort sujeli tablolar arasında melevvîliğe ait konuları da işlemiştir. Vefat tarihi 1346/1927'dir.²¹⁹

Mevlevî muhitinde ve özellikle Mevlevî dergâhlarında ressamın yanı sıra bir çok diğer sanat dallarında da Mevlevîler yetişmiştir.

Mevlevî müzehhibleri başta Kur'an olmak üzere Hadis kitapları, Mevlânâ ve tarikat büyüklerinin kitaplarını süslemişlerdir. İlk Mesnevî 677/1278 tarihinde Muhsin b. Abdullah tarafından tezhiblenmiştir. Bu tarihten itibaren isimleri bilinebilen bazı müzehhibler yetişmiş olmakla birlikte, bizim konumuz olan XIX. asır da Mevlevî müzehhibleri arasında ilk ismi geçenler; II. Mahmud dönemi müzehhiblerinden, Rokoko tarzı tezhipler yapan Hacı Dede, Mevlevî Süleyman Efendi ve Nakşî Dede'dir. Bu sanatçılar, vazolu vazosuz çiçek buketleri, demetler ve

²¹⁶ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 73-75.

²¹⁷ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 75-76.

²¹⁸ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 76-77; Z. C. Özsayner, a.g.m., s. 127. Bu minyatür için bk. *A.S. Ünver Defterleri*, Süleymaniye Kütüphânesi, Def. No: 77.

²¹⁹ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 78.

tek çiçek yapan sanatçılar arasında sayılmışlardır. Bu dönem Lâke müzehhibleri arasında ise Mevlevî Haşim Dede'nin adı geçmektedir.²²⁰

Diğer bir sanat dalı olan mücellidlik mesleğinde de Mevlevîler ürün vermişlerdir. XIX. asırda yetişen; Ebu Bekir el-Cildî el-Mevlevî ve Mehmed Said Hemdem Çelebi dışındakiler adlarını belirtmedikleri için bilinmemektedirler.²²¹ Yine Yenikapı Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Mücellid Derviş Mustafa (ö. 1223/1808)'nın da isminin başında "mücellid" sıfatının bulunmasını da cilt sanatıyla uğraştığına delil kabul edebiliriz.²²²

Mevlevîler kağıt oyma sanatı olan Kaatı'lık (oymacılık)'ta da kendilerini göstermişlerdir. Eski kitap sanatları içinde mühim bir yeri olan ve "Kaatıa" denilen bu oyma eserler, kağıt üzerine yazılmış zarif bir hattı, ince bir motifi en küçük detaylarını dahi bozmadan yardımcı kesici aletlerle oyup çıkarmak ve başka bir kağıt üzerine orijinalindeki gibi yapıştırmak sanatıdır. Oyma sanatıyla hazırlanmış tek tek levha olduğu gibi, yüzlerce sahifelik yazı ve albümler de vardır. Bu eserler daha çok da "Yâ Hz. Mevlânâ" yazılı Mevlevî sikkesi şeklinde yapılmıştır.²²³ XIX. asır öncesi bu sanatta mâhir, Mehmed b. Gazanfer, (ö. 1/929/1523 sonrası), Fahrî (ö. 1020/1618), XVIII. asır sanatçılarından Eyyübî Derviş Hasan Dede gibi isimler tesbit edilse de XIX. asırda elde mevcut bazı eserler olduğu halde eser sahibi sanatçıların isimleri tespit edilememiştir.²²⁴

Mevlevîler içinde makta', kağıt makası, kalemtraş, altlık yapan dervişlerle birlikte hakkak Mevlevîlerde bulunmaktadır.

Mevlevî dedelerinin dergâhlarda en fazla meşgul oldukları sanatlardan biri de makta' imalidir. 10-20 santim boyunda, 2-3 santim eninde ve 2-3 mm kalınlığında üstünde kamyş kalemin ağzının kesilip düzeltilmesi ve çatlatılmasının yapıldığı, kalemtraşın köreltilmemesi için bağa, kemik, fildişi, sedef gibi maddelerden yapılan bir alettir. Bu basit aleti Mevlevî ustalar kıl testeresi, bıçak ve bir mil ile, makta' üzerinde imza sikke, yazı, çiçek bezeme gibi çeşitli süsleme unsurları detaylarıyla işleyerek ince bir sanat haline getirmişlerdir. XIX. asırda yaşamış ve yaptığı makta'ların üzerine mahlaslarını yazmış Mevlevîlerden, Kemâlî'nin 1227/1812 tarihli, Fikrî'nin 1271/1855 tarihli birer makta'ı ve yine XIX. asır sanatkarlarından Hattî, Hakkı ve Ali gibi Mevlevîlerin bir makta'ları günümüze kadar gelmiştir.²²⁵

Yine Mevlevîlerden değişik bir sanat dalında adı duyulan Değirmenci İbrahim (ö. 1320/1902), hakkak, saatçi, bıçak, ve kalemtraş imâli yapan bir sanatçıdır.²²⁶

²²⁰ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 37; H. Arbaş, a.g.m., s. 96.

²²¹ H. Arbaş, a.g.m., s. 96.

²²² S. N. Ergin, a.g.e., II, 498-499.

²²³ Uğur Derman, a.g.m., s. 68; A. Haydar Bayat, a.g.m., s. 84; H. Arbaş, a.g.m., s. 96.

²²⁴ A. Süheyl Ünver-Gülgün Mesara, *Türk İnce Oyma Sanatı Kaatı*, Ankara 1980, s. 14-16, 23-26; A. Haydar Bayat, a.g.m., s. 84-85.

²²⁵ Uğur Derman, a.g.m., s. 68; a. mlf. "Makta' ", *Âletler ve Âdetler*, İstanbul 1987, s. 45-46; A. Haydar Bayat, a.g.m., s. 82; H. Arbaş, a.g.m., s. 96.

²²⁶ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 75. U. Derman, "Kalem", *İslam Düşüncesi*, sayı: 3, 1967, s. 173-174;

Çeşitli maden, taş veya tahtaya, kısa vecize ve imzaları kazıma sanatı demek olan hakkâklık alanında da Mevlevî sanatkarların kıymetli eserleri vardır. Kıbrıs Mevlevîhânesi'nden Şeyh Feyzullah Dede²²⁷, Galata Mevlevîhânesi'nin XIX. asırdaki neyzenlerinden Nazif Dede, ondan başka Fethi Dede, Debbâh Ahmed Dede ve Mevlevî muhibbi Fennî de bu asırda tanınmış hakkâklardandır. Bu isimler arasına yukarıda ismi geçen Bursalı Değirmenci İbrahim'i de ilave etmek gerekmektedir.²²⁸

Ayrıca 1240/1825 senesinde Mısır Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilen ve 1254/1838 tarihine kadar bu dergâhta postnişin olarak bulunan, musikişinas, şair ve hattat Edirneli Nakşî Dede²²⁹'nin, günümüze ulaşmış ve üzerinde "Mevlevî Nakşî Dede" imzası bulunan, hattatların yazı yazarken kullandığı "altlık"ı mevcuttur. Bu altlık basit bir alet olmakla beraber dedenin imzasını koyacak kadar zariftir.²³⁰

Mahmud Kemâl İnal'ın Hüseyin Fahreddin Dede dönemi Bahariye Mevlevîhânesi ile ilgili aktardığı şu anekdot da ilgi çekicidir: "Hüseyin Fahreddin Dede'nin meşihati boyunca (1874-1911) Bahâriye Mevlevîhânesi çok verimli bir tasavvuf, kültür ve sanat merkezi olmuş, dergâhta çok tuhaf ve garip kimseleri barındırdığı gibi, hattat, şâir, oymacı, mûsikîşinas, boncukla bezenmiş kurşun yüzükler yapan, nâdide güller yetiştiren Mevlevî dervişlerini de barındırmaktadır. Bunlar; Hattat Deli Haydar Dede, kurşun yüzük döken, bazı oyuncaklar yapıp bunları çarşıda satan ve parasını dervişlere sarf eden Nurî Dede'dir"²³¹

Yukarıda saydığımız sanat dalları arasında Mevlevî dervişlerin yaptığı işlemleri de katmak gerekmektedir. Kavuk örtüsü, bohça, seccade, levha, bazı Mevlevî büyüklerinin sandukaları üzerinde bulunan sanduka örtüsü (pûşîde), perde gibi eşyalar üzerinde görünen işlemeli bazı Mevlevî sembolleri, en azından bunları yapanların bir kısmının Mevlevî olduğuna işaret etmektedir.²³²

Mevlevî sanatçılarından son olarak bahsedeceğimiz, Mevlevî saat tamircileri ve saat imalcileridir ki, bunlardan saat tamircisi Değirmenci İbrahim'in ismini yukarıda zikretmiştik. II. Mahmud'un "muvakkit"i Ahmed Gülşeniyyü'l-Mevlevî de saat imal eden bir Mevlevîdir.²³³

²²⁷ Hakkak olan Feyzullah Dede, 1251/1835 yılında Atpazari Osman Efendi Türbesi'nde bulunan manzumeyi ahşap üzerine oyarak yazmıştır. Bk. H. Özönder, Hasan Özönder, "Kıbrısta Mevlevîlik ve Mevlevîler" VI. Milli Mevlânâ Kongresi (24-25 Mayıs 1992) Tebliğler, Konya 1993, s. 110.

²²⁸ A. Süheyl Ünver, "Türk İnce Sanatları Tarihi Üzerine", *Atatürk Konferansları I*, Ankara, 1964, 103-153; A. Haydar Bayat, a.g.m., s. 83.

²²⁹ *Sicill-i Osmanî*, IV/11, 578; S. N. Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, II, 424-428. O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 280.

²³⁰ A. S. Ünver, a.g.m., s. 103-153;

²³¹ *Hoş Sada*, s., 198-200

²³² Örcün Barışta, "İşlemlerde Bazı Mevlevî Sembolleri (XIX. ve XX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Konya 1996, s. 143-153.

²³³ Ahmed Gülşeniyyü'l-Mevlevî'nin yaptığı 1224/1809 tarihli, melevvî sikkesi şeklindeki saat Topkapı Sarayı "saatler galerisi"nde bulunmaktadır. Bk. U. Derman, "Mevlevîlikte Sanat", s. 69.

Fakat bu asırda yaşamış Ahmet Eflâkî Dede (ö. 1293/1876), bu sahanın en meşhurdur. 1223/1808 yılında doğan Eflâkî Dede, Tekfurdağı Halvetî şeyhlerinden Kırımîzâde Ali Efendi'nin oğludur. Babasıyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Yine babasıyla birlikte Mevlevîliğe intisab etmiş ve 1241/1825 yılında on sekiz yaşında iken Galata Mevlevîhânesi'nde çileye soyunmuş ve 1244/18228 yılında çilesini tamamlamıştır. Daha sonra ilm-i nücûm'a olan ilgisi sebebiyle, bu hususta ilim tahsil ettiği gibi, saatçiliğe de merak sarmış ve bu meyanda kazandığı mahareti sebebiyle II. Mahmud'un "Muvakkit"i olmuş, daha sonra da Sultan Abdülmecid tarafından, sanatını geliştirmesi için Paris'e gönderilmiştir. Paris'te zamanın saat ustası Berke'ye talebelik yapmış ve bu ustanın meşhur olan iki çırağından biri olmuştur. Paris'te bulunduğu süre içinde başındaki Mevlevî sikkesiyle dolaşan Eflâkî Dede, Parislilerden ilgi ve hürmet görmüştür. Bir müddet sonra İstanbul'a dönmüş ve Bâb-ı Âlî Muvakkitliği'ne getirilmiş ve ömrünün sonuna kadar bu vazifeyi sürdürmüştür. Mevlevî muhibbânından Ferid Paşa'nın vefat ettiği gün ailesine taziyeye gitmiş ve "Canım ne var ağlayacak, bu gün onun alayı ise, yarın da benim" demiş ve ertesi günü vefat etmiştir.²³⁴ Mevlevî sikkesi şeklinde imal ettiği saatlerden üçü Topkapı Sarayı'nda "saatler galerisi"nde bulunmaktadır. Kendisinden sonra oğlu da babası gibi saat imaliyle meşgul olmuştur.²³⁵

Mevlevî dervişleri bütün bu sanatları ifâ ederken, bir sanat zevki ve endişesini taşımalarının yanında, özellikle son asırda, tekkelerin vakıf gelirlerinin fark edilir bir düzeyde azaldığı göz önünde bulundurulursa, bu sanatlara yönelmelerinin bir sebebinin de, başkalarına el açmamak ve tekkeye ekonomik katkıda bulunmak için olduğunu söylemek yerinde olur kanaatindeyiz.

²³⁴ Abdülhakî (Baykara), "Sanatkar Mevlevîler", *Millî Mecmua*, sayı: 25, 1340/1921, s. 402; U. Derman, "Mevlevîlikte Sanat", s. 68-69.

²³⁵ U. Derman, "Mevlevîlikte Sanat", s. 69.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVÎLER VE DİĞER TARİKATLERLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIX. ASIRDA MEVLEVÎLER VE DİĞER TARİKATLER

I. MEVLEVİLİK VE BEKTÂŞİLİK

Mevlevîlik tarihi boyunca, Mevlevîlerin bir kısmı –ki bunlara Şemsî (Şems kolu)¹ Mevlevîler denilmektedir- Bektâşîliğe karşı yakın bulunmuşlar ve bir neşve olarak Bektâşî tarikatine intisap etmişler fakat Mevlevîlikleri sürekli ön planda olmuştur. Daha çok rind meşrep olan bu Mevlevîlerin başında, yedi terkli taç giyen Celaledin Ergun Çelebi, on iki terkli taç giyen ve Irak ve Horasan seyahatine kırk Mevlevî ve kırk Bektâşî dervişiyile çıkan Dîvâne Mehmed Çelebi ve Yenikapı Mevlevîhânesi'ne postnişin olmadan önce Bektâşîliğe intisap eden Sabûhî Ahmed Dede gibi Mevlevîler bulunmaktadır. Bu kaynaşma bir kısım rind meşrep Mevlevîlere münhasır kalmakla beraber, son zamanlara kadar sürüp gitmiştir.²

XIX. asır içinde, Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinlerinden Abdülvâhid Çelebi, Alevîlikte ileri giden, Bektâşî meşrebiyle meşhur bir Mevlevî'dir.³ Abdülvâhid Çelebi 18 Şaban 1325/1907 Perşembe günü, İzmirli Rûhî Bey Baba (ö.1316/1898)'dan İzmir'de nasip almış ve babalık ve halifelik icazetnâmesi, İstanbul Merdivenköy'de bulunan Bektâşî dergâhı postnişini Mehmed Ali Hilmi Dede baba (ö. 1325/1907) tarafından Konya'ya daha sonra aynı dergâha şeyh olan Hacı Ahmed baba vasıtasıyla gönderilmiştir.⁴ A. Gölpınarlı, Neyzen Tefvik'in de, Abdülvâhid

¹ Abdülbâkî Gölpınarlı'ya göre; Mevlevîler arasında her ne kadar Şeyh Galip gibi bazı mevlevîler kabul etmese de, "Şems Kolu" ve "Veled Kolu" diye iki ayrı koldan bahsedilir. Şems Kolu mensupları, her ne kadar Mevlevî olsalar da, rind meşrep, coşkun ve aşırı bir Bektâşî veya Melâmî gibi yaşarlar. Veled kolu mensupları ise, zahidlerdir ve sıkı sıkıya şeriat kurallarına bağlıdırlar. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 204-215.

² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 208-209, 302, 304.

³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177, 236; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 67

⁴ *Defter-i Dervîşân II*, s. 100; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 239. A. Gölpınarlı bu bilgiyi Abdülvâhid Çelebi zamanında Konya'da çile çıkaran ve daha sonra İstanbul Göztepede kahvecilik yapan Abdülvâhid Çelebinin hânendesini olan naathan Tefvik Dede'den nakletmektedir. Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 239.

Çelebi'nin Bektâşî Tarîkatı'na müntesip olduğunu ve babalığını ifâde ettiğini, hatta oğlu Abdülhalîm Çelebi'nin de Bektâşîliğe intisaplı olduğunu söylemektedir.⁵

Gölpınarlı'nın kanaatine göre; Abdülvâhid Çelebinin Bektâşîliğe de intisap etmesi ve Bektâşîlikten hilafet almasıyla, ona uyan dedelerin bir çoğu da Bektâşîliğe girmiş, Mevlânâ Dergâhı'na Bektâşî babaları gelip gitmeye başlamış, Çelebi Hacı Bektâş Tekkesi'yle mektuplaşmış, hasılı bu karşılıklı yakınlaşma, II. Abdülhamîd döneminde Bektâşîlikle Mevlevîliğin kaynaşıp büyük bir kuvvet teşkil edecek mahiyet alması vehmini doğurmuş ve saray, bu halden fevkalade rahatsız olmuştur.⁶

Bu asırda, başta İstanbul dergâhlarına mensup olmak üzere bazı mevlevîler de Bektâşî tarikatine mensuptur veya bir neşve olarak Bektâşîliği benimsemiştir. Hatta İstanbul mevlevîhâneleri arasında, Yenikapı mevlevîhânesi zâhid Mevlevîlerin merkezi olarak bilinirken, Galata, Bahâriye ve Kasımpaşa mevlevîhâneleri de rind ve Alevi-Bektâşî meşreb Mevlevîlerin merkezi olarak meşhur olmuştur. Kasımpaşa dedelerinin sikkeleri altında Ergun Çelebi'de olduğu gibi Bektâşî taçları vardır. Yenikapı mevlevîhânesinde abdestsiz yere basılmazken, Bahariye mevlevîhânesinde namaz bir adettir.⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, İstanbul mevlevîhâneleriyle ilgili bir anekdotunda şunları aktarmaktadır: "İstanbul Mevlevî dergâhları öteden beri bazı şeyleriyle işihâr etmişlerdir. Mesela Yenikapı sûfileriyle, Kulekapısı (Galata) sarhoşlarıyla, Beşiktaş cerrarlarıyla meşhurdur. Bir akşam buna dair lakırdı ediliyordu. Kulekapısı'nın sarhoşları bahsine gelince Dede Efendi dedi ki: "Kulekapısı (Galata) dergâhı,

*"Bu tekke bizim tekke-i işretgedemizdir
Dervişlerimiz Hazret-i Âdem dedemizdir."*

denildiğinden, belki bu ana gelinceye kadar unvan-ı işihârını muhafaza etmektedir. Hatta Kudretullah Dede merhumun meşihatinde hücreye çıkacak bir can kapıdan geçmesi için meydan verilir. Teveccühün hitâmından sonra meydancı kapıyı açar. Can içeriye girip bir can keser amma, eğilip doğrulmasından Galata meygedelerinin ufak bir şubesi olan midesi karışmaya başlar. Bir iki adım daha yürür. Baş kesmeye meydan bulamaz. Tavus kuyruğu gaseyânı şeyhin eteğine doğru fırlatır. Bîçâre şeyh hayretle bakar ve "*Bunu da mı gördük hey gidi Mevlânâ, hû diyelim hû*" diye izhâr-ı zerâfet eyler. Sebebini soranlara da "*Herif zaten demli, deme gülbanka ihtiyacı yok*" cevabını verir."⁸

⁵ Tahirü'l-Mevlevî (Tahir Olgun), *Matbuât Alemindeki Hayatım ve İstiklalâl Mahkemeleri*, (hızl. Sadık Albayrak), İstanbul 1990, s. 32; M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 226-227; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 239-240.

⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177, 236; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 67

⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 211; Tahirü'l-Mevlevî, *Çilehâne Mektupları*, s. 82.

⁸ *Çilehâne Mektupları*, s. 82-83.

Beşiktaş/Bahariye Mevlevîhânesi şeyhlerinden Hasan Nazif Dede (ö. 1277/1860) bir Bektâşîden daha aşırı Alevî olduğu gibi, oğlu Hüseyin Fahreddin Dede de bu meşreptendir.⁹

Kasımpaşa Mevlevîhânesi, İstanbul'da mevcut diğer Mevlevî tekkeleri arasında, saray ve yüksek bürokrasi mensuplarından ziyâde, daha çok halk tabakasından kimselerin rağbet ettiği bir dergâhtır. Özellikle XVIII. asrın sonlarından itibaren İstanbul Mevlevîliğinde gözlenen aristokrat ve elits (seçkin) üslup yerine halk kültürüne daha yakın bir hayat tarzının egemen olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ Bu sebeple İstanbul mevlevîhâneleri arasında Mevlevîlik kültüründeki etkinliği daha aşağı seviyelerde olmuştur. Tercih edilen bu üslup, Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde son dönemlerde daha ziyade Bektâşî meşrepli Mevlevîlerin bir araya gelmelerine ve buradaki dedelerin ve muhibbânın bir takım dînî yasaklara riayet etmeyerek kalenderâne bir hayat sürmelerine neden olmuştur.¹¹ Bunda 1242/1826 yılında Bektâşî tekkelerinin kapanması neticesinde bazı Bektâşîlerin dergâhın halk kültürüne daha yakın bir hayat tarzı içinde olmasından faydalanarak dergâha sızmış olmalarının da etkisi olmuş olabilir.¹²

İstanbul dışındaki Mevlevî dergâhlarında da aynı neşveyi taşıyan Mevlevîlere rastlamak mümkündür.

Bunlardan biri de Tahirü'l-Mevlevî'nin "Mevlevî sûret, Bektâşî sûret" diye tarif ettiği Mısır Mevlevî şeyhi Azmi Dede'nin oğlu ve Üsküdar Mevlevîhânesi son şeyhi Ahmed Celaleddin Dede'dir.¹³

Mevlevî şâiri Ali İlhamî Efendi, Eskişehir de Seyyid Gazi Kasabası'nda Seyyid Battal Gazi Dergâhı'nın 64. şeyhi ve türbedarıdır. Tarîkatteki yerini ifade için kullandığı:

"Merkezi sırr-ı hakikatte durur bir Nakşîyiz
Mevlevîyiz pakdiliz, ikrarde Bektâşîyiz"¹⁴

mısraları ile XIX. asır içerisinde Bektâşî meşrep Mevlevî tarîkati mensuplarının taşıdıkları tarîkat anlayışına işaret etmektedir.

⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 211. Hasan Nazif Dede ve Hüseyin Fahreddin Dede ile ilgili geniş bilgi için bk. Tezimizin Beşiktaş Mevlevîhânesi kısmı.

¹⁰ B. Tanman, "Kasımpaşa Mevlevîhânesi", *DBİA*, IV, s. 483.

¹¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 214

¹² B. Tanman, a.g.m., s. 483. Tâhirül-Mevlevî'nin 30 Ağustos 1896 tarihinde Kayseri'de bulunan Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı bir mektuptaki şu ifadesi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde Bektâşî meşrepli Mevlevîlerin bulunduğunu göstermektedir. "...Üsküdar şeyhinin salahından bahsedip de Kasımpaşa hücrenişinlerinden neyzen Bektâşî Hamdi'nin fiskanda sukût etmek elbette muvafık-ı hakkaniyet olmaz." Bk. *Çilehâne Mektupları*, s. 89.

¹³ *Çilehâne Mektupları*, s. 81.

¹⁴ *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 712.

II. MEVLEVİLİK VE MELÂMİLİK

Mevlevî tarîkati mensuplarından bazıları Bektâşilikte olduğu gibi Melâmîliği de bir neşve olarak görmüş ve Mevlevîliğe mensubiyetleriyle birlikte bu neşveyi de taşımışlardır. Bu anlamda Mevlevîlik tarihi içinde Ulu Arif Çelebi ile başlayan ve Emîr Âbid Çelebi, Bostan Çelebi, Celaleddin Ergun Çelebi, Dîvâne Mehmed Çelebi¹⁵, Şeyh Mehmed Zincir-şiken ve Sabûhî Ahmed Dede gibi, halleriyle Melâmî olanlar yanında Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660)'den feyz alan Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Neşâtî Ahmed Dede (ö. 1085/1674) ve Mevlevî şâir Cevrî (ö. 1065/1655), Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Peçoğlu Ârifî Ahmed Dede (ö. 1137/1724), Melâmî-Hamzavîlerden Emir Halil Ağa (ö. 1134/1722)'nin¹⁶, Seyyid Ebû Bekir Dede (ö. 1775) de, Habeşîzâde Zaim Ağa (ö. 1178/1764)'nın sohbetlerine devam etmişlerdir.¹⁷

XIX. asır başlarında Yenikapı Mevlevîhânesi meşîhatında bulunan Ali Nutkî Dede ve Abdülbâkî Nâsır Dede de, ünlü Melâmîlerden Habeşîzâde Zaim Ağa'nın sohbetlerine katılan babaları Ebu Bekir Dede'den mîras aldıkları Melâmî meşrep Mevlevîlik anlayışını sürdürdükleri ve çevresindeki Mevlevîleri bu yolda eğittiği belirtilmektedir. Bu Mevlevîler arasında babası Mustafa Reşid Efendi aracılığıyla melâmîliğe bağlanan Mevlevî şairi Şeyh Gâlib de vardır.¹⁸

Ekrem Işın da, Galata Mevlevîhânesi'nin Gâlib Dede döneminde Mevlevî kültürü içinde Şems Kolu diye bilinen coşkun tasavvuf anlayışının yeniden doğduğu bir merkez halini aldığı ve aralarında Aşçıbaşı Hulûsî Dede (ö.1220/1805-6),¹⁹ tanınmış tezkireci Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib'in bu anlayışın başlıca temsilcileri olduğunu ifade etmektedir.²⁰

¹⁵ A. Yaşar Ocak, Mevlevîlerin kısmen Şems-i Tebrîzî, kısmen de Mevlânâ'nın şahsî meyli dolayısıyla, XIII. asırdan itibaren Kalenderîliğe de sempati ile baktıklarını belirtmektedir. A. Gölpınarlı da, Eflâkî'ye dayanarak, Mevlânâ'nın kendisine intisap edenleri "çihar darb" yaptığını, ancak bunu saç, sakal, bıyık ve kaştan birkaç kıl kesmek şeklinde yerine getirdiğini belirtmektedir. A. Yaşar Ocak, bununla beraber Mevlevîlerde asıl Kalenderîlik etkilerinin, Ulu Ârifî Çelebi ve Dîvâne Mehmed Çelebi ile yoğunluk kazandığını, bu durumun Mevlevîler arasında Şemsî kol içinde zaman zaman ortaya çıkarak, XIX. asra kadar devam ettiğini ve Mevlevîlerle kalenderîler arasındaki bu irtibat neticesinde, Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin kalenderîliğin, Mevlevîliğin bir şubesi olduğu kanaatine vardığını ifade etmektedir. A. Yaşar Ocak, *Marjinal Süfilik: Kalenderîlik*, s. 202-204. Ayrıca bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 191; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, 174a.

¹⁶ Davud Fatin, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-eşâr*, s. 255-256; A. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 175.

¹⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 308; a. mlf. *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.143-151, 185-186.

¹⁸ Fatin, *Tezkire*, s. 410-411; A. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 187; E. Işın, "Ali Nutkî Dede", *DBİA*, İstanbul 1993, I, 194. Şeyh Gâlib'in Melâmî meşrebiyle ilgili iddialar için bk. Tezimizin Galata Mevlevîhanesi kısmı.

¹⁹ Şair bir zât olan İsmail Hulûsî Dede, Şeyh Gâlib zamanında Dergâhın aşçıbaşısı idi. Âşıkâne şiirler yazan Hulûsî Dede'nin Divançe'si vardır. Muallim Nâci, *Esâmi*, İstanbul 1308, s. 135.

²⁰ Ekrem Işın, "İstanbul'un Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler", *İstanbul Dergisi*, 1993, sy. IV, s. 122-123.

Abdülbâkî Gölpınarlı, Yenikapı Mevlevihânesi son şeyhi Abdülbâkî Efendi'den rivayetle, babası Yenikapı mevlevihânesi şeyhi Mehmed Celaleddin Dede'nin ve onun babası yine aynı dergâh şeyhlerinden Osman Salahaddin Dede'nin de Hamzavî olduklarını, hatta Osman Salahaddin Dede'nin bir mezarı Hamza Bali (ö. 969/1561)'nin zannederek Kapdan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'ya tamir ettirdiğini nakleder.²¹ Südlüce Dergâhı şeyhi Elif Efendi ise; Osman Salahaddin Dede'nin zamanının bir çok şeyhi ile de sohbet etmekten hoşlandığını ve bunlardan birinin de Şeyh İbrâhim Berâdetü'l-Medenî eş-Şâzilî olduğunu, Osman Salahaddin Dede'nin, onun vasıtasıyla Şazeliyye'ye intisab ettiği gibi, Şeyh İbrâhim Efendi'nin de, Osman Salahaddin Dede vasıtasıyla mevleviliğe intisab ettiğini aktarmaktadır.²²

Bununla birlikte diğer kaynaklarda, Mehmed Celâleddin Dede'nin bir çok tarîkatten icazetli olduğu belirtilmekte, fakat Melamî-Hamzavî olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Zaten Mehmed Celaleddin Dede'nin en önemli özelliği, Mevlevî kültürüne vukûfiyetiyle birlikte, bir Mevlevî şeyhi olarak diğer tarîkatlardan da icâzetli olmasıdır. 1305/1887 yılında Trablusgarblı Mustafa b. Osman Şebnî tarafından kendisine Şâzeliyye hilafeti verilen Celâleddin Dede, 1313/1895 yılı Nisan ayında Ciştiyye şeyhi İmdadullah Farûkî Efendi'den Ciştiyye hilafeti, yine Trablusgarblı Mustafa Efendi'den Kâdiriyye hilafeti almıştır. Celâleddin Dede de İmdadullah Farûkî Efendi'ye Mevlevîyye hilafeti vermiştir.²³

Mehmed Celâleddin Dede'nin cenaze merâsimine iştirak eden diğer tarikat şeyhleri de, Mevlevîlerle diğer tarîkatlar arasındaki ilişkiye işareti açısından önemlidir. Mehmed Celâleddin Dede'nin vefatından sonra nâşî Yenikapı Mevlevihânesi matbahında şeyhin vasiyeti gereği Topkapı İmamı Ethem Efendi tarafından yıkanırken, Sümbül Sinan Tekkesi şeyhi Kutbuddin Efendi (ö.1332/1914), Merkez Musa Muslihiddin dergâhı şeyhi Ahmed Efendi (ö.1332/1914), Odabaşı Dergâhı şeyhi Ahmed Efendi ile beraber diğer şeyh efendiler, bütün dedeler, mühibbân ve dervişler hazır bulunmuşlardır.²⁴ Daha sonra, cenazesi Koca Mustafa Paşa Dergâhı'na götürülüp orada Meclis-i meşâyih reisi Tophane Kâdirî Dergâhı şeyhi Ahmed Efendi (ö. 1324/1906)'nin de katıldığı ve Südlüce Sa'di Dergâhı şeyhi Elif Efendi tarafından kaldırılmış ve Yenikapı Dergâhı'na getirilip defnedilmiştir.²⁵

Mehmed Celâleddin Dede gibi, daha çok mesnevîhanlığı ile tanınan Es'ad Dede'nin bir özelliği de, câmiu't-turuk olmasıdır. Mevlevî olmasıyla beraber devrinin diğer tarîkat şeyhlerinden, Şâzelî, Kâdirî, Şa'bânî ve Nakşî icazetleri almış, bunlarla da kalmayıp, Mekke'de Senûsî-İdrisî, Haleb'de Ekberî tarîkatlerinden de icazet almıştır.²⁶

Mahmud Kemâl İnal Bey de, Celâleddin Dede'nin Yakacık'ta Şâbâniyye Tekkesi'nde birkaç gün misafir kaldığı sırada tekkenin şeyhi Hüsnü Efendi nezdinde

²¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.309-310.

²² Elif Efendi, *Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn*, s. 42.

²³ M. Ziyâ, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 205-206.

²⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 251-253.

²⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 254; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 15-17.

²⁶ *Sefîne-i Evliyâ*, I, 329-332; *Osmanlı Müellifleri*, II, 95; *Son Asır Türk Şairleri*, II, 328-330.

bir gece görüştiklerini nakletmektedir²⁷ ki, alınan ve verilen bu hilafetler ve bu görüşmelerin, XIX. yüzyılda tarikatlar arası ilişki açısından önem arzettiğini belirtmek gerekir.

Yine Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhlerinden Hasan Nazif Dede de Bektâşîliği yanında Melâmîliği ile meşhur Mevlevîlerdendir.²⁸

Mehmed Ziya'nın faziletli ve ârif sıfatlarıyla andığı Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Hüsnü Dede (ö.1325/1909)²⁹ Mevlevîliği ve Kâdirliği yanında Abdülbâkî Gölpınarlı'ya göre aynı zamanda Melâmî'dir.³⁰

A. Gölpınarlı, Hasan Hüsnü Dede'nin İstanbul'da Seyyid Muhammed Nur (ö. 1303/1886)'la görüşerek Melâmî olduğunu nakletmekte ve Melâmîliğini Mevlevîlerden kimsenin bilmediğini söylemektedir. Yine A. Gölpınarlı'ya göre Mevlevîler tarafından Melâmîliği bilinmeyen bir Mevlevî şeyhi de Tire Mevlevîhânesi şeyhi Hayrullah Dede (ö.1347/1928)'dir. Hayrullah Dede Melâmîliği Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede'den almış ve kendisine müntesib Mevlevîlerin hemen hemen hepsini Melâmî yapmıştır.³¹

Bu dönemde Mevlevîler içinde dikkat çeken simalarından biri de, Kütahya dergâhı müntesiblerinden, şair Pesendî Hacı Ali Dede'dir. Mevlevîler arasında Pesendî Dede diye meşhur olan Hacı Ali Dede, XIX. asırda Mevlevîler arasında yaygınlık kazanan ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi başta olmak üzere bazı Mevlevî dergâhlarda toplanan rint meşrep, zarîf ve nüktedan Mevlevî tiplerinden biridir. 1257/1841 yılında Kütahya'da doğmuş ve 1331/1913 yılında yetmiş yaşında vefat etmiştir. Pesendî Dede'nin Kütahya'nın Kunduk viranlardaki bahçesi Dede'nin hoş sohbetlerinden zevk alan zamanın ilim ve edebiyat ehlinin toplandığı bir mekandır.³²

III. MEVLEVÎLİK VE NAKŞBENDÎLİK

Mevlevîlerle Nakşîler arasında yakınlaşmada Mevlevîlerin başucu kitabı olan *Mesnevî*'nin yeri büyüktür. *Mesnevî* sadece Mevlevî dervişlere değil tekke dışında olan insanlara da ufuk açmıştır. Güzel sanatlarla özellikle şiir ve edebiyatla meşgul olanların hemen hemen hepsi bir tarîkate muhibdir ve doğrudan doğruya bir tarîkate intisab etmemişse bile bu atmosferden istifade etmiştir. Bu grubun düşüncelerini Muallim Naci şöyle özetlemektedir: "*Zâhiren bir tarîkate intisab etmemek hususunda biz de isr-i pedere iktifa eyledik. Fakat bizde bir tecelli vaki oldu. Mesnevî-i Şerif okuduk, gönlümüzü cezbetti. En ziyade Mevlevîleri sevdik. İttihad-ı*

²⁷ *Hoş Sadâ*, s. 112.

²⁸ A. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 190-191.

²⁹ Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 177; Muhiddin Celal Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, s. 164; Suzan Albek, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Eskişehir 1991, s. 269.

³⁰ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 314-315.

³¹ A. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 314-315.

³² İ. Hakki Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 262-263; Saadettin Nuzhet Ergun, *Halk Şairleri*, s.

ma'nevîyyeye nazaran Hz. Mevlânâ'yı sevmek kâffe-i evliyâyı sevmek demek olduğundan eminiz."³³

XIX. asırla beraber İstanbul'da yaşayan önemli Nakşî şeyhlerinin aynı zamanda Mesnevîhan oldukları da görülmektedir. Özellikle bu dönem içinde II. Mahmud'un yeniçeriliği ortadan kaldırması ve buna bağlı olarak Bektâşîliğin yasaklanmasıyla birlikte, ortaya çıkan boşluğun Mevlevîlik ve Naşbendîlikle doldurulma düşüncesi, Mevlevîlikle Nakşibendîliği iyice birbirine yaklaştırmış ve bu siyâsî tesirle, bu asırda Mevlevîlik ve Nakşibendîlik birbiriyle kaynaşmıştır. Bu kaynaşmayla, Nakşîlerden meşhur Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi (ö.1285/1869) ve onun şeyhi Hoca Selim, Murad Molla Tekkesi şeyhlerinden Mehmed Murad Efendi (ö.1263/1848)³⁴ ve Feyzullah Efendilerle, Hoca Hüsameddin Efendi'nin halifesi Mustafa Vahyi (ö.1295/1878) ve Mustafa Said (ö.1257/1841) gibi mesnevîhanlar yetişmiştir. Sa'diyye tarikatı şeyhlerinden Elif Efendi (ö. 1345/1927)³⁵ de mesnevîhandır.³⁶

A. Gölpınarlı'nın naklettiklerine göre; yine adına Üsküdar Selimiye'de bir dergâh ve bir mescid inşa edilmiş olan Nakşî şeyhi Konyalı Şeyh Behçet Ali Efendi (ö. 1283/1866), yerine geçen halifesi ve torunu Şeyh Muhammed Said Efendi (ö. 1341/1896) de mesnevîhandır, Mesnevî okutmuşlar ve saliklerini Mevlevî neşvesiyle teslik ederek, destarlı Mevlevî sikkesi giymişlerdir. A. Gölpınarlı aktardıklarına, bu asırdaki Mevlevîlik-Nakşibendîlik yakınlaşmasıyla ilgili şu yorumunu da ilave etmektedir:

*"Yalnız şunu da ilave etmek gerekmektedir ki, Mevlevîlerle Nakşîler arasındaki bu kaynaşma tek taraflı olmuş, Mevlevîler Nakşîlere ait sülûk esaslarını kendi yollarında bulmuşlar, buna karşılık Mesnevî'ye dalan ve mevlevîliğe intisab eden nakşibendîler, hemen hemen mevlevîleşmişlerdir. Belki nakşibendîlik, bazı mevlevîlere zâhidlik aşlamış, fakat Mevlevî olan bir çok nakşibendîye mukabil, Nakşî olan bir tek Mevlevî bile yoktur"*³⁷

A. Gölpınarlı'nın iddia ettiği gibi her ne kadar Nakşîliğe intisab etmiş Mevlevîler bulunmasa da, Mevlevîler içinde Halvetiliğe, Kâdiriliğe ve diğer sünî tarikatlere intisab etmiş Mevlevîler bulunmaktadır. Bununla birlikte Yenikapı mevlevîhânesi şeyhlerinden Osman Salahaddin Dede ve oğlu Mehmed Celaleddin

³³ M. Kara, "Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, IV, 989.

³⁴ Cevdet Paşa, *Tezâkir (40-Tetimme)*, (yay. Cavid Baysun), Ankara 1986, (İkinci Baskı), s. 13, 230; *Osmanlı Müellifleri*, I, 115, 159; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1939, s. 133-135; Celalettin Çelebi, *Hz. Mevlânâda İlim*, Konya ts.(719. Vefat Müns.), 53-54; B. Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, (F. Nafiz Uzluk'un Önsözü), s. V; M. Kara, a.g.m., s. 305.

³⁵ Elif Efendi'nin hayatıyla ilgili Mevlevîlikte Hat ve Hattat Mevlevîler kısmında bilgi vermiştik. Ayrıca bk. *Son Hattatlar*, s. 810-813.

³⁶ *Osmanlı Müellifleri*, I, 191, 219; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 321; M. Kara, a.g.m., 989. A. Cevdet Paşa'nın "Tezâkir" adlı eserinde verdiği bilgiye göre, Nakşibendî olan Mesnevîhan Murad Efendi, seyr ü sülûk için kabiliyetli gördüklerini Halveti olan Kuşadalı İbrahim Efendi (ö. 1262/1846)'ye göndermiştir. Bk. A. Cevdet Paşa, a.g.e., s. 15.

³⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.321-322.

Dede gibi bazı Mevlevîlerin, şerîata bağlılıkları hususunda bir Nakşi'den daha katı olduklarını Mehmed Ziya nakletmektedir. Özellikle Mehmed Celaleddin Dede'nin tarîkat usûl ve adabını muhafaza etmekteki gayretinin, dervişliği laubalilik, tarîkat usûl ve adabını Kalenderîlikten ibaret gören derviş taslakları tarafından hoş görülmediğini hatta şeyhin bu yoldaki taassubu sebebiyle, Nakşî-Halidîlikle vasıflandırıldığını belirtmektedir.³⁸

1269/1852 senesinde vefat eden Bursa Mevlevîhânesi şeyhi, halîm, selîm bir yapıya sahip, ahlak-ı Muhammediyye ile muttasıf, herkes tarafından sevilen Mehmed Dede'nin en önemli özelliği de, Halvetiyye Tarîkatine mensubiyetiyle birlikte, Kâdiriyye tarîkatından da mustahlef olmasıdır.³⁹ Yine faziletli ve arif sıfatlarıyla tanınan⁴⁰ Eskişehir Şeyhi Hasan Hüsnü Dede, Kâdirî tarîkatına mensub Mevlevîlerdendir.⁴¹

Yine Mevlevîler bu tarîkatlere intisab etmekle kalmamış, bazı zarûrî durumlarda diğer tarîkatlerin dergahlarını da kullanmışlardır. 1335/1917 yılında bakımsızlıktan harabe halini alan Sivas Mevlevîhânesi, bu tarihten sonra Sivas'ta bulunan Kâdirî Ali Baba Zaviyesi⁴²ne taşınmış ve tekkeler kapatılıncaya kadar burası Kadirî-Mevlevî dergâhı olarak görev yapmıştır. Bu durumu dergâh haziresinde bulunan bazı Mevlevî kabirleri de teyit etmektedir.⁴³

Buna benzer bir dirim Kıbrıs Mevlevîliğinde de vuku'a gelmiş, Kıbrıs'ta Mevlevîlerin zaman zaman başka mekanlar ayin ve sema yapmışlardır. Kıbrıslı Mevlevîler, Magosa'da bulunan Atpazarî Osman Fazlı Efendi Tekkesi başta olmak üzere, Limasol'da Pîrî Dede dergâhında, Baf'ta Mehmed Bey Ebû Bekir Camii'nde, Aşağı Baf'ta Hacı Mehmed Baba Tekkesi'nde, Mevlevî ayinleri yapıldığı Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri'nde ve bazı arşiv belgelerinde kayıtlıdır.⁴⁴

Yine Tanzimat dönemi yazarlarından Mevlevî muhibbi Şeref Hanım'ın ve Adile Sultan (ö. 1317/1899)'ın da Nakşî olduğu bilinmektedir.⁴⁵

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinin bir anlamda günlükleri olan *Defter-i Dervîşân II*'daki kayıtlar arasında, İstanbul tekkelerinden Mevlevî Tarîkati dışında vukua gelen, tekkelerin tamiri veya şeyhlerin tayini ve vefatı gibi hadiselerinin de

³⁸ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 180, 196.

³⁹ M. Şemseddin, *Bursa Dergâhları*, s. 510-511.

⁴⁰ M. Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 177.

⁴¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 314-315.

⁴² Bu zaviye ile ilgili Saim Savaş bir doktora çalışması yapmış ve bu çalışma yayınlanmıştır. Geniş bilgi için bakınız. Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 1992.

⁴³ Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevîhânesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 85. Ayrıca bu zaviye ile ilgili fotoğraflar için bk. N. Göyünç, a.g.m., s. 88-92.

⁴⁴ H. Özörder, Hasan Özönder, "Kıbrısta Mevlevîlik ve Mevlevîler" *VI. Milli Mevlânâ Kongresi*, (24-25 Mayıs 1992) Tebliğler, Konya 1993, s. 110.

⁴⁵ M. Kara, a.g.m., 989.

kaydedilmiş olması, Mevlevîlerin diğer bütün tarikat meşâyihıyla ilgilendiklerini, onlarla bir türlü münasebet içinde bulduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Mesela, *Defter-i Dervîşân II*'a Abdülbâkî Nâsır Dede, Merkez Efendi Dergâhı'na 1228/1813 yılında yapılan çeşmenin kaydını düşmüş, aynı yıl vefat eden Tophâne Firuzağa Rıfâî tekkesi şeyhi Hocazade Efendi'nin vefat tarihini, Merkez Efendi Sünbülî şeyhi Şeyh Seyyid Ahmed Mesud Efendi⁴⁶,nin 1230/1815 yılındaki vefatını ve yerine Müezzîn Ahmed Efendi (ö. 1252/1836)⁴⁷,nin tayinini, Acıbadem şeyhi Şeyh İbrahim Efendi'nin aynı yıl Mevlevîliğe intisabını ve Balmumcu Şâzelî şeyhi Ahmed Efendi'nin Mekke'de vuku bulan vefatını, 1231/1816 yılında Hırka-i Şerif şeyhi Seyyid Şahabeddin Efendi'nin ve 1232/1817 yılında Üsküdar Nalçacı Halvetî tekkesi şeyhlerinden Seyyid Rüşdi Efendi⁴⁸,nin vefatını, Koca Mustafa Paşa Sünbülî Dergâhı dervişlerinden Ethem Dede'nin 1233/1818 yılındaki vefatını kaydetmiştir. Yine Nakşî iken Mevlevîliğe intisab eden ve Üsküdar Nakşî şeyhlerinden Behçet Efendi Tekkesi'nde 1234/1819 yılında vefat eden Hacı Salih Dede'nin ve Halvetîyyeden Beşikçizâde şeyhi Ali Efendi⁴⁹,nin 1234/1819 yılında ki vefatını kaydetmiştir.⁵⁰

Abdülbâkî Nâsır Dede'den sonra Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Recep Hüseyin Hüsnî Dede de, *Defter-i Dervîşân II*'a, Vâni Efendi Tekkesi şeyhi Celaleddin Efendi⁵¹,nin 1236/1821 yılındaki vefatını ve Gülşenî şeyh Ahmed Efendi'nin 1245/1829 yılındaki vefatını kaydetmiştir.⁵²

XIX. asırda Mevlevîlerle diğer tarikat mensupları arasındaki ilişkileri göstermesi açısından Kastamonu Mevlevîhânesi'nde gelişen şu olay da dikkat çekicidir. Kastamonu Mevlevîhânesi şeyhi Sivaslı İbrahim Dede'nin 1303/1886 yılında vefatından sonra⁵³, özellikle XIX. asır Mevlevî dergâhlarında geçerli olan "ber-mûcebi âdât", yerine aynı tarihte oğlu Saîd Efendi posta tayin⁵⁴ edilmiş fakat Saîd Efendi henüz rüşde ulaşmadığından kendisine, türbedâr Halil Dede 1312/1894 senesinde kadar vekâlet etmiş, Saîd Efendi, 1326/1909 senesi Mayıs ayı başlarına kadar on iki seneye yakın Kastamonu Mevlevîhânesi postnişini olarak görev yapmış, aynı tarihte Mevlevî tarikatına yakışmayacak davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle görevinden azledilmiştir.⁵⁵ Yerine Kayserili Ahmed Remzî Dede, posta tayin

⁴⁶ Bk. *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, I, 58.

⁴⁷ Bk. *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, I, 58.

⁴⁸ Bk. *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, I, 80.

⁴⁹ Bk. *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, I, 82.

⁵⁰ *Defter-i Dervîşân II*, s. 34, 35, 43, 58, 74, 77.

⁵¹ Bk. *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, I, 94.

⁵² *Defter-i Dervîşân II*, s. 88, 95.

⁵³ *KMMA*, Dosya No: 49/15; 1300/1883-1303/1886 seneleri Konya Salnameleri'nde de Kastamonu şeyhi olara İbrahim Dede'nin adı geçmektedir. Bk. *1300/1883 Konya Salnâmesi*, s.206; *1303/1886Konya Salnâmesi*, s. 310.

⁵⁴ *1304/1887 Konya Salnâmesi*, s. 231.

⁵⁵ *KMMA*, Dosya No: 49/15; *KMMA*, Dosya No: 74/6.

olunmuştur.⁵⁶ Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde Said Efendi ile ilgili, altında başta Reisü'l-Meşâyih Ahmed Ziyâüddin Efendi olmak üzere, şehirde mevcut bütün tarikat şeyhlerin ve idarecilerin mühürleri olan bir belgede; şehirde bulunan bütün tarikat şeyhleri, Mevlevîliğin şer'i çizgideki seyrinin korunmasını üslenmekte ve yeni tayin edilen şeyh A. Remzî Dede'ye sahip çıkmaktadır. Bu bağlamda, Kastamonu Mevlevîhânesi'nin Said Efendi ile birlikte içine düştüğü vahim durumdan bahsedilmekte ve Said Efendi ile ilgili; "*âdâb ve namus-ı tarikattan uzak ve hiçbir diyarda eşine rastlanamayacak çeşitli fîsk u fucûr ve sefahât içinde, binlerce fuhşiyât ve cinâyet-i cilvegâh olmuş, neticede nefret-i âm ve sû-i hareketi eseri olarak tevkif edilip habs olunmuş*" diye bahsedilmektedir. Bu durumu devam ettiği halde halâ meşihatte gözü olduğu ve şeyh A. Remzi Dede'yi rahatsız ettiği belirtilmekte ve bu hususta Çelebi Efendi uyarılmaktadır.⁵⁷

Mevlevîler ve diğer tarikatler arasında XIX. asırdaki münasebetlerde Mevlevî musikisinin yeri büyüktür. Bazı Mevlevîler diğer tarikat şeyhlerine ve mensuplarına mûsikî ve ney dersleri verdikleri gibi onlardan da mûsikî ve ney dersleri almışlardır.

Bu asır içinde Mevlevîlerde olduğu gibi, diğer tarikat mensupları arasında da neyzenler yetişmiştir. Daha önceki asırlarda özellikle Mevlevî tekkelerinde veya küme fasıllarında yer alan bu çalgının, bu asırdan itibaren bazı kıyâmî ve devrânî tekkelerde "ism-i celâl" zikri esnasında üflendiğini görüyoruz. Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Hammamizâde Üsküdarlı Osman Bey, Kâdirî, Musahib Said Efendi, Şeyh Halim efendi Rıfâî, Üsküdarlı Saim Bey Sa'dî-Rifâî, Savklar tekkesi şeyhi Seyyid Mehmed Efendizâde Mehmed Nuri Efendi Uşşakî, Mevlevî muhibbi dahi olmayan neyzenler bunlardan bazılarıdır.⁵⁸

Mevlevî tarikatine mensub veya muhib olmayan bu neyzenlerin bu asırda yetişmiş bazı meşhur Mevlevî neyzenlerden dersler aldıklarını veya Mevlevî neyzenlerin bu alanda yetişmelerine katkıda bulduklarını görüyoruz ki, bu durum XIX. asırda Mevlevîlerin diğer tarikatlerle olan ilişkilerinde önemli bir vesile teşkil etmiştir.

Bunlardan, Kozyatağı Rıfâî Tekkesi şeyhi Halim Efendi, Deli İsmail Dede'nin yetiştirdiği neyzenlerden biridir. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde uzun süre neyzenlik yapan Aziz Dede (ö. 1317/1899)'ye de ney dersleri vermiştir.⁵⁹

Üsküdarlı Sâlim Bey, Ahmediyye'de Salı Tekkesi şeyhi Fethî Efendi'nin damadı olması sebebiyle Sa'diyye tarikatine intisablı olmasına rağmen, Üsküdar Mevlevîhânesi'nde uzun müddet neyzenlik yapmıştır. Rifâî tarikatine de intisablı

⁵⁶ *KMMA*, Dosya No: 49/15; Hasibe Mazıoğlu, *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri*, s. 4. Hasibe Mazıoğlu burada aktardığı bütün bilgileri elinde bulunan ve A. Remzi Dede'nin ailesinden aldığı "*Remzinâme*"nin fotokopisinden naklettiğini belirtir. Hüseyin Vassaf, *Remzinâme*, s. 20-21; Bk. Ziver Tezeren, "Üstad Ahmed Remzi Akyürek", s. 6-7. Ayrıca bkz. *Son Asır Türk Şairleri*, VIII/1408.

⁵⁷ *KMMA*, Dosya No: 74/1. Ayrıca 74 no'lu dosyada, Remzi Dede ile Said Efendi arasında vukua gelen tartışmalar ve çekişmelerle ilgili evraklar da bulunmaktadır. bk. *KMMA*, Dosya No: 74/2-22.

⁵⁸ Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, II, 497-500.

⁵⁹ S. N. Ergun, *a.g.e.*, II, 501, 512

olan Salim Bey, 1302/1884 senesinde Üsküdar Rifâî Sandıkçı dergâhında aynı sene Ramazan ayı içinde bir “ism-i celal” esnasında vefat etmiştir. Bahariye Mevlevî Şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede’ye de ilk ney dersi verenlerden biridir.⁶⁰

Yine bu asrın önemli neyzenlerinden olan ve Üsküdar Tabaklardaki Rifâî Tekkesi şeyhi Nuri Efendi’nin halifelerinden ve daha sonra Kozyatağı Rifâî Tekkesi şeyhi olan Halim Efendi (ö. 1394/1896) de, devrin meşhur neyzenlerinden Deli İsmail Dede’nin talebesidir ve kendisi de, yine meşhur Mevlevî neyzenlerden Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede ve Cemâl Dede’nin yetişmesinde önemli katkısı olmuştur.⁶¹

A. Gölpınarlı ile beraber bir çok müellif, Mevlevîliğin Mevlânâ dönemi ile başlayıp tarikat tarihi boyunca Fütüvvet ehli ve ahilikle ilişki içinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu ilişkiye gerekçe olarak ta; Mevlevîler içinde tarih boyunca var olan, hattat, tezhibçi, nakkaş, makta’cı, kaşıkçı, kalemtraşçı, v.b. gibi meslek erbabının, esnaf teşkilatlarından ayrı kalmadıkları ve son zamana kadar fütüvvet ehliyle ve teşkilatıyla ilgili buldukları gösterilmiştir.⁶²

⁶⁰ S. N. Ergun, *a.g.e.*, II, 502,510.

⁶¹ S. N. Ergun, *a.g.e.*, II, 502-504.

⁶² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 304-305; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s. 19, 35, 51; Franz Taeschner, “Türk Ahiliği ve Ahilik Müessesesinin Mevlevîlikle olan Münasebetine Dair”, *Mevlânâ Göldestesi*, Konya 1964, s. 5-7; Luminata Munteanu, “Ahilik ile Mevlevîlik Arasındaki İlişler Konusunda Bazı mülâhazalar”, *III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu*, (22-24 Ekim 1993), Afyon 1994, s. 373-376; Fevzi Halıcı, “Ahilik ve Mevlevîlik”, *Türk Kültürü ve Ahilik (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri)*, (13-15 Eylül 1985), İstanbul 1986, s.163-169.

SONUÇ

Mevlevîlik, varlık göstermeye başladığı XIII. asırdan itibaren, Mevlânâ'nın şöhreti ve eserlerinin etkinliği ile sosyo-kültürel ve siyasal ortamlardan faydalanarak, kısa sürede bir çok merkezde Mevlevîhaneler tesis ederek yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra da toplumda ve siyasi çevrelerde etkinliğini sürdürmüş, mûsikî, sema ve şiir gibi üç vasıtaya isnâd ettiği tarikat anlayışıyla, Osmanlı şehirlerinde ve yüksek mahfillerde daima taraftar bulmuş, birer sanat merkezi olan tekkeleri her zaman rağbet görmüştür. Mevlevî şeyhleri de mevcut sosyal ve siyâsî nizamı muhafaza ederek, Osmanlı'nın fethettiği her bölgede Türk kültürünü taşıyan birer elçi görevini ifâ etmiş, böylece Osmanlı sınırları dahilinde; Mısır'dan Azerbaycan'a, Suriye ve Irak'tan Avrupa içlerinde Peçu (Macaristan)'ya kadar Mevlevî zâviyeleri açılmıştır.

Bir tarikat olarak ortaya çıkışından itibaren, yöneticiler ve toplumun elit kesimiyle sürekli yakınlık içinde bulunmuş, şiir ve musiki ile ünsiyeti olan aydın kesimin, tarikat tercihi yaparken kendisine yönelmesini temin etmiş ve tarih boyunca, gerek bu kesimden, gerekse yöneticilerden olan paşalar, beyler ve sanat zevki olan zengin eşraf tarafından tercih edilen ve desteklenen tarikat olmuştur. Mevlevîlik, tesis ettiği tarikat anlayışı neticesinde ilk dönemlerinde yayıldığı küçük yerleşim yerlerinden yavaş yavaş şehirlere çekilmesi ve saraya yakın olması sebebiyle, XVII. asırdan itibaren bir "devlet tarikatı" görüntüsü vermiştir.

XIX. asra girildiğinde de durum pek farklı değildir. Konya Mevlevîhanesi ve merkez dergâh şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin, III. Selim'in tesis etmeye çalıştığı Nizâm-ı Cedid'e, bazı menfaatlerinin elinden alınması sonucunu getirdiği için karşı çıkmasına rağmen, padişahın Mevlevî olması ve Galata Mevlevîhanesi postnişini Şeyh Galib'in padişahla sağladığı yakınlık, Mevlevîliğin bu asırda etkin bir tarikat halini almasını sağlamış ve padişahın maddî ve manevî desteğiyle oluşan bu etkinliğin tesiri, XIX. asır boyunca sürmüştür.

III. Selim'den sonra tahta geçen II. Mahmud, her ne kadar Mevlevî olmasa da, Mevlevîliğe karşı ilginin sürmesini temin edecek bir politika izlemiş, Mevlevî dergâhlarını ziyaret etmiş, Mevlevîlere maddî ve manevî desteklerde bulunmuştur. Bu dönemde de Mevlevîliğe, özellikle yöneticiler seviyesinde ilgi ve alaka devam etmiş, bu alanın devamında ve Mevlevîler lehine gelişmelerle sonuçlanmasında, II. Mahmud dönemi devlet adamlarından Mevlevî Halet Efendi'nin büyük katkısı olmuştur. Bu katkılar sayesinde, başta Konya ve İstanbul olmak üzere bir çok Mevlevî dergâhının eksikleri giderilmiş, şeyhlere atiyeler verilmiş ve maaşlar bağlanmıştır. Halet Efendi'nin Galata Dergâhı müntesibi olması, başta bu dergâh olmak üzere Yenikapı ve diğer İstanbul dergâhlarının Mevlevîlik tarikatı içinde

etkinliklerinin artmasını temin etmiş ve zaman zaman Konya Mevlevîhanesi'nin merkez olma özelliği görmezlikten gelinmiştir.

Halet Efendi'nin siyâsî olarak idamından sonra da, Yeniçeriliğin ortadan kaldırılması, bu süreç içinde de Mevlevîlerin devlet yanında yer alması ve orduda Bektaşiliğin yüklendiği görevi Mevlevîlerin yerine getirmesinin düşünülmesi, bu tarîkate ve mensuplarına karşı ilginin devamını temin etmiştir. Bu dönemde Mevlevîliğe karşı ilginin devam etmesinde, Mevlevîliğin tarîkat anlayışı olarak musiki ve şiir gibi elit kesime hitâb eden seçkin yapılarının da etkisi olduğunu ifade etmek gerekir.

XIX. asır başlarından itibaren Osmanlı'nın siyasal, sosyal ve iktisadi alanda içine düştüğü sıkıntılar ve çözümler her ne kadar padişah ve devlet erkânının Mevlevîliğe yakınlığı sebebiyle tarîkatı çok fazla etkilememiş görünse de, II. Mahmud dönemi ile birlikte ağırlaşan bu şartlar, yavaş yavaş Mevlevîler üzerinde de tesirini hissettirmeye başlamıştır. Öyle ki, II. Mahmud döneminde yanan Yenikapı Mevlevîhanesi, padişaha birkaç kez müracaat edildiği halde devletin maddi sıkıntılar içinde olması sebebiyle tamir ettirilememiş ve dervişler uzun süre çadırlarda yaşamak zorunda kalmıştır.

II. Mahmud'dan sonra tahta geçen Osmanlı padişahlarından Abdülmecîd ve Abdülazîz döneminde de, yöneticileri nazarında Mevlevîliğe karşı ilgi çok fazla zayıflamamış, fakat devletin içinde bulunduğu sıkıntılar sebebiyle bu ilgi, daha çok moral desteği seviyesinde kendini göstermeye başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu siyâsî ve iktisadî istikrarsızlık neticesinde, dergâhların gelirleri kısıtlı hale gelmiş, vakıflar küçülmeye başlamış ve mevlevîhanelere yapılan bağışlar azalmış, padişahlar, devlet adamları ve Mevlevî mühibbi eşrâf, zaman içinde yıpranan dergâh yapılarını eskisi gibi hemen tamire koşamaz olmuştur. Her şeye rağmen Mevlevîliğin halk üzerindeki etkinliğini ve saygınlığını göz ardı edemeyen devlet yöneticileri, zaman zaman da olsa mevlevîhanelerin tamir ve ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmışlardır.

II. Abdülhamid dönemi Mevlevîler için, farklı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. II. Abdülhamid'in tahta geçmesinde Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin önemli rol oynaması, padişahın ilk dönemlerinde Mevlevîler için bir avantaj gibi görünse de, bu durum uzun sürmemiş, gerek padişahın kuşkucu tavrı, gerekse Mevlevîlerin siyâsî anlamda II. Abdülhamid karşısı bazı hareketlerin içinde yer almaları, kendilerini güç duruma düşürmüş, her kesimden insanların takip edildiği gibi, Mevlevîler de takibata uğramışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında Abdülhamid karşısı faaliyetlerde bulunan Jön Türkler hareketi içinde Yenikapı Dergâhı ve mensuplarının da bulunması etkili olmuştur. Bununla beraber, zamanın Konya şeyhi, Abdülhalim Çelebi'nin, II. Abdülhamid'in uyguladığı politikaları beğenmeyip onun aleyhinde davranması, Bektaşî meşrep tavrını çekinmeden sergilemesi, veliaht V. Reşad'ın Mevlevî olması sebebiyle, II. Abdülhamid'in V. Reşad'ı tahta geçirmek için kendisi aleyhine gelişecek bir hareketin önünde Mevlevîlerin olabileceği zehâbına kapılması da önemli etken olmuştur. Öyle ki bu dönemde, özellikle Konya ve İstanbul dergâhları ve mensupları sürekli takibat altında tutulmuş, dergâhlarda yapılan bütün faaliyetler denetim altına

alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, kendisine karşı bütün Mevlevî şeyhlerinin aynı düşüncede olmadığını bilen ve siyasetten uzak duran Mevlevîleri de gözetmiş ve dergâhlarının onarılması gibi bazı isteklerine cevap vermiştir.

XIX. asrın başlarından itibaren, III. Selim ve II. Mahmud'un Mevlevîleri maddi ve moral alanda desteklemesi ve dergâhları ziyaret edip ayinlere katılması, bu asrın ilk yarısında Mevlevîlerin özellikle musikide, verimli bir dönem geçirmelerini temin etmiştir. III. Selimin musikişinas ve şair bir padişah olması, II. Mahmud'un da bu sanatlara ilgi duyması, musikişinas Mevlevîleri görüp gözetmesi ve sarayda fasıllar tertip etmesi neticesinde, "marifet iltifata tabidir" sözü gereği, dîni ve lâdîni musiki gelişmiş ve Mevlevîler arasında Hammâmîzâde İsmail Dede ve Zekâi Dede gibi ünlü bestekârlar yetişmiştir. Bu iki Mevlevî mûsikîşinasın talebeleri sayesinde de, bu asır Mevlevîler için mûsikî alanında verimli bir dönem olarak kendini göstermiştir. Önceki asırlarda dört-beşi geçmeyen Mevlevî ayini besteleri yapılırken, bu asırda ellinin üzerinde Mevlevî ayini bestelenmiştir.

II. Abdülhamid dönemi istisnâ tutulursa, Abdülmecid ve Abdülaziz'in de mûsikîşinaslara karşı ilgileri sebebiyle Mevlevîlerin mûsikî alanındaki gelişmeleri bu asrın neredeyse tamamına yayılmıştır.

Mevlevîlerin diğer sanat dallarındaki faaliyetleri, her ne kadar asrın başlarında mûsikî alanında olduğu gibi dikkat çekici olmasa da devam etmiş, mevlevîhanelerdeki hat, tezhîb gibi güzel sanatlardaki faaliyetler neticesinde Leylek Hasan Dede gibi ressam ve hattatlar yetişmiştir.

Bu asırda Mevlevîlerin tasavvufî alandaki faaliyetleri, mûsikî dışında pek dikkat çekici değildir. Özellikle ilmî faaliyetleri rutinlik arz etmektedir. Daha önceki asırlarda olduğu gibi, Mevlevîlik tarihinde, adından telif ettiği tasavvufî eserlerle söz ettirecek pek fazla müellif bulunmamaktadır. Bu asırda ilmî anlamda yapılan faaliyetler daha çok "şerhçilikle" vasıflandırılabilir. Mevlevîler önceki asırlarda yazılan önemli Mevlevî eserlerini, bu asır içinde şerh edebilecek bir ilmî seviye göstermişler, fakat münhasıran telif eserler ortaya koyamamışlardır. Şiirde de durum aynıdır. Mevlevîlerin yetiştirdiği en önemli şâir Şeyh Gâlib'le birlikte Mevlevî şiiri adeta son bulmuş, Mevlevîler içinde Şeyh Gâlib gibi şâirler yetişmemiş, sadece bu gibi şâirleri taklid eden Mevlevî şâirler kendilerini göstermiştir.

Bu asrın belki de en önemli hususiyetlerinden biri, Mevlevîler arasında önceden beri örneklerine rastlanan meşîhatin babadan oğula geçmesi geleneğinin, bu asır içinde, artık iyiden iyiye âdet halini almış olmasıdır. Öyle ki, önceki asırlarda Konya Dergâhı'nda usûl olan; şeyh vefat edince yerine aileden en büyük erkek temsilcinin posta geçmesi, bu asırda bütün dergâhlarda geçerli bir kural halini almıştır. Özellikle İstanbul Mevlevî dergâhlarda, bu asırdan itibaren dergâh yönetimlerini eline geçiren aileler, kolay kolay başka bir aileden şeyhin dergâha postnişin olmasına müsbade etmemişler, hatta etkin aileler diğer dergâh yönetimlerine de kendilerinden bir temsilcinin atanmasını temine çalışmışlardır. Bunun en önemli örnekleri; Yenikapı ve Galata dergâhlarıdır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde XIX. asır başında aynı aileden Ali Nutkî Dede şeyh, küçük kardeşi Abdülbâkî Nâsır Dede neyzenbaşı ve en küçük kardeş Abdurrahim Künhî Dede de kudümzenbaşı olarak bulunmuşlardır ki, daha sonra bu isimler sırayla

mezkûr dergâhın postuna oturmuşlardır. Diğer İstanbul dergâhlarında da, meşihatın babadan oğula geçmesi geleneği, bu asır içinde tamamen usûlden olmuştur.

İstanbul dışındaki dergâhlarda da durum farklı olmamış, şeyhin vefatından sonra yerine ehliyetine ve liyâkatine bakılmadan büyük oğlu şeyh olmuş, bu durumu da Konya'daki merkez dergâh, nâdir örnekler dışında sürekli onaylamıştır. Bu anlayış öyle bir noktaya ulaşmış ki, pek çok örneği olan çocuk yaşta şeyhler, bu asır içinde dergâh yönetimlerinde bulunmuşlardır. Bizim tespit edebildiğimiz en küçük yaştaki şeyh de, iki yaşında posta geçmiştir.

Posta geçen şeyh namzetlerinin çocuk yaşta olması, yine örneklerine bu asırda çok rastlanan "vekil şeyhlik" uygulamasını gündeme getirmiş ve pek çok dergâh, şeyh adayı rüşte erinceye kadar vekil şeyh tarafından yönetilmiştir. Bu uygulama çoğu zaman bir takım problemleri beraberinde getirmiştir. Dergâhlara şeyh olanların aynı zamanda o dergâh vakıflarının mütevellîsi olması sebebiyle, dergâhları kendi mülkleri gibi yönetme çabaları, vekil şeyhle, çocuk şeyh aileleri arasında sürtüşmelere neden olmuştur.

Özellikle XIX. asrın son çeyreğinde, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü ekonomik ve iktisâdî problemler, mevlevîhaneleri de etkilemiştir. Dergâh gelirlerinin azalması, bu gelirlerle geçinen şeyh ailelerini de zor duruma düşürmüş, zamanla tamire muhtaç hale gelen dergâh yapıları, devletten yardım göremediği dönemlerde vakıf gelirleriyle tâmir edilmeye çalışılırken, artık bu ihtimalde ortadan kalkmıştır. XX. asra girildiğinde, neredeyse Konya ve İstanbul dışındaki tüm şeyhler, Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, merkez dergâhtan mevlevîhanelerinin tamiri için yardım talebinde bulunmuşlardır. Tabi ki bu taleplerin çoğu yerine getirilmediği için, 1925'te tekkelerin kapatılmasıyla birlikte dergâhlar harâbe halini almıştır.

Mevlevîhanelerin bu asrın son çeyreğindeki durumunu göstermesi açısından tezimiz içinde zaman zaman verdiğimiz, seleften halefe devredilen mevlevîhane demirbaşları da dikkat çekicidir. Öyle ki, bu eşya listelerine bakıldığında, mevlevîhanelerde eşya olarak neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. Dergâhların ekonomik zaâfiyetleri, tekkelerde ikâmet eden dervîş sayılarını da etkilemiş, neyzen ve semazenlerin yokluğu sebebiyle tekkelerdeki tasavvufî faaliyetler durma noktasına gelmiş, çoğu tekkelerde âyin icrâ edecek kadar Mevlevî dervişi dahî bulunamaz olmuştur.

Ziya Paşa'nın;

Diyâr-ı küfrü gezdim; beldeler, kâşâneler gördüm.

Dolaştım mülk-ü İslâmı, bütün virâneler gördüm.

ifâdesi, özellikle bu asır ortalarından itibaren mevlevîhaneler için de geçerli bir tespit halini almıştır.

Herşeye rağmen Mevlevîlerin, özellikle İstanbul ve Konya gibi âsitanelerde tasavvufî faaliyetler kesintiye uğramamış, dergâhlarda düzenli semâ törenleri tertibi sürmüş, mevcut diğer tarikatlarla olan ilişkilerin devamlı olması ve bu asır içinde Mevlevîler içinde yetişen önemli sîmâlar vasıtasıyla, Mevlevîliğe olan teveccüh devam etmiştir. Bu Mevlevîliğe her kesimden intisabların sürdüğü ve Mevlevîlerle

diğer tarikatler arasında kurulan diyaloglar neticesinde bir çok Kâdirî ve Nakşî'nin, Mevlevîliğe intisâb ettiği görülmüştür.

Mevlevî tarikatının bu asırda dikkat çeken en önemli özelliklerinden biri de, zaten Mevlevîliğin tarihi içinde var olan Melâmî-Bektaşî neşvenin, 1242/1826 yılında Bektaşîliğin yasaklanması sebebiyle, Mevlevî dergâhlarında “Mevlevî sûret, Bektaşî sûret” dervişlerin artmış olmasıdır. Tezimiz içinde de vurguladığımız gibi, başta Beşiktaş ve Kasımpaşa dergâhları olmak üzere bir çok mevlevîhanede bu vasfa sahip, şeyh veya dervîş konumunda Mevlevîler kendilerini göstermişlerdir.

Buna karşılık Mevlevîliğin zühd kolu, Yenikapı Mevlevîhanesi öncülüğünde tasavvufî faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu anlayış, Abdülaziz döneminde açılan Dârû'l-Mesnevîlerde görev alan Nakşî şeyhlerinin mesnevîhan olarak bulunmaları, tarikat içinde bu anlayışın ağırlığını devam ettirme fırsatına katkıda bulunmuştur.

Biz bu çalışmamızla; bütün eksiklerimize rağmen, “başlangıçtan günümüze kadar Türk sûfililiğinin çeşitli mekteplerle birlikte, teşkilât ve kurumlaşması, sosyo-ekonomik yapılanması, merkezî iktidar çevreleriyle ilişkilerini ve nihâyet bütün cepheleriyle (mîmârî, mûsikî, edebiyat, hat, ikonografi) kültürel yapısını sistemli bir biçimde inşâ etmeye yarayacak monografilerin oluşmasına ve Türk sûfililiği tarihinin artık bu bütüncül çerçevede ele alınmasına” katkıda bulunmaya gayret ettik.

BİBLİYOGRAFYA

- A. Cihat Kürkçüoğlu, "Urfa Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 303-310.
- -----, *Şanlıurfa Camileri*, Ankara 1993.
- A. Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul 1988.
- A. Rıza Karabulut, "Mevlevî A. Remzi Dede", *Erciyes Dergisi*, Ağustos 1983, sy. 68, s. 24-29.
- A. Süheyl Ünver, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânesi Hakkında", *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci* (hızl. Fevzi Halıcı), Ankara 1978, s. 165-171.
- -----, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 30-39.
- -----, "Selanik Mevlevîhânesi", *Mevlânâ Yıllığı*, Konya 1963, s. 31-32.
- -----, "Türk İnce Sanatları Tarihi Üzerine", *Atatürk Konferansları I*, Ankara 1964, s. 103-153.
- -----, "Yetmiş Yıl Önce Konya", *T.T.K. Belleten*, XXXI/122, Ankara 1967.
- -----, *Sevâkıb-ı Menâkıb (Mevlânâ'dan Hatıralar)*, İstanbul 1973.
- A. Süheyl Ünver-Gülgün Mesara, *Türk İnce Oyma Sanatı Kaatı*, Ankara 1980.
- Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Hikmet Matbaa-yı İslâmiyesi, İstanbul 1300/1914, I-II.
- -----, *Amasya Tarihi*, (sdl. A. Yılmaz-M. Akkuş), Ankara 1986, I.
- Abdulkâdir Zamantılı, "Yine Remzi Dede", *Erciyes Dergisi*, Ağustos 1983, sy. 68, s. 21-23.
- Abdullah Libîbâ, *Tarih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2158.
- Abdullah Satioğlu, "Kayseri Mevlevî Şeyhi A. Remzi Dede", *Erciyes Dergisi* (özel sayı), Ağustos 1983, sy. 68, s. 21-24.
- Abdullah Uçman, "Ahmed Celaleddin Dede", *DİA*, İstanbul 1992.
- Abdullatif Salih Farfur, *A'lâmu Dimeşk*, Dimeşk 1987.
- Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1323.

- Abdurraman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, (trc. ve şerh, Lamii Çelebi, hzl. S. Uludağ-M. Kara), İstanbul 1995.
- Abdülbâkî (Baykara), “Sanatkar Mevlevîler”, *Milli Mecmua*, sy. 25, 1340/1921, s. 406.
- Abdülbâkî Gölpınarlı, “Mevlevîlik (Mavlaviya)”, *MEBİA*, VIII.
- -----, *100 Soruda Türkiyede Mezhebler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969.
- -----, “Konya’da Mevlânâ Dergâhının Arşivi”, *İ.Ü.İ.F. Mecmuası*, sy. 1-4, 1955-56, s. 156-178.
- -----, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931.
- -----, *Mevlânâ Celaleddin*, İstanbul 1985.
- -----, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, (İkinci Baskı), İstanbul 1983.
- -----, *Mevlevî Adab ve Erkanı*, İstanbul 1963
- -----, *Şeyh Gâlib Dîvanı’ndan Seçmeler*, İstanbul 1971.
- -----, *Şeyh Gâlib Sanatı ve Şiiri*, İstanbul 1953.
- Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), nr. 18112.
- -----, *Tetkik u Tahkik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Yazmaları, nr. 1242/1.
- Abdülfettâh Ravvâs Kal’acı, *Halebü'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, Beyrut 1989.
- Abdülganî Dede, *Sulûkü Mesleki'l-Mevleviyye ve Mensûkü Menâsiki's-Semâ'iyeti's-Sûfiyye*, Şam Esed Kütüphanesi, Mahtûtât Bölümü, Kayıt No: 17717.
- -----, *Ulûmu Fethi'l-Mevâhibi'l-Lâhûtiyye fi Keşfi Esrâri Me'ârifi'l-Berzahîyye*, Şam Esed Kütüphanesi, Mahtûtât Bölümü, Kayıt No: 18017.
- Abdülganî en-Nablûsî, *et-Tuhfetü'n-Nablusiyye fi Rihleti't-Trablûsiyye*, (yay. H. Busse), Beyrut 1971.
- Abdülkadir Özcan, “II. Mahmud’un Memleket Gezileri”, *Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul 1991.
- Adnan Gürbüz, “Amasya Melevihânesi ve Vakıfları”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, s. 259-282.
- Adnan Karaismailoğlu, “Tasavvufî Şiir Geleneğinde Mevlânâ’nın Yeri ve Önemi”, *VI. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 87-90.
- Ağah Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Matbaâ-yı Osmâniye, İstanbul 1284, I-XII.

- -----, *Tezakir (Tetimme 40)*, (neşr. Cavit Baysun), Ankara 1967, I-V.
- Ahmed Kemaleddin Çelebi, *Müntehabat-ı Ahmed Kemaleddin Çelebi*, AGAPK, El Yazmalar nr. 18228.
- Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, (hzl. M. Dirioz-H.A. Dirioz), Kayseri 1991.
- Ahmed Refik, *Âlim ve Sanatkarlar* (hzl. Vahit Çabuk), Ankara 1980.
- Ahmed Remzi Dede (Akyürek), *Tarihçe-i Aktâb*, Terakki Basımevi, Şam 1915.
- Ahmet Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn (Âriflerin Menkıbeleri)*, (trc. Tahsin Yazıcı), MEB. Yayınları, İstanbul 1989, I-II.
- Ahmet Işık Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekke, Zâviye ve Benzeri Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977.
- Ahmet Rifat, *Lügat-i Tarihiyye ve Coğrafya*, İstanbul 1300.
- Ahmet Sevgi, “ XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Divançesi”, *VII. Milli Mevlânâ Sempozyumu* (13 Aralık 1985), Konya 1985, s. 62-73.
- -----, “XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Mehmed Şefik Efendi ve Divânçesi”, *VI. Milli Mevlânâ Kongresi* (24-25 Mayıs 1992), Tebliğler, Konya 1993, s. 131-138.
- Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa bir Bakış”, *S. Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. II, (Mayıs 1996), Konya 1996, s. 17-24.
- Ahmet Yaşar Ocak, “Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, sy. XII, Ankara 1978, s. 247-269.
- -----, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfîlik: Kalenderilik*, Ankara 1992.
- -----, *Türk Süfîliğine Bakışlar*, İstanbul 1996.
- Alexandre Popoviç, “Les Mevlevihane Dans le Sud Est Europeen”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s.153-158.
- Ali Alpaslan, “İslam Yazı Sanatı Hattatlık'a Mevlevîler Önemli Katkıda Bulundu”, *Milliyet Sanat Dergisi*, sy. 58 ,1973, s. 9-15.
- Ali Enverî, *Semâ'hâne-i Edeb*, Âlem Matbaası, İstanbul 1309.
- Ali Haydar Bayat, “Hüsn-ü Hat Sanatı'nda Mevlevîlik ve Mevlevîler”, *IV. Milli Mevlana Kongresi* (Tebliğler), (12-13 Aralık 1989), Konya 1990.
- Ali Himmet Berkî, *Vakıflar*, (İkinci Baskı), İstanbul 1946.
- Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervişân I*, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa nr. 1194.

- Ara Altun, “Kütahya’nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme”, *Kütahya, Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1981-1982, s. 351-358.
- Asaf Hâlet Çelebi, “Mevlevîlikte Âyin ve Semâ”, *Türk Yurdu Dergisi*, Ocak, Şubat, Mart 1956, sy. 252-253-254, s. 529-532, 612-616, 677-681.
- -----, “Mevlevîlikte iki Zümre”, *Türk Yurdu*, Ekim 1955, s. 275-278.
- -----, “Gâlib Dede”, *Türk Yurdu*, Mayıs 1957, sy. 268; Şubat 1957, sy. 265; Haziran 1957, sy. 269.
- -----, “Mevlanâ’da Sema”, *Türk Yurdu Dergisi*, sy. 252, Ocak 1956, s. 529-532.
- -----, *Mevlana ve Mevlevîlik*, İstanbul 1957.
- *Âsitâne-i Âliyede ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Olan Mevcud ve Muhterik Olmuş Tekkelerin İsim ve Şöhretleri ve Mukabele-i şerif Günleri Beyan Olunur*. İstanbul 1256/1840.
- Aşçıdede Halil İbrahim, *Hatırât*, (hızl. R. Ekrem Koçu), İstanbul 1960.
- Atilla Çetin, “İstanbul’daki Tekke, Zâviye ve Hankâhlar hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesika” *Vakıflar Dergisi*, XIII, 1981, s. 583-590.
- Atilla Şentürk, *Tahirü’l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991.
- Bahâ Tanman “Âsitâne”, *DİA*, III.
- -----, “Âbid Çelebi Tekkesi”, *DBİA*, İstanbul 1993, I.
- -----, “Âbid Çelebi Tekkesi”, *DİA*, I.
- -----, “Aşçı Ahmed Dede Türbesi”, *DBİA*, İstanbul 1993, I.
- -----, “Bahariye Mevlevihanesi”, *DBİA*, I.
- -----, “İstanbul Mevlevîhâneleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 177-183.
- -----, “Galata Mevlevîhânesi”, *DBİA*, III.
- -----, “Galata Mevlevîhânesi”, *DİA*, XIII.
- -----, “Üsküdâr Mevlevîhânesi”, *DBİA*, VII.
- -----, “Yenikapı Mevlevîhânesi”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 93-108.
- Bahaddin Ayhan, *Çankırı*, Ankara 1984.
- Baki Süha Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekarları*, İstanbul 1962.
- Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty.
- Bandırmalizâde Ahmed Münib, *Mecmuâ-yı Tekâya*, İstanbul 1307.

- Barihuda Tanrıkorur, “Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevîhânelerin Yeri ve Önemi”, *III. Milli Mevlânâ Kongresi*, 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 61-72.
- -----, “Gaziantep Mevlevîhânesi”, *DİA*, XIII.
- -----, “Gelibolu Mevlevîhanesi”, *DİA*,
- -----, “Tarihin Tahribi; Çorum Mevlevîhânesi”, *VII. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler)3-4 Mayıs 1993, Konya 1994, s. 71-88.
- -----, *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimârî Özellikleri*, (Basılmamış Doktora tezi), Konya 2000.
- -----, “Manisa Mevlevîhanesinin Restorasyonu: Tenkid Teklif”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1985.
- Bedii Şehsuvaroğlu, “Galata Mevlevîhânesi” *Tercüman Gazetesi*, 8 Mayıs 1972.
- Bediuzzaman Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, (trc. F. N. Uzluç), İstanbul 1990.
- Behçetî İsmail Hakkı Üsküdârî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdâr*, (hızl. Bedii Şehsuvaroğlu), İstanbul 1976.
- Berna Moran, *Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası*, İstanbul 1964.
- Beşir Ayvazoğlu “Şeyh Gâlib Bibliyografyası” *Şeyh Gâlib Kitabı*, s. 33-39.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Aydın Vilayetine Mensub Ulemâ Şuarâ Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvali*, İzmir 1990.
- -----, *Kırım Meşâhiri*, (hızl. Hasan Aksoy), İstanbul 1989.
- Bülent Aksoy, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Mûsikî ve Batılılaşma”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, V.
- -----, “Zekâi Dede”, *DBİA*, VII.
- -----, *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Mûsikîsi*, İstanbul 1994.
- Cahit Güzelbey, *Gaziantep Camileri Tarihi*, Gaziantep 1992.
- -----, *Gaziantep Camileri*, Gaziantep 1984.
- -----, *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep 1964.
- Can Kerametli, *Galata Mevlevîhânesi Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul 1977.
- Celal Esat Arseven, “Yazı Resimler”, *Yedigün*, sy. XVIII, 1973, s. 12-13.
- -----, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1959, I-IV.
- Celâleddin Çelebi, “Abdülhalim Çelebi” *DİA*, I.
- -----, “İnsan Sevgisi ve Hz. Şems”, *VI. Millî Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 35-40.

- -----, *Hazret-i Mevlâna (723. Vuslat Yıldönümü-1996)*, Konya 1996.
- Cem Dilçin, “Şeyh Gâlib’in Mevlevîhânelerinin Tamirine İlişkin Şiirleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 29-76.
- Cemal Çehayîç, “Bosna-Hersek’te Mevlevîler”, *İzlenim Dergisi*, sy. 21, Mayıs 1995, s. 49-52.
- *Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi (CSRA)*, Divan Edebiyatı Müzesi.
- Cemil Çiftçi, *Maktul Şairler*, İstanbul 1997.
- Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1992.
- Christoph K. Neumann, “XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Âsitânesi İle Devlet Adasındaki İlişkiler”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 167-179.
- Cinuçen Tanrıkorur, “Mevlevîlikte Mûsiki”, *III. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (12-14 Aralık 1988) (Tebliğler), Konya 1989, s. 111-116.
- -----, “Osmanlı Mûsikisinde Mevlevî Âyini Besteciliği”, *Osmanlı*, Ankara 1999, X, 707-721.
- *Çorum İl Yıllığı*, Çorum 1968.
- D. Ali Gülcan, *Karaman Mevlevîhânesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevîler*, Karaman 1975.
- Danuta Chmielowska, “Polonya’da Mevlânâ hakkında Yapılan Çalışmalar”, *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1988, s. 199-203.
- Davud Fatin, *Hatimetü’l-Eş’âr*, y.y., Yazma, ty.
- *Dersa’âdet ve Bilad-ı Selâse Nufusu Umûmisine Mahsus İstatistik Cedvelidir*, İstanbul 1302/1885.
- Dorina L. Neave, *Eski İstanbul’da Hayat*, Tercüman 1001 Temel Eser (çev. Osman Öndeş), İstanbul 1978, s. 105-106.
- E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya-Romanya-Macaristan-Yunanistan-Bulgaristan)*, İstanbul 1979, I-III.
- -----, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953.
- E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, Ankara 1999, I-V.
- E. Ziya Karal, *III. Selim’in Hatt-ı Humayunları –Nizâm-ı Cedîd-*, (İkinci Baskı), Ankara 1988.
- -----, *Osmanlı Tarihi*, (Beşinci Baskı), Ankara 1988, V-VII.
- Doris Behrens Ebouseif, *Egypt’s Adjustmant to Ottoman Rule*, Leiden-Newyork-Köln, 1994.

- Edip Seviş, “Mevlevî Şâir Mithat Baharî Beytur ve Neyzen Şeyh Hüseyin Fahrettin Dede”, *VI. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, (24-25 Mayıs 1992), Konya 1993, s. 183-186.
- Edmondo de Amicis, *İstanbul 1874*, (çev. Beynun Akyavaş), Ankara 1993.
- Edward Raczyński, *1814’de İstanbul ve Çanakkalle’ye Seyahat*, Tercüman 1001 Temel Eser (çev. Kemal Turan) İstanbul 1980.
- Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953.
- Ekrem Işın, “Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi”, *İstanbul Dergisi*, c. VI, s. 129-137.
- -----, “Hüseyin Fahreddin Dede”, *DBİA*, IV.
- -----, “İstanbul’un Mistik Kültüründe Mevlevîhâneler, Yenikapı Mevlevîhânesi” *İstanbul Dergisi*, 1993, sy. 4, s. 119-131.
- -----, “Mevlevîlik”, *DBİA*, V.
- -----, “Yenikapı Mevlevîhânesi’nin İki Vakfiyesi”, *İstanbul Araştırmaları*, sy. III, İstanbul 1997.
- Ekrem Işın-Baha Tanman, “Yenikapı Mevlevîhânesi”, *DBİA*, VII.
- Elif Efendi, *Tenşitü’l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn*, İstanbul 1300/1883.
- Elif Nâci, “Mevlâna’nın Portreleri”, *Yeni Musiki Mecmuası*, XIII/154, (Aralık 1960), s. 694-695.
- Emre Madran, “Ariflerin Menkıbelerinde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme”, *Vakıflar Dergisi*, sy. X, s. 175-198.
- Enver Behnan Şapolyo, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul 1961.
- Erdem Yücel, “Galata (Kulekapısı Mevlevîhânesi) Mevlevîhânesi”, *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, Ekim 1979, sy. 2.
- -----, “Kasımpaşa Mevlevîhânesi”, *Türk Edebiyatı*, sy. 29, mayıs 1974, s. 39-43.
- -----, “Kasımpaşa Mevlevîhânesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Aralık 1979, s. 77-86.
- Erdoğan Erol, “Padişah III. Selim’in Mevlânâ’nın Türbesi için Yaptırdığı Püside”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sy. XIX, Ankara 1991.
- -----, “Veled Çelebi Zamanında Mevlevîhâneler ve Çelebi’nin Şeyhlere Resmi Hitap Şekilleri”, *VII. Milli Mevlana Kongresi 3-4 Mayıs 1993 Konya (Tebliğler)*, Konya 1994, s. 55-64.
- Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî, Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 1992.

- Erika Glassen, “Trablusşam Mevlevîhânesi”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 27-30.
- Esen Emekcil, “İçinde Yaşadığım Selçuklu Eseri”, *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri*, Antalya 1986, s. 6-13.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri nr. 756.
- Ethem Üngör, “Mevlevî Mûsikîsi”, *Yeni Mûsikî Mecmuâsı*, Aralık 1959, sy. 142, s. 307-308.
- Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, (Sadeleştiren, Mümin Çevik) Üçdal Neşriyat İstanbul 1985, I-X.
- -----, *Seyahatnâme*, Dersaadet İkdâm Matbaası, İstanbul 1314, I-X.
- F. Nafiz Uzlu, “Germiyanoglu II. Yakub Bey’in Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, sy. VIII.
- -----, “Mevlevî Hilâfetnâmeleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy. IX, s. 384-412.
- Faik Reşat, *Eslâf*, (hzl. Ş. Kutlu), İstanbul 1975.
- Fatma Adile Aksu, *Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tetkik ü Tahkik*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1988.
- Fatma Adile Başer, “Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi, Mûsikîşinas Abdülbâkî Nâsır Dede”, *İstanbul Araştırmaları*, sy. 3, İstanbul 1997, s. 185-201.
- Feridun M. Emecan, “Saruhanogulları ve Melevîlik”, *E. Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 283-293.
- Feridüddin b. Ahmed-i Sipahsalar, *Risâle-i Sipahsalar (Mevlânâ ve Etrafindakiler)*, (trc. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Ferit Uğur, “Mevlevîlik Üzerine Bazı Notlar”, *Konya Halkevi Dergisi*, sy.. 32, Konya 1940, s. 1743-1756.
- Ferudun Ata, *Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi’ndeki 69 ve 70 no’lu Dosyadaki Belgelere Göre Çankırı Mevlevîhânesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya 1995.
- Fevzi Halıcı, “Ahilik ve Mevlevîlik”, *Türk Kültürü ve Ahilik (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri)*, (13-15 Eylül 1985), İstanbul 1986, s.163-169.
- Fevziye Abdullah Tansel, “Bir Mevlevî Nâzım ve Şâiri M. Nazım Paşa”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1966, XIV, Ankara 1966, s. 155-174.
- Fındıklı İsmet Efendi, *Şakaik-i Nu’maniye ve Zeylleri Tekmiletü’s-Şakaik fi Hakk-ı Ehli-l’Hakâik*, (hzl. A. Özcan), İstanbul 1989, I-V.

- Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (trc. B. Üçok), Ankara, 1982.
- Franz Babinger-M. Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, (trc. Ragıp Hulusi), İstanbul 2000
- Franz Taeschner, "Türk Ahiliği ve Ahilik Müessesesinin Mevlevîlikle olan Münasebetine Dair", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 5-7.
- Frederick De Jong, "The Takiya Of The Mawlawiyya In Tripolis", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, s. 91-100.
- Frederick William Hasluck, *Anadolu ve Balkanlarda Bektâşîlik*, (çev. Ö. Demirel), İstanbul 1995.
- -----, *Bektâşîlik Tetkikleri*, (terc. R. Hulusi), İstanbul 1928.
- Gabor Agoston, "16-17. Asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevîlik", *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1988, s. 221-231.
- -----, "Macaristan'da Mevlevîlik ve İslam Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 1-9.
- Galip Alnar, "Mevlevî Mûsikîsi", *Türk Mûsikîsi Dergisi*, Mart 1950, c. III, sy. 27-28-29, s. 4-19,7-21,7-19.
- George W. Gawrych, "Şeyh Galib And Selim III: Mevlevîizm And The Nizâm-ı Cedîd", *International Journal of Turkish Studies*, IV/1, 1987, s. 91-114.
- H. Çimrin, *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi*, (3. Baskı), İstanbul 1974.
- H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994.
- Habib Efendi, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305/1887.
- Hakkı Acun, "Manisa Mevlevihanesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 109-124.
- *Halep Vakıflar Müdürlüğü Mevlevîhâne Kütüphanesi Kitapları Listesi*. (Bizdeki Fotokopi)
- Halil Can, "Ebedileşen Dehalarımız Emin Dede", *Türk Musikisi Dergisi*, İstanbul 1948, c. I, sy. 4, s. 2-3, 23, I/5, 4-5, 20.
- -----, "Kühî Abdurrahim Dede Efendi'nin Hicaz Âyin-i Şerifi", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1966.
- -----, "Mevlevîlikte Mûsikî ve Mûsikîde Mevlevîler", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1969, s. 32-37
- Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Belli Başlı Antikitelemi*, Lefkoşe 1939, s. 55-58.

- -----, "Lefkoşe Mevlevîhânesi", *I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1987. s. 99-107.
- Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1951.
- Haluk İpekten, *Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum 1988, s. 157-161.
- Haluk Karamağaralı, "Mevlânâ'nın Türbesi" *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sy. VII-VIII, İstanbul 1964-65, 38-42.
- Hamit Arbaş, "Mevlevî Sanatçılar", *Osmanlı*, XI, Ankara 1999, s. 93-99,
- Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964.
- Harîrîzâde Kemaleddin Efendi, *Tıbyanü Vesâilî'l-Hakâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 430, I-III.
- Hasan Eren, "Kıbrıs Ağzının Kökeni", *Milletler Arası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, (14-19 Nisan 1969), Tebliğler, Ankara 1971, s. 347-367.
- Hasan Halid el-Mevlivî, *Istılahât-ı Meşâyih*, Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları, nr. 1475.
- Hasan Hüsrev Hâtemî, "Şeyh Gâlib Devri Bilim ve Kültür Çevresi", *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul 1995.
- Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkartan Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, İstanbul 1976.
- Hasan Özönder "Karaman (Lârende) Mevlevîhânesi, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 143-152.
- Hasan Özönder, "Afyon Mevlevihanesi", *V. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 3-4 Mayıs 1991 Konya, Konya 1992.
- -----, "Âteş-bâz Velî ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Velî Makamının Önemi" *III. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1989, s. 97-110.
- -----, "Kıbrısta Mevlevîlik ve Mevlevîler" *VI. Milli Mevlânâ Kongresi (24-25 Mayıs 1992) Tebliğler*, Konya 1993, s. 99-118.
- -----, "Kütahya Mevlevîhânesi", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1996, s. 61-68.
- -----, "Mevlevîlerde Hat ve Hattat Sıdkî Dede", *II. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs 1986, Konya 1987, s. 129-131.
- -----, "Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği Kahire Mevlevihanesi", *II. Milletlerarası Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs 1990, Konya 1991, s. 175-194.
- -----, "Mevlevîlik Tarikatının Türk-Sosyo Ekonomik Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Türkische Wirtschafts-und Sozialgeschichte (1071-1290)*,

Akten Des IV. Internationalen Kongresses, München 1986, Weisbaden 1995, s. 241-247.

- -----, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Hasan Yüksel, “Ayıntab Mevlevîhânesi”, *Toplumsal Tarih*, sy.5, Mayıs 1994.
- -----, “Tokat Mevlevîhânesi”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 61-68.
- Hasibe Mazıoğlu, “Akyürek, Ahmet Remzi”, *DİA*, II.
- -----, “Anadolu’da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ’nın Yeri ve Etkisi”, *Mevlânâ Sevgisi, IV. Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu*, 15-17 Aralık 1980”(Hzl. F. Halıcı), Konya 1981, s. 30-39.
- -----, *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara 1987.
- Hatice Karapaça “Kayseri Mevlevîhânesi Vakfı” *Erciyes Dergisi*, Kayseri 1983, sy. 68, s. 32-34.
- Hayrüddîn el-Esedî, *İhyâu Haleb ve Esvâkuhâ*, (thk. Abdülfettah Ravvas Kal’acı) Dimeşk 1981.
- Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Ankara’da Cenabî Ahmed Paşa Cami ve Cenâbî Ahmed Paşa”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 213-219.
- Hocazade Ahmed Hilmi, *Hadikatü’l-Evliya*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1918.
- Hüseyin bin İsmail Ayyansarayî, *Hadikatü’l-Cevâmi*, İstanbul 1281, I-II.
- Hüseyin Fahrettin Dede, *Mecmuâ’*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, nr. 7467.
- -----, *Beşiktaş-Bahariye Mevlevîhânesi Şeyhlerinin Hal-i Tercemeleri*, KMMK, nr. 7467.
- Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, İSAM Kütüphanesi, nr. 1999, I-V.
- -----, *Sefîne-i Evliyâ*, (çev. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 1990.
- Hüsrev Subaşı, “Hattat Osmanlı Padişahları”, *Osmanlı*, Yeni Tükiye Yayınları, XI, Ankara 1999, s. 52-60.
- İ. Hakkı Baltacıoğlu, “Emin Dede”, *Yeni Adam*, sy. 530, 1945, s. 1-3,11.
- İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul 1967.
- -----, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdâr Tarihi*, İstanbul 1976.
- -----, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1968.
- -----, *Konya Tarihi*, Konya 1964.
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988.

- -----, *Kitâbeler*, İstanbul 1929.
- -----, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.
- -----, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı*, (3. Baskı)Ankara 1988.
- -----, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, (III. Baskı), I-IV.
- İ. Hakkı Üsküdarî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, (yay. hzl. Bedii Şehsuvaroğlu), İstanbul 1976.
- İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, I-V.
- İbn Batuta, *Seyahatnâme*, (trc.Mehmet Tanci), İstanbul 1983.
- İbni Mehâsin, *el-Menâzili'l-Mehâsiniyye, fi Rihleti't-Trablusiyye*, (yay. Muhammed Adnan al-Bahit), Beyrut 1981.
- İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958.
- -----, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1970, I-XII.
- -----, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955.
- -----, *Son Sadrazamlar*, (Üçüncü Baskı), İstanbul 1982, I-IV.
- İbrahim Ateş, “Hz. Mevlânâ Dergâhıyla İlgili Vakıf ve Vakfiyeler” IX. Mevlânâ Haftası Kitabı, Ankara 1992, s. 29-66.
- İbrahim Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, Ankara 1989.
- İbrahim Kafeoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1991.
- İbrahim Numan, “Antalya Mevlevîhânesi'nin Aslî Hali Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, XIV, Ankara 1982.
- -----, “Dini-İctimai Müesseselerimizin Doğuşunda ve Mimari Tekamülüne Mescid-i Nebevinin Tesiri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 3 Temmuz 1982, s. 37-52.
- İbrahim Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, Matbaâ-yı Âmire 1283, I-II.
- İlhan Genç, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye, İnceleme-Metin*, A.Ü. Sos. Bil. Enst. 1986 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1983.
- İskender Muzbeg Şefikoğlu, “Yugoslavya'da Yaşayan Türk Şairlerinin Şiirlerinde Mevlânâ”, *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*(3-5 Mayıs 1990), Konya 1991, s. 249-256.
- İskender Pala, “Âbidin Paşa”, *DİA*, I.
- -----, “Edebi Çehreleriyle Mevlevîhaneler”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 55-60.

- İskender Rıza, “Kosova’daki Melamî Tekkelerinde *Mevlânâ*’ya ait Gelenekler”, *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya 1988, s. 109-116.
- İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, Ankara 1988, I-II.
- İsmail Kara, “Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevîhânesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sy.. 35, Mart 1995, s. 133-137.
- -----, “Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, s. 293-296.
- İsmail Özmen, *Dünden Bugüne Niğdeli Şair ve Yazarlar*, Konya 1990.
- İsmail Parlatır, “XIX. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri”, *Türk Dili*, Ocak-Şubat 1992, sy. 481-482, s. 1-3.
- İsmail Ünver, “Galata Mevlevîhânesi Şeyhleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 195-219.
- -----, “İzzet Molla”, *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1988, VIII.
- -----, “Pertev Paşa”, *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1988, VIII.
- -----, “Yenişehirli Avni”, *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1988, VIII.
- -----, *Neşâtî*, Ankara 1986.
- İsmail Yakıt, “Mevlevîlikte ve Mevlevîlerde Ebced Hesabının Rolü”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 31-42.
- İsmet Kayaoğlu, “Çağdaş Mevlevî Bilgin ve Edib Veled Çelebi İzbudak (1868-1953), *VI. Milli Mevlana Kongresi*, (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993.
- İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938.
- İzzet Molla, *Mensur Silsilenâme*, Ayin-i şerif mecmuası içinde, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Yazma A 280.
- Jasna Samiç, “Le Tekke Mevlevî De Bembasa A Sarajevo”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, s. 159-176.
- Kadir Özdamar, “A. Remzi Akyürek Üzerine Notlar”, *Erciyes Dergisi*, Ağustos 1983, sy. 68, s. 35-39.
- Kadri Timurtaş, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1933.
- Kâmil el-Bâlî el-Halebî el-Gazzî, *Nehrü’z-zeheb fî Târîhi Haleb*, (thk. Şevki Şa’s-Mahmud Fahûrî), (II. Baskı), Halep 1991, I-IV.
- *Karaman Mevlevihanesi Vakfiyesi*, Konya Yusuf Ağa Kütüphânesi, Kayıt No: 10389.
- Keşfi Karadanışman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa, ty.

- Klaus Kreiser, “Evliya Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Aleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerdeki Mevlevîhâneler” (trc. Semih Tezcan), *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 101-115.
- -----, “Zur Wirtschaftlichen Grundlage Der Istanbuler Mevlevîhânes Am Beispiel Des Konvents Von Galata” (Galata Örneğinde İstanbul Mevlevîhânelerinin İktisâdî Yapısı), *Istanbul Und Das Osmansche Reich*, İstanbul 1995.
- Lamija Hadziosmanović, “Fazılpaşa Şerifoviç Bosnavî (XIX. Yüzyıl) Eserlerinde Mevlevîlik Hattı”, *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (3-5 Mayıs 1990), (Tebliğler), Konya 1991, s. 155-158.
- Liliana Masulovic-Marsol, “Le Tekke Mevlevî D’Üsküb (Skobje), *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 129-135.
- Luminata Munteanu, “Ahilik ile Mevlevîlik Arasındaki İlişler Konusunda Bazı mülahazalar”, *III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu*, (22-24 Ekim 1993), Afyon 1994, s. 373-376.
- M. Ali Uz, “Saraybosna’da İsa Bey Mevlevîhânesi”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, 103-106.
- M. Celal Duru, *Tarihî Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952.
- M. Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, (çev. Nezih Uzel), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978.
- M. Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa 1946.
- -----, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.
- -----, *Saruhan Oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, c. I İstanbul 1940, c. II, İstanbul 1946.
- -----, *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, Erzurum 1980.
- M. Çağatay Uluçay-İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939.
- M. Fuad Köprülü, “Ahmed Paşa”, *MEBİA*, I.
- -----, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, 1931.
- -----, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966.
- -----, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Üçüncü Baskı), İstanbul 1981.
- M. Kırmızı, “Yivli Minare ve Külliyesi”, *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri*, Antalya 1986, s. 37-48.
- M. Tayyib Gökbilgin, “Tokat”, *MEBİA*, XIII/I.
- -----, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livasındaki Has Mukataa, Mülk ve Vakıflar*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1952.

- Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (OTDTS)*, İstanbul 1993, I-III.
- Mahmud Erol Kılıç, “Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin Tomar-ı Tekâyâ'sı”, *İstanbul Armağanı III*, (hzl. Mustafa Armağan), İstanbul 1997, s. 259-274.
- Mahmud Ragıb Gazimihal, *Konya Mûsikîsi*, Ankara 1947.
- Malik Arsel, *Türklerde Dînî Resimler*, İstanbul 1967.
- Manisalı Mahmud Dedezâde Câzîmü'l-Mevlevî, *Âyin-i Mevlevî Mecmuâsı*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 2197-2202.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaâ-yı Âmire, İstanbul 1308/1890, I-IV.
- -----, *Sicill-i Osmânî*, (hzl. O. Hülâgû-M. Ekincikli-H. Savaş) İstanbul 1998, I-IV (IV/1, IV/11).
- Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî* (hzl. M.Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, I-II.
- Mehmed Ziya, “Hüseyin Fahreddin Dede”, *Musavver Nevsal-i Osmânî*, yıl 4 (1328-1330), s. 271-281.
- -----, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, İstanbul 1328.
- -----, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1928, I-II.
- -----, “Mesnevîhan Muhammed Es'ad Dede”, *Musavver Nevsal-i Osmânî*, yıl 4 (1328-1330), s. 265-269.
- -----, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329/1911.
- -----, *Yenikapı Mevlevîhânesi* (hzl. Yavuz Senem), Tercüman 1001 Temel Eser, ty.
- Mehmet Aydın, “Mevlânâ ve İbn Arabî'de Aşk Kavramı”, *III. Millî Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 157-162.
- Mehmet Çayırdağ, “Kayseri Mevlevîhânesi”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 91-96.
- Mehmet Demirci, *Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'de Tasavvuf*, İstanbul 1993.
- -----, “Mevlânâ'da İnsan”, V. Milli Mevlânâ Kongresi, (Tebliğler), 3-4 Mayıs 1991, Konya 1992, s. 35-39.
- Mehmet Güntekin, “Haşim Bey”, *DBİA*, IV.
- Mehmet İpşirli, “Çelebi” *DİA*, VIII.
- Mehmet Önder, “Son Çelebiler”, *Resimli Tarih Mecmuası*, İstanbul ty, VI, sy. 61, s. 3607-3610.

- -----, “Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneler”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 137-142.
- -----, “Türk Hat Sanatında Sikkeli Yazı Levhaları”, *Antika*, sy. 36, 1988, s. 36-37.
- -----, *Mevlânâ Hayatı Eserleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty.
- -----, *Mevlânâ Şehri Konya*, (İkinci Baskı), Ankara 1981.
- -----, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, Ankara 1992.
- Mehmet Önder-İ. Binark-N. Seferoğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası I*, Ankara ty.
- -----, *Mevlâna Bibliyografyası II*, Ankara 1974.
- Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaâ-yı Âmire, İstanbul 1342/ 1923, I-III.
- -----, *Osmanlı Müellifleri* (hzl. A.F. Yavuz-İ. Özen), İstanbul ty., I-III.
- -----, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326.
- Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, (trc. Veled İzbudak), İstanbul 1990, I-VI.
- Midhat Sertoğlu, “Kasımpaşa”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Mayıs 1977, sy. 5, s. 49-53.
- Miss Julie Padoe, *125 yıl Önce İstanbul*, (trc. Bedriye Şandra), İstanbul ty.
- Mouradgeg Dohsson, *Tableau General de l’Empire Othman*, Paris 1788-91, I-V.
- Muallim Nâci, *Esâmî*, Mahmut Bey Matbası, İstanbul 1308/1891.
- -----, *Osmanlı Şâirleri*, (hzl. C. Kurnaz), İstanbul 1995.
- Muhammed Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, Maârif Vekâleti Hars Dâiresi, İstanbul 1341/1922.
- Muhammed Celaleddin Kasımî, *Ta’tîrû’l-Meşâm fi Meâşiri Dimeşki’s-Şâm*, III, 234. (Bu eser yazma olup, Şam’da oğlu Muhammed Said Kasımî’nin özel kütüphanesinde bulunmaktadır.)
- Muhammed Cemil Şattî, *A’yânü Dimeşk*, Dimeşk 1994.
- Muhammed el-Hafız, *Tarihu Ulemâi Dimeşk*, Dimeşk 1883, I-IV.
- Muhammed Es’ad Talas, *Âsârü’l-İslâmiyye ve Târîhiyye fi Haleb*, Dimeşk 1958.
- Muhammed Kürd Ali, *Hutatu’s-Şâm*, Dimeşk 1975, VI.
- Muhammed Muhlis Bey ve Arkadaşları, *Konya Rehberi*, Konya 1339/1920.
- Muhammed Râgıb Halebî, *A’lâmü’n-Nübelâ bi Târîhi Halebi’s-Şehbâ*, Halep 1988, I-V.
- Muhammed Said el-Mevlevî, “el-Mevleviyye felsefetü’l-deverân münzü seb’â kurûn ve nisf”, *Maraya’l-Medîne*, Beyrut 1997, sy. 75, s. 32-35.

- Muhammed Sirâcüddîn, *Mecmuâ-yı Şuarâ ve Tezkire-i Udebâ*, İstanbul 1325/
- Muhammed Tancî, *Mu'cemü'z-zehebî*, Beyrut 1993.
- Muharrem Bayar, "Bolvadin Mevlevîhânesi ve Pendârî Kârî Ahmed Dede", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 225-232.
- Muhiddin Celal Duru, *Tarihi Sîmalardan Mevlevî*, İstanbul 1952.
- Muhittin Tuş, "Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rölü Üzerine Bir Deneme", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 297-302.
- Mustafa Çıpan, "Konya Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşivindeki Belgelere göre Muğla Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 233-250.
- -----, "Mevlevî Şeyhlerinden Dîvâne Mehmed Çelebi", *VII. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 3-4 Mayıs 1993 Konya, Konya 1994, s. 97-108.
- Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, Kıbrıs 1986, I-II.
- Mustafa Kara "Abâpûş-i Veli", *DİA*, I.
- -----, "Ahmed Cunûnî Dede ve Bursa Mevlevîhânesi", *Tarih Toplum Dergisi*, c. 11, 1989, s. 279-284.
- -----, "Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cunûnî Dede Vakfiyesi", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 155-165.
- -----, "II. Abdülhamîd Dönemine Tasavvuf Tarihi Açısından Genel Bir Bakış", *II. Abdulhamid ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (2 Mayıs 1992), İstanbul 1992, s. 65-73.
- -----, "Tanzimat Dönemi ve Tasavvufî Hayat", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara 1991.
- -----, "Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, IV.
- -----, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 1990, I-II.
- -----, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, (Üçüncü Baskı) Aralık 1990.
- Mustafa Mutî' el-Hafız-Nizar Abaza, *Tarihu Ulemâi Dimeşk ve A'yânuhâ*, Dimeşk 1991.
- Mustafa Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, (yay. Mehmet İbşirli) İstanbul 1989, I-II.
- Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", *İ.Ü.E.F. Güney-Doğu ve Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 4-5, İstanbul 1975-1976, s. 15-46.

- Münir Keyyal, *Ramazânü ve 't-Takâlîdü 'd-Dımeşkî*, Dımeşk 1984.
- Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul 1928.
- Nathalie Clayer “Trois Centres Mevlevîs Balkaniques Au Travers Des Documents D’archives Ottomans; Les Mevlevîhâne, D’Elbasan, De Serez, Et De Selonique”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 11-28.
- Nazif Özcan, *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983.
- -----, “eş-Şeyh Nâsır Abdülbâkî el-Mevlevî ve Tetkîk ü Tahkîk’i”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 67-82.
- Necati Elgin, “Dil ve Tarih Bakımından Çelebi ve Çelebilik” *Konya Halkevi Mecmuası*, Şubat 1946, sy.88, Konya 1946, s. 10-14.
- -----, “Konya Mevlânâ Dergâhına Manen ve Maddeten Hizmeti Olan Mevlevî; Şeyhulislam Mehmed Sahib (Pîrizâde)” *Çağrı Dergisi*, sy. 68, Eylül 1963, s. 8-10.
- -----, “Mehmed Saîd Hemdem Çelebi ve Sadrazam Mustafa Reşid Paşa”, *Anıt Dergisi*, sy. 28 Nisan 1961, s. 5-8.
- Nejat Göyünç, “Das Mevlevihane in Samsun”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1996, s. 77-90.
- -----, “Kalenderhâne Camii”, *Tarih Dergisi*, sy. XXXIV, 1984, s. 485-494.
- -----, “Mevlevîlik ve Sosyal Hayat”, *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, 3-5 Mayıs 1990 Konya, Konya 1991, s. 95-102.
- -----, “Osmanlı Devletinde Mevlevîler” *T.T.K. Belleten*, c. 55, sy. 213, Ağustos 1991, s. 351-358.
- -----, “Sivas Mevlevîhânesi”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 83-92.
- Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Ankara 1989.
- Nev’izâde Atâî, *Hadîkatü’l-Hakâik fi Tekmiletü’ş-Şekâik*, İstanbul 1268/1852.
- Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1994.
- Nevzad Odyakmaz, *Bektaşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, İstanbul 1988.
- Nezih Uzel, “Kahire Mevlevihanesi”, *Zaman Gazetesi*, 8.9.1988.
- Nezihe Araz, “Mevlânâ’nın Yetişmesinde Hocası Tebrizli Şems”, *II. Millî Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1986, Konya 1987, s. 217-227.
- -----, *Anadolu Evliyaları*, İstanbul 1988.
- Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul ty, I-II.

- Nihat Azamat, “Dîvâne Mehmet Çelebi”, *DİA*, IX.
- Nimetullah Hafız, “Yugoslavya’da Mevlevî Tekkeleri”, *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, (hzl. Fevzi Halıcı), Ankara 1978, s. 173-178.
- Nuran Tezcan, “Manisa Mevlevihanesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul 1994, s. 185-193.
- Nuri Özcan “Ali Nutkî Dede”, *DİA*, II.
- -----, “Abdurrahim Kunhî Dede” *DİA*, II.
- -----, “Ahmed Hüsameddin Dede”, *DİA*, II.
- -----, “Defter-i Dervişan”, *DİA*, IX.
- -----, “Hüseyin Fahreddin Dede”, *DİA*, XVIII.
- O. Cezmi Tuncer, “Kilis Mevlevîhânesi”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya1996, s. 259-282.
- Osman Nuri Özpekel, “Şair ve Musikişinas Osmanlı Padişahları”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, X.
- Osman Şevki Uludağ, “Mevlânâ ve Mûsikî”, *Türk Mûsikîsi Dergisi*, c. III, Kasım 1949, Aralık 1949, sy. 25-26, s. 4-5, 21, 9-10, 21.
- Oral Onur, *Edirne Hat Sanatı*, İstanbul 1985.
- Osman Horata, *Esrar Dede, Hayatı Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı*, Ankara 1998.
- Osman Nuri Ergin, *Maârif Tarihi*, İstanbul 1939, I, 241243;
- Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940.
- Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, Galata Mevlevihanesi Divan Edebiyatı Müzesi, nr. 103.
- Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, (Üçüncü Baskı) İstanbul 1980.
- Osmanzâde Tâib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ* (zeyl-i Ağazade Ömer Efendi, Ahmed Cavid Bey, Abdülfettah Şefkat Efendi) Freiburg 1969, I.
- Ömer Faruk Şerifiğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995.
- Ömer Abdüsselam Tedmuri, “Tekiyyetü’-d-Derâvîşi’l-Mevlevîyyeti bi Trablus f Akdemi Veskatin indeha vema Ketebehü’r-Rahhâletü’l-Arabü ve’l-Ecânbü f Vasfiha”, *Târîhü’l-Arabu ve’l-Âlem*, Sene:12, sy. 140, Beyrut 1992.
- Ömer Demirel, “Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosy.al Hayatlarına Dair Tespitler” *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 217-223.

- Ömer Fevzi Atabek, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, (hzl. Turan Akkoyun), Afyon 1977.
- Ömer Lütfi Balkan- E. Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri (953/1546 Tarihli)*, İstanbul 1970.
- Ömer Tuğrul İnançer, “Mevlevî Mûsikîsi ve Semâ”, *DBİA*, İstanbul 1993, V, 420-430.
- Önder Göçgün, “Bir Mevlevî Şâiri Şeref Hanım”, *II. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1986, Konya 1987, s. 287-294.
- Örcün Barışta, “İşlemelerde Bazı Mevlevî Sembolleri (XIX. ve XX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 145-158.
- Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (trc. O.Ş. Gökyay) (İkinci Baskı), Ankara 1986.
- R. Alleyne Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rumi*, (trc. Ayten Lermioğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973.
- R. Ekrem Koçu “Beşiktaş Mevlevîhânesi”, *İA*, V.
- -----, “Abdî Dede”, *İA*, I.
- -----, “Ahmed Celaleddin Dede”, *İA*, I.
- -----, “Asitâne”, *İA*, II.
- -----, “Beşiktaş Mevlevîhânesi”, *İA*, V.
- -----, “Galata Mevlevîhânesi”, *İA*, XI.
- -----, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul 1981.
- -----, “Yenikapı Mevlevîhânesi” *Mûsikî Mecmuası* sy. 170, İstanbul 1962, s. 59-61.
- R. Ritter, “Mevlânâ Celâleddin”, *MEBİA*, III.
- Rahşan Gürel, *Enderunlu Vasıf Dîvânı*, İstanbul ty.,
- Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, Edirne 1990.
- Rauf Yekta, “Şeyh Hüseyin Fahrettin Efendi” *Musavver Nevsal-i Osmânî*, sene 4, 1328-1330.
- -----, *Dede Efendi- Esâtiz-i Elhân*, III. Cüz, İstanbul Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1341/1924.
- -----, *Esâtiz-i Elhan, Hoca Zekai Dede Efendi*, I. Cüz, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1318/1900.
- -----, *Türk Mûsikîsi*, (trc. Orhan Nasuhoğlu), İstanbul 1986.
- Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu’da Tasavvuf* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.

- Rudolph Riefsthal, *Turkish Architecture in Southwestern Anatolia*, Cambridge 1936.
- Rûhî Dede, *Defter-i Dervîşân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar nr. 6765.
- S. Faik Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul 1948, I-III.
- Saadettin Heper, “Ünlü Kudümzenbaşılar”, *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1967, s.24-25.
- -----, *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1974.
- Saadettin Nuzhet (Ergun), “Mevlânâ'nın Türk Şiiri ve Musikisi Üzerindeki Tesirleri”, *Konya*, Konya 1943.
- -----, *Halk Şairleri*, Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, İstanbul 1926.
- -----, *Şeyh Gâlib Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1936.
- -----, *Türk Mûsikî Antolojisi*, İstanbul 1943, I-II.
- -----, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I-III.
- -----, *Mevlânâ*, İstanbul 1932.
- Sabahattin Volkan, “Mevlânâ ve Mevlevî Mûsikîsi”, *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1969, s. 45-48.
- Sadeddin Nüzhed-Muhammed Ferid, *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyat*, Konya 1926.
- Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 1992.
- Sakıb Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevlevîyyân (Sefine-i Mevleviyye)*, Mısır 1283, I-III.
- Salih Trako, “Sarayevo'da Mesnevi Dersleri ve Mesnevihanlar Üzerine”, *I. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi*, (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1989, Konya 1990, s. 143-146.
- Samiha Ayverdi, *Boğaziçinde Tarih*, İstanbul 1982.
- -----, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, (Üçüncü Baskı), İstanbul 1993. I-III.
- Selçuk Eraydın, “Ahmed Avni Konuk, Hayatı ve Eserleri”, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (hzl. M. Tahralı-S. Eraydın), İstanbul 1994, I.
- Seyyid Ahmed Münib Bandırmalızâde, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, İstanbul 1307/1889.
- Seyyid Ebu Bekir, *Yayla İmamı Tarihi*, (hzl. Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, y.y.
- Seyyid Hasan Taib, *Hatıra Yahud Mir'at-ı Bursa*, Hüdavendigâr Matbası, Bursa 1323/1905.

- Seyyid İsmâil Belîğ, *Tarih-i Burusa*, Hüdavendigâr Matbaası, 1287/1841.
- Seyyid Sahih Ahmed Dede, *Mecmuatü't-tevârihi'l-Mevleviyye*, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Kayıt no: 5446.
- Sezai Küçük, "Halep Mevlevîhânesi" *İLAM Araştırma Dergisi*, sy. 2, Temmuz-Aralık 1998, İstanbul 1999, s. 73-106.
- *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297/1880.
- Sultan Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, (yay. F. Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, İstanbul 1941, 86-87;.
- -----, *İbtidâ-nâme*, (çev. A. Gölpınarlı), Ankara 1976.
- *Sûrnâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnülemin Yazmaları, nr. 2802.
- Suzan Albek, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Eskişehir 1991.
- Süleyman Göncer, *Afyon İli Tarihi*, İzmir 1971, I.
- Süleyman Neşatî Efendi, *Dîvân-ı Neşâtî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Yazmaları nr. 942.
- Süleyman Şemsi Dede, *Tuhfetü'l-Mesnevî alâ Hubbi'l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsi*, İstanbul Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1305/1889.
- Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ'*, Bursa 1976.
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991.
- Şahabettin Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, Konya 1946.
- Şânizâde, *Tarih-i Şâniszâde*, İstanbul 1290, I-IV.
- Şefik Can, "Mevlânâyâ Göre Şiir ve Şâirlik", *III. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 55-60.
- -----, "Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Son Mesnevîhanı Tahiri'l-Mevlevî", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 97-102.
- -----, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti Fikirleri*, İstanbul 1995.
- Şehabettin (Uzluk), "Türk Nakş Tarihinde Mevlevîler", *Milli Mecmua*, sy. 42-47, 1 Ağustos 1341, s. 670-684, 680-684, 697-699, 714-716, 732-735, 749-751, 764-767, 779-780.
- -----, "Galata Mevlevihanesi ve Şeyh Ahmed Celaledin Baykara Dede Efendi", *III. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, 12-14 Aralık 1988, Konya 1989, s. 297-300.
- -----, *Mevlânâ'nın Ressamları*, Konya 1945.
- -----, *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957.
- Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, İstanbul 1306-1311, VI.

- Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Muhammed Fazıl Paşa), *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakayıka Ezkârı Mevlânâ*, Bosnevi El-Hac Muharrem Efendi Destgâhı, İstanbul 1283/1866.
- Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul ty.
- Şeyh Gâlib *Kitabı*, (hızl. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1995.
- Şeyh Gâlib, *es-Suhbetü's-Sâfiyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi Arapça Yazmalar nr. 3408.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeylleri Vakayıü'l-Füdelâ*, (hızl. A. Özcan), İstanbul 1989, I-V.
- Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi*, (çev. M. Koman), Konya 1956.
- Şuhutlu Halil, *Menakb-ı Sultan Divanı*, AGAPK, El Yazmalar nr. 18234.
- Tahirü'l-Mevlevi (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, (hızl: Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen), Ankara 1995.
- -----, "Merhûm Es'ad Dede Efendiye Dâir Bazı Hâtırat", *Mahfel*, sy. 35, Ramazan 1341, s. 171-172.
- -----, *Matbuât Alemindeki Hayatım ve İstiklala Mahkemeler*, (hızl. Sadık Albayrak), İstanbul 1990.
- Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, I-III.
- Tahsin Paşa (Esbak Mabeyn Başkâtibi), *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931.
- *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM)*.
- Tayyazâde Atâullah Ahmed, *Atâ Tarihi*, İstanbul 1293/1876, I-V.
- *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, "Nakşî Dede" mad., VI.
- Uğur Derman, "Mevlevîlikte Sanat", *Mevlânâ Güldestesi*, Ankara 1974, s. 59-70.
- Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Ankara ty.
- Veled Çelebi (İzbudak), *Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, ty., Hüdâyi Efendi 1159.
- -----, *Canlı Tarihler (Hatıralarım)*, İstanbul 1946, s. IV.
- Veli Sabri Uyar, "Hattatlar Armağanı", *Konya*, sy. 93-94, 95-96, 116-117, 120-121, 123-124, Konya 1946-1949.
- Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları: Türk Modernitesi ve Mistik Romans*, (çev. E. Köroğlu), İstanbul 1998.
- W. Barthold, "Çelebi", *MEBİA*, İstanbul 1945, III.
- Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992.

- *Yeni Türk Yurdu Ansiklopedisi*, “Mevlevîlik” mad., (Ötüken Yayınları) İstanbul 1985, VI.
- Yılmaz Önge, “Çankırı Dârü’ş-şifâsı”, *Vakıflar Dergisi*, V, 253.
- Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977, I-XIV.
- -----, *Dede Efendi*, Ankara 1996.
- -----, *Türk Mûsikî Ansiklopedisi*, İstanbul 1969, I-II.
- Yusuf Cemil Naîse, *Muctemeu Medîneti Dimeşk*, Dimeşk 1986, II.
- Yusuf Ilgar “Afyonkarahisar Mevlevihanesi”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 107-140.
- Yusuf Küçükdağ, “1835 M. Tarihli yapılan Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşa Defteri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Mayıs 1996, Konya 1996, s. 181-206.
- -----, “Konya’da bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 159-178.
- -----, “Les Zaviyas Mevlevîtes a Konya (Konyada Mevlevî Zâviyeleri)”, *Osmanlı Araştırmaları*, XIV, İstanbul 1994, s. 117-128.
- -----, “Seyyid Abdülkadir Dede Vakfiyesi”, *III. Milli Mevlânâ Kongresi* (12-14 Aralık 1988) Tebliğler, Konya 1989, s. 261-296.
- Yusuf Mardin, *Şâir Şeref Hanım*, Ankara 1994.
- Z. Cihan Özsayiner, “Mevlevî Hattatlar”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 125-142.
- Zakir Şükrü Efendi, “İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihî (Mecmuâ-yı Tekâyâ)”, (nşr. Şinasi Akbatu), *İslam Medeniyeti Dergisi*, sy. 4, 5, 6, Ağustos 1980, Ocak 1981, (Haziran 1981).
- Zekâizâde Ahmed-Dr. Suphi-Mesut Cemil, *Mevlevî Ayinleri*, İstanbul Konservatuvarı, XV, İstanbul 1936.
- Ziver Tezeren, “Üstad Ahmed Remzi Akyürek”, *Erciyes Dergisi*, Ağustos 1983, sy. 68, s. 6-14.
- Ziya Kazıcı, “Osmanlı Arşiv Belgelerine göre Urfadaki Vakıf Hizmetleri” *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1993.
- *1301/1884 Konya Salnâmesi*,
- *1302/1885 Konya Salnâmesi*,
- *1303/1886 Konya Salnâmesi*,
- *1303/1886 Konya Salnâmesi*,
- *1304/1887 Konya Salnâmesi*,

- *1305/1888 Konya Salnâmesi,*
- *1306/1888 Konya Salnâmesi,*
- *1312/1896 Konya Salnâmesi*
- *1313/1895 Konya Salnâmesi,*
- *1314/1896 Konya Salnâmesi,*
- *1882/1301 no'lu İstatistik Cetveli.*
- *KMMA ve BOA'den alınan ve dipnotlarda geçen belgeler yekûn teşkil ettiği için bibliyografyada yer verilmemiştir.*

EK 1:

XIX. Asırda Faaliyetlerini Sürdüren Mevlevîhâneler

Mevlevîhâneler	1266-76/1850-60 ¹	1283/1866 ²	1300/1883 ³	1301/1884 ⁴	1302/1885 ⁵	1303/1886 ⁶	1304/1887 ⁷	1305/1887 ⁸	1306/1888 ⁹	1312/1894 ¹⁰	1313/1895 ¹¹	1314/1896 ¹²	1327/1911 ¹³	1319-43/1901-25 ¹⁴
Afyon (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Amasya (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ankara (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Antakya (Türk.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Antalya (Türkiye)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Aydın (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Gaziantep (Türk.)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Bağdat (Irak)										X	X	X		X
Bahriyye (İzmir)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
Belgrad (Sırbist.)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Beşiktaş/Bahâriye (İstanbul)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Beyşehir (Türk.)	X									X	X	X	X	X

¹ Osman Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, Galata Mevlevihanesi Divan Edebiyatı, nr. 103, s. 17-19. Kitabın içindeki bilgilerden Sultan Abdülmecid döneminde ve 1850-1860'lı yıllarda yazıldığı anlaşılmaktadır. Bk. a. yer.

² Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Muhammed Fazıl Paşa), *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakayıki Ezkârı Mevlânâ*, İstanbul 1283 (1866), Bosnevi El-Hac Muharrem Efendi Destgâhı, s.420-421.

³ 1300/1883 senesi Konya Salnamesi, s. 206-210.

⁴ 1301/1884 senesi Konya Salnamesi, s. 173-176.

⁵ 1302/1885 senesi Konya Salnamesi, s. 178-181

⁶ 1303/1886 senesi Konya Salnamesi, s. 309-314.

⁷ 1304/1886/87 senesi Konya Salnamesi, s. 229-234

⁸ 1305/1887 senesi Konya Salnamesi, s. 235-239.

⁹ 1306/1888 senesi Konya Salnamesi, s. 237-243

¹⁰ 1312/1894 senesi Konya Salnamesi, s. 388-392.

¹¹ 1313/1895 senesi Konya Salnamesi, s. 313-317.

¹² 1314/1896 senesi Konya Salnamesi, s. 368-374.

¹³ KMMMA, Dosya No: 47/16; Erdoğan Erol, "Veled Çelebi Zamanında Mevlevîhaneler ve Çelebi'nin Şeyhlere Resmi Hitap Şekilleri", *VII. Milli Mevlana Kongresi 3-4 Mayıs 1993 Konya (Tebliğler)*, Konya 1994, s. 55-63.

¹⁴ Veled Çelebi (İzbudak), "Mevlevîhâneler Bânileri ve Son Şeyhleri" *Konya Vilayetine Ahvâl-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, ty. Hüdâyi Efendi 1159, s. 822-824.

Bilecik (Türkiye)													X	
Burdur (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Bursa (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çankırı (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çorum (Türkiye)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Demirci (Türkiye)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Denizli (Türkiye)						X	X	X	X	X	X	X	X	X
Edirne (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Eğirdir (Türkiye)	X	X								X	X	X	X	
Elbasan (Arnavut.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Ermenek (Türk.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Erzincan (Türk.)	X	X				X	X	X	X	X	X	X	X	X
Eskişehir (Türk.)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Filibe (Bulgarist.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Galata (İstanbul)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Gelibolu (Türk.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Haleb (Suriye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Hama (Suriye)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Hanya (Girit)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Humus (Suriye)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Isparta (Türkiye)	X	X											X	
İpek (Arnavut.)	X	X											X	
İzmit (Türkiye)								X	X	X	X	X		X
Kahire (Mısır)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Karaman (Türk.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Kasımpaşa (İstanbul)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Kastamonu (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Kayseri (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Kerkük (Irak)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Kilis (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Konya (Merkez)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Kudüs (Filistin)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Kütahya (Türk.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Lazkiye (Suriye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Lefkoşa (Kıbrıs)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Manisa (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Maraş (Türkiye)													X	X
Marmaris (Türk.)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Medine (S.Arab.)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Mekke (S. Arab.)														
Meram (Konya)						X	X	X	X	X	X	X		X
Midilli(Yunan.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Muğla (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Musul (Suriye)													X	X
Niğde (Türkiye)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Niş (Yugoslavya)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Peçoy (Macar.)														
Sakız (Yunan.)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Samsun (Türkiye)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Sandıklı (Türk.)														X
Saraybosna(Bosna-Hersek)	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Selanik (Yunan.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Serez (Yunan.)	X	X												
Siroz (Yunan.)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Sivas (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Şam (Suriye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Şehrızor (Irak)										X	X	X		X
Şems (Konya)						X	X	X	X	X	X	X		X
Tavşanlı (Türk.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Tire (Türkiye)													X	X
Tokat (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Trablusşam (Lübnan)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ulukışla (Türk.)										X	X	X	X	X
Urfa (Türkiye)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Üsküdar (İstanbul)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Üsküp (Makedon)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Vidin (Bulgar.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Yenikapı (İstanbul)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Yenişehir (Larisa) Yunanistan	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Yozgat(Türkiye)													X	

(X) Mevlevîhanenin faaliyette olduğu yıllar